Süreyya Algül • DİSK (1967-1975)

Süreyya Algül

Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi

DİSK (1967-1975)

iletişim

SÜREYYA ALGÜL • **DİSK** (1967-1975)

SÜREYYA ALGÜL 1971'de Muş'ta doğdu. Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden 1995'te mezun oldu. Aynı yıl, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yüksek Lisans Öğrenimi'ne başlayarak 1998'de "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anadolu'da Demiryolları İmtiyazları ve Chester Projesi" başlıklı tezini savunarak mezun olan Algül, 2001'de Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda başladığı doktorasını da 2013'te, "Türkiye'de Sendika Siyaset İlişkisi: DİSK Örneği (1967-1975)" başlıklı tezini savunarak tamamladı. Söz konusu tez, aynı yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politikalar Merkezi tarafından verilen Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü'ne layık görüldü. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim elemanıdır.

İletişim Yayınları 2106 • Araştırma-İnceleme Dizisi 352
ISBN-13: 978-975-05-1698-6
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI "DİSK, Genel-İş için hazırlanan ve 1 Mayıs 1976'da kullanılan çıkartma", Yılmaz Aysan, *Afişe Çıkmak*, İletişim Yayınları, 2013, s. 380
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Emre Bayın
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SÜREYYA ALGÜL

Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi
DİSK
(1967-1975)

iletişim

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Listesi 9

Önsöz 11

Giriş 19

BİRİNCİ BÖLÜM

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve 27

Sendika-siyaset ilişkiselliği içinde sendikaların evrimi 27

Sendika-siyaset ilişkisi analizinde kuram, kavram ve yöntem 35

İKİNCİ BÖLÜM

DİSK'in Kuruluşuna Giden Süreç: 1961-1966 57

1960 darbesi sonrasının sendikal haklara yönelik iktisadi, siyasi zemini ve hukuki düzenlemeler 57

1960 darbesi sonrasının sendikal haklara yönelik iktisadi ve siyasi zemini 57

Sendikal haklara ilişkin hukuki düzenlemeler 63

1961 Anayasası'ndaki düzenleme 63

1963 düzenlemeleri: 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu 66

SENDİKAL HAREKETTE POLİTİZASYON VE BÖLÜNMEYE DOĞRU 70
Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşu 71
TİP'in tüzük ve programı 82
Aybar'ın TİP Genel Başkanlığı ve aydınların Parti'ye katılımları: Sendikacı kuruculanın sol siyasetle tanışmaları 87
TİP'in kuruluşuna CHP ve Türk-İş içinden tepkiler 96
Çalışanlar Partisi ve Türk-İş 101
Çalışanlar Partisi girişiminin nedenleri üzerine 102
Kuruluştan "partilerüstü sendikacılığa" doğru: Devlet ve siyasetle ilişkisinde Türk-İş 114
Komünizmi tel'in mitingi: TİP'li sendikacıları devlet ile birlikte sindirme siyaseti ve giderek belirginleşen karşıt iki ideolojik çizgi 127
SENDİKAL EYLEMLERİN 1963 DÜZENLEMELERİNE ETKİSİ: CAHİT TALAS'IN TASARISINDAN 1963 DÜZENLEMELERİNE 130
Cahit Talas'ın tasarısı (1961) 131
1963 düzenlemelerinin çıkışını etkileyen eylemler 143
YENİ BİR KONFEDERASYON DÜŞÜNCESİNE DOĞRU 165
TİP'in Kavel ve 1963 düzenlemeleri dolayısıyla Türk-İş'e karşı yoğunlaşan eleştirileri ve yeni bir konfederasyon vurgusu 166
Bölünmeyi derinleştiren eylemler, gelişmeler veya eylemlerin ve gelişmelerin niteliğini etkileyen bölünmeler 172
Kozlu olayları (Mart 1965): Türk-İş-TİP gerginliği 172
1965 genel seçimleri: TİP'in TBMM'ye girişi ve sol siyasal muhalefeti 180
Mannesmann grevi ve Karabük sorunu (Maden-İş'e Karşı Çelik-İş) ile DİSK'in kuruluşunu hazırlayan Maden-İş yönetim kurulu kararı 182
Türk-İş 6. Genel Kurulu: AP'li yönetim, TİP'li sendikacıların tasfiyesi 186
Paşabahçe grevi (Ocak-Nisan 1966) 188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSK'İN KURULUŞU / KURULUŞ YILLARI (1967-1971) 195
KURULUŞ KARARINA İLİŞKİN TARTIŞMALARDA TİP VE TKP: SENDİKACILAR MI? ÖRGÜT İÇİ MÜCADELEYLE MEŞGUL TİP Mİ? 196
KURULUŞUN GERÇEKLEŞMESİ 207
Kuruluş toplantıları: 17 sendikadan 5'e 207
Kuruluş kongresi ve önlemler, tepkiler 226
Kurucu sendikaların üye sayıları ve mali durumları 241

FAALİYETE GEÇİŞ 244
İlk yönetim kurulu toplantısı ve 1. ve 2. genel kurullar (Nisan 1967 - Haziran 1967 - Şubat 1968) 244
DİSK'in TİP ile ilişkisinde özerk pozisyonunun iki veçhesi: Toplumsal ve siyasal meselelerle ilgili açıklamalar ve DİSK'in TİP yöneticileri 248
SOSYALİST SOLDA BÖLÜNMEYE DOĞRU: TİP'TE ÖRGÜT İÇİ MÜCADELENİN ŞİDDETLENMESİ, TİP'İN KAPATILMASI VE DİSK 254
TİP'te ideolojik kriz ve parçalanma 254
DİSK'in pozisyonu veya sendikacılığın pragmatizmi mi? 260
DİSK 3. Genel Kurulu (Şubat 1970) 260
15-16 Haziran'dan TİP'in kapatılmasına DİSK: Zorakileşmiş bir aidiyetten kurtulmak mı? 265

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİSK'İN SESSİZ SENDİKACILIK YILLARI (1971-1974) 283
DEVLET İKTİDARININ GÖZÜNDEN SOL 284
DEVLET İKTİDARININ İSTEDİĞİ HUKUKİ DÜZENLEMELER: ANAYASA VE YASA DEĞİŞİKLİKLERİ (DGM VS.) 287
AĞIR BASKI KOŞULLARI VE SOSYALİST SİYASETİN YOKLUĞUNDA DİSK 291
DİSK'in görüş ve açıklamalarında değişim 291
DİSK 4. Genel Kurulu 296
DİSK'in CHP'ye desteğini açıklaması ve nedenleri 299

BEŞİNCİ BÖLÜM
DİSK'TE TİP SÜRECİNDEN FARKLI BİR SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ DİSK VE TKP 309
1974 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN GÖRÜNÜMÜ VE TKP 310
1974 sonrası sol: Bölünme ve kitleselleşme 310
Dış Büro'dan Atılım'a TKP 313
TKP'NİN DİSK İÇİNDEKİ ATILIMI 315
Ulus'ta bir toplantı 315
21. Maden-İş Kongresi'yle başlayan süreç 320
21. Maden-İş Kongresi'nde Türkler'e muhalefetten, TKP'ye yönelişe: Genç kuşak sendikacılar 320

Türkler ile TKP'nin CHP tercihinde buluşması:
Farklı nedenlerle aynı tercihler 329
TKP'nin DİSK yönetimine yerleşmesinde tartışmalı bir öykü:
İbrahim Güzelce'nin DİSK'e dönüşü 335
DİSK 5. Kongresi: TKP'nin DİSK yönetimine yerleşmesi
ve diğer sosyalist sol siyasetlerin tasfiyesi 337

SONUÇ 361

EKLER 373

GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER 389
KAYNAKÇA 393
DİZİN 409

Kısaltmalar Listesi

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL	Amerikan İşçi Federasyonu
a.g.t.d.	Adı geçen tutanak dergisi
AID	Uluslararası Kalkınma Ajansı
AP	Adalet Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
İİSB	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
IMF	Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MESS	Madeni Eşya Sanayicileri Konfederasyonu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Asamblesi Örgütü
SADA	Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
USTE	Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü
ICFTU	Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu

ÖNSÖZ

Bir doktora tezinin ürünü olan bu kitabın ortaya çıkmasının yazarı olarak benim dışımda oldukça fazla sayıda insanın emeğini ve özverisini gerektirdiği aşikâr. Hayatımdaki bazı insanların varlığıysa bu çalışmada benim için olmazsa olmazı ifade ediyor. Bugün hayatta olmayan sevgili babam Hasan Algül ve sevgili hocam Prof. Dr. Kemali Saybaşılı ile birlikte, Yrd. Doç. Dr. İsmet Akça, Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman, Araştırma Görevlisi Eylem Tek, Prof. Dr. Mehmet Türkay, Prof. Dr. Fulya Atacan, Prof. Dr. Gencer Özcan, Doç. Dr. Aziz Çelik ile Doç. Dr. Ergun Aydınoğlu'nun bu açıdan benim için çok özel bir yere sahip olduklarını belirtmeliyim.

Mensubu olduğum Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki can dostlarımdan, özellikle bıkıp usanmadan yardımıma koşup, tezin her aşamasına eleştiri, fikir ve katkı vererek, en umutsuz anlardan "bu iş olacak" anlarına geçmemi sağlayan İsmet'e, teze motive olmam için otomobilinden olmayı dahi göze alan (!) Burak'a ve Burak ve İsmet gibi tezin yanında hayatımdaki her sorunumda yanımda olan Eylo'ya ne kadar teşekkür etsem az.

Bu çalışmanın temelini oluşturan tez süreci kişisel nedenlerle benim deneyimimde çok uzun bir döneme yayıldı ve doğru-

su sıkıntılı ve bunalımlı zamanlarla doluydu. Ama bugünden baktığımda çok şanslı biri olduğumu rahatlıkla söyleyebilirim. Çünkü çevremde sadece yukarıda adlarını andığım dostlarım değil, Mehmet Türkay ve Fulya Atacan gibi hocalarım da vardı. Tezin her aşamasındaki engin sabır ve destekleri bir yana, akademi dünyasında oldukça yaygın olan hiyerarşik zihniyetin aksine, hayranlık duyulacak kadar alçak gönüllü yaklaşımlarıyla birlikte adeta bir dost ve meslektaş dayanışması gösterdiler. Kendisine son ana kadar pek umut vermesem de sonuna kadar fiilen tez danışmanlığımı da yürüten Mehmet Türkay'a ve sözünü ettiğim dayanışmanın ötesinde mensubu olduğum bölümdeki ve hayatımdaki dostluğu için de Fulya Atacan'a gerçekten minnettarım, sağolsunlar varolsunlar...

Gencer Özcan, uzmanlık alanı itibariyle tez sürecinde doğrudan yer alan hocalarım arasında sayılmayabilir. Ama Gencer Hoca'nın, mensubu bulunduğum Bölüm'ün gerek üyesi ve gerekse yöneticisi olarak özellikle tezini uzatan benim gibi araştırma görevlilerinin deyim yerindeyse yıllarca çilesini çektiğini atlamak, en yalın biçimde vurgulamak gerekirse, büyük bir kadirbilmezlik olur. Üstelik yalnızca akademik meselelerde değil, gerektiğinde birçoğumuzun kişisel sorununda da yanımızda olan Gencer Hoca, örneğin yine kendisinin uzmanlık alanı dışında kaldığı için(!), artık birçoğumuzun Hatice Ablası olan tıp doktoru sevgili eşi Hatice Özcan ile birlikte bizlerin ve hatta çocuklarımızın sağlık sorunlarında seferber olmaktan da geri durmadı ve halen de durmamakta. Kendisine ve Hatice Abla'ya sonsuz teşekkürler!

Aziz Çelik'in adını emek hareketi, emek tarihi ve benzer alanlarda çalışan herkes gibi biliyordum. Ama kendisini şahsen tez surecinin sonlarında jüride yer almasıyla birlikte tanıdım. Büyük bir mutluluk ve onurla belirtmeliyim ki, çalışma alanından gelen bir bilim insanı olarak gerek teze yaptığı kritik katkılar ve gerekse yüreklendirici tavsiyeleriyle bu kitabı yazmaya cesaret etmemde büyük pay sahibi oldu ve kısa zamanda benim için bir jüri üyesinden çok daha fazlasını ifade etti. Kendisine burada şükranlarımı sunmaktan büyük bir zevk duyuyorum!

Doç. Dr. Ergun Aydınoğlu'na da yalnızca Türkiye solu üzerindeki derin bilgisini benimle teklifsizce paylaştığı için değil, çalışmaya ilişkin her soru ve sorunumda yardımıma koştuğu için teşekkür borçluyum...

Bugünün Türkiyesi'nde akademik bir birime araştırma görevlisi olarak girmek, akademik hiyerarşinin en alt basamağında olmak ve dolayısıyla öncelikle ve birçok durumda da yalnızca, "görev ve sorumluluk bilincini haiz olmak" anlamını taşır. 12 Eylül sonrasının Vatandaşlık Bilgisi dersleriyle yoğrulmuş kuşaklarından gelen genç insanlar tarafından, kazanılan bu yeni sıfatın anlamının, tıpkı Vatandaşlık'ın kendi anlamından çok Talim ve Terbiye'ce verilen "Bilgisi"ne işaret etmesi gibi araştırmadan çok "görevlisi" bölümüne uyum sağlamak olduğu kısa zamanda ve kolayca anlaşılır. Anlayamayan küçük azınlığa da uyarma, kınama, göreve son verme gibi açık, dışlama, dikkate almama, pasifize etme vs. gibi sofistike yöntemlerle sistematik olarak anlatılır. Zaten anlatanlar içinde gerektiğinde 12 Eylül'ü de artık açıkça eleştiren piyasacı "demokratlar" da olduğu için, "piyasa" içinde yalnızlığı giderek daha da derinden hisseden zor anlayanlar için anlamamak giderek imkânsızlaşır. Yalnızca mevzuat değil, hatta daha çok üstler tarafından verilen keyfi görevlerin yerine getirilmesinin, unvan, titr, itibar vs. kazanılmasının yegâne yolu olduğu deneyimi kanıksandıkça hangi düzeyde olursa olsun gölgesinden korkan, üstlerinden görev bekleyen, astlarınaysa görev yağdıran akademisyenler topluluğu içinde yer alınmış olur. Böyle bir topluluğun egemen olduğu akademinin alabildiğine hiyerarşik, bilimsel açıdan sığ, devasa bir bataklığa bürünmesiyse kaçınılmazdır.

Ama yine de yukarıda sözünü ettiğim bu devasa bataklığın ortasında bazı adacıkların her şeye rağmen varlığını sürdürebildiği söylenebilir. Kemali Hoca'nın kurucusu olduğu, Fulya Atacan ve Gencer Özcan'ın, gerek öğretim üyesi olarak ve gerekse sonraki yıllarda bölüm başkanlığını da üstlenerek bir bakıma sacayaklarını oluşturdukları, Prof. Dr. Fazıl Sağlam ve ilerleyen dönemde aramıza katılarak bölüm başkanlığı da yapan değerli hocamız Prof. Dr. Aykut Polatoğlu'nun büyük kat-

kı sağladığı, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün geçen yıllar boyunca işte bu adacıklardan biri olduğunu düşünüyorum. Bölüm'de Kemali Hoca'nın öncülüğünde yıllar yılı büyük bir özveri ve çabayla oluşturulan ve özgür ve huzurlu olduğu kadar dostluk ve dayanışmaya açık, özellikle araştırma görevlileri üzerinde kör bir hiyerarşi kurulmasına kapalı akademik iklim olmasaydı bu çalışma belki de hiç başlamayabilirdi. Söz konusu iklim içinde oluşan dostluk ve dayanışma ilişkileri içinde, Eylem Tek, Gökhan Demir, Elif Bali, Derya Kömürcü, Yetkin Başkavak, Ali Yalçın Göymen, Barış Alp Özden, Şule ve Berivan Gökçenay gibi dostların birçok kez, yerine getirmek zorunda olduğum görevleri üstlendikleri oldu. Ayrıca araştırma sürecinde Hollanda'daki arşiv kaynakları üzerinde çalışabilmem için, kendisi de tez sürecini yaşamakta olan sevgili Ece Öztan Paralı'nın, dostluğunun yanı sıra eşi Levent Paralı ile birlikte evini de büyük bir cömertlikle benimle paylaştığını belirtmeliyim. Her şeyden önce bir arada olmaktan, aynı sorun ve mutlulukları paylaşmaktan onur duyduğum bütün bu meslektaşlara ne kadar teşekkür etsem azdır, sağolsunlar!

Bölüm'deki dostlar dışında, hayatımdaki diğer dostlara, teknik birçok sorunda yardımını gördüğüm, hayatı paylaşmaktan ve özellikle oyun arkadaşlığından tarifsiz derecede keyif aldığım Ahmet Sarıcan'a ve Ahmet ile birlikte özlemle çok uzaklardan ülkeye gelmelerini ve "bitir artık şu işi de hayatımızı yaşayalım" sözlerini tutmalarını beklediğimiz Ece Eroğlu ve Güven İnce'ye sonsuz teşekkürler!

Benzeri bütün çalışmalar gibi bu kitap da bir bakıma –TÜSTAV'daki onca işi arasında büyük bir sabırla yardımıma koşan sevgili Sibel Hanım dışında– çoğunun adlarını dahi bilmediğim onlarca kütüphane ve arşiv çalışanının özverili yardımlarının ürünü. Sibel Hanım ile birlikte Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Boğaziçi ve İstanbul üniversitelerinin kütüphaneleri ile Atatürk Kitaplığı ve Tarih Vakfı Arşivi çalışanlarına büyük emeklerinden sonra topluca teşekkür etmekle yetindiğim için üzgünüm. Çalışma için

yaptığım görüşmeler çerçevesinde tanıma mutluluğuna eriştiğim Maden-İş ve DİSK yöneticilerinden Sayın Mehmet Karaca'ya da özel arşivini de teklifsizce benimle paylaştığı için ayrıca teşekkür borçluyum.

Ve hayat arkadaşım Çiler Altınbilek'e, her şeyden önce varlığı için, dahası sayısız kaprisime katlandığı için ve yetinmeyip bir de hayatımıza sevgili kızımız Asya'yı dahil ederek düpedüz "mutluğun resmini" hayatıma nakşettiği için çok çok teşekkür ederim.

Bu çalışma hayatımın iki büyük kahramanına ithaf edilmiştir. Sevgili hocam Kemali Saybaşılı ve sevgili babam Hasan Algül olmasaydı yalnızca bu kitap değil, benim için çok daha önemlisi, olmaya çalıştığım insana dair bir tahayyülüm de olamayabilirdi. Kemali Hoca'yı sevgili kızı, dostum Nermin Saybaşılı sayesinde tanıdım. İlk bakışta mesafeli bir kişiliğe sahip olduğu duygusunu verse de kendisini tanıdıkça, bu mesafeliliğin aslında daha çok, titr, unvan, yaş farkı gözetmeksizin muhataplarıyla kurduğu nazik, hassas ve incelikli ilişkinin tezahürü olduğu duygusu kök salmaya başlamıştı içimde. Bugünden baktığımda bu özelliğin ne kadar kıymetli olduğunu görüyorum. Yukarıda sözünü ettiğim akademik hiyerarşi içinde "aşağıdakilere" yönelik yıkıcı eleştirilerin kolaylığı ortadayken, kendisine yüksek lisans döneminin başında verdiğim berbat mı berbat, bir o kadar da iddialı yazıyı okuduktan sonraki yorumu bile sıcak bir ifadeyle "kendini iyi ifade etmişsin" olmuştu örneğin. Yazının kötü olduğunu elbette anlamıştım ama Kemali Hoca beni incitmekten de özenle kaçınmıştı ve bu davranışı bana özel değildi. Meslektaşları olarak gördüğü araştırma görevlilerine yönelik tavrı her zaman özenli ve yapıcıydı. Dahası Kemali Hoca'nın hak hukuk meselelerinde ne kadar hassas olduğunu, bilimsel özerklik konusuna da özellikle araştırma görevlilerinden başlayarak ne kadar önem verdiğini, sözlerinden çok icraatlarıyla kısa zamanda anlayacaktık. Öyle ki, Bölüm'e araştırma görevlisi olarak girdiğimizi öğrendiğimizde, bizler mutlulukla alacağımız maaşı bilmeden her şeye razı ortada dolaşırken Hoca'nın bizim bir haftalık maaşımızın verilmesi için çaba göster-

diğini görmek şaşırtıcıydı. Ama dediğim gibi bu şaşkınlık uzun sürmeyecekti. Bütün o mesafeli görüntüsüne rağmen hem yaptıklarıyla, –yukarılar söz konusu olduğunda– hem de yapmadıklarıyla Hoca'yı kısa zamanda tanımaya başlayacaktık. Üstelik sonraları, Kemali Hoca'nın duygularını da aniden ışıldayan gözleriyle gösterdiği sanırım hepimizin malumu olacaktı. Son olarak, bu çalışmanın ortaya çıkmasında da Hoca'nın doğrudan etkisi olduğunu söylemeliyim. Bambaşka konular üzerine tez yazmayı düşünüp bocalarken, Kemali Hoca'nın her zamanki hassas ve özgürce seçim yapmaya olanak tanıyan nazik üslubuyla beni sendikal hareket üzerine çalışmaya teşvik ettiğini bugün mutlulukla hatırlıyorum. Bir bakıma üzerine düşünmekten ve çalışmaktan kaçındığım bir mirasa dokunma cesaretini bulmamı Kemali Hoca'ya borçluyum diyebilirim. Bu alana yönelmeye karar verdiğimdeyse Hoca'nın hastalığı nedeniyle zayıf düşmüş bedenine rağmen bana vermek üzere, alana ilişkin yayınlarla dolu ağır poşetlerle evinden Bölüm'e gelişini hiçbir zaman unutmayacağım. Kendisini saygı, sevgi ve rahmetle anıyorum...

Pek çok oğul için türlü nedenlerle, yitirilen bir babadan söz etmek kolay olmasa gerek. Benim için de hiç kolay değil. Sevgili dostum ve meslektaşım Derya Kömürcü, bir gün odama gelip "babandan söz edeceksin değil mi?" diyerek başlattığı bir sohbetle beni ikna etmeseydi doğrusu söz etmeyecektim de sanırım. En yalın ifadeyle belirtmek gerekirse, başlangıçta iki endişem vardı: Bir yandan babama ilişkin duygularımı bir önsözde paylaşmak, mahremiyet alanımı dışarıya açmak tehlikesini taşıyordu. Öte yandan da, niyeti her ne olursa olsun bu tarz paylaşımların kendisinin her zaman bir duygu sömürüsü yapma görüntüsü verme olasılığı beni korkutuyordu. Ama bugün beni ikna ettiği için büyük bir teşekkür borçlu olduğum Derya'yla sohbetimden sonra yazmaya karar verdiğimde fark ettim ki, babama hakkıyla teşekkür edememekten de fena halde korkuyordum. Şimdi gerçekten ancak yazarken anlıyorum ki, bazı klişe sözler gibi bir klişe söz daha, klişe olsa da doğru; ne kadar teşekkür etsem az, ne kadar yazsam, hangi afili sözle-

ri etsem boş! Babama borcumu ödemem imkânsız. Babam, önce ilkokul mezunu bir işçiydi, sonra Maden-İş 6. Bölge Temsilcisi'ydi, DİSK'liydi ve ancak doksanlı yıllarda tesadüfen öğrendim ki aynı zamanda 70'lerin sonlarından itibaren TKP'liydi. 12 Eylül geldiğinde önce hapis, sonra yıllarca yargılanma ve tabii ekmek davasıyla geçti hayatı. 1980'li yıllar ile 90'ların başı, babamın çaycılık, pazarcılık, konfeksiyon atölyelerinde ütücülük yaparken bir yandan yargılandığı, diğer yandan da doğru ya da yanlış büyük bir inançla DİSK'in yeniden açılmasını sağlamaya çalıştığı yıllar olarak kazınmıştır hafızama. Bugün pek bilinmese de DİSK tarihi açısından hiç abartısız Konfederasyon'un yeniden faaliyete geçmesinde büyük pay sahibi olan adsız kahramanlardan biridir babam. Ama oğlu olarak benim için asıl kahramanlığı, bütün bu macera içinde, dört çocuğundan babalık emeğini, sevgisini hiç eksik etmemesi, bir yandan da, doğrusu bu topraklarda ender bulunan bir meziyet olarak çocuklarıyla arasında karşılıklı saygıya dayanan bir ilişki tesis edebilmesidir. Üniversite yıllarım da dahil olmak üzere, seneler boyunca her sabah beş buçukta kalkıp işe gitmeden önce çocuklarına kahvaltı hazırlayan kahramanım için bu çalışma, umarım hatırasına küçük bir saygı nişanesi, mirasına küçük bir katkı olarak addedilir.

GİRİŞ

Bu çalışma Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) sendika-siyaset ilişkisi çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Odaklanılan dönem DİSK'in kurulduğu 1967 ile 5. Kongresi'ni topladığı 1975 arası dönemdir ve dönem içinde izi sürülmek istenen konular, DİSK kadrolarının politizasyon süreçleri, bu süreçlerin genel olarak sendikal hareket ve siyasal örgütler ile siyaset, özel olarak Konfederasyon içindeki yansımaları ile DİSK'in sendikal ve siyasal söylemi ve eylemlerine olan etkisidir.

DİSK'in bir tez konusu olarak seçilmesinin temel nedeni söz konusu kuruluşun yalnızca Türkiye sendikal tarihinde değil, dönemin siyasal yaşamında da önemli bir aktör olarak oynadığı roldür. Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1967-1975)* çalışmasında DİSK'in kuruluşunu, vesayetçi/partikülarist evreden, siyasallaşmayı, sınıfsal davranış evresine yönelimi ifade eden dönüşümde Türkiye sendikal hareketinin en önemli ayrışması olarak nitelemektedir.[1] Çelik'in 1946-1967 dönemini inceleyen çalışmasının kendisi gibi bu niteleme de DİSK'i yalnızca dar anlamda emek tarihinin bir konusu ola-

1 Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık*, (1964-1975) İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 24-26.

rak değil siyasi tarih, siyaset bilimi vb. disiplinlerin de konusu olarak düşünmeye işaret eder. Böyle düşünmeyi mümkün hatta gerekli kılan DİSK özelindeki hususa yalnızca bu örgütün sendikal faaliyetlerinin siyasal yönünün de olması ya da siyasal partilerle ilişkileri değil ama aynı zamanda örneğin DİSK kurucusu sendika liderlerinin DİSK'ten de önce 1961 Şubatı'nda Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi Türkiye'de sol rüzgârlar estirmiş bir partiyi kurmaları, bazılarının TİP ile birlikte yalnızca fabrika ve meydanlarda değil parlamentoda da ülke siyasetine müdahil olmalarıdır. Sadece bu da değil dahası, sonraki sürecin bir grup sendikacının bir parti kurmasının da ötesine geçmesi ve DİSK'in kendisinin çeşitli sol siyasetlere mensup/angaje kadroları ile bu kadroların varlığıyla vücuda gelen politizasyonu ve bu politizasyonun damgasını taşıyan eylemliliği de bu hususta hesaba katılmalıdır. Daha da ileri gidilerek örnek olarak söylenebilir ki DİSK'in kimi eylemleri politikleşmiş sendikal eylemler olmaktan çok Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kuruluşuna karşı düzenlediği "ulusal yas" eylemi gibi temelde ülke siyasetine müdahale etme isteği taşıyan öncelikle siyasal sendikal eylemlerdir.

Yukarıda belirtildiği üzere çalışma DİSK'i 1967-1975 dönemi içinde ve sendika-siyaset ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır. 1975-1980 ve 1992 sonrası dönem kapsam dışı bırakılmıştır. 1975-1980 dönemi, ülkenin iktisadi, siyasal ve toplumsal olarak derin bir kriz halini yaşadığı, bu durumun sendikal alana da yansıdığı ve başlı başına incelenmeyi hak eden bir dönem olarak dışarıda bırakılmıştır. DİSK'in 12 Eylül sonrasında 1990'ların başında yeniden faaliyete geçtiği yıllar da bu çalışmanın kapsamı dışındadır. 1980 sonrası dönemse getirdiği ve öncesinden keskin biçimde ayrılan, bütün dünyada iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıları ve dolayısıyla sendikaları da derinden etkileyen neo-liberal değişimler dönemi olarak 1975-80 dönemi gibi başlı başına çalışma yapılması gereken bir konudur. Elbette DİSK bu dönemlerin karşılaştırılmasını içeren bir anlayışla da incelenebilir. Ancak öte yandan hangi çerçeve içinde ele alınırsa alınsın bu noktada temel sorun, DİSK'in son-

rasıyla karşılaştırma olanağını verecek, 1980 öncesindeki varlığını inceleyen çok az sayıda çalışmanın bulunmasıdır.[2] Üstelik halihazırdaki çalışmaların bazıları çeşitli nedenlerle bazı olguları çarpıtabilmekte ya da yok sayabilmektedir.[3] Bu durum çalışmayı DİSK-Siyaset çerçevesinde ama aynı zamanda bir DİSK monografisi olarak yürütmeyi zorunlu kılmıştır.

Yukarıda belirtilen nedenler dolayısıyla DİSK-siyaset ilişkisi çerçevesinde ve monografi ana hattı olarak planlanan çalışma iki temel kaynağa dayanmaktadır. İlk olarak mümkün olduğunca birincil kaynaklara başvurulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkiye Sosyal Araştırmalar Vakfı (TÜSTAV) bünyesinde-

---

2 Öyle ki, DİSK üzerine yapılan ve görece zengin bir malzeme sunması anlamında ilk olduğu söylenebilecek çalışmanın baskı tarihi 2008'dir ve Canan Koç ve Yıldırım Koç'un DİSK *Kısa Tarihi efsane mi gerçek mi (1967-1980)* başlığını taşıyan kitabıdır (Epos Yay., Ankara). Ancak kitabın 2008 baskısının kaynakçası yoktur, dolayısıyla çalışmanın kaynaklarından yararlanmak isteyen bir araştırmacının metin bölümü 646 sayfayı bulan çalışmadan, değerlendirmek isteyeceği kaynakları sayfa sayfa araması gerekecektir. Ayrıca Koç'un, çalışmasında yayınladığı önemli bazı bilgilere ilişkin kaynak da belirtilmemektedir; Koç'un diğer bazı çalışmaları ile Şehmus.Güzel'in bazı kitaplarında DİSK'e değinilmektedir. Alparslan Işıklı'nın *Sendikacılık ve Siyaset* kitabında da 353-355. sayfalarda DİSK'ten kısaca söz edilmektedir; Kemal Sülker'in *Sendikacılar ve Politika* çalışması gibi bazı kitaplarında, DİSK'in özellikle kuruluş dönemine ilişkin bilgiler verilmektedir; YÖK'ün Ulusal Tez İzleme veri tabanında DİSK için arama yapıldığında dört yüksek lisans tezi ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu tezler arasında Zeynep Ersoy'un çalışması özellikle TKP yayınlarını da taraması dolayısıyla konuya yakın malzeme içermektedir. Bkz. Zeynep Ersoy, "Sendika Siyasi Parti İlişkileri TKP-DİSK", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995; Şafak Tartanoğlu, "1980 Sonrası Türk Sendikacılığı ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Yasemin Olgaç, "Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Türk Çalışma Hayatındaki Yeri", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006; Umut Ulukan, "Türk Sendika Tarihinden Bir Örnek", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

3 Örneğin DİSK *Kısa Tarihi (1960-1980)* başlıklı kitabında İlhan Akalın "İlerlemeciler"den, Aydın Meriç'ten söz etmesine rağmen, Türkiye Komünist Partisi'nden hiç söz etmemektedir. Kendisiyle yapılan görüşmede Akalın bu konuda şöyle der: "Benim düşünceme göre TKP Atılım kavramının dışında daha üst yerlere konması gereken bir örgüt. Ama Atılım hareketinin anarko sendikalizm yönünde Türkiye sendikacılığına büyük bir darbe vurduğunu düşünüyorum. Tabii TKP isminin kirlenmemesi anlamında TKP'den söz etmiyorum." İlhan Akalın ile 20.06.2011 tarihinde yapılan görüşme.

ki DİSK Arşivi, Lastik-İş Arşivi ile Kemal Sülker koleksiyonundan, Tarih Vakfı'ndaki TİP arşivinden, yanı sıra DİSK ajansları ve bazı DİSK ve Maden-İş kongrelerinin çalışma raporları için Mehmet Karaca özel arşivinden, 15-16 Haziran direnişine ilişkin Yol-İş Yayınları için Şaban Erik özel arşivinden yararlanılmıştır. Az sayıda olmakla birlikte bazı Türk-İş dergi nüshaları Ankara'daki Türk-İş arşivinden posta yoluyla alınmış, yine Cahit Talas döneminde hazırlanmış, Sendikalar ve Toplu Sözleşme ve Grev Kanunu tasarıları TBMM arşivinden sağlanmıştır. Ayrıca dönemin gazete ve dergileri için Atatürk Kitaplığı, Basın Müzesi, Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde çalışılmış, dönem solunun yayınları da daha çok Tarih Vakfı ve TÜSTAV'dan sağlanmıştır. Birincil kaynaklar dışında gerektiğinde ikincil kaynakların kullanılmasından kaçınılmadığı da bu noktada vurgulanmalıdır.

İkinci olarak yazılı belgelerin gerçeğin ancak bir kısmını söyleyebileceği, hatta kimi zaman gerçeği çarpıtabileceği inancıyla sayısı altmışı bulan görüşmeler yapılmış ancak dönemleştirme dolayısıyla görüşmelerden otuz beşi kullanılabilmiştir. Belirtilmelidir ki, bu görüşmelerden bazıları gerek DİSK ve gerekse sendikal harekete dair bugüne kadar bilinmeyen kimi önemli konular hakkında değerli bilgiler sağlamıştır. Görüşme yapılan kişilerin seçiminde ana kriter, görüşülecek kişilerin, DİSK ve bağlı sendikalar ile DİSK ve bağlı sendikaların siyasetle ilişkisinde önem taşıyan sendikal ve siyasal örgütlerde dönem içinde yönetici ve/veya uzman olarak önemli görevlerde bulunmuş olmalarıdır. Bu çerçevede, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve Türk-İş'te yöneticilik de yapan eski sendikacılar, birinci ve ikinci TİP yönetiminde görev almış sendikacı ve aydın kökenli yöneticiler, dönemin CHP merkez yönetimi, il yönetimleri ve gençlik kollarında görev almış, bakanlık, belediye başkanlığı, milletvekilliği yapmış isimler ile önemli bölümü, Maden-İş, Lastik-İş, Banksen, Turizm-İş ve DİSK'te de görev alan TKP üyesi yönetici ve uzmanlar ile görüşmeler yapılmıştır. Sözü edilen görüşmelerin gerçekleştirilmesi dört yıllık bir zaman dilimini gerektirmiş, bazı görüşmeler, kimi zaman ko-

nuşulacak konuların çokluğu ve kimi zaman da görüşmelerde dile getirilen hususlarla eldeki belgeler arasında çelişkiler ortaya çıkması üzerine birden fazla yapılmıştır. Elbette belgeler gibi tanıklıkların da çeşitli nedenlerle gerçeği eksik veya çarpıtılmış olarak aktarabileceği unutulmamalıdır. Bilindiği üzere hafıza-i beşer nisyan ile maluldür ve aradan geçen en az otuz yıldan fazla bir süreden sonra görüşülen isimlerin bazı konuları yanlış veya eksik hatırlamasını doğal karşılamak gerekir. Ancak otuz yılın yanlış ya da eksik hatırlamak için yeterli olduğu söylenebilirse de diğer taraftan aynı süre, kimi aidiyetlerin –ortada mensup olunan örgüt bulunmasa dahi– sona ermesi veya suçluluk, kabullenememe gibi duyguların gölgelemediği gerçeklerin dile getirilmesi için hiç de yeterli bir süre olmadığı da vurgulanmalıdır.

Çalışmanın birinci bölümü temel alınan kuramsal, kavramsal çerçeve ile yöntem konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde önce sendikaların tarihsel evrimi üzerinde durulmuş ardından aynı tarihsel evrimin sağladığı kuramsal ve kavramsal ipuçları değerlendirilmiş ve sendikaların ele alınmasında karşılaşılan genel sorunlar ile görece Türkiye'ye özgü sorunlardan söz edildikten sonra çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi ile yöntemi irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın başlığında dönemleştirme her ne kadar DİSK'in kuruluş tarihi olan 1967'den başlasa da, DİSK'i kuran sendikacıların TİP'in de kurucuları arasında yer alması ve TİP'in kurucular üzerinde olduğu kadar DİSK'in içindeki orta düzey kadrolar üzerinde de politizasyon etkisinin bulunması ile TİP'in gerek ülke siyasetindeki etkisinin sendikal hareketteki yansımaları ve gerekse sendikal hareketin kendi içindeki bölünme süreci, 1961-1966 arasını DİSK'in kuruluşuna giden yolda ikinci bölüm olarak dönemleştirmeyi gerektirmiştir. Aynı süreçte, sendikal hareketi yakından ilgilendiren, sosyal haklar, sendikalar ve toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin düzenlemelerin kanunlaşması için yerleşik yargının tersine sendikaların son derece aktif bir biçimde eylem ve protestolara girişmesi örnekleriyle sunulmuştur.

Üçüncü bölüm DİSK'in Kuruluşu/Kuruluş Yılları olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmayla, DİSK'in bir yandan hukuken kurulması ve yaptığı ilk kongreleriyle kurumlaşmak için verdiği çabaya ancak öte yandan da bu yıllarda örgütlenmekten çok ayakta kalmaya çalışmasına gönderme yapılmaktadır. Zira bu dönem aynı zamanda DİSK'in daha başlangıçta tasfiye edilmesi için gerek Türk-İş ve gerekse AP hükümetlerinin sendikalar üzerinde baskı kurduğu bir dönemi ifade etmektedir. El yazılarıyla düzenlenmiş kuruluş belgelerindeki on beş imzacı sendikanın nasıl olup da beşe düştüğü sorusuna da bu çerçevede cevap aranmaktadır.

1967-1971 döneminin DİSK açısından bir diğer önemli özelliği, yöneticilerinin üyesi bulundukları TİP'in şiddetli bir ideolojik ve politik bunalımın içine düşmesidir. DİSK'in TİP karşısındaki özerk pozisyonu bu bölümün önemli bir konusudur. TİP'teki bunalımın derinleştiği, parlamentodaki grubunu da 1969 seçimleriyle kaybettiği bir süreçte, DİSK yöneticilerinin TİP içindeki iktidar mücadelesinde Aybar'a verdikleri desteğin nedenleri irdelenen konular arasındadır. Dönemin sonuna doğruysa gerek DİSK ve gerekse Türkiye işçi ve sendikal hareketinin en önemli eylemlerinden biri olan ve DİSK'in Türk-İş'in de desteğiyle TBMM'den çıkarılacak bir yasa ile tasfiye edilmek istenmesine karşı yapılan 15-16 Haziran Direnişi, DİSK açısından nedenleri ve sonuçlarıyla irdelenmektedir. Dönemin sonu 1971 muhtırasını ve DİSK'in bir yandan TİP'in kapatılmasıyla siyasal örgütünden kopması veya bazı yöneticileri açısından belki de kurtulmasını diğer yandan da sendikal ve siyasal açıdan sessiz yıllarının başlangıcını oluşturmaktadır.

Dördüncü bölüm 12 Mart ile birlikte özellikle sosyalist solun ezildiği, sendikal ve siyasal muhalefetin baskı altına alındığı yıllarda devletin sola ve sendikalara bakışını ve bu çerçevede DİSK'in durumunu incelemektedir. Bu bölüm bir yandan DİSK'in sendikal açıdan eylemliliğinin oldukça azaldığı diğer yandan da TİP'in yokluğunun yanı sıra sosyalist sola karşı ara rejim hükümetinin hızlı bir sindirme harekâtına girişmesini ve akabinde Ecevit'in genel başkanlığında yükselişe geçen CHP'ye

özellikle DİSK'in desteğini açıklamasının nedenlerini sorgulamaktadır.

Beşinci bölüm DİSK'in önceki dönemdeki sessiz sendikacılık yıllarından aktif bir örgütlenmeye ve yeni bir siyasallaşma sürecine girmesini simgelemektedir. TİP'in yokluğuna ve DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in CHP'ye destek vermesine rağmen Maden-İş'te başlayan, üyelerini genç kuşak işçi ve sendikacı kadrolarının oluşturduğu sol muhalefetin niteliği ve TİP deneyiminin bu muhalefeti başlatan kadroların niteliği üzerindeki etkisi bölümün ele alınacak önemli bir konusudur. Bölümün en önemli uğrağı ise sözü edilen muhalefetle ilişki kuran TKP'nin nasıl olup da TSİP, ikinci TİP gibi sosyalist partileri geride bırakarak, önce Maden-İş çok kısa bir sürede de DİSK 5. Kongresi ile başlayan süreçte DİSK içinde örgütlenebildiği sorusu ve aranan yanıtlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede TKP'nin Atılım'ına değinilmekte, farklı nedenleri olmasına rağmen TKP'nin ve Türkler'in, CHP desteğinde buluşmasının öyküsü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bölümün TKP ile bağlantılı diğer konularıysa, TKP politizasyonunun bir yandan DİSK'in sendikal ve siyasal aktivitesine kattığı dinamizm, diğer yandan da TKP dışındaki sosyalist solun sendikaların zayıf düşmesi pahasına tasfiyesi, Sendika'ya Parti, Parti'ye sendika görevlerinin yüklenmesiyle DİSK'te ortaya çıkmaya başlayan krizin ilk işaretleridir. CHP'ye verilen desteğin de etkisiyle CHP'ye yakın olan Genel-İş gibi üye sayısı büyük sendikaların sonraki süreçte DİSK'e katılması ve bu gelişmelerin yalnız sendikal örgütlenme açısından değil 1977'de CHP eliyle rejimin DİSK'e müdahalesine katkısı açısından da değerlendirilmesi, DİSK'in çalışma kapsamı dışında kalan 1975-1980 dönemi hakkında da fikir veren bölüm içindeki nihai inceleme konularıdır.

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSELLİĞİ İÇİNDE SENDİKALARIN EVRİMİ

Sendikalar kapitalizmle birlikte oluşan işçi sınıfının kurumları olarak ortaya çıkmaya başladıkları 19. yüzyıldan günümüze kadar aşağıda sıralanan üç temel amaca hizmet ederek hayat bulmuşlardır ve yine tarihsel süreç içinde bu amaçlar birbirinden farklı sendika tiplerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Daha doğru bir deyişle, içine doğdukları toplumsal, siyasal, iktisadi, kültürel vs. yapılarla ilişkilerinin etkisiyle farklılaşan, birbirlerinden farklı amaçlara sahip olan farklı tipte sendikalar ortaya çıkmıştır ve bugünden bakıldığında genel olarak sendikaların şu üç temel amacı gerçekleştirmek üzere mücadele ettikleri görülmektedir:[1]

1. Emek pazarında etkin olmak üzere faaliyet yürütmek;
2. Üyelerinin hak ve özgürlüklerini savunmak ve bu yolla toplum içindeki statülerini geliştirmelerine aracılık etmek;
3. Sermayeye karşı emeğin "savaş okulları" olarak yapılanmak.

1 Richard Hyman, *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class and Society*, Sage Publications, Londra, 2001, s. 1-2.

Bu amaçlardan sonuncusu kuşkusuz kapitalist düzeni yıkma hedefine gönderme yapmaktadır ve devrimci sendikacılığın, grev başta olmak üzere her çeşit işçi eylem ve aktivitesi ile sendika örgütünü kapitalizmi yıkmanın aracı olarak kullanma anlayışının bir yansımasıdır.[2] Ancak elbette tarihsel süreç içinde, başta işçi sınıfının doğduğu İngiltere olmak üzere ne Avrupa'da ve ne de ABD'de, bu hedefe ulaşmayı amaç edinen sendikal anlayışların kapitalist sistemi yıkmak anlamında başarı kazandığını iddia etmek mümkündür. Tersine bugün sendikalar kapitalist sistem içinde daha çok birbiriyle ilişkili ilk iki amaca odaklanan ve kapitalist sistemin bir parçası olmayı kabul eden bir siyaset izlemektedirler ve bu siyaseti temel alan ve İngiliz ve Amerikan sendikacılığı olarak adlandırılan sendikacılık tarzı bu coğrafyalarda önemli ölcude varlığını sürdürmektedir.[3] Sendikacılığın kapitalizmi yıkma hedefine odaklanmış biçiminin uğradığı başarısızlık veya Amerikan ve İngiliz sendikacılığının yaygın bir sendikacılık biçimine dönüşerek birçok ülkede sendikacılığı etkilemesinin nedenlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi bu çalışmanın sınırları dışındadır.[4] Bununla birlikte asıl meselenin, Amerikan ve İngiliz sendikacılığı ya da Devrimci sendikacılık adlandırmalarının ötesinde, bir işçi sınıfı örgütü olarak sendikanın geçirdiği dönüşümlerde olduğu söylenebilir. Bu dönüşümleri incelemekse, her şeyden önce yukarıda sözü edilen yapılar ile sendikaların bu yapılarla mücadelelerini, çatışmalarını, ittifaklarını vs. içeren ilişkiselliği incelemek anlamına gelecektir. Bu tip bir inceleme için de örneğin, İngi-

2 Bkz. A. S. Losovsky, *Sendikalar Üzerine I: Muharebe Olarak Grev*, İnter Yay., İstanbul, 1988.

3 Hyman, 2001, s. 8-9, 67-113; Mark Rathbone, "Trade Union in USA", *History Review*, sayı 53, Aralık 2005, s. 1-6; John Stirling, "There is New World Somewhere: The Rediscovery of Trade Unionism", *Capital and Class*, Sonbahar 2005, sayı 29, s. 1-4.

4 Fordist üretimin ulus-devlet ekonomileriyle birlikte işleyen yapısı, sosyal demokrasinin Marksist ideolojiden farklılaşıp, enternasyonalist vizyonundan uzaklaşarak ulus-devlet içine girerek evrimleşmesi (Hyman, 2001, s. 20-21), Soğuk Savaş döneminin anti-komünist sendikal faaliyetleri (Kenan Öztürk, *Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004, s. 16-17), Avrupa komünizminin oluşması vs. önemli nedenler olarak sayılabilir.

liz işçi sınıfı için 19. yüzyıldaki durumuna yönelik olarak yapılan, "sınıf bilincinin nihai tanımı büyük ölçüde işçi sınıfının gücüne karşı orta sınıfın tepkisinin sonucuydu"[5] saptaması büyük önem taşıyacaktır. Benzer biçimde Devrimci sendikacılığın liderlerinden Losovsky'nin[6] 1928'de Kızıl Sendikalar Enternasyonali'nin[7] 4. kongresinde yaptığı konuşmadaki şu sözleri de farklılaşmayı genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerle ilgili gösteren açıklamalar için uyarıcı olacaktır:[8]

> "...Şimdiki durumun ikinci özelliği, Avrupa ve Amerika'nın en büyük sendika örgütlerinin oynadığı roldür. İngiltere, Almanya, Birleşik Devletler ve diğer ülkelerin sendikaları, sermayenin bu çılgınca yoğunlaşmasını kayıtsızca geçiştirdiler. Sendika önderlerinin en soylu görevinin işverenler karşısında tempo yitirmemek için kitleleri en hızlı bir şekilde örgütlemek olduğu sanılırdı. Ve öte yandan, sermayenin saldırısının, sendika örgütlerinde safların reorganizasyonunu ve sınıf mücadelesinin yeni koşullarına uydurulmasını amaçlayan faaliyetin yükseltilmesine, hummalı bir politik ve örgütsel çalışmaya yol açacağı sanılırdı. Fakat Avrupa ve Amerika'nın sendika önderleri başka bir yol tuttular. Burjuyazi ne kadar pervasızca davrandıysa, onlar da o ölçüde ılımlılaştılar; işverenler soruna ne ölçüde vahşice el attıysa, reformistlerin eylemleri de o ölçüde yumuşadı; saldırı ne denli güçlü olduysa, tüm savunma yasalarına rağmen direniş de o ölçüde zayıf oldu."

---

5 E. P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 958.

6 14 Mart 1878'de Rusya'da doğan A. S. Losovsky, 1905'ten itibaren Bolşevik hareket içinde yer almış, 1912-1917 arasında Fransa'da sendikal faaliyetlerde bulunmuş, Ekim Devrimi'nden sonra, 1921'de kurulan Kızıl Sendikalar Enternasyonali'nde genel sekreter olarak görev almıştır. 1939'da yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 18. Kongresi'nde Merkez Komitesi üyeliğine seçilen Losovsky, Stalin yönetimince 1949'da tutuklanarak sürgüne gönderilmiş, 1952'de yaşamını yitirmiştir. Bkz. Losovsky, 1988, s. 5 (Kısa biyografisi).

7 Batı komünist partilerinin, sendikal mücadeleleri yönlendirmesi için sendikalar içinde gizli parti hücreleri kurması ve bu örgütlenmenin merkezileşmesinin sağlanması için, 1921'de Komintern'e bağlı olarak Kızıl Sendikalar Enternasyonali (Profintern) kurulmuştur. Bkz. "Sendikalar", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 506.

8 A. S. Losovsky, *Sendikalar Üzerine III*, İnter Yay., İstanbul, 1996, s. 13.

Anlaşılacağı üzere İngiliz işçi sınıfının daha 19. yüzyıldaki durumuna ilişkin yukarıda yer alan saptama ile Losovsky'nin 1928'deki konuşması birbirini tamamlayan ve bir bakıma tarihselliğin önemini vurgulayan bir özellik taşımaktadır. Bununla birlikte devrimci militan bir sendikacı olan ve belirtildiği üzere Kızıl Sendikalar Enternasyonali'nde kürsüye çıkan Losovsky'nin konuşması, önceki saptamanın tersine, toplumsal mücadelelerin içindeki özneler olarak Avrupa ve Amerikan sendikalarını açık biçimde suçlamaktadır. Bir bakıma toplumsal alanın karmaşık yapısını göz önünde bulundurmaktan çok bu yapı içindeki öznelerden birinin etkinliklerini nihai belirleyici olarak gören bir anlayışa sahiptir. Oysa Losovsky'den cok önce Marx ve Engels ile daha sonra Lenin'in, sendikaların değişen yapıları ve kapitalist üretim ilişkileri içindeki işleyişleri üzerine yazdıkları, eleştirilerle birlikte, ancak eleştirilerden de daha çok sendika öznesinin tek başına sınırlılıklarına vurgu yapmaktadır. Nitekim Engels 1845'te, *1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfı'nın Durumu* başlıklı çalışmasında şunları söylemektedir:[9]

> "...1824'te işçilere özgürce dernek kurma hakkı tanınır tanınmaz (sendika kurma hakkı), İngiltere'nin her yanında sendikalar mantar gibi bittiler ve kısa sürede güçlendiler. Sendikaları kuranlar sanayinin her dalındaki işçilerdi. Amaçlarını, her zanaatkârın, burjuvazinin zulüm ve kayıtsızlığına karşı korunması olarak ilan ettiler. İşverenleriyle toplu sözleşmelere girerek ücretleri saptamak istiyorlardı.
>
> Ücretler, işverenlerin kârları dikkate alınarak düzenlenmeliydi. Elverişli bir durum ortaya çıkar çıkmaz ücretlerin arttırılması için teşebbüse geçeceklerdi. Politikaları tüm ülkedeki çeşitli meslek dallarına eşit ücretlerin gerçekleştirilmesine yönelikti. Sonuç olarak, ülke çapında uygulanması gereken ücret düzeylerinin belirlenmesi için kapitalistlerle pazarlığa oturdular ve bu düzeyde ücret ödemeyi reddeden her kapitalisti grevle tehdit ettiler. Sendikalar her iş kolundaki çırakların sınırlan-

9 Friedrich Engels, "1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu", *Sendikalar Üzerine I Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yay., İstanbul 1992a, s. 14.

masına çalıştılar. İşgücündeki artışa bu şekilde sınır koyarak, işverenler arasında hünerli işçi bulmak için bir rekabetin olacağını ve böylelikle de ücretlerin yüksek düzeyde kalacağını umuyorlardı... Sendikacılık tarihi, işçiler için birçok yenilgiyi ve yalnızca birkaç zaferi içerir. Sendikaların bütün çabalarının işgücü pazarındaki arz ve talebe göre ücretleri belirleyen ekonomik yasayı değiştiremeyecekleri açıktır. Sonuçta ekonomiyi etkileyen güçlü faktörler karşısında sendikalar çaresizdir... İngiliz işçilerinin protestolarının aldığı somut biçim, orta sınıfların açgözlülüğüne sınır çizilmesinde yardımcı olmuştur."

Marx da 1865'te *Ücret, Fiyat ve Kâr*'da sendikaların sınırlılıklarına ilişkin olarak şunları söylemiştir:[10]

> "Sendikalar sermayenin saldırılarına karşı direnme merkezleri olarak iyi iş görürler. Zaman zaman güçlerin akılsızca kullanımı yüzünden başarısızlığa uğrarlar. Genel olarak ise örgütlü güçlerini işçi sınıfının kurtuluşu ve ücret düzeninin nihai ortadan kaldırılışı için bir kaldıraç olarak kullanmak yerine kendilerini sistemin sonuçlarına karşı gerilla savaşı vermekle sınırlamaları yüzünden, bu savaşla birlikte varolan sistemi değiştirmek üzere çalışmadıkları için başarısızlığa uğrarlar."

Aslında gerek Marx ve gerekse Engels sendikaların kapitalist düzeni yıkmak konusundaki sınırlılıklarının farkında olmakla birlikte, gelişmelerin işçi hareketinin sendikalarının birleşmesi sonucunu doğurmasını ummaktadırlar.[11] Bu bir bakı-

10 Karl Marx, "Ücret, Fiyat ve Kâr", *Sendikalar Üzerine I: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yay., İstanbul, 1992a, s. 79.

11 Birçok makalelerinde hem Marx, hem de Engels bu umutlarını vurgulamaktadırlar. Örnek olarak bkz. Karl Marx, "Felsefe'nin Sefaleti", *Sendikalar Üzerine I: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yay., İstanbul, 1992b, s. 52-53; Friedrich Engels, "Labour Standard'tan Makaleler", *Sendikalar Üzerine: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yay., İstanbul, 1992b, s. 120-121. Özellikle gerek sendikal birleşmeyi ve gerekse legal siyaset yapmayı reddeden anarko sendikalizmin ideologlarıyla mücadelelerinde bu birleşmeyi devrim için politik bir zorunluluk olarak gördüklerini sıklıkla vurgulamaktadırlar. Bkz. *Marks, Engels, Lenin: Anarşizm ve Anarko Sendikalizm* (seçme yazılar), Sol Yay., Ankara, 1979; anarşistlerin sendikalizm çerçevesinde Marksistlerle Enternasyonal kongrelerindeki mücadele ve görüşleri için bkz: George Woodcock, *Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, Kaos Yay., İstanbul, 2001, s. 246-270.

ma onların gerek aktif siyasal kişiliklerinin ve gerekse devrimci ideoloji ve teorilerinin uzantısıdır. Bununla birlikte 1871'de Birinci Enternasyonal döneminde Marx ve Engels'in aşağıda sırasıyla verilen şu sözleri artık sendikaların umduklarından farklı bir yöne doğru evrimleşmesinden duydukları rahatsızlığı yansıtmaktadır:[12]

> "...İngiltere'de sendikalar yüzyıllardır varlıklarını sürdürüyorlar ve işçilerin büyük çoğunluğu aristokratik bir azınlık olan sendikaların dışındadır. En yoksul işçiler sendikalara üye değildir; ekonomik gelişmenin her gün kırdan şehirlere sürüklediği muazzam işçi kitleleri uzun zamandan beri sendikalardan uzak duruyorlar ve bu kitlenin en sefil kesimi sendikalara hiçbir zaman girmez. Aynı şey Londra'nın East End kökenli işçileri için de geçerlidir. Bunların onda biri sendikalara üyedir. Köylüler ve gündelik işçiler asla bu sendikalara katılmazlar. Sendikal hareket ve özellikle büyük, güçlü ve zengin sendikalar, genel hareketin ilerlemesinin bir aracı olmaktan çok onun bir engeli haline geldi. Londra'da sendikaların dışında birkaç yıldır politik hareketten uzakta suskunluğunu koruyan ve bunun sonucunda çok cahil olan oldukça büyük bir işçi kitlesi var."

Marx ve Engels'in şikâyet ettiği İngiliz Sendikaları daha 1830'lu yıllardan itibaren Chartist ve Owenist hareketlerin, seçim reformu, çalışma saatlerinin kısaltılması gibi temel haklara yönelik isteklerine verdikleri destekle radikallikten uzaklaşmaya başlamışlardır. Hele İngiliz ekonomisinin 1850'lerden itibaren hızla büyümesi, Trade Union olarak adlandırılan yeni ve finansal açıdan güçlü, kapitalist sistemi benimsemiş sendikacılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[13] İngiliz ve Amerikan sendikacılığı adı verilen sendikacılık biçimi bu sendikalardan evrilmiş, daha çok sosyal ve ekonomik talepleri temel alan, bunun için hü-

12 Tony Cliff ve Donny Gluckstein, *Marksizm ve Sendikal Mücadele*, Ide Yay., İstanbul, 2001, s. 3-4.

13 A. Fox Sturmthal ve James G. Scoville, *The International Labor Movement in Transition*, Universitiy of Illinois Press, Chicago, 1973, s. 17.

kümetler ve iş çevreleriyle yakın ilişki içinde bulunan sendikacılık tipini oluşturmuştur.[14]

Lenin de, işçi sınıfının kendiliğinden gelişiminin tek başına sadece sendikalizmle sonuçlanacağı ve dolayısıyla burjuva ideolojisine boyun eğmekten başka bir seçeneğinin kalmayacağına inanmaktadır.[15] Bu nedenle Lenin, 1905'te sendikaların Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin etkisi altına alınmaları gerektiğini öne sürmüştür. Lenin'e göre "Parti sendikaları kendi ruhuyla doldurmaya ve onları kendi etkisi altına almaya çalışmalıdır ve çalışacaktır" ve bunu da sendikalar içindeki elemanları vasıtasıyla gerçekleştirecektir.[16] Lenin'in 1920'li yıllarda "Komünist Parti'den kitlelere uzanan kasnak kayışı" olarak sloganlaşan bu görüşleri, Sovyetler Birliği'ndeki sendika tartışmalarından sonra, 1920'li yılların sonundan itibaren Stalin tarafından sendikaların tamamıyla Parti'nin denetimi altına alınmasıyla ve üretimi yönlendirme ajanlıklarına dönüştürülmeleriyle sonuçlanmış, aynı süreç içinde sendika liderleri tasfiye edilmiştir. Sonraki gelişmeler (İkinci Dünya Savaşı vs.) Stalinist sendika modelinin Doğu Avrupa'yı da içine alacak biçimde genişlemesi biçiminde cereyan etmiştir.[17]

20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki akıbetleri Stalinist sendika modelinin bir parçası olmak biçiminde şekillenen sendikalar, ABD ve Batı Avrupa'da 19. yüzyıl ortalarından itibaren kapitalist düzenin yıkılmasının aracı değil, kapitalist düzen içinde üyelerinin ücret ve sosyal-siyasal haklar bakımından çıkarlarını savunan örgütler olarak evrimleşmişlerdir. 19. yüzyılın, serbest piyasaya dayalı liberal devlet anlayışıyla, maksimum sömürü ile maksimum kârın sağlandığı, dolayısıyla emeğin acımasız biçimde sömürüldüğü kapitalist düzeninin[18] zorlu çalışma şartlarının, dü-

14 Erik Jasops, *European Trade Unionism*, Holmes and Meier Publishers, New York, 1973, s. 14.

15 Cliff ve Gluckstein, 2001, s. 5.

16 V.I. Lenin, *Sendikalar Üzerine II*, Sorun Yay., İstanbul, 1998, s. 247.

17 "Sendikalar", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 505-506.

18 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*, Beacon Yayınları, Boston, 1957, s. 163-178 [*Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2000].

zeni yıkmak amacıyla olmasa da, işçiler arasında bir mücadele ve dayanışma kültürünün oluşmasına yardım ettiği söylenebilir.[19] Bu dayanışma kültürüyle birlikte, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yayılmaya başlayan Fordist üretim biçiminin sağladığı uygun şartlar, sendikaların güç kazanmasını sağlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, savaştan büyük zararlar görerek çıkan birçok ülkede devletin ekonomiye müdahalesini savunan, sosyal politikaların gerekliliğine vurgu yapan Keynesçi anlayış, ulus-devletler içinde, artan verimlilikten işçilerin ücret ve sosyal haklar anlamında daha yüksek paylar almalarına olanak tanımış, bu şartlarda sendikaların toplu pazarlık imkânları yaygınlaşmıştır.[20]

1950'li yıllardan itibarense 1970'lerin ortalarına kadar sürecek olan "altın yıllar"[21] döneminde sendikalar, 19. yüzyıldan beri sürdürdükleri hak arama meşruiyetleri temelinde devlet ve orta sınıflarla girdikleri ilişkiyle ve yürüttükleri mücadelelerle birlikte kapitalist düzen içinde Avrupa'da ulus-devlete dayalı gelişmiş refah devletlerinin oluşumunda pay sahibi olmuşlardır.[22] Bir bakıma devrim ve enternasyonalizm hedeflerinden vazgeçmek durumunda kalmakla birlikte, hak arama perspektifleriyle, kapitalist düzenin geniş toplum kesimlerinin refahını dikkate alan politikalar eliyle süreç içinde yumuşamasına yardımcı olmuşlardır. Bugünden bakıldığında kapitalist üretim biçimindeki post fordist değişmeler ve sermayenin ulus-devleti aşan gücü karşısında,[23] sendikaların ulus-devletler içinde tec-

19 Peter Baldwin, *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State, (1875-1975)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 4-52.

20 Engin Yıldırım, "Sendikaların Kimlik Krizi ve Emeğin Mehteran Yürüyüşü", *1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 155-156.

21 Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914-1991)*, Abacus, Londra, 2003, s. 257-258.

22 Gosta Esping Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge, 1990, s. 30-32.

23 Kapitalist üretim biçimindeki post fordist değişimler ve sermayenin aldığı yeni biçimler için bkz. Michael J. Piore ve Charles F. Sabel, *The Second Industri-*

rit olarak güç kaybetmelerinde aynı sürecin payı olduğu söylenebilir.[24]

Bu noktada belirtilmelidir ki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan yeni dönem, özellikle 1970'li yıllardan itibaren neo-korporatizm olarak da adlandırılmaya başlanmıştır. Bu adlandırmayı yapan kuramcılara göre, ekonomiye devlet müdahalesi nedeniyle işçi ve işveren örgütlerinin yapılarında, faaliyet ve işlevlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiş, bu değişimler sonucunda işçi ve işveren örgütleri kendi aralarında ve devletle işbirliğine giderek tekelleşmiş, devletçe tanınarak yasal ayrıcalıklara kavuşmuş ve merkezileşerek daha da güçlenirlerken, tepe örgütleri de devlet tarafından tekel statüsü ile donatılarak ulusal düzeyde kuruluşlar haline gelmiştir. Bu durum sendikaları ekonomik ve siyasal açıdan güçlendirmekle birlikte ideolojik olarak ılımlılaştırmıştır.[25] Neo-Korporatizm üzerine yapılan ampirik çalışmalarsa, sanayileşmiş kapitalist ülkelerde korporatist uygulamaların temel amacının kapitalist sistemin kendi kendini yeniden üreterek sorunsuz işlemeye devam etmesi yönünde olduğuna işaret etmekte, sanayileşmekte olan ve demokratikleşme konusunda sorunlu ülkelerde ise otoriter yanları ağır basan bir devlet korporatizminin aynı zamanda bir kontrol aracı olarak kullanıldığını ileri sürmektedir.[26]

SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ ANALİZİNDE KURAM, KAVRAM VE YÖNTEM

Sendikaların yukarıda özet olarak verilen evrimleri, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) sendika-siyaset ilişkisi özelinde eğilmeyi amaçlayan bu çalışma için kuramsal, kavramsal çerçeve ve yöntem açısından yol gösterici nite-

al Divide: Possibilities for Prosperity, Basic Book, New York, 1984.

24 Ernest Mandel, *Avrupa Meydan Okuyor*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 141-148.

25 Yüksel Akkaya, "Neo-Korporatizm ve Türkiye'de Sendikacılık", yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 263-264.

26 Akkaya, 1996, s. 265.

liktedir ve bizi yeniden E.P. Thompson ve Losovsky'nin sırasıyla şu sözlerine vurgu yapmaya itmektedir: "... Sınıf bilincinin nihai tanımı büyük ölçüde işçi sınıfının gücüne karşı orta sınıfın tepkisinin sonucuydu." "...Avrupa ve Amerika'nın sendika önderleri başka bir yol tuttular. Burjuvazi ne kadar pervasızca davrandıysa, onlar da o ölçüde ılımlılaştılar; işverenler soruna ne ölçüde vahşice el attıysa, reformistlerin eylemleri de o ölçüde yumuşadı; saldırı ne denli güçlü olduysa, tüm savunma yasalarına rağmen direniş de o ölçüde zayıf oldu." Dikkat edilirse Thompson'un sözleri işçi sınıfının bilinci ve mücadelesinde orta sınıfların etkisine vurgu yaparken, Losovsky'nin sözleri sendikalara vurgu yapmaktadır. Bu iki sözden ilki referans alınarak sendikalara bakıldığında, işçi sınıfının örgütü olan sendikalarla, orta sınıflar arasındaki ilişki ve mücadelelerde belirleyicilik anlamında gerilimin orta sınıflar tarafına, ikincisi referans olarak alındığındaysa sendikalar tarafına odaklanmak mümkündür. İlkinde sendikaların gücünün sınırlarına, kapitalist düzenin dönüşümleri sırasındaki konumlarına/konumsuzluklarına vs., ikincisinde ise kararlılıklarına, hatalar ve zaaflarına vs. odaklanmak olasıdır. Bununla birlikte aslında her ikisi de aynı zamanda ilişkiselliğin kendisine ve dolayısıyla siyasete gönderme yapmaktadır. Buradan hareketle de sendikalara bakarken, ne Losovsky örneğindeki gibi tarihin içindeki öznelerden biri olarak sadece sendikaların yapıp etmelerine ne de diğer sınıfların ve devletin eylemlerine tek başına referans vererek analiz yapmak mümkündür. İki alıntının da bir bakıma, kendileri de değişim halinde olan gerek işçi sınıfı ve gerekse orta sınıfların içinde olduğu siyasal ve toplumsal yapıların karmaşıklığının altını çizdiği söylenebilir.

Ancak Türkiye'de sendikalar üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı bölümünün yukarıda sözü edilen karmaşıklığı göz önünde bulundurduğunu söylemek zordur. Bu durumun hem genel ve hem de Türkiye'ye ilişkin nedenleri olduğu söylenebilir. Bu bölümde öncelikle nedenlere değinilecek ardından da söz konusu çalışmalardan örnekler verilecektir.

Genel olarak Engels'in daha 1845'te "*ekonomiyi belirleyen güçlü yasalara karşı çaresizliği*" olarak nitelendirdiği kapitalist sistem içindeki sınırlı güçleri ve yukarıda özetlenen evrimleri, sendikaların, kendilerine ilişkin ya da kendilerinden söz eden çalışmalarda indirgemeci bakışlarla ele alınmalarını kolaylaştırmaktadır. Üstelik bu durum yalnızca, örneğin önceliği sermaye kesimlerine veren liberal veya üst yapıya verdiği önemle devleti öne çıkaran Kemalist tandanslı çalışmalar içinde değil sol tandanslı çalışmalar içinde de yaygındır. Bu noktada özellikle politik iktisat ve emek tarihi çalışmaları içinde önemli ölçüde etkili olan Marksist yazında Çelik'in de belirttiği üzere "Marx ve Engels'in temel yapıtlarında iktisadi temel yapıya yaptıkları güçlü vurguların güçlü bir iktisadi indirgemeci gelenek yarattığı"[27] da gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin Marksist yapısalcı geleneğin öncülerinden Althusser'e göre, toplumsal "(...) bütünün yapısı, hiyerarşikleşmiş organik bütün yapısı olarak eklemlenmiştir. Bütünün içinde üyelerin ve ilişkilerin birlikte varlığı, üyelerin ve ilişkilerin eklemlenmesinde özgül bir düzen katan, baskın bir yapının düzenine tabidir. (...) Bu hiyerarşi, toplumsal bütünün farklı "düzey" ya da kerteleri arasında mevcut etkililik hiyerarşisini temsil eder" ve "(...) iktisadi olmayan yapıların iktisadi yapı tarafından nihai kertede belirlenimi(ne)" göndermede bulunur.[28] Althusser'in yapısalcılığı açısından ayrıca yapı düşünceyi ve bilinci belirler. Amili insanlar olsa da "bu düşünce, doğal ve toplumsal gerçeklik içinde temellenmiş bir düşünce aygıtının tarihsel olarak oluşmuş sistemidir. Onu bilginin belirli bir üretim kipi yapan gerçek koşulların sistemi tarafından tanımlanmıştır. Bu haliyle, üzerinde çalıştığı nesne türünü (hammadde) sahip olduğu teorik üretim araçlarını (teorisi, yöntemi ve deneysel ya da başka türlü tekniği) ve içinde ürettiği tarihsel ilişkileri (hem teorik, hem ideolojik hem de toplumsal) birleştiren bir yapı tarafından oluşturulmuştur. Düşünen herhangi bir özneye (birey), bilgilerin üreti-

27 Çelik, 2010, s. 49.

28 Louis Althusser, "Kapital'in Nesnesi", Louis Althusser, Etienne Balibar vd. (der.), *Kapital'i Okumak*, çev. A. Işık Ergüden, İthaki Yay., İstanbul, 2007, s. 341.

mindeki yerini ve işlevini atfeden şey, teorik pratiğin koşullarının bu tanımlı sistemidir."[29] Althusser daha da ileri giderek üretim ilişkisi kategorisi içinde yer aldıklarını söyleyerek tarih ve toplumsal alan içinde insanların özne olarak tanımlanmasını reddetmekte, özne yerine bir anlamda nesneyi koyarak özetle şunları söylemektedir:[30]

> "(...) Üretim ilişkilerinin yapısı, üretim faaliyetlerinin işgal ettikleri yeri ve üstlendikleri işlevleri belirler; bu failler, bu işlevlerin 'taşıyıcıları' (Trager) oldukları ölçüde, bu yerleri işgal edenlerden başkası asla değildir. Gerçek 'özne'ler (süreci oluşturan özneler anlamında) demek ki bu işgalciler ya da bu görevliler değildir, tüm görünümün tersine, naif antropolojinin 'verisi'nin 'gerçeklikleri' 'somut bireyler', 'gerçek insanlar' değildir; ama bu yerlerin ve bu görevlerin tanımı ve dağıtımıdır. Demek ki gerçek "özne"ler, şu tanımlayıcılar ve dağıtıcılardır: Üretim ilişkileri (ve politik ve ideolojik toplumsal ilişkiler). Ama bunlar 'ilişki' olduklarından, özne kategorisi altında düşünülemez."

Yukarıda örneği verilen ve siyaset, iktisat, felsefe vs. gibi alanlarda güçlü etkiler yaratan yaklaşımlar sendikalar üzerine yapılan çalışmalarda da kendisini gösteren indirgemeciliğe kaynaklık edebilmektedir. Çelik'in de vurguladığı gibi[31] daha yaşadığı dönemde Engels de indirgemeci olarak gördüğü yaklaşımlara tepki göstermiş ve şunları yazmıştır:[32]

> "(...) Ne ben ne de Marx bundan fazlasını savunmadık. Şu halde birisi çıkıp da, ekonomik etkenin biricik belirleyici öğe olduğunu söyleyerek sorunu çarpıtırsa, bizim önermemizi, an-

29 Louis Althusser, "Kapital'den Marx'ın Felsefesine", Louis Althusser, Etienne Balibar vd. (der.), *Kapital'i Okumak*, çev. A. Işık Ergüden, İthaki Yay., İstanbul, 2007, s. 65-66.

30 Althusser, "Kapital'in Nesnesi", Louis Althusser, Etienne Balibar vd. (der.), *Kapital'i Okumak*, çev. A. Işık Ergüden, İthaki Yay., İstanbul, 2007, s. 465-466.

31 Çelik, 2010, s. 50.

32 Friedrich Engels, "Engels'in Joseph Bloch'a Yazdığı 21-22 Eylül 1890 Tarihli Mektup", çev. Alaattin Bilgi, *Marx-Engels Seçme Mektuplar*, Evrensel Basın Yay., İstanbul, 1996, s. 101.

lamsız, soyut ve budalaca bir ifadeye dönüştürmüş olur. Ekonomik durum temeldir ama üst yapının çeşitli etmenleri-sınıf savaşlarının politik biçimleri ile bunun sonuçları, yani: başarılı bir savaştan sonra zaferini kazanan sınıfın oluşturduğu anayasalar, vb. hukuksal biçimler ve hatta bütün bu fiili çatışmaların, bunlara katılanların beyninde uyandırdığı yansımalar, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve bunların bir dogmalar sistemi halinde gelişmeleri... İşte bütün bunlarda da, tarihsel çatışmalar boyunca etkilerini gösterirler ve birçok hallerde kendi biçimlerinin belirlenmesinde baskın bir rol oynarlar. Bütün bu etkenler arasında karşılıklı bir etkinlik vardır."

Bu noktada iktisadi yapıyı temel alan indirgemeci yaklaşımlara tam da emek tarihçisi olarak Althusser örneği üzerinden tepki gösteren E.P. Thompson'ın görüşleri, bu çalışma açısından yol göstericidir. Thompson, Althusser'in yapısalcılığına sınıf tanımı üzerinden karşı çıkmakta ve şunları söylemektedir:[33] "Sınıftan, ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi görünen bir dizi olayı, hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birleştirilen tarihsel bir fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir fenomen olduğunun altını çiziyorum. Sınıfı bir "yapı" ve hatta "kategori" olarak görmüyorum. İnsan ilişkilerinde gerçekten olan ve bir şey olarak görüyorum. Bundan öte, sınıf nosyonu, tarihsel ilişki nosyonunu gerektirir. Diğer herhangi bir ilişki gibi, verili bir anda onu ölü gibi durdurmaya ve otopsi yapmaya çalışırsak çözümlemeyi boşa çıkaran bir akışkanlık gösterir. İlişki her zaman gerçek insanlarda ve gerçek bağlamda somutlaştırılmalıdır. (...) Günümüzde sınıfı bir nesne olarak kabul eden, yoldan çıkarıcı çok güçlü bir kanı mevcuttur. Bu, kendi tarih yazılarında Marx'ın verdiği anlam değildi; ne ki aynı yanlış çok sonraki "Marksist" yazında olumsuz etkisini sürdürmektedir." Thompson ayrıca dünyayı mekanik bir yapı tahayyülü içinde ele alarak insanları özne olmaktan çıkarıp, bilinçsiz "şeyler"e, adeta bir makinenin parçalarına dönüştürmekle suçladığı Alt-

33 E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yay., İstanbul, 2004, s. 39-40.

husser'e hayali bir öyküyle cevap vermektedir:[34] Thompson, çağdaş bir işçi kadını düşünür. Fabrikada çalışan, İşçi Partisi ve İngiliz Kilisesi üyesi, kocası ve sevgilisiyle yaşadığı sorunlar nedeniyle kafası karmakarışık halde sinir krizi geçirmenin eşiğinde fabrikaya giden bu işçi kadına, militan bir işçi, okuması için Althusser'in kitaplarını verir. Kadın okudukça bunalır ve "ben Allahın belası bir "ŞEY" değilim" diyerek kitabı ustabaşına fırlatır ve arkadaşlarına grev çağrısında bulunurken bir yandan da hayatına ilişkin radikal kararlar alır.

E.P. Thompson'ın yukarıda özetlenen görüşleri bu çalışma açısından, kapitalist sistem içinde sınıf pratiğinin bir biçimi olarak sendikaları, sistemin yapısını ve diğer aktörleri, tarihin belli bir anında belki az, belki de çok etkileyen ve kendisi de etkilenen aktörler, failler olarak düşünmek yönünde uyarıcıdır. Aynı biçimde Engels'in İngiliz sendikaları örneği üzerinden tam da sendikaların kapitalist sistem karşısındaki güçlerinin sınırlılığına vurgu yaparken sarf ettiği "İngiliz işçilerinin protestolarının aldığı somut biçim, orta sınıfların açgözlülüğüne sınır çizilmesinde yardımcı olmuştur" sözü aslında, bu çalışma açısından DİSK özelinde sendika-siyaset ilişkisini salt güçlü olduğu varsayılan yapının dönüştürücülüğü üzerinden okumamak anlamını taşımaktadır. Özellikle tarihsel bir perspektiften sendika-siyaset ilişkisinde bir sendikanın var olduğu siyasal toplumsal yapı içindeki durumu incelenirken, kapitalist sistemin her durumda belirleyici olduğu ön kabulüyle hareket edilirse, ilişkinin çok taraflılığı, mücadele ve ittifakların niteliği, düzeyleri farklı olsa da etkileşim ve dönüşümlerin karşılıklılığı yerine elde kalan, yine indirgemeci bir anlayış olarak yenilen bir aktör ve galip gelen kapitalist sistemin gücüne vurgu yapan, toplumsal bir araştırma konusunu ister istemez galip/mağlup ikiliği içerisinde sığlaştıran bir analizden başka bir sonuç olmayacaktır. Bu türden bir analiz içinse ampirik bulguların çok da önemi yoktur ya da göze çarpan, öne çıkan ampirik bulgular, galip

34 Ayşe Buğra (sunuş), "Bir Toplumsal Dönüşümü Anlama Çabalarına Katkı: Bugün Türkye'de E.P. Thompson'ı Okumak", E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 19-20.

gelen sistemin galibiyetinin, mağlup olan aktörün mağlubiyetinin altını çizen, destekleyen bulgulardır. Bu sonucun tarihselliği ise sorunludur çünkü sistemin gücü adeta öznesiz olarak tarih üstü bir mertebeye eriştirilmiş olmaktadır. Neo liberal akımın güç kazandığı ve bu durumun sosyal bilimlerde emek tarihi ve sınıf analizlerine ilgiyi zaten azalttığı bir ortamda[35] ilginç bir biçimde, liberal/neo-liberal tandanslı yaklaşımlara benzer şekilde sol tandanslı indirgemeci yaklaşımlar da sendikal hareketi paralel bir yöntemle resmedebilmektedir.

Yukarıda sözü edilen genel sorunlara ek olarak Türkiye'ye ilişkin emek tarihi, çalışma ilişkileri, endüstri ilişkileri vs. gibi alanlarda yapılan sendikalara yönelik çalışmalar içinde ampirik verilerin de yoğun olarak kullanıldığı çalışmaların sınırlılığı dikkat çekicidir. Özellikle 1980 öncesine eğilmek isteyen bir araştırmacının karşısına bu anlamda ilk anda çıkacak yayınlar fazla değildir.[36] Çelik, Türkiye'de genel olarak emek tarihine ilişkin ilgi eksikliğinin nedenlerine değinirken, örnekler vererek akademik alanda emek, sınıf ve siyaset ilişkilerine odaklanmanın temelde politik sebeplerle "netameli" olabildiğine, sendikaların kendi tarihlerine ilgisiz kalmalarına, kurum arşivlerinin yokluğu veya yok edilmesine, Türkiye'de işçi ve sendika hareketinin görece geç ortaya çıkmasına işaret etmektedir.[37] Aynı nedenlerin bu türden çalışmaların sınırlılığı için de geçer-

35 Çelik, 2010, s. 43-44.

36 Çelik'in yerinde bir tespitle "*bir emek vakanüvisi*" olarak nitelendirdiği (Çelik, 2010, s. 43), sendikacı da olan Kemal Sülker'in *Türkiye Sendikacılık Tarihi, Sendikacılar ve Politika, Grev Hakkı ve Grevler, 100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri* gibi kitapları, Ahmet Makal'ın 1850-1963 arasındaki dönemi ele alan üç ciltlik çalışma ilişkileri tarihi kitapları, Yıldırım Koç'un eski sendikacıların öykülerini içeren *Türk-İş Tarihinden Portreler*'i ve son olarak DİSK'i de ele alan çalışmaları, daha çok ikincil malzemeye başvurulması ve derleme özelliği taşımasına rağmen Şehmus Güzel'in *Türkiye'de İşçi Hareketi*, Oya Sencer'in (Baydar) Osmanlı emek tarihi üzerine yazdığı *Türkiye'de İşçi Sınıfı: Doğuşu ve Yapısı* ile son dönemde Aziz Çelik'in *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)* ile Zafer Aydın ile birlikte hazırladığı Paşabahçe grevini konu alan çalışmalar örnek olarak verilebilir. Canan Koç ve Yıldırım Koç'un *Çalışma Yaşamı Kaynakçası* ise bu alandaki kaynak taramasını kolaylaştıran önemli bir çalışma olarak anılmalıdır.

37 Çelik, 2010, s. 43-44.

li olduğu söylenebilir. Ancak nedenleri her ne olursa olsun bu durum, genel sorunlarla da bir araya gelince, emek tarihi çalışmaları içinde yazarın ideolojik duruşuna göre kolaylıkla şekillenebilen, yukarıda sözü edilen karmaşıklığı göz ardı eden, çoğu zaman kestirme ya da hatalı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Türkiye'de sendikal hareketin aktivitesinden söz edilirken, geçmişin birikimi neredeyse yok sayılarak 27 Mayıs 1960 sonrasına sıklıkla vurgu yapılması, bu çalışmayı da ilgilendiren önemli bir hata olarak göze çarpmaktadır. Nitekim Çeçen'e göre "27 Mayıs 1960 devrimi, Türk Ordusu'nun ilerici çizgide oluşturduğu bir atılım olarak, Türk sendikacılığının gelişiminde bir dönüm noktası meydana getirir. Gerçek anlamıyla sendikacılık, Türkiye'de bu tarihten sonra başlamış ve kısa bir sürede çok hızlı bir gelişme göstermiştir. (...) 27 Mayıs devriminden sonra işçi sendikaları gerçek niteliklerine kavuşmuş, toplum içerisinde kuşkuyla karşılanan kuruluşlar olmaktan kurtulmuşlar ve emekçi kitleleri rağbet görmeye başlamışlardır. Bu sonucun alınmasında devrim hükümetinin gerçekçi ve ileri görüşlü tutumunun büyük payı olmuştur."[38] Oysa bu yargı örneğin, Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in, Milli Birlik Komitesi hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev yaparken işsizlik fonu öneren Cahit Talas'a, imkânsızlıklardan bahsederek karşı çıkmasını[39] ya da yaklaşık üç ay sonra yeni Çalışma Bakanı Raşit Beşerler'in işçilerin ücretli izninin senede ancak 15 gün olacağını söylemesine karşın, Cemal Gürsel'in "100.000 işçi için bunu düşünün, onar liradan on gün 10.000.000 lira yapar" diyerek karşı çıkmasını, Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay'ın bunun üzerine dönem içinde cumartesi günleri yarım gün çalışılırken tam gün çalışılmasını teklif etmesini, İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu'nunsa yalnız cumartesi değil pazar günleri de çalışılmasını önermesini[40] açıklamamaktadır. Üstelik mevcut MBK hükümeti tutanaklarına bakıldığın-

38 Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yay., Ankara, 1973, s. 44-45.

39 Cemil Koçak (yay. haz.), *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, cilt 1, s. 247.

40 Koçak, 2010, s. 605.

da Cemil Koçak'ın deyimiyle "işçilere yakın ilgi gösterildiğini söyleyemeyiz."[41]

Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı adlı çalışmasında Adnan Mahiroğulları'na göre, 27 Mayıs darbesinden sonra kurulan MBK hükümeti işçi sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, MBK üyesi Numan Esin İstanbul'a gelerek sendikacılarla tanışarak isteklerini dinledikten sonra bir konuşma yapmış, İşçi Sigortaları Kanunu ile Sendikalar Kanunu'nun çıkarılacağını söylemiştir. Daha sonra da "27 Mayıs 1960 sonrasında ortaya çıkan özgürlük anlayışı çerçevesinde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerine, sosyal ve ekonomik haklara oldukça geniş yer veren yeni bir anayasa hazırlanmış; temel sendikal haklar bu anayasanın 46. ve 47. maddelerinde güvence altına alınmıştır."[42] Ayrıca Mahiroğulları açısından 1963'te çıkan Sendikalar ve Toplu Sözleşme ve Grev hakkının yasalaşmasıyla sonuçlanan 1960-1963 dönemi, "'sivil bürokratlar'la 'aydınlar'ın yoğun çaba sarf ettikleri bir dönem olmuştur."[43] Ancak bu görüşler de sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, örneğin ne Numan Esin'in kısa bir süre sonra cunta içi hesaplaşma sonucu yurt dışına gönderilmesi dolayısıyla konuşmasının bağlayıcılığı sorununu, ne Kurucu Meclis'te anayasa görüşmeleri sırasında grev konusunda encümen üyelerinin var olduğunu söyledikleri "münevver" tereddütlerini ve ne de Cahit Talas'ın Temmuz 1961'de hazırlattığı tasarıya İstanbul İşçi Sendikaları'nın verdiği ve Saraçhane Mitingi'nin de önemli bir nedenini oluşturacak tepkileri açıklamaktadır.

Yukarıda örneği verilen ve 27 Mayıs sonrası sendikal hakların yukarıdan kolayca verildiği yargısını öne süren yaklaşımlardan ayrılan ve sendikal hareketin ötesinde işçi sınıfı tarihine eğilen bazı çalışmalarsa, 1960 öncesi dönemi, 1960 sonrası dönemle karşılaştırıldığında oldukça kısa tutan bir yaklaşım göstermektedirler. Öyle ki, örneğin Koç'un çalışmasında Os-

41 Koçak, 2010, s. 76.

42 Adnan Mahiroğulları, *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005, s. 128.

43 Mahiroğulları, 2005, s. 129.

manlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfının ortaya çıkışı 16. yüzyıla kadar götürülmekte[44] ancak bu tarihten 1961'e kadarki bölümler çalışmanın yaklaşık yüz otuz sayfasını oluştururken[45] 1961'den 1980'e kadarki bölümler tek başına yaklaşık doksan sayfayı geçmektedir.[46] Kuşkusuz bu durumun gerekçesi, işçi sınıfının ortaya çıkışının sanayi kapitalizminin doğuşuyla olan ilgisine ve Türkiye'nin görece geç sanayileşmesine, siyasallaşmanın yoğunlukla bu dönemde başlamasına, belge azlığına vs. dayandırılabilir. Ancak yukarıda özetlenen genel ve Türkiye'ye ilişkin diğer sorunlar ile birlikte düşünülürse, yaygın biçimde kullanılan bu gerekçelerin doğruluk payı taşımalarına rağmen tekrarlandıkları ve gerekçe olarak sunuldukları ölçüde karanlıkta kalmış dönemlerin üstündeki örtüyü daha da kalınlaştıran bir etki yarattıkları gözden uzak tutulmamalıdır. Zira kimi zaman örneğin kaynak yetersizliğinin bir neden değil, söz konusu dönemlere dikkatle eğilmemenin getirdiği bir sonuç olduğu da söylenebilir. Örneğin Akkaya, 1908'in hemen öncesindeki işçi eylemlerini konu eden yazısında, siyaset bilimciler açısından olduğu kadar emek tarihçileri açısından da "1908 Devrimi ve bu devrimde işçi hareketinin yeri(nin) bir muamma" olduğunu belirterek şunları söylemektedir:[47]

> "(...) zira herkes nedense bu devrim sürecinde ciddi bir işçi hareketi olmadığını düşünür. Ne var ki, gerçek bugüne kadar yazılanlardan daha farklıdır. O kadar farklıdır ki, genellikle bir ön kabul olarak devrim öncesinde işçi sınıfında hiçbir hareket olmadığı kabul edilir. Teorik olarak doğruya az çok yaklaşılsa bile bu yanlıştan kurtulunamaz. Oysa, devrim öncesindeki iki-üç ay boyunca işçi yoğunluğu olan her yerde bir 'hareketlilik' vardır. Bu durum, işçi sınıfının doğrudan olmasa bile dolaylı olarak bu devrim hareketinin içinde yer aldığının bir gösterge-

44 Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a*, Epos Yay., Ankara, 2010, s. 46.

45 Koç, 2010, s. 46-178.

46 Koç, 2010, s. 179-274.

47 Yüksel Akkaya, *Cumhuriyetin Hamalları: İşçiler*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 47.

si olarak kabul edilebilir. Bu hareketliliği daha net görebilmek, dönemin ağır baskıcı yönetimi ve sansürünü aşmak için doğrudan iktidarın 'güvenlik' ile ilgili kaynaklarına bakmak gerekir. Ne yazık ki bugüne kadar, emek tarihi çalışanlar daha çok sansürlü gazetelere baktıklarından bu hareketi ve canlılığı görememişlerdir."

Akkaya yazısında daha sonra 29 grevi içeren bir liste vermekte, bu liste içinde yalnızca dört grevin emek tarihi yazınında daha önce yer aldığını, 25 grevden habersiz olunduğu için dönem içindeki işçi eylemliliğinin anlaşılamadığını vurgulamaktadır.[48]

Hakan Koçak da 1950'li yılları konu alan, "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak" başlıklı makalesinde 1950'li yıllar özelinde yukarıda dile getirilen sorunlara benzer biçimde dikkat çekmektedir.[49] Koçak'a göre Türkiye emek tarihi yazımında 1950'li yılların deneyimini ihmal etmek, paranteze almak yönünde yaygın bir eğilim görülmekte, Türkiye işçi hareketi tarihi üzerine yazılmış belli başlı başvuru kitaplarının birçoğunda 1950'li yıllara ilişkin şaşırtıcı bir suskunlukla, adeta geçiştirmeyle karşılaşılmaktadır.[50] Adı geçen yazar söz konusu kitaplardan örnekler verdikten sonra bu çalışma açısından da paylaşılan şu tespitleri yapmaktadır:[51]

> "(...) Dönemin sendikal hakların ve/veya sendikal mücadelelerin gelişimi açısından bir toplamı alınır ve sonucun yetersizliği ortaya konur. İşçi hareketi için üzerinde yorum yapılabilecek asıl sayfalar 61 Anayasası ve 63 sendika ve grev, toplu sözleşmelerinden sonra açılır. Bir dizi zaafla malul uzun bir durgunluk evresinden sonra yeni siyasi düzenin verdiği haklarla işçi hareketi 60'larda adeta topraktan fışkırmıştır. (...) Cumhuriyet dönemi işçi hareketinin "asıl" tarihini 1960'lar-

48 Akkaya, 2010, s. 48-49.

49 Hakan Koçak, "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", *Çalışma ve Toplum*, 2008/3, sayı 18, s. 69-85.

50 H. Koçak, 2008, s. 69-70.

51 H. Koçak, 2008, s. 71.

dan itibaren başlatma yönündeki genel eğilimin hem Kemalist hem de sosyalist bakış açısına sahip kesim ve yazarlarda etkili olduğunu gözlemleriz. Kemalist bakış açısına göre, ilerici bir nitelik taşıyan 27 Mayıs hareketi ve onun yarattığı yeni anayasa işçilere geniş haklar tanıyarak işçi hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yakın tarihimizi modernleşme, Batılılaşma, uygarlaşma sorunsalları içinden okuyan Kemalist bir perspektifin işçi hareketini anayasada verilen haklarla başlatması anlaşılırdır."

Hakan Koçak, makalesinin sonraki bölümünde, Kemalist yaklaşımlar için anlaşır bulduğu üst yapıya vurgu yapan perspektifin, tarihsel gelişmeleri sınıf perspektifiyle açıklayan sosyalist, Marksist yaklaşımlarca da esas alınmasını anlaşılır bulmadığını ifade etmektedir. Yazara göre solda politik kaygılarla oluşturulan işçi hareketi tarihi hemen tümüyle bir kolektif eylemler tarihidir ve kimi zaman abartmaların ve efsanelerin de işin içine katıldığı, solun grevler, direnişler, işgallerle dolu bir tür resmi işçi hareketi tarihi yazılmıştır. 1960 ve 1970'li yıllarda yaşanan pratikler bu yaklaşımlara yeterince malzeme de sağladıklarından, söz konusu resmi tarih için daha çekici hale gelmişlerdir.[52] Koçak'ın "anlaşılır bulmadığı" yaklaşımlara bir örnek olmak üzere M. Şehmus Güzel'in şu sözleri dikkate değerdir:

> "(...) 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan ve 12 Mart 1971 darbesine dek uzanan on yıllık süre, işçi örgütlenmesi açısından birçok deneyim ve kazanımla dolu yeni bir dönemi simgelemektedir. Sendikalar artık demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmiş, işçi hakları anayasal olarak tanınmış ve sendika yöneticileriyle militanları özgürce eylemler örgütleyebilmişlerdir. (...) Askeri darbeden sonra, daha sivil bir rejime geçilmeden önce, Milli Birlik Komitesi (MBK) sendikalara çok olumlu bir tavır takınmıştır."[53]

52 H. Koçak, 2008, s. 72.

53 M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984)*, Kaynak Yay., İstanbul, s. 226.

Bu noktada, yukarıda özetlenen nedenlerle ortaya çıkan sorunlu analizlerin yalnızca emek tarihi ve benzer alanlarla sınırlı olmadığı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmayı ilgilendiren dönemle ilgili olarak yapılan bazı politik iktisat analizlerinde de işçi sınıfı ve sendikaların aktivitesi azımsanmakta, dahası yukarıda sözü edilen iktisat politikalarının gerekliliklerine indirgenebilmektedir.

Bilindiği üzere genel olarak 1962'den 1980'e kadar Türkiye'de uygulanan ekonomi modeli ithal-ikameci birikim modelidir. Birinci 5 Yıllık Plan'ın "stratejik tercihi" olarak uygulanmaya başlanan bu modelin temel sratejisi, yerli sanayinin korunması ve bunun için de, korumacı bir dış ticaret aracılığıyla ara mallar ve teknoloji ithalatı yoluyla yerli sanayi mallarının üretimidir. Süreç içinde amaçlanan, yerli sanayinin oluşması ve ürettiği mal ve hizmetlerin dış rekabetle karşılaşmadan iç piyasada tüketilmesidir.[54] Çağlar Keyder'e göre, ithal-ikameciliğin gereği olarak bir iç pazar yaratılması ihtiyacı karşısında[55] ve dönem içinde Fordist üretim biçimine dayalı teknolojilerin kullanılmaya başlandığı bir süreçte, emek maliyetlerinin ortalama olarak toplam maliyetlerin küçük bir bölümünü oluşturması ve işverenlerin de piyasaya sürdükleri mal ya da hizmetler üzerine bu maliyetleri karşılayacak kâr hadlerini ekleyerek fiyat tespitine gidebilmeleri, devletin, sendikal hakların tanınması ve örgütlenmelerin serbestleşmesine yönelik taleplere yönelik göreli sessizliği ve hatta kimi zaman katkısını sağlamıştır. Bu duruma henüz güçlenmekte olan sanayi burjuvazisi de çok kuvvetli tepkiler vermeyerek eşlik etmiştir. Adı geçen yazara göre, zaten ithal-ikameci iktisat modeli üretilen malların iç piyasada tüketilmesine bağlı olduğundan, ne ücretlerin yükseltilmesi ve ne de söz konusu modelin bir gereği olarak yasamanın sendikal örgütlenmenin önündeki engelleri azaltmaya dönük düzenlemeleri sanayi burjuvazisi tarafın-

54 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yay., İstanbul, 1995, s. 95-96; DPT, *1963 Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*, s. 521-523-http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf

55 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 202-205.

dan kabul edilemez bulunmuştur. İşçi sendikaları da, özellikle ücret pazarlığı noktasında aynı düzenin olanaklarını kullanabildiklerinden, işverenlerle, ithal-ikameci modelin kurallarını karşılıklı kabulleniş noktasında buluşmuşlardır. Öte yandan ithal-ikameci modelin gereği olarak devlet de, işçi hareketinin geçmiş yıllara oranla gelişmesine imkân tanıyarak, bu yolla işçilerin en azından bir bölümünün ithal-ikameci sanayinin tüketicileri haline gelmesine katkıda bulunmuştur.[56] Keyder açısından, belki de her şeyden önce, devletin ve burjuvazinin sendikal örgütlenmeye yönelik tavrı, uygulamadaki iktisadi politikaların sürdürülebilirliğine ve özellikle devleti yönetenler açısından resmi ideolojinin hegemonyasının devamına bağlı olduğundan, sendikal hareketlerin örgütlenme biçimleri ve siyasetleri önemli ölçüde devletin ve burjuvazinin tavrına angaje bir görünüm oluşturmuştur.[57] Sonuç olarak Keyder'e göre "1960 geçişi sırasında ve bunun ertesinde, örgütlü işçiler, ücret artışı talepleri yoluyla ya da siyasi bir güç olarak aktif değillerdi(r)."[58]

Keyder'in işçilerin ücret talepleri yoluyla ya da siyasi olarak aktif olmadıklarına, işverenlerin sendikal hakların tanınmasını sessizlikle karşıladıklarına ilişkin iddiasını ampirik veriler desteklememektedir ve sonraki bölümlerde bu verilere değinilecektir. Ancak öncelikle yukarıda özetlenen iktisadi indirgemeciliğin Keyder'in argümanı için de geçerli olduğu söylenmelidir. Her şeyden önce birikim modellerinin bir dönemin tüm siyasal ve toplumsal manzarasını kuşatacak bir analiz çerçevesi sunamayacağı vurgulanmalıdır. İthal-ikameciliğin 1962-1980 arasındaki dönemi önemli ölçüde etkileyen bir parametre olmasıyla bütün bir dönemi tümüyle kuşatan bir parametre olması arasındaki fark gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakımdan devletin elindeki politik iktisat enstrümanlarının siyaset alanına tam karşılığıyla tekabül ettiği varsayılamaz. Örneğin dönemin başında hegemonik bir güce ulaşamamış olan sanayi bur-

56 Keyder, 2004, s. 218-226.

57 Çağlar Keyder, "Kriz ve İşçi Sınıfı", *Birikim*, sayı 2, 1989, s. 13-18.

58 Keyder, 2004, s. 204-205.

juvazisinin her kesiminin, ithal-ikameci modelin kendilerine büyük yararlar sağlayacağını düşünerek, işçi sendikalarının örgütlenmesi önündeki engellerin kaldırılmasını tepkisizlik içinde karşılamış olmaları beklenemez. Dahası, ithal-ikameci modeli, kendileri için getireceği faydaların tamamıyla farkında olarak en başından itibaren desteklediklerini de öne sürülemez. Aynı biçimde devletin kendisinin de hegemonik güç mücadelelerinin bir parçası olarak[59] her kurumuyla ve her durumda ithal-ikameciliğin gereklerine göre davrandığı da savunulamaz. Daha önce de belirtildiği üzere aksi bir bakış, örneğin, siyasete dayalı mücadelelerin en azından anılan dönemin belli bir bölümündeki olası belirleyiciliğinin büyük ölçüde gözden kaçırılmasına zemin hazırlayabilir. Bu bağlamla da ilişkili olmak üzere belirtilmelidir ki, 1962 sonrasındaki yaklaşık bir yıllık süreç sonunda TBMM'de kabul edilerek sendikalara görece geniş bir özgürlük alanı açan ve sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek olan 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunlarının, mevcut içerikleriyle yasalaşmasında sendikal hareketin önemli bir payı vardır. Bürokratik reformizm, ithal-ikameciliğin bir gereği olarak sendikal haklarının tanınmasına dönük ilkesel bir tercih yapsa bile sonraki bölümlerde incelenecek olan Talas'ın tasarısında görüleceği üzere, sendikalar açısından başlangıçta hiç de özgürlükçü bir sonuç çıkmamıştır.

Bu çalışma açısından yukarıda özetlenen görüşler, DİSK'in, kuruluşundan 5. Kongresi'nin toplandığı 1975'e kadarki dönemini sendika-siyaset ilişkisi içinde incelemek için yol göstericidir. Sonuç olarak çalışmanın temel kaygısı DİSK'i dönemin toplumsal, siyasal yapısı içinde ve sendika-siyaset ilişkisi çerçevesinde konumlandırmaktır. Dolayısıyla söz konusu tarihsel yapı içindeki bir aktör olarak DİSK'in siyasetle ilişkisinin diyalektik bir yapı-faillik ilişkisi olarak görüldüğü vurgulanmalıdır. Bilindiği üzere sosyal bilimlerde yapı ve o yapı içindeki fail/aktör ilişkisine yönelik tartışmalar uzun yıllara dayanır ve hacim-

59 Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Belge Yay., İstanbul, 2007, s. 250, 316-317, 325-331.

lidir, kimi zaman yapıya kimi zaman da faile daha fazla vurgu yapılabilmektedir. Yukarıda işaret edildiği üzere Türkiye'de işçi sınıfı veya sendikalara ilişkin çalışmalar bu gözle incelendiğinde, kimi zaman yapının belirleyiciliği indirgemeci düzeyde öne çıkarılmakta veya Hakan Koçak'ın 1960 sonrası sendikal tarihi yazımını örneklediği gibi, kimi zaman da faillerin etkinliği "efsaneleştirilmekte, abartılmaktadır." Bu noktada çalışma için Bob Jessop'ın, kapitalist devlete yönelik Marksist devlet kuramlarına ilişkin katkısı önemlidir. Jessop sözü edilen dualizmi barındıran ve Marksist devlet kuramlarının[60] iki önemli varyantı olan sermaye-kuramsal yaklaşımlar ve sınıf-kuramsal yaklaşımları[61] –ki bunlardan ilki yapıya, ikincisi faile vurgu yapmaya yatkındır– aşmak amacıyla Stratejik-İlişkisel kuramını önermektedir. Jessop'ın kuramına göre "(...) devletin biçimi, hem geçmiş stratejilerin kristalleşmesi hem de mevcut stratejilerden bazılarının ayrıcalıklı kılınmasıdır. Stratejik olarak devlet, yapı ile stratejilerin karmaşık diyalektiği içinde konumlanmıştır."[62] Jessop'un devlet kuramlarına ilişkin kısaca özetlenen ve diyalektiğe vurgu yapan yaklaşımından yararlanılarak sendika-siyaset ilişkisi formu yapı-fail diyalektiği temelinde şu şekilde tablolaştırılmıştır:[63]

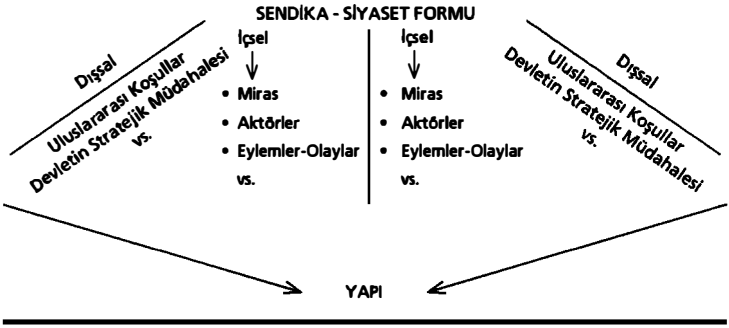
60 Marksist teoride devlet kuramları için bkz. Tom Bottomore (yayın yönetmeni), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Mete Tunçay (Türkçe çeviriyi der.), İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 133-135.

61 "Sermaye kuramsal yaklaşımlar" "*Das Kapital*'den ve Marksist ekonomi-politikten ilham alırlar ve KÜT (Kapitalist Üretim Tarzı) ile devlet arasındaki bağlantılar üzerine odaklanırlar. Kapitalist devleti asıl olarak, kapitalist birikimin gereklerinin siyasi desteği olarak görürler. Devletin biçimi, üretim ilişkilerinin mevcut gelişim evresine: devletin devletin işlevleri ise burjuva sınıf egemenliğinin mevcut ihtiyaçlarına denk düşer" (s. 120-121). "Sınıf-kuramsal yaklaşımlar, komünist Manifesto'nun 'şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadelesi tarihi olmuştur' tezinden ilham almıştır. (...) Devletin biçim ve işlevleri basitçe sınıf mücadelesi içindeki güçler dengesinde meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır" (s. 121-122). Bob Jessop, "Siyasi Strateji Olarak Devlet", Betül Yarar ve Alev Özkazanç (der.), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2005; Marksist teoride devlet kuramları için bkz. Tom Bottomore (yayın yönetmeni), *Marksist Düşünce Sözlüğü*.

62 Jessop, 2005, s. 147.

63 Bu tablonun oluşmasındaki katkısı için İsmet Akça'ya çok teşekkür ederim.

TABLO 1
Sendika-Siyaset Formu

DİSK, Tablo 1'de gösterildiği gibi, kendi görece içsel alanları da olan sendika ve siyaset formu içinden incelenmeye çalışılacak, kuruluş dönemi ve sonraki dönüşümleri tarihsel bir perspektiften ele alınmaya çalışılacaktır. Bu perspektif içinde kimi zaman devletle kimi zaman diğer aktörlerle ilişkisi odaklanılan tarihsel andaki önemine göre incelenecektir.

Ancak aynı diyalektik üzerinden bakıldığında belirtilmelidir ki DİSK'i konu alınan dönem itibariyle siyasetle ilişkisinde özgün bir yere oturtan husus, DİSK'in sendikal hareketin, sol, sosyalist siyasal örgütlerle kurduğu ilişki eliyle siyasallaşmasını, Çelik'in deyişiyle vesayetten siyasete yönelişini temsil ediyor oluşudur. Bu çerçevede herşeyden önce biri hariç DİSK kurucusu sendikacıların Şubat 1961'de kurdukları Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1974 sonrasında DİSK içindeki örgütlenmesi ve DİSK'in sendikal-siyasal eylemlerindeki etkisi dolayısıyla Türkiye Komünist Partisi (TKP), Ecevit'in liderliğinde sola yönelerek DİSK'i etkileyen ve çalışma kapsamı dışında kalan 1977'deyse iktidar rejiminin DİSK'e müdahalesini simgeleyen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve dönem içinde DİSK içindeki sendikaların tabanı ve/veya yöneticileri üzerinde etkili olan diğer sol örgütlenmelerle DİSK'in ilişkisi bu çalışmanın temel izleğini oluşturmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi sendika-siyaset ilişkisinin devrimci, muhafazakâr vs. sendikacılık tipleri üzerinden açık-

lanması, anlamlı bir kavramsal analiz çerçevesi olarak görülmemektedir. Öte yandan sendika-siyaset ilişkisini dar biçimde sendika-parti ilişkisi modelleri içinden yapan kavramsallaştırmalar[64] da özellikle bu çalışma açısından yetersizdir çünkü herşeyden önce DİSK'in dönem içindeki ilişkisi yalnızca partiler ile değil TKP gibi illegal örgütler üzerinden de incelenmek durumundadır. Bu noktada DİSK'in 1967-1975 döneminde sol, sosyalist örgütlerle ilişkisinde, örgütsel, sendikal ve siyasal eylem ve söyleminde söz konusu örgütler karşısındaki konumu için Tablo 2'de önerilen kategorileştirmenin uygun bir kavramsal çerçeve sağladığı düşünülmektedir:[65]

TABLO 2
DİSK'in Siyasal Örgütler Karşısındaki Konumu

Özerklik	*Kopukluk*	*Kontrol*
DİSK-TİP (1967-1971)	DİSK (1971-1974)	DİSK-TKP (1974-1975)
Dönemin sonuna doğru kopukluk	CHP ve sol siyasetlerle gevşek ilişkiler	TKP kontrolü

DİSK'in Mehmet Alpdündar dışındaki kurucularının TİP'i kuran çekirdek kadronun aktif isimleri olduğu sonraki bölümde ele alınacaktır. TİP kurucusu sendikacılar TİP tüzüğüne konan ve aşağıda konu edilecek 53. madde ile TİP'in bütün yönetim kademelerinde işçi kategorisi içinde bir kontenjan elde etmişlerdir. Bu maddeye gore yönetim kademelerinin yarısının "kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü, üretim araçları sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmesi" öngörülmüştür. Aşağıda ele alınacağı üzere, parti ay-

64 Tiziano Treu ve Georges P. Cella tarafından ortaya atılan, sendikaların partiler karşısında tümüyle bağımsız hareket ettiği, bağımsız model, belli bir partiyi organik ilişki kurmadan desteklediği ara bağımlı model ve tümüyle partinin güdümüne girdiği bağımlı model gibi kavramsallaştırmalar örnek olarak verilebilir. Bkz. Adnan Mahiroğulları (aktaran), "Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı 1, 2004, s. 356-364.

65 Bu tablonun oluşmasındaki katkısı için İsmet Akça'ya teşekkür ederim.

dınlara açıldıktan sonra bazı aydınların uvriyerist bularak eleştirilerine uğrayacak olan bu tüzük maddesi ile aslında kurucu sendikacılar kendi kurdukları partinin dizginlerini tümüyle aydınlara kaptırmamayı hedeflemişlerdir ve parti kapatılıncaya kadar da yönetim organlarında her düzeyde değişen ağırlıklarla da olsa yer bulmuşlardır.[66]

Yukarıda sözü edilen madde ile partide belli bir oranda temsiliyetleri olan kurucu sendikacıların, sendikalarının yönetiminde TİP'in aydın ve militan kadrolarına belirleyici anlamda yer verdikleri ise söylenemez. Tersine, sendikacılar kendi örgütlerinin politikaları hakkında son kertede karar verici olma pozisyonlarını titizlikle korumuşlardır. Bununla birlikte, gerek Türk-İş ve bağlı sendikalarla ve gerekse siyasi arenadaki diğer aktörlerle dönem içindeki ilişkilerinde söylem ve eylemlerine yansıyan dil, büyük ölüçüde TİP içindeki politizasyonlarının damgasını taşımıştır. Kısacası sendikacılar, sendikalarında bir yandan temel konularda kendi politikalarında belirleyici olurken diğer yandan da TİP'li sendikacılar kimliğini de taşımışlar, genel olarak da TİP politikalarıyla çelişmeyecek bir görüntü vermişlerdir. Ayrıca gerektiğinde TİP'in örgütsel desteğinden, militan kadroların çalışmalarından yararlanmayı da bilmişlerdir. DİSK'in 1967-1971 arasındaki döneminde DİSK-TİP ilişkisi de bu yönleri dolayısıyla genel hatlarıyla bir özerklik ilişkisi olarak tanımlanabilir. Ancak TİP'in 1968'den itibaren giderek derinleşen ve dönemin sonlarına doğru polarizasyona uğramasına neden olan temelde ideolojik yönü ağır basan krizinde, DİSK yöneticileri bireysel olarak bazı tavır farklılıkları gösterseler ve örgüt içi mücadelede kimi ittifaklar içinde yer alsalar da özellikle Kemal Türkler'in ağırlığı ile açık biçimde sendikal olarak TİP'e olan ilgilerini yitirmeye, TİP'ten fiilen kopmaya yönelmişlerdir.

1967-1971 döneminin sonuna doğru ortaya çıkan TİP'ten kopukluk hali, önce 15-16 Haziran direnişini izleyen sıkıyönetim

66 Bu noktada TİP'in aydınlara açılmasından sonra Genel Başkanı olacak Mehmet Ali Aybar'ın ve daha sonraki genel başkanlardan Behice Boran'ın çeşitli sebeplerle bu tüzük maddesinin varlığı konusunda sendikacıları destekledikleri belirtilmelidir.

ve ardından 12 Mart sürecinde TİP'in kapatılmasıyla birlikte resmileşmiştir denebilir. Ancak bu dönemdeki kopukluk ilişkisi artık yalnızca TİP ile değil devlet iktidarının esas olarak hem sol örgütlenmeler ve hem de işçi hareketi üzerindeki baskısıyla birlikte sol/sosyalist hareketlerden de kopukluğu ifade etmektedir. 1971-1974 arasındaki bu dönem, DİSK'in sol/sosyalist hareketlerle ilişki kurmak şöyle dursun, kendi varlığını korumaktan dahi kaygı duyduğu koşulları ima etmektedir. Aynı dönemin sonuna doğru CHP içinde başlayan, Ecevit'in demokratik sol hareketi, TİP'in yokluğunda özellikle Kemal Türkler'in söylemlerinde karşılığını bulan ve daha sonra seçimlerde CHP desteğinin açıklandığı, CHP'yle TİP'le olduğundan farklı, bir bakıma daha gevşek bir ilişki kurma çabasını beraberinde getirmiştir.

Ancak tam da 1971-1974 döneminin sonuna doğru gün yüzüne çıkan bir olgu, önce Maden-İş ve sonra da DİSK içinde bir başka yönelişi başlatmıştır. Aslında bu yönelişi sağlayan kadrolar, özerklik ilişkisi içinde olunsa da TİP'e üyelik ilişkisi içinde ya da TİP iklimiyle yetişmiş kadrolardır. 1970'lerin başında, DİSK içindeki kurucu lider sendikacıların altında birçoğu işyeri temsilcisi düzeyindeki bu kadrolar, DİSK'in CHP'ye yönelişini muhtemelen Türkler'in istediğinden farklı biçimde sınırlayıp belirlemişler, bir kısmı 1974 sonrasında Maden-İş ve DİSK içinde üst düzey pozisyonlara da geçerlerken DİSK'in kendileri aracılığıyla yeniden kurulan sol/sosyalist hareketlerle bağının taşıyıcısı olmuşlardır. Ama aynı kadroların bir bölümü, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) 1973 Atılım'ı olarak bilinen örgütlenme sürecinde, 1974 sonrasında başlayan ve özellikle DİSK 5. Kongresi sonrasında ve izleyen dönemde belirginleşen bir biçimde, TKP üye ya da sempatizanı olarak, bir yandan diğer sol/sosyalist siyasetlerde yer alan eski arkadaşlarını tasfiye ederken, diğer yandan da DİSK ve bağlı sendikalara giren TKP'li ya da TKP eğilimli uzmanlarla birlikte DİSK'in sendikal ve siyasal politikasını önemli ölçüde TKP'yle belirlenen bir kontrol ilişkisine sokmuşlardır.

Sonuç olarak bir sendika tek başına yalnızca sendikal alandaki varlığı yönünden ele alınırsa, içinde bulunduğu sendikal

yapının diğer aktörleri ile geçmişin sendikal mirası vs., görece içsel, siyasetle ilişkisi, uluslararası koşullar ve devletin stratejik müdahaleleri ise görece dışsal unsurları oluşturacaktır. Oysa DİSK sendika-siyaset ilişkisi içinde ele alınırken, yukarıda özetlenen DİSK dönemleştirmeleri, DİSK'in, kendisinin de faili olarak içinde olduğu bir yapı içinde, sol siyasetle kurduğu ilişkiselliğin niteliğini tanımlayan kavramlar bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkiselliğin niteliğinin görece içsel dinamiği, bir yandan DİSK ve ilişkisellik içinde olduğu sol siyaset tarafından belirlenirken öte yandan da aynı ilişkisellik bizatihi her iki tarafı diyalektik bir biçimde ve kimi zaman farklı şekillerde etkilemektedir. DİSK'in sol siyasetle ilişkiselliğinin niteliğinin görece dışşal dinamiği ise, DİSK'in ve sol siyasetin içinde olduğu yapı ve bu yapı içindeki diğer faillerle kurdukları ilişkisellik tarafından biçimlendirilmektedir ve yine diyalektik bir ilişkiselliğe işaret etmektedir.

DİSK'İN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ: 1961-1966

1960 DARBESİ SONRASININ SENDİKAL HAKLARA YÖNELİK İKTİSADİ, SİYASİ ZEMİNİ VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

1960 sonrası dönemde DİSK'in kuruluşunu, genel olarak toplumsal, siyasal, ikitisadi ve hukuksal koşullar ile özel olarak kurucu sendikaların da aktif olarak içinde olduğu sendikal yapıdaki değişim ve dönüşümler hazırlamıştır.

Bu nedenle önce 1960 darbesinin sendikal haklara ilişkin iktisadi ve siyasal zeminine değinilecek, ardından da 1961 Anayasası'na giren sosyal devlet ilkesi ile toplu sözleşme ve grev hakkına referans veren ilgili maddelerin kabulü sırasındaki müzakerelerin çalışma açısından önem taşıyan bölümleri irdelenecektir.

1960 darbesi sonrasının sendikal haklara yönelik iktisadi ve siyasi zemini

Önceki bölümde de belirtildiği üzere, 1962-1980 arasında uygulanan ekonomi modeli ithal-ikameci birikim modelidir ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın[1] hazırladığı ve bu modelin uygu-

1 Eylül 1960'ta kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş serüveni de hayli tartışma konusudur. Örneğin, Teşkilat'ın kuruluş çalışmalarına katılan ve

lamasının strateji ve ilkelerini içeren Birinci 5 Yıllık Plan'ın temel stratejisi, yerli sanayinin korunması ve bunun için de, korumacı bir dış ticaret aracılığıyla ara mallar ve teknoloji ithalatı yoluyla yerli sanayi mallarının üretimidir. Süreç içinde amaçlanan yerli sanayinin oluşması ve ürettiği mal ve hizmetlerin iç piyasada tüketilmesidir.

Plan'ın işçiler ve sendikalara ilişkin bölümüne bakıldığında ise "İş ve İşçi Meseleleri" ana başlığı ve "Sendikalarımızın Bugünkü Durumu ve Meseleleri" alt başlığı altında şu ifadeler göze çarpmaktadır. Plan'da:

> "(...) Genel olarak sanayileşme sermaye birikmesi, üretim ve verimlerin yükselmesi, toplum refahının artmasıyla eş anlamlıdır. Özel olarak ise çalıştırma seviyesinin yükselmesini, emeği ile geçinen bir sosyal grubun genişlemesini ifade eder. Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve devamında önemli rolü olan işçilerin, diğer sosyal kategolerin sahip olduğu iktisadi ve sosyal haklardan yararlanması, toplumu kuran sınıflar

---

sonraki yıllarda DPT'nin nasıl kurulduğuna ilişkin araştırma yapan Cemal Mıhçıoğlu'na bilgi veren, kuruluş yasasını hazırlayan komisyonun başkanı Şinasi Orel, Ankara Komutanlığı'nda Kurmay Başkanı olarak TBMM binasında görev yaparken MBK hükümetinde Devlet Bakanı olarak görev yapan Şefik İnan'ın üst katta Planlama Müsteşarlığı kanunu için çalıştığını öğrendiğini, kendisinin 1955-1958 arasında Washington'da NATO Daimi Grubu Türk Askeri Heyeti üyesi olarak bulunurken planlamaya merak saldığı için İnan'dan randevu alarak görüştüğünü, aynı akşam Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ile buluşarak görüşmeyi aktardığını, Türkeş'in "bir tasarı da siz hazırlayın onu da mütalaa ederiz" dediğini söylemektedir. Sonunda İnan ve Orel'in ayrı ayrı hazırladığı iki tasarı arasında Bakanlar Kurulu tercihini Orel'in tasarısından yana yapmış, İnan bir süre sonra bakanlıktan istifa etmiştir. Mıhçıoğlu'nun makalesi askerlerin DPT'ye olan ilgisini göstermesi açısından önemlidir. Bkz. Cemal Mıhçıoğlu, "Yine Devlet Planlama Örgütü'nün Kuruluşu Üzerine", *AÜ SBF Dergisi*, Ocak-Haziran 1988, cilt 43, sayı 1-2, s. 123-128; DPT üzerine, kurum bünyesindeki bazı isimlerin Sadun Aren, Aslan Başer Kafaoğlu gibi isimlerden oluşması, dolayısıyla da planın bu isimlerin etkisini de yansıttığına yönelik tartışmalar mevcuttur. Sadun Aren, Orel'in başkanlığındaki komisyonun kuruluş çalışmaları sırasında kendisini de çağırdığını, kuruluş kanunun yasalaşmasından sonra DPT'de çalışacakken kendisi hakkındaki olumsuz MİT raporu üzerine ayrıldığını ancak bir süre sonra arkadaşlarının yardımıyla önce danışman olarak döndüğünü ve 1962'ye kadar DPT'de çalıştığını belirtmektedir. Bkz. Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 98-99.

arasında bir dengenin kurulması bakımından gereklidir. İşçinin, sadece önemli bir üretim faktörü olarak değil, fakat toplumun bir parçası olarak herhangi bir kişi kadar haklarına sahip olması ve iktisadi hayatta etkili bir rol oynadığını duyması, planlı bir şekilde kalkınacak demokratik bir ekonomide hedeflere ulaşmada zorunlu olan sıkı işbirliğine dayanan ahenkli, sermaye işgücü münasebetlerinin mevcudiyeti için şarttır. (...) Sendikacılığımız oldukça yenidir. Bununla beraber, kısa süre içinde sendikalarımız sorumlu idareciler yetiştirmekte başarı göstermişlerdir. Gelecekte bu başarının tam gelişecek sendikacılığımızla oranlı olarak artacağı tahmin edilmektedir. Bugün sendikalara kayıtlı işçi sayısı düşüktür. Bununla beraber, bugüne kadar genel gidiş, kuvvetli olan ve sınırlı haklar içinde görevlerini yerine getiren sendikaların bulunduğu bölge ve işyerlerinde işçilerin sendikalara katılmakta istekli olduklarını göstermektedir. Gelecek dönemde tanınacak haklarla kuvvetlenecek sendikacılığımıza paralel olarak sendikalı işçi sayısının büyük ölçüde artması beklenmektedir. (...) İşgücüne işveren karşısında eşit bir konuşma ve tartışma gücü sağlamak, işçi ile işveren arasında sosyal adalet ilkelerine dayanan bir menfaat birliği yaratmak ve böylece bir yandan sendikaları öte yandan demokratik düzen gereklerini yerine getirmek için toplu sözleşme ve grev-lokavt'la ilgili temel haklar kanunlaştırılacaktır."[2]

Görüldüğü üzere sendikal hakların hukuki tanımaya kavuşması için Plan'da çok açık ifadeler mevcuttur. Bu konuda Birinci 5 Yıllık Plan'da yer alan gerekçe, kalkınan *"demokratik ekonomi"* hedefine ulaşılabilmesi için işçi-işveren ilişkilerinin uyumunun sağlanmasının gerekli görülmesidir. Bunun için de hem bireysel ve sosyal ve hem de sınıfsal bir kategori olarak tanımlanan işçilere sendikal haklarının verileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Plan'ın söylemi dikkate alındığında, gerek sendika kurma ve toplu iş sözleşmesi ve grev hakkına ilişkin 1961 Anayasası'nın ilgili hükümlerinin ve gerekse 1963 düzenlemeleri-

2 DPT, Kalkınma *Planı (Birinci Beş Yıl)*, Ankara, 1963, s. 106-107.

nin, iktisat politikasının gereği olarak tasarlandığı ileri sürülebilir. Bu noktada dönem içinde sadece Türkiye'de değil, merkez kapitalizminin periferisinde yer alan birçok ülkede geçerli olan ithal-ikameci modelin[3] genel olarak Batı kapitalizmi içinde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Keynesyen makro ekonomi politikaları ve Fordist üretim biçimi temelinde ulusal ekonomilerin geliştiği ve örgütlü emeğin ve solun bu yapı içinde yer alarak güç kazandığı bir süreçle[4] ve özellikle bu sürecin devamında 1960'lardan 1970'lere uzanan ve neo-korporatizm olarak adlandırılan[5] dönemle olan ilişkisi tarihsellik anlamında hatırlanmalıdır. Bu tarihselliğin aynı zamanda, önceki bölümde de belirtildiği üzere, hem 19. yüzyıl liberal kapitalizminin emeğin maksimum sömürüsüne dayalı biçimi ve hem de 20. yüzyılın iktisadi, siyasi ve sosyal koşulları dolayısıyla işçi kitlelerinin önemli ölçüde bir mücadele ve dayanışma kültürüne sahip oldukları ve böylelikle sosyal devlet ve refah devletlerinin oluşumunda önemli roller üstlendikleri bir sürece işaret ettiği de söylenebilir.

DPT'nin ithal-ikameci iktisat politikasının bir gereği olarak sendikal hakların tanınmasına dönük vaatleri 27 Mayıs sonrası iktisat politikası için yeni olsa da, siyaset cephesi açısından bu vaatlerin hiç de yeni sayılmaması gerektiği belirtilmelidir. Nitekim CHP, Ocak 1959'daki 14. Kurultayı'nda kabul ettiği İlk Hedefler Beyannamesi'nde, iktidara gelmesi halinde sendika hakkı ve grev hakkını anayasaya koyacağını bildirmiştir.[6] Aslında CHP'nin bu vaatte bulunmasında DP'nin de payı vardır. Sağ popülist DP, muhalefet yıllarında, iktidara gelirse sendikal hakları genişleteceğini, örneğin, grev hakkını tanıyacağı-

---

3 Şevket Pamuk, "Karşılaştırmalı Açıdan Türkiye'de İktisadi Büyüme (1980-2000)", A. H. Köse ve E. Yeldan (der.), *Küresel Düzen Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 393.

4 Hyman, 2001, s. 55-56.

5 Bob Jessop, "Corporatizm and Syndicalism", Robert E. Goodin ve Philip Pettit (der.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Blackwell, Oxford, 1993, s. 406-407.

6 Beyannamenin ilgili bölümü için bkz. Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1976, s. 161-162.

nı açıklamıştır.[7] Her iki partinin sendikal haklara hele de grev hakkına dayalı vaatlerinin, nicel olarak 1940'lardan 1960'lara doğru artan işçi varlığının[8] yanı sıra, çalışma şartlarının düzeltilmesi, ücretlerin arttırılması ve sendikal örgütlenme önündeki engellerin kaldırılması gibi unsurları içeren hak taleplerini seslendiren emek hareketinin yarattığı nitel baskının da sonucu olsa gerektir. Buna rağmen kimi yazarlarca, gerek 1961 Anayasası'ndaki sosyal devlete yönelik atıflar ve gerekse 1963 düzenlemelerinin yalnızca, bir yandan bürokratik reformizm diğer yandan da sosyal demokrasinin Türkiye'deki yansımasına ve özellikle de CHP'nin ortanın soluna[9] doğru hareketine bağlanması[10] sorunludur. Zira bilindiği üzere, ne CHP'nin ortanın soluna doğru hareketi yalnızca sosyal demokrasinin dünyadaki etkisi ve salt CHP'nin kendi tercihiyle şekillenmiştir ve –bu çalışma açısından daha önemlisi– ne de 1963 düzenlemeleriyle sonuçlanan süreç, faal bir sendikal hareketin yokluğunda sadece sosyal demokrasi rüzgârının etkisindeki CHP ve bürokratik reformizmin ortak hareketiyle vücut bulmuştur. Hatta denilebilir ki sendikal hareketin aktivitesinin sadece 1963 düzenlemeleriyle sonuçlanan süreçte değil, adı geçen partinin ortanın soluna yönelmesinde de dolaylı da olsa diğer etkenlerle birlikte payı vardır. Bu durum, CHP'nin yönelimindeki sebeplerin aşağıda verilen genel bir sıralamasında da açık biçimde görülebilir:[11]

---

7 Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, Gözlem Yay., İstanbul, 1976, s. 66-67; Mesut Gülmez, *Meclislerde İşçi Sorunu*, Öteki Yay., Ankara, 1995, s. 248-251.

8 Genel olarak işçilerin de yeraldığı ücretlilerin faal işgücü içindeki oranlarına bakıldığında, 1946 yılında ücretlilerin işgücü içindeki payı % 8,5 olarak belirlenmişken, 1960'a gelindiğinde bu oran % 18,76'e, 1965'teyse % 22,41'e yükselmiştir. Bkz. Ahmet Makal, *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri*, İmge Yay., Ankara, 2002, s. 118-120.

9 Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Kim Yay., İstanbul, 1966, s. 11-20.

10 Keyder, 2004, s. 273-274.

11 Derya Kömürcü, "Sosyal Demokrasi, Devlet ve Türkiye Merkez Solu", Burak Ülman ve İsmet Akça (der.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar - Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan*, Bağlam Yay., İstanbul, 2006, s. 300-301.

(1) Demokrat Parti'nin (ve Adalet Partisi'nin) siyasete getirdiği yeni soluk karşısında rekabet edebilme ve partiyi yenileme çabası;
(2) 1950 ve 1960'lardaki hızlı büyümeye paralel olarak ortaya çıkan yeni kentli işçi sınıfı ve bu sınıfın taleplerinin kendini hissettirmeye başlaması;
(3) 1961 Anayasası'nın düşünsel alanda yarattığı görece özgürlük ortamı ve sosyalist fikirlerin yaygınlık kazanması;
(4) Türkiye siyasetinde ilk defa sınıf siyasetini savunan sosyalist bir partinin, Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması ve özellikle gençlerle aydınlar arasında kayda değer bir destek bulması.

Yukarıda sıralanan sebepler içinde özellikle 2. ve 4. maddeler, aynı zamanda hem 1950'ler, hem 1961-1963 ve hem de sonraki dönemlerde varlığını hissettiren sendikal hareketin aktivitesine işaret etmektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan bu aktivite, sendikal hak ve talepleri, 1960 sonrasının kalkınmacı, sosyal devletçi,[12] anayasadaki referanslara[13] atıf yapan, başlangıçta görece özgürlükçü söylemini manivela olarak kullanarak daha etkili biçimde seslendirmeye çalışan bir sendikal hareketin karakteristiğini taşır. Aşağıda ele alınacağı üzere süreç içinde aynı sendikal hareket en başta hak arama yollarının biçimi noktasında ayrışmaya başlayacak bu ayrışmada sendikal hareketin Türkiye İşçi Partisi'ni kuran kolu, giderek daha fazla Türk-İş yönetimine muhalefet ederken siyasallaşacak, daha sonra Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kuracaktır.

12 *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 2, birleşim 34, oturum 1, s. 63-65.

13 1961 Anayasası'nın 46. maddesi ile sendika hakkı "çalışanlara" verilerek sadece işçilere değil kamu hizmeti görevlilerine de sendika yolu açılmıştır. Bkz. Bülent Tanör, "Sendika Hakkı ve Özgürlüğü", Korkut Tankuter (der.), *İnsan Hakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000, *Cogito* 98, s. 232; 47. madde ile de toplu iş sözleşmesi hakkı vurgulanmıştır. Bkz. Aziz Can Tuncay, "Toplu İş Sözleşmesi Hakkı", Korkut Tankuter (der.), *İnsan Hakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000a, *Cogito* 98, s. 265; grev hakkı da ilk kez 1961 Anayasası ile tanınmıştır. Bkz. Aziz Can Tuncay, "Grev Hakkı", Korkut Tankuter (der.), *İnsan Hakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000b, *Cogito* 98, s. 291.

Sendikal haklara ilişkin hukuki düzenlemeler

1961 Anayasası'ndaki düzenleme

Yukarıda da belirtildiği üzere 1961 Anayasası sendika kurma hakkıyla birlikte toplu sözleşme ve grev hakkını da güvence altına almıştır. Böylelikle 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte hukuki olarak 1961 öncesinin gerek sendika kurma ve gerekse toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin yasaklama döneminin sona ermesi için önemli bir adım atılmıştır.[14] Anayasa görüşmeleri sırasında da ilgili maddelerin Temsilciler Meclisi'nde kabulü konusunda önemli bir tartışma yaşanmadığı söylenebilir.[15] Bununla birlikte görüşmeler sırasında sendikacılar kontenjanından Kurucu Meclis'e seçilen Bahir Ersoy'un[16] grev hakkıyla ilgili madde görüşülmeden önce yaptığı konuşmayla üyeleri maddenin sorunsuzca kabulüne davet ederken şu sözleri sarf etme ihtiyacını duyması dikkat çekicidir: "(...) Türk sendikaları, Türk işçileri grevi, herşeyi halleden sihirli bir değnek, efsanevi bir kudret kabul etmezler. Biz grevi Lenin'in anladığı manada iktidarları devirmek için bir işçi eğitim ekolü veya üniversitesi olarak telakki etmiyoruz. Bu telakkiyi şiddetle reddediyoruz. Bizce grev, sanayide sulhu tesis eden bir faktör, bir kuvvettir. İktisadi manada işçi işveren münasebetlerini tanzim eden sosyal bir mesele olarak kabul ediyoruz. Biz tahripkâr sınıf mücadelesini asla düşünmüyoruz. (...) inanıyor ve kalıbımızı basıyoruz ki, istikbalde de say ile ser-

---

14 Gülmez, 1995, s. 305-330.

15 İlk görüşmeler Mart 1961'de başlamış, anayasa tasarısının ikinci kez görüşülerek kabul edilmesi 4 Mayıs 1961'de gerçekleşmiştir. Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 4, birleşim 60, oturum 3, s. 672; Sendikalar ve Toplu Sozleşme ve Grev maddeleri hakkındaki görüşmeler için bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 3, birleşim 46, oturum, 1-2, s. 286-302.

16 Bahir Ersoy 1951 yılında Tekstil sendikalarını bir çatı altında birleştiren Teksif Federasyonu'nun 1953-1961 yılları arasında genel başkanlığını yapmış, bu arada Türk-İş'in kuruluş çalışmaları sırasında tüzük komitesinde görev almıştır. Ersoy, 27 Mayıs sonrası kurucu meclis üyeliği yaptıktan sonra 1969-1980 arasında CHP İstanbul milletvekilliği ile 2. ve 3. Ecevit hükümetlerinde çalışma bakanlığı yapmıştır. Bkz. "Ersoy, Bahir", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 407.

mayenin mücadelesi olmayacaktır."[17] Ersoy'un yaptığı konuşma en azından Temsilciler Meclisi içinde grev hakkı konusunda tam bir fikir birliğinin olmadığını ve grevin siyasal hedeflerle yapılmasına dönük korkular bulunduğunu düşündürmektedir. Üyelerden Suphi Batur'un Anayasa komisyonuna yönelttiği bir soru ve özellikle komisyon sözcüsü Muammer Aksoy'un cevabıysa grev konusuna olumsuz yaklaşan bir kesim olduğunu da göstermektedir. Batur'un sorusu grev hakkını tanıyan 47. maddeyle ilgilidir. Söz konusu maddenin ilk fıkrasına göre "İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler" ve ikinci fıkrasına göre de "Grev hakkının kullanılması ve istisnaları kanunla düzenlenir." Ayrıca Anayasa'nın geçiçi 7. maddesi ile de Anayasa'nın konulmasını emrettiği kanunların en geç iki yıl içinde çıkarılacağı hükme bağlanmıştır.[18] Batur'un sorusu geçici maddedeki emredici hükme rağmen, söz konusu hakkın kanunla düzenlenmesinin gerçekleşmemesi durumunda ne olacağıyla ilişkilidir ve özetle şöyledir:

> "(...) metin tetkik edilecek olursa görülür ki kanunun neşrinden itibaren işçi grev hakkına sahiptir. Anayasa meriyete girer girmez grev yapılabilecektir birinci fıkraya göre. Ama ikinci fıkra grev hakkının kullanılmasının kanunla düzenleneceğini söyler. Birinci fıkra ile haklarını kullanacaklar ve fakat ikinci fıkra ile bir kanunun düzenlenmesini bekleyeceklerdir. Kanun ikinci fıkradaki vazifeyi yerine getirmeyince (getirmezse) grev hakkı kalacaktır. Kanunda bir boşluk var ben öyle anladım, komisyondan rica ediyorum izah etsinler."[19]

Yukarıda da vurgulandığı gibi Anayasa komisyonu sözcüsü Muammer Aksoy'un verdiği cevap, grev hakkı konusunda tam anlamıyla fikir birliği olmadığı, grev hakkının verilmesine karşı çıkan bir kesim bulunduğu düşüncesini teyit eder niteliktedir.

17 *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 3, birleşim 46, oturum 2, s. 294.
18 *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 2, birleşim 34, oturum 1, s. 64, 85.
19 *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 3, birleşim 46, oturum, 2, s. 298.

Grev maddesinin yeterince ayrıntılı olmadığı ve kimlerin grev yapabileceğinin belirsiz olduğu yönündeki eleştirilerle birlikte Batur'a da yanıt veren Aksoy, şunları söylemektedir:

> "(...) Grev işçinin, en son başvuracağı, en son başvurması gereken bir yoldur. Ondan fazla çekinmemek lazımdır. İşçilerimizin sağduyusuna ve yurtseverliğine inanmak zorundayız. Bu suretle sosyal adaletin vasıtalarından birini daha kabul etmiş olacağımıza kaniyim. Ancak Anayasa'daki hükümleri böyle bırakmayıp grevin bütün teferruatını Anayasa'da düzenlememiz gerektiği yolundaki görüşe katılmamız imkânsızdır. Hâlâ münevver birçok insan vardır ki, ilk hedefler beyannamesinden bahsedildiği zaman "iyi, iyi ama bu grev hakkı olmasaydı" demektedir. Grev hakkı bakımından yeter anlayışın olmadığı böyle bir zamanda nasıl olur da grevi bütün teferruatı ile düzenleyebilir ve kimlerin grev yapabileceğini tesbit edebiliriz. Tabiidir ki bunu kanuna bırakacağız. (...) Bu hak kanunla düzenlenecektir. Yalnız Suphi Batur arkadaşıma şunu söyleyebilirim: (...) Kanun koyucu grevle ilgili kanunu 2 sene sonra bile çıkarmazsa, Anayasa'ya aykırı hareket etmiş olur. Böyle hareket eden bir iktidar elbette ki gereken baskıya maruz kalır. (...) Binaenaleyh iktidarda bulunan parti, Anayasa'ya aykırı olarak kanunu geciktirmekten dolayı her gün hak ettiği tenkide maruz kalacak ve kanunu getirmeye mecbur olacaktır. Fakat bu kanun getirilinceye kadar da grev hakkı mevzu bahis olamaz."[20]

Sonuç olarak yukarıda özetlenen tartışmalardan sonra belirtilmelidir ki, toplu sözleşme ve grev hakkı kabul edilmiş, söz konusu hakları güvence altına alan 1961 Anayasası taslağı da Temsilciler Meclisi'nde ikinci defa görüşülerek kabul edildikten sonra,[21] 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumla % 66'lık bir oranla halk onayından geçmiştir.[22]

---

20 *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 3, birleşim 46, oturum, 2, s. 298-300.

21 *Temsilciler Meclis Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 4, birleşim 60, oturum 3, s. 672.

22 Kili, 1976, s. 167.

1963 düzenlemeleri: 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu

Anayasa'daki ilgili düzenlemelerden sonra sendikalar, toplu sözleşme ve grev hakkına yönelik düzenlemeler yaklaşık iki yıl sonra, 274 Sayılı Sendiklalar Kanunu ile 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu tasarılarından oluşan 1963 düzenlemeleri, TBMM'de 11 Nisan 1963 itibariyle görüşülmeye başlanmıştır.[23] Berlirtilmelidir ki, görüşmelerde muhalefet partilerinden, sendikal hakları tanıyan ve önceki dönemlere göre genişleten düzenlemelerin reddi yönünde bir yaklaşım gelmemiş, partiler büyük ölçüde tasarıya olumlu baktıklarını belirtmişlerdir.[24] Hatta, Toplu Sözleşme ve Grev Kanunu tasarısı üzerine ana muhalefet partisi konumundaki Adalet Partisi'nin görüşlerini anlatmak için söz alan İzmir milletvekili Saim Kaykan temel olarak, tasarının yeteri derecede özgürlükçü olmadığını, verilen hakların özünü sınırlayan unsurlar içerdiğini, örneğin grev yasağı kapsamının fazla geniş olduğunu ileri süren konuşmalar yapmıştır.[25] AP sözcüsü, Çalışma Bakanı Ecevit'in tasarıları savunan yanıtlarından tatmin olmamalarına rağmen yine de Adalet Partisi olarak müspet oy kullanacaklarını açıklamıştır.[26] Çalışma Bakanı Ecevit'in eleştirilere cevap ve-

23 Bu noktada, 1963 düzenlemelerini TBMM'ye sevk eden ve Ecevit'in Çalışma Bakanı olarak görev yaptığı Hükümet'in, İsmet İnönü'nün Başbakan olarak kurduğu III. karma hükümet olarak, CHP ile partilerinden istifa ederek bağımsız olan 25 kadar milletvekilinin desteğiyle kurulmuş olduğu belirtilmelidir. Düzenlemeler görüşülürken, Adalet Partisi ile birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) muhalefet partileri olarak TBMM'de bulunmaktadır. Bkz. Kili, 1976, s. 190-191.

24 Bununla birlikte hakların kullanımında, mevcut tasarıların öngördüğünden daha fazla sınırlama isteyen önerilerde de zaman zaman bulunulmuştur. Örneğin CKMP adına konuşan Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz, yapılacak bir grevin başarısı için her şeyden önce işverenlerin ayakta kalması gerektiğini söyleyerek, üç yıllık karı % 5'ten aşağı kalan işyerlerinde grevin yasaklanmasını öngören bir teklifte bulunacaklarını belirtmiştir. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, birleşim 75, oturum 1, s. 386.

25 Saim Kaykan'ın AP adına tasarıyı eleştiren konuşmaları için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 5 Nisan 1963-13 Mayıs 1963, cilt 16, birleşim 75-76, s. 382-384, 532-533.

26 *A.g.t.d.*, birleşim 78, oturum 1, s. 533.

rirken öne sürdüğü ana argüman ise, grev hakkının tanınması konusundaki 18 Nisan 1963'teki bir konuşmasından özetlenerek vermek gerekirse şu sözlerde karşılığını bulmaktadır:

> "(...) bu hakkın bir takım kısıntılarla tanındığı, bu kanunların hazırlanmasında haris ve endişeli davranıldığı yolunda gerek Meclis dışındaki bazı çevrelerin gerek burada bazı arkadaşlarımızın, özellikle Adalet Partisi sözcüsü arkadaşlarımızın, ileri sürdükleri mütalaa ve endişeleri bütün samimiyetimle reddederim. Kanunda kusur olabilir. Bu kusurlar tatbikatta görülecektir. Fakat bu kusurların hepsi ancak bu mevzuda hazırlıksız oluşumuzdan, bu mevzuda bir tatbikat geleneği olmayışından ileri gelen teferruatla iligili kusurlardır. (...) Biz samimiyetle gücümüzün yettiği kadar bütün ileri demokratik memleketlerdeki mevzuatı inceledik ve hiçbirinde daha ileri hükümler bulamadık."[27]

Sonuç olarak yukarıda da belirtildiği üzere, hükümet, 1963 düzenlemelerinin TBMM'de görüşülmesi sırasında ciddi bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Nitekim düzenlemelerin en önemlisi sayılabilecek olan 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu için 26 Nisan 1963'te yapılan oylamaya katılan 253 milletvekilinden 246'sı kabul, 5'i çekinser oy kullanmış, sadece 1 milletvekili red oyu vermiş ve böylece tasarı büyük bir oy desteğiyle Meclis'ten geçmiştir.[28] Bununla birlikte, gerek 274 sayılı Sendikalar yasası ve gerekse 275 Sayılı yasanın, Cumhuriyet Senatosu ile birlikte kurulan Karma Komisyon çalışmalarının bitirilmesinden sonra onaylanarak Temmuz 1963'te yürürlüğe girdiği vurgulanmalıdır.[29] Her iki kanunun TBMM'deki onay sürecinde muhalefetin de desteğiyle geçmesi, sendikaların da bu yöndeki baskısıyla ve söz konusu kanunların çıkarılmasının, yukarıda da belirtildiği üzere uzun yıllar

---

27 *A.g.t.d.*, birleşim 75, oturum 1, s. 396.

28 *A.g.t.d.*, birleşim, 78, oturum 1, s. 541.

29 Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri için bkz. "Millet Meclisi S. Sayısı: 126'ya 2'nci Ek", *TBMM Tutanak Dergisi*, 1 Temmuz 1963-16 Temmuz 1963, cilt 19, birleşim, 105-116, s. 1-23.

boyunca partiler tarafından özellikle de muhalefetteyken vaat konusu yapılmasıyla açıklanabilir. Bu noktada yasakçı bir tutum alma pozisyonuna iktidar olunduğunda geçilmektedir denilebilir. Nitekim, sonraki bölümlerde ele alınmak üzere belirtilmelidir ki, Işıklı'nın da vurguladığı gibi örneğin Adalet Partisi, 1963 yılındaki pozisyonunu iktidar olduktan sonra kısa zamanda değiştirmiş, sol siyasetin yükseldiği ve sendikal hareketin DİSK'in kurulmasıyla birlikte siyasallaştığı 1970'li yıllara doğru, toplumsal muhalefetin bastırılması yönünde bir dönüm noktası olan 1970'te sendikal hakları daraltan bir yasa çıkarmaya yönelmiştir.[30]

Ancak yine de 1963 düzenlemeleri ile sendikal hareket önceki dönemlere göre önemli hukuki kazanımların sağlandığı yeni bir döneme girmiştir. 274 Sayılı Sendikalar Yasası'yla, bir sendikanın kuruluşu için, kuruluşu bildiren bir makbuzun sendikanın kurulduğu mahallin en üst mülki amirine verilmesi yeterli sayılmış (madde 12), sendikaya üyelik için de yazılı başvuru şartıyla yetinilmiştir (madde 5). Aynı yasayla sendikalar, toplu sözleşme ve greve karar vermeye yetkili kılınırken (madde 14), sendikaların üst uluslararası örgütlere üyeliği de, anayasanın temel ilkelerine aykırı olmamak kaydıyla serbest bırakılmıştır (madde 10). Ayrıca yasayla sendikaların siyasi partiler içinde yer almak veya onlardan maddi yardım kabul etmek gibi dar anlamda ilişkiler kurmasına yönelik fiillerde bulunması yasaklanmakla birlikte, örneğin seçimlerde tercih ettikleri siyasi partileri desteklemelerini engelleyecek herhangi bir hükme yer verilmemiştir (madde 16). 274 Sayılı yasayla gelen bir diğer önemli yenilik de, sendikaların üyelik aidatlarını genel kurullarında belirlemelerine imkân sağlanması ile sendikaların mali olarak güçlenmesinde çok önemli bir yeri olan aidatın kaynaktan kesilmesi uygulamasının (check-off) başlatılmasıdır (madde 23).[31]

---

30 Işıklı, 1972, s. 313.

31 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun ilgili hükümleri için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 5 Nisan 1963-13 Mayıs 1963, cilt 16, birleşim 71-72, s. 269, 286, 292, 294, 310, 324-325.

275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ise, işçi sendikalarına veya sendikaların üye olduğu işçi federasyonlarına bir yıldan az, üç yıldan fazla süreli olmamak üzere işverenler veya işveren teşekkülleriyle toplu sözleşme yapabilme yetkisini verdiği gibi, sözleşmeyi yapan sendika veya federasyonun feshi halinde, yapılmış bulunan sözleşmenin geçerliliğini koruyacağını da hükme bağlamıştır (madde 4-5-7). Adı geçen yasa ile ayrıca bakanlar kuruluna, bir işkolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu kapsayan bir sözleşmeyi, o işkolundaki diğer işçilere teşmil edebilme yetkisi de tanınmıştır (madde 8). 275 Sayılı yasa, federasyon veya konfederasyonu da kapsayacak biçimde "işçi *teşekkülerine*", toplu iş sözleşmesiyle bağlı bulunan bir işveren veya işveren teşekkülünün sözleşmeyi bozması halinde, o işveren veya işveren teşekkülüne bağlı bulunan işyerlerinde grev yapabilme hakkını tanımıştır (madde 19). Ancak kısmi veya genel seferberlik hali ile can veya mal kurtarma işlerinde ve toplu iş sözleşmesi süresince grev yapılmayacağını öngören yasanın, grev yapılamayacak sektörleri, sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak konu edilecek olan 1961 tasarısına benzer biçimde geniş tuttuğu görülmektedir. Buna göre, ilaç imal edilen işyerleri haricindeki hastane, klinik, dispanser, eczane gibi sağlıkla ilişkili işyerlerinde, kamu tüzel veya kamu iktisadi teşebbüslerince yerine getirilen su, elektrik ve havagazı istihsal ve dağıtımı işlerinde, seyir halindeki kara, deniz ve hava taşıtlarında, noterlik hizmetlerinde, bazı istisnalar dışında Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı işyerlerinde grev yapılamayacaktır. Ayrıca, yangın su baskını gibi genel hayatı felce uğratacak felaket hallerinde bakanlar kurulunun, sıkıyönetim uygulanan bölgelerde de gerekli görülürse sıkıyönetim komutanlıklarının grevleri erteleyebileceği kayıt altına alınmıştır (madde 20). Yukarıda sözü edilen geniş grev yasağı alanına rağmen, 275 sayılı yasanın bakanlar kuruluna, 1961 tasarısından farklı olarak milli güvenlik veya ülke sağlığını tehlikeye atacak hallerde kanuni bir grevi ancak 30 gün süreyle erteleyebilme hakkını tanıması (madde 21) ve ayrıca, grev oylamasının grev ilanının asılmasını takip eden 6 işgünü için-

de ve ancak işyerinde çalışan işçilerin 1/3'ünün yazılı isteğiyle gerçekleşeceğini ve böyle bir durumda da salt çoğunluğun grev kararı için yeterli olduğunu hükme bağlaması (madde 22) dikkat çekcidir. Üstelik yine 1961 tasarısının aksine, 275 sayılı yasayla grev halinde, bir işyerinde işin niteliği nedeniyle çalışmaya devam edecek işçilerin nitelik ve sayısının toplu sözleşme görüşmelerinin başında belirlenmesi, bu yapılamamışsa, işverenin sözleşmenin imzalanmasından sonraki 6 işgünü içinde bu işlemi gerçekleştirerek işyerinde ilan etmesi ve ilgili işçi teşekkülüne de bildirimde bulunması zorunlu kılınmıştır (madde 25). Böylece yasayla işverenlerin keyfi biçimde işçi çalıştırmasının önüne geçilmek istenmiştir denebilir. Ayrıca 1961 tasarısının son şeklinde, işvereni grevci işçilerin yerine işçi almasından caydıracak bir cezai yaptırımın bulunmamasına karşılık 275 Sayılı Yasa ile böyle bir fiili işleyen işverenin çalıştırdığı her bir işçi için 500 lira ödemesi, aynı fiilin tekrarı halinde para cezasının 3 kat olarak uygulanması öngörülmüştür (madde 62). Bu arada düzenlemelerin görüşüldüğü günlerde yargılamaları devam eden Kavel işçilerinin ceza almaması için, yasanın geçici 3. maddesiyle, yasanın görüşülmesinden önce "iş hayatından dolayı" yürüyüş ve gösteri kanununa muhalefet edilmesi nedeniyle yapılacak kovuşturma ve yargılamaların düşürülmesi öngörülmüştür.[32]

SENDİKAL HAREKETTE POLİTİZASYON VE BÖLÜNMEYE DOĞRU

Bu bölümde sendikal hareketin bölünmeye doğru evrilmesinin öyküsü anlatılacaktır. Bu bağlamda, sendikal anlayıştaki çok da keskin görünmeyen bir farklılaşmayla başlayan ayrışmanın sonraki süreçte nasıl olup da, siyaset sürecinde giderek daha fazla ideolojik ve siyasal bir anlam kazanmaya başlayarak derin bir bölünmeye dönüştüğü ortaya konmaya çalışılacaktır.

32 275 Sayılı Yasa'nın ilgili hükümleri için bkz. *a.g.t.d.*, birleşim 76-78, s. 434-435, 437, 454, 469, 475, 490, 498, 500, 526, 528.

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşu

Yukarıda da belirtildiği üzere 27 Mayıs 1960 sonrasının göreli ılımlı ortamı sendikalar açısından herşeyden önce sendikal hakların tanınması ve bu alandaki yasakların kaldırılması için yeni bir fırsatı ifade etmektedir. Darbe döneminin çalışma bakanı Cahit Talas'ın 6 Hazinan 1960'ta hükümetin sosyal siyaseti hakkında demeç verirken, sendikaların tanınması ile sendikal alandaki yasakların kaldırılması için çalıştıklarını ve toplu iş sözleşmesi hakkının verilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin yapılandırılması için gerekeni yapacaklarını söylemesi[33] sendika liderlerinin ilgisini çekmiş olmalıdır. Nitekim aynı ay içinde *Yeni İstanbul* gazetesinin, sendikacıların yeni rejim hakkındaki düşüncelerini almak için yaptığı ve 16 Haziran'da yayınladığı ankete cevap veren Lastik-İş Sendikası Başkanı Rıza Kuas[34] şunları söylemektedir:

> "Geçici hükümetin sendika hürriyetinin Anayasa teminatı altına alınması yolunda çalışmalara başlamış olması, Türk sendikacılığının geleceği için çok ümit vericidir. Türkiye'deki siyasi partiler halen Türk işçisinin menfaatlerini tam olarak koruyacak hale gelmemiştir. Çünkü bünyeleri içinde değişik gruplar vardır. Bu grupların menfaatleri bahis konusudur. Bunun için hür sendikacılığın gerektirdiği bütün hakları işçilere veremezler."[35]

Söz konusu ankette ayrıca, sendika liderlerine, grev hakkı verildiğinde bu hakkı kullanacak sendikaların üye işçilerini nasıl besleyecekleri, işçi sendikalarının ve liderlerinin politikanın dışında kalabilmeleri için ne gibi tedbirler alınması gerektiği, sendikaların daha önce yöneticileri tarafından politikaya alet edi-

33 Feroz Ahmad ve Bedia Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yay., Ankara, 1976, s. 217.

34 Rıza Kuas, 1954 yılında başkanlığına seçildiği Lastik-İş'in başında DİSK kurucuları arasında yer almıştır. Kuas aynı zamanda TİP'in de kurucusu ve genel sekreterlerindendir. 1965 genel seçimleri sonrasında da TİP listesinden milletvekili seçilmiştir. Bkz. "Kuas, Rıza", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 303.

35 Sedat Ağralı, *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul, 1967, s. 100.

lip edilmediği gibi sorular sorulmuştur.[36] Verilen cevaplar, liderlerin sendikal hakları elde etmedeki kararlılıklarının yanı sıra, sendikaların siyaset içinde yer almalarını da savunan görüşleri yansıtmaktadır. Anket sorularına cevap verenlerden Maden-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler'in[37] sözleri şöyledir:

> "Sendika hürriyeti ve grev hakkı sendikalara her yönden olduğu gibi mali bakımdan da bir gelişme kaynağı olacaktır. Çünkü grev hakkının mevcudiyeti birçok işyerinin sendikalarla kolektif iş akdi yapmasına yol açacaktır. Kolektif iş aktinin mevcudiyeti ise aidatların işyeri bordrolarından kesilmesini sağlamak suretiyle sendikalara muntazam bir gelir temin edecektir.
>
> Umumi mahiyette sendikaların politika dışında bırakılması sakattır. Esasen sendikalar umumi politika bakımından politikanın tam içerisindedirler. Batı, bilhassa Amerika sendikalarında olduğu gibi herhangi bir siyasi parti prensiplerini empoze etme gayesi dışında, işçi haklarının tahakkuku ve memleket menfaatleri bakımından sendikalar umumi politikaya yetkili olmalıdır."[38]

Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri İbrahim Güzelce[39] ise şunları söylemektedir:

---

36 Ağralı, 1967, s. 98.

37 Kemal Türkler, T. Maden-İş'in, 1954'ten öldürüldüğü 1980 yılına kadar genel başkanı olarak DİSK'in de kurucularından biridir ve aynı zamanda kuruluşun gerçekleştiği 1967'den 1977'ye kadar da genel başkanıdır. Ayrıca Türkiye İşçi Partsi'nin de 12 kurcusundan biri olanTürkler, T. Maden-İş ve DİSK başkanı olarak dönemin en önemli işçi hareketleri içinde yer almış ve bu hareketleri önemli ölçüde yönlendirmiş,1970'li yıllarda DİSK içindeki ideolojik ve örgütsel konularda önemli tartışma ve mücadelelerin tarafı ve liderliğini üstlenmiştir. Bkz. "Türkler, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 417-418.

38 Ağralı, 1967, s. 98; Kemal Türkler'in demecinde, sendika aidatının bordrodan işverence kesilerek sendikalara doğrudan gönderilmesini savunması dikkat çekicidir. Check-off (kaynağından kesme) olarak adlandırılan bu yöntem, sendikaların mali açıdan güçlenmesi ve iktidar denetiminden bağımsızlaşmaları açısından çok önemlidir. Yöntemin tarihçesi için bkz. "check-off", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 209.

39 Basın Teknisyenleri Sendikası üyesi olan İbrahim Güzelce, 1948'de adı geçen sendikanın ve 1953 yılında da, Demokrat İşçi Partisi'nin genel sekreterliğini yapmış, TİP'in kurulduğu dönemde de sosyalist kimliğiyle tanınan bir sendi-

"Adi ve menfaate dayanan politika hariç, sendikaların politika dışı bırakılmasının aleyhindeyiz. Grev hakkı olmadığı için sendikalar teşkilatlanmayı gerçekleştirmekte elbette ki güçlük çekmektedirler. Grev hakkının önce sendikalara verilmesi işçiyi teşkilatlı hale sokacaktır. Kaldı ki, grevin verilmesi ile birlikte grev fonunun tesisi ile sendikalar mali güç de kazanacaklardır."[40]

Türk-İş Yönetim Kurulu üyesi Rıza Güven'e[41] göre de "sendikalar kuruluşları itibariyle demokrasinin dışında kalamazlar. Üstelik memleketin iktisadi ve sosyal politikasına faaliyetleri ile istikamet verirler. Hakiki sendikaların iktisadi ve sosyal politikanın dışında kalmaları neticesini verecek herhangi bir tertip düşünülmemelidir."[42]

Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikası İdare Heyeti üyesi Yunus Kara açısından da "grev hakkı verildikten sonra işçinin kendiliğinden hak ve hukukunu demokratik esaslar dahilinde koruyacak olan sendikaları etrafında birleşeceği muhakkaktır. Politika medeni vatandaşın olduğu gibi işçilerin de en tabii haklarından biridir. Bu durumda sendikayı politikanın dışında mütalaa etmek pek dar bir görüş olur."[43]

Yukarıda görüşleri verilen ve gerek grev hakkının tanınmasını isteyen ve gerekse sendikaların siyasete katılımını açık biçimde savunan sendikacılardan Yunus Kara[44] dışındakiler, On-

---

kacıdır. Güzelce sonraki yıllarda da DİSK'in ilk genel sekreteri olarak görev alacaktır. Ancak belirtilmelidir ki, Güzelce'nin çalışma açısından asıl önemi, genel sekreterliğinden öte DİSK içinde uzun süre konfederasyonun ideologlarından biri olarak sivrilmesidir. Bkz. "Güzelce, İbrahim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 519-520; Demokrat İşçi Partisi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yay., İstanbul, 1995, s. 740-742.

40 Ağralı, 1967, s. 99.

41 Rıza Güven 1965'te kurulan Tekstil Sendikası'nın Genel Başkanı'dır. Genel başkanı olduğu sendikanın 1975'te DİSK'e katılmasında önemli bir payı vardır. Bkz. "Güven, Rıza", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 519.

42 Ağralı, 1967, s. 100-101.

43 Ağralı, 1967, s. 101.

44 Genel sekreteri olduğu Tekstil Sendikası'nın 1975 yılında DİSK'e katılmasında Rıza Güven'le birlikte önemli bir payı olan bir sendikacıdır. Bkz. "Kara, Yu-

lar Grubu[45] olarak adlandırılan (Rıza Güven gruba sonradan katılmıştır) ve 27 Mayıs sonrasında, 11 Haziran 1960'ta İstanbul İşçi Sendikaları Birliği[46] yönetimine bir telgraf göndererek, iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen yönetim kurulunun istifasını isteyen sendikacılar arasında yer almaktadırlar. Çektikleri telgrafta kullandıkları sert üslup dikkat çekicidir:

> Türkiye'nin bütün müesseselerinde birden başlayan ciddi inkılap ve tasfiye hareketine uyarak bütün bu inkılabı ve tasfiye hareketini kendi saflarımızda dahi tatbik etmek, yıllardan beri Birliğin bünyesine bir kene gibi yapışarak yaşamaya çalışan kişilerin, pasif, çekingen, idare-i maslahatçı ve buram buram şahsilik kokan idare tarzlarına bir son verilmesi lazım geldiğine tereddütsüzce inanıyoruz. Maziniz ve bugüne kadar işbaşında geçen tutumunuz ile sendikacılık anlayışınız, Türk işçisinin hayatında başlaması muhtemel, gerçek inkılaba ayak uydurabilecek ve istikbal için en ufak bir ümit verebilecek vasıfta olmadığı cihetle, Birlik idare heyeti üyeliğinden toptan istifa ederek yerinizi yedeklere terketmenizi, aşağıda imzası bulunan biz 9 sendika başkanı sizlerden talep ediyoruz."[47]

Onlar Grubu'nun telgrafıyla başlayan tartışmalar Eylül 1960'ta Birlik'in olaganüstü kongreye gitmesiyle sonuçlanmış ve yapılan seçimleri eski yönetim kaybetmiştir. Birlik başkanlığına Avni Erakalın getirilirken, ikinci başkanlığı Maden-İş üyesi Ka-

---

nus", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 229.

45 "Onlar Grubu", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 466-467.

46 1948'de CHP'nin de desteğiyle 16 sendika tarafından kurulan ve 1950 seçimlerine kadar iktidarla uyumlu politikalar izlemeye özen gösteren, Demokrat Parti iktidarı döneminde ise 27 Mayıs dönemine kadar DP yanlısı sendikacılarca yönetilen, Türk-İş'e üye bölge sendikası. Bkz. "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 58-61; Sülker'e gore Birliğin kurulması sırasında Basın Teknisyenleri Sendikası gibi CHP'ye muhalif bazı sendikalar, kuruluş çalışmaları sırasında ileri sürülen düşüncelerden rahatsız olarak Birlik'e katılmamışlardır. Bkz. Kemal Sülker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi I*, Bilim Kitabevi Yay., İstanbul, 1987, s. 63-64.

47 Ağralı, 1967, s. 86.

zım Narmanlı üstlenmiş, yönetim kurulu da büyük ölçüde yenilenmiştir.[48]

İstanbul-İşçi Sendikaları Birliği yönetiminin değişimiyle başlayan süreç, DP'li olarak bilinen diğer sendikacıların tasfiyesiyle devam etmiş bu arada Türk-İş yönetiminin de değişmesi için yapılan baskılar sonucunda, DP'li olarak görülen bir diğer sendikacı, Türk-İş Başkanı Nuri Beşer de görevinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır.[49] Bütün bu tasfiye sürecinin dönem içinde kamuoyunda, sabık iktidarla ilişkili sendikacıların sahip oldukları konumları yitirmeleri ve yerlerini yeni iktidara yakın isimlere terk etmeleri olarak algılanması muhtemeldir. Ancak sonraki gelişmelerin seyri, Onlar Grubu içindeki, yukarıda adları sıralanan –Rıza Güven haricindeki– sendika liderleri başta olmak üzere, sendikacılar arasında farklı bir eğilimin belirmekte olduğunu göstermektedir. Bu eğilim öncelikle, devlet denetiminin içselleştirildiği, sendikal mücadele yerine iktidarla yöneticiler düzeyinde yakın ilişkiler kurularak sendikal faaliyetlerin yürütüldüğü ve önceki bölümlerde sözü edildiği üzere, özellikle Türk-İş ile yerleşen sendikacılık tarzına duyulan tepkiden kaynağını alan ve giderek farklılaşarak belirginleşip olgunlaşacak olan bir sendikal hareketin bir anlamda daha olgunlaşmadan kendi siyasal partisini kurmaya yönelmesiyle görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu noktada aslında bir işçi partisi kurmak yönündeki isteğin 1950'li yıllarda da duyulduğu belirtilmelidir. Örneğin TİP'in ilk genel başkanı olacak olan İİSB Başkanı Avni Erakalın, kendisinin, Celal Beyaz'ın, Kemal Türkler'in, İbrahim Güzelce ve Kemal Nebioğlu'nun 1950'li yıllarda İİSB içinde birçok konuda mevcut DP'li yönetime muhalefet ettiklerini, bir işçi sendikası kurmanın gereğine de daha o dönemde inandıklarını vurgulamaktadır.[50]

---

48 Ağralı, 1967, s. 88-89.

49 Tasfiye sürecinin ayrıntıları için bkz. Kemal Sülker, *Sendikacılar ve Politika*, May Yay., İstanbul, 1975, s. 182-192.

50 Avni Erakalın ile 4 Aralık 2008'de gerçekleştiren görüşme; Ağralı da bu konuda şunları söylemektedir: "27 Mayıs İhtilalinden önce sendikacılar kendi aralarında siyasi partilerin işçileri emellerine alet etmelerinden şikâyetçiydiler. İşçilerin bir araya gelerek siyasi bir parti kurup seçimlere katılmasını, milletvekil-

Yukarıda sözü edilen eğilimin partileşme isteğinin ilk defa kayda geçtiği platformlardan biri, 1961 yılının başında toplanan Türkiye Müskirat, Tütün Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikaları Federasyonu[51] Genel Kurulu'dur. Adı geçen Federasyon'un genel kuruluna sunulan raporda şu sözler sarf edilmektedir:

> "Biz endüstri işçilerine çalışma şartlarımızla ücretlerimizin tespitinde bile söz hakkı tanınmaması sosyal adaletsizliğin açık bir örneğidir. Artık kimseden bir şey istemiyoruz. İstediğimiz sadece bize gölge edilmemesi, haklarımızı ve menfaatlerimizi korumak ve savunmak yolunda önümüze engel çıkarılmamasıdır. Biz hiç olmazsa İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi sendikalara bazı partileri desteklemek hakkının verilmesine taraftarız. Bu hak memleketimizde işçi sınıfının menfaatlerinin gerçek temsilcisi olarak bir siyasi parti kuruluncaya kadar lüzumlu ve faydalıdır."[52]

Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu Genel Kurulu'nda da "lüzumlu ve faydalı" görülen partileşmenin sağlanması için Şubat 1961'de Basın Teknisyenleri Sendikası'nda[53] bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin yeni başkanı Avni Erakalın[54]

---

lerini bu yolla Meclise yollamalarını düşünüyorlardı." Bkz. Ağralı, 1967, s. 106. Artun Ünsal'a göre bu ilk eğilimler "belli bir pragmatizm daha doğrusu oportünizm" özelliği taşımaktadır. Bkz. Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002, s. 77; 1950'li yıllarda da bazı sendikacıların da yönetiminde olduğu Demokrat İşçi Partisi adında bir parti kurulmuştur ancak Sülker'e göre, sendikalara karşı sert eleştirilerde bulunmasının da etkisiyle gelişememiş ve zamanla dağılmıştır. Bkz. Kemal Sülker, *Türkiye'de* Sendikacılık, Vakit Matbaası, İstanbul, 1955, s. 141-144.

51 Bkz. "TTMGYF (Türkiye Tütün ve Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 281-282.

52 Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi: Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971*, Tarih Vakfı-TİP Arşivi (yayınlanmamış teksir çalışma), 1975, s. 8; Artun Ünsal'a göre raporda İngiltere ve Amerika'daki sendikaların haklarına yapılan göndermeler, dönemin sendikacılarının, İngiltere, F. Almanya ve İsveç'te işçi partilerinin veya sosyal demokrat partilerin kuruluş ve yönetiminde rol oynayan Batılı meslektaşlarından giderek etkilendiklerini göstermektedir. Ünsal, 2002, s. 77.

53 Bkz. "Basın-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 121-123.

54 "Erakalın, Avni", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 392.

ve daha önce Onlar Grubu içinde yer alan İbrahim Güzelce, Kemal Türkler, Rıza Kuas'ın yanı sıra, Kemal Nebioğlu[55] ve Şaban Yıldız;[56] ile Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy[57] ve eski başkan Nuri Beşer gibi sendikacıların da aralarında olduğu kalabalık bir sendikacı grubu katılmış, partinin kurulup kurulmaması,[58] kurulacaksa partinin adı, kimlerin görev alacağı, partinin nasıl bir ideolojiyi benimseyeceği gibi konular tartışılmıştır. Partinin kurulmasına ve temel olarak sosyal adaleti savunan reformcu bir parti olmasına kolayca karar verildikten sonra toplantı, partinin nasıl bir ideolojiyi benimseyeceği konuşulurken hararetlenmiştir. Bazı katılımcılar partinin anti-komünist, kişisel mülkiyete düşman olmayan milliyetçi bir parti olduğunun vurgulanmasını, parti başkanının da, daha önce komünizm veya faşizmle adı anılmamış milliyetçi kişiler arasından belirlenmesini istemişler, katılımcılardan özellikle İbrahim Güzelce'nin tepkisiyle karşılaşmışlardır. Güzelce özellikle parti tüzüğünde milliyetçilik ilkesinin görülmek istenmesini "aşağılık duygusu" olarak gördüğünü ifade etmiştir. Sonunda kurulacak partinin adının Türkiye İşçi Partisi olması ve başkanının "memleketçe sevilen milliyetçi" biri olması ittifakla kabul edilmiş, bununla birlikte belirli bir isim üzerinde uzlaşılamamıştır.[59]

---

55 Kemal Nebioğlu, 1965-1978 yılları arasında başkanlığını yürüttüğü Gıda-İş Sendikası ile DİSK kurucuları arasında yer almıştır. Nebioğlu aynı zamanda TİP'in kurucularından biridir ve 1965 genel seçimleri sonrası aynı partiden milletvekilliği yapmıştır. Nebioğlu ayrıca 1992'de DİSK'in genel başkanlığına seçilerek 1994'e kadar bu görevini sürdürmüştür. Bkz. "Nebioğlu, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 436-437.

56 Aynı zamanda Türk-İş'in ilk genel sekreteri ve DİSK'in de kurucularındandır. Bkz. "Yıldız, Şaban", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 506-507.

57 Bkz. "Demirsoy, Seyfi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 264-265.

58 Sülker'e göre parti kurma düşüncesinin oluştuğu günlerde, üç yaklaşım görülmüştür: "Bir işçi partisinin kurulmasını zorunlu görenler ve ön safa geçenler, bir işçi partisinin kurulmasını zorunlu görenler fakat bu işe üye olarak katılmayı tercih edenler, kendi güçlerine inanmayan, hareketin başarısızlığa uğrayacağını, bu bakımdan sonu gelmeyecek bir mücadelede yer almanın kendilerine zarar getireceğini sananlar." Bkz. Kemal Sülker, "İşçilerle Politika İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Partisi", *Eylem*, sayı 20, Ekim 1965, s. 17.

59 Varuy, 1975, s. 8-10.

Artun Ünsal'ın da belirttiği gibi[60] Varuy'a göre "bu oluşumun altında yatan, altı çizilecek temel ilke şudur: Kurulacak partinin temel dayanağı Türk-İş olacaktır. Parti'nin Türk-İş ile işbirliğini yüksek seviyede, 27 Mayıs'tan önce Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı olan Nuri Beşer ve Nuri Beşer'den sonra Genel Başkan olan Seyfi Demirsoy sağlayacaktır."[61] TİP'in Türk-İş ile kurmak istediği yakın ilişki, Parti'nin feshi halinde mal varlığının hangi kuruluşlara bırakılacağını düzenleyen ve Aybar'ın girişinden sonra hazırlanan 1962 Tüzük'ünde 58. madde olarak görülen madde ile bir bakıma teyit edilmiştir. Buna göre "Partinin feshi halinde parti malları ve mevcudu Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu veya ona halef olan teşekküle, o da mevcut değilse İstanbul İşçi Sigortaları Hastahanesine devrolunur."[62] Görüldüğü üzere, TİP'in kurulması için çalışan ve yukarıda belirtildiği üzere, Türk-İş'in sendikal anlayışından memnuniyetsizlik duyan sendikacılar yine de, dönemin tek konfederasyonu olan ve tabanlarındaki işçiler gibi kendilerinin de üyesi oldukları Türk-İş ile birlikte hareket etme iradesini sürdürmektedirler.

Yukarıda sözü edilen girişimcilerin, kurulması için çalıştıkları partilerine resmiyet kazandırdıkları tarih 13 Şubat 1961'dir. 14 Şubat 1961 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin 1. sayfasında, darbe sonrası dönemde yeni siyasi partiler kurulması için İçişleri Bakanlığı'nın tanıdığı sürenin son gününde, Türkiye İşçi Partisi adıyla bir parti kurulduğu haberi yeralmakta ve aralarında Kemal Türkler'in de olduğu başvuru sahiplerinin fotoğrafları altında şu sözlere yer verilmektedir: "11 kurucusu olan bu siyasi teşekkülün bir siyasi lideri yoktur. Kurucular ... muhte-

---

60 Ünsal, 2002, s. 78. Ünsal'a göre ayrıca kuruluş toplantılarına Nuri Beşer'in de katılması "CHP'ye karşı bir çeşit ortak cephe"oluştuğunu göstermektedir. Bkz. s. 79.

61 Ancak belirtilmelidir ki Seyfi Demirsoy "kurucular arasına katılmayayım, bir numaralı üye olayım"diyerek TİP kurucusu olmadığı gibi sonradan üye de olmamıştır. Bkz. Varuy, 1975, s. 10, Nuri Beşer de TİP'e üye olmamış, 1961 genel seçimlerinde Adalet Partisi'nden milletvekili seçilmiştir. Bkz. "Beşer, Nuri", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 161.

62 TİP *Tüzüğü*, 1962, s. 14, Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

lif kollara ait işçi sendikalarının başkanlarıdır. Kurucular Vilayetten çıktıktan sonra Divan otelinde bir basın toplantısı yaparak gayelerini açıklamışlardır. İşçi Partisi mensubu aydınlarla beraber sosyal güvenliğin temini için çalışacaklarını ifade etmişlerdir."[63] TİP'in kuruluşunun gerçekleştiği 13 Şubat günü İstanbul Valiliği'ne verilen kuruluş dilekçesinde kurucular olarak sırasıyla şu isimler bulunmaktadır: Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksüzoğlu, Salih Özkarabay, İbrahim Denizcier, Adnan Arkın.[64]

TİP'in kuruluşundan iki gün sonra, 15 Şubat 1961 tarihli *Son Havadis* gazetesinde ise henüz genel başkanı belirlenmemiş olan Türkiye İşçi Partisi ile ilgili olarak "TİP'te lider için iki görüş çarpışıyor. Biri liderin sendikacı olmasını diğeri dışarıdan olmasını istiyor" denilmektedir.[65] *Son Havadis*'in belirtiği gibi, TİP'i kuranlar arasında gerçekten de TİP'in genel başkanlığına kimin getirileceğini de içeren bir tartışma söz konusudur ancak aynı zamanda İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı olan Avni Era-

---

63 *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1961; Ünsal'ın aktardığına göre basın toplantısında kurucular ayrıca TİP'in "Türkiye'de ezilen işçi işçi sınıfının haklarını korumak için" ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Bkz. Ünsal, 2002, s. 81.

64 TİP *Tüzüğü*, 1962, s. 15; sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, kurucular arasında bulunan Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas aynı zamanda ileride DİSK'i de kuracak olan sendikacılardır. Bazı yayınlarda Adnan Arkın'ın sendikacı olamadığı Türkler'in şoförü olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Sadun Aren, TİP *Olayı (1961-1971)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 31. Oysa Kemal Türkler,1966'da, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşmada, işverenlerin sendikal örgütlenmeye karşı tutumlarına değinirken Adnan Arkın'ın sendikacılık faaliyetleri nedeniyle işten çıkarılmasını örnek göstermektedir. Türkler'e göre Arkın, Maden-İş'in Şişli Şube Başkanıdır. Çalıştığı Mors Ticaret adlı işyerinden sendikacılık faaliyeti yaptığı için çıkarılınca il hakem kuruluna başvurmuş, kurulun itirazını kabul etmesi üzerine işine geri dönmüş, ancak 1961'de işyeri temsilcisi olarak seçilmemesi için her şey yapılmış, seçilemeyince de işten atılmıştır (s. 12). Bkz. Kemal Türkler, "İşçi Gözü ile İşçi ve İşveren Münasebetleri ve Prodüktivite" (21 sayfa), *DPT ve AİD'in birlikte yürüttükleri İnsan Gücü Projesi Müdürlüğü konferansı* - 7 Şubat-11 Şubat 1966, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu; Ünsal'a göre Türkler araba kullanmayı bilmediği için Arkın gönüllü şoförlük yapıyordu. Bkz. Ünsal, 2002, s. 80.

65 *Son Havadis*, 15 Şubat 1961.

kalın'ın 16 Şubat'ta genel başkan olarak seçilmesiyle tartışmanın bir kısmı halledilmiştir.[66] Aslında tartışmanın asıl niteliği, genel başkanın kim olacağından da öte parti ile aydınlar arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğiyle ilgilidir. Kurucu sendikacılar aydınlara güvenmemektedirler. Bu güvensizliğin nedenini Nihat Sargın şöyle açıklamaktadır: "Bizzat kendilerinden dinledim. Yılların anti-komünizm edebiyatı onları, sol, sosyalist, komünist ne demek, bunların sözcüklerinden bile ürker hale getirmişti. Ayrıca geçmişin politik hareketleri içinde –en geniş anlamıyla ele alınsa dahi– içlerinden pek azı yer alabilmişti."[67] Sargın'ın, kurucuların sol düşüncelerden ürküntü duyduklarını dile getiren gözlemini Kemal Türkler özelinde doğrulayan, hatta ürküntüden de öte en azından anti-komünist havanın etkisinde kaldıklarını düşündüren bir anı, bu bağlamda aktarılmalıdır; 1954 yılında Hikmet Kıvılcımlı'nın liderliğinde kurulan Vatan Partisi'ni[68] işçiler arasında örgütlemek amacıyla sendika kongrelerine Kıvılcımlı'yla birlikte sürekli gittiklerini ve bu kapsamda 1956'da da Kemal Türkler'in genel başkanı olduğu Maden-İş Sendikası'nın Eyüp Şube Kongresi'ne uğradıklarını belirten Suat Şükrü Kundakçı, Türkler ile ilgili anısını şöyle anlatmaktadır: "İçeri girdik. Kemal Türkler ayakta. "Hoppala" diye bir ses. Bu ses Kemal Türkler'in. "Bu komünistler ne diye geldiler yahu!" Aynen böyle, bu sesle birlikte onlar da döndüler (Şaban Yıldız ve beraberindekiler), arkalarına baktılar. Üzeyir Kuran'la Şaban Yıldız'a 'biz normal bir partiyiz ne komünisliği' dedik."[69]

66 Ünsal, 2002, s. 88; Erakalın'ın başkanlığı *Cumhuriyet*'in üçüncü sayfasında şöyle duyurulmuştur: "Yeni kurulmuş bulunan Türkiye İşçi Partisi'nin Merkez İcra Komitesi dün teşkil edilmiş ve partinin genel başkanlığına Avni Erakalın getirilmiştir. Erakalın İstanbul İşçi Sendikaları Başkanıdır. Partinin 2. başkanlığına Maden-iş Başkanı Kemal Türkler, genel sekreterliğine Türk-İş kurucusu Şaban Yıldız, muhasipliğine Lastik-İş Başkanı Rıza Kuas getirilmiştir." Bkz. *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1961.

67 Nihat Sargın, TİP'li *Yıllar (1961-1971)*, Felis Yay., İstanbul, 2001, 1. Cilt, s. 66.

68 Vatan Partisi 1954 yılında, eski bir TKP'li olan Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulmuş sosyalist bir partidir. Bkz. Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Sosyalist Hareketler*, Mars Matbaası, Ankara, 1968, s. 378.

69 Ersin Tosun (yay. haz.), *Suat Şükrü Kundakçı, Bir Ömür Bir Sohbet*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2005, s. 49. Verilen cevaptan anlaşılacağı üzere dönemin So-

Görüldüğü üzere Türkler'in verdiği tepki, dönemin anti-komünist, sol karşıtı havasının sendikacılar üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Sargın'ın da belirttiği gibi –muhtemelen duyulan korkunun da etkisiyle– kurucular –İbrahim Güzelce hariç– sol hakkında fikir edinebilecekleri politik hareketler içinde bulunmamış kişilerdir. Kemal Nebioğlu'nun aşağıda verilen, sözlerine bakılırsa bu durum, sola yakınlık duyan kurucuların bile görüşmelerde solun ne olduğu konusunda da farklı düşünceler öne sürmelerine neden olmakta, fikir ayrılıkları ve birikimsizlik dolayısıyla kurulan partinin programının yazılması da tehlikeye girmektedir:

> "Biz partinin, solda bir parti olduğunu o tarihlerde ifade edemiyorduk. Ama TİP işçi sınıfı mücadelesini siyasal planda sürdürecek bir parti olarak ifade edilmişti. TİP sosyalist bir partiydi ama sosyalizmi bilmiyorduk. Biz sosyalizmi körlerin fili tarifi gibi, kimisi boruya, kimisi yorgana benziyor demesi gibi tarif ediyorduk. O dönemin İçişleri bakanı Faruk Sükan bize bir an önce programımızı bildirmemiz için baskı yapıyordu. Program yazacak doğru dürüst birşey bilmiyorduk. Programı hazırlamak için toplandık. Bu toplantıya katılan Saffet Göksüzoğlu, sosyalizmi şöyle tarif ediyordu; ilaç işyerlerini devletleştirdik mi sosyalizm olur. Onun anlayışı buydu. İçimizde bu konuları bilen tek kişi İbrahim Güzelce'ydi."[70]

Bu noktada, kurucuların aydınlarla aralarına koydukları mesafenin yalnızca sola duyulan korkudan kaynaklanmadığı, Mehmet Ali Aybar'ın[71] kurucularla konuşmalarından edindiği "bey ta-

---

ğuk Savaş koşulları içinde Türkiye'de hâkim olan anti-komünist ve daha da genel olarak sol karşıtı iklim sadece sendikacıları değil sol siyasetlerin söylemini de etkilemektedir.

70 Hilal Çakmak, "Türkiye'de 1960-1980 Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi ve TİP-DİSK İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 1995, s. 76.

71 Şubat 1962'de TİP genel başkanlığını üstlenen Aybar, Türkiye solunun önemli isimlerinden biridir. Aybar'ın yaşam öyküsü için bkz. Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.

kımına güvenmiyorlardı, aydınlardan hoşlanmıyorlardı" izleniminde karşılığını bulan sınıfsal bir tepkinin de var olduğu vurgulanmalıdır.[72] Bu tepki TİP'in sosyalist bir parti kimliğine büründüğü yıllarda da bazı TİP üyelerinin düşüncelerine yansımıştır.[73]

TİP'in tüzük ve programı

Kurucuların aydınlar ile araya mesafe koyma istekleri asılında daha partinin resmiyet kazanmadığı ilk çalışmalar sırasında da görülmüştür. Nitekim, aynı günlerde kendisi de bir parti kurma çalışması yapan Aybar, partisi için tüzük çalışmaları yaparken, TİP'in kuruluş girişimlerini haber alarak çalışmaları durdurduğunu, kendisinin arkadaşı olan ve aynı zamanda da İİSB dışındaki bir iki küçük sendikanın avukatlığını yapan Sedat Erbil aracılığıyla kurucularla ilişkiye geçme olanaklarını araştırdığını ancak sonuç alamadığını belirtmekte ve "sendikacılar bu işi kendi başlarına yürütmek kararındaydılar. Aydınlara karşı adeta alerji duyuyorlardı" demektedir.[74] Benzer bir tavırla, TİP tüzüğünü[75] İbrahim Güzelce ile birlikte hazırlayan Orhan Arsal[76] da karşılaş-

72 Mehmet Ali Aybar, TİP *Tarihi*, BDS Yay., İstanbul, 1988, s. 178. Aybar "bey takımı" tabiriyle "Osmanlı'dan bu yana devleti yöneten, egemen sınıfı" kastettiğini, kurucuların kendisini de bu kesimden gördüklerini belirtmektedir. Bkz. Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi*, Tekin Yay., İstanbul, 1990, s. 25-26.

73 ÖrneğinTİP Adana Haysiyet Divanı Başkanı sıfatını taşıyan Ahmet Dokur, *YÖN* dergisi çevresiyle giriştiği bir polemik çerçevesinde dergiye gönderdiği bir yazıda YÖN'cü aydınları hedef alırken, TİP'in kuruluş dönemine ilişkin şunları söylemektedir: "(...) 12 sendikacı Türkiye İşçi Partisi'ni kurdular; bu işçi sınıfımızın tarihinde bir aşama idi. Ancak o devirde parti dar anlamda ameleci idi, aydınlara karşı bir çekingenlik duyuyordu, bunda haklı idiler, çünkü bütün tarihimizde nice aydın ihaneti görmüştük. Bkz. Rasih Nuri İleri (aktaran), *Mihri Belli Olayı*, Anadolu Yay., İstanbul, 1976, s. 59. Kanbolat'a gore, aydınlara duyulan güvensizlik bütün kurucularda aynı yoğunlukta değildir. Özellikle Kemal Türkler'in bu konuda adı öne çıkmaktadır. Bkz. Yahya Kanbolat, *Olduğu Gibi-Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar*, Bayır Yay., Hatay, 1979, s. 29-32.

74 Aybar, 1988, s. 111-113.

75 Kurucuların 1961'de hazırladıkları ilk Tüzük, Aybar'ın Parti'ye katılması sürecinde değişikliklere uğramış, yeni hali ile ilk kez 1962'de basılmıştır. Bkz. Varuy, 1975, s. 31.

76 Orhan Arsal, İbrahim Güzelce'nin genel sekreteri olduğu Demokrat İşçi Partisi'nin genel başkanlığını yapmıştır. Demokrat İşçi Partisi'nin 1950'li yılların

mıştır. Aybar'a göre, ilişkiye geçmek istediği ancak olumsuz yanıt aldığı kurucular, TİP'in kuruluşundan bir gün önce Erbil aracılığıyla görüşmek istemişler, Erbil'in bürosunda gerçekleşen görüşmeye kuruculardan yalnızca İbrahim Güzelce gelmiş ve tüzüğü tamamlayamadıkları için Orhan Arsal'dan yardım istediklerini belirtmiştir. Ertesi gün Aybar'ı arayan Arsal bütün gece tüzükle uğraşmasına rağmen, kendisinden kuruluş dilekçesine kurucu olarak imza atmasının istenmemesinden şikâyet etmiştir.[77]

Kemal Nebioğlu'nun sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla fikir ayrılıkları ve birikimsizlik nedeniyle programın yazılamaması, bir süre sonra yeniden program yazımı için aydınlara başvuruyu zorunlu kılmıştır. Yine içlerinde Aybar'ın da olduğu bir grup aydınla Mart 1961'de temas kurulmuş, kendilerinden program taslağı hazırlamaları rica edilmiştir. Bu konuya ilişkin olarak Aybar'ın söyledikleri de dikkat çekicidir: "Bizlerden TİP için bir program taslağı hazırlamamızı istiyorlardı. (...) Daha birkaç kişiden isteyeceklermiş. Taslaklardan birini seçeceklermiş. Programın içeriği hakkında bir önerileri yoktu. Şu ilkeler olsun, şu konulara ağırlık verilsin demiyorlardı."[78] Belirtmek gerekekir ki kurucular arasındaki fikir ayrılığı sadece sosyalizmin ne olduğu sorunuyla sınırlı değildir. Partinin ideolojisi konusunda bir fikir birliği olmaması söz konudur. Yukarıda da ifade edildiği gibi tüm kurucuların aslında ittifak ettikleri konu Parti'nin işçi haklarını ve sosyal adaleti savunan reformcu bir parti olmasıdır. İdeolojik kimlik söz konusu olduğunda kuruluş hazırlıklarının daha başında görüldüğü üzere farklılıklar su yüzüne çıkmaktadır.[79] Parti'nin kuruluşu sırasında hazırlanan

---

başında sendikaları şahsiyetsizlikle, işçileri aldatmakla suçlaması nedeniyle sendikacılar partiye tepki duymuşlardır. Bkz. Sülker, 1955, s. 140-144.

77 Aybar, 1988, s. 168-169.

78 Aybar, 1988, s. 176; Sadun Aren'e göre başkalarından da program istenmesi ve bunlar arasında Nadir Nadi gibi kimselerin bulunması "TİP'in başlangıçta sosyalist hatta sosyalizme dönük bir parti olarak kurulmamış" olduğunu göstermektedir. Bkz. Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, Cem Yay., İstanbul, 1993, s. 35.

79 Nitekim ileride Parti'ye başta Aybar olmak üzere aydınlar davet edildikten ve Parti sola doğru yöneldikten bir süre sonra, kuruculardan Ahmet Muşlu –ki sonradan kendisinin polis muhbiri olduğu da anlaşılacaktır– kendisinin tüm

TİP tüzüğünün, TİP'in amacını ortaya koyan 2. maddesinin bir işçi partisi açısından açık ideolojik bir tercih belirtmeyecek biçimde kaleme alınmış olması da bu açıdan dikkat çekicidir:

> "Partinin maksadı: Programında yazılı esasları gerçekleştirmek ve ezcümle Türk vatandaşlarını tam bir refaha kavuşturacak, sosyal güvenliğini sağlayacak, dünya çapında tarihi vazifesini tam bir serbesti içinde ifaya imkân verecek, halkın kendi iradesiyle kendi kendini hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın idare eylemesini temin edecek ve bilhassa hiçbir şahıs, zümre hizip ve teşekkülün kanun üstüne çıkabilmesine izin vermeyecek; her türlü mevzuatı temin ve tatbik için kanunun verdiği haklar ve tüzüğün hükümleri dairesinde çalışmaktır."[80]

TİP'in tüzüğündeki yukarıda ifade edilen ideolojik belirsizlik Temmuz 1961'de[81] Avukat Olcayto İlber'e hazırlatılan[82] Par-

---

uğraşlarına rağmen Parti'ye komünistlerin sızdığını iddia ederek istifa edecektir. Bkz. Sargın, 2001, s. 1100. Muşlu 1960'lı yılların sonuna doğru açıkça MHP çizgisinde sendikacılık yapacaktır. Bkz. "Muşlu, Ahmet", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 431; aslında Nebioğlu'nun aşağıdaki sözlerine bakılırsa ideolojik farklılıklarda, kısmen de olsa kurucuların tüzüğü imzaya açtıkları sırada yaşanan kontrolsüz katılım sürecinin de payı vardır: "Kurucular, tüzüğün sayfalarını imzalarken, üst kattan Ahmet Muşlu (Çilolatalı, Şekerli Mamuller Sendikası Başkanı), Hüseyin Uslubaş (Yaprak Tütün İşçileri Sendikası Başkanı), Saffet Göksüzoğlu (İlaç, Kimya İşçileri Sendikası Başkanı) ile Maden-İş Başkanı Kemal Türkler'in şoförlüğünü yapan Adnan Arkın geldi ve ne yapıyoruz sordular. Ben yanımda duran Şaban Yıldız'a baktım. O bazı konularda terstir. Şaban Yıldız'ın hayır demesini bekledim çünkü onlar çalışmalara iştirak etmemişlerdi. Şaban sesini çıkarmayınca kimse de sesini çıkarmadı ve onlar da kurucu oldular. Daha sonra partiyi suçlayarak istifa edenler, Ahmet Muşlu, Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksüzoğlu oldu." Bkz. Çakmak, 1994, s. 75; ancak belirtilmelidir ki Avni Erakalın'ın değerlendirmesi daha farklıdır. Erakalın'a göre, Nebioğlu kurucu olacak dört sendikacıyı az bulmuş, "ya dört sendikacı az görünür, hiç iyi olmaz" demiş bunun üzerine "rastgele diğer sendikacılar" kurucu olarak alınmıştır. Avni Erakalın ile 4 Aralık 2008'de yapılan görüşme.

80 Varuy'a göre bu madde ile Demokrat İşçi Partisi'nin tüzüğündeki maksat maddesi tümüyle aynıdır. Bkz. Varuy, 1975, s. 13.

81 Ünsal, 2002, s. 95.

82 Aybar, "bir rogram hazırlayacağımızı söylemiştik sözümüzü tutamadık, nedenler üzerinde durmak gereksiz. TİP kurucuları öteki başvuruları aydınlardan da bekledikleri taslakları alamayınca, belki partiye girmiş olan bir iki aydının yardımıyla kendileri hazırladılar" demektedir. Bkz. Aybar, 1988, s. 177; Mihri Belli de TİP'in iş hukukundan anlayan birilerine ihtiyaç duyduğunu öğrendiğini, bu-

ti Programı'na da yansımıştır. Nitekim Program'ın "Giriş" bölümünde, "Partimizin yolunu, Türk Ulusunun, Türk Yurdunun köklü ve şerefli tarihi, uluslar arası devamlı barış, yaratıcı çalışma, bilim ve derin bir insan severlik çizmektedir" sözleri yer almaktadır.[83] Ancak bölümün başlangıcında, Atatürk'ten "bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyece mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız" sözü alıntılanmıştır.[84] Ayrıca ekonomi bölümünde doğal kaynakların kamu yararına demokratik devlette olması, özel teşebbüsler ve enerji kaynaklarının vatandaşların menfaatlerinin gerektirdiği oranda kamulaştırılması, tarımda köylüyü işlediği toprağın ve kullandığı aracın sahibi yapmak gibi hususlar göze çarpmaktadır.[85]

Programda en dikkat çekici bölüm sosyal politika bölümüdür. Kurucu sendikacıların üzerinde en fazla uzlaşmış oldukları konuları içerdiği düşünülebilecek bölümde şu ifadeler mevcuttur:

> "Çalışanların hak veya menfaatlerini ferden veya toplulukla, yahut sendikaları yoluyla korumaya hakları vardır. Sendika ve bunların birliklerinin kuruluşları; birleşip birlik veya federasyon kurmaları; uluslararası teşkilatlara katılmaları tam bir serbesti içinde olmalıdır.
>
> Grev hakkı hiçbir şekilde kayıtlanmamalı ve eksiksiz bütün çalışanlara verilmelidir. Toplu sözleşme hakkı, ferden veya toplulukla iş ihtilafı hakkı tam olarak çalışanlara verilmeli, bazı şartların gerçekleşmesine veya sair safhalara tabi tutulmalıdır."[86]

---

nun üzerine avukatı ve dostu Olcayto İlter'i gönderdiğini, bir süre sonra İlter'in "beni TİP Genel Sekreteri yaptılar" diyerek geldiğini ve program hazırlama görevi verilen İlter'e yardım ederek bir taslak hazırladığını ve sonra da İlter ile birlikte rötuştan geçirdikten sonra kuruculara sunulduğunu belirtmektedir. Bkz. Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1990, 2. Cilt, s. 72.

83 Varuy, 1975, s. 15.

84 Varuy, 1975, s. 15; Aybar programı yazma sözünü tutamamış olmakla birlikte bu sözü kendisinin önerdiğini belirtmektedir. Bkz. Aybar, 1988, s. 177.

85 Varuy, 1975, s. 15.

86 Varuy, 1975, s. 15-16.

Aren ve Varuy'un da belirttiği gibi, gerek tüzük ve gerekse program düşünüldüğünde, kurucuların kurdukları partiyi ve parti politikasını sendikaların ve sendikacılığın bir uzantısı gibi gördükleri söylenebilir.[87] Nitekim Parti'nin feshedilmesi durumunda mal varlığının Türk-İş'e bırakılmasını düzenleyen maddeden bu anlamda daha da önemli sayılabilecek düzenleme, Tüzük'ün 1962 tüzüğünde 53. madde olarak görülen maddesiyle[88] yapılmıştır. Buna göre "partinin bütün organlarında" işçi veya sendikacı sayısı, ilgili organın toplam üye sayısının yarısından az olamayacaktır.[89] Ünsal ve Sargın, Tüzük'ün bu maddesini kurucularının TİP'in ellerinden çıkarak aydınların denetimine girmesini önleme çabalarının yansıması olarak görmektedirler.[90]

Sonuç olarak Ünsal'ın deyişiyle "isminde işçi kelimesi bulunmakla beraber ilk tüzüğü ve programıyla TİP, bir işçi sınıfı partisi olmak şöyle dursun, emekçi partisi niteliğinde

---

87 Aren, 1993, s. 34; Varuy, 1975: 22.

88 Ünsal'a göre bu madde 1961'de hazırlanan tüzükte 9. madde olarak görülmektedir. Ünsal, 2002, s. 91.

89 Sözü edilen maddeler 1961 tüzüğündeki numaralarına göre değil elde bulunan ve Aybar'ın Parti'ye katılmasından sonra hazırlanan 1962 tüzüğündeki numaralarla belirtilmiştir Bkz.TİP *Tüzüğü*, 1962, s. 14.

90 Ünsal 2002, s. 91; Sargın, 2001, s. 90; bununla birlikte Kanbolat'a göre Kemal Türkler 53. maddenin bizzat Aybar tarafından tüzüğe konduğunu ileri sürmüştür: "Hocanın yani Aybar'ın bu madde üzerindeki ısrarının nedenini bilmiyorduk. Kafamızdan aydın-işçi gibi bir ayrım geçmemişti. Maddeyi bulan hocadır. Buna neden gerek duyduğunu sorduğumuzda gülümseyerek bize ileride anlarsınız demişti." Ancak Kanbolat ilgili maddenin sendikacılarca istendiği ve Aybar ile bu konuda pazarlık edildiği düşüncesinde olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Kanbolat, 1979, s. 31-32; Ünlü ve Aren'e göre de söz konusu madde Aybar tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Ünlü, 2002, s. 182; Aren, 1993, s. 53. Belirtilmelidir ki sözü geçen madde sonraki dönemde Parti içinde tartışma yaratmış, örneğin 1964'te yapılan Birinci Büyük Kongre sonrası, 53. maddeye karşı çıkan bazı üyeler Parti'den ihraç edilmişlerdir. Bkz. Sargın, 2001, s. 211-220; içlerinde Aybar'ın da olduğu Parti üyesi aydınların bazıları 53. maddenin varlığını temel olarak "işçi sınıfının öncülüğü" ilkesinin bir gereği olduğunu öne sürerek desteklemişlerdir. Bkz. Aren, 1993, s. 54; Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*, Tekin Yay., İstanbul, 1970, s. 62-67; Aybar'ın 53. maddeyi yazıp yazmamasından bağımsız olarak söz konusu maddenin kurucular tarafından kendi etkinlikleri açısından gerekli bulunduğu ve kullanıldığı düşünülebilir. Nitekim, 1964 yılında toplanan Birinci Kongre'de seçimlere sıra geldiğinde Kemal Türkler 53. maddeye dayanarak işçi adaylar için ayrı bir seçim sandığı kurulmasını önermiş ve önerisi kabul görmüştür. Bkz. Sargın, 2001, s. 90.

bile değildir."[91] Bununla birlikte yine de, Ünsal'ın da altını çizdiği gibi, kurucuları itibariyle "işçilikten gelme ve öteki partilerin vaat ettikleri reformları sabırla beklemekten artık vazgeçerek",[92] "sosyal güvenliğin temini için çalışacaklarını" ilan eden sendikacılarca kurulan bir parti 1960 sonrası dönemde siyasal yaşama katılmıştır. Aşağıdaki bölümlerde inceleneceği üzere, 1962 sonrasında kurucuların aydınlara Parti'yi açarak onlarla birlikte siyasal ve sendikal faaliyetlerini sürdürmeleriyle dönemin politik koşulları içinde hem TİP ve hem de sonradan DİSK'i kuracak sendikacılar değişim geçirecekler, TİP, sendikacıların kurduğu bir partiyken bir anlamda işçi hareketinin sendikal hareketiyle siyasal hareketinin buluştuğu bir parti haline gelecektir.

Aybar'ın TİP Genel Başkanlığı ve aydınların Parti'ye katılımları: Sendikacı kurucuların sol siyasetle tanışmaları

TİP'in kuruluşundan bir süre sonra TİP kurucularının bütün beklentilerine rağmen Türk-İş ile istenen birliktelik sağlanamadığı gibi aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği üzere Seyfi Demirsoy ve Ziya Hepbir'in de içinde olduğu Türk-İş yöneticisi bir grubun Çalışanlar Partisi adı altında yeni bir parti kurmaya yönelmeleri TİP kurucularını "ölü doğmuş" partilerini canlandırmaya bu amaçla da Parti'yi aydınlara açmaya yönlendirmiştir. Sülker'e göre kurucular zamanla "parti yönetmenin sendika yönetmekle aynı şey olmadığı gerçeğini tecrübe ile denemiş olarak Parti'ye lider arama konusunu ele almışlar", önceleri ilk sırada Cahit Talas, Orhan Arsal, Sadi Irmak, Cemil Sait Barlas, Nadir Nadi gibi isimler düşünülmüş, daha sonra da bu isimlere, Mehmet Ali Aybar, Sabahattin Zaim, Sedat Erbil, Yaşar Kemal gibi isimler katılmıştır. Ancak birçok görüşmenin ardından, sonunda Mehmet Ali Aybar'da karar kılınmıştır.[93]

---

91 Ünsal, 2002, s. 106.

92 Ünsal, 2002, s. 103.

93 Sülker ayrıca, birbirinden ideolojik olarak farklı isimlerin aynı anda tartışılmasını, kurucuların işçi meseleleriyle ilgili gördükleri herkesi iyi niyetle dü-

Aybar, bir gece yarısı evine gelen kurucular tarafından, TİP Genel Başkanlığı'nın kendisine teklif edilmesinden sonra düşünmek için zaman istediğini, Behice Boran'ın da aralarında bulunduğu bazı dostlarına danıştığında teklifi kabul etmesinden yana görüş bildirdiklerini ve hatta kendilerinin de Parti'ye gireceklerini söylediklerini, bunun üzerine teklifi kabul ettiğini ve ardından da kurucularla birlikte, kendisini partiye davet eden bir basın bülteni hazırladığını belirtmekte, söz konusu bültenin, TİP'i sosyalist bir kimliğe taşıyacak yeni programının ana çizgilerini açıklayan önemli bir belge olduğunu ifade etmektedir.[94]

Aybar'ın kurucularla birlikte hazırladığını söylediği basın bülteni, 8 Şubat 1962 tarihlidir ve "Türkiye İşçi Partisi Bildirisi" başlığını taşımaktadır. Başlığın altında da, "Türkiye İşçi Partisi adına kurucuların 8 Şubat 1962 Perşembe günü parti merkezinde yaptıkları basın toplantısında basına sunulan metindir" ibaresi yeralmaktadır. Bültende önce, TİP'in birkaç gün içinde kuruluşunun birinci yılına gireceği hatırlatılarak ülkenin sorunları üzerine bazı görüşler açıklanmakta, ardından da, geçen bir yılda edinilen tecrübelerin partinin tüzük ve programında bazı değişiklikler yapılması lüzumunu doğurduğu, "aydın çevrelerle" yapılagelen temasların ülke gereklerine uygun "orijinal" bir program hazırlama imkânını sağladığı dile getirilmektedir. Daha sonra da, TİP'in nasıl bir parti olduğunu ortaya koyan şu sözler sarf edilmektedir: "Partimiz emek gücünü temsil eden bir partidir. Yani Türkiye'de çalışan bütün halk kitlelerini işçi sınıfının toplumcu aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen bir

şünmelerine bağlamaktadır. Bkz. Sülker, 1966, s. 13-14. Kemal Türkler'in açık biçimde 1961 tasarısı nedeniyle eleştirdiği Cahit Talas da bu kapsamda değerlendirilebilir; Ünsal, önceleri, kurucular arasında Parti'yi yaşatıp yaşatmamak konusunda da, görüş ayrılıkları olduğunu, örneğin Kemal Nebioğlu'nun Çalışanlar Partisi'ne katılmaya sıcak baktığını ancak özellikle Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce ve Salih Özkarabay'ın TİP'in yaşatılmasında ısrar ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca Ünsal, Aybar'da karar kılınmasında Aybar'ı İstanbul Barosu'ndan tanıyan Maden-İş avukatı Sedat Erbil'in güvence vermesinin de önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Bkz. Ünsal, s. 93-94.

94 Aybar, 1988, s. 203-204.

partidir. Hemen şurasını ilave edelim ki partimiz programındaki esasını benimseyen herkese hangi sınıftan olursa olsun açıktır." Bu sözlerin devamındaysa iktidara gelinmesi halinde "demokratik usullerle" hangi dönüşümlerin hedeflendiği üç madde ile ilan edilmektedir. Birinci maddenin girişinde, "Ulusal ekonominin kilit taşı durumunda olan üretim ve dolaşım araçları önem derecelerine göre bir sıraya konarak devletleştirilir" ifadesi bulunmakta ve devamında, özetle, "daha kurulmamış fakat ileri ve bağımsız bir toplum olması için kurulması için gereken" ağır endüstri kollarının devlet eliyle kurulacağı ve devlet malı olarak devlet tarafından işletileceği, özel sektöre bırakılan endüstri kolları ile ekonomik faaliyet alanlarının da genel ekonomi planının hedef ve direktiflerine göre işlemesinin sağlanacağı bildirilmektedir. Ulusal kalkınma için "daha uzun yıllar yararlı bir faktör olacağı için", devlet sektörünün ağır bastığı planlı ekonomi düzeninde özel sektörün de korunacağı ve teşvik edileceği belirtilen aynı maddede, tarımdaysa devlet çiftlikleri ve kooperatifler ile özel işletmelerden oluşan karma bir sistemin kurulacağı söylenmektedir. İkinci maddeyle, "toplumun hızla kalkınıp ilerlemesi ve çalışan halk kitlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması" için ulusal ekonominin belirli sürelerle hazırlanmış bir planla endüstrileşmesi ve bu endüstrileşmeyle birlikte "Mili Kültürün" yayılıp ilerlemesi öngörülmektedir. Üçüncü maddede ise ulusal gelirin nasıl dağıtılacağı konusu açıklanmaktadır. Buna göre, "her vatandaşın emeğinin niceliği ve niteliği" gözetilerek ulusal gelir paylaştırılacaktır. Maddede ayrıca çalışmanın herkes için bir ahlâk borcu olarak nitelendiği ve emeğin de "ahlâk bakımından bir değer" olduğunun belirtildiği görülmektedir. TİP'in ilke ve hedefleri yukarıda özetlendiği biçimde sıralandıktan sonra bültenin son paragrafında Aybar partinin genel başkanlığına şu sözlerle davet edilmiştir: "Muhterem basın mensupları aracılığı ile umumi efkâra açıklamakta zevk duyduğumuz mühim konulardan biri de, bir yıldan beri kıymetli desteğini gördüğümüz, sosyal meselelere vukufu ve bu uğurda karşılaştığı güçlüklere mertçe göğüs vermeyi bir vatan borcu bilen gerçek bir aydın olarak tanınan Hu-

kuk Doktoru Doçent Avukat Sayın M. Ali Aybar'ın Ana Nizamnamemizin verdiği yetkiye dayanarak, Partimiz Genel Başkanlığına getirilmesi hususunda aldığımız karardır. Sayın M. Ali Aybar'ın bu hizmeti seve seve kabul edeceğine inanıyoruz."[95] Aybar da, ülke sorunlarından söz ettiği ve "Türkiye İşçi Partisi'nin davetini bir memleket vazifesi saydığım için ağır sorumluluğunu bilerek kabul ediyorum" dediği 9 Şubat 1962 tarihli bir bültenle TİP genel başkanlığı görevine geldiğini kamuoyuna duyurmuştur.[96]

Aybar'ın TİP'in liderliğine gelmesi, Sargın'ın deyimiyle "Parti'nin kısa tarihinde ancak kuruluşla karşılaştırılabilecek ölçüde başlı başına bir dönüm noktası" olmuş,[97] hatta bazı yazarlarca, bu dönem "TİP'in ikinci kuruluş dönemi" olarak adlandırılmıştır.[98] TİP'in giderek sosyalist bir kimliğe gireceği bu yeni dönemde, Aybar'ın parti başkanı olmasının hemen ardından, bir yandan aralarında Nazife Cemgil, Adnan Cemgil, Yaşar Kemal, Cemal Hakkı Selek ve Nihat Sargın gibi isimlerin olduğu bir grup aydın TİP'e girmiş, diğer yandan da Aybar tarafından kaleme alınan ve yukarıda sözü edilen ilkeler ışığında, Nisan 1962'de yeni bir tüzük hazırlanmıştır.[99] Yeni Tüzük'te Parti'nin "karakterini" ortaya koyan 2. madde, ilk tüzükteki 2. maddeden oldukça farklıdır. Bu maddeye göre; "Türkiye İşçi Partisi Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretliler'in zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolunda iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır. TİP, Yurt ve Dünya olaylarını Türk İşçi Sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir, onların menfaatlarını savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için

95 TİP, 1962: "Türkiye İşçi Partisi Bildirisi-Türkiye İşçi Partisi adına kurucuların 8 Şubat 1962 Perşembe günü parti merkezinde yaptıkları basın toplantısında basına sunulan metindir", Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

96 Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

97 Sargın, 2001, s. 75.

98 Varuy, 1975, s. 23.

99 Ünsal, 2002, s. 95-96.

mücadele eder. Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları bütün zenginliklerin, bütün değerlerin itici kuvvetidir. Üstelik bu işin ağır yükünü de onlar taşırlar. Bundan dolayı emekçi halk yığınlarının hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmek, aslında Türk Ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele etmektir."[100] Parti'nin amacını düzenleyen 3. maddesine ise Aybar'ın, Parti'ye katılırken kaleme aldığı ilkeler yansımıştır. Ayrıca bu maddenin sonuna doğru, büyük harflerle "insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son" verileceği vurgulanmaktadır.[101] Varuy, 1962 Tüzüğü'nün, 2 maddesinin Türk Ceza Kanunu'nun bir dönemin ünlü 141 ve 142. maddeleri ihlal edilmeden Parti'nin sınıf öncülüğünü tanımlayacak biçimde düzenlendiğini, 1962 Tüzüğü'nün bütün olarak düşünüldüğünde, Parti'yi sosyalizm sözcüğünü kullanmadan sosyalist bir kimliğe sahip kıldığını belirtmektedir.[102]

Sonuç olarak önce Şubat 1962'de Aybar'ın ve Aybar'dan sonra da bir grup aydının katılımıyla başlayan sosyalistleşme süreci daha birçok aydının Parti'ye girmesiyle devam etmiş, Parti'nin hareketlendiği, birçok ilde örgütlendiği, 1964'teki 1. Büyük Kongresi'nde yeni bir tüzük ve programın kabul edildiği bu yeni süreçte, iki bağımsız senatörün, Şubat 1963'te Niyazi Ağırnaslı'nın ve daha sonra da Esat Çağa'nın TİP üyesi olmasıyla, Parti parlamentoda temsil imkânı da kazanarak ülke siyasetine parlamento düzeyinde de daha fazla müdahil olmuş ve böylece de sesini daha fazla duyurma olanağına kavuşmuştur.[103]

---

100 TİP Tüzüğü, 1962, s. 1.

101 TİP Tüzüğü, 1962, s. 2.

102 Varuy, 1975, s. 31-32.

103 Ünsal, 2002, s. 2-4, 99-100; Ünsal'ın da belirttiği üzere, bu iki üyenin katılımı sembolik olmakla kalmayacak, bazı gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. En önemli gelişmelerden biri de söz konusu üyeliklerle birlikte TİP'in Anayasa Mahkemesi'ne anayasaya aykırı kanunlar için başvuru hakkını kazanmasıdır. Nitekim, Ağırnaslı bu hakkı Parti adına kullanarak, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. ile ölüm cezasını düzenleyen maddelerinin de içinde bulunduğu bazı maddelerinin iptali için 28 Şubat 1963'te Anayasa Mahkemesi'nde dava açmıştır. Her ne kadar Mahkeme ilgili kanunların anayasaya aykı-

TİP'in giderek siyasette sol rüzgârlar estiren ciddi bir güce dönüşmesiyle birlikte bu süreç aynı zamanda partiye yönelik sağcı tepkilerin başladığı ve hatta bu tepkilerin fiili saldırılara da dönüştüğü olaylara da işaret etmektedir. Bu olaylardan biri, Aybar'ın, anayasaya aykırı yasaların kaldırılması ve faşizme karşı güçbirliği yapılması için 600'den fazla aydına gönderdiği bir mektupla Beyazıt Beyaz Saray'da bir toplantı yapılması çağrısında bulunmasından sonra, 11 Kasım 1962'de gerçekleşen toplantının, kendilerine "milliyetçi, mukaddesatçı diyen" bir grup tarafından basılmasıyla gerçekleşmiştir. Söz konusu grup toplantı öncesi, "M. A. Aybar Kimdir? M. Ali Aybar Atatürk'ün lanetlediği ve her görüldüğü yerde ezilmesini istediği kanlı ve kamçılı rejim komünizmin propagandasını yapmaktan, İzmir ve Ankara Adliyesinde mahkûm olmuş bir müsecceldir" ifadeleriyle başlayan ve devamında 141 ve 142. maddelerin kaldırılması için yapılan başvuru dolayısıyla Aybar'ı hedef alan bir bildiri de dağıtmıştır. Ancak grup, tüm çabalarına rağmen toplantıyı engelleyememiş, toplantıdan anayasanın eksiksiz uygulanması ilkesi ile 10 kişilik bir "Faşizmle Mücadele Komitesi" kurulması kararı çıkmıştır. Bununla birlikte, kuruculardan Ahmet Muşlu'nun bu olaydan sonra 15 Kasım 1962'de bir basın toplantısı düzenleyerek TİP'e komünistlerin sızdığını ve bu nedenle istifa ettiğini duyurması ve ardından, yöneticilerden İsmail Topkar'ın da istifa etmemekle birlikte benzer suçlamaları yinelemesi Parti'yi zor durumda bırakmıştır. Bu gelişmeler üzerine hemen toplanan TİP Merkez Yönetim Kurulu, bir yandan Topkar'ı da istifa etmiş saydığını duyururken diğer yandan da suçlamalara ya-

---

rı olmadığı sonucuna vararak başvuruyu reddetmişse de, 25 Temmuz 1967'de açıklanan gerekçeli kararda Anayasa'nın "*sınırlı sosyalizme açık*" olduğuna ve ayrıca bilimsel nitelikli sol eserlerin yayınlanabileceğine hükmetmesi dönem içinde geniş yankı bulmuştur. Bkz. Sargın, 2001: 1108-1203; Parti'nin Anayasa Mahkemesi'ne dava açtığı günlerde Sargın'ın deyişiyle "TİP'in yarı resmi organı" olan *Sosyal Adalet* dergisinde (bkz. Sargın, 2001, s. 1109), Yılmaz Halkacı imzasıyla yayınlanan bir makalede, davada sadece 141 ve 142. maddeler için 40 sayfalık bir mütalaa verildiği, bu maddelerin Faşizm dönemi İtalyası'ndan alındığı ve dolayısıyla 1961 Anayasası'nın ruhuna uymadığı tezinin savunulduğu belirtilmektedir. Bkz. Yılmaz Halkacı, "Türkiye İşçi Partisi ve Anayasaya Aykırı Kanunlar", *Sosyal Adalet*, 26 Mart 1963, yıl 1, sayı 2, s. 8-9.

nıt verdiği bir bildiri yayınlamıştır.[104] "Genel Başkanımız Mehmet Ali Aybar Kimdir? Türkiye İşçi Partisi'ne Neden Saldırıyorlar? Kimler Saldırıyor?" başlığını taşıyan yedi sayfalık bildiride özetle, Aybar'a ve Parti'ye saldıranların, her geçen gün daha fazla sayıda işçinin, emekçinin, aydının TİP'e katılmasından rahatsız olan, ülkeye gerçek anlamda eşitlik ve demokrasi gelmesini istemeyen çevreler olduğu belirtilmiş, ilerleyen bölümlerde de savunmacı bir üslupla Aybar'ın daha önceki siyasal eylemleri ile dedesinin de II. Abdülhamid'e karşı Meşrutiyet mücadelesi verdiği ve kendisinin eski bir milli atlet olduğu gibi ayrıntıların yer aldığı kişisel geçmişi anlatılmıştır.[105]

Beyaz Saray olayı ve daha sonra yaşananların çalışma açısından asıl önemli yanıysa, kuruculardan, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu, Şaban Yıldız, İbrahim Denizcier, Salih Özkarabay ve Hüseyin Uslubaş'ın olaylar üzerine bir basın toplantısı düzenleyerek açıkladıkları bir bildiriyle kurucuları oldukları TİP'in bir komünist parti olmadığını belirttikten sonra özetle şu görüşleri ortaya koymalarıdır:

> "(...) bizler tüzüğümüzde belirtildiği gibi: a) emeğin en yüce değer olduğuna inanıyoruz. Bu itibarla insanın insanı sömürmesine karşıyız b) Türk işçi sınıfının demokratik öncülüğün-

104 Sargın, 2001, s. 1098-1099.

105 TİP, 1962: *Genel Başkanımız M. Ali Aybar Kimdir? Türkiye İşçi Partisi'ne Niçin Saldırıyorlar? Kimler Saldırıyor?*, Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul. Benzer saldırılar 1962 sonuna doğru da sürmüştür. Nitekim 9 Aralık 1962'de de TİP'in Şişli ilçe örgütünün Gültepe'deki açılışı sırasında partililer taşlı sopalı saldırıya uğramışlar, Aybar'ın bu olay üzerine Başbakan İnönü'ye olayı protesto ettiği ve bu tür olayların engellenmesi için gerekenin yapılmasını istediği bir telgraf çekmiştir. Bkz. Sargın, s. 1102. TİP MYK'da hükümeti hedef alan şu sözlerin de yer aldığı bir bildiri yayınlamıştır: "(...) Hem insan haklarına dayanan demokratik bir sosyal devlet düzeni getirdik diyeceğiz; hem insan hakları sözleşmelerini imza edeceğiz; hem de en iptidai İnsan Haklarını pervasızca çiğneyenleri, cana, mala kayalarla sopalarla tecavüz edenleri müsamahamızla adeta teşvik edeceğiz... Hayır Medeniyet dünyasında bu samimiyetsiz oyuna yer yoktur. Eğer Hükümet Anayasa'yı Demokrasi'yi sadece nutukları süsleyen fakat uygulanmıyan güzel sözler olarak kabul ediyorsa bunu açıklamalıdır. Çünkü Anayasa bir tuzak değildir. Vatandaşa gerçekleri bilerek hareket etme imkânı verimelidir. Hem demokratik Anayasa, hem faşist zorbalıklar bir arada yürümez." Bkz. TİP, 1961: Bildiri (Şişli İlçe Merkezi'nin açılışı sırasında saldırıya uğraması üzerine Genel Merkez'in 10 Aralık 1962'de yayınladığı bildiri), Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

de bütün emekçi halk yığınlarının haklarını, hürriyetlerini savunuyoruz; böylece yurdumuzun en gerçek menfaatlerini savunduğumuzu biliyoruz c) emekten yana ve emekçilerin denetleyerek kendi elleri ile yürüttükleri planlı bir devletçilik sistemini savunuyoruz d) Ulusal gelirin emeğe göre bölüşülmesini istiyoruz."[106]

Yukarıda isimleri anılan kurucuların bu bildirisi, TİP içinde aydınlarla girdikleri ilişki ve TİP'e yönelik saldırılarla birlikte bazı kurucuların giderek sol siyasete angaje olduklarını göstermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, sonradan polis muhbiri de olduğu anlaşılacak olan Ahmet Muşlu bir yana, her ne kadar bu bildiriyi onayladığı belirtilen ilk genel başkan Avni Erakalın[107] daha sonra TİP'in kendi kurduğu parti olmadığını söyleyerek Aralık 1962'de istifa etmişse[108] veya bu bildiride ismi bulunan Denizcier kısa bir süre sonra Parti'den ayrılıp sendikal yaşamını Türk-İş'te sürdürerek, 12 Eylül dönemini de Türk-İş Genel Başkanı olarak karşılamayı seçmişse de, bildiri, özellikle sonradan DİSK'i kuracak olan kurucuların TİP'teki deneyimleriyle birlikte, giderek sol düşünce ve siyaset pratiği içinde pozisyon alacakları bir sürecin bir anlamda ilk işaretlerini vermektedir.[109] Bu süreç aynı zamanda, Türkiye'deki sendikal hareketin özellikle TİP içindeki sendikacılardan müteşekkil tarafının sol siyasetle tanıştığı, buna karşılık, büyük ölçüde Türk-İş yönetimini oluşturan tarafınınsa anti-sol bir siyasallaşmaya yöneldiği ve ilerleyen yıllarda, sahip olduğu sendikal anlayışla birlikte bölünmeye de uğrayacağı bir süreçtir ve belirtil-

106 *Vatan*, 24 Kasım 1962; ayrıca bkz. Sargın, 2001, s. 1100-1101; Aybar'ın katılımından sonra kuruculardan bazıları, TİP Sendikacılar Bürosu üyeleri olarak da işçileri TİP'e katılmaya çağıran bildiriler de yayınlamışlardır. Bkz. TİP, (tarihsiz): Türkiye İşçi Partisi Sendikacılar Bürosu üyelerinin işçileri TİP'e çağıran bildirisi, Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

107 Sargın, 2001, s. 1100.

108 Aybar, 1988, s. 226.

109 Yalnız İbrahim Güzelce'yi bu konudan istisna olarak değerlendirmek gerekir. Güzelce'nin aktif sol siyasetteki varlığı, hatırlanacağı üzere, en azından 1950'li yılların Demokrat İşçi Partisi'nde genel sekreterlik yaptığı döneme kadar uzanmaktadır.

melidir ki, beraber olunan veya ittifak kurulan yapılar kadar, beraber olunmayan veya çatışılan yapılar da birbiriyle ilişki halindedir ve karşıt pozisyonların oluşmasında da birbirini etkilemektedir. Şaban Yıldız'ın yıllar sonra kendi siyasal kimliğinin oluşma sürecinden bahsederken "ben komünist olduğumu bilmiyordum, bana komünist olduğumu hasımlarım öğretti" sözü[110] bir bakıma bu durumu anlatmaktadır.

Bu bölümde son olarak Aybar'ın, kimliği açığa çıkmamış bir TKP üyesi olduğu, Zeki Baştımar'ın 1951 tutuklamaları sırasında, kendisi işlevsiz kalırsa yerini alacak kişi olarak Aybar'ı hazırladığına ilişkin iddiaların bulunduğu belirtilmelidir.[111] Dahası, TKP'nin 1973 Atılım'ı sırasında örgütün Türkiye'deki en üst düzey sorumlusu olan Aydın Meriç'e göre Baştımar 1962'de yurt dışına çıkmadan önce kendisine yakın kişilerden oluşan ve "TİP'i legal, anti emperyalist bir hareket olarak yönetmekle görevli bir komite kur(muş), böylece TİP'in başına komünist hareketin içinde ve dışında yer almış bir aydın grubu gel(miştir)" ve Baştımar ile TİP yönetiminin bu ilişkisi esas olarak 1967'ye kadar sürmüştür.[112] Canan ve Yıldırım Koç da Meriç ve benzer iddiadaki yazarlara dayanarak "TİP'in yönetiminin 1962 yılı başlarından itibaren TKP'nin eline geçtiği(nden)" söz etmektedirler.[113] Ancak bu iddialar abartılı gözükmektedir. İlk olarak Aybar'ın kendisi TKP üyeliğine ilişkin bir teklif alıp almadığını ima eden bir soruya açık biçimde olumsuz yanıt vermektedir.[114] Meriç'in iddialarına da yer veren Babalık'ın çalışmasında ise bazı TKP'li isimler TKP'nin TİP'i desteklemekle birlikte, yönetmediğini, 1951 tutuklamalarından sonra gücünün abartılacak kadar olmadığını söylemektedirler.[115] Bu nok-

110 Naciye Babalık, 2005, s. 63.

111 Nihat Sargın'ın TÜSTAV'da 9.12.2007'de yaptığı konuşma, Canan ve Yıldırım Koç (aktaran), 2008, s. 41-42.

112 H. Erdal (Aydın Meriç), *TKP'mizi Yükseltelim*, İşçinin Sesi Yay., no. 34, 1983, s. 4.

113 Canan ve Yıldırım Koç, 2008, s. 41-43.

114 Çelik, 2010, s. 389.

115 Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 75-83.

tada asıl sorun, Aybar'ın ve daha sonra TİP'e giren Boran ve Aren gibi bazı isimlerin eski TKP üyesi olmalarından çok, dönem içinde TKP'nin TİP'i yönetecek gücü olup olmadığı, değişen koşullar ve aidiyetler içinde eski üyeliğin TKP etkinliği için bir anlamı olup olmadığıdır. Örneğin ileride değinilmek üzere şimdilik belirtilmelidir ki, Behice Boran 1975'te 2. TİP'i kurduğunda kendisine en fazla tepki gösteren çevrelerden biri de 1973 Atılım'ı sonrasındaki TKP çevresidir.

TİP'in kuruluşuna CHP ve Türk-İş içinden tepkiler

Önceki bölümlerde TİP kurucularının Türk-İş'i partilerinin temel dayanağı olarak gördüklerine ve TİP ve Türk-İş arasındaki ilişkileri Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ile 27 Mayıs öncesindeki başkan Nuri Beşer aracılığıyla sürdürmeyi düşündüklerine kısaca değinilmişti. Ancak belirtilmelidir ki kurucuların bu düşünceleri daha Parti'nin kuruluş çalışmaları sırasında başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlığın en önemli nedeni, Türk-İş içinde başını Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç'un[116] çektiği bir grubun TİP ile ilişki kurulmasına karşı çıkmasıdır. Dönem içinde CHP'ye yakın olan ve bir yandan işçi oylarının TİP'e kaymasından diğer yandan da kuruluşunda yer alınsa bile TİP'in işçi sınıfı içinde Türk-İş'ten bağımsız olarak güçlenmesinden endişe duyan Halil Tunç, Seyfi Demirsoy'un kurucularla görüştüğü günlerde, 2 Şubat 1961'de *Dünya* gazetesine yansıyan bir açıklamasında "Türk-İş böyle bir partiye iltifat etmeyecektir" demekte, Konfederasyon teşkilatına güvendiğini, işçi davalarının halli yolunda beklenen çalışmaların tümünün sadece bu teşkilat tarafından yapılmasının yeterli olacağını ileri sürmektedir.[117] Tunç'un bu açıklamasından sonra da, Türk-İş ile 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'e sendikala-

116 Halil Tunç sendikacılığı boyunca partiler üstü sendikacılığı savunmuş, gerek Türk-İş Genel Sekreterliği ve gerekse 1974 sonrasındaki Genel Başkanlığı sırasında DİSK'i sık sık ideolojik sendikacılık yapmakla ve TİP'in organı gibi davranmakla suçlamıştır. Bkz. "Tunç, Halil", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 286.

117 Varuy, 1975, s. 10-11.

ra ayrılan 6 kişilik kontenjan için yapılan seçimler sonucunda seçilen üyelerden biri dışındaki tüm üyeler[118] ortak bir bildiri yayınlayarak partilerden hiçbirine iltifat etmediklerini duyurmuş ve "yeni parti kurmak istikametindeki heveslilere yol açıklığı dileriz" demişlerdir.[119] Bu bildiri dışında Türk-İş içinden ve dışından başka tepkiler de Tunç'un TİP'e muhalefetinde güçlü bir desteğe sahip olduğunu göstermektedir. Bunlardan biri, yukarıda sözü edilen 6 kişilik kontenjan içinden Kurucu Meclis'e üye olan İsmail İnan'ın,[120] TİP'in resmiyet kazandığı 13 Şubat 1961'de CHP'ye yakın *Ulus* gazetesinde yayınlanan makalesidir. "İşçi Partisi'ne Lüzum Var mı?" başlığıyla çıkan makalesi: "Son günlerde hızlanan parti kurma faaliyetleri içinde yeni bir işçi partisi teşebbüsünün de yer aldığını görüyoruz. İlkin böyle bir teşebbüste bulunmadan önce daha evvel aynı istikamette girişilen hamlelerin neticesizlikleri üzerinde durmak icap eder" sözleriyle başlayan İnan daha sonra, TİP ile ilgili olumsuz düşüncelerini sorular sorarak özetlemektedir:

---

118 Kurucu Meclis'te sendikalara ayrılan altı kişilik kontenjan için seçim, 29 Aralık 1960'ta yapılmıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinden 28 işçi kuruluşunu temsilen gelen 298 delege, İstanbul'da Türk-İş Başkam Seyfi Demirsoy'un başkanlığında toplanarak birçok aday içinden İsmail İnan, Feridun Şakir Öğünç, Ömer Karahasan, Abdülkerim Akyüz, Tekin Çullu ve Bahir Ersoy'u Kurucu Meclis üyesi olarak seçmiştir. Bkz. Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1972, s. 312; ancak üyelerden Feridun Şakir Öğünç diğerlerinin aksine TİP'e üye olmuştur. TİP'ten dağıtılan 17 Şubat 1961 tarihli basın bültenine göre Öğünç, "Türk işçisinin tam bir sosyal güvene kavuşması ve haklarının en iyi bir şekilde korunabilmesi için bütün işçilerin kendi partilerinin saflarında yeralmasım kaçınılmaz bir zaruret olduğu kanısındayım" demiştir. Bkz. TİP; 1961: *Basın Bülteni 1*, Tarih Vakfı-TİP Arşivi; ama Sargın'a göre Öğünç, milliyetçi-sosyalist görüşleri nedeniyle özellikle İbrahim Güzelce ve Şaban Yıldız ile yaşadığı tartışmalar nedeniyle kısa zamanda istifa etmiştir. Bkz. Sargın, 2001, s. 71.

119 Varuy, 1975, s. 11.

120 İsmail İnan Kurucu Meclis üyeliği dışında, 1952 yılında Türkiye Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu (TOLEYİS) Başkanı olarak Türk-İş'in kuruluşuna katılmış, aym yıl yapılan ilk Genel Kurul sonucunda da Türk-İş Başkam olmuştur. İnan, 1957 yılına kadar yönetim kademesinde genel başkan ve genel sekreter olarak görev yaptıktan sonra 1957 yılında CHP listesinden milletvekili seçilmiştir. Bkz. "İnan, İsmail", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 34.

"(...) Sözü edilen Parti şüphesiz ön planda işçiye ve onun haklarını kapsayan bir programa dayanmak mecburiyetindedir. Şu hale göre partiyi kurmak isteyenlerle aynı partiye iltihak etmeleri arzu edilenler arasında bir sualleşme olmayacak mı? 1- Kurulacak partinin gelirleri hangi kaynaktan temin edilecek ve sıhhat derecesi nedir? 2- Partiyi idare edecek liderler mutlaka işçi olacaksa yeter sayıda ve yetenekte eleman mevcut mudur? 3.Yeni hazırlanan Anayasa sosyal devlet mefhumunu kabul ettiğine göre bu parti farklı olarak hangi iddia ile ortaya çıkacaktır? 4- Yeni Parti kurma yerine işçiler kitle hatta sendikalar halinde fikir ve gaye birliği içinde hareket ederek siyasi partileri kendilerine hizmet etmekte yarışa sevk edemezler mi? Böylesi daha verimli ve külfetsiz olmaz mı?"[121]

İnan'ın yukarıda özetlenen yazısından kısa bir süre sonra, 19 Şubat 1961 tarihli *Ulus*'ta, bu kez Türk-İş üyesi Türkiye Otel Lokanta Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası Federasyonu'nun (TOLEYİS) Başkanı İsmail Aras[122] tarafından açıklandığı ifade edilen bir bildiriyle ilgili haber göze çarpmaktadır. Habere göre Aras şunları söylemektedir:

---

121 İsmail İnan, "İşçi Partisine Lüzum Var mı?", *Ulus*, 13 Şubat 1961.

122 İsmail Aras TOLEYİS başkanlığının yanında, kuruluş çalışmalarına katıldığı Türk-İş'in 1952'deki ilk genel kurulunda genel saymanlık, 1957-1960 arasında yönetim kurulu üyeliği, Haziran 1960 - Kasım 1960 arasında genel sekreterlik görevlerini de üstlenmiştir. Bkz. "Aras, İsmail", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 75-76; ancak Aras'ın en az kendi sendikası ve Türk-İş yönetimi içindeki görevleri kadar önemli sayılabilecek bir diğer yönü de, Türkiye sendikacılığını ABD politikalarına koşut biçimde örgütlemek üzere 1951 yılında Türkiye'ye gelen ve Türk-İş'in kurulmasında da aktif olarak rol oynayan Irving Brown ile kurduğu ilişki sonucu, Amerika'ya giderek sendikal eğitim alması ve dönüşünde de, Marshall yardımlarının hangi sendikalara nasıl dağıtılacağı, hangi sendikacıların eğitim için ABD'ye götürüleceği gibi konularda bağlantı kurulan ve danışılan bir isim olmasıdır. Brown da Aras ile kurduğu ilişkiyi teyit etmekte, kendisinden çok etkilendiğini söylemektedir. Bkz. Kenan Öztürk, *Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye İlk İlişkiler-AFL-CIO'nun Avrupa Temsilcisi Irving Brown ile Söyleşi*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004, s. 10, 15, 109; Aras dönüşünden sonra hazırladığı bir raporda, ABD'nin Türkiye'de işçi ataşesi bulundurmasını istemiş, ABD'ye eğitim için gönderilecek 35 sendikacıyı önermiş ve hangi alanlarda yardım yapılması gerektiğiyle ilgili düşüncelerini belirtmiştir. Bkz. İlhan Akalın, *Güdümlü İşçi Hareketi Sendikaların Mahzun Öyküsü*, Gelenek Yay., İstanbul, 2000, s. 88.

"(...) Türk işçisinin yıllardan beri tahakkukuna çalıştığı ana hak ve hürriyetlerin 2. Cumhuriyet'in anayasası ile teminat altına alındığı şu günlerde işçinin vatandaştan ayrı sınıf esasına dayanan bir istikamete siyasi yoldan teşkilatlanmaya gittiği ve bu gidişin daha başlangıcında dahi muhtelif gruplara parçalandığı zehabını uyandıran bu davranışların hakikatte işçilerimizle hiçbir ilgisi olmadığını, işçilerin büyük kitlesinin tarafsız olarak fiili siyasi mücadelenin dışında ve sendika etrafında birleştiği açık bir hakikattir. (...) Sendika müessesesini siyasete alet etmek veya bir siyasi partiye angaje etmek bizzat işçinin kendi aleyhine neticeler doğuracağı sendikalar tarihinin incelenmesi ile tespit edilecek bir gerçektir."[123]

Bu noktada hatırlatılmalıdır ki, gerek İsmail İnan'ın ve gerekse İsmail Aras'ın, grevi de içeren işçi haklarının Anayasa teminatı altına alınmakta oluşunu gerekçe göstererek, TİP'in kurulmasını bu hakların elde edilmesi yolunda gereksiz ve zararlı bulduklarını açıkladıkları dönemde, Temsilciler Meclisi görüşmelerinde grev hakkının tanınması noktasında bile sorun olduğu Muammer Aksoy'un ağzından dile getirilmiştir.

İsmail Aras'ın bildirisinin *Ulus*'ta yayınlandığı gün, dönem içinde adı geçen gazetenin yazarları arasında bulunan ve Kasım 1962'den itibaren Çalışma Bakanlığı'nı üstlenecek olan Bülent Ecevit'in de aynı konuda bir köşe yazısı kaleme aldığı görülmektedir. "İşçiler ve Partiler" başlıklı makalesinde Ecevit İsmail İnan'ın görüşlerine destek vererek şunları söylemektedir:

"Bir işçi partisi kuruldu diye ne başka partilerin işçi davalarını bırakmaları ne de bütün işçilerin o partiye geçmeleri gerekir. Bu sendika değil adı üstünde parti. Adında işçi sözü olmayan başka partiler de işçi davalarını adında bir işçi sözü olan bir parti kadar hatta daha da yakından benimseyip izleyebilirler. Böylesi üstelik daha iyi olabilir. Memur haklarını korumak

123 *Ulus*, 19 Şubat 1961; İsmail Aras, "muhtelif gruplar" nitelemesiyle nedeni yalnızca TİP'i değil TİP dışında aynı günlerde Çalışma Partisi, Sosyalist Parti gibi adlarla kurulup birleşme görüşmelerine başlayan, ancak sonradan kısa ömürlü olduğu anlaşılacak olan partileri de kastetmiş olabilir. Bkz. *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1961.

için memur partisi, köylü haklarını korumak için köylü partisi ne kadar gereksiz ise işçi haklarını korumak için de bir işçi partisi yerine göre o kadar gereksiz sayılabilir. Türkiye'de bir işçi partisine lüzum var mıdır veya bir işçi partisinin başarı şansı var mıdır? (...) Kendi görüşümüze göre İsmail İnan haklıdır. Bir kere Türkiye'de tarihi boyunca köklü ve gerçek bir sınıf oluşmamıştır. Zümre ve meslek aykırılıklarını, servet ayrılıklarını, hele bu ayrılıkların bile çok akıcı ve değişken olduğu Türk toplumu gibi bir toplumda sınıf ayrılığı ile karıştırmamak gerekir. Böyle sınıf şuurunu kendiliğinden yaratacak ortamın bulunmadığı bir toplumda zorla sınıf şuuru yaratmaya kalkışmanın işçiye de topluma da bir faydası yoktur. Bir toplumda sınıf şuuru yaratacak bir ortam bir siyasal ya da toplumsal ortam varsa, işçiyi düşünen bir partiye o ortamı yok etmek için çalışmak düşer, öyle bir ortam yokken var etmeye çalışmak değil. Gerekirse iş adamlarından da yardım gören bir başka parti işçi haklarını bugün bir işçi partisinden çok daha iyi koruyabilir."[124]

Gerek *Ulus*'un CHP'ye yakınlığı ve gerekse Ecevit'in Ekim 1961 genel seçimlerinden sonra İsmet Ünönü'nün liderliğinde Kasım ayında kurulan koalisyon hükümetinde çalışma bakanı olarak görev aldığı[125] ve sonraki bölümlerde inceleneceği üzere, 1963 yılında çıkacak Sendikalar ve Toplu Sözleşme ve Grev Kanunları'nın da kendisinin bakanlığı sırasında yasalaştığı düşünülürse, görüşlerinin CHP'nin bu konudaki tavrını yansıtması bakımından aydınlatıcı olduğu söylenebilir. Ecevit'in TİP'in kurulmasına karşı çıkma gerekçeleri genel anlamda, dönemin korporatist düşüncesinden kaynağını alan ve yukarıda değinildiği gibi kalkınmacı ithal-ithal ikameci söylemle uyuşacak olan devlet ideolojisinin bir yansımasıdır. Bununla birlikte aynı zamanda Ecevit'in CHP'nin desteğini alması gerektiğini düşündüğü işçi sınıfı oylarını kaybetme kaygısını taşıdığı da göz ardı edilmemelidir.

124 Bülent Ecevit, "İşçiler ve Partiler", *Ulus*, 19 Şubat 1961; aynı gün yine *Ulus*'ta İsmail İnan da görüşlerinde ısrar ettiği bir makale daha yazmıştır.

125 Kili, 1976, s. 178-179.

Sonuç olarak TİP kurucularının tüm çabalarına rağmen hem Türk-İş içindeki hem de dışındaki kesimlerin baskısıyla Türk-İş ile TİP arasında yakın ilişkiler kurulamamış, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy da kurucularla görüşmeye son vermiştir.[126] Bu durumda, Varuy'un ifadesiyle "Parti'nin ölü doğduğu"[127] ve Ünsal'a göre bundan sonra "uzunca bir süre unutulduğu" yeni bir döneme girilmiştir.[128] Ancak yaklaşık bir yıl kadar sürecek olan bu dönemin sonunda aynı zamanda, TİP kurucusu sendikacılarla Türk-İş yönetimi arasındaki güvensizlik ve sendikal anlayış farkının derinleştiğine işaret eden bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler içinde en çok dikkati çeken olay, başta Seyfi Demirsoy olmak üzere Türk-İş yönetiminin 1961 Aralık ayının son günlerinde gündeme getirdiği Çalışanlar Partisi girişimidir. Bu girişim aşağıda özetleneceği üzere başlı başına bir tartışma konusudur ancak TİP'li kurucuların yukarıda belirttiği gibi TİP'i Aybar'ın genel başkanlığına ve aydınlara açmalarının da en önemli nedenlerinden biridir.

Çalışanlar Partisi ve Türk-İş

Bu bölümde TİP'li sendikacıların beklentilerine rağmen TİP'e katılmayan ve Saraçhane Mitingi'ni izleyen günlerde yeni bir parti kuracağı haberleri yapılan Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'un Çalışanlar Partisi girişimi ele alınacak, Demirsoy'un yeni parti kurma girişiminin nedenleri üzerinde durulacak, Türk-İş'in giderek ayrışan sendikal hareketin bir tarafı olarak özellikle 1962'den itibaren belirginleşen pozisyonuna ve bu

126 Varuy, 1975, s. 12; Ziya Hepbir, bir toplantı için Sakarya'ya gittikleri sırada TİP'i kuracak sendikacıların kendilerini kuruluş toplantıları için çağırdıklarını, kendilerini de Parti'yi kurmaya çağırdıklarını, toplantıya katıldıktan sonra Demirsoy'un "ne diyorsun" diyerek kendisine danıştığını ancak kendisinin Ahmet Muşlu ve Hüseyin Uslubaş gibi isimleri yolsuzluğa bulaşan kişiler olarak gördüğü ve güvenmediği için Demirsoy'a "onların olduğu yere ben girmem" dediğini söylemektedir. Ancak bu değerlendirmeler en azından Demirsoy'un TİP dışında kalmasını tek başına açıklamaktan uzaktır. Ziya Hepbir ile 13.03.2010 tarihinde yapılan görüşme.

127 Varuy, 1975:, s. 10.

128 Ünsal, 2002, s. 83.

pozisyonla çelişkili görünen iktisadi ve sosyal meslelerle ilgili söylemine dikkat çekilecektir.

Çalışanlar Partisi girişiminin nedenleri üzerine

Çalışanlar Partisi adıyla bir parti kurulması düşüncesi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin, TİP kurucularının öncülüğünde sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan Saraçhane mitingi gibi büyük bir eylemi gerçekleştirebileceğinin anlaşıldığı 1961 Aralık'ının son günlerinde, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy tarafından dile getirilmiştir.[129] Miting hazırlıklarının son aşamaya geldiği ve Vali Tulga ile miting yeri pazarlıklarının yapıldığı 27 Aralık 1961'de, dönemin en önemli sol dergilerinden biri olarak henüz ikinci sayısı çıkan *YÖN*'de,[130] Seyfi Demirsoy'u destekleyen ve TİP'i eleştiren bir yazı yayınlanarak Demirsoy'un düşüncesi gündeme taşınmıştır. Aslında Demirsoy parti kurma fikrini *YÖN*'de çıkan yazıdan önce, 1961 seçimlerinde işçi adayların parti listelerinde seçilemeyecek yerlere konarak Meclis dışında kaldıkları, bu durumda mevcut par-

---

129 Yıldırım Koç, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1998, s. 98-99.

130 Doğan Avcıoğlu yönetiminde yayınlanan *YÖN*'ün 20 Aralık 1961'de çıkan ilk sayısında bir "bildiri" yayınlanmıştır; "Türk halkının çok çetin, iktisadi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirinin meselelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz" sözleriyle başlayan bildiride, daha sonra derginin ilkeleri sıralanmış, aynı sayfalarda imzacı aydınların isimlerine de yer verilmiştir. Özetle belirtmek gerekirse sosyal adalet, planlı ve hızlı kalkınma için devletçilik derginin temel ilkeleri olarak belirlenmiştir. İlk sayıda 160'ın üzerinde olan İmzacılar arasındaysa Yahya Kanbolat, Sadun Aren, Çetin Altan gibi ileride TİP'te görev alacak isimler yanında, Coşkun Kırca, Korkut Boratav, Muammer Aksoy, İdris Küçükömer, Melih Cevdet Anday, Turan Güneş gibi sonraki yıllarda ideolojik olarak birbirinden farklı pozisyonlarda bulunacak olan kişiler yer almaktadır. Bkz. *YÖN*, 20 Aralık 1961, yıl 1, sayı 1; Boran, TİP güçlendikçe *YÖN*'ün güç kaybettiğini, ilk sayıda imzası olan birçok aydının sonraki yıllarda TİP'e girmesiyle aydınlar ve işçi hareketinden oluşan sosyalist hareketin TİP'te birleştiğini ve bu sonucun *YÖN*'ün gücünü kaybetmesine neden olduğunu öne sürmektedir. Bkz. Boran, 1970, s. 69.

tilere güvenilemeyeceği gerekçesiyle, Kasım ayında Bira Fabrikası İşçileri Sendikası'nın yıllık kongresinde dile getirmiştir, ancak *YÖN*'ün Aralık'taki desteği ile konu daha fazla ilgi çekmiştir.[131] Demirsoy ile birlikte Bahir Ersoy'un da kurulması düşünülen yeni partinin girişimcilerinden olduğu bilgisini veren ve "Çalışanların Partisi" başlığıyla çıkan yazının girişinde, tanınmış sendikacılardan çoğunun ümit bağladığı CHP'nin, kurultay kararına rağmen işçi adaylarını bir kenara iterek veya listelerin sonuna atarak bu liderlerde hayal kırıklığı yarattığı, işçi arasında ilk kez alttan gelen bir kıpırdanış ve uyanış başladığı ve bu şartlar altında bir işçi partisi kurmak için elverişli koşullar oluştuğu ileri sürülmüş, devamındaysa TİP'i eleştiren şu yorumlar yapılmıştır:

> "(...) başlangıçta birçok işçi ve aydın Türkiye İşçi Partisi'nin ortaya çıkmasını büyük bir memnunlukla karşıladı. Hatta memleketin en uzak köşelerinden partinin il ve ilçe teşkilatını kurmak için genel merkezden izin isteyenler bile az değildi. İstanbul'da da birçok işçi ve aydın partinin kurulmasına yardımcı olmaya çalıştı. Fakat parti kurucularından bazıları tecrübesiz oldukları için, ilk adımda aydınları saf dışı bırakarak kendi başlarına partiyi kurmak ve kilit mevkilerini ellerinde tutmak istedi. Partinin kuruluşunda sağlam esaslar üzerine oturtulması, gerçekçi ve ileri bir programa sahip olması, yalnız işçi sınıfını değil memleketin bütününü göz önünde bulundurması gerektiği hakkındaki telkinlere kurucular aldırış etmedi. Bunlar işçi oldukları halde partinin bazı sosyalist esasları benimsemesi lüzumunu anlamıyor veya anlamak istemiyordu. Bu şartlar altında Türkiye İşçi Partisi'nin işçilerin ve halkın çeşitli tabakalarından umulan ilgiyi çekmediği görüldü."

TİP'i eleştiren yukarıdaki satırlardan sonra, yazının son bölümünde, önce Seyfi Demirsoy'u öven görüşler ortaya konarak, Demirsoy'un sendikacılıkta tecrübeli, işçi liderleri arasında ciddi biri olarak tanındığı, Türk-İş Başkanı olarak işçiler üzerinde

131 Kemal Sülker "İşçilerle Politika İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Partisi", *Eylem*, sayı 20, Ekim 1965, s. 17-18.

manevi bir nüfuzu olduğu ve bütün bu sebeplerle partiyi kısa zamanda kuracağının umulduğu belirtilmiş, daha sonra da kurulacak partinin TİP'in düştüğü hataları tekrarlamamaya dikkat etmesi gerektiği, aksi halde yeni partinin kısa zamanda yok olup gideceği savunulmuştur. Yazıya göre Seyfi Demirsoy'un kuruluş çalışmalarına başladığı söz konusu partinin adı Sosyal Güvenlik Partisi'dir.[132] Demirsoy'u öven bu yazının hemen üstündeyse ayrıca, Demirsoy'un, Saraçhane mitingine ilişkin görüşlerini açıkladığı bir makaleye de yer verildiği göze çarpmaktadır. Demirsoy makalesinde, mitingdeki konuşmasına paralel düşünceler öne sürerken, "teşkilatımız mensubu" kaydını düşerek miting kararını İstanbul İşçi Sendikaları Birliği yöneticilerinin aldığını belirtmektedir.[133]

Türk İş Başkanı Seyfi Demirsoy, *YÖN*'de ismi Sosyal Güvenlik Partisi olarak açıklanan yeni parti ile ilgili isteğini 15 Ocak 1962'de toplanan Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde de tekrarlamıştır. Temsilciler Meclisi çalışmalarıyla ilgili basına yansıyan haberlerde "insan gibi yaşamamız için parti kurmamız şarttır" diyerek Demirsoy'a destek veren yöneticilerden söz edilmektedir.[134] Nitekim Meclis toplantılarının sürdüğü sonraki günlerde yeni bir işçi partisinin kurulması konusunda fikir birliğine varıldığına ilişkin yeni haberlerin[135] ardından, 25 Ocak'ta bazı gazetelerde Seyfi Demirsoy'un kurulmasını istediği partiyi Çalışanlar Partisi adıyla kurduğu yazılmış, kurucuların imzasını taşıyan ve özetle "sosyal adaleti savunarak güvenliği yerleştirmeyi amaç bilen kurucular memleketi ekonomik ve sosyal sıkıntılardan kurtarmak için demokrasi içinde planlı kalkınmanın zaruretine inanmaktadırlar" ifadelerinin yer aldığı bir bildiriden söz edilmiştir.[136]

---

132 "Çalışanların Partisi", *YÖN*, 27 Aralık 1961, yıl 1, sayı 2, s. 18; *Yön*'ün, adında işçi yerine çalışanlar kelimesi olan bir parti girişimini TİP'e karşı desteklemesi, sonraki yıllarda eleştirilmesine ve solculuğunun sorgulanarak "tutucu reformist" bir dergi olarak nitelenmesine neden olmuştur. Bkz. "Radikal Reformculuk: YÖN-DEVRİM çizgisinin eleştirisi", *İlke*, cilt 2, sayı 9, Eylül 1974, s. 95-96.

133 Seyfi Demirsoy, "Anayasa Karşısında", *YÖN*, yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1961, s. 18.

134 *Vatan*, 17 Ocak 1962.

135 *Vatan*, 19 Ocak 1962.

136 *Vatan*, 25 Ocak 1962; *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1962.

Bildiriyle Parti'nin amacını bu şekilde ortaya koymasından bir süre sonra, Demirsoy'a dergi çevrelerinden verilen destek, Ünsal'ın deyişiyle "Kemalist-Devrimci *YÖN* dergisi"[137] ile sınırlı kalmamış, 1950'li yıllardan beri yayın hayatında olan ve Kemalist-Liberal bir çizgiden 27 Mayıs sonrası giderek sola kayan *Forum* dergisinde de[138] Demirsoy'a desteğin açıklandığı "Türkiye Çalışanlar Partisi" başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Ancak *YÖN*'deki gibi *Forum*'daki yazının sonuna doğru, Çalışanlar Partisi'ne derginin çizgine paralel şu uyarılar yapılmıştır: "(...) Türkiye Çalışanlar Partisi işçi ücretlerini arttırma amacını ön plana almaması ve endüsri işçisi, memur ve köylü gibi çalışan kütlelerin rolünü bir kalkınma felsefesi etrafında tesbit ederek çalışanların haklarını en iyi bu şekilde savunabileceğini kabul ettirmelidir."[139] Bu noktada belirtilmelidir ki gerek *YÖN* ve gerekse *Forum*'un uyarıları, dönem içinde sol siyaset çevrelerinin giderek artan biçimde gündemine giren "kalkınma" düşüncesi paralelindedir.[140] Dönemin ilerleyen yıllarda belirginleşecek olan ekonomi-politiği düşünüldüğünde *Forum*, "kalkınma felsefesi etrafında" kalmasını tavsiye ederek Çalışanlar Partisi'ne bir anlamda Beş Yıllık Plan ile iktisadi vechesi de ortaya konacak ithal-ikameciliğin 1961 Anayasası ile gündeme girmeye başlayan siyasal söylemini erken bir dönemde tekrarlamaktadır.

Demirsoy başta olmak üzere Türk-İş üst yönetiminince Çalışanlar Partisi girişiminin başlatılması TİP'in tepkisini çekmiş, yapılan açıklamalarla yeni bir işçi partisi kurulmasına karşı olunduğu belirtilmiştir.[141] Ayrıca, basında kurulduğu yazılan

137 Ünsal, 2002, s. 86.

138 *Forum* dergisinin evrimi için bkz. Hamit Emrah Beriş, "Kemalist Liberal Sentez Çabası: *Forum* Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm*, cilt 7, s. 530-540.

139 "Türkiye Çalışanlar Partisi", *Forum*, 1 Şubat 1962, s. 6-7.

140 Türkiye solunda kalkınma konusu özellikle 1950'lerden itibaren Vatan Partisi ve daha sonra da TİP gibi partiler ile özellikle *YÖN* ve *Forum* gibi dergiler etrafındaki aydın çevrelerin önemli bir gündem maddesi olmuş, gerek parti programlarında ve gerekse teorik tartışmalarda kalkınma temel bir mesele olarak ele alınmıştır. Bkz. Zeynep Bursa, *Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi*, Versus Yay., İstanbul, 2011, s. 128-190.

141 *Vatan*, 20 Ocak 1962.

ancak Ünsal'ın, daha 26 Ocak'ta yapılan ilk toplantıda kurucularının anlaşmazlığa düştüğünü belirttiği[142] partinin, Çalışanlar Partisi olarak adının belirlendiği günlerde, TİP'li yöneticiler girişimcilerle görüşmeye başlamışlardır. Sülker'e göre, özellikle Kemal Türkler ve Avni Erakalın söz konusu görüşmelerde, gerekirse TİP'in tüm yönetim kademelerini bırakabileceklerini, yeni bir tüzüğün hazırlanmasını da kabul edebileceklerini söylemişler, ancak teklifleri kabul görmemiş, kendilerine TİP'in ölü doğduğu, yeni partide birleşilmesinin uygun olacağı söylenmiştir.[143]

Yeni parti ile ilgili çalışmaların sürdürüldüğü bir süreçte ve olasılıkla yukarıda özetlenen görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, TİP'ten, görüşmelerde TİP'in adının da girişimcilerce ideolojik nedenlerle sorun edildiğini düşündüren bir açıklama gelmiştir. Açıklamanın bir başka önemli yönü de girişimcilerin, Çalışanlar Partisi'nin bazı sendikalardan destek görmemesi üzerine, TİP'e karşı sendikal düzeyde de faaliyet yürütmeye başlamakla suçlanmaları ve bu faaliyetin devam etmesi durumunda, gerekirse Türk-İş dışında yeni bir konfederasyon kurululacağı tehdidinde bulunulmasıdır. Ayrıca aynı açıklamada aydınlar da partiye çağrılmaktadır. 28 Ocak 1962 tarihli *Vatan* gazetesinde, "TİP Çalışanlar Partisini İtham Etti" başlığıyla verilen habere göre, açıklamada önce, girişimcilerin prog-

142 Ünsal, Seyfi Demirsoy'un, önceden telefonla İstanbul'u arayarak eski Milli Birlik Komitesi üyesi Cemal Madanoğlu'na partinin başkanlığını teklif ettiğini, Madanoğlu'nun bu teklifi kabul etmesinden sonra toplantıda konuyu açıkladığını, bunun üzerine girişimciler arasında yer alan Bandırma Tütün İşçileri Federasyonu başkanı ve Alparslan Türkeş'in kızkardeşi Dervişe Koç'un, "Madanoğlu'nun girdiği partide ben yokum" dediğini ayrıca TİP'e katılma önerisi yapılıp yapılmaması konusunun da tartışma yarattığını *Cumhuriyet* gazetesinin aynı günlü haberine dayanarak belirtmektedir. Bkz. Ünsal, 2002, s. 87; *Vatan* gazetesinin 27 Ocak tarihli bir haberinden, kurucuların Dervişe Koç ile ilgili haberler dolayısıyla partinin Alparslan Türkeş'in içinde yer aldığı 14'ler grubuyla ilişkilendirilmesinden endişe ettikleri anlaşılmaktadır. İlgili habere göre bir kurucu açıklama yaparak, "partinin 14'ler ile ilişkisi yok. 14'lerin tutumu ile bizim gayemiz bağdaşmadığı için böyle bir teması düşünmedik, Alparslan Türkeş'in kız kardeşi de sadece bir sendika üyesi olarak çalışmalara katılmaktadır"demiştir. Bkz. *Vatan*, 27 Ocak 1962.

143 Kemal Sülker, "TİP'in Kuruluşu ve Başarılı Mücadelesi", *Eylem*, Şubat 1966, sayı 28, s. 13.

ramını bile okumadan TİP'in adını "inhisarcı" bularak telaffuz etmekten bile çekindikleri ve TİP'e karşı sendikal düzeyde de faaliyet yürüttükleri ileri sürülmekte, ardından da aydınlar partiye çağrılmakta ve şöyle denilmektedir: "Bu şartlar altında TİP fevkalade hareketlere girişecektir. Yeni kurulacak parti siyasi manada rakip kabul edilmekle beraber mücadelenin sendikalar seviyesine indirilmemesi bilhassa dikkate alınacaktır. TİP hiçbir zaman ve hiçbir yerde bu tip bir mücadelede bulunmayacaktır ama ikinci sendikalar, federasyonlar hatta konfederasyon kurulursa neticenin tarihi mesuliyetinin bizzat yeni parti kurucularına ait olacağını tekrarlamakta kararlıdır."[144] Açıklama iki yönüyle önemlidir. İlk olarak, programı hiç okunmadan TİP'in adından rahatsızlık duyulduğu vurgusunun yapılması bir bakıma, girişimcilerin, örneğin İbrahim Güzelce gibi geçmişte Demokrat İşçi Partisi'nin yöneticiliğini yapmış sosyalist kimliğiyle tanınan kişilerle, işçi kelimesini adında barındıran bir parti çatısı altında yan yana gelmek istemediklerini ve dolayısıyla ideolojik olarak TİP'le aralarına bir mesafe koymak yönünde pozisyon aldıklarını düşündürmektedir.[145] İkinci olarak da çekişmenin artık TİP kurucularını, tüzükleriyle partilerinin mirasçısı olarak belirledikleri Türk-İş'e karşı yeni bir konfederasyon kurma tehtidinde bulunacak kadar zor bir konuma sürüklediğini göstermektedir. TİP kurucuları ile Çalışanlar Partisi çalışmalarını yürüten ve başını Seyfi Demirsoy'un çektiği Türk-İş üst yönetimi arasındaki çekişmenin yukarıda özetlenen açıklamayla açık biçimde su yüzüne çıkmasında, TİP'in, Konfederasyon örgütünü arkasına alması muhtemel söz konusu girişimle birlikte tümüyle tasfiye olması tehlikesinin başgöstermesi ve olasılıkla kurucuların kendileri açısından daha ciddi bir sorun olarak, Varuy ve Aren'in de belirtiği gibi Türk-İş'e ya-

144 *Vatan*, 28 Ocak 1962.

145 Ancak Demirsoy'un en azından başlangıçta aynı isimlerle aynı parti adı altında kuruluş hazırlıkları sırasında bir araya geldiği hatırlandığında, girişimcilerin parti adına yaptıkları itirazın, TİP'e katılmak istememelerine bir gerekçe yaratma isteğinden kaynaklandığını öne sürmek de mümkündür. Bununla birlikte Çalışanlar adı tercihinin, işçi sınıfına vurgu yapmayan, daha korporatist bir adlandırma olduğu da söylenebilir.

kın bir parti kurulmasıyla, sendikalarında da zor durumda kalacak olmalarının önemli bir payı vardır.[146]

Bu noktada Seyfi Demirsoy'u yeni parti kurmak üzere harekete geçiren nedenler üzerinde durmak gereklidir. Yukarıda değinildiği üzere Demirsoy, Ekim 1961 seçimleri sonrasında yaşanan hayal kırıklığı dolayısıyla parti kurmak istediğini dile getirmiştir. Bu anlamda konu, Ünsal'ın "kalburüstü sendikacılara burjuva partileri tarafından yeterince milletvekilliği verilmemesine karşı duygusal bir tepkinin ifadesi olmaktan öte bir anlam taşımamakta(dır)" sözleriyle değerlendirilebilir.[147] Bununla birlikte yine Ünsal'ın da belirttiği gibi, *YÖN* çevreleri Çalışanlar Partisi girişimcileriyle işçi hareketini yönlendirmek üzere, "derhal ilgi kurmuş ve onu yönlendirmeye çalışmış", dergi çevresini oluşturan "sosyalist ya da radikal küçük burjuva aydınlarının ortaya çıkmasıyla",[148] Demirsoy'un başındaki girişim de faaliyetleri için cesaret kazanmıştır. *YÖN*'ün bu ilgi ve yönlendirmesi Saraçhane mitinginden sonra yayınlanan ve mitinge ilişkin görüş ve izlenimlerin aktarıldığı bir yazıya da yansımıştır. 3 Ocak 1962 tarihli yazıda, miting meydanındaki "teşkilat yetersizliğinden"söz edilerek, meydanda taşınan döviz ve pankartların da "yürütülecek mücadelenin fikrî bir dağınıklık içinde olduğunu gösterdiği" söylenmekte ve ardından şu görüşler öne sürülmektedir:

> "(...) Şimdi işçi liderlerinin önünde çok önemli bir mesele vardır. İstanbul'da yapılan ve yurdun çeşitli yerlerinden sayısız sendika ve temsilcinin katıldığı ve başarılı sayılabilecek bu ilk toplu hareketten sonra bu ayın ilk yarısında toplanacak olan Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde işçi hareketinin yollarını iyice seçmek gereklidir. Aksi takdirde bu çeşit mitingler birbirini kovalayacak fakat yine de işçi hakları elde edilmeyecektir. (...) Resmen açıklanmamış olmakla beraber Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ve Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası Baş-

146 Varuy, 1975, s. 25; Aren, 1993, s. 37.

147 Ünsal, 2002, s. 85.

148 Ünsal, 2002, s. 86.

kanı Bahir Ersoy CHP'den çekildiklerini partinin bulunduğu ocaklara bildirmişlerdir. Bu hareket her iki lider için de işçilik şuurunun gelişmesi bakımından şüphesiz kendi lehlerinedir. Fakat asıl mesele, liderlerin ve bundan sonra işçi hareketine iyi bir yön çizip, bu yolda çalışmaları ve korkusuzca mücadele ederek, işçinin önünde olduklarını göstermek ve ona örnek olmaktır."[149]

Sonraki bölümlerde ele alınacak olan Saraçhane mitingiyse iki yönüyle Demirsoy'un girişimi için önemlidir. İlk olarak artık, Mahiroğulları'nın yerinde tespitiyle, iyi organize edildiğinde işçi sınıfının önemli bir güce dönüşebileceği görülmüştür.[150] Belki de YÖN çevresinden de daha fazla, yukarıdaki amaç için bu gücün varlığı Saraçhane mitingindeki görünüşüyle girişimi daha fazla cesaretlendirmiş olmalıdır. İkinci olarak da, mitingin TİP'in etkin olduğu İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenmesi, Türk-İş üst yönetimini tam da aynı kitlesellik dolayısıyla sendikal düzeyde de tedirgin etmiş olmalıdır.

Yukarıda sözü edilen gelişmelerle birlikte Saraçhane mitingi kitleselliğiyle Demirsoy açısından, kuracağı parti için kendisini umutlandıran bir miting olmuştur denebilir. Sendikal düzeyde aktif bir eylemliliği Saraçhane mitingi örneğiyle sürdüren ve muhtemelen TİP'i de en azından bu şekilde canlı tutabileceklerini düşünen TİP kurucuları ise Saraçhane mitinginden sonraki gelişmeler dolayısıyla 1962 Ocak'ı itibariyle hem partilerinin tümüyle tasfiye olması, hem de sendikal düzeyde zor durumda kalma tehlikesiyle yüz yüze gelmişlerdir. Üstelik bu gelişmeler sadece yukarıda sözü edilenlerle sınırlı değildir. TİP kurucularını, sendikal düzeyde zor durumda bırakabilecek bir diğer önemli gelişme de yine Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde yaşanmıştır. Koç'un, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile Türk-İş arasındaki çekişmeden söz ettikten sonra, Çalışanlar Partisi girişimiyle birlikte değerlendirerek, "Türk-İş'in bütünlüğü içinde ayrı baş çekme eğiliminde olan örgütlenme-

149 "Miting", *YÖN*, 3 Ocak 1962, yıl 1, sayı 3, s. 4-5.

150 Mahiroğulları, 2005, s. 136.

ler feshedilmiş, Türk-İş'in siyasal partiler karşısında gerektiğinde kullanılabileceği bir kozun olduğu gösterilmiş ve Türk-İş'in gücü arttırılmış(tır)" diyerek yorumladığı bir kararla mahalli birliklerin feshedilmesi ve yerlerine Türk-İş bölge temsilcilikleri kurulması öngörülmüştür. Buna göre, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin de feshedilerek yerine Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği kurulması hükme bağlanmıştır.[151] Türk-İş'in aldığı bu karar sonucunda da Mart 1962'de Birlik kendisini feshetmek zorunda kalmıştır.[152] Her ne kadar yerel birliklerin feshedilmesi Koç örneğinde görüldüğü üzere dönem içindeki tek işçi konfederasyonunun güçlendirilmesi olarak yorumlanabilirse de, ileride ele alınacağı gibi, bu aynı zamanda Soğuk Savaş koşullarında ülkenin içinde yer aldığı NATO ittifakı dolayısıyla, Türkiye'deki sendikal hareketin, ABD politikalarıyla uyumlu biçimde ve Türk-İş aracılığıyla devlet denetimi altına alınması gibi daha genel bir çerçeve içinde de değerlendirilmesi gereken bir konudur. Ancak sonuçta Ocak 1962 itibariyle tüm bu gelişmelerin TİP kurucuları açısından anlamı, geldikleri aşamada Parti'yi tasfiye etmekle[153] onu canlandıracak girişimlerde bulunmak arasında seçim yapacakları bir yol ayrımıdır. Yukarıda özetlendiği üzere başlangıçta bazı fikir ayrılıkları yaşasalar da TİP kurucuları tercihlerini ikinci yoldan yana kullanmışlardır.

151 Koç, 2003, s. 156-159.

152 *Vatan*, 12 Mart 1962; ancak Birlik'in kendisini feshettiği toplantıda Erakalın dışındaki TİP'li üyeler ülke çapında örgütlenme olanağı veren yeni düzenlemeler nedeniyle fesih kararına karşı çıkmamışlardır. Her ne kadar Ziya Hepbir, kendisiyle yapılan görüşmede fesih kararının güçlükle çıktığını söylese de Erakalın'la yapılan görüşme ve daha sonra Erakalın ve Hepbir'in kendi aralarındaki görüşmeden sonra vardıkları sonuç TİP'li yöneticilerin fesih kararına katıldıkları yönündedir. Erakalın "iki kere oylama yapıldı, iki kere oy sayıldı. Demirsoy ve ekibi baskı yapıyordu fesih için. TİP'li arkadaşlar maalesef karşı çıkmadılar. Sonunda ben de "genel başkanlık merakıyla fesihe karşı çıkıyor" demesinler diye bir konuşma yaptım ve fesih yönünde oy kullandım" demektedir. Avni Erakalın ile 4 ve 10 Aralık 2008'de, Ziya Hepbir ile 13 Mart 2010 ve Hepbir ve Erakalın ile 06.04.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeler.

153 Hatta Kanbolat Demirsoy ve ekibinin amacının da sadece bundan ibaret olduğuna inanmaktadır. Ona göre "Çalışanlar Partisi ile ciddi bir parti kurmak değil, TİP'i daha baştan siyasal bir manevrayla dağıtmak amaçlanmakta (dır). Yani Türkiye Marksistlerinin legal bir şekilde TİP adı altında birleşmeleri önlenmek istenmekte(dir)". Bkz. Kanbolat, 1979, s. 28.

Sonuçta TİP'in aydınlara kapılarını açarak hızlı biçimde güçlenmesiyle birlikte Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'un liderliğini yürüttüğü Çalışanlar Partisi girişimi çalışmalarına bir süre daha devam ettikten sonra son vermiştir. 30 Ağustos 1962 tarihli *Vatan* gazetesine göre Seyfi Demirsoy bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: "Çalışanlar Partisi'ni kurmak üzere teşebbüse geçmiştik. Bundan maksadımız sendikaların yanıbaşında emekçilerin haklarını siyasi alanda da korumaktı. Fakat bir işçi Partisi kurulduğundan ve emekçilerin siyasi hakları bu teşekkül içinde korunacağından, bu teşebbüsümüzden vazgeçmiş bulunuyoruz. İşçi Partisi'nin bu boşluğu doldurmaması halinde böyle bir partinin kurulmasından bahsedilebilir."[154] Kanbolat'ın aktardığına göre, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Çalışanlar Partisi girişiminin, CHP'nin üst yönetici kadroları içinde kendisine çok tutarsız ve yanlış gelen bir şekilde desteklendiğini hatta bazı girişimler yapıldığını, yönetim içindeki "ilericiler" ile "tutucuların" el ele vererek birbiriyle çelişen iki nedenle bu partiyi kurmak için uğraştıklarını belirtmektedir. Ecevit'e göre ilericiler "nasıl olsa CHP işçi oylarını çekemeyecek bari ayrı bir parti kurdurtalım ki işçiler o partide toplansınlar" diye düşünerek, tutucularsa işçilerin CHP içinde güçlenmesinden kaygı duyarak söz konusu girişimi desteklemişler ancak kendisi bütün bu eğilimlere kesin biçimde karşı çıkmıştır.[155] Kanbolat'ın bir gazeteciye anlattığını belirttiği, Ecevit'in yukarıda sözü edilen anısı, görüldüğü üzere, CHP içinden Çalışanlar Partisi girşimine destek verildiğini ve dahası girişimlerde bulunulduğunu gösterdiği kadar, aynı zamanda dönemin Çalışma Bakanı olarak Ecevit'in bu destek ve girişimleri engellemeye çalıştığını da kayda geçirmektedir. CHP içinden verilen destek ve girişimlerin Türk-İş içinde CHP'ye yakın yöneticileri önce cesaretlendirmesi daha sonra Ecevit'in müdahalesiyle ola-

154 *Vatan*, 30 Ağustos 1962. Bu arada Çalışanlar Partisi girişiminin henüz devam ettiği günlerde TİP'in bildiri yayınlayarak "emek gücünden yana olan aydınlarla birlikte" emek gücünü temsil eden herkesi ve bu arada Çalışanlar Partisi girişimcilerini TİP'e çağırmaya devam ettiği görülmektedir. Bkz. TİP, (tarihsiz), *Türkiye İşçi Partisi'nin Çağrısı*, Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

155 Kanbolat, 1979, s. 28.

sılıkla engellenmesi Çalışanlar Partisi girişiminin başarısızlığa uğramasında aşağıda irdelenen diğer faktörlerle çelişmeyen bir neden olarak düşünülebilir.

Ünsal'ın da belirttiği gibi Işıklı ise, "Öyle görünüyor ki, bağımsız bir işçi partisi hareketinin ülkemiz koşulları içinde (dönem içinde) zamanla zorunlu olarak sosyalist harekete dönüşmeye müsait görülmesi Türk-İş yöneticilerini böyle bir atılımdan alıkoyan önemli etkenlerden biri olmuştur. Gerçekten antisosyalizm Türk-İş içinde yalnızca yönetici kadroya değil bütünüyle örgüte hâkim olan önemli bir unsurdur" demektedir.[156] Kanbolat da, Çalışanlar Partisi girişiminin ciddi bir parti kurmak niyetinde dahi olmadığını ileri sürerken, asıl amacın daha baştan siyasi bir manevrayla TİP'i dağıtmak ve "Marksistlerin TİP adı altına birleşmelerini" önlemek olduğunu iddia etmekte ve bir anlamda Işıklı'nın tezini doğrulayacak bir değerlendirmede bulunmaktadır.[157] Her ne kadar Çalışanlar Partisi ile ilgili girişimler, Aybar'ın Parti'ye katılmasından önce gerçekleşmiş ve bu tarihten sonra bir sosyalistleşme süreci başlamışsa da, Çalışanlar Partisi girişimcilerinin TİP'in adındaki işçi kelimesinden rahatsız olduklarına dair TİP'ten yapılan açıklamalar ve İbrahim Güzelce gibi sosyalist kimliğiyle tanınan isimlerin partideki varlığı, daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu girişimcilerin TİP'e mesafeli yaklaşmalarındaki ideolojik boyuta işaret etmekte ve bu açıdan da Işıklı'nın tezini desteklemektedir. Ancak öte yandan, Kanbolat'ın iddiasının tersine, dönem içinde muhtemelen TİP kurucularının bazıları gibi Demirsoy ve ekibinin de önemli ölçüde, kendilerini parlamentoya taşıyacak bir partiyi kurmak yönünde pragmatik bir saikle hareket ettikleri göz önünde tutulmalıdır. Nitekim, Demirsoy'un kendisinin aynı zamanda, Çalışanlar Partisi girişiminden vazgeçtiklerini açıkladığı 30 Ağustos'tan 15 gün kadar önce, YÖN kuru-

156 Işıklı, 1972, s. 336. Çalışanlar Partisi'nin girişim düzeyinde kalmasında, Ecevit'in yukarıdaki açıklaması Işıklı'nın analiziyle çelişmeyecek bir faktör olarak değerlendirilebilir. Çalışanlar Partisi girişimcilerinin TİP'in adındaki işçi kelimesinden rahatsız olmaları da Işıklı'nın argümanını bir anlamda desteklemektedir.

157 Kanbolat, 1979, s. 28.

cularından Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünde, Çalışanlar Partisi girişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağının anlaşıldığı bir dönemde kuruluş hazırlıkları yapılan Sosyalist Kültür Derneği'ne üye olduğu belirtilmelidir.[158] Kuruluş hazırlıkları çerçevesinde 15 Ağustos'ta yapılan ve Avcıoğlu'nun olabildiğince geniş bir çevreyi içine alacak bir üyelik yapısını hedeflediklerini belirttiği toplantıda, sosyalizmin tanımı konusunda tartışma çıkması ve birbirinden farklı görüşler ortaya atılmasının ardından,[159] adı geçen dernek tüzel kişiliğini Aralık 1962'de açıklarken, amacını da, "emeği toplumun temel değeri sayarak, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında incelemek ve böyle bir düzenin kültür temellerini araştırmak ve bunların yapılmasına" çalışmak olarak bildirmiştir.[160] Sonuçta Demirsoy'un üyeliğini, Çalışanlar Partisi girşiminde de kendisini destekleyen YÖN çevresi ile beraber olmaya devam ederek, Ünsal'a göre ileride partileşme amacı taşıyan[161] adı geçen dernek içinde yer alma isteğiyle açıklamak mümkündür. Dolayısıyla da Türk-İş Başkanı ve ekibinin Aybar'ın TİP Genel Başkanı olmasından önce TİP'e katılmak noktasında yukarıda anılan sebepler dolayısıyla bazı ideolojik çekincelerle de TİP'e mesafeli durması söz konusu olsa da bu durum kendisinin bir parti kurmak konusunda ciddi olmadığı anlamına gelmeyecektir. Kaldı ki Güzelce'nin varlığına veya TİP adındaki işçi kelimesine rağmen en azından başlangıçta Demirsoy'un kuruluş çalışmalarında da bulunduğu ve TİP'in ancak Aybar'ın katılımından sonra sosyalist bir söylem süreci içine girdiği hatırlanmalıdır. Aslında TİP'in program, tüzük ve giderek eylemleriyle sosyalist bir parti olarak öne çıkması ve dolayısıyla bir anlamda kavramın siyasal hayattaki bir parti içinde giderek somut bir görünüm kazanmasıyla, hem Demirsoy'un Çalışanlar Partisi ve Sosyalist Kül-

158 Sargın, 2001, s. 103.

159 Sargın, 2001, s. 101-102.

160 Ünsal, 2002, s. 87; bu arada Sargın, gerek tartışmalarda hazır bulunan ve gerekse derneğin kurulmasından sonra üye olan bazı isimlerin daha sonra TİP'e üye olduklarını ifade etmektedir. Bkz. Sargın, 2001, s. 103.

161 Ünsal, 2002, s. 87.

tür Derneği içinde bulunmasına neden olan pragmatizmi[162] sınırlanmış hem de Türk-İş ile TİP'li sendikacılar arasında sendikal hak arama mücadelesinin biçimindeki bir farklılaşma olarak belirginleşen ve –başlangıçta adı koyulamasa da– bu anlamda ideolojik yönü de olan çatışma da giderek açık biçimde ideolojik ve siyasal bir nitelik kazanmıştır.

Kuruluştan "partilerüstü sendikacılığa" doğru: Devlet ve siyasetle ilişkisinde Türk-İş

Bu bölümün konusu, Demirsoy öncülüğünde Çalışanlar Partisi girişiminde başarısızlığa uğrayan Türk-İş'in "Partilerüstü Sendikacılık" olarak adlandırdığı bir söyleme yönelmesi ve bu yönelişin döneme ilişkin nedenlerinin irdelenmesidir. Bu kapsamda söz konusu yönelişte, Türk-İş'in tarihinden ve dolayısıyla siyaset ve devletle ilişkisinden kaynaklanan nedenler de sorgulanacaktır.

Öncelikle belirtilmelidir ki Türk-İş, 1945 sonrasının Soğuk Savaş koşullarında, ABD'nin Truman Doktrini ile komünizme karşı savaşma söylemiyle tüm dünyada Sovyet bloğuna kar-

162 Bu noktada, Demirsoy'un sözü edilen pragmatizminin ötesinde, bazı yazarların Çalışanlar Partisi'nin varlığını sürdürmesi durumunda Batı tipi bir sosyal partisiye dönüşebileceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin Atılgan, Çalışanlar Partisi'nin özellikle programına ve başta YÖN olmak üzere aydınlarla kurduğu ilişkiye değinerek, varlığının devam etmesi halinde "Türkiye sendikal hareketinin en büyük örgütü olan Türk-İş'in Amerikan tipi bir sendikal anlayış yerine, mücadeleci ve siyasal bir sendikal anlayış doğrultusunda ilerlemesinin kanalı, Türkiye'de sosyal demokrasinin çalışan sınıflar tabanına dayanan ve onların sözcülüğünü yapan bir düşünsel çerçevede ortaya çıkıp gelişmesinin bir imkânı olabilecekti" görüşünü öne sürmektedir. Bkz. Gökhan Atılgan, "Türk Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 116, 2009, s. 183; Çelik de Çalışanlar Partisi'nin başarısızlığa uğramasının, Batı tipi sosyal demokrat bir işçi partisinin kurulma ihtimalini gündemden düşürdüğünü belirtmekte ancak çalışmasında, Demirsoy'un, kurucuları MİT ve emniyetten sordurduğuna ilişkin beyanlar ile dönemin cuntacılarının girişime olan ilgilerine de yer vererek, girişimin devlet-zinde kuvvetler ile sendikacılar koalisyonu olma ihtimalini öne sürmekte ve Batı tipi bir sosyal demokrasiden esinlenme iddia ve söylemindeki çelişkiye dikkat çekmektedir. Bkz. Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 402-404, 417.

şı ititifak ilişkileri kurduğu, bu çerçevede Batı Avrupa ülkeleri ve Türkiye'ye Marshall Planı ile ekonomik yardımda bulunduğu ve ülkenin NATO'ya girdiği bir dönemde kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda bu çerçeveye de uygun olarak Türkiye'de çok partili siyasal düzene geçilerek göreli bir demokratikleşmenin sağlandığı ve 1950'deki genel seçimler sonucu Demokrat Parti iktidarının kurulduğu yıllara rastlamaktadır. Türk-İş, yukarıda belirtilen süreç içinde 1947 yılında çıkarılan, 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile belirlenen hukuki zemin üzerinde kurulmuştur. Adı geçen kanun sendika ve sendika birlikleri kurma hakkının ilk defa hukuken tanındığı, ancak sendikalar üzerinde hem idari ve hem de yargı yoluyla devlet denetiminin devam ettirildiği, uluslararası kuruluşlara üyeliğin bakanlar kurulu iznine bağlandığı, ayrıca, grev ve kanunun 5. maddesiyle siyaset yasağının sürdüğü ve yasağı ihlalin sendika ve sendika birliklerinin kapatılabilmesiyle cezalandırılabildiği hükümlere sahip, temelde yasakçı bir anlayışla kaleme alınan bir kanundur.[163]

Koç, Türk-İş'in kuruluşunun, 1946-1952 yılları arası dönemde doğan ve gelişen sendikaların doğal birleşme sürecinin bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Adı geçen yazara göre, sendikal örgütlenmenin yaygınlaşmasıyla birlikte merkezi bir yapıya duyulan gereksinim daha da artmış ve bu durum Türk-İş'in kurulması için çalışmalar yapılmaya başlanmasına neden olmuştur.[164] Sülker de, Türk-İş'in kurulmasından önce her sendika liderinin sanki bütün işçileri temsil ediyormuşcasına çalışma hayatı ve sendikal sorunlar üzerine fikir ileri sürdüğünü, ancak öne sürülen fikirlerin birbiriyle çeliştiğini, bu koşullar altında Çalışma Bakanlığı'nın henüz doğmamış konfederasyonun görev ve fonksiyonlarını yerine getirdiğini, ancak Bakanlık'ın aynı zamanda işverenlerin de hukukunu temsil etmek noktasında bulunduğu için kimseyi tatmin etmediğini belirtmekte ve ardından Koç'u destekleyen şu yorumu aktarmaktadır: "Hülasa, sendikalarımızın memleketin muhtelif sanayi

163 Makal, 2002, s. 216-237.

164 Koç, 1998, s. 54.

mıntıkalarına dağılmış işçileri tek bir ses halinde gerek dahile gerek harice karşı temsil edecek yüksek bir teşekküle olan ihtiyaçları kendisini bütün şiddeti ile hissettirmiştir."[165] Bununla beraber Sülker, Koç'tan farklı olarak Türk-İş'in kuruluş sürecinde dönemin hükümetleri ve ABD'nin etkisinin de olduğunu savunmakta ve bu konuya önemli bir yer vermektedir. Sülker'e göre, yukarıda anılan 5018 sayılı yasadan sonra CHP Hükümeti sendikaları denetim altında tutmaya devam etmiş, bu arada 1948'de kendi desteğiyle kurulmuş olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni Türkiye'nin diğer sendika ve sendika birliklerini etki altında tutabileceği bir merkez olarak görmüştür. Birlik eliyle hükümet politikalarına aykırı hareket etme eğilimine giren sendikaların denetim altında tutulması giderek zorlaşınca adı geçen yazara göre yine İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından bir konfederasyon kurulması tezi işlenmeye başlamıştır.[166] Ancak 1950 yılı içinde konfederasyon fikrinin "unutulmuş" olduğunu belirten Sülker, bu aşamadan sonraki ABD etkisini şu sözlerle anlatmaktadır:

> "İşte böyle bir zamanda Amerikan İş Federasyonu ekonomi uzmanı ve Marşal Avrupa temsilcisi müşaviri ile Amerikan Büyükelçiliği mensupları, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni ziyaret ettiler (19 Ocak 1951). Yöneticilere çeşitli sorular yönelttiler. Bu arada gelir kaynakları hakkında bilgi istediler. Marşal yardımından Yunan İşçi Konfederasyonu'na ekonomik yardımda bulunulduğu anlatıldı. Türkiye'de henüz bir işçi konfederasyonu kurulmamış olması üzüntü ile karşılandı. Amerikalılar'ın konfederasyon konusundaki düşünceleri akılları kurcalarken Malatya Mensucat İşçileri Sendikası, Birliğe bir yazı gönderdi. Bunda, Türkiye ölçüsünde bir federasyon kurulması için ilk adımın Birlikçe atılması istendi. Henüz bu teklife yanıt verecek durumda olmayan Birlik yöneticileri, bu defa bir Amerikalı sendikacı ile tanıştırıldılar. Bu yabancı sendikacı da konfederasyon kurulması zorunluluğu üzerinde durdu.

165 Sülker, 1987, s. 178.
166 Sülker, 1987, s. 177.

(...) işçiler henüz kesin bir karara varmamışken aynı yabancı sendikacı yine İstanbul'a geldi. Tetkiklerde bulunduktan sonra iki sendikacıyı Amerika'ya davet etti, bu davete uyuldu. Bu defa Fransız Genel İş Konfederasyonu temsilcisi İstanbul'a uğradı. Sendikacılarla konfederasyon konusunu görüştü. Gerekirse anatüzük örnekleri göndereceğini bildirdi. Artık konfederasyon fikri yeter derecede yayılmış ve çekici gelmeye başlamıştı. Kısa bir zaman sonra Hür Dünya İşçileri Konfederasyonu memurlarından biri İstanbul'a gönderildi. Gece yarısı uçak alanında gösteriyle karşılandı (17 Ocak 1952). Bir ay kadar incelemelerde bulundu ve konfederasyon kurulması yolundaki düşünceleri (kaygıları) gidermeye çalıştı."[167]

Sülker'in Türk-İş'in kuruluş sürecindeki ABD etkisine ilişkin olarak verdiği bilgiler, Seyfi Demirsoy'un "Türkiye İşçi Sendikaları'nın kuruluş tohumlarını ekenler arasında yer alanlar arasında" diyerek adını andığı[168] ve Sülker'in de Amerikalı sendikacı olarak belirterek daha sonra adını da açıkladığı[169] Irving Brown tarafından da büyük ölçüde doğrulanmıştır. Irving Brown, ABD'nin komünizm karşıtı bir sendikal yapı oluşturmak üzere, 1945 sonrası Batı Avrupa ülkeleri ile çevre ülkelerde faaliyet yürütmeye başlamasıyla birlikte Amerikan Emek Federasyonu (AFL) Avrupa temsilcisi olarak 1951'de Türkiye'ye geldiğini, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin kongresine katıldığını, bir konfederasyon kurulması fikrinin o dönemde kendisinden geldiğini ve kongrede de mutlaka bir ulusal sendika kurulması gerekliliğini görüştüğü sendikacılara telkin ettiğini belirtmektedir. Brown ayrıca ABD büyükelçiliği ile Marshall Planı yardım görevlilerinin de birçok çalışmada yer aldığını, sendikalara maddi yardım için bir iş ataşeliği kurulduğunu, kendisinin bu arada İstanbul, Ankara ve İzmir'de birçok sendikacıyla ve hükümet yetkilileriyle görüşmelerini sürdürdüğünü, hükümet yetkililerini komünizmi engellemek istiyorlarsa belli ölçüde bir

167 Sülker, 1987, s. 178-179.
168 Öztürk, 2004, s. 101.
169 Sülker, 1987, s. 178.

sendikal örgütlenme özgürlüğüne izin vermeleri yönünde ikna etmeye çalıştığını, bu arada bazı sendikacılar ile aralarında iş müfettişlerinin de olduğu Çalışma Bakanlığı mensuplarının ABD'ye sendikal eğitim için götürülmeye başlandığını ve kendisinin de Türk-İş'in kuruluş kongresinden 1960'a kadarki tüm kongrelerine resmi sıfatıyla katıldığını da ifade etmektedir.[170]

Sonuç olarak bir yandan sendikal hareketin duyduğu ihtiyaç, diğer yandan da hem devletin hem de ABD'nin politikalarının bir gereği olarak, bazı ön hazırlıklar ve toplantılardan sonra, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş'in[171] kuruluşu, 31 Temmuz 1952'de Genel Sekreter Şaban Yıldız imzasını taşıyan bir bildiriyle duyurulmuştur. Bildiride Türk-İş'in, bütün Türk işçilerini temsil eden bir örgüt olarak, üyelerinin her türlü demokratik haklarını korumaya ve yeni haklar ve menfaatler sağlamaya azmettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte bildiride, memleketin sosyal davalarının halli yanında ekonomik menfaatlerinin korunmasında da örgütün her zaman sesini duyuracağı söylenmektedir. Ayrıca bildirinin giriş bölümündeki şu cümleler de dikkat çekicidir: "Mevcut kanun ve nizamlar çerçevesi içinde milliyetçi bir teşekkül vasfını kaybetmeden, siyasi partilerle, hükümet karşısında mutlak istiklalini muhafaza edecek olan Türk-İş, memleketimizin sosyal tarihinde bir merhale olacaktır."[172] Milliyetçilik vurgusunun, bir bakıma 1930'ların tek parti döneminin ideolojik söylemin izlerini de taşıdığı söylenebilir. Dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in, "beynelminelci her cereyan milliyetçilik telakkisine muhaliftir" sözlerini içeren konuşmasını yorumlayan Koçak'ın, bu sözlerle sınıf bilinci ile milliyetçilik arasında ters ilişki kurulduğunu söyleyerek "her türlü olasılığa karşı, milliyetçilik (...) mukavim unsur olarak telakki edilmektedir" açıklamasında[173] karşılığını bulan bir kaygının Türk-İş'in kuruluş bildi-

170 Öztürk, 2004, s. 1-52.

171 Koç'a göre Türk-İş ismini Kemal Sülker önermiştir. Bkz. Koç, 1998, s. 54.

172 Bildirinin tümü için bkz. Sülker, 1987, s. 182-183.

173 Cemil Koçak, "Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Milliyetçilik*, cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 39.

risine de yansıdığı düşünülebilir. Siyasi partilere ve hükümetlere karşı bağımsız olunacağı iradesi dile getirilirken, bu bağımsızlık iradesinin sınıf bilincini veya sosyalizmi çağrıştıracak bir biçimde yorumlanmasına karşı, bildiride milliyetçilik vurgusuna ihtiyaç duyulmuş gibi görünmektedir. Ancak aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, Türk-İş'in kuruluş bildirisine yansıyan bağımsızlık iradesi, kuruluştan sonraki ilk yıllardan itibaren yerini önemli ölçüde hükümet ve ABD destekli kuruluşlarla kurulan bağımlılık ilişkisine bırakmıştır.

Türk-İş, kuruluşunu ilan ettikten sonraki ilk kongresini 6 Eylül 1952'de İzmir'de yapmış ve İsmail İnan Türk-İş'in ilk Genel Başkanı olarak görevlendirilmiştir.[174] Kongreye konuk olarak katılarak bir konuşma yapan dönemin DP iktidarının Çalışma Bakanı Nuri Özsan ise konuşmasındaki şu sözlerle bir bakıma üyesi olduğu Hükümet'ten Türk-İş'e mesaj iletmektedir: "(...) Sendikalarımız işçi hak ve menfaatlerini müdafaa eder ve ileri götürürken, muvazeneli ve mutedil bir görüşle hak ve hürriyet kadar vazife ve mesuliyet sahibi olduklarını takdir ettikleri nisbette geniş haklara ve geniş hürriyetlere layık olacaklardır."[175] Görüldüğü üzere Özsan, daha kuruluş kongresinde sendikaları ve dolayısıyla Türk-İş'i "vazife ve mesuliyete" çağırırken aksi durumda geniş hak ve hürriyetlere kavuşamayacaklarını da ima etmektedir. Makal'a göre, aslında Türk-İş ile DP iktidarı arasındaki ilişkiler başlangıçta olumlu seyretmiştir. Ancak sonraki yıllarda iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi mücadele sertleştikçe, DP iktidarının Türk-İş'e karşı da tavrı değişmiş ve bu dönemde Türk-İş yönetim kademelerine daha çok CHP'ye yakın isimlerin gelmesiyle de ilişkiler daha da kötüleşmiştir.[176] DP iktidarı giderek yasakçı bir anlayışa

174 Hatırlanacağı üzere İnan, TİP'in kuruluşuna karşı çıkmıştır.

175 Sülker, 1987, s. 185.

176 Makal, 2002, s. 280-281; bu kişilerden biri de İsmail İnan'dır. CHP yanlılığıyla bilinen İnan, 1953'teki 2. Kongre'de bu kez Genel Sekreter seçilmiş, görevi sırasında hazırladığı bir rapor DP ile ilişkilerin bozulmasında etkili olmuştur. Sülker'e göre Bakanlık, Genel Sekreter İnan'a cephe aldığı gibi yönetim kuruluyla sorunları görüşmeyi de reddetmiştir. Bkz. Sülker, 1987, s. 199. Daha önce de belirtildiği üzere, İnan 1957'de de CHP listesinden milletvekili seçilmiştir.

doğru yönelirken yalnızca Türk-İş yönetimine karşı değil, muhalif gördüğü sendikalara karşı da özellikle siyaset yapmalarını yasaklayan sendikalar kanununun 5. maddesini kullanarak sert yaptırımlara başvurmuştur. Örneğin Temmuz 1953'te ilgili bakanının talebi üzerine, Karabük Hukuk Mahkemesi, bölgede faaliyet gösteren Metal İşçileri Birliği'nin üç ay süreyle kapatılmasına karar vermiş, benzer kararlar İzmir'de liman işçilerini temsil eden bir sendika ile üyesi olan iki gazetecinin polisin kötü muamelesine uğramasını protesto eden İstanbul Gazeteciler Sendikası için de alınmıştır.[177] Aynı madde sendika kapatma dışındaki yaptırımlar için de kullanılmıştır. Örneğin, 1954 seçimlerine gidilirken Türk-İş'in desteğinde kurulan ve işçilere yakın milletvekili adaylarının desteklenmesini hedefleyen, İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi[178] üyesi sendikacılar, siyaset yasağını ihlal ettikleri gerekçesiyle kovuşturmaya uğramışlar, komite de dağıtılmıştır.[179] Makal, yukarıda örnekleri verilen yaptırımlara rağmen, Demokrat Parti iktidarının sendikaları denetim altına almakta zorlandığını, bunun üzerine özellikle 1955-1957 arasında federasyon, birlik ve konfederasyon bazında üst örgütleri baskı altına alarak hâkimiyet kurmaya yöneldiğini, bu süreçte iktidar ile Türk-İş arasındaki ilişkilerde ciddi sorunlar yaşanmaya başlandığını belirtmekte ve bu sorunlara, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından düzenlenen Sosyal Siyaset Konferansları'nın[180] 1956'da-

177 Işıklı, 1972, s. 303.

178 1954 seçimlerinde, "işçilikten yetişme ve işçi dostu milletvekili adaylarını desteklemek ve Büyük Millet Meclis'nde işçi davasının müdafaa edilmesini" sağlamak üzere seçimlerden önce 10 sendika lideri tarafından kurulan İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi, çeşitli seçim çevrelerinde 40 kadar adayı desteklemek üzere faaliyetlerini yoğunlaştırmak üzereyken, kovuşturmaya uğramıştır. Önce komite üyelerinin sendikacı olmaları dolayısıyla sendikaların siyaset yapamayacaklarına ilişkin düzenleme gerekçe gösterilerek kovuşturma derinleştirilmiş, ancak daha sonra sendika liderlerinin şahısları adına hareket ettikleri ve dolayısıyla sendikaları temsil etmediklerine kanaat getirilerek kovuşturmaya son verilmiştir. Bkz. "İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 122.

179 Koç, s. 56.

180 İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından 1948'den beri sürdürülen ve kimi zaman üniversiteler dışında sendikalarda da tertiplenen konferanslardır.

ki etkinliğinde, İsmail İnan'ın Demokrat Parti iktidarını eleştirmesi üzerine iktidarın verdiği tepkiyi örnek olarak göstermektedir. Makal'a göre dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, adı geçen konferanslara ve İnan'ın konuşmasına duyduğu tepkiyi Türk-İş'in yasallığının dahi tartışmalı olduğu iddiasında bulunacak kadar ileri götürmüştür.[181] Ancak Makal'a göre, 1957'deki Türk-İş 3. Kongresi'nde Demokrat Parti yanlısı bir yönetimin seçilmesiyle ilişkiler düzelmiş, Konfederasyon iktidarın sağladığı bazı olanaklardan yararlanmaya başlamıştır.[182]

Türk-İş'i yukarıda sözü edilen bağımlılık ilişkileri içine sokan gelişmeler, iktidarların sağladığı ekonomik yardımlardan yararlanmasıyla birlikte başlamıştır. Söz konusu yardımlardan önceyse Konfederasyon Demokrat Parti ile yaşadığı çatışmanın da etkisiyle ağır bir mali sıkıntı içerisinde bulunmaktadır.

Bu mali sıkıntı Türk-İş'in 1. Kongresi olan İzmir Kongresi'ndeki seçim sürecinde, aday olması beklenen bazı tanınmış sendikacılarca öngörülmüş ve bu sendikacıların Türk-İş yönetimine aday olmak istememelerine de neden olmuştur. Sülker bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır: "(...) Tanınmış sendikacılardan bir grup neden seçilmek istemediler? Bu sorular bir süre sonra aydınlatılabildi. Bir kısım işçiler, bu kadar kendilerine değer verilmesine rağmen, neden seçimlere katılmadı? Bu şöyle yanıtlandırıldı: Kıdemli işçiler, yürütme kuruluna seçilirlerse, Ankara'da oturmaya ve işçilikten fiilen ayrılmaya zorunlu

---

Bkz. "Sosyal Siyaset Konferansları", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 89-90; Sülker'e göre bu konferansların DP iktidarı tarafından 1957 seçimleri öncesinde yasaklanması, işçilerin seçimler öncesi daha fazla muhalefete kaymasında etkili olan nedenler arasında yer almasına neden olmuştur. Bkz. Sülker, 1975, s. 162.

181 Makal, 2002: 281; Işıklı'ya göre Çalışma Bakanlığı'nda Türk-İş'in yasallığı ciddi biçimde tartışılmış, bazı sendika birliklerinin yanı sıra Türk-İş'in de mahkeme kararıyla kapatılması gündeme getirilmiştir. Bkz. Işıklı, 1972, s. 306.

182 Makal, 2002, s. 282; özellikle Genel Başkan seçilen Nuri Beşer, Demokrat Parti'nin henüz iktidara gelmediği 1950 öncesinde Parti'ye üye olmuş bir isimdir. Beşer Türk-İş Genel Başkam olduktan sonra da Demokrat Parti yanlısı bir tutum takınmış, hatta Nisan 1960'ta DP aleyhine yapılan öğrenci gösterileri sürerken, Başbakan Menderes'e telgraf çekerek işçilerin Başbakan'ın emrinde olduğunu bildirmiştir. Bkz. "Beşer, Nuri", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 161.

kalacaklardır. Bu, işyerlerindeki kıdem tazminatlarından feragati gerektirir. Sigorta hakkını da kaybedecek ve ihitiyarlık sigortasından faydalanmak söz konusu olmayacaktır. Her ne kadar ayda 600 lira iyi bir maaşsa da, işçi kuruluşlarının aidat vermekte gösterecekleri ihmal bu parayı sıfıra düşürebilir ve Ankara'ya taşınan bir işçi ailesi de ne yapacağını şaşırarak perişan olabilir. Üstelik, Konfederasyon'un nasıl işleyebileceği ve ilerideki çalışmanın hükümetçe nasıl karşılanacağı kestirilemez. Hükümete cephe almak da kolay iş değildir."[183] Sülker, kuruluşun gerçekleştiği Türk-İş 1. Kongresi'nden sonra gerçekten de örgütün büyük bir mali bunalım içine girdiğini, Çalışma Bakanlığı ile Konfederasyon arasındaki soğuk ilişkilerin Hükümet yanlısı bazı sendikaların aidatlarını ödememesi sonucunu da doğurmasıyla, bunalımın daha da ağırlaştığını belirtmekte, sürekli borçlu duruma düşen Türk-İş'in bu dönemde ancak biçimsel olarak ayakta olduğunu ifade etmektedir.[184]

Türk-İş'in DP iktidarıyla ilişkilerinin düzelmesiyle gelirleri de artmaya başlamıştır. Bu gelirler içinde en önemli kalemlerden biri de, işverenlerin işçi ücretlerinden ceza olarak kestikleri ve Çalışma Bakanlığı'nın kullanım yetkisindeki bir fona gönderdikleri ceza paralarından oluşmaktadır. Makal, 1936 tarihli İş Kanunu'nun 30. maddesi ile Çalışma Bakanlığı'nın söz konusu fonun kullanımı konusunda yetkili kılındığını, ancak sendikalara Bakanlık eliyle fondan yapılacak yardımlar için hiçbir objektif ölçüt getirilmemesi nedeniyle bu yardımların, daha önceki CHP hükümetlerinin de içinde olduğu iktidarlar tarafından, sendikaların hükümetlere bağlılık derecelerine göre dağıtıldığını, DP iktidarının da özellikle 1954-1960 yılları arasında bu fondan aktarılan kaynaklar aracılığıyla Türk-İş'i baskı altına aldığını belirtmekte-

183 Sülker, 1987, s. 191.

184 Sülker, 1987, s. 200-201. Bu noktada sendikaların üyelerinden sağladığı aidatların miktarının çok düşük olduğu belirtilmelidir. Bu durumda üye işçilerin maddi durumlarının dönem içinde görece kötü olmasının yanında check-off olarak adlandırılan, aidatın kaynaktan kesilerek doğrudan sendikaya aktarılması uygulamasının 1963 düzenlemelerine kadar söz konusu olmamasının da payı vardır. Daha önce de belirtildiği gibi Kemal Türkler bu yöndeki talebini Haziran 1960'ta dile getirmiştir.

dir. Yazara göre bu dönem içinde, "çalışma bakanları ile Türk İş yöneticileri arasındaki sempati ve antipatilere ve Türk-İş'in politikasının uysallık ve dobralık derecesine göre ayarlanan maddi yardımlar önemli bir baskı öğesi olarak belirmişti(r)."[185] Yukarıda değinildiği üzere Türk-İş'in mali sıkıntı içinde olduğu ilk yıl içinde Makal, Konfederasyon'un gelirlerinin % 65'inin ceza paralarından sağlandığını belirtmektedir. Makal'ın verdiği bilgilere göre her ne kadar sonraki yıllarda örgütün toplam gelirleri içinde bu oran düşmüşse de, yaşanmakta olan mali sorunların giderilmesinde iktidarla ilişkilerin iyileştiği 1957 yılından sonra, ceza paralarından daha fazla yararlanma olanağı kullanılmış, örneğin 1957'de Türk-İş Başkanı olarak Demokrat Parti'ye yakın bir politika izleyen Nuri Beşer, Genel Başkan seçilmesinden hemen sonra, Çalışma Bakanlığı'na vekâlet eden Samet Ağaoğlu ile görüşerek fonda birikmiş 45 bin liranın 35 bin lirasını alarak mali sorunları gidermek üzere değerlendirmiştir.[186]

Türk-İş'in, yukarıda sözü edilen bağımlılık ilişkileri içine girmesinde rol oynayan gelirlerinden en önemli bölümlerinden biri, bir ABD yardım örgütü olan Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) tarafından 1960 öncesi Çalışma Bakanlığı aracılığıyla sendikalara dağıtılan yardımların bu tarihten sonra kendisine verilmesiyle elde ettiği gelirlerdir. Işıklı'ya göre Türk-İş'in 1960-1970 yılları arasındaki aidat gelirlerinin toplam miktarı ile aynı dönemdeki AID yardımlarının toplam miktarı neredeyse birbirine eşittir.[187] Işıklı ayrıca, Türk-İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üye olmasından[188] sonra adı geçen örgütten ve aynı dönemde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'ndan (OECD) da önemli oranda yardım gördüğünü vurgulamaktadır.[189]

185 Makal, 2002, s. 292-293.

186 Makal, 2002, s. 293.

187 Işıklı'ya göre 1960-1970 döneminde yapılan Türk-İş kongrelerine sunulan hesap raporları incelenirse toplam aidat 13.544.926,65 TL, toplam AID yardımları ise 13. 447. 614,03 TL olarak saptanacaktır. Bkz. Işıklı, 1972, s. 308.

188 Türk-İş, Mayıs 1960'ta Bakanlar Kurulu izniyle ICFTU üyesi olmuştur. Bkz. Makal, 2002, s. 288.

189 Işıklı, 1972, s. 308.

Bütün bu maddi bağımlılık ilişkileriyle birlikte, Irving Brown tarafından yukarıda sözü edilen eğitim programları yoluyla da,[190] Türk-İş, hem devlet iktidarına ve hem de aynı iktidarın ittifak ilişkileri ile bağlı olduğu ABD ve NATO politikalarına uyumlu bir sendikal anlayışa doğru yönelmeye başlamıştır. Özellikle 1961'den itibaren AID ile Türk-İş arasındaki ortak çalışmalarla, Makal'a göre Türk-İş yöneticilerinin tamamı ABD'ye giderek sendikal eğitimden geçmiştir.[191] Işıklı da, ABD'deki eğitim programlarının Amerika İnceleme Gezileri adıyla düzenlendiğini belirterek, bu programlar aracılığıyla yalnızca 1967-1968 yılları arasında, 200 kadar sendika liderinin eğitimden geçtiğini belirtmektedir. Işıklı ayrıca, ABD'deki eğitimlerin sendika liderleri üzerinde, sendikal anlayış farklılaşması açısından yarattığı somut etkiyi ortaya koyan bir ankete de değinmektedir. Söz konusu ankete göre, ABD'ye gitmemiş Türk-İş yöneticilerinin % 55'i işçi sınıfı için ekonomik mücadeleyi yeterli gördüklerini, % 45'i ise politik mücadeleyi de gerekli bulduklarını söylemekte, buna karşılık ABD'ye giden yöneticiler arasında ekonomik mücadeleyi yeterli gördüklerini söyleyenlerin oranı % 92,5'e ulaşmaktadır.[192] 1960'lı yıllarda

190 Bu eğitim programları daha Türk-İş kurulmadan önce Çalışma Bakanlığı ve AID arasındaki ortak çalışmalarla 1951'den itibaren başlamışsa da, bu tarihten sonra Bakanlık'ın aradan çekilmesiyle Türk-İş ile AID arasında ortak projeler üretilmesiyle, özellikle 1961'den sonra Türk-İş yöneticilerinin ABD'ye eğitime gitmeye başlamasıyla yoğunlaşmış ve 1970'lerin sonuna kadar örneğin İsrail'de de düzenlenerek değişik biçimlerde sürmüştür. Bkz. "Sendikal Eğitim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 36-41.

191 Makal, 2002, s. 284.

192 Işıklı, 1972, s. 309; bu gezilere katılanlardan biri de Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'dur. 25 Haziran 1963 tarihli *Sosyal Adalet*'te, ABD'de bulunmakta olan Demirsoy'un Amerikan Haberler Merkezi kaynaklı bir habere göre Amerikan sendikacılığı hakkındaki görüşlerini açıkladığına değinilmekte ve Demirsoy'un 1963 düzenlemelerine lokavtın girmesine onay verdiği belirtilerek şu eleştirilerde bulunulmaktadır: "(...) Sendikacılık hayatlarının bütün şanssını bol dolarlı Amerika gezilerine bağlamış olan bazı bedbahtlar, bu nimeti elde edebilmek için lokavtın bir hak olmadığını söyleyenlere (...) uluorta saldırmışlardır. (...) Bay Demirsoy, Amerika'da kendisini aldatacağına Türkiye'de çok hayran olduğu lokavtların acı neticelerini görmek zahmetine katlanmalı, tabandan yükselen seslere kulak vermelidir." Bkz. *Sosyal Adalet*, "Grev Öldü Yaşasın Lokavt", 25 Haziran 1963, yıl 1, sayı 5, s. 4.

Türkiye'de ABD Çalışma Ataşesi olarak görev yapan Bruce H. Millen de, Türkiye'deki sendikal anlayışın şekillenmesinde gerek maddi yardımlar ve gerekse eğitim programları aracılığıyla pay sahibi olan ülkesi dolayısıyla 1969'da, "Amerika Birleşik Devletleri'nin taktik, teknik ve hatta felsefe olarak sağladığı unsurların pek çoğunun, yalnızca Türk-İş'in değil fakat aynı zamanda ilk sendikacılık deneylerini ücret bilincine dayalı sendikacılık içinde geçirmiş olan üyelerin meydana getirdiği DİSK'in politikasını muhtemelen etkilemekte devam edeceğine" dair umudunu dile getirmektedir.[193]

Gerek Türk'İş'e yapılan maddi yardımlar ve gerekse Türk-İş yöneticilerinin sendikal eğitim için ABD'ye gitmesi, TİP tarafından açık biçimde eleştirilmiştir. Nitekim TİP'in yarı resmi yayın organı durumundaki *Sosyal Adalet* dergisinde, Nisan 1963'te adı geçen derginin imzasıyla yayınlanan, ancak Sargın'a göre Aybar tarafından kaleme alınan,[194] "Sendikacılarımız Gerçeklere Dönmeli" başlıklı bir yazıda şu eleştiriler göze çarpmaktadır:

> "Sendikacılarımız birkaç yıldır Amerikan ve Batı Almanya sendikacılığının ama daha çok Amerika'nın etkisi altında bulunuyor. Türk-İş Amerika'dan teknik yardımdan başka, paraca da yardım görüyor. Bugünkü teşkilat Amerikan dolarları ile ayakta durmaktadır. Sendikacılar sık sık Amerika'ya, Batı Almanya'ya çağrılıyorlar. Bu ziyaretlerden sendikacılarımız, bilgi görgü bakımından olduğu kadar, maddeten de yararlanarak dönüyorlar. Burada açılan kurslarda sadece sendikacılığı ilgilendiren teknik konular değil, bir çeşit sendikacılık da öğretiliyor. Bütün bu işlerin uluslararası işçi dayanışması adına sadece aşkla yapıldığını düşünmek saflık olur. Bu yardımların arkasında politik amaçların gizlendiği şüphesizdir. Amerika'nın ve Batı Almanya'nın Ortadoğu hakkındaki genel stratejisi ile, Türk sendikacılarına bu el uzatış arasında sıkı bağlar bulunduğu şüphesiz. İşçi sınıfımızın politika dışı bırakılması nokta-

193 Işıklı, 1972, s. 308.
194 Sargın, 2001, s. 1109.

sında, bu iki devletle hâkim sınıflarımız arasında tam bir görüş birliği bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Türk-İş yöneticilerinin tutumunu bu bakımdan çok ilginç buluyoruz."[195]

Ancak bu noktada Aybar'ın eleştirisine rağmen ABD'ye gidenler arasında TİP'li sendikacıların da olduğu belirtilmelidir. Örneğin Koç'a göre, gidenler arasından Rıza Kuas ABD'de 13 hafta kalarak Ocak 1963'te ve İbrahim Güzelce 6 hafta kalarak Kasım 1966'da Türkiye dönmüştür. Kemal Türkler de gitmek istemesine rağmen, programı uymadığı için gidememiştir. Ayrıca TİP'li sendikacıların en azından Kemal Türkler örneği üzerinden bakıldığında AID yardımlarına hiç de soğuk bakmadıkları söylenebilir. Nitekim Kemal Türkler de Ekim 1964'te Türk-İş'e yazdığı mektupla AID fonlarından yararlanarak ucuz işçi meskenleri yapmak için yardım istemiştir.[196]

Sonuç olarak, yukarıda özetlenen nedenlerle 1960 sonrası süreçte giderek Türk-İş'te yerleşmeye başlayan sendikal anlayış herşeyden önce, siyasal mücadele ve siyasal muhalefet yönü sınırlı, büyük ölçüde iktidar ile yöneticiler düzeyinde ilişki kurmaya ve pazarlığa dayalı ücret ve mesleki çıkar sendikacılığını içeren ve Amerikan Tipi olarak da adlandırılan[197] sendikacılığa yakın bir sendikal ideolojiyi ifade etmektedir. Söz konusu ideoloji, TİP'in sosyalist bir parti kimliğiyle güçlenmesinden sonra, Türk-İş'in Ocak 1964'te toplanan Bursa Kongresi'nde tüzüğüne konan Partilerüstü Politika ilkesi ile belirginleşmeye başlamıştır. Bu ilkeye göre Türk-İş, bütün partilere karşı bağımsız olduğunu ve bütün partilerin dışında partiler üstü bir politika

195 Söz konusu yazının aşağıda ele alınacak olan 1963 düzenlemelerinin TBMM'de görüşüldüğü günlerde yayınlandığı bu noktada belirtilmelidir. Bkz. "Sendikacılarımız Gerçeklere Dönmeli", *Sosyal Adalet*, 16 Nisan 1963, yıl 1, sayı 5, s. 3; aynı derginin 18 Haziran 1963 tarihli sayısında da bu kez Şaban Yıldız, Adalet Partisi'nin TBMM'deki çalışma komisyonlarında işçiler lehine yapılmak istenen bazı düzenlemelerdeki olumsuz tutumuna değinerek, uzlaşmacı bulduğu Türk-İş'i eleştirirken alaylı bir ifadeyle "Ya o mangalda kül bırakmayan, okumuş Avrupa, Amerika görmüş, eğitilmiş sendika liderleri neredesiniz" demektedir. Bkz. Şaban Yıldız, "Sendikacılar Gerçeği Görünüz", *Sosyal Adalet*, yıl 1, sayı 14, 18 Haziran 1963, s. 9.

196 Canan ve Yıldırım Koç, 2008, s. 46-49.

197 Işıklı, 1972, s. 91.

anlayışı gütmeyi amaç edindiğini vurgulamıştır.[198] Ancak dönem içinde bu ilkenin konmasındaki gerçek amaç, Çalışanlar Partisi girişiminin de başarısız olmasından sonra, TİP'e Türk-İş içinden verilebilecek desteğin önünün alınmasıdır.[199] Kaldı ki sonraki bölümlerde konu edileceği üzere Türk-İş, 1965 seçimlerinden sonra iktidara geçen sağcı Adalet Partisi'ne giderek yakınlaşmaya başlamış, bu süreçte Mart 1966'da Ankara'da toplanan 6. Kongresi'nde 3'ü AP'li milletvekili olmak üzere yönetimde AP-eğilimli sendikacılar çoğunluğu oluşturmuştur.[200] Dolayısıyla Türk-İş'in önceki bölümlerde ele alınan TİP'e yönelik tepkileri ile kurduğu ilişkiler de dikkate alınırsa, "Türk-İş'in partiler üstü politikasının deyim olarak tarafsızlık ve bağımsızlığa dönük bazı anlamlar taşımasına rağmen, uygulamada belirli bir taraflılık ve tabiyet anlamına geldiği"[201] ileri sürülebilecektir. Bununla birlikte Türk-İş'in siyasetle ilişkisinde yukarıda sözü edilen bağımlılık ilişkilerinin dışında davrandığı, mesleki çıkar gereği gibi algılansa da aktif sayılabilecek tutumlar aldığı da belirtilmelidir. Örneğin 1965 seçimleri öncesi Türk-İş'in açtığı "Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri", kampanyası bu tür tutumlar arasında sayılabilir. Türk-İş söz konusu kampanya için çıkardığı broşürde özetle işçiler aleyhinde çalıştıklarını öne sürdüğü dört ÇHP, üç AP, bir YTP ve bir MP'li milletvekilinin yeniden seçilmemesi için çağrı yapmıştır.[202]

Komünizmi tel'in mitingi: TİP'li sendikacıları devlet ile birlikte sindirme siyaseti ve giderek belirginleşen karşıt iki ideolojik çizgi

TİP'in ve TİP içindeki sendikacıların somut olarak Demirsoy'un yönetimindeki Türk-İş'in ideolojik merkezli tepkisine ilk defa hedef olması da Aybar ile başlayan sürece işaret et-

198 Alpaslan Işıklı, *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 96.

199 Işıklı, 1972, s. 336.

200 Işıklı, 1972, s. 337.

201 Işıklı, 1972, s. 340.

202 Türk-İş, *Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri*, Şark Matbaası, Ankara, 1965, 6-8.

mektedir. Türk-İş'in, 22 Aralık 1962'de Ankara'da düzenlediği komünizmi tel'in mitingi bu çerçevede aktarılmalıdır; Türk-İş, söz konusu mitingi düzenleme kararını gerekçesiyle şöyle açıklanmaktadır: "Milletçe amansız düşmanı bulunduğumuz komünizmin, yurt çapında yayılmasına matuf kızıl ajanlarca gösterilen çaba ve bilhassa son zamanlarda menfur idealine ulaşabilmek için kullandığı vasıtalar arasında vatansever Türk işçilerini ve onların temsilcisi olan milliyetperver sendikalarımızı istismar ettiklerini gören Türk-İş Yönetim Kurulu komünizmi tel'in etmek için en kısa zamanda Ankara'da bir miting yapmaya karar vermiştir."[203] Türk-İş'in bu kararından sonra mitingin organizasyonunu yapma görevi, Beyaz Saray olayları sonrasında Muşlu ile birlikte TİP'e yönelttiği komünistlik suçlamaları nedeniyle Kasım 1961'de Parti'den istifa etmiş sayılan İsmail Topkar'a verilmiştir. Topkar'ın, organizasyonun başındayken sahip olduğu sıfat, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin feshedilmesinden sonra kurulan Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği'dir.[204] İsmail Topkar'a göre Türk-İş'in söz konusu mitingi düzenlemesinin nedeni hükümetin bu yöndeki isteğidir.[205] Gerek Türk-İş yönetiminin ve gerekse hükümetin TİP'e yönelik tepkisi düşünüldüğünde ve TİP'li sendikacıların karşı çıktığı komünizmi tel'in mitinginin Ankara'da yapılacağı tarihte, Beyaz Saray ve Gültepe olayları nedeniyle bildiri yayınlamakla yetinmeyerek, "anayasa ve yasalara dayanarak" hükümetin kendilerini korumasını "zorlamak" üzere, Başbakan İnönü ile görüşmek için daha önce randevu talep etmiş bulunan ve Aybar'ın başında bulunduğu ve Kemal Türkler ile Kemal Nebioğlu'nun da yeraldığı bir TİP heyetine Başbakanlık tarafından aynı gün randevu ve-

203 Sargın, 2001, s. 124.

204 "Topkar, İbrahim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 254; bu noktada, Yıldırım Koç'un, Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği'nin kurulma ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin fesih sürecini, yalnızca çok başlılığı sona erdiren ve Türk-İş'i hükûmetler karşısında daha güçlü bir konuma getiren bir olay olarak değerlendirmesi ve bu değerlendirmeye yapılan itiraz, Topkar'ın 1. Bölge Temsilciliği ile birlikte organize edilen mitingin anlamı dolayısıyla yeniden hatırlatılmalıdır.

205 İsmail Topkar ile 19.09.2010 tarihinde yapılan görüşme.

rildiği de hatırlanırsa,[206] Topkar'ın verdiği bilginin oldukça anlamlı olduğu söylenebilir.

Miting için İstanbul'da yapılan hazırlık toplantısında Topkar'ın, mitingin yapılmasına Türk-İş Yönetim Kurulu'nun karar verdiğini ifade ettikten sonra, "bu karar İstanbul dışında kalan sendikalar tarafından tasviple karşılanmış ve gerekli hazırlıklar tamamlanmıştır" sözlerini sarf ettiği görülmektedir.[207] Gerçekten de, Topkar'ın "İstanbul dışında kalan sendikalar" olarak nitelediği sendikaların, TİP kurucusu başkanları mitingi tasvip etmemekle yetinmemişler, açık biçimde karşı çıkmışlar ve Kemal Türkler, Kemal Nebioğlu ve İbrahim Güzelce aracılığıyla şu açıklamayı yapmışlardır: "Türk-İş son aldığı kararla kendisine bağlı işsiz insanların, yarın korkusu içinde yaşayan emekçilerin, henüz sendika isminden habersiz, teşkilatsız işçilerin yığınlarla meselesi ortada dururken, Anayasa'ya aykırı kanunlar emekçi kitlelerin başında demoklesin kılıcı gibi sallanırken, üçüncü bir polis kuvveti olarak mı komünistlerin peşindedir? Türk-İş'in son kararı, gericilerin faşist kalıntılarının, 27 Mayıs ruhuna gölge düşürmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürecektir..."[208] Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy miting günü TİP'i şu sözlerle hedef almıştır: "Türk işçisinin ne hami ne de vasiye ihtiyacı yoktur. Yeni-yeni hamiler vasiler türedi. Boy gösteriyorlar. Niyetleri başka. Fakat arzuları kursaklarında kalacaktır. Ya sinerler, kuyruklarını altlarına alırlar, ya da Nâzım Hikmet gibi defolup giderler."[209]

206 Aybar, Başbakan İnönü ile yapılan görüşmenin öyküsünü anlatırken bu durum için şunları söylemektedir: "(...) ne rastlantı diyenler olur belki. Belki. Ama politikada, egemen çevrelerin çıkarlarına ters düşen gelişmelerin önüne çıkan engeller her zaman tasarlanmış engellerdir. 21 Aralığı 22 Aralığa bağlayan gecenin ilerleyen saatlerinde telefonun sesiyle uyandım. İbrahim Denizcier olduğunu söyleyen bir kişi, hemen gazetelere telefon ederek komünizmi lanetlememi istiyor, aksi takdirde işçilerin mitingden sonra TİP'in Ankara il merkezini yerle bir edeceklerini bildiriyordu. Ses İbrahim'in sesi değildi." Bkz. Aybar, 1988, s. 228. Bkz. Aybar, 1988: 226-227.

207 Ağralı, 1967, s. 112.

208 Sargın, 2001, s. 125.

209 *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1962; ayrıca bkz. Aybar, 1988, s. 228; Türk-İş'in komünizmi tel'in mitingi düzenleyerek TİP'i hedef almasına, *Forum* dergisinde 1 Ocak 1963'te çıkan başyazıyla destek verildiği görülmektedir. Yazıya göre

Sonuç olarak Aralık 1962 itibariyle Türkiye'de sendikal hareketin siyasal olarak bir yandan TİP içindeki sendikacılar diğer yandan da Türk-İş yönetiminde karşılığını bulan iki farklı sendikal anlayışa doğru evrilerek ikiye bölünmekte olduğu söylenebilir. Aslında bu durumun, dönem içinde de gözlendiğini, Çalışanlar Partisi girişiminde Türk-İş'e destek veren *Forum* dergisi örneğinde söylemek mümkündür. Daha 22 Aralık mitinginden önce, adı geçen derginin 15 Eylül 1962 tarihli sayısında TİP'li sendikacıları suçlayan bir şekilde şu sözler sarf edilmektedir: "Türk sendikacılık hareketi adeta bölünmek istenmektedir ve böyle bir tehlike baş göstermiş bulunmaktadır. Emekten yana olduklarını iddia edenler bu nevi tutumları ile yeni bir sınıf mücadelesini körüklemek, sendika hareketi içinde ayrılık tohumları atmakla hiç de emek yararına olmayacak bir yol açmaktadırlar."[210]

SENDİKAL EYLEMLERİN 1963 DÜZENLEMELERİNE ETKİSİ: CAHİT TALAS'IN TASARISINDAN 1963 DÜZENLEMELERİNE

Bu bölümde, önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, 27 Mayıs 1960 ile 274 ve 275 sayılı yasaların çıktığı Temmuz 1963 arasındaki üç yıllık sürede, sendikal hakların yasalaşması yolunda fazla bir sorun yaşanmadığı, söz konusu hakların iktidarca yukarıdan verildiğine ilişkin yaygın kanı aşağıda sunulacak olgular aracılığıyla tartışılacaktır. Bu çerçevede öncelikle, Anayasa'nın halkoyuna sunulduğu ve işçilerin de kendilerine ana-

son zamanlarda yayılma ve propaganda faaliyetlerini arttırma eğilimi göstererek işçileri etkisi altına almak isteyen aşırı sol eğilimlere karşı mücadele edilmek istenilmiştir. Bkz. *Forum*, 1 Ocak 1963.

210 "Başyazı", *Forum*, 15 Eylül 1962; bu arada Kavel grevi sonrası Mart 1963'te TKP Merkez Komitesi'ne bir rapor sunan Zeki Baştımar (Yakup Demir), *Forum*'un sözü edilen yorumu ile 22 Aralık mitingi sonrası yayınladığı yazıdaki yorumunu örnek göstererek, "görülüyor ki, 22 Aralık bir tuzaktı. Bizimkiler bu tuzağa düşmüşlerdir" demekte ve TİP'li sendikacıları, Türk-İş'ten uzaklaştırılma fırsatı verecek bir tuzağa düşmekle ve karşı tarafa provokasyon imkânı vermekle suçlamaktadır. Bkz. Yakup Demir, "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", Erden Akbulut (yay. haz.), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2003, s. 30.

yasa ile sendikal haklarının tanınmış olduğu gerekçesiyle referandumda evet demeye çağrıldığı yaz aylarında gündeme gelen Cahit Talas'ın tasarısı irdelenecek, ardından da tasarıya sendikaların tepkisi ve eylemleri konu edilerek bu eylemlerin 1963 tasarısının çıkmasındaki etkisi sorgulanacaktır.

Cahit Talas'ın tasarısı (1961)

Anayasa'nın kabul edilmesinden önceki günlerde, dönemin Çalışma Bakanı Cahit Talas'ın bakanlığı sırasında[211] hazırlanan ve aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin bir tasarı, grev hakkı da dahil olmak üzere sendikal haklarının tanınması yönünde anayasal güvenceler konulsa dahi bu konudaki yasakçı anlayışın, grevi anayasa ve kanun düzeyinde hukuken engellememekle birlikte kanuni düzenlemelerin içeriği aracılığıyla fiilen engelleyici yönde etkili olabildiğini göstermektedir. Söz konusu tasarıyla ilgili haberler Temmuz başında gazetelerde yer almaya başlamıştır. Örneğin, "Talas Grev Kanunu hazır dedi" başlığıyla 1 Temmuz 1961 tarihli *Tercüman*'da çıkan bir habere göre, İşçi Sigortaları Genel Kurulu'nda konuşan Talas, tasarının hazır olduğunu, ilgili yerlere gönderildiğini ve üç dört ay içinde yasalaşacağını söyleyerek işçileri anayasa referandumunda evet demeye çağırmaktadır.[212]

Talas'ın hazırlattığı tasarı "ilgili yerler" olarak görüşleri alınmak üzere işçi kesimini temsilen Türk-İş'e, işveren kesimini temsilen de Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret

211 Cahit Talas, 27 Mayıs sonrası, Mayıs-Eylül döneminde kısa bir süre çalışma bakanlığı yaptıktan sonra 2 Mart 1961'de, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Temsilciler Meclisi'ne gönderdiği Devlet Başkanı tezkeresi ile çalışma bakanlığını yeniden üstlenmiştir. Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961, cilt 1, birleşim 22, oturum 1, s. 457; Talas Kasım 1961'e kadar sürecek bakanlığı dışında, özellikle sosyal siyaset alanında çalışmalar yapmış bir akademisyen olarak 1950'lerden itibaren sendikalarda verdiği seminerlerle de dönem içinde sendika çevrelerinde tanınmaktadır. Bkz. "Talas, Cahit", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 136.

212 *Tercüman*, 1 Temmuz 1961; 1 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde de aynı haber görülmektedir. Bkz. *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1961.

Borsaları Birliği'ne gönderilmiş, adı geçen kuruluşların kendi önerilerinden oluşan taslakları bakanlığa bildirmelerinden sonra da nihai şeklini almıştır.[213]

Tasarının ilk hali Toplu Sözleşme Kanun Tasarısı adını taşımaktadır ve Toplu Sözleşme, Toplu Müzakere ve Toplu Sözleşme Akdi, Uyuşmazlık ve Uzlaştırma, Grev ve Lokavt, Tahkim, Cezai Hükümler, Geçici Hükümler, Son Hükümler başlığını taşıyan sekiz bölümden ve toplam 57 maddeden oluşmaktadır.[214] İlk bölümde 1. maddenin A fıkrasıyla Toplu Sözleşme kavramı, "İşverenler veya işveren sendikalarıyla işçi sendikaları arasında iş akitlerinin bağıtlanma, kapsam ve bitimi hususunda müşterek şartlar tespit etmek maksadiyle yapılan sözleşmelere "Toplu Sözleşme" denir" cümlesiyle tanımlanmıştır.[215] 8. maddede bir işyerinde çalışan işçilerin sendikalı olanlarının çoğunluğunun üye olduğu sendikanın, işverenle toplu sözleşme yapmaya ehil olduğunu, 9. madde, aynı işyerinde birden fazla sendika arasında çıkacak yetki uyuşmazlığının, Bölge Çalışma Müdürlükleri tarafından, itiraz halinde ise 15 gün içinde İl Hakem Kurulları tarafından çözüleceğini hükme bağlamaktadır.[216] Tasarının Uyuşmazlık ve Uzlaştırma hükümlerini içeren 3. bölümünün 12., 13 ve 14. maddeleri özetle, tarafların toplu sözleşme görüşmelerinde uzlaşamamaları durumunda, uyuşmazlığın tespit edildiği zabıtların bir hafta içinde işyerinin bulunduğu bölgeyle ilgili olan bölge çalışma müdürlüğüne iletilmesini, bölge çalışma müdürlüğünün zabıtların kendisine iletilmesiyle birlikte bir hafta içinde uzlaştırma görüşmelerini yürütmek üzere bir memur görevlendirmesini, belirlenen gün ve saatte yapılan uzlaştırma toplantısından da sonuç alınamaması veya taraflardan birinin toplantıya gelmemesi durumunda da görevli memurun "derhal" toplantı zabıtlarını bölge çalışma mü-

213 Tasarının tümü ve taslaklar için bkz. Çalışma Bakanlığı, *Beyaz Kitap*, Emek Basımevi, Ankara, 1961, (TBMM Kütüphanesi Arşivi); Türk-İş'in kendi önerilerinden oluşan taslağı Eylül ayında Çalışma Bakanlığı'na gönderilmiştir. Bkz. *Ulus*, 11 Eylül 1961.

214 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 27-40.

215 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 27.

216 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 28-29.

dürlüğüne ulaştırmasını ve çalışma müdürlüğünün de üç iş günü içinde uzlaşmazlığı taraflara tebliğ etmesini ve Çalışma Bakanlığı'na da uzlaşmazlık zabıtlarının bir nüshasını göndermesini öngörmektedir.[217] Tasarının 15. maddesi de tebligatın yapılmasından itibaren bir ay içinde tarafları "a) Grev ve Lokavta cevaz verilen hallerde bu hususa müteallik hükümler dairesinde bu haklarını kullanmakta b) Grev ve Lokavta cevaz verilmeyen hallerde mecburi tahkim yoluna müracaat etmekte muhtar" kılmaktadır.[218]

1961 tasarısının yukarıda belirtildiği üzere grev hakkını hukuken veren, ancak bu hakkı verirken grev koşulları aracılığıyla hakkın kullanımını anlamsızlaştırarak fiilen engelleyen bir tasarı olmasında, *Grev ve Lokavt mevzuatını* oluşturan 4. bölümün ve tasarının son şeklini almasından sonra hem 4. bölümde ve hem de *Cezai Hükümler*'in yer aldığı 6. bölümde yapılan bazı değişikliklerin büyük rolü bulunmaktadır.

Öncelikle vurgulanmalıdır ki, 4. bölümde grev hakkı yalnızca toplu sözleşme anlaşmazlığı durumunda başvurulacak bir eylem olarak görüldüğünden, toplu sözleşmenin süresi içinde, örneğin ekonomik bir kriz nedeniyle yaşanabilecek hak kayıpları için yapılacak grevler veya ülkede yaşanabilecek iktisadi ve siyasal sorunlara tepki vermek maksadıyla gidilecek genel grevler ya da hak kaybına uğrayan bir işçi grubunu desteklemek üzere yapılabilecek dayanışma grevleri dikkate alınmamıştır. Aynı bölümde grev yapılmasının yasaklandığı sektörler ve grev yapılamayacak halleri düzenleyen 18. maddeyle de oldukça geniş kapsamlı bir grev yasağı söz konusudur. Buna göre, "a) devlet, vilayet ve belediyelerle, bunlara bağlı teşekküller tarafından görülen her türlü amme hizmetlerinde, b) umumi seferberlik halinde veya kısmi seferberlik veya olağanüstü hal ve Örfi idare ilan edilen bölgelerde, c) Milli Savunma Bakanlığı'nın idare ve murakabesi altında bulunan işyerlerinde, d) hususi kanunla kurulmuş olan müesseseler tarafından yürütülen ulaştırma, muhabere, radyo ve televizyon işyerlerinde,

217 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 30.

218 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 30-31.

e) hastane, klinik, sanatoryum, dispanser, eczane gibi sağlık ile ilgili işlerde, f) can ve mal kurtarma işlerinde, h) Su, elektrik, havagazı, istihsal ve tevzi işlerinde, i) devlet tarafından işletilen kömür madenlerinde, k) ekmek imal eden fırın ve fabrika işyerlerinde, l) toplu sözleşme süresi içinde" grev yapılamayacaktır.[219]

Eğer bir grev teşebbüsü yukarıdaki şartları karşılıyorsa bu kez 20. maddeye göre, greve, ilgili işyerindeki çoğunluk sendikası karar verecek; "ancak o işyerindeki işçilerin % 75'inin gizli oya müracaat etmek suretiyle muvafakatları alınmadan grev kararı" alamayacaktır. 21. maddeye göre de grev oylaması, sendika temsilcisi, çalışma müdürlüğünü temsilen bir temsilci ile işveren veya vekilinden müteşekkil bir heyet önünde yapılacaktır.[220] Bu koşulların da karşılanması ve grevin başlaması durumundaysa 27. madde uyarınca, "a) mahiyeti itibariyle devamlı surette faaliyette bulunması zaruri olan işyerlerinde faaliyetin devamlılığını, b) işyerinin emniyetinin, makine ve tesisatının, malzeme, mamul ve yarı mamul maddelerinin bozulmamasını" sağlayacak sayıda işçi greve katılamayacaktır.[221] Ancak bütün bu şartlar sağlansa ve grev başlasa da, 19. madde bakanlar kuruluna, mevzuata uygun "mevcut veya muhtemel" bir grevi, ülke emniyetini, sağlığını, iktisadi ve sosyal düzenini bozacak mahiyette görmesi durumunda, önce bir inceleme heyetine 20 gün boyunca inceletme, ardından heyetin vereceği raporu da değerlendirerek 15 gün içinde, 3 aya kadar erteleme hakkını da vermektedir.[222] Bu koşullar altında, bir yandan greve istisna tutulan sektörler ve grev yapılamayacak haller ile hükümetin grevleri erteleme yetkisi, erteleme kararı süreci ve erteleme süresinin uzunluğu, diğer yandan grev kararının çıkabilmesi için % 75 gibi yüksek bir evet oyunun gerekliliği ve oylamanın işverenin de bulunacağı bir ortamda gerçekleştirilmesi ve üstelik 27. maddenin bazı işyerlerinin faaliyetlerini

219 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 31-32.
220 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 32.
221 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 33.
222 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 32.

sürdürmelerine olanak tanıyan içeriği düşünülürse, grev hakkının kullanımının oldukça zorlaştırıldığı söylenebilir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi, tasarının son halinde, hem 27. maddeyi de içeren Grev ve Lokavt ve hem de Cezai Hükümler bölümündeki bazı maddelerde yapılan değişikliklerle grev hakkı zorlaştırılmaktan da öte işçiler açısından kullanımı adeta anlamsızlaşacak bir hakka dönüştürülmektedir. Şimdilik bu noktada, Grev ve Lokavt bölümünün 25. maddesinin grev ve lokavt ilanı halinde, işçilerin işyerini terketmeye mecbur olduğunu, Cezai Hükümler'in 50. maddesinin, kanuna aykırı grevi teşvik eden sendikacıların ve katılan işçilerin her birine 500 lira para, tekrarı halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezası verilmesini, 51. maddesinin 27. maddeye aykırı olarak greve katılan işçilere 50 madde hükümlerinin uygulanmasını, 53. maddeninse, işverenin, kanuna uygun grev yapan işçilerin yerine grev sırasında işçi alamayacağını vurgulayan 32. maddeye aykırı hareket etmesi halinde, işe aldığı her bir işçi için 100 liradan aşağı olmamak üzere hafif para cezası ödemesini hükme bağladığı belirtilmelidir.[223]

1961 tasarısının yukarıda önemli maddeleri özetlenen ilk hali, belirtildiği üzere ilgili yerler olarak görüş ve önerileri alınmak üzere işçi kesimini temsilen Türk-İş'e, işveren kesimini temsilen de Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'ne gönderilmiştir. Bakanlık tasarısını "grevi tanımayan tasarı" olarak niteleyen Türk-İş, kendi öneri taslağını Eylül 1961'de Çalışma Bakanlığı'na iletmiştir.[224] Türk-İş'in toplam 15 sayfa ve 58 maddeden oluşan taslağındaki[225] öneriler maddeler halinde özetle şu şekilde sıralanabilir: 1- Toplu sözleşme görüşmelerinde uzlaşma olmazsa iki hafta içinde greve gidilebilmelidir. Grev yapılamayacak sektörler, a) hastane, klinik, senatoryum, dispanser, eczane gibi sağlıkla ilgili işler ve b) yangın söndürme hizmetleriyle sınırlandırılmalı, grev, c) umumi seferberlik halinde veya kısmen seferberlik veya örfi idare

223 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 38-39.

224 *Ulus*, 11 Eylül 1961.

225 Taslağın tamamı için bkz. Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 65-79.

ilan edilen bölgeler ile d) toplu sözleşme süresi içindeki haller dışında serbest olmalıdır. Ayrıca işçilere tenasüt (dayanışma) grevi hakkı da tanınmalıdır.[226] 2- Grev oylaması bir işyerindeki çoğunluğa sahip sendika üyelerinin sendika ve hükümet temsilcisinin huzurunda yapacakları gizli oylamayla yapılmalı ve oylamaya katılanların çoğunluğunun evet oyu kullanması halinde grev kararı verilmiş olmalıdır. 3- Bakanlar Kurulu'nun, kanuna uygun olarak yapılacak böyle bir grevi erteleme süresi ise en fazla bir ay olmalıdır.[227] 4- Grev ilan edildiğinde işçilerin tümü işyerini terke mecbur olmalı ancak işveren grev sürerken lokavt ilan edememelidir. 5- Ayrıca işveren, işe yeni işçiler alamamalı, alırsa her bir işçi için 1000 lira ödemekle cezalandırılmalıdır.[228] 6- Kanuna aykırı grev yapılması halinde işçiler değil sadece sendikacılar, önce 500 lira para cezasıyla, suçun tekrarı halinde de bir aydan üç aya kadar hapisle cezalandırılmalı, 7- işverenin kanuna aykırı lokavt ilan etmesi halindeyse önce 50.000 lira para cezasıyla, tekrarı halinde de bir aydan üç aya kadar hapisle cezalandırılması hükme bağlanmalıdır.[229]

Görüldüğü üzere Türk-İş, önerileriyle, grev yasağı alanını daraltmaya, grev ertelemesinin süresini düşürmeye, grev kararının sadece sendika üyeleri aracılığıyla ve işveren baskısı olmaksızın salt çoğunlukla alınmasını ve daha kısa sürede greve çıkılmasını sağlamaya çalışmış, bir grevin kanunsuz sayılması durumunda yalnızca sendikacıların cezalandırılmasını isteyerek, işçilerin ceza korkusuyla grev yapmaktan çekinmesini önlemek istemiştir. Ayrıca Türk-İş'in, işverenin grev sırasında lokavt ilan etmesini yasaklatmak ve grevci işçiler yerine işçi almasına karşı taslağın ilk halinde öngörülen para cezasını yükseltmek istemesinde, bir yandan grev yapılan işyerinde grevci işçilerin varlığını temin ederek, diğer yandan da işvereni grevci işçilerin yerine işçi almaktan caydırarak, grevin etkili biçimde yürümesini sağlama düşüncesinin rol oynadığı söylenebilir.

226 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 69-70.
227 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 71.
228 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 72-73, 78.
229 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 78.

Türk-İş'in altı çizilmesi gereken bir diğer önerisi de dayanışma grevinin kanun kapsamına alınmasını istemesidir. Bu istek, hem işverenlere yönelik hak taleplerinin başarısında ve hem de bu başarının elde edilmesi sürecinde oluşacak dayanışma bilinci ile sendikal hareketlerin yerel pozisyonlardan daha genel ve birleşik bir pozisyona doğru evrilerek güçlenmesi açısından önemli sayılabilir.

Türk-İş'in yukarıda özetlenen taslağına karşılık, işverenleri temsil eden Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin hazırladığı taslak hem sayfa sayısı ve hem de önerilerin gerekçeleriyle savunulması bakımından daha iddialı bir görünüm taşımaktadır. Söz konusu taslak, Türk-İş'in taslağındaki gibi yine 58 maddeden oluşmakla birlikte gerekçeleriyle birlikte 34 sayfadır.[230] Taslağın giriş bölümünde önce tasarının Toplu Sözleşme yerine, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanun Tasarısı olarak adlandırılması gerektiği belirtilmekte, daha sonra tasarının dili ve üslubu, tasarı metinde kavramların kullanılışı açısından anlayış birliği sağlanamadığı, "yerli yersiz Arapça ya da uydurma Türkçe kelimeler kullanıldığı" gibi gerekçelerle eleştirilmiştir.[231] Bu eleştirilerden sonra Birlik tasarının içeriğine dair önerilerini gerekçeleriyle ortaya koymuştur. Birlik'in önerileri gerekçeleriyle birlikte maddeler halinde şöyle özetlenebilir: 1- Bir işyerinde toplu sözleşme hakkı sadece o işletmedeki işveren veya işveren sendikası ile işçi sendikası arasında değil, işveren veya işveren sendikasıyla o işletmedeki işçileri temsilen seçilecek işçi temsilcileri arasında da yapılabilmelidir. Gerekçe: Türkiye'de işçi sendikaları henüz yeterince gelişmemiş ve birçok durumda hizipleşerek parçalanmış olduğundan veya bazı işyerlerinde sendikalı işçilere göre sendikasız işçiler çoğunluğu oluşturduğundan "memleket realiteleri bakımından" tasarının birinci maddesi bu şekilde düzenlenmelidir.[232] 2- Grev yasağı genişlemelidir. Buna göre tuzlalarda, her türlü akaryakıt işletmelerinde,

230 Taslağın tümü için bkz. Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 80-113.

231 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 80-81.

232 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 81-82.

soğuk hava depolarında, hububat silolarında, eğitim müesselerinde de grev yasaklanmalıdır. Gerekçe: Tasarıda grev yasağı öncelikle her türlü amme hizmetlerini içermektedir. Tasarıda sayılan hizmet alanlarıysa bu açıdan yetersizdir.[233] 3- Grev oylaması sadece gizli olarak değil açık olarak da ve mutlaka işverenin de huzurunda yapılabilmelidir. Gerekçe: İşçi oyunu tam bir serbesti içinde tarafların huzurunda dilediği gibi kullanabilmelidir.[234] 4- Greve katılmayan işçiler dilerlerse çalışabilmelidirler. Gerekçe: Grevin gerçekleşmesi için işçilerin % 100'ünün greve katılması şartı aranmaz. İşveren, katılmayan işçilerin çalıştırılmalarında kendisi açısından yarar görüyorsa bu işçileri çalıştırabilmelidir.[235] 5- Grev halinde 27. maddeye göre greve katılmaması gereken işçilerin kimler olacağını ve sayılarını işveren belirlemelidir. Gerekçe: Bir işyerinde hangi işçilerin hangi sayıda 27. maddedeki gereklilikleri sağlayabileceğini en iyi işveren bilir. 6- Kanuna aykırı grev sonucunda işverenin uğrayacağı zararı karşılamak üzere, işçi sendikaları ve üst kuruluşlarının gelirlerinin asgari % 10'unun ulusal bankalardan birinde bloke edilmesiyle bir Grev İzrar Fonu kurulmalıdır. Gerekçe: Tasarıda işverenin kanun dışı grevle uğrayacağı zararı karşılamaya dönük bir kayıt bulunmamaktadır.

Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin, grev hakkının kullanımını zaten oldukça zorlaştırmış olan tasarının ilk haliyle yetinmeyerek, yukarıda özetlenen taslağı aracılığıyla, tasarının nihai şekli için sözü edilen hakkın kullanımını zorlaştırmaktan öte anlamsızlaştıracak değişiklikler önerdiği söylenebilir. Taslakla grev yasağı alanının genişlemesi bir yana, greve katılmayan işçilerin çalıştırılabilmesi, işverenin 27. maddeyle hangi işçileri hangi sayıda çalıştırabileceğine karar vermeye yetkili kılınması, grev oylamasının işverenin gözü önünde açık oylamayla da belirlenebilmesiyle işçi üzerinde baskı kurma olanağının tanınması, dönem içinde mali açıdan da zaten güçsüz olan sendikaların gelirlerinin en az %

233 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 92-93.

234 Çalışma Bakanlığı: 1961, s. 94.

235 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 96-97.

10'unun muhtemel kanun dışı grevler için bloke edilmesinin öngörülmesi, grev hakkının kullanımını fiilen anlamsızlaştıracak istekler olarak yorumlanabilir. Bütün bu isteklerle birlikte toplu sözleşmenin işçileri temsilen işçi temsilcileriyle de yapılabileceği hükmü de sendikal örgütlenmeyi ve dolayısıyla sendikaları güçsüz bırakacak öneriler olarak değerlendirilmelidir.

Ancak Cahit Talas'ın başında bulunduğu Çalışma Bakanlığı'nın, yukarıda sözü edilen iki taslağı incelemesinden sonra biçimlendirildiği 1961 tasarısının nihai hali, Bakanlık'ın kritik konularda işveren tarafının istediği birçok değişikliği tasarıya yansıttığını göstermektedir. *Son Şekil* ibaresini taşıyan tasarının nihai haline göre tasarı, işverenin önerdiği gibi Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı olarak adlandırılmıştır.[236] Tasarı son şekliyle grev yasağı alanının genişletilmesi dışındaki önemli işveren isteklerini, aşağıda maddeler halinde özetlenen değişikliklerle karşılamıştır. Buna göre; 1- Grev oylamasının gizli olarak yapılacağını belirten hüküm, "serbest (-) gizli" ibaresiyle değiştirilmiş ve böylece serbest oylamanın da yolu açılmıştır.[237] 2- Grev ve lokavt halinde işçilerin işyerini terke mecbur olduğu düzenlemesine eklenen ç fıkrasında "greve katılmayan veya işverenin şartlarını kabul etmiş olan işçileri çalıştırıp çalıştırmamakta işveren muhtardır" sözü yer almaktadır.[238] 3- Tasarının ilk halinde greve katılamayacak işçileri belirleyen 27. madde, tasarının nihai halinde 26. madde olarak korunurken, eklenen bir fıkra ile işçilerin kimler olacağını ve sayısını işverenin belirlemesi hükme bağlanmıştır.[239]

1961 tasarısının son şeklinde ayrıca işveren tarafının talep ettiklerinin dışında işçi sendikaları aleyhine ağır sonuçlar doğuran iki değişiklik daha mevcuttur. Bu değişikliklerden ilki, kanuna aykırı grev için bir grev izhar fonu kurulmasını öneren işveren isteğinin ötesine geçilerek, 32. maddeyle böyle bir

236 *Gerekçe* bölümüyle tasarının nihai şekli için bkz. Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 114-143.

237 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 119.

238 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 120.

239 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 120.

grevi yürüten işçi sendikasının işverenin tüm zararını ödemekle sorumlu kılınmasıdır.[240] İkinci değişiklik ise tasarının son şekline yeni fıkra eklemek biçiminde değil, bu kez bir maddenin tasarıdan çıkarılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Tasarının ilk halindeki 32. maddeyle işverenin grevci işçiler yerine işçi alamayacağı hükmü son halinde bu kez 30. madde ile tekrarlanmasına karşın, Cezai Hükümler bölümünde, bu maddeyi çiğnemesi durumunda işvereni cezalandıracak olan 53. madde tasarıdan tümüyle çıkarılmıştır. Bir başka deyişle işveren kendisine yasak edilen bir fiili işlese de artık kanunda kendisini cezalandıracak bir madde kalmadığından herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacaktır. Her ne kadar Cezai Hükümler'de benzer bir değişikliğin, 27. maddeyle greve katılmaması öngörülen işçiler için de söz konusu edildiği göze çarpsa da, işverenin grev halinde işçi alması durumunda cezasız kalması, bu maddeyi ihlal eden işçilerin işveren açısından sorun yaratmasını önleyecek niteliktedir.[241]

1961 tasarısının Çalışma Bakanlığı tarafından, grev hakkını tanıyan ancak yukarıda görüldüğü gibi gerçekte hukuken değilse de fiilen, Türk-İş'in tabiriyle "grevi tanımayan" bir tasarı olarak hazırlanması, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Tasarı her şeyden önce, 27 Mayıs sonrasında bürokratik reformizmin toplu sözleşme ve grev hakkı gibi temel bir hakkı vermek konusunda en azından 1961 Eylül'ü itibariyle hiç de özgürlükçü bir noktada olmadığını göstermektedir. Bu açıdan 1960-1963 dönemini bürokratik reformizmin sendikal hakları ithal-ikameci modelin gereği olarak tanıdığı sorunsuz bir süreç olarak görmek olanaksızdır. Bürokratik reformizmin sözü edilen hakları vermek yönünde ilkesel bir eğilimi olduğu kabul edilse bile, bu hakların ne ölçüde ve hangi şartlarla tanınacağı konusunda, yani hakların kullanımının esası noktasında 1961 Eylül'ü itibariyle, en azından engelleyici bir pozisyon aldığı söylenebilir. Tasarının içeriği incelenmeksizin,

240 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 122.

241 Tasarının son halindeki Cezai Hükümler için bkz. Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 126-127.

1961 Anayasası'nın kabulü sürecindeki özgürlük söylemi içinde Anayasa'daki düzenlemeler ile tasarıyı gerekçe göstererek Talas'ın işçileri referandumda evet demeye çağırdığına bakıldığında, bu bağlamda yanıltıcı sonuçlara varılabilir. 1961 tasarısının, sendikal tarih yazınındaki birçok çalışmada özellikle içeriği açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmemiş olması[242] dolayısıyla da, gerek 1961 Anayasası'ndaki ilgili maddelerin varlığı ve gerekse dönem içindeki hak taleplerine özgürlük söylemi içinde destek veren bazı MBK üyeleri ile Talas'ın açıklamalarına[243] dayanılararak, söz konusu hakların sorunsuz olarak veril-

242 Örneğin; Mahiroğulları, çalışmasında 27 Mayıs sonrasındaki özgürlük anlayışı çerçevesinde 1961'e kadar tamamı verilmeyen sendikal özgürlüklerin tanınmaya başladığı bir süreç içinde hazırlanan kanun taslaklarından biri olarak 1961 tasarısını anmaktadır. Bkz. Adnan Mahiroğulları, *Cumhuriyetten Günümüze İşçi Sendikacılığı*, Kitapevi Yay., İstanbul, 2005, s. 128; Makal kendi çalışması çerçevesinde, 1961 tasarısını içeren *Beyaz Kitap*'a, Cahit Talas'ın önsözünden 1950'li yıllardaki kanun tasarılarının öyküsünden bahsettiği kısmı nakletmek için başvurmuştur. Bkz. Makal, 2002, s. 265; Ağralı da, 1961 tasarısını içeren *Beyaz Kitap* içindeki Kurucu Meclis tartışmalarıyla ilgili bölümü kendi çalışması için değerlendirmiştir. Bkz. Ağralı, 1967, s. 104; Gülmez, Güzel, Işıklı ve Sülker'in yukarıda başvurulan çalışmaları ile Cahit Talas'ın *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Dimitri Şişmanov'un *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Yıldırım Koç'un *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar* ve *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi* adlı çalışmalarındaysa 1961 tasarısından söz edilmemektedir; ancak Türkiye işçi hareketleri tarihine ilişkin olarak Kemal Sülker'e sorulan sorulardan ve Sülker'in cevaplarından oluşan *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri* adlı kitapta, Sülker'in iktidarların işçi hareketlerine karşı tutumlarını eleştirirken, "1960'tan sonra gelen iktidarları ayırmak gereklidir. Milli Birlik Hükûmeti zamanında işçiler hemen yeni haklara kavuşmuşlardır. Büyük bir hoşgörü bulmuşlardır. Çalışma hayatı ile ilgili konuları bilen profesör Cahit Talas Çalışma Bakanı olmuştur" sözleri göze çarpmaktadır. Bkz. Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yay., İstanbul, 1973, s. 193-194; Kutal da 1961 Anayasası'na atıfta bulunarak sosyal hakların anayasaya girmesi için sendikacılarla aydınların birlikte yürüttüğü mücadeleden söz etmektedir. Bkz. Gülten Kutal, *Türkiye'de İşçi Sendikacılığı*, İ.Ü. Yay., İstanbul, 1977, s. 13; yalnız Çeçen, tasarının içeriği değilse de varlığından ve yarattığı memnuniyetsizlik üzerine protestolardan kısaca söz etmektedir. Bkz. Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yay., Ankara, 1973, s. 48.

243 Örneğin Ağralı'ya göre, Ekim 1960'ta İstanbul'a gelerek sendikacılarla görüşen Numan Esin, işçilere hitap ederek, "davanızın içindeyim, davanızı daha evvelden biliyorum. Ben hayatını kopara kopara kazanmış bir insanım. Fakir bir çiftçinin çocuğu olarak dünyaya geldim. Davalarınızı daha evvelden bilmekteyim, bu konu ile uğraşmak üzere MBK'dan ricada bulundum" demiş, Talas da İstanbul'da sendikacılarla görüşmüş ve elden gelen herşeyin yapıla-

diği gibi hatalı bir analize varmak olasıdır. Her ne kadar, Anayasa'daki hükümler ve söz konusu açıklamalar ile 1960 sonrası uygulanan yeni ekonomi modeli için işlevi de gözönüne alınarak, sendikal hakların tanınması konusunda bürokratik reformizm içinde ilkesel olarak bir kanaat oluşmuş olduğu kabul edilebilirse de, bu kanaatin varlığının, başından itibaren uygulamanın nasıl olacağı noktasında da ortak bir kanaat birliği olduğu anlamına gelmeyeceği açıktır. Ayrıca hem ilkesel düzeydeki kanaat birliğinin oluşmasında ve hem de uygulamada, nicel olarak artan işçi varlığıyla birlikte işçi eylemlerinin de payı olsa gerektir. Bu bağlamda yeni dönemin, hem Demokrat Parti'nin hem de CHP'nin toplu sözleşme ve grev vaatlerinde bulunmak zorunluluğunu hissettiği bir sürecin mirasını devraldığı göz önünde bulundurulmalıdır.[244] Aslında 1961 tasarısı, bir yandan bu mirasın ve dönem içindeki işçi eylemlerinin baskısıyla, diğer yandan da sermaye sınıflarının tepkisi[245] ve devle-

---

cağını söylemiştir. Oysa en azından Numan Esin'in bu konuda iyi bir örnek olmadığı da söylenebilir, çünkü Esin, bilindiği üzere MBK içindeki çatışmalar sonucu Kasım 1960'ta Türkiye'den uzaklaştırılan *14'ler* grubunun içindedir ve dolayısıyla işçi hareketi yanlısı tutumunun MBK tarafından dikkate alındığı şüphelidir. 1961 tasarısı düşünüldüğünde Talas'ın sözlerinin de iddia edilen sonucu vermediği düşünülebilir. Ağralı, 1967, s. 91, 94-96.

244 Nitekim, Talas da, *Beyaz Kitap*'ın önsözünde tasarının hazırlanış sürecinden bahsederken, 1940'lı yıllardan önce partilerin ve diğer örgütlü ve örgütsüz güçlerin çalışma mevzuatlarının oluşumunda fazla tesirleri olmadığını belirterek sonraki dönem ve 1961 tasarısının hazırlanma süreci için şunları söylemektedir: "(...) İkinci nokta, işçilerin teşkilatlanma hareketlerini müteakip yeni mevzuatın hazırlanmasında ve vücut bulmasında gittikçe büyüyen bir tesir kazanmalarıdır. Bu tesir bazen partiler vasıtasıyla ortaya çıkmış ve her seçimde siyasi partiler işçilerle ilgili her çeşit mesele ile yakından alakalanmak zaruretini duymuşlardır. Bunun yanında sendikalar gittikçe büyüyen bir tazyik grubu olarak Türk toplum hayatı içinde yer almıştır. Türkiye'de mevcut bütün partilerin programları içinde grev hakkı yer almıştır. Sosyal mevzuat sahasında partiler birbirinden geri kalmamaya çalışmaktadırlar." Bkz. Çalışma Bakanlığı, 1961, s. 5.

245 Bu tepki yalnızca Çalışma Bakanlığı ile ilişki içinde olarak talep edildiğinde taslak sunmak biçiminde değil gerektiğinde oldukça sert eylemlerle de kendisini göstermiştir. Örneğin Ocak 1961'de MBK'nın gazetecilerin kıdem tazminatlarında iyileştirme yapılmasını öngören bir düzenleme yapması üzerine, aralarında dönem içinde sol eğilimli sayılabilecek *Vatan*'ın da bulunduğu, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Yeni Sabah*, *Yeni İstanbul*, *Dünya* ve *Tercüman* gazeteleri üç gün boyunca yayın yapmayarak düzenlemeyi protesto

tin bürokratik reformizminin korporatist ideolojik söylem içinde yeni ekonomik modeli tesis etmeye doğru yönelirken, denetimi elden kaçırma kaygılarının gerilimiyle şekillenmiştir denebilir. Ancak bu şekillenmede tasarı, biçimsel düzeyde işçi hareketinin isteklerinin izlerini taşısa da esası itibariyle gerilimin sermaye ve devlet yanına yakın durmaktadır.

1963 düzenlemelerinin çıkışını etkileyen eylemler

1961 tasarısı basına yansıdıktan sonra, yalnızca Türk-İş yönetimince değil diğer sendikalarca da eleştirilmiştir. En önemli eleştirilerden biri de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından yapılmıştır. Birlik tasarıyı tartışmak üzere 60 sendika liderinin katıldığı bir toplantı düzenlemiş, sendika liderleri, "kanunun Türk işçisinin istediği kanunun aksine hazırlandığını ve demokratik memleketlerde olduğu gibi hazırlanması için çalışacaklarını" dile getirmişlerdir.[246] Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu[247] da bir açıklama yaparak özetle, grevin sendikalı veya sendikasız tüm işçiler için serbest, grev oylaması için salt çoğunluğun yeterli olmasını, doğrudan politik konular dışında her türlü ekonomik ve sosyal hakkı korumak için dayanışma grevlerine de olanak sağlanmasını istemiştir.[248] *Yeni Sabah* gazetesinde, "Grev Tasarısı İşçiyi Tatmin Etmedi" baş-

---

etmişlerdir. Dönem içinde televizyonun olmadığı ve radyodan da ülkenin birçok bölgesinin yararlanamadığı düşünülürse eylemin önemi daha iyi anlaşılır. Bkz. Semra Atılgan, *Türk Basın Sendikacılığında Gazetecilerin Yasal Hakları*, Bas-Haş Yay., İstanbul, 2001, s. 49; Ahmet Oktay'a göre bu düzenlemenin gündeme gelmesinde "27 Mayıs darbesini yapan askerler hiç kuşkusuz sivil telkinlerden" etkilenmişlerdir. Bkz. Ahmet Oktay, *Gizli Çekmece*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 18. *Cumhuriyet* gazetesinde üç günlük protestonun gerekçesi olarak düzenlemenin maliyetleri artırması gösterilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1961.

246 *Dünya*, 3 Ağustos 1961.

247 1952'de kurulan ve 1960'lı yıllarda 100.000'e yakın üyeye sahip olan söz konusu Federasyon'un Başkanı, 1961 Şubatı'nda bu göreve getirilen ve aynı zamanda dönem içinde TİP kurucusu olan İbrahim Denizcier'dir. Bkz. "TTMGYF (Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 281-282.

248 *Dünya*, 11 Ağustos 1961.

lığıyla yayınladığı habere göreyse "işçi mümessilleri bu kadar kayıtlı böylesine hudutlandırılmış bir grev hakkını istemediklerini ve itiraz ettikleri noktaların tashihi maksadı ile Kurucu Meclis ve MBK nezdinde teşebbüse geçtiklerini" belirtmektedirler.[249] 19 Temmuz 1961 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ise "İşçiler ve Sendikaları Şartlı Grev Hakkını Beğenmiyorlar" başlığı altında, "grev kanununun müdafii çalışma bakanının zamanında bu şekilde çıkmasını Maden-İş Sendikası Sekreteri hayretle karşıladı" denilerek, Kemal Türkler'in Başkanı olduğu Maden-İş Sendikası'nın Genel Sekreteri Ruhi Yümlü'nün sözlerine yer verilmiştir. Talas'ın bakanlığından önce sendikalarda verdiği eğitim seminerlerine atıfta bulunan Yümlü, "bizim seminerlerimizde her zaman şartsız grevi savunan hocamızın bakanlığında hazırlanan bu tasarı bizi çok şaşırtmıştır" diyerek Çalışma Bakanı Talas'ı eleştirmektedir.[250] Talas'ı eleştiren sendikaların yalnızca TİP'li kurucuların başında bulunduğu sendikalar olmadığı bir bütün olarak sendikal hareketin tasarıya tepki duyduğu bu noktada vurgulanmalıdır. Örneğin, 1966-1983 arasında Türk-İş yönetiminde bulunan bir diğer sendikacı olan Türkiye Maden İşçileri Federasyonu Başkanı Kemal Özer[251] de, "Profesör Talas ile bakan Talas arasında bu kadar fark olmamalıydı" demektedir.[252]

1961 tasarısı sendikalar dışında basında da eleştiriye uğramıştır. Örneğin, *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir haber-yorumda tasarıyla grev hakkının tanındığından bahsedildikten sonra şu görüşler öne sürülmektedir: "(...) Ancak işçiye hak olarak verilen grev bu kanuna göre pek tatbik sahası bulamayacak gibidir. Zira greve hükümet tarafından müsaade edilmedikçe kullanılması imkânı yoktur veya grev müsaadesi, grev talebinden o derece uzun bir süre sonra verilebilmekte, mehiller o derece uzun tutulmaktadır ki istenen grevin müsaadesi verildiği zaman grev isteğinin bulunmadığı görülecektir."[253] *Tercü-*

249 *Yeni Sabah*, 16 Temmuz 1961.

250 *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1961.

251 Bkz. "Özer, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 500.

252 *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1961.

253 *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1961.

man gazetesinde Ahmet Kabaklı'nın ise "Grev Kanun Tasarısı" başlığıyla yazdığı, köşe yazısında tasarıyı eleştirmekle birlikte, "Türk işçisinin haklarını savunmak işini, millet düşmanı sol ağızlara bırakmak istemiyorsak, bu tasarıyı yeniden ele almalıyız. İş ciddidir"[254] diyerek söz konusu hakların verilmemesi durumunda solun sorunu sahipleneceği korkusunu seslendirmesi ilginçtir. Çünkü aşağıda inceleneceği üzere sonraki gelişmeler Kabaklı'nın korkularını haklı çıkarmıştır. Zira, 1961 Anayasası'ndaki hükümlerin ilgili kanunların çıkmasına yönelik olarak yarattığı umutların bir anlamda 1961 tasarısıyla hayal kırıklığına dönüşmesi, Türk-İş yönetimi ile ileride DİSK'i kuracak TİP'li sendikacılar arasında sendikal hak talebinin biçimi noktasındaki sendikal anlayış farklılığının derinleşmesine ve sonrasında TİP'li sendikacıların aydınlarla ilişkiye geçerek sola yönelmesine neden olan gelişmelere kapı aralamıştır.

Öncelikle belirtilmelidir ki, Cahit Talas'ın bakanlığı döneminde hazırlanan 1961 tasarısı, yasalaşamamıştır. Sendikaların yukarıda özetlenen tepkileri bir yana bırakılacak olursa, 1961 Anayasası'nın Temmuz'daki referandumda kabul edilmesinin ardından Ekim 1961'de genel seçimlere gidilmesi dolayısıyla, yasanın çıkması için gerekli sürenin kalmamasını bu durumun en önemli nedeni olarak düşünmek mümkündür. Talas'ın tasarı üzerinde değişiklik yapılabilceğini belirtirken, "gelecek yeni hükümet(i)" değişiklikleri yapacak adres olarak işaret etmesi de[255] bu düşünceyi bir anlamda doğrulamaktadır.

1961 tasarısının nihai şeklini almasından bir süre sonra, 15 Ekim 1961'de yapılan ve TİP'in katılamadığı,[256] CHP'nin % 36

254 Ahmet Kabaklı, "Grev Kanun Tasarısı", *Tercüman*, 30 Temmuz 1961.

255 Çalışma Bakanlığı, 1961, s. s. 7.

256 Varuy, 25 Mayıs 1961'de kabul edilen seçim kanunuyla 15 il çevresinde, il ve ilçe teşkilatlarıyla örgütlennememiş olan partilerin seçime girmelerinin engellendiğini hatırlatarak, bu düzenlemeden sonra TİP'in "tam bir sessizliğe gömüldüğünü" belirtmektedir. Bkz. Varuy, 1975, s. 17; Aybar da, kendisiyle zaman zaman buluşup görüşmekte olan TİP kurucularının, seçimden önceki bir görüşmede seçime girmeyi düşündüklerini söyleyip, bu konudaki fikrini sorduklarını, Parti'nin yeterince örgütlenmemiş olduğunu düşünerek "sonuç almalarının olanaksız olduğunu anlatarak" seçimlere girmemeleri telkininde bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Aybar, 1988, s. 198; ancak TİP değilse de

ile birinci, AP'nin % 34 oy oranıyla ikinci olduğu genel seçimler sonucunda, 20 Kasım 1961'de İsmet İnönü'nün başkanlığında iki partinin üyelerinden oluşan bir karma hükümet kurulmuştur. Yeni kabinede Çalışma Bakanı olarak Bülent Ecevit görevlendirilirken, hükümet programında, 1961 Anayasası'nın geçici 7. maddesinin getirdiği yükümlülüğün de bir gereği olarak, "işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunlar Yüksek Meclise sunulacaktır" ifadesi yer almıştır.[257]

Yeni hükümetin kurulmasından yaklaşık on gün kadar sonraysa, TİP kurucusu sendikacıların etkin olduğu İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin, 1961 tasarına duyulan tepkiyle birlikte[258] yeni hükümeti söz konusu kanunları çıkarması için baskı altına almaya karar verdiği görülmektedir. Bu amaçla da Birlik yönetimi 1 Aralık 1961 günü aldığı bir kararla İstanbul'da bir miting düzenleyeceğini duyurmuş, 4 Aralık'ta da Türk-İş'e telgraf çekerek, üye kuruluşların desteğini istemiştir.[259] Sonraki günlerdeyse Birlik, kendi içinde bir miting tertip komitesi oluşturmuş, ardından da komite, İstanbul Valiliği'ne Taksim'de miting izni için başvurmak üzere harekete geçmiştir. Ancak, komite üyelerinin başvuruda bulunacağı 21 Aralık'tan bir gün önce, 27 Mayıs sonrası sıkıyönetimin sürmekte olduğu İstanbul'da Valilik ve Belediye Başkanlığı görevini sürdürmekte olan Korgeneral Refik Tulga'nın, basına mitinge taraftar olmadığını şu sözlerle açıkladığı görülmektedir: "(...) Ben şahsen tabana istinat eden yürüyüşlerin hiçbir şekilde faide getirmeyeceği-

---

Genel Başkan Avni Erakalın, Parti'den istifa ederek Yeni Türkiye Partisi listesinden seçimlere katılmış, seçilemeyince TİP'e geri dönmüştür. Bkz. "Türkiye İşçi Partisi eleştrisi-TİP'in 10 Yılı", *İlke*, cilt 2, sayı 10, Eylül 1974, s. 82.

257 Kili, 1976, s. 177-181.

258 Belirtilmelidir ki, 1961 tasarısının daha önce de vurgulandığı üzere sendikal tarih yazınında büyük ölçüde ihmal edilmiş olması, Birlik'in söz konusu mitingi düzenlemek istemesinde, tasarının oynadığı rolün de ihmal edilmesine neden olmuştur. Bu durum Saraçhane mitinginin yalnızca 27 Mayıs sonrasının uygun ortamı içinde gerçekleşen bir miting olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

259 Ağralı, 1967, s. 105.

ne kaniim. Bu gibi hareketler şehrin trafiğini aksatıyor. Maksat yürüyüşse, Çamlıca'da veya Beşiktaş'tan Levent'e yürüsünler. Vatandaşın seyahat serbestisine halel getirmeye kimsenin hakkı yoktur. İşçinin istediği her hak memleketimizin kudret seviyesine göre teminat altına alınmıştır. Daha fazla hak istiyorlarsa daha fazla çalışsınlar."[260] Nitekim 22 Aralık tarihli *Vatan* gazetesindeki habere göre, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni Erakalın'ın da içinde olduğu tertip komitesinin Vali yardımcısıyla görüşmelerinde, kendilerine mitingin Vilayetçe sakıncalı görüldüğü, bu nedenle Vali tarafından mitinge izin verilmediği söylenmiştir. Bunun üzerine Erakalın, yasaların verdiği hakka dayanarak işçinin miting yapmaya kararlı olduğunun Vali Tulga'ya iletilmesini istemiştir. "İşçiler Miting Yapmaya Kararlı" manşetiyle 1. sayfadan verilen haberin devamındaysa, tertip komitesinin iki saat süren bir toplantı yaptığı, toplantı sonucunda, Başbakan, Çalışma Bakanı, İçişleri Bakanı, Meclis Başkanı ve Tük-İş yönetimine mitinge izin verilmesi için gerekenin yapılmasını isteyen tegraflar çekilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Aynı haberde ayrıca Avni Erkalın'ın, "toplantıda miting işlerinin süratle bitirilmesi için bazı kararlar aldık. Türk-İş Konfederasyonu mitingi destekleyeceğini bize bildirmiş bulunuyor. İlk olarak İzmir, İzmit, Bursa, Gemlik, Eskişehir, Malatya işçi sendikaları miting komitesine telgraf çekerek, mitinge katılacaklarını bildirdiler. Miting gününe kadar diğer şehirlerin de mitinge temsilci göndereceklerini tahmin ediyorum" sözleri ile tertip komitesinin bastırdığı, "İşçi Arkadaş! Grev ve Kolektif Akit Hakkı Sosyal Adalet'in Altın Anahtarıdır. Bu Anahtarı Elde Etmek İçin 31 Aralık 1961 Pazar Günü Saat 11'de Taksim'de Buluşalım" çağrısını içeren 250 bin el ilanının fotoğrafı göze çarpmaktadır.[261]

Tertip komitesinin çektiği telgraflar, Vali Tulga'nın miting konusundaki direnişini kıracak girişimlerde bulunulmasını sağlamıştır. Türk-İş yöneticileri tarafından dönemin İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu nezdinde yapılan söz konusu girişimler

260 *Vatan*, 21 Aralık 1961.
261 *Vatan*, 22 Aralık 1961.

sonucu, Bakanlık, mitinge izin verildiğini ve kararın ilgili yerlere bildirildiğini duyurmuştur. Ancak duyurunun yapıdığı gün, bu kez Vali Tulga mitinge değilse de miting yeri olarak Taksim'e izin vermemeye devam edeceğini açıklamıştır.[262] Sonraki birkaç gününse tertip komitesiyle Vali arasında miting yeri ve yürüyüş güzergâhları konusundaki anlaşmazlığa konu olduğu söylenebilir. Anlaşmazlığı gidermek için tertip komitesiyle, vali yardımcısı ve emniyet müdürüyle yürütülen, Tulga'nın katılmadığı dolaylı görüşmeler zaman zaman restleşmelerle sonuçlansa da,[263] sonunda Tulga'nın ısrarıyla mitingin Saraçhane'de 31 Aralık 1961'de yapılması için anlaşmaya varılmıştır. Bu arada Vali'nin tüm çabalarına karşın mitingin yapılacağının anlaşıldığı günlerde, miting için şehir bandosunu görevlendirdiği de basına yansıyan haberler arasındadır.[264] Tulga'nın bu tutumunu bir anlamda, engel olunamayan eyleme resmi bir görünüm kazandırma çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç olarak İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından Ara-

---

262 *Vatan*, 23 Aralık 1961. Belirtilmelidir ki, Vali'nin miting alanı için Taksim'e izin vermeme kararı, bir anlamda, 12 Eylül sonrasından başlayarak 2000'li yıllara uzanarak günümüzde de devam eden, Taksim'de 1 Mayıs kutlamalarına izin verilmemesi uygulamalarıyla paralellik arz etmektedir ve bu uygulamalar için sayılan gerekçeler arasında yeralan 1977 olaylarından önceki bir döneme işaret etmesi açısından da önemlidir. Bugünden bakıldığında bu durum, devlet yönetiminde, işçi eylemlerinin şehrin tarihi, kültürel vs. merkezlerinden uzak tutulmasına yönelik tarihsel bir siyasal davranış kültürü olduğunu düşündürmektedir. Bu arada, günümüzde Taksim yasağına karşı yazılan bazı makalelerde öne sürülen argümanların dönem içinde de tekrarlandığı vurgulanmalıdır. Örneğin Emil Galip Sandalcı *Öncü* gazetesinde şunları söylemektedir: "Nihayet yapılması istenen bir grev bile değil, sadece bir miting. Herhangi bir Fenerbahçe-Beşiktaş maçından sonra kazanan taraf nasıl Beyoğlu'nda ve şehrin çeşitli yerlerinde (kutlamalar yapıyorsa) işçilerin de sembolik bir gösteri yapması pek tabiidir." Bkz. *Vatan* (aktaran), 31 Aralık 1961.

263 Örneğin 27 Aralık tarihili *Vatan*'ın 1. sayfasında "Vali ile Anlaşamayan İşçiler Mitingi Taksim'de Yapmaya Karar Verdi" başlığıyla verilen haberde, tertip komitesinin on üyesinin vali yardımcısı ve emniyet müdürüyle yaptıkları toplantı sırasında, Vali'nin miting yeri olarak önerdiği Saraçhane'yi kabul ettikleri, ancak Beşiktaş'ta toplanacak bir grubun trafiği aksatmadan, Dolmabahçe yolu ile Taksim'e çıkarak Atatürk anıtına çelenk koyma isteklerinin Tulga tarafından reddedilmesi üzerine, kendilerinin de mitingin Taksim'de yapılacağını söyleyerek toplantıyı terk etttikleri belirtilmektedir. Bkz. *Vatan*, 27 Aralık 1961.

264 *Vatan*, 24 Aralık 1961, 28 Aralık 1961.

lık başında yapılması kararlaştırılan ve sendikal tarih yazınında "Saraçhane Mitingi" olarak adlandırılan,[265] miting 31 Aralık 1961'de İstanbul Saraçhane'de yaklaşık 100 bin kişilik bir işçi kitlesinin Saraçhane meydanında toplanmasıyla gerçekleştirilmiştir.[266] *Ulus* gazetesinin "Tarihimizin En Büyük Mitingi Yapıldı" başlığıyla manşetten duyurduğu mitinge Birlik yöneticilerinin yanı sıra, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ve Türk-İş'e bağlı birçok sendikanın başkan ve yöneticileri katılmıştır.[267] Ayrıca aralarında Aybar'ın da olduğu bazı aydınlar da miting meydanında yer almışlardır.[268] Miting meydanında taşınan dövizlerin bazılarında, "Partilerin Seçim Propagandasını Namus Sözü Saydık, Kolektif Müzakere İşverene Huzur İşçiye Refah Sağlar, Sosyal Adalet Kolektif Müzakere ile Tahakkuk Eder, Grev Bir Sudur, Susuz Bırakılan İşçinin Hayat Damarları Kurur" gibi ılımlı denilebilecek sloganlarla,[269] bir yandan grev ve toplu sözleşme haklarının verilmesine ilişkin sözlerin tutulması istenirken öte yandan da bu hakların 1961 Anayasası'na giren ve sonraki yıllarda giderek sloganlaşacak olan sosyal adalet ilkesinin gerçekleştirilmesine yönelik işlevi olduğu belirtilerek, bir bakıma iktidarı ikna edecek işlevselci bir vurgu yapılmıştır. "Komünizmin Düşmanıyız, Komünizme Lanet" gibi sözlerin yer aldığı dövizlerin de dönemin anti-komünist havasının sendikalar ve üyeleri üzerindeki etkisini yansıttığı kadar, sendikal hak taleplerinin aynı hava içinde değerlendirilmesine karşı bir çeşit savunma refleksi olarak taşındığı söylenebi-

---

265 Bazı kaynaklarda yanlış biçimde mitingin Türk-İş veya her iki örgüt tarafından düzenlendiği belirtilmektedir. Örneğin *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'nin "Türk-İş" maddesinde mitingin "Türk-İş'in düzenlemesiyle" yapıldığı aktarılırken (bkz. "Türk-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 333), aynı ansiklopedinin "Saraçhane Mitingi" maddesinde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin adı anılmaktadır (Bkz. "Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 567-568). Bu durum Birlik'in Türk-İş üyesi olmasından kaynaklanmakla birlikte, bu miting dolayısıyla görünür hale gelen iki örgüt arasındaki farklılışmanın ihmal edilmesi sonucunu da doğurmaktadır.

266 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

267 *Ulus*, 1 Ocak 1962.

268 Aybar, 1988, s. 190.

269 *Vatan*, 30 Aralık 1961.

lir. Bununla birlikte "Mebusa Zam İşçiye Gam, Tecrübeli Kaptan Tayfaların Aç, Gôbeğimiz Yok ki Kemer Sıkalım, Lütuf Değil Hak İstiyoruz, Patronlar Cadillaclı İşçiler Yalınayaklı, Grevi Suç Sayan Zihniyet Suçludur, Harpte En Öndeyiz, Hakta En Arkadayız"[270] gibi daha sert içerikli dövizler de miting alanında boy göstermiştir.

Mitingin, alanda bulunan sendika liderlerinin tanıtımıyla ve dönemin en yaşlı sendikacılarından Üzeyir Kuran'ın konuşmasıyla başlamasından sonra, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği adına ilk konuşmayı, Avni Erakalın yapmıştır. Erakalın'ın konuşması sırasında grev ve kolektif iş akdi hakkının yasalaşmasını istemesi üzerine, işçilerin "grev ve kolektif iş akdi" diye slogan attıkları görülmüştür.[271]

Mitingin en sert mesajlar içeren konuşmacılarından biriyse Kemal Türkler'dir. *Ulus* gazetesinin 40 dakika konuştuğunu vurgulayarak "hatiplerin en heyecanlısı" olarak nitelediği Türkler, adı geçen gazeteye göre sözlerine, "kuru kuruya hürriyet karın doyurmuyor. Türk işçisi kiradan kurtulmadıkça, Türk işçisi işinde kalacağından emin olmadıkça, bakkal borcunu ödeyemeyecek durumdan kurtulmadıkça, bu memlekette iktisadi hürriyet olmaz" diyerek başlalamış,[272] *Cumhuriyet*'e göreyse, konuşmasının ilerleyen bölümlerinde işverenleri eleştirmiş ve komünistlik ithamlarına cevap veren şu sözleri sarfetmiştir: "Patron endişesinden ve baskısından kurtulmadıkça ve yarınından emin olmadıkça iktisadi hürriyetten bahsedilemez. Birçok patronlar hakkını isteyen işçilere karşı 'ben fabrikamın duvarlarını yüksek yaptırdım. Buradan içeriye kanun giremez. Benim kanunum paradır' diyorlar. İşçilerini limon gibi sıkıp sonra posa gibi atmak istiyorlar. Direnen işçileri ise vatan hainliği ile komünistlikle itham ediyorlar."[273] Türkler'in bir sonraki eleştirisiyse 1961 tasarısının mimarı Cahit Talas'la ilgilidir: "İnkılap hükümetinin Çalışma Bakanı Prof. Cahit Talas, işçi se-

---

270 "Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 565-568.

271 "Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 567.

272 *Ulus*, 1 Ocak 1962.

273 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

minerlerinde verdiği bilgilerin aksini tatbik etmek isteyen bir insan olarak ortaya çıkmıştır. Bir grev tasarısı getirmiştir, grev yapmama tasarısı dense yeridir."[274] Türkler, konuşmasının sonuna doğru yeni Çalışma Bakanı Ecevit'ten umutlu olduğunu ifade etse de, grev hakkının elde edilmesi konusundaki kararlılığı ortaya koyan şu sözlerle kürsüden ayrılmıştır: "Vaadlere inanmıyoruz, tatbikat istiyoruz. Grev bizim en tabii hakkımızdır. Bu hakkımızı vermezlerse biz almasını biliriz."[275]

Kemal Türkler'den sonra söz alan İbrahim Denizcier'in[276] de, Türkler gibi aynı kararlılığı ortaya koyarken, açıkça grev yasağına uymayabileceklerini dile getirmesi ve dahası 27 Mayıs darbesiyle düşürülen Demokrat Parti iktidarının akıbetini verdiği vaatleri tutmamasına bağlayarak, İnönü Hükümeti'ni uyarması dikkat çekicidir: "Ya grev hakkı verilecek, ya da biz yasağa rağmen grev yapacağız. Sizler hürriyet kısıcılarının hakkından gelmesini de bilirsiniz. Geçen iktidar, vaatlerinde durmayı bilmedi, onun için de kendilerini tutmayan milletin emrine boyun eğdiler." Denizcier konuşması sırasında ayrıca, kürsüden üç maddelik bir önerge de okuyarak bunu alandaki işçilere sembolik olarak oylatmıştır. Önergede, sendikal özgürlüklerin tam olarak ve derhal gerçekleştirilmesi, grev ve toplu sözleşme haklarının hemen tanınması ve bu hakların tanınmaması durumunda yapılacak grevlerden işçilerin sorumlu tutulamayacağı vurgulanmaktadır.[277]

Denizcier'den sonra yapılan birkaç konuşmanın ardından, mitingin son kunuşmacısı olarak kürsüye, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy gelmiştir. Türkler ve Denizcier ile karşılaştırıldığında daha ılımlı bir konuşma yaparak, toplu sözleşme ve grev hakkının anayasa gereği olarak verilmesini isteyen Demirsoy sözlerini, "sendika muhtariyetini zedelemek isteyenler çıkabilir, grev

274 *Ulus*, 1 Ocak 1962.

275 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

276 Denizcier, 1979'da Türk-İş Genel Başkanı olmuş, bu görevini 12 Eylül sonrasında da 1982'ye kadar sürdürmüştür. Bkz. "Denizcier, İbrahim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 283.

277 *Yön*, yıl 1, sayı 3, 3 Ocak 1962, s. 4-5; "Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 567.

hakkını kuşa çevirmek isteyenler çıkabilir ama unutmasınlar ki bu kitle onların karşısındadır" diyerek tamamlamıştır.[278]

Cumhuriyet gazetesine göre, Demirsoy'un konuşmasından sonra, "mitingin dağılması beklenirken spiker, İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga'nın hitap edeceğini ilan etmiştir."[279] Tulga günlerce engel olmaya çalıştığı ve "işçinin istediği her hak memleketimizin kudret ve seviyesine göre teminat altına alınmıştır. Daha fazla hak istiyorlarsa daha fazla çalışsınlar" diyerek eleştirdiği tertip komitesine konuşma yapmak istediğini bildirerek mitingi şu sözlerle noktalamıştır: "Aziz ve çalışkan Türk İşçisi, paslı demir parçalarından süngüler yapan Türk işçisi, sizlere sesleniyorum. Anayasamız, hükümetimiz davalarınızı benimsemiştir. Mesut ve müreffeh Türkiye'de işçi, çiftçi layık olacakları haklara kavuşacaklardır. Bugünkü mitingdeki intizamınızdan gurur duydum. Büyüklerinize ve sendikalarınıza güvenebilirsiniz."[280]

Yukarıda Saraçhane mitingi için Türk-İş'ten de destek istendiği ve Türk-İş'in mitinge izin verilmesi için ilgili yerlerle görüştüğü vurgulanmıştı. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki, Türk-İş'in TİP'li sendikacıların etkili olduğu İİSB'nin düzenlemek istediği miting için yardım etmesi, mitingin yapılmasını istediği anlamına gelmemektedir. Her ne kadar miting için İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nce destek açıklaması yapılmış ve İstanbul Valisi mitinge izin vermediğinde, sorunun çözülmesi için hükümetle görüşmeler yürütülmüşse de,[281] bunun bir nedeninin, Birlik'in miting hazırlıklarını kararlılıkla sürdürerek, Valilik'e başvurduğu sırada hazırlıkları büyük ölçüde bitirmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.[282] Hazırlıklar çerçe-

278 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

279 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

280 *Son Havadis*, 1 Ocak 1962.

281 Ayrıca görüşmelerde İstanbul İşçi Sendilaları Birliği yönetiminde olan Ziya Hepbir'in de bulunduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla görüşmelerde miting çalışmalarına katılan Birlik üyeleri de yer alımıştır. Bkz. "Hepbir, Ziya", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 550.

282 Örneğin, *Vatan* gazetesinin 22 Aralık tarihindeki konuyla ilgili haberindeki bir fotografta miting ile ilgili 250 bin adet basıldığı belirtilen el ilanlarının fotograflarının yer aldığı hatırlanmalıdır. Bkz. *Vatan*, 22 Aralık 1961.

vesinde İstanbul bölgesi dışındaki birçok sendikaya ve Türk-İş'e, miting kararının alınmasından üç gün sonra telgraflar çekilmiş olması ve 1961 tasarısının sendikalarda yarattığı hoşnutsuz atmosfer de gözönüne alınacak olursa, Konfederasyon yönetiminde, karşı çıkılsa da örgüte bağlı birçok sendikanın mitingi destekleyebileceği kaygısının ağırlık kazandığı düşünülebilir. Bu kaygı nedeniyle,[283] yönetimin mitinge karşı çıkmak yerine, belli bir katılım olacağını gördükten sonra, destekleyerek içinde yer almayı seçmesi güçlü bir ihtimaldir. Türk-İş'in mitinge destek açıklamasını, Birlik'in kendisine telgraf çekmesinden 15 günden fazla bir süre sonra yapması da[284] bu ihtimali güçlendiren bir veri olarak yorumlanabilir. Nitekim aralarında miting tertip komitesi üyesi Ziya Hepbir'in de olduğu dönemin bazı sendikacılarıyla yapılan görüşmeler bu yorumu doğrular yöndedir.[285] Belki de daha da önemli bir veri olarak, Türk-İş'in söz konusu mitingden 15 gün kadar sonra aldığı bir karara bu noktada değinilmelidir: *Vatan*'ın 15 Ocak 1962 tarihinde 1. sayfadan verdiği ve başlığında Şeyfi Demirsoy'un, "rastgele miting yok" demecinin yeraldığı bir haberde Türk-İş'in 9 maddelik bir kararı alıntılanmıştır. Bu kararın 5. maddesi şöyledir: "Bundan böyle düzenlenecek işçi miting ve yürüyüşlerinin konfederasyonca tertiplenmesi ve konfederasyon bilgisi dışında yapılacak miting ve gösterilerin desteklenmeme-

283 Erakalın'ın, aralarında İzmir, İzmit, Bursa ve Eskişehir gibi önemli sanayi merkezlerindeki sendikaların kendilerini desteklediğini açıkladığı hatırlanmalıdır. Bkz. *Vatan*, 22 Aralık 1961.

284 Türk-İş'in desteğinin yer aldığı haberin tarihi 21 Aralık 1961'dir. Bkz. *Vatan*, 21 Aralık 1961. Yukarıda belirtildiği gibi Erakalın'ın "Türk-İş bize desteğini bildirmiş bulunuyor" dediği tarih de 22 Aralık'tır.

285 Ziya Hepbir ile 13.03.2010 tarihinde yapılan görüşme. Ziya Hepbir, Seyfi Demirsoy ile yaptığı görüşmede Demirsoy'un mitingi zamansız bulduğunu söylediğini anlatmışsır; 1962 Mart ayı içerisinde İstanbul'u da kapsayan Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği'ne atanan Topkar da Demirsoy'un mitingi uygun bulmadığını kendisine söylediğini anlatmaktadır; İsmail Topkar ile 19.09.2010 tarihinde yapılan görüşme; Avni Erakalın da Türk-İş yönetiminin mitinge taraftar olmadığını, mitinge yönelik kamuoyu desteğini elde etmek için mümkün olduğunca görüşmeleri uzatarak basına yansımasını sağladıklarını söylemiştir; Avni Erakalın ile 4.12.2008 ve 10.12.2008 tarihlerinde yapılan görüşmeler.

sine karar verilmiştir.[286] Her ne kadar, resmi düzeyde söz edilmemekle beraber, Taksim' de yapılan olaylı bir gösteri basında bu karara gerekçe olarak sunulmuşsa da,[287] Çalışanlar Partisi için faaliyetlerini sürdürdükleri bir dönemde Demirsoy ve ekibinin kitlesel eylemler yapma tekelini ellerine alacaklarının da bilinciyle hareket ettikleri düşünülebilir.

Saraçhane mitingini izleyen günlerde, gazetelerde Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in çalışma hayatını ilgilendiren tüm tasarıların kısa zamanda yasalaşacağını vurgulayan sözleri göze çarpmaktadır. 2 Ocak 1962 tarihli *Ulus* gazetesinde, Ecevit'in, aynı ay içinde işçi ve işveren temsilcileri ile Bakanlık yetkililerinden oluşan Çalışma Meclisi toplantılarının yapılmasından sonraki bir ay içinde, tasarıların TBMM'ye sevk edileceğini söylediği belirtilmektedir. Haberde ayrıca Bakan'ın, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'u miting dolayısıyla telgraf çekerek kutladığı da vurgulanmaktadır.[288] *Ulus*'un 4 Ocak'taki baskısında da, Ecevit'in," grev ve toplu sözleşme kanununun çıkmaması anayasayı ihlal etmek demektir. Artık bu konu bir parti konusu olmaktan çıkmış bir anayasa meselesi haline gelmiştir" sözleri dikkat çekmektedir.[289] Ancak Ecevit'in *Ulus*'ta yayınlanan ve yasaların kısa bir zamanda çıkacağı konusunda iyimser bir havaya sahip demeçleri sonrasında, İnönü'nün, grevle ilgili olarak "grev kuvvetli ilaç, dikkatle kullanılmalı" sözlerini sarfetmesi, Başbakan'ın yasaların çıkış süresi açısından değilse bile içeriği açısından ihtiyatlı bir tutuma sahip olduğu izlenimini vermektedir.[290] Ayrıca Ecevit'in *Ulus*'ta yeralan açıklamalrından iki gün sonra *Vatan* gazetesinde, Naim Tirali imzasıyla yayınlanan ve İşçilerin Sorunu" başlığını taşıyan başyazı da Ecevit'in demeçlerindeki iyimserliği paylaşmamaktadır. Söz konusu yazıda, Saraçhane mitinginin olgun bir havada geçtiği belirtildikten sonra şu görüşler savunulmaktadır: "(...) Her demok-

286 *Vatan*, 15 Ocak 1962.
287 *Vatan*, 15 Ocak 1962.
288 *Ulus*, 2 Ocak 1962.
289 *Ulus*, 4 Ocak 1962.
290 *Vatan*, 20 Ocak 1962.

ratik davranışın altında mutlaka komünist parmağı arayanlarla, işçi haklarını bir türlü tanımak istemeyen istismarcı işverenler, işçilerin hareketlerini baltalamak için elbirliği etmeye hazırdırlar. Bir de kendilerine dış görünüşe kapılarak gerçekleri göremeyecek olan milletvekilleri katılırsa grev kanununun TBMM'den geçmesi sanıldığı kadar kolay olmayacaktır."[291]

Saraçhane mitingi, devleti İstanbul'da temsil eden ve ordu mensubu olan Vali Refik Tulga'nın bir anlamda 1961 tasarısına paralel biçimde, kendi deyimiyle "tabana istinat eden yürüyüşlere" karşı yasakçı tutumu, Türkiye sendikal tarihinde o güne kadar görülmüş en büyük kitlesel eylem olarak,[292] TİP kurucusu sendikacıların etkin olduğu İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenmesi ve iki kurucunun sendikal haklar konusundaki kararlılık ifade eden konuşmaları yanında, kurucu sendikacıların Aybar'ı TİP'e davet etmelerinde etkilili olan Çalışanlar Partisi girişimindeki rolü açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir.

Yukarıda sözü edilen nedenlerle Türk-İş ile TİP'li sendikacılar arasında ilk olarak Aralık 1962'de açığa çıkan ve sonraki süreçte temelde, giderek sahip olunan sendikal ideolojinin farklılaşmasına dayalı olduğu görülecek olan çatışma, Ocak 1963'te ülke gündemine giren Kavel direnişi sonrasındaki gelişmelerle birlikte daha da derinleşmiştir. Ancak adı geçen direniş yalnızca bu yönüyle değil, 1963 düzenlemelerinin TBMM genel kuruluna indirilmesi sonucunu doğuracak gelişmelere neden olduğu için de sendikal tarih açısından önemli bir yere sahiptir.

29 Ocak 1963 tarihli *Akşam* gazetesinin 1. sayfasında, İstinye'deki Kavel Kablo Fabrikası'nda çalışan 200 kadar işçinin dünden beri işvereni protesto etmek üzere tezgâhları başında oturma grevi yaptıkları belirtilmektedir. Haberin devamında da, işverence yeni atanan fabrika müdürünün fabrikada örgütlü olan Maden-İş Sendikası'nın[293] temsilcisi İlyas Kabil ile üç

291 Naim Tirali, "İşçilerin Sorunu", *Vatan*, 6 Ocak 1962.

292 "Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 568.

293 1947 yılında İstanbul'da İstanbul Demir ve Madeni Eşya Sendikası (Demir-İş) adıyla kurulan ve Kemal Türkler'in 1954'te Genel Başkan seçilmesinden son-

işçi temsilcisini işten atmasının ve sendikalı işçilere sendikalarından ayrılmaları için baskı yapmasının grevin başlama nedenini oluşturduğu bildirilmektedir.[294] Aslında, gerek fabrikada örgütlü Maden-İş Sendikası'nın Başkanı Kemal Türkler'in ve gerekse Kavel'in sahibi olan işadamı Vehbi Koç'u temsil eden Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK)[295] açıklamaları, direnişin başlamasının ilk nedeninin Kavel işçilerine önceki yıllarda ödenen ikramiyelerin Aralık 1963 itibariyle ödenmemesi olduğunu göstermektedir. Türkler'e göre, 31 Aralık'ta işçilerin bu durumu protesto etmesi ve sonrasında üç sendika temsilcisi ile Maden-İş Sendikası Şişli Şube Başkanı ve aynı zamanda sendikanın fabrikadaki baştemsilcisi olan İlyas Kabil'in, sorunu görüşmek üzere gittikleri fabrika müdürü İbrahim Üzümcü tarafından işten çıkarılması sonucu direniş başlamıştır.[296] TİSK'e göreyse zarar etmekte olan Kavel'e yeni atan-

---

ra 1956'daki 10. Genel Kurul'da yapılan tüzük değişikliği ile Türkiye Madeni Eşya ve Makine İşçileri Sendikası adını alan Maden-İş Sendikası, DİSK'in kurucu sendikalarından biridir. Bkz. "Maden-İş Sendikası", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 395-403.

294 *Akşam*, 29 Ocak 1963.

295 Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), 15 Ekim 1961'de, İstanbul Sanayii Odası'nın desteğiyle, Madeni Eşya İşverenleri Sendikası (MESS), İstanbul Tekstil İşverenleri Sendikası, İstanbul Matbaacılık Sanayii İşverenleri Sendikası, İstanbul Gıda İşverenleri Sendikası ve İstanbul Cam İşverenleri Sendikası'nın öncülüğünde kurulan İstanbul İşveren Sendikaları Birliği (bkz. *İşveren*, Kasım 1962, cilt 1, sayı 2, s. 14) tarafından Aralık 1962'de ülke çapında bir üst örgüt olarak kurulmuştur. TİSK'in kurulmasının ardından, İstanbul İşveren Sendikaları Birliği yayın organı olarak ilk sayısı Ekim 1962'de çıkan İşveren adlı dergi de TİSK yayını olarak çıkmaya başlamıştır. Bkz. *İşveren*, Ocak 1963, cilt 1, sayı 4, s. 3; bu arada adı geçen derginin İstanbul İşveren Sendikaları Birliği yayını olarak çıkan ilk sayısındaki ilk makalenin, dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit tarafından kaleme alındığı belirtilmelidir. "Demokratik Çalışma Düzeni ve Ekonomik Gelişme" başlıklı makalesinde Ecevit özetle, toplu sözleşme, grev ve sosyal adaletin kalkınma ve sanayi için zararlı olmadığını anlatarak bir bakıma işverenleri bu konularda ikna etmeye çalışırken, "Türk toplumunda sınıf şuuru yoktur, Türk toplumunun komünizme karşı tabii muafiyeti de bundan gelmektedir" demekte ve sağ-sol tartışmasının bütün demokratik ülkelerde anlamını yitirdiğini, Türkiye'de ise bu tartışmanın başlamadan bittiğini savunmaktadır. Bkz. Bülent Ecevit, "Demokratik Çalışma Düzeni ve Ekonomik Gelişme", *İşveren*, Ekim 1962, cilt 1, sayı 1, s. 4-9.

296 Kemal Türkler, "Kavel Olayının İçyüzü", *Sosyal Adalet*, 19 Mart 1963, yıl 1, sayı 1, s. 10.

mış bulunan İbrahim Üzümcü, işçilere aslında bir miktar ikramiye ödemiş ancak işçiler önceki yıllara göre ikramiyelerini eksik buldukları için kanunsuz biçimde iş bırakmışlardır.[297] 28 Ocak'ta başlayan direnişten yaklaşık bir hafta sonra, *Akşam*'ın 3 Şubat 1963 tarihli nüshasında ise, işverenin, iş bırakan 220 işçiyi işten çıkardığı, bunun üzerine aynı işverenin muhtelif fabrikalarında da 8 bin işçinin direnişi desteklemek üzere sakal bırakma eylemine başladığı bilgisi verilmektedir. Haberin devamında da Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar'ın beraberindeki on sendika başkanıyla birlikte İstanbul Valiliği'ne giderek vali yardımcısıyla görüştüğü kaydedilmektedir.[298] Aynı gazetenin 5 Şubat tarihli nüshasında da, "Kablo Fabrikası Mitingine Polisler Müdahale Etti" başlığı altında, ellerinde "sosyal adalet isteriz", "istismara paydos", "ölürüz de hakkımızı alırız", "ekmeğimizle oynayamazsınız" yazılı dövizler taşıyan direniş halindeki 220 işçinin, fabrika memurlarını fabrikaya sokmamak üzere barikat kurduğu ve bu durum üzerine fabrika müdürünün polisten yardım istemesiyle 200 kadar polisin fabrikanın çevresini sardığı haberi verilmektedir. Haberde ayrıca, İstanbul'daki sendikaların başkanlarının bir toplantı yaptıktan sonra 4 kişilik bir heyet oluşturarak İstanbul Valisi Niyazi Akı'yla görüştükleri ve görüşmede işten atılan tüm işçilerin yeniden işe alınmalarını istedikleri ve aksi halde vilayette son bulacak bir yürüyüş düzenleyeceklerini söyledikleri bildirilmektedir.[299] Direnişin devam ettiği 5 Şubat'ta da işçilerin, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e duruma müdahale etmesini isteyen telgraflar çektiklerine ilişkin haberler göze çarpmaktadır.[300] Bu arada direnişe verilen desteğin arttığını bildiren haberler de gazetelerde yer almaya devam etmektedir. Örneğin 8 Şubat tarihli *Vatan*'da İstinye halkı ile İstinye Tersanesi işçilerinin direnişlere destek oldukları bilgisi verilmektedir.[301] Dire-

297 "Kavel Fabrikasındaki Olay", *İşveren*, Şubat 1963, cilt 1, sayı 5, s. 22.

298 *Akşam*, 3 Şubat 1963.

299 *Akşam*, 5 Şubat 1963.

300 *Akşam*, 6 Şubat 1963.

301 *Vatan*, 8 Şubat 1963.

niş sürerken, her ne kadar 10 Şubat tarihli *Akşam*'da İçişleri Bakanı'nın başkanlığında 7 saat süren bir pazarlıktan sonra anlaşmaya varıldığı belirtilse de,[302] Vehbi Koç'un fabrikasını kapattığı haberi[303] ile işçilerin önce toplu sözleşme sonra işbaşı, işvereninse önce işbaşı sonra toplu sözleşme şartından vazgeçmediği haberinin 13 Şubat tarihli gazetelerde yer bulması[304] anlaşmazlığın sürdüğünü göstermektedir. Hatta taraflar arasında anlaşma sağlanamadığı gibi durumun daha da kötüleşmekte olduğuna dair bir haber, 14 Şubat tarihli *Akşam* gazatesinin 1. sayfasına yansımıştır. "Kavel Grevinde Polis ve İşçiler Çarpıştı" başlığıyla verilen habere göre, polis kordonu altında fabrika memurlarının fabrikaya sokulmak istenmesine işçilerin engel olmaya çalışması üzerine, bir polis komiserinin "mahvedin bu komünist uşaklarını" emrini vermesiyle işçiler ile polis arasında çatışma çıkmış, 9 işçi ve bir polis yaralanmıştır. Aynı haberde ayrıca Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi'nin olayın Cumhurbaşkanı, Başbakan ve İşçişleri Bakanı'na aktarıldığına dair demecine de yer verilmiştir.[305] Kavel'deki direniş, 13 Şubat'taki çatışmanın ardından, ertesi gün İstanbul Valisi ile Emniyet Müdürü'nün fabrikaya gidip işçilerle görüşerek polisleri geri çekmesinden[306] sonraki yaklaşık yirmi gün boyunca da devam etmiştir. Bu süre içinde çatışmaya sebebiyet verdiği düşünülen işçilerin gözaltına alındığı,[307] işverenin uzlaşma tekliflerini kabul ettiğini açıkladığı,[308] gözaltına alınan işçiler için savcının hapis cezası isteminde bulunduğu[309] bazı gelişmeler yaşanmıştır. Sonunda 4 Mart 1963 günlü *Vatan* gazetesinin, "Yılan Hikâyesi Sona Erdi, Kavel Olayı İşçilerin Zaferiyle Sonuçlandı" başlığıyla duyurduğu bir anlaşmayla direniş biterken, işverenin iş-

302 *Akşam*, 10 Şubat 1963.
303 *Akşam*, 13 Şubat 1963.
304 *Vatan*, 13 Şubat 1963.
305 *Akşam*, 14 Şubat 1963.
306 *Akşam*, 15 Şubat 1963.
307 *Akşam*, 19 Şubat 1963.
308 *Akşam*, 20 Şubat 1963.
309 *Akşam*, 22 Şubat 1963.

ten attığı bazı işçileri geri almayı, işe almayacağı işçiler için de tazminat ödemeyi ve işçilere ikramiye vermeyi kabul ettiği anlaşma nedeniyle, işçi ve işveren temsilcilerinin yanı sıra, görüşmelerde hazır bulunan Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve İstanbul Valisi Niyazi Akı'nın da katıldığı bir tören düzenlenmiştir.[310]

Yukarıda da belirtildiği üzere Kavel direnişi, 1963 düzenlemelerinin TBMM genel kuruluna indirilmesine neden olacak gelişmelere yol açmıştır. Öncelikle belirtilmelidir ki, direnişin kendisi de Kavel'de örgütlü bulunan Maden-İş Sendikası tarafından grev hakkının yasalaşması için değerlendirildiğinden bu gelişmelerden biri olarak ele alınmalıdır. Nitekim, direnişçi işçiler ile karşı karşıya gelen polis gücünün başındaki amirin megafonla eylemin yasal olmadığı yönünde yaptığı uyarıya Genel Başkan Kemal Türkler'in verdiği cevap bu açıdan dikkate değerdir: "Biz biliyoruz, grevimiz yasa dışıdır ama anayasa içidir. Biz anayasayı koruyacağız."[311] Kemal Türkler'in polise verdiği cevaptaki argüman, polisin Kavel'in çevresini sardığı ancak henüz direnişçi işçilere müdahalede bulunmadığı günlerde yayınlandığı anlaşılan bir Maden-İş bildirisinde de bir bakıma tekrarlanmaktadır. *Kim* dergisinin direnişin sürdüğü 20 Şubat 1963 tarihli sayısında, Maden-İş'in 5 numaralı bildirisinden yapılan alıntıya göre bildiride, "Büyük Grev"in devam ettiği ve polisin fabrika çevresinde tertibat aldığı ifade edilmekte ve ardından polisin tavrı övülürken şu sözler dile getirilmektedir: "Fakat Anayasa teminatı altında bulunan, Türk işçisinin Grev halinde direnme hakkına müdahale etmemekte ve bitaraflığını titizlikle muhafaza etmekte(dir)."[312] Kavel işvere-

310 *Vatan*, 4 Mart 1963; bu noktada belirtilmelidir ki, Kavel'deki direniş bitmekle birlikte tutuklu bulunan bazı işçilerin serbest bırakılmasından sonra Haziran 1963'te işten atılması üzerine de 30 kadar işçinin iş bırakığı yeni olaylar da yaşanmıştır. Bkz. "Kavel Direnişi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 239-240.

311 Celal Başlangıç, "78'inde 78'li Bir Delikanlı" (Süleyman Üstün), *Yetmişsekizliler Tükenmez*, Ekim-Kasım 2005; Kemal Türkler'in söz konusu cevabını nakleden Süleyman Üstün'ün konuşması için bkz. http://www.youtube.com/watch?v=rp3YBU8cyr0&list=PLFEA4CF542386851E

312 *Kim*, "Grev-Vakitsiz Ötüş", 20 Şubat 1963, yıl 5, sayı 242, s. 18.

nini temsil eden TİSK yayını *İşveren* dergisinin yukarıda sözü edilen sayısında yayınlanan ve adı geçen işveren Konfederasyonu'nun Cumhurbaşkanı, Başbakan, İçisleri Bakanı, Çalışma Bakanı ile birlikte birçok devlet yetkilisine gönderdiği bir telgrafla Maden-İş aynı sebeple şikâyet edilmekte ve şu sözler sarfedilmektedir: "İstanbul'da kurulu Kavel fabrikasında tahrik edilen haksız ve kanunsuz (...) zor kullanma hareketleri bütün uzlaştırma gayretlerimize rağmen devam etmektedir. Bu durum bazı sendikacıların kanunsuz ve haksız taleplerinin işverence kabul edilmesi için bir tazyik olarak kullanılmakta ve belki de umumi efkâra evvelce açıklandığı üzere toplu sözleşme grev ve lokavt kanun tasarısının meclislerden diledikleri gibi çıkmasını sağlayacak baskı hareketlerine bir basamak ittihaz edilmektedir."[313] Ancak Kemal Türkler'e göre aslında işveren çevreleri de Kavel direnişini "(...) fırsat bilmiş ve bu işyerlerindeki işçi-işveren anlaşmazlığından bol bol yararlanmak sevdasına kapılmışlardır. Bunun sonucu olarak da Kavel olayı fabrika sınırlarını aşmış, işverenler bir cephe kurarak Kavel olayını bütün Türkiye işçi işveren münasebetlerini yeni baştan ele alınması ve Meclis'te görüşülecek işçi hakları ile ilgili tasarıların yönünü tamamen işçilere karşı hale getirme vesilesi yapmaya muvaffak olmuşlardır."[314]

313 *İşveren*, Şubat 1963, s. 26.

314 Türkler, Mart 1963, s. 10; Kavel'in ülkenin en büyük sermaye gruplarından birine ait olduğu da gözönüne alınırsa, aynı direnişin Türkler'in iddia ettiği gibi işveren çevrelerince TBMM'ye gelecek tasarıları biçimlendirmek yönünde kullanılılmış olması da ihtimal dahilindedir. Nitekim *İşveren*'in Mart 1963 tarihli sayısında dönemin TİSK Genel Sekreteri Haldun Kip söz konusu direniş üzerine yazdığı bir makalede şu sözleri sarfetmektedir: "28 Ocak 1963 günü başlayıp 3 Mart 1963 tarihine kadar süren Kavel ihtilafı; bentlerini yıkıp etrafa taşma tehlikesi gösteren ve ancak son anda insanüstü gayretlerle yatağına sokulabilen bir nehir gibi şuursuz ve kontrolsüz bir hareket halinde memleket sathına yayılma istidadiyle, çalışma hayatında kader birliği yapmış insanlara 35 buhranlı gün yaşattıktan sonra, sakat zihniyetlerin taşkın gurur ve nahveti üzerine dikilen sağduyunun zaferi ile sona erdi. (...) Bu vesile ile Anayasamızın teminatı altında bulunan ve pek yakında kanunla düzenlenecek olan "Grev Hakkı"nın bir gaye değil; hep beraber arzuladığımız başka bir hakkın, barış içinde çalışma hürriyetinin vasıtası olduğunda da hepimizin birleşmesi gerektiğini belirtmek isteriz. Gerçekten asıl gaye, çalışma barışının "Toplu Sözleşme" yolundan sağlanmasıdır. Grev veya lokavt bunun sadece

Sonuç olarak Kavel direnişinin Maden-İş tarafından grev hakkını tanıyan 1963 düzenlemelerinin TBMM'ye getirilmesi için değerlendirildiği söylenebilir. Maden-İş'in bu amaçla izlediği yol, Temsilciler Meclisi üyesi Suphi Batur'un 1961 Anayasası'na grev hakkını veren maddenin konulması sırasında hem ilgili maddede grev hakkına yer verilip hem de hakkın kanunla düzenleneceğinin belirtilmesinin hukuki bir boşluk yarattığına ilişkin görüşüne bir bakıma paralel bir eylemi içermektedir. Hatırlanacağı üzere Batur, bir yandan grev hakkının verilirken bir yandan da hakkın kullanımının kanunla düzenleneceğine vurgu yapıldığına işaret ederek, 1961 Anayasası'ndaki geçici 7. maddeyle, atıfta bulunulan yasaların iki yıl içinde çıkarılacağına ilişkin amir hükme rağmen icra organının ilgili yasaları çıkarmaması durumunda kendisini cezalandıracak hiçbir düzenlemenin olmadığını ve bu nedenle hukuki bir boşluk bulunduğunu iddia etmiştir. Anayasa Komisyonu üyesi Muammer Aksoy ise böyle bir durumda yasayı çıkarmayan hükümetin anayasayı çiğnemiş olacağını ve her gün tenkide uğrayacağını kaydetmekle birlikte yasa çıkana kadar işçilerin grev yapmasının mümkün olmadığını öne sürmüştür. Maden-İş tam da bu noktada anayasanın işçilere grev hakkını verdiği ve Kavel işçilerinin bu haklarını kullandıkları tezini işleyerek, Kavel direnişiyle, bir yandan kendilerine müdahale eden kolluk güçlerini anayasayı ihlal etme pozisyonuna sokarken, öte yandan da yasanın çıkmamasıyla oluşan boşluğu görünür kılarak[315] hükü-

bir müeyyidesidir. Şu halde asıl hak, barışı bozan grev veya lokavt değil, çalışma hürriyet ve güvenini sağlayacak "Toplu Sözleşme" hakkıdır." Bkz. Haldun Kip, "Kavel Protokolünün Tahlili", *İşveren*, Mart 1963, cilt 1, sayı 6, s. 6.

315 Nitekim *Milliyet* gazetesinde çıkan bir yorumda şu sözler sarfedilmektedir: "(...) Bu olayın ortaya koyduğu bir gerçek üzerinde dikkatle durmak icap eder. Anaysanın tanımış olduğu grev hakkı henüz kanunlaşmadığı için yapılacak grevler kanun nazarında cezayı gerektirecek bir durumdur. Ve bu bakımdan Kavel işçilerinin durumu kanun dışıdır. Ancak grev hakkının Anayasada tanınmış olması, ayrıca bu demokratik hakkın kamuoyunda psikolojik bir desteğin bulunması, idari ilgililerin kanun dışı olmasına rağmen olaya sert müdahalelerde bulunmalarını önlemiştir. Zira hiç şüphe yok ki bu nevi davranışlar yalnız Kavel işçilerinin değil fakat kamuoyunun büyük bir tepkisini davet edecekti. Bu bakımdan ortada garip bir durum vardır: Kanun dışı olduğu bilinen bir olaya kanunun gerektirdiği müdahale yapılamamaktadır. İda-

meti yasayı çıkarmak üzere baskı altına almıştır. Kavel direnişi, Maden-İş tarafından böylece, Ecevit'in 1962 yılı başında bir ay içinde TBMM'ye sevk edileceğini söylemesine rağmen TBMM gündemine getirilmeyen tasarılar için hükümeti baskı altına almak yönünde değerlendirilmiştir.

Maden-İş Sendikası'nın Kavel direnişindeki tutumu bazı yayınlarda ağır biçimde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler içinde, özellikle CHP iktidarına yakın bir çizgide yayın yapması dolayısıyla *Kim* dergisinin yaptığı yayına örnek olarak değinilmelidir.[316] Adı geçen derginin yukarıda sözü edilen 20 Şubat 1963 tarihli sayısı, henüz devam etmekte olan Kavel direnişini kapak konusu olarak seçmiştir. Derginin kapağında Kemal Türkler'in müstehzi olarak yorumlanabilecek bir ifadeyle gülümsediği büyük boy bir fotoğrafı yeralırken fotoğrafın altında da "Bir Garip İş Anlayışı" yorumu yapılmıştır. Kapak konusu olan Kavel direnişi, "Grev-Vakitsiz Ötüş" başlığını taşıyan ve yukarıda belirtilen yazıyla temelde kanunsuz olduğu gerekçesiyle eleştirilirken, Kemal Türkler ve başkanı olduğu Maden-İş Sendikası da Türkler'in TİP'liliğine de gönderme yapılarak şu sözlerle suçlanmaktadır:

> "(...) Maden-İş ve onun Başkanı Kemal Türkler bir süreden beri Türk çalışma hayatını başka bir mecraya doğru yöneltmenin gayreti içinde olanların cephesinde idiler. Türk milli sendikacılığının temsilciliğini yapmakta olan Türk-İş'in tutumundan hoşnutsuz görünmeye ve üyesi olduğu Türkiye İşçi Partisi'nin görüşlerine sadık olarak bazı sendikaları Türk-İş'in içinde fakat karşısında bir manevi dayanışma cephesinde toplamak isteyen Türkler, yarın grev kanunu çıktığı zaman başlayacak hareketlerden önce kendi ismi etrafında politik bir sempati havası yaratabilmenin çabası ile hareket etmişti."[317]

---

reyi bu gariplikten kurtarmak için grev kanununun artık bir an evvel çıkması bundan sonraki olaylarda meşru olan ve olmayan davranışları tayin bakımından zaruret haline gelmiştir." Bkz. *Milliyet*, 4 Mart 1963.

316 Haftalık *Kim* dergisi dönem içinde CHP'ye yakın bir çizgide yayın yapan bir dergidir. Derginin 1963 yılı itibariyle sahibi ve Genel Yayın Müdürü olan Orhan Birgit de 1965 seçimlerinde CHP listesinden milletvekili olmuş, uzun yıllar CHP içinde siyaset yapmış bir gazetecidir.

317 *Kim*, Şubat 1963, s. 18.

İsmi anılmamakla birlikte Kemal Türkler ve sendikasının suçlandığı bir başka yazı da, henüz Kavel direnişi son bulmamışken, yukarıda değinilen uzlaşma haberlerinin basında yer bulduğu günlerde *Dünya* gazetesinde yayınlanmıştır. Ancak 12 Şubat 1963'te Bedii Faik imzasıyla kaleme alınan söz konusu köşe yazısında, Türkler ve sendikasından çok Çalışma Bakanı Ecevit hedef alınmıştır ve yazının asıl önemli yanı Ecevit'in gazeteye bir cevap yazısı göndermesine yol açmasıdır. Ecevit'in cevap yazısıysa Kavel direnişinin, 1963 düzenlemelerinin TBMM genel kuruluna getirilmesine doğrudan etki ettiğini göstermesi açısından önemlidir. "Bu Çalışma Bakanı ile mi?" başlığıyla yazısına giriş yapan Bedii Faik, Kavel direnişinin tümüyle haksız olduğunu savunarak direnişin yarattığı sorunun ancak İçişleri Bakanı'nın araya girmesiyle çözüldüğünü öne sürdükten sonra, Ecevit'i şu ifadelerle suçlamaktadır: "(...) Paşasının ve Türkiye'yi bir sınıf kavgasına düşürmek için herşeyi mübah görenlerin meşhur ve makbul Çalışma Bakanı ise bir hafta süren bu çadırlı işçi kuşatması karşısında İstanbul'a gelmek şöyle dursun Ankara'dan dahi sesini yükseltememiş, sanki yer yarılıp bu ultra sosyalisti içine çekmiş gibi sır olmuştur." Faik, yazısının sonunda ayrıca, "(...) Grev üstelik bu memlekette henüz ancak anayasada yazılı bir haktır ve kanunlaşmış değildir. Yarın bu hakkın tam olarak verilmesi karşısında her içişleri bakanına neler düşecektir onu da artık Tanrı bilir" sözleriyle grev hakkının yasalaşmasına dönük çekincelerini de dile getirmektedir.[318]

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit Bedii Faik'e cevap yazmıştır ve cevap yazısı Bedii Faik'in köşesinde 15 Şubat 1963'te yayınlanmıştır. Ecevit yazısında önce, Bedii Faik'in, kendisini "sosyalistlikle, komünistlikle açık-imalı" biçimde suçlamasına tepki göstermekte ve "her zaman sınıf ayrılığı ve sınıf kavgasını tahrik etmeye çalışanlarla ne zamandır açıktan mücadele halinde" olduğunu belirtmektedir. Daha sonra da isim vermeden Türkler ve ekibini şöyle eleştirmektedir: "(...) Olayla ilgili bir kısım sendikacılar hak iddialarını takip için kendilerine açık

318 Bedii Faik, "Bu Çalışma Bakanı ile mi?", *Dünya*, 12 Şubat 1963.

olan hukuki yolları seçecek ve bakanlığa başvuracak yerde meseleyi Çalışma Bakanlığı'nın yetki sınırları dışına çıkararak bir emniyet ve asayiş meselesi haline getirince durumla ilgilenmesini, o sırada İstanbul'da bulunan İçişleri Bakanı'ndan rica etmekten başka yapabileceğim bir şey kalmamış oluyordu." Ecevit yazısında ayrıca, Ankara'daki Türk-İş yöneticilerine de "İstanbul'daki bazı sendikacılar tarafından işçilerin hak iddialarını takip için tutulan yolun uygunsuzluğunu ve tehlikelerini zamanında" belirtmiş bulunduğunu da vurgulamakta daha sonra da, Kavel direnişinin 1963 düzenlemelerinin TBMM genel kuruluna getirilmesindeki doğrudan etkisine şu sözlerle işaret etmektedir:

> "(...) Anayasada grev hakkı tanındığı halde, bu hakkı toplu sözleşme ve lokavt hakları ile birlikte düzenleyen kanunun gecikmesindeki tehlikeler, Bakanlar Kuruluna tarafımdan izah edilmiş ve ertesi gün Sayın Başbakanla Sayın Meclis Başkanı durumla bizzat ilgilenerek, Meclisin bu kanunu bir an önce görüşebilmesi imkânları üzerinde durmuşlardır."[319]

Çalışma Bakanı Ecevit'in yukarıda değinilen yazısının 15 Şubat tarihli olduğu dikkate alınırsa, 1963 düzenlemelerinin TBMM genel kuruluna getirilmesi için yaptığı girişimin henüz Kavel direnişinin sürmekte olduğu günler içinde gerçekleştiği söylenebilir.

Yalnız bu noktada belirtilmelidir ki, 1963 düzenlemelerinin kanunlaşması sürecini etkileyen sendikal aktivite, yalnızca yukarıda sözü edilen eylemlerle veya TİP'li sendikacıların etkinlikleriyle ya da sendikal hak arama biçimi konusunda Türk-İş yöneticileri ile yaşadıkları ve giderek siyasal ve ideolojik farklılığı öne çıkmaya başlayan ayrışmayla sınırlı değildir. Dönem içinde temel olarak hak arama mücadelesinden kaynaklanan ve yukarıda sözü edilen eylemler ve çatışmaları da etkileyen bir işçi hareketi aktivitesi söz konusudur. Ocak 1961'de patronların sürekli işçi çıkarmalarına karşı yapılan bazı gösteriler, Kasım 1961'de Devlet Su İşleri İdaresi'nde çalışan 3.000 işçinin faz-

319 Bülent Ecevit, (Bedii Faik'e cevap yazısı), *Dünya*, 15 Şubat 1963.

la mesailerinin ödenmemesi nedeniyle yaptıkları protesto eylemleri, Aralık-Ocak 1961'de İstanbul limanında faaliyetin tümüyle durmasına ve bazı gıdaların bulunmasında sıkıntı yaratan grev, Ağustos 1962'de Ereğli'de 10 bin işçinin katıldığı miting, Aralık 1962'de Yapı İş Federasyonu'nun Ankara'ya düzenlediği, işçilerin polisle çatıştığı ve sonradan "açların yürüyüşü" olarak adlandırılan yürüyüş, Şubat 1963'te İstanbul'da Fik-Arı-Kelebek Kontrplak fabrikalarındaki grev, Mart 1963'te Singer Dikiş fabrikasında yapılan grev bu aktivitenin örnekleri olarak sayılabilir.[320]

YENİ BİR KONFEDERASYON DÜŞÜNCESİNE DOĞRU

Yukarıda belirtilen nedenlerle Türk-İş ile TİP'li sendikacılar arasında giderek belirginleşen ayrışmanın derinleşmesine neden olan sürecin kendisi önemlidir. Bu noktada süreç, bir yandan ayrışma halinin eylemler ve olayların niteliğini etkileyen veçhesi öte yandan da eylemler ve olayların ayrışmayı derinleştirici etkisiyle tanımlanabilir. Bu bölümde önce, TİP'li sendikacılar ve yöneticilerin özellikle Kavel olaylarının sıcaklığı içinde

320 Dönem içindeki eylemlerin kronolojik bir listesi için bkz. Tüm İktisatçılar Birliği, 1976, s. 113-116, 151-152; bu aktiviteyi sağlayan eylemlerin bazılarının, limanlar, demiryolları, rafineriler gibi önemli işletmelerde yapılan ve dolayısıyla daha fazla yankı bulan eylemler olduğu vurgulanmalıdır. Örneğin, Saraçhane mitinginin yapıldığı 31 Aralık 1961'de İstanbul limanında çalışan 6.000 işçinin tatil günlerinde de çalışmalarına rağmen mesai ücretlerini alamamaları üzerine iş bırakmaları üzerine, İstanbul limanında faaliyetin tümüyle durmasıyla dikkat çeken eylem bunlardan biridir. *Son Havadis* gazetesinin "Denizcilik Bankası ile tahmil ve tahliye işçileri arasında çıkan ihtilaf yüzünden Liman felce uğradı" başlığı ile manşetten verdiği habere göre işin durması nedeniyle gemiler limana yanaşamamış ve bu nedenle ithalatçılar zor durumda kalmıştır. Bkz. *Son Havadis*, 3 Ocak 1962; *Ulus* gazetesine göre, beş gün kadar süren eylem sonrasında işçiler haklarını, dönem içinde TİP Genel Başkanı da olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni Erakalın'ın, işveren konumundaki Denizcilik Bankası Genel Müdürü ile imzaladığı bir protokolle alırken, eylem sırasında sendika başkanı, kararlılık ifadesi olan şu sözleri sarfetmiştir: "Ben size kesin bir teminat veremem. Banka bize haksızlık etti. 24 saat daha sabredin. 24 saat sonra sizi teşvik ettiğim için tevkif edilebiliriz. 24 saat sonra haklarımızı alamazsak bankanın önünde benim cesedimi bulursunuz." *Ulus*'a göre başkanın bu sözüne işçiler, "hep beraber ölürüz" karşılığını vermişlerdir. Bkz. *Ulus* 4-5 Ocak 1962.

Türk-İş'e karşı yoğunlaşan eleştirileri özetlenecek ve aynı iklim içinde TİP'in yönetim kurulunda onayladığı yeni bir konfederasyonun koşullarına değinen bir belge de değerlendirilecektir. Sonraki bölümlerde ise DİSK'in kuruluşunu hazırlayan süreci oluşturan gelişmeler incelenecektir.

TİP'in Kavel ve 1963 düzenlemeleri dolayısıyla Türk-İş'e karşı yoğunlaşan eleştirileri ve yeni bir konfederasyon vurgusu

1963 düzenlemelerinin Kavel direnişiyle TBMM Genel Kurulu gündemine girmesi ile birlikte TİP bir yandan düzenlemeleri eleştirirken diğer yandan da Türk-İş'in sendikacılık anlayışına yönelik tepkilerini arttırmıştır. Türk-İş bu dönemde, yukarıda daha önce konu edilmiş bulunan makalesiyle yalnızca Aybar tarafından değil, TİP'li sendikacılar tarafından da eleştirilmiş, aynı zamanda, *Sosyal Adalet* dergisinde de bu yönde birçok yazı yayınlanmıştır. Bu yazılardan biri, Kavel direnişine ilişkin tutuklamalar ile Türk-İş yöneticilerinin 1963 düzenlemeleri konusundaki tutumunu bir arada konu edinen "Tevkifler Türk-İş ve güney sendikaları" başlıklı yazıdır. 1963 düzenlemeleri için TBMM genel kurulunda görüşmelerin henüz başlamamış olduğu 19 Mart'ta yayınlanan yazıda, Kavel direnişi sırasında tutuklanan işçilerin durumundan ayrıntılı olarak söz edildikten sonra, "Bir Sendikacı ki" alt başlığı altında, Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi İbrahim Topkar, İstanbul Radyosu'nda Çalışma Bakanı Ecevit ve işveren temsilcileriyle birlikte katıldığı bir açık oturumda düzenlemelere ilişkin bir yorumda bulunmadığı gerekçesiyle şu sözlerle eleştirilmektedir: "(...) Oysa ki, açık oturumun yapıldığı ve Topkar'ın sanki önemli bir şey yokmuş gibi konuştuğu sırada, 14 Kavel işçisi arkalarında gözü yaşlı ailelerini bırakmış, hapishanenin demir parmaklıkları arkasında mücadelelerinin bedelini hürriyetleriyle ödüyorlardı." Ancak belirtilmelidir ki, söz konusu yazının belki de asıl önemli yönü, Türk-İş yöneticisi olarak Topkar'ın eleştirilmesinden öte, yazının sonraki bölümünde doğrudan Türk-İş'in de hedef alınma-

sıdır. Nitekim sonraki bölümde, Türk-İş'in, Akdeniz bölgesindeki güney sendikaları olarak adlandırılan sendikalara karşı tepeden inmeci atamalar gerçekleştirdiği ve sendikaların bu durumdan rahatsızlık duydukları konu edildikten sonra Türk-İş yönetimini hedef alan şu sözler sarfedilmektedir:

> "(...) Dünyadaki sendika hareketleri göstermektedir ki, sendikalaşmanın başlamasından bir süre sonra belirli bir sendika liderleri grubu, yerlerini sağlamlaştırınca, bir bakıma tutucu olmakta ve ilk zamanların akıncı ruhunu yitirmektedirler. Fakat işçilerin durumu gittikçe kötüleştiği, işsizlik arttığı ve ücret düşüklüğü ile sosyal adaletsizlik sürüp gittiği için işçi saflarından yeni ve akıncı önderler çıkmaktadır. Türk sendikacılığı bugün bu dönemdedir."[321]

Adı geçen derginin 9 Nisan 1963 tarihli sayısındaki bir başka yazıda ise, bir yandan yine Türk-İş'e yönelik eleştiriler yapılırken diğer yandan da bu kez 1963 düzenlemelerine ilişkin TİP görüşü ortaya konulmaktadır. Türk-İş'in, 1963 düzenlemeleri için destek sağlamak üzere üye sendikaların başkanlarını Ankara'ya çağırdığını bildiren yazıda, önce Konfederasyon yöneticileri, sendika başkanlarının karşısına "hazırlıksız, kararsız, hatta kendi mukadderatı hakkında sağlam bir görüşü olmadan" çıkmakla suçlanmış, ardından da TİP'in düzenlemeler hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Buna göre TİP, 1961 Anayasası'nda sendika hakkının serbesçe kullanılabileceği hükmü gereğince ilke olarak ayrı bir sendikalar kanununun düzenlenmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca TİP, Anayasa ile temel hakların

---

321 *Sosyal Adalet*, "Tevkifler, Türk-İş ve güney sendikaları", 19 Mart 1963, yıl 1, sayı 1, s. 11; söz konusu yazıda Türk-İş'in, örgütlü oldukları bölgelerde keyfi atamalar yapmasına tepki gösterdikleri için konu edilen güney sendikalarının, Kavel direnişi sırasında da, hem Kavel direnişi ve örgütlenme sorunları, hem de sendikal hakların elde edilmesindeki yaklaşımı nedeniyle Türk-İş'i eleştirdikleri görülmektedir. Nitekim, Kavel direnişinin sürdüğü 7 Şubat 1963 tarihinde, *Vatan* gazetesine "Türk İş Diktatördür" başlıklığıyla yansıyan bu eleştirilerden birinde, ağırlıklı olarak Akdeniz bölgesinde örgütlü olan güney sendikaları, Türk-İş'i, keyfi kararlar almakla, sendikal haklar için yapılması gereken düzenlemeler için yeterince mücadele etmemekle ve çıkar çevreleriyle işbirliği içinde olmakla itham etmektedirler. Bkz. *Vatan*, 7 Şubat 1963.

özüne dokunulamayacağının hükme bağlandığını ve bu nedenle grev hakkına yönelik tüm sınırlamalara karşı çıktığını bildirmektedir. TİP'e göre lokavt ise bir hak olarak tanımlanamayacağı için kabul edilemeyecek bir işveren eylemidir.[322]

Sosyal Adalet dergisinde, Türk-İş yönetiminin 1963 düzenlemelerine ilişkin yaklaşımı dolayısıyla sendikal anlayışının eleştirildiği belki de en sert yazılardan biri TBMM'de görüşmelerin sürdüğü 16 Nisan 1963'te yayınlanmıştır. Adı geçen dergide iki sayfa olarak yayınlanan yazının, "Grevcinin Bileğinde Kelepçe" başlığını taşıyan ilk sayfasında, tutuklanan Kavel işçilerinin mahkemeye çıkarılış öyküleri anlatılmaktadır. İşçilerin mahkeme ve hapishanedeki durumlarının fotoğraflarla birlikte betimlendiği bu ilk sayfada, işçilerin aileri hakkında da yine fotoğraflar eşliğinde bilgiler verilmekte, özetle aileleri ile birlikte mahkeme sürecini yaşayan işçilerin sonunda tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmakla birlikte, maddi ve manevi olarak yıprandıkları anlatılmaktadır. Yazının ikinci sayfasında ise, ilk sayfanın başlığına gönderme yapan "... Ve Pazarlıkçı Sendikacılar" başlığı altında Türk-İş yönetimi, TBMM'de görüşülen düzenlemeler için milletvekilleriyle pazarlığa girişmek dışında hiçbir şey yapmamakla suçlanmaktadır. Söz konusu yazının bu bölümü TİP'li sendikacıların sendikal platformlarda da Türk-İş yöneticilerini açık biçimde eleştirdiğine ilişkin gelişmelere yer vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu bölüme göre yönetim, kendisine destek için Ankara'ya çağırdığı üye sendikaların başkanlarıyla düzenlemeler için Türk-İş'in önerilerini belirlemek üzere 8 Nisan'da bir toplantı yapmış, toplantıda, "Türk işçisinin nihai görüşü" adı altında önceden milletvekillerine dağıttığı, hiçbir alternatif getirmeyen bir metni emrivaki yaparak sendika başkanlarına onaylatmaya kalkmıştır. Bunun üzerine TİP'li sendikacılar Şaban Yıldız eliyle toplantıyı yöneten başkanlığa şu sözleri içeren bir önerge vermiştir: "Kanun tasarılarında yapılması gereken tadil bugünkü toplantıda tesbit edilecekken Türk-İş bu tadilleri günlerce önce tesbit etmiş, bastırmış, bütün sendikaların nihai kararı şeklinde parlamento üye-

322 *Sosyal Adalet*, "Sendikacılar Ankara'da", 9 Nisan 1963, yıl 1, sayı 4, s. 5.

lerine göndermiş, bizi bir emrivaki ile karşı karşıya bırakmıştır. Bunun bütün mesuliyetini hazırlayıcılara bırakıyoruz."[323] Bu noktada belirtilmelidir ki, TBMM'de görüşmeler sürerken, Türk-İş TİP'li sendikacılar tarafından yalnızca 1963 düzenlemeleri bağlamında değil bir bütün olarak sendikal anlayışı açısından da eleştirilmiştir. Nitekim TİP'li sendikacılardan ve sonradan DİSK'in genel sekreterleri olacak olan Kemal Sülker *Sosyal Adalet*'te "Türkiye'de 'Pazarlık' metodu uygulanamaz" başlığıyla kaleme aldığı bir makalesinde, Türk-İş'in, ABD'de lobicilik olarak adlandırılan anlayışı Türkiye'de uygulamaya çalıştığını belirterek, milletvekillerini seçimle tehdit ederek hak aramak olarak tanımladığı bu anlayışın Türkiye gerçekleriyle bağdaştıramadığını ifade etmektedir. Sülker'in makalesindeki en dikkat çekici bölümünün, bu tür bir sendikacılığı "faziletsiz yol" alt başlığı ile eleştirdiği bölüm olduğu söylenebilir. Sülker'e göre; "Lobby'cilikte üstelik bir de 'inanmış adam fazileti' yoktur. Bir davaya inanan adam ille menfaat bekleyerek onu savunmaz. 'Sen benim şu maddemi değiştir, ben de senin seçilmene çalışırım' demede bir dar menfaatçilik gizlidir. Kaldı ki asıl menfaat; şu veya bu partinin emekten yana olmayan mensubunu elde etmek için yalvarıp yakarmada değil, işçi sınıfı olarak memleketimiz politik hayatında sahneye çıkmak ve Meclis'te emekçilerin, emekten yana olanların, sosyal adalet uğruna savaşanların çoğunluk sağlayarak Anayasa ilkelerini hayata geçirmesindedir. Bu asil ve dürüst yol bu uğurda açık çalışma varken gizli pazarlıklarla oylanıp günü gün etmek, işçi davasına bağlılıktan başka şeyler ifade eder." Bu noktada belirtilmelidir ki, Sülker'in makalesinde bu görüşler öne sürülürken makale içinde Seyfi Demirsoy, Halil Tumç ve Bahir Ersoy'un fotoğraflarına da yer verilmiştir.[324]

Yukarıda özetlenen eleştirilerin, Mayıs 1963'te "okunan ve onaylanan" Genel Merkez çıkışlı 12 sayfalık bir belge ile

323 *Sosyal Adalet*, "Grevcinin Bileğinde Kelepçe... Ve Pazarlıkçı Sendikacılar", 19 Nisan 1963, yıl 1, sayı 5, s. 3-4.

324 Kemal Sülker, "Türkiye'de 'Pazarlık' metodu uygulanamaz", *Sosyal Adalet*, 23 Nisan 1963, yıl 1, sayı 6, s. 6.

TİP'in resmi görüşü olarak da paylaşıldığı belirtilmelidir. Ancak, Sülker'in makalesinden yaklaşık 20 gün sonra Yönetim Kurulu'nca onaylanan söz konusu belgenin asıl önemli yanı yeni bir konfederasyon fikrine atıfta bulunmasıdır. 12 Mayıs 1963'te Gaziantep'te toplanan TİP Genel Yönetim Kurulu'nda okunduğu ve onaylandığı ibaresini taşıyan "TİP'in Sendikacılık Hakkındaki Görüşleri" başlıklı belgede, Türkiye'nin sendikal tarihinden söz edildikten sonra, "işçi sınıfının bilinçlenmesi karşısında işveren ve sermaye çevrelerinin yabancılardan da destek görerek işçi sendikalarını ve üst kademelerini başka yollara ve oyalayıcı metodlara çevirmek için tedbirler almaya başladıkları" belirtilmekte (sayfa 5-6), ardından da, normal şartlarda sendika ve üst örgütleri parçalamanın doğru olmadığı vurgulandıktan sonra yeni bir konfederasyon kurulması düşüncesinden şu satırlarla söz edilmektedir: "(...) Bir işçi teşekkülü işçi menfaatlerine hizmet etmekten uzaklaşırsa, yöneticileri işverenlerin ve egemen çevrelerin isteklerine göre çalışırsa, o işçi teşekkülü temel görevlerini unutur, göstermelik hale düşer, sendikalar veya konfederasyon, yöneticilerini besleyen birer geçim kaynağı halini alırsa, kanuni haklarını bile kullanmaktan kaçınan, cesaretle açık emek mücadelesi yapmaktan vazgeçen yöneticileri o bünye içinde değiştirmek, yerlerine gerçek sendikacılıları geçirmek –çeşitli taktikler, kanun dışı oyunlarla– mümkün olmazsa, o vakit elbette ki niteliğini yitiren o işçi teşekkülü yerine bir yenisini kurmak gerekir. Çünkü bu, işçi sendikasını, ya da üst kurulu parçalamak olmaz. Aksine işçi sınıfını dizginleyen kuvvetlere karşı gerçek işçi teşekkülünü meydana getirmek olur" (sayfa 7-8). Belgenin sonraki bölümlerindeyse, "pazarlık metodu", özetle, "işçilerin bir parti olarak Meclis'te temsil edilme isteklerini köreltmek için ortaya atılmış ve işçi sınıfını aldatıcı bir yola itmek isteyenlerce ilk denemesi" yapılan ancak başarılı olamayan ve iflas eden bir taktik olarak eleştirilmektedir. Belgenin sonraki sayfalarında yer alan şu ifadeler de dikkat çekicidir: "Yeni sendikalar kanunu karşısında sendika hareketine yön verilirken bütün tutucu, şaşırtıcı, parçalayıcı etkenleri göz önünde tutmak, bun-

lardan sıyrılma çarelerini mutlaka bulmak zorundayız" (sayfa 9-10) denmektedir.[325]

Yukarıda özeti verilen belgeye ilişkin olarak TİP üzerine yazılan çalışmalarda bir kayıt ya da yorum bulunamadığı belirtilmelidir. Örneğin TİP'in yöneticiliğini de yapmış olan Türkiye solunun önemli isimlerinden Nihat Sargın da, TİP üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında kendisinin gidemediğini belirttiği toplantıda, Kürt sorunu, Ortak Pazar, 141 ve 142'nin kaldırılması konularının ele alındığını vurgulamakta ancak bu belge ve içeriğinden söz etmemektedir.[326] Belgede, bir parti için hele TİP gibi dönem içinde iktidar çevrelerinin büyük baskısı altında olan bir parti için sorun yaratabilecek olan "kanun dışı oyunlar" ifadesinin bulunması, söz konusu belgenin kamuoyuna açıklanmadığını düşündürmektedir. Ancak, sonraki dönemdeki gelişmeler de düşünülürse, belgenin, TİP'in DİSK'i kurmayı tasarladığını ileri sürmek için yeterli bir kanıt olmadığı söylenebilir. Hatırlanacağı üzere, yeni konfederasyon fikri daha önce de TİP'li sendikacılar tarafından dile getirildiği gibi Kavel grevi sırasında güney sendikacıları tarafından da söz konusu edilmiştir. Hatta sonraki yıl deniz iş kolunda ömrü kısa sürecek bir konfederasyon dahi kurulmuştur.[327] Ancak yine de, dönem içinde yeni bir konfederasyon kurmaya yönelik söylemler, sendikal hareketi bölme ithamına hedef olmayı göze almayı gerektirecek bir tabuya dokunmak anlamına da gelmektedir. TİP'in yönetim kurulunda onaylanan belgeyse, yeni bir konfederasyon kurma kararından değil daha çok yeni bir kon-

325 TİP Genel Merkezi, 1963: TİP'in Sendikacılık Hakkındaki Görüşleri-12 Mayıs 1963 Günü Gaziantep'te Toplanan Genel Yönetim Kuruluna Okunmuş ve Aynen Onaylanmıştır (teksir metin-12 sayfa), İstanbul: Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

326 Sargın, cilt 1, 2001, s. 164-170.

327 1964'te Türk Hür-İş adıyla bir konfederasyonun kurulduğu da belirtilmelidir. Deniz iş kolunda, Türkiye Gemi Adamları Sendikası'nın, kendi iş kolundaki Ulaş-İş Federasyonu'na katılmaksızın Türk-İş'e katılması üzerine, adı geçen federasyonun öncülüğünde kurulan söz konusu konfederasyon, Ulaş-İş'in Türk-İş'le arasındaki uyuşmazlığı gidererek, Türk-İş'e dönmesi üzerine etkinliğini kaybetmiş, 1966'da bağımsız sendikaları örgütlemeye çalışmış, çalışma açısından daha önemlisi DİSK'in kuruluş çalışmaları içinde de bulunmuştur. Ancak sonraki yıllarda bir etkinlik gösteremeyerek silinip gitmiştir. Bkz. "Türk Hür-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 324.

federasyon kurmanın koşullarından söz ediyor görünmektedir. Bu belge, emek tarihi yazınında şimdiye kadar konu edilmemesi açısından da önemlidir. Ancak yine de söz konusu belgenin dönem içinde ve sonrasında "DİSK'i TİP kurdurttu" iddialarını doğrulayan bir veri olarak görülemeyeceği belirtilmelidir. Belgenin daha çok, TİP ile Türk-İş arasındaki gerilimin geldiği düzeyi gösterme ve zihinlerden geçen yeni bir konfederasyon fikrini yazıya dökme anlamı taşıdığı söylenebilir.

Bölünmeyi derinleştiren eylemler, gelişmeler veya eylemlerin ve gelişmelerin niteliğini etkileyen bölünmeler

Başlangıçta Türk-İş ile TİP'li sendikacılar arasında sendikal anlayıştaki farklılaşma gibi görünen, ancak yukarıda özetlenen nedenlerle giderek siyasallaşarak sendikal hareketin ayrışması olarak biçimlenmeye başlayan ve nihayet DİSK'in kurulmasıyla sonuçlanan sürecin anlaşılması açısından bu yönde yaşanan gelişmelerin de incelenmesi gereklidir. O nedenle bu bölümde bölünmeyi derinleştiren ve niteliğini etkileyen gelişmeler üzerinde durulmaktadır.

Kozlu olayları (Mart 1965): Türk-İş-TİP gerginliği

11 Mart 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinde "Binlerce Maden-İşçisi Kanunsuz Greve Başladı" başlığıyla verilen habere göre, 10 Mart'ta Zonguldak Karadon kömür ocaklarında işçiler işi durdurmuşlar, önce 1.500 işçinin katıldığı eyleme, Kozlu ve Kilimli'yle katılım daha sonra 5.000 işçiye çıkmış, eylemci işçiler çalışmaya gelen arkadaşlarını da trenlerden indirmişler ve çıkan olaylarda da iki mühendis yaralanmıştır. Haberin devamında işletme yöneticilerinin eylemin işçilere verilmesi kararlaştırılan liyakat zammının dağıtımına yaptıkları itirazla ilgili olduğunu söyledikleri de belirtilmektedir.[328] *Milliyet*'in 12 Mart'ta-

328 *Milliyet*, 11.03.1965; Tuncer'e göre, aslında olayların çıkmasının nedeni işverenin adaletsiz prim uygulamasıdır. İşveren, 26 milyon liralık kârından 5 milyon lirayı liyakat zammı olarak dağıtmayı kararlaştırmış ancak paranın %

ki manşetine göreyse "Zongultak'ta kanunsuz grevi tahrikten 49 kişi nezarete alınmış, ve grev sona" ermiştir. Haberde ayrıca, Türkiye Taş Kömürü İşletmeleri yetkilileri ile vali ve olaylara el koyan savcının, eylemin kanunsuz olduğunda hemfikir oldukları vurgulanmaktadır.[329] Adı geçen gazete, birinci sayfadan tam sayfa olarak verdiği ve "Zonguldak'ta Kanlı Olaylar" manşetiyle duyurduğu 13 Şubat tarihli haberindeyse, binlerce işçinin jandarmayla çatıştığını, iki işçinin öldüğünü ve Bakanlar Kurulu kararıyla işçiler üzerinde jetlerin uçurulduğunu, Başbakan'ın Senato'nun yanı sıra parti liderlerine de başbakanlığa davet ederek bilgi verdiğini ve ayrıca radyoya olaylarla ilgili yayın yasağı konduğunu ve üç ilde emniyet tedbirlerinin arttırıldığını nakletmektedir.[330]

Sonraki günkü haberlere göre, olayların bastırılmasının ardından bölgeye Çalışma Bakanı ile giden İçişleri Bakanı, bölgede "Kimin ne için konuştuğu belli değil. Bunları yapan komünistlerdir. Burada konuşanlar, kimi şahsi menfaati için, kimi sakat ideolojisi için konuşmaktadır ve 'böyle konuşanların ağzını tıkayın' demektedir."[331] Bir başka haberdeyse Kozlu Bölge Müdürü Akif Bilge'nin sözlerine yer verilerek sendikalar arası rekabet dolayısıyla olayların çıktığı, yetkili sendikanın eski başkanının "ben olsam daha fazlasını alırdım" diyerek yeni yönetimi işverenin adamı olmakla itham ettiği, ekibiyle işçiyi kışkırttığı iddia edilmektedir.[332]

65'inin işletme yöneticilerine, kalan % 35'ininse işçilere dağıtılması öngörülmüştür. Üstelik işçilere dağıtılacak primden de, 47 bin işçiden ancak 17 bininin yararlanması ve bu adaletsiz uygulamanın, yöneticileri devlet desteğiyle seçilen ve işverene yakın işyeri sendikasınca da desteklenmesi olayları başlatan nedendir. Bkz. Kadir Tuncer, *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Göçebe Yay., İstanbul, 1998, s. 84-86.

329 *Milliyet*, 12.03.1965.

330 *Milliyet*, 13.03.1965.

331 *Milliyet*, 14.03.1965.

332 *Milliyet*, 14.03.1965; Bölge Müdürü'nün olayları kışkırtmakla suçladığı eski sendika başkanı Mehmet Alpdündar'dır. Oysa Alpdündar iddiaya göre, daha once devlet desteğiyle işverenle işbirliği yapan bir grup tarafından sendika başkanlığından uzaklaştırılmış, ardından işyeri sendikasıyla işveren "sıkı fıkı" ilişkiler kurmuştur. Bkz. Tuncer, 1998, s. 84. Alpdündar daha sonra sendikasıyla birlikte DİSK kurucularından biri olacaktır. Bu arada, 14 Mart tarihli

Kozlu olaylarının ilk gününde gerek Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ve gerekse Genel Sekreter Halil Tunç'un eleştirileri açık biçimde TİP'i hedef almamak yönündedir. Tunç açık bir ifadeyle Hükümet'i suçlamaktadır: "İşçi tarihimizde ilk defa kanlı bir olay oldu. Bu bir dönüm noktasıdır. Olayların kesin sonucunu aldıktan sonra düşüncelerimizi açıklayacağız. Bu meselede ne hükümetin ne de zabıtanın tutumu tutumdur." TİP ise olayların nedenini anayasanın gerektiği gibi uygulanmamasına bağlamaktadır.[333] Bununla birlikte Sülker'in 14 Mart 1965 tarihli *Yeni Gazete*'den yaptığı alıntıya göre, Demirsoy, TİP'i açıkça hedef almamakla birlikte şunları söylemektedir: "İşçilere tesir edebilecek olan bazı kimseler devamlı şekilde tahrikçiler tarafından yönetilmiş, hatta bazıları sarhoş dahi edilmiştir. Tahrik edenler, olaylar arasında ortadan kayboluvermiştir. Yayınlanan beyannameler de önemlidir. Bazı beyannamelerde komünizm methedilmiştir. Bu durumlardan ilgili makamlar haberdar edilmiş, tedbir alınması istenmiştir."[334] Yine de, 17 Mart 1965 tarihli *Milliyet*'te konuk yazarların makalelerine yer verilen "Düşünenlerin Düşünceleri" köşesinde, "Zonguldak olayının nedenleri" başlıklı bir makale kaleme alan Halil Tunç "aslında dünyanın en iyi niyetli ve kanaatkâr işçisi Japonlardan sonra Türk işçisidir" demekte ve Kozlu olaylarının nedenine ilişkin olarak devlet paternalizmini seslendiren bir tonla özetle şunları söylemektedir:[335] "Başlangıçta, haksızlığa karşı masum bir tepkiden ileri gitmeyen Zonguldak olaylarında alakalıların, şefkat yerine şiddet kullanması bu üzücü olaya sebebiyet vermiştir." Ancak Halil Tunç'un makalesinden bir gün sonra yayınlanan Türk-İş bildirisinde bu kez TİP açıkça

Milliyet'te "Görüş" adlı köşesinde Bülent Ecevit, toplu sözleşme düzenine geçilmesine rağmen, işçilere kendileriyle ilgili konularda görüşlerinin sorulmadığını, kendileriyle ilgili kararların belli ki bu olayda da kendileriyle iletişim kurulmadan alındığını, ikramiyenin dağıtımının adilliğine işçilerin ikna edilmediğini ve olayların da bu nedenle çıktığını yazmakta hükümeti de "zaten kaybedecek fazla şeyleri olmayan" işçilerin üzerine asker göndermekle suçlamaktadır. Bkz. Bülent Ecevit, "Zonguldak", *Milliyet*, 14.03.1965.

333 *Milliyet*, 14.03.1965.

334 Sülker, 1975, s. 230.

335 Halil Tunç, "Zonguldak olayının nedenleri", *Milliyet*, 17.03.1965.

suçlanmakta ve "Türk-İş'in gücünü, kendi çıkarları için en büyük engel sayan, Türkiye İşçi Partisi'ne mensup bazı kimseler, işçi hareketine menfaatleri uğruna politika karıştırmak çabasına kapılmışlardır. (...) Hangi siyasi teşekkül olursa olsun, Türk işçi hareketinin gücünü kendi siyasi menfaatleri uğruna kullanmaya kalkışırsa, karşısında Türk-İş'i bulacaktır" denmektedir.[336] Sonraki günlerde Türk-İş'te yapılan toplantıdan sonra yayınlanan "işçi liderlerinin" bildirisindeyse TİP'in adı anılmamakta ancak "Türk-İş'in hiçbir siyasi amaca alet edilemeyeceği (...) Türk-İş'in her türlü diktatoryal eğilime, sınıf tahakkümü yaratan görüşlere ve insanin insanı istismarına dayanan sistemlere karşı olduğu" vurgulanarak aslında TİP suçlanmaktadır.[337]

Türk-İş'in yukarıda özetlenen suçlamalarına TİP, kurucu sendikacı ve ileride DİSK kurucusu da olacak olan, işçi kesiminden Genel Sekreteri Rıza Kuas[338] imzasıyla cevap vermiştir. 21 Mart 1965 tarihli üç sayfalık bir basın açıklaması yapan Kuas önce, Senato'da, TİP'in yayınladığı bildirilerle olayları kışkırttığını öne süren Çalışma Bakanı'nı iddialarının asılsız olduğunu, TİP'in Kozlu olaylarına değinen hiçbir bildiri yayınlamadığını belirtmekte ve ardından da sözü Türk-İş yönetiminin bildirisine getirerek özetle şunları söylemektedir:[339]

> "(...) Türk-İş yöneticileri, kendi sorumluluklarını ve cesaretsizliklerini örtebilmek kaygısıyla, Zonguldak olaylarında tahrikçilerin bulunduğunu bu arada Türkiye İşçi Partisi'ne mensup bazı kimselerin işçi hareketlerine politika karıştırdığını

336 Çelik, 2010, s. 510.

337 *Milliyet*, 21.03.1965.

338 TİP ilk olağan büyük kongresini Şubat 1964'te İzmir'de toplamış, kongre sonrasında kurucular arasında yer alan ve daha sonra DİSK'i de kuracak olan Kemal Türkler, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmişler, Nebioğlu ve Kuas Yürütme Kurulu'na da girerken, Rıza Kuas ise, biri aydın, diğeri işçi kesiminden olmak üzere iki genel sekreteri olan TİP'in, işçi kesiminden seçilen genel sekreteri olmuştur. Bkz. Ünsal, 2002, s. 167, 170, 174, 181.

339 TİP Ankara İl Merkezi, 21.03.1965: Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri Rıza Kuas'ın Çalışma Bakanı'nın Senatodaki demeci ve Türk-İş'in tutumuyla ilgili olarak basına verdiği demeçtir (teksir metin - üç sayfa), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

söyleyecek kadar iz'an ve basiretten yoksun duruma düşmüşlerdir. Türk-İş yöneticilerine şunu hatırlatmak isterim: Bugüne kadar Türk işçisinin insanca yaşamak için attığı her adıma Türk-İş karşı çıkmıştır. Mesleki bir teşekkül olarak Türk-İş'in baştaki yöneticileri muhtelif vesilelerle, Türk işçisinin işverene karşı giriştiği hareketleri dışarıdan gelen tesirlere kapılarak durdurmuş ve işçi haklarını korumada hayret verici bir ihmal gösterilmiştir. (...) Türk-İş şunu açıkça bilmelidir ki Türkiye'nin bugünkü işçileri ve sendikaları artık Türk-İş'in kuruluş tarihindeki işçiler ve sendikalar değildir. İşçiler bugün öylesine bilinçli hale gelmişlerdir ki, kendileri aleyhine çıkarcı çevrelerin lehine oynanan oyunların hepsini görmekte, kendilerine ihanet edenleri bir bir tanımaktadırlar. (...) Türk-İş yöneticilerinin bu davranışları artık işçi hareketlerine liderlik yapamayacaklarının kesin delilidir."

Kuas'ın cevabından bir süre sonra, 8 Nisan 1965'te İzmir'de basın toplantısı yapan Halil Tunç ise bu kez, TİP yöneticilerinin "ihtilalci sosyalizm metodları ile çalıştığını" ileri sürerek bunu ispat etmeye hazır olduklarını söylemiş ve Rıza Kuas ile Kozlu olayları sırasında aralarında geçtiğini iddia ettiği konuşmayı aktarmıştır. Tunç'a göre Kuas, "Türk-İş niçin duruyor, bütün işçiye emir verin, hedef Zonguldak deyin ve işçiyi çarpışmaya davet edin" demiş, kendisi, Zonguldak'ta ordu ile işçinin karşı karşıya olduğunu söyleyerek, işçiyi kime karşı harekete geçireceklerini sormuş, Kuas, "tabii orduya karşı" cevabını vermiştir. Tunç, bunun üzerine Kuas'a, işçileri temsil etme iddiasında olan bir örgüt olarak neden TİP'in böyle bir emri vermediğini sorduğunu, Kuas'ınsa "biz henüz o güce erişemedik, o güce eriştiğimiz gün bunu yapacağız" dediğini ileri sürmektedir. Kuas, Tunç'un iddialarına cevaben, kendisinin 27 Mayıs ve anayasaya kalben bağlı olduğunu, anayasaya kırmızı oy vermediğini, Amerikalılardan para alarak İzmir'de basın toplantısı yapmak yerine işçi davalarına eğilmesini Tunç'a tavsiye ettiğini söylemiştir.[340] Kuas, Tunç'a asıl cevabını ise 21 Nisan 1965'te

340 *Milliyet*, 09.04.1965.

TİP Genel Merkezi'nde bir basın toplantısı düzenleyerek vermiştir. Kuas'a göre Tunç'un Kozlu olayları sırasında yapılan bir konuşmayı, üstelikte içinde ciddi bir suç ithamı varken bir ay sonra gündeme getirmesi, iddialarının asılsız ve maksatlı olduğunun delilidir, zaten tanık olarak gösterdiği kişiler de tanıklık yapmamışlardır. Kuas'ın basın açıklamasının sonraki bölümleri Türk-İş'in aldığı AİD yardımlarından, ABD gezilerine kadar Türk-İş yöneticilerine yönelttiği 11 maddelik suçlama listesini içermektedir.[341]

Ancak açıklamanın çalışma açısından asıl önemli bölümü, Kuas'ın "işçi sınıfı ile işçi partileri" hakkındaki görüşünü açıkladığı şu satırlardır:[342]

> "(...) Türkiye İşçi Partisi'nin görüşüne göre, sendikalarla işçi partileri işçi sınıfı hareketlerinin birbirini tamamlayan iki koludur. İşçi hareketleri önce sendikacılık şeklinde belirir, ama politik bir bilince varıp politik bir parti halinde örgütlenmedikçe, işçiler layık oldukları –ve bizde anayasanın bahşettiği– hak ve özgürlüklere tam olarak kavuşamaz. (...) Ama sendika liderleri işçilerin hak ve çıkarlarını gerçekten savunmaz hale gelirler, emekten değil sömürücü sermayeden, hele dış sermaye çevrelerinden yana davranışlarda bulunurlarsa, işçilerin politik örgütlenmesini önlemeye, işçileri sermaye çevrelerinden yana olan partilerin dümen suyunda tutmaya çalışırlarsa, bunların maskesini indirmek ve sendikacılık hareketini bunların elinden kurtarmak, her namuslu sendikacı ve işçilerin, emekten yana her toplumcu aydının birinci görevidir."

Görüldüğü üzere Kuas, işçi sınıfının sendikal hareketiyle, siyasal hareketinin buluşmasından söz etmektedir. Kuşkusuz bu ifadeler, 1965'te henüz yönetiminde daha çok CHP ağırlığı bulunsa da[343] giderek AP etkisine giren Türk-İş yöneticileri için

341 TİP Genel Merkezi, 21 Nisan 1965: Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri Rıza Kuas 21 Nisan 1965 günü Parti Genel Merkezi'nde metni aşağıda olan basın toplantısını yapmıştır (teksir metin - 4 sayfa), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

342 TİP Genel Merkezi, 21 Nisan 1965, s. 1-2.

343 Çelik'e gore 21 kişilik Yönetim Kurulu'nun 8'i CHP, 7'si DP/AP ve ikisi TİP (Kuas ve Denizcier) eğilimlidir. 2010, s. 495.

oldukça rahatsız edici olmalıdır. Kaldı ki sözü edilen ifadeler, AP için olduğu kadar CHP için de kabul edilebilecek bir içeriğe sahip olmadığı gibi, bu partilere yakın olmak meselesinin ötesinde, sendikal hareketin içindeki bölünmede 1962'den itibaren giderek devlet ve rejim eksenine doğru hareket etmekte ve dolayısıyla bu yönde siyasallaşmakta olan Türk-İş için de kabul edilemezdir. Nitekim aşağıda konu edileceği üzere, 1966'da artık TİP'li sendikacıların Türk-İş yönetiminden tümüyle silindiği ve AP ağırlığının Türk-İş yönetiminde belirginleştiği koşullarda Demirsoy, TİP'lileri ima ederek partili sendikacılık konusunda çok sert açıklamalar yapacaktır.

Yukarıda özetlenen karşılıklı açıklamalar, Kozlu olayları dolayısıyla TİP'li sendikacılarla Türk-İş yöneticileri arasındaki ayrışmanın ulaştığı boyutu açık biçimde göstermektedir. Her ne kadar, Kuas'ın son açıklamasında TİP'in Türk-İş'in karşısında olmadığı ve olamayacağı vurgulanmışa da,[344] gelinen aşamada Türk-İş yönetiminin Kuas örneğiyle, TİP'i ve çalışma açısından daha önemlisi TİP'li sendikacıları ihtilalci sosyalizm metodları ile, TİP'lilerin ise Türk-İş yönetimini ihanet kelimeleriyle suçlaması, sonraki gelişmelerle birlikte bölünmeye giden yolun kilometre taşlarını oluşturmuştur. TİP'li sendikacıların Parti'li sendikacılığı, giderek AP iktidarına yaklaşmakta olan Türk-İş yönetimi için taşınmak istenmeyen bir yük haline gelirken, TİP'liler açısındansa bir yandan Türk-İş yönetimini ağır biçimde suçlamak, öte yandan da Türk-İş yönetimi içinde tutunmaya devam etmek giderek zorlaşacaktır. Sonraki süreçte, 1964'teki 5. Kongre'de Türk-İş Yönetim Kurulu'nda yer almış bulunan Rıza Kuas'ın da 1966'daki Türk-İş Kongresi'nde yönetime girememesiyle,[345] Türk-İş yönetiminde varlıkları zaten sembolik olarak nitelenebilecek olan TİP'li sendikacıların artık hiçbir ağırlığı kalmayacak, bu durum da DİSK'in kuruluşunu hazırlayan bir başka etken olacaktır.

Ancak Kozlu olayları ertesinde Kuas'ın sert açıklamasında bile Türk-İş içinde kalmak yönündeki irade beyanının, DİSK'i

344 TİP Genel Merkezi, 21 Nisan 1965, s. 2.

345 Türk-İş, *Belgelerle Türk-İş Tarihi 2 (1963-1980)*, (yay. haz. Yıldırım Koç), Türk-İş yayını, Ankara, 2002, s. 130.

oluşturacak sendikaların en büyük ve en önemlisi olan Maden-İş Sendikası'nca da tekrarlanması, tüm gerilime rağmen TİP'li sendikacıların Temmuz 1965 itibariyle Türk-İş'ten ayrılmak bir yana, ne olursa olsun Türk-İş'te kalmak istedikleri izlenimini vermektedir. Söz konusu Maden-İş açıklaması Kongre çalışma raporunda yer almıştır ve şöyledir:[346]

> "a) geçmiş devrede
>
> Esas itibariyle geçmiş devre içinde normal geçen Türk-İş ile Maden-İş münasebetlerinde, bazı sebeplerle bazı tartışmalar olmuş ise de, bunlar artık mazide kalmıştır.
>
> b) önümüzdeki devrede
>
> Maden-İş Türk sendikacılık dünyasında yalnız hareket etmesinin mümkün olmadığı tabiidir. Bu bakımdan Türk sendikacılık ailesi içinde Maden-İş izleyeceği dostluk ve birlikte hareket politikasını Türk-İş ile olan münasebetlerine uygulamalıdır. Artık genel olarak kabul edilmiştir ki, Türk-İş'in dışında yapılacak hareketler başarısızlığa mahkûmdur. Bu bakımdan Türk-İş, Maden-İş içinde yanlış bilgi edinmiş ise bu ancak içinde faal politika takip edilerek giderilebilir. Bazı kimselerin Maden-İş aleyhindeki tutumları, ancak yanlış verilen bilgilerin düzeltilmesiyle önlenebilir. Bunun gibi Türk-İş'in bazı hareket ve tutumunu benimsemiyor isek bunu dışarıdan yapılacak olumlu bir muhalefet değil, içeriden yapılacak olumlu bir muhalefet ile düzeltebiliriz. Biz şuna inanıyoruz ki, Maden-İş'in öncülüğünü yapacağı böyle bir aydınlatma politikası öbür Türk-İş üyesi sendikalarca da desteklenecek ve bu Türk sendika hareketi için yeni bir işbirliği ve koordinasyon hareketinin doğumunu sağlıyacaktır."

Bununla birlikte yukarıda verilen Maden-İş kararına rağmen, sonraki gelişmeler aşağıda görüleceği üzere, Maden-İş Sendikası'nca kısa sayılabilecek bir süre sonra yukarıdaki kararla taban tabana zıt, ayrılmanın telaffuz edildiği bir başka kararın alınması sonucunu doğuracak, Kozlu olaylarının ortaya çıkardığı gerilim bir anlamda sonrakilere eklenecektir.

346 Çelik (aktaran), 2010, s. 515.

Kozlu olaylarından yirmi gün kadar önce, 1963'te İsmet İnönü'nün başkanlığındaki CHP ve partilerinden istifa eden bazı milletvekillerinin desteğiyle kurulmuş bulunan Hükümet 20 Şubat 1965'te istifa etmek durumunda kalmıştır.[347] İstifa, İnönü'nün Başbakanı olduğu Hükümet'in 1965 bütçesini sunduğu TBMM'deki oylamada red oylarının fazla çıkması üzerine gerçekleşmiştir. Bazı yazarlara göre, İnönü Hükümeti'nin istifa ettirilmesinde, 1964'te Kıbrıs'a müdahale etme olasılığı üzerine, ABD Başkanı Johnson'dan gelen ve Johnson Mektubu olarak siyasi tarihe geçen mektuba karşı "yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır" şeklindeki demeci ve aynı süreçte Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile imzaladığı kültür anlaşmaları ve görüşmeler etkili olmuştur.[348] İnönü'nün istifasından sonra kurulan Hükümet ise 1961 seçimlerinde Adalet Partisi listesinden bağımsız senatör olarak seçilen Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulmuştur ve AP desteğini alan Ürgüplü kabinesine Süleyman Demirel de başbakan yardımcısı olarak katılmıştır.[349] Yeni Hükümet, Ekim 1965'te yapılan seçime kadar görev yapmıştır.

Türkiye İşçi Partisi ise seçim takviminin belli olmasından sonra seçime girebilmek için gerekli örgütlülüğü sağladığını bildirerek İçişleri Bakanlığı'na başvurmuş, ancak İçişleri Bakanlığı seçime girebilmek için en az 15 ilde örgütlü olunmasını içeren koşulu TİP'in sağlamadığını gerekçe göstererek başvuruyu reddetmiştir. TİP, ancak Aybar'ın yeter sayıda örgütlü olunduğunu gösterir evrakla Ankara'ya giderek Yüksek Seçim Kurulu'na yaptığı başvurunun YSK tarafından kabulüyle seçime girme hakkı kazanmıştır.[350] Sonuçta 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde, AP % 52,9 oyla iktidara tek başına gelirken CHP 28,7 ile ana muhalefet partisi olmuş, TİP ise aldığı %

347 Süleyman Çoşkun, *Türkiye'de Politika (1920-1995)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 60.

348 Kili, 1976, s. 207-208.

349 Çoşkun, 1995, s. 61.

350 Sargın, 2001, s. 263-264.

3 oyun karşılığı olarak TBMM'ye 15 milletvekili sokmuştur. Bu durum bilindiği üzere seçimde uygulanan ve artık oyların dahi toplamına bakılarak milletvekilliği sağlayan "milli bakiye" sisteminin uygulanmasının bir sonucudur.[351]

TİP'in, TBMM'ye soktuğu 15 temsilci arasında TİP'li kurucudan, daha sonra DİSK kurucusu olacak olan Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu da vardır.[352]

TİP'in Meclis'teki varlığının ülke siyasetinde yarattığı etkinin 15 milletvekilliğine sahip bir partiden çok daha büyük olduğu vurgulanmalıdır. Kuruluşundan itibaren önceki bölümlerde özetlendiği üzere, daha çok komünizm suçlamalarına karşı kendini anlatmaya dönük bir savunma pozisyonunda olan TİP, parlamentodaki grubu aracılığıyla gerek parlamentoda gerekse parlamento dışında aktif bir politika izlemiştir. Ünsal'a göre, halkın büyük bölümü gibi Türkiye'nin yönetimini elinde tutan güçlerce de hâlâ sisteme karşı bir parti olarak görünen TİP, bir yandan kapatılıncaya kadar meşrulaşma yönünde mücadele etmeye devam ederken, diğer yandan da adil bir gelir dağılımının sağlandığı, sosyal adaletçi bir düzenin kurulduğu, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının sağlandığı, demokratik hakların tanındığı bir dönüşüm söylemiyle aktif bir siyaset izlemiştir.[353] Ünsal, görece küçük bir parti olan TİP için her şeyden önce parlamento faaliyetlerinin, Parti'nin ulusal düzeydeki eylemlerinin bir vitrini olduğunu belirtmektedir. TİP'li vekiller, bir yandan soru önergeleri, gensorular, komisyonlarda ve genel kuruldaki konuşmalarla, sosyal hak ve güvencelerin genişletilmesi ve bu alanlardaki mevcut kazanımların korunmasına yönelik çaba gösterirlerken, diğer yandan da o güne kadar tabu sayılan dış politika konularında hükümeti eleştirmeye başlamışlardır.[354]

---

351 Kili, 1976, s. 220.

352 1965 seçimlerin TBMM'ye giren TİP milletvekilleri şunlardır: Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Behice Boran, Çetin Altan, Rıza Kuas, Tarık Ziya Ekinci, Cemal Hakkı Selek, Yusuf Ziya Bahadınlı, Adil Kurtel, Yahya Kanbolat, Kemal Nebioğlu, Ali Karcı, Yunus Koçak, Şaban Erik, Muzeffer Karan. Bzk. Sargın, cilt 2, 2001, s. 1155.

353 Ünsal, 2002, s. 183-194.

354 Ünsal, 2002, s. 195-198.

TİP'li parlamenterlerin Parti'yi ülke siyasetinde gündeme oturtan bir başka aktiviteleri de, parlamentoda hükümetin istediği yasaların çıkmasını engelleyecek güçlerinin olmamasına karşılık, anti-demokratik buldukları yasalar için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru haklarını kullanmalarıdır. Ünsal'ın da belirttiği gibi Parti bu başvurular sırasında hem kamuoyu hem de Hükümet üzerinde etkili olmuştur.[355]

Ancak TİP'in ülke siyasetinde gerçek bir siyasal muhalefet olarak sesini duyurması, halihazırda TİP'li sendikacılar ile Türk-İş yönetimi arasında sendikal hareketteki bölünmeyi daha da derinleştirmiştir. Zira artık TİP, iktidarı elinde bulunduran Adalet Partisi'nin de meclis ve ülke siyasetindeki muhalifi konumuna yükselmiştir. Bir başka deyişle TİP muhalefeti mekânsal olarak genişlemiştir. Bu durum AP'nin TİP ve TİP'li sendikacıları Türk-İş içinden tasfiyesini ve dolayısıyla sendikal hareketin de bölünmesini hızlandıracak unsur olmuştur denebilir. Ancak bu noktada, tüm gerilime rağmen kişisel ilişkilerin sürdüğü ve bu ilişkilerin kimi zaman kişisel ve belki de sendikal avantajlar için kullanılmaya çalışıldığı belirtilmelidir. Örneğin, TİP'in çıkardığı ve içinde sendikacıların olduğu 15 milletvekili, en azından Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'un da ilgisini çekmiş. TİP milletvekillerinden, sendikacı Şaban Erik'e göre, seçim kanunu nedeniyle 15. milletvekiliğine Parti içinde karar verilmeye çalışılırken, Demirsoy kendisini ziyaret ederek kimin düşünüldüğünü sormuştur. Erik'in henüz karar verilmediği yönündeki cevabı üzerine Demirsoy, "Bence Şaban Yıldız olmalı" diyerek bütün ideolojik farklılığa rağmen sütkardeşinin seçilmesi önerisinde bulunmuştur.[356]

Mannesmann grevi ve Karabük sorunu (Maden-İş'e Karşı Çelik-İş) ile DİSK'in kuruluşunu hazırlayan Maden-İş yönetim kurulu kararı

Türk-İş ile TİP'li sendikacılar arasındaki ayrışmada, Kasım 1965'teki iki gelişme, Maden-İş yönetimince, Maden-İş Kong-

355 Ünsal, 2001, s. 202-202.

356 Şaban Erik ile 18.01.2011 tarihinde yapılan görüşme.

resi'ne sunulan Türk-İş konusundaki düşüncelerin hızla değişmesinde etkili olmuş gibi görünmektedir.

Bunlardan ilki, Maden-İş'in örgütlü olduğu Sümerbank'a bağlı Mannesmann Boru fabrikasında işverenle sürdürülen toplu sözleşme görüşmeleri sürecindeki gelişmelerle ilgilidir. Sülker'e göre, toplu sözleşme görüşmeleri sürerken, işverenin kendi kurduğu bir sendika ile sözleşme yapmaya kalkması kuşku yaratmıştır. Bunun üzerine başlarında Kemal Türkler'in olduğu bir heyet, Ankara'ya gitmiş ve Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç'tan yardım isteyerek, Çalışma ve Sanayi Bakanlığı'yla görüşmek istemiştir. Ancak heyet "konu tetkik ediliyor havası içinde" randevu almak için günlerce oyalanırken, işverene zaman kazandırılarak kendisine yakın sendikayla toplu sözleşme imzalatılmış ve toplu sözleşme görüşmelerinin durması sırasında 25 Kasım'da başlayan grev de 15 Ocak'ta bitirilmiştir. Sülker'e göre süreç boyunca Tunç'un "başka bir hesabı" vardır.[357] Dönem içinde Maden-İş Genel Başkan vekili ve Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yapan Hilmi Güner de Sülker ile paralel görüşler ileri sürmektedir. Güner, "Grev sırasında bakanlık, Sümerbank Genel Müdürlüğü, ve bölgedeki AP teşkilatı grevi kırmak için yoğun baskı uyguladılar, Türk-İş de tüm uyarılarımıza rağmen bu konuda açıklama yapmadığı gibi onlara destek oldu" demektedir.[358]

İkinci gelişme ise Maden-İş'in örgütlü olduğu Karabük'teki demir-çelik fabrikalarından Kasım 1965'te Maden-İş'in tasfiyesine ilişkin olarak yaşananlarla ilgilidir. Hilmi Güner kendisinin aslen bu bölgeden olduğunu söyleyerek şunları söylemektedir:[359]

---

357 Sülker, 1975, s. 245.

358 Hilmi Güner ile 29.01.2011'de yapılan görüşme.

359 Hilmi Güner ile 20.08.2010'da yapılan görüşme; Ahmet Çehreli Güner'in öne sürdüğü gibi Maden-İş Karabük Şube Başkanı sıfatıyla 1964'teki 5. Kongre'de Türk-İş Yönetim Kurulu'na seçilmiştir. Bkz. Türk-İş, 2002, s. 19. Güner'in Çehreli'nin 1963'te Maden-İş'e katıldığı ardından da Kasım 1965'te Çelik-İş'in kurucuları arasında yer aldığına ilişkin olarak söyledikleri, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'ndeki Çelik-İş maddesinde anlatılanlarla uyumludur. Bkz. "Çelik-İş Sendikası", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 229.

"Ahmet Çehreli Maden-İş'in Karabük Şube Başkanıydı ve AP'liydi. 1963 Ekim ayında Maden-İş'e katılmıştı. Kasım 1965'te Çelik-İş adında bir sendika kurdular ve Ahmet Çehreli de o sendika içinde yer alıp bize karşı çalıştı, hatta Maden-İş şubesine de zarar verdiler. Ben o dönemde oraya gittim. Üye çalışması yaptık ve işçilerin % 70-75'ini üye olarak kazandık. Böyle olduğu halde mahkeme temsil hakkını karşı tarafa verdi. Bu dönemde Sanayi Bakanı Mehmet Turgut ve Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem ile MHP'liler fabrika fabrika propaganda yaptılar, 'bunlar komünisttir, bunlara yaklaşmayın diye'. Biz Türk-İş Yönetim Kurulu üyesi de olan Ahmet Çehreli'yi ihraç ettik sendikadan. Halil Tunç'un açıklamaları hep bize karşıydı. Mannesman grevinde de böyle olmuştu. Kaya Özdemir'i destekliyorlardı. Metal-İş Federasyonu Başkanı idi ve AP'liydi. Bütün bu olaylar siyasi idi ve temelde Türk-İş'e güvensizliğimizi getirdi."

Yukarıda özetlenen iki gelişme, Meclis'e yeni girmiş TİP'li sendikacılara karşı, iktidarda yaklaşık bir ayını doldurmuş bulunan AP'li siyasetçiler ve sağ eğilimli sendikacılar ile Türk-İş'in artık daha yoğun baskı kurmaya başladığı izlenimini vermektedir. Güner'in şahsında Maden-İş yöneticilerinde, sendikalarına karşı doğrudan örgütlenme yapıldığı düşüncesinin oluşması Türk-İş'e karşı güvensizliği geri dönülmez biçimde derinleştirmiş olmalıdır. Öte yandan bu güvensizliğe eklenen TİP'in Meclis'teki varlığıyla oluşması muhtemel özgüven de aynı süreçte DİSK kurucusu olacak TİP'li sendikacıları ayrılma yönünde etkilemiş olmalıdır. Bu noktada Maden-İş ve Başkanı Kemal Türkler'in tutumu belirleyici olmuş gibi görünmektedir. Zira, TİP Yönetim Kurulu'na girmiş olmakla birlikte Yürütme Kurulu'nda yer almayan ve milletvekili de olmayan[360] Türkler'in, DİSK'in kurucu sendikaları arasındaki en büyük sendika olan Maden-İş Sendikası, sonraki bölümlerde ele alınacağı

360 Güner'e göre Kemal Türkler'in siyasete yönelik hırsları yoktu, Parti'yle çok da ilgili değildi, özellikle sendikasıyla ilgiliydi ve TİP'te de geri planda durmayı tercih etmişti. Hilmi Güner ile 29.01.2011'de yapılan görüşme. Uzun yıllar Maden-İş'te görev yapan Sina Pamukçu da benzer değerlendirmeler yapmaktadır. Bkz. Aziz Çelik, *Sina Pamukçu ile Sendikalı Yıllar*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2010b, s. 37.

gibi, maddi olarak da DİSK'in giderlerini uzun süre neredeyse tek başına karşılamış bir sendikadır. Dolayısıyla Maden-İş'in kararı olmadan DİSK'in kurulmasının olanaksız olduğu söylenebilir. Yukarıda anılan iki olayın da doğrudan Maden-İş ile ilgili olması bu açıdan da anlamlıdır. Bu olaylardan bir süre sonra, Maden-İş Yönetim Kurulu 26 Ocak 1966'da Topkapı Bölge Merkez Şubesi lokalinde, Türk-İş'ten ayrılma planını içeren kararı almıştır. Çalışma açısından önemi nedeniyle söz konusu kararın tam metni şöyledir:[361]

> "a) Türkiye İşçi Sendikasının Kuruluş ve Statüsünün kuruluş ve teşkilatlanma bakımından bozuk ve aksak olduğu, yöneticilerinin, işçinin sosyal, iktisadi ve siyasi haklarının korunması için çalışması gerekirken, bu görevleri yapmayıp, tamamen tersine bir faaliyet gösterdikleri, Amerikan A.I.D. yardımı alması bakımından Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin emeklerini sömürme politikasının ve değişik zamanlarda, değişik siyasi hüviyetlerle ortaya gelen Türk Hükümetlerinin politikasının uydusu bir politika izlemekte oldukları ve bu sebeplerle Türkiye Maden-İş Sendikası ve onun gibi hakiki Sendikacılık prensipleriyle çalışan bir kısım Sendikaların parçalanması, yok olması ve umumiyetle küçük küçük Sendikalar yapmak ve idamei hayat anlayışı içinde bulundukları gibi gerçekler açıkça tesbit edilmiş ve bu hususlar göz önünde bulundurulmak şartıyla 7 Mart 1966'da yapılacak Türk-İş Genel Kurulunda gerekli şekilde ve doğru yolla mücadele edilmesine,
>
> b) Türk-İş Kongresindeki neticeye göre gerekirse Kongreden sonra hakiki işçi Konfederasyonunun kuruluşunda Maden-İş olarak öncülük yapılmasına ve bu konuda Genel Yürütme Kuruluna her türlü idari ve ödeme yetkisinin verilmesine,
>
> c) Birikmiş Türk-İş aidatları konusunda grev yardımına mahsup edilmesi veya taksite bağlanması gibi yol ve usullerle Türk-İş'e ödeme yapılmamasına ve bu konuda Genel Yürütme Kuruluna gerekli yetkinin verilmesine,

361 Türkiye Maden-İş Sendikası, *XVIII. Merkez Genel Kurulu Çalışma Raporu 1966-1967*, Birinci Kitap, 22-23-24 ve 25 Ekim 1967, Maden-İş Yay., no. 9, İstanbul, s. 21-22, TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu.

d) Bu maddedeki kararın Genel Yürütme Kurulunun karar ve talimatı olmadan hiçbir suretle açıklanmamasına oybirliği ile karar verildi."

Hilmi Güner, tam metni verilen ve DİSK'in kurulmasına giden sürecin en önemli adımlarından biri olan bu kararın alınış şeklinin ayrıntılarına ilişkin soruya karşılık olarak, zaten Karabük ve Mannesmam olaylarından dolayı çok öfkeli ve hazırlıklı olarak toplantıya girdiklerini, Maden-İş 1. Bölge temsilcisi olan İsmail Sığın'ın "hep boşa uğraşıyoruz, bu böyle devam ettiği sürece hep darbe yiyeceğiz" demesiyle çıkan tartışmalardan sonra kararın oybirliği ile alındığını, bu kararın çıkacağının belli olduğunu söylemektedir.[362]

Türk-İş 6. Genel Kurulu: AP'li yönetim, TİP'li sendikacıların tasfiyesi

Türk-İş 6. Kongresi 7 Mart-14 Mart 1966 tarihlerinde toplanmıştır. Genel olarak Kongre'deki konuşmalara bakıldığında özellikle Seyfi Demirsoy'un konuşmalarında TİP'li sendikacıları hedef alan anti-komünizm söylemini seslendirdiği görülmektedir. Konuşmasında Kozlu olaylarına değinen Demirsoy, kendisine gazetecilerin olaylarda komünizm parmağı olup olmadığını sorduğunu, kendisinin de olabilir demesi üzerine eleştirildiğini, ülkede adeta komünist hareketi var diyeni suçlamak, yıpratmak için kalemlerin seferber olduğunu ileri sürmekte ve şu sözleri sarf etmektedir:[363]

> "(...) biz sendikaları komünistlerin elinden döve döve aldık. Bir gün Çiftesaraylar'da söylenen şu idi bize. 'Dar ağaçlarını köprüde kuracak, sizi orada sallandıracağız. Biz namusu karımızın eteğinde aramayız' derlerdi. Gelirlerdi toplantılarımıza; onları tanıtmak istediğimiz zaman nasıl tanıtacaksın? 'Ben komünist Zeki Ural. Ben komünist Ahmet Güner' derlerdi. (...) Kürt Yusuf bize Çiftesaraylar'daki bir düğünde bize bunları

362 Hilmi Güner ile 29.01.2011'de yapılan görüşme.

363 Türk-İş, *Türk-İş 6. Genel Kurul Çalışmaları*, Türk-İş Yay., no. 50, Ankara, s. 175-176.

söyleyeni 'ulan senin solun varsa, benim de sağım vardır' diyerek aramızdan attı. Şimdi komünist parmağı olabilir dediğinizde muayyen yerlerden çığlıklar kopuyor. Yarası olan gocunur arkadaşlarım, yarası olmayan gocunmaz. (...) Fidel Kastro 28 sene komünist olduğunu saklamasını bilmiştir. Kimsenin alnında ben komünistim diye yazmaz."

Demirsoy konuşmasında ayrıca sendikaların birleştirilmesi konusuna değinirken, Metal-İş Federasyonu ile Maden-İş'i birleştirmek istediklerinde, Halil Tunç'un odasında buluşan Kaya Özdemiroğlu ile Kemal Türkler'in arasında, "Arkadaşım sen soldasın ben sağdayım, birleşmemiz mümkün değil" konuşmasının geçtiğini, bu konuşmanın sendikaların ayrılığının siyasi olduğunu gösterdiğini dile getirmiştir.[364]

Türk-İş Genel Kurulu'nda Kemal Türkler de bir konuşma yapmıştır. Türkler, konuşmasında özetle, çalışma raporunda da yer bulan toprak reformu, ticaretin devletleştirilmesi gibi konulara değinmiş, özellikle ticaretin devletleştirilmesi konusunu savunan Halil Tunç'a hitaben "Halil Tunç'u alnından öpüyorum, gayet mert ve cesur bir konuşma yaptı" diyerek Tunç'u övmüştür. Türkler'in konuşmasının devamında sendikaların siyaset yasağının anayasaya göre kalktığını söylemesi ise kendisinin protesto edilmesine neden olmuştur.[365]

6. Genel Kurul sırasında TİP kanadının Türk-İş yönetimi için kimleri aday çıkardığı tartışmalı bir konudur. Hilmi Güner'e göre Muzaffer Daysal, genel sekreter yardımcılığı için aday gösterilmiş, ancak İbrahim Güzelce arkadaşlarını dinlemeyerek aday olmuş ancak seçilememiştir.[366] Şubat 1967'de DİSK'e katılma kararı alan ancak sonraki bölümde ele alınacağı üzere, kuruluş aşamasında katılamayan Bank-İş'in (Türki-

364 Türk-İş, 1966, s. 180.

365 Türk-İş, 1966, s. 177-180. Türkler'in Tunç'u övmesine neden olan başlıklar Çalışma Raporu'nda dönem içinde TİP'in de savunduğu oldukça radikal görüşlerdir. Ancak bu görüşlerin Türk-İş'in eylemine yansımayan, Türk-İş merkezinde çalışan uzmanlarca kaleme alınmış görüşler olduğu bilinmektedir. Türkler ise Halil Tunç'a övgüsü nedeniyle, DİSK'i kurduktan bir süre sonra Demirsoy tarafından bu sözleri hatırlatılarak eleştirilecektir.

366 Hilmi Güner ile 29.01.2011'de yapılan görüşme.

ye Banka Sigorta Büro İşçileri Sendikası) dönem içindeki Genel Sekreteri Erol Toy'a göreyse kongrede Kemal Türkler'in de aday olması düşünülmüştür. Ancak, Türkler, daha önce Alman DGB'ye yazdığı bir yazıda Türkiye'de sendika özgürlüğü olmadığını ileri sürdüğü için kongrede tepki görmüştür. Toy, Türk-İş yönetiminin delegeleri çıkarıp, Türkiye'de sendika özgürlüğü bulunduğuna yönelik olarak konuşma yaptırdığını, hatta bazılarına bu konuda yemin ettirdiğini, bu şartlarda Türkler'in aday olamadığını söylemektedir. Toy ayrıca, sonraki yıllarda Türkler'e "Adaylığını niye çektin, nasılsa bizi atacaklardı" diye sorduğunda "Bu kişisel bir karardı" cevabını aldığını ifade etmektedir.[367] Güner, Toy'un bu iddiasının asılsız olduğunu, Türkler'in adaylığının konusunun dahi geçmediğini, sözünü ettiği adaylıkların gündeme geldiğini ancak onların da seçimi zaten kaybettiklerini vurgulamaktadır.[368]

Ancak belirtilmelidir ki, TİP kanadının adayları her kimlerse sonuç olarak Mart 1966'da yapılan Türk-İş Genel Kurulu'nda yönetime girememişlerdir.[369] TİP'li sendikacılar Türk-İş'ten tasfiye edilmiş, Çelik'in deyişiyle "AP, TİP'e Türk-İş'te yer bırakmamıştır."[370] Türk-İş kongresinde tasfiye edilen TİP'li sendikacılar ise kongrenin yapıldığı tarihten yaklaşık 40 gün önce başlayan Paşabahçe Grevi ile oluşan gerilimle birlikte sonraki bölümde görüleceği üzere Temmuz 1966'da Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması'nı (SADA) imzalayarak fiilen Türk-İş'ten kopacaklardır.

Paşabahçe grevi (Ocak-Nisan 1966)

Emek tarihi yazınında Paşabahçe Grevi olarak adlandırılan grev, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda 31 Ocak 1966 ile 26 Nisan 1966 tarihleri arasına gerçekleşen 85 günlük grev-

367 Erol Toy ile 12.03.2012'de gerçekleştirilen görüşme.

368 Hilmi Güner ile 29.01.2011 tarihinde yapılan görüşme.

369 Türk-İş, 1966, s. s. 215. Yönetime giren İbrahim Denizcier ise zaten bu tarihte TİP'ten istifa etmiş bulunmaktadır.

370 Çelik, 2010, s. 518.

dir.[371] Söz konusu grev, işkolu düzeyinde Türkiye Cam Sanayii İşverenleri Sendikası ile Türkiye Şişe, Cam ve Seramik Sanayi İşçileri Sendikası arasında imzalanan ilk toplu iş sözleşmenin Kristal-İş Sendikası tarafından kabul edilmeyerek Paşabahçe işyerinde yeni bir toplu iş sözleşmesi yapmak istemesiyle çıkan ihtilaf sonucu hayata geçmiştir.[372] Grevin yasa dışı olduğu iddiasıyla işverenin grev başlar başlamaz yargıya yaptığı başvurunun reddedilmesiyle grev devam etmiş, greve en büyük destekse Petrol-İş ve Başkanı Ziya Hepbir'den gelmiştir.[373]

Paşabahçe Grevi, Türk-İş tarafından grev öncesinde ve başlamasından sonra, 20 Mart 1966 tarihine kadar desteklenmiştir. Bu tarihten önce grev devam ederken, cam işverenleri Türk-İş'e başvurarak devam eden ihtilafla ilgili olarak görüşmek istediklerini, ancak Kristal-İş'le yaşadıkları sorunlar dolayısıyla adı geçen sendika yerine Konfederasyon yönetimiyle müzakereyi tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine, Kristal-İş tarafından sorunu çözecekleri umuduyla Türk-İş yönetimine önce 3 Mart'ta görüşme yapma yetkisi verilmiştir. 20 Mart'ta ise, işverenin sözleşme imzalamaya yanaşmaması dolayısıyla Kristal-İş Başkanı Mehmet Şişmanoğlu ve Genel Sekreter İrfan Manavoğlu tarafından imzalanan bir belge ile bu konuda bir yetki Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç ve yardımcısı Ethem Ezgü'ye bırakılmıştır. Sözleşme yapmak üzere yetki belgesini alan Türk-İş yöneticileri aynı gün işverenle bir protokol imzalamışlardır. Ancak imzalanan protokol, toplu sözleşme niteliğini taşımadığı gibi bu niteliği haiz olmadığını kayıt altına almıştır. Bu ve grevci işçiler için olumsuz hükümler taşıyan protokolün Kristal-İş tarafından kabul edilmemesi üzerine Türk-İş 20 Mart'tan itibaren grevden desteğini çektiğini, greve destek veren Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar'a da grevle ilgisini kesme talimatı verdiğini duyurmuştur.[374]

---

371 Aziz Çelik ve Zafer Aydın, *Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2006, s. 11.

372 Çelik ve Aydın, 2006, s. 27.

373 Çelik ve Aydın, 2006, s. 72-74, 78.

374 Çelik ve Aydın, 2006, s. 95-109.

DİSK'i oluşturacak sendikaların başkanları Kemal Türkler, Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu Paşabahçe'ye gelerek Kristal-İş'e destek açıklaması yapmışlardır. Türk-İş yönetimiyse, grevin bitirilmesi ve destek veren sendikaların desteklerini kesmesi isteğine olumlu yanıt vermeyen sendikalar için ihraç istemi yoluna gitmiş ve henüz 6. Kongre'de üyesi olan Kristal-İş ile Petrol-İş, T. Lastik-İş, T. Maden-İş ve İstanbul Basın-İş'i Onur Kurulu'na sevk etmiştir. Onur Kurulu kararını 24 Kasım 1966'da vererek, Kristal-İş ve Petrol-İş'i 15 ay, Maden-İş'i 6 ay, Lastik-İş ve Basın-İş'i ise üç ay süreyle Türk-İş üyeliğinden ihraç etmiştir.[375] Paşabahçe greviyse önce Hükümet'in bir aylık ertelemesiyle, daha sonra da, Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararı sonrası ilgili tarafların Yüksek Uzlaştırma Kurulu'nda uzlaşmasıyla sona ermiştir.[376]

Önceki bölümde belirtildiği üzere DİSK'i oluşturacak üç sendika, Gıda-İş'i de yanlarına alarak Temmuz 1966'da Çelik ve Aydın'ın da vurguladığı gibi[377] değil ihraç kararlarının verilmesinden önce, daha Onur Kurulu'nun toplanmasından önceki bir tarihte SADA'yı imzalamışlar ve fiilen Türk-İş'ten kopmuşlardır. Emek tarihi yazınında SADA'nın ihraçlardan sonra imzalandığından hareketle, DİSK'in kuruluşunda Paşabahçe grevinin çok önemli bir sebep olarak sunulduğu görülmektedir.[378] Oysa örneğin Hilmi Güner'e göre Paşabahçe grevi DİSK'in kuruluşu için yapay bir gerekçe olarak kullanılmıştır.[379] Önceki bölümlerde ele alındığı gibi, Paşabahçe grevinin sürdüğü günlerde Mart 1966'da yapılan Türk-İş Kongresi'nde, TİP'li sendikacılar Türk-İş yönetiminden tasfiye edilmişler, örneğin, Maden-İş Yönetim Kurulu'nun aldığı ve söz konusu Genel Kurul'daki duruma göre yeni bir konfederasyon kurulmasını gün-

375 Çelik ve Aydın, 2006, s. 103.

376 Çelik ve Aydın, 2006, s. 117-130.

377 Çelik ve Aydın, 2006, s. 140.

378 Örneğin, Turgan Arınır ve Sırrı Öztürk,'e göre, Türk-İş'ten geçiçi olarak ihraç edilen üç sendika Gıda-İş ile de anlaşarak SADA'yı oluşturmuşlardır. Bkz. Arınır ve Öztürk, *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15-16 Haziran*, Sorun Yay., İstanbul, s. 21-22.

379 Hilmi Güner ile 29.01.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

deme almayı öngören karar böylece geçerlilik kazanmış olmalıdır. DİSK kurucuları bir bakıma yalnızca ayrılmamışlar, ayrılmak durumunda bırakılmışlardır. Zira, 1966 yılı itibariyle mesele artık sadece sendikacılık meselesi değil bundan da fazla bir siyaset meselesidir. Dolayısıyla Maden-İş Yönetimi'nin Ocak 1966'da aldığı karar çok önemli bir adım olmakla birlikte, söz konusu kararın dahi önceki ve sonraki gelişmelerle birlikte ele alınması gereklidir. DİSK'in kuruluşu, 1960 öncesinin deneyimi ile birlikte sendikal hareketin, 1960'ların görece demokratik ortamında başlangıçta daha mücadeleci bir sendikacılığı hak alma temelinde savunmakla tanımlanabilecek kolunun, ilerleyen yıllarda kurduğu partiyi aydınlara açarak sol siyaset içinde siyasallaşmasını simgelemektedir.[380] Seyfi Demirsoy ve Halil Tunç ikilisinin yönetimindeki Türk-İş ise, hak arama mücadelesinde daha uzlaşmacı olan, devlet iktidarıyla ters düşmemeyi

380 Bununla birlikte bu siyasallaşmanın, DİSK kurucusu sendikacıların en azından söylemlerine her olay veya platformda yansıdığını düşünmemek gerekir. Örneğin Kemal Türkler'in Paşabahçe grevinin sürdüğü günlerde, tam da ileride Türk-İş'ten ayrılmaya da gerekçe olarak sunulan yardımları dağıtan AID'in, DPT ile birlikte yürüttüğü bir proje kapsamında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde düzenlediği ve işveren temsilcilerinin de katıldığı, önceki bölümlerde değinilen bir seminerde, işçi-işveren münasebetleri konusunda yaptığı konuşması, işverenleri eleştiren ve sosyal mücadele olursa kazananın işçiler olacağını dile getiren vurgular içerse de oldukça ılımlıdır. Nitekim 21 sayfalık konuşmanın son sayfasında şu sözler dikkat çekicidir: "(...) Bilinmelidir ki işçilerimiz için amaç sadece iyi bir ücret almak, iyi sosyal haklara kavuşmak değildir. Yüzde yüz zamlı bir mesaiyi reddeden işçilerimiz çoktur. Buna karşılık alacağı fazla mesai farkından fazlasını harcayacağı bir yere gitmeyi tercih edenlerimiz sık sık görülmüştür. Bunu işçilerin israfı şeklinde almamak lazımdır. Bu tutum, işçilerin yalnız para için çalışmadıklarını gösterir basit bir örnektir ve bu örneklere yenilerini katmak her zaman mümkündür. Bu bakımdan işverenlerin, işçilere dik dik bakan gözleri, verilecek para ile pırıldayacak göz bebekleri yerine kırılmış bir gönlü görebilecekler mi, bilmiyorum. Ama bizler bir çift tatlı bakış ve bizi insanca seven bir işveren sözünü, istenmeyerek verilecek yüzde 50 zamma tercih ederiz. Asıl tercih ettiğimiz işveren ise, işyerini kendi müessesemizcesine düzenle işleten ve içinde kardeşlik hisleriyle yapılmış bir bölümü bulunan bir fabrikanın sahibidir. Beraber çalışacağız, insanca yaşamak hakkını kullanacağız ve dünyanın tadını beraberce çıkaracağız." Bkz. Kemal Türkler, "İşçi Gözü ile İşçi ve İşveren Münasebetleri ve Prodüktivite" (21 sayfa), DPT ve AİD'in birlikte yürüttükler İnsan Gücü Projesi Müdürlüğü konferansı - 7 Şubat-11 Şubat 1966, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu.

kendi bekası için gerekli gören, bunun da gereği olarak, özellikle 1962'den itibaren giderek kendi sendikal iktidarını korumanın da bir yolu olarak, sol/sosyalist siyasal hareketlerle arasına mesafe koyan ve TİP'li sendikacıları da rejimle birlikte anti-komünizm söylemiyle etkisizleştireceğini düşünen bir yolda ilerlemeye başlamıştır.

Sonuç olarak Türkiye sendikal hareketi, 1950'lerden beri oluşturduğu sendikal birikimin de dinamiği ile 1960 sonrasının yeni siyasal, iktisadi ve hukuksal koşulları içinde aktif bir mücadele safhasına girmiştir. Ancak bu dönemde sendikal hareketin, sendika-siyaset ilişkisi çerçevesindeki temel karakteristiği, bir yanda TİP aracılığıyla sol siyasetle ilişkiye giren ve politize olan TİP kurucusu sendikacılar ile diğer yanda da devlet iktidarının etkisi altına girdikçe sağa kayan Türk-İş arasında bölünmesidir.

Söz konusu bölünmenin öyküsü, sendika-siyaset formu üzerinden yorumlanacak olursa şu şekilde değerlendirilebilir: Sendikal hareket 1960'lara, 1950'lerden beri sağladığı birikim ile girmiştir. Ancak, yeni dönemin başında, TİP'i kuracak sendikacıların siyasal açıdan, sonradan ayrışacakları Türk-İş yönetiminden çok farklı oldukları söylenemez. Örneğin anti-komünizm Güzelce gibi istisnalar haricinde sendikacılar arasında neredeyse ortak payda gibidir. Ancak hak arama mücadelesinin biçiminde Türk-İş yönetiminin iktidarlarla müzakere yolunu görece daha fazla tercih etmesine karşılık, söz konusu sendikacıların sendikal mücadeleyi görece daha fazla öne çıkardıkları görülmektedir. Bu anlayışları dolayısıyla, gerek sendikal haklara ilişkin hukuki düzenlemelerin çıkarılması ve gerekse işyeri düzeyindeki hak arama eylemlerinde daha mücadeleci davrandıkları söylenebilir. Ancak söz konusu sendikacıların TİP'i muhtemelen pragmatik yanı ağır basan hedeflerle kurup Aybar'ı partiye çağırmalarından sonra sol siyasetle kurdukları ilişki, sendikal harekette politizasyon sürecinin fitilini ateşlemiş ve hak aramaya dayalı sendikal eylemlere de politik bir anlam kazanmıştır. Öyle ki Kavel gibi eylemlerde anayasanın, yasal hakların tanınmasında bir manivela olarak kullanılması ay-

nı zamanda sözü edilen politizasyonun sağladığı perspektifle ilgilidir. Sendika-siyaset formu içinden düşünülecek olursa bu durum, sendikal aktörlerden birinin, sol siyasetle ilişkiselliği içinde gitikçe Türk-İş'in temsil ettiği sendikal aktörlerden farklılaşmasını doğurmuştur. Ancak farklılaşma iki taraflıdır. TİP'li sendikacılar sol siyaset içinde politize olurlarken aynı dönemde 1962'den başlayarak ABD'nin de etkisiyle Türk-İş devlete ve dolayısıyla sağ siyasete daha fazla yaklaşmaya başlamıştır. Aslında Türk-İş bir yanıyla geçmişin vesayetçi sendikal anlayışını 1960'lara taşıyan, ancak bu anlayışa, sol siyaset içinde politize olarak etkinleşen TİP'li sendikacılar dolayısıyla devletle birlikte daha fazla anti-komünizm silahını ekleyen ve devletle ilişkisi ve bütçesi içinde giderek ağırlığı artan ABD kaynaklı AID yardımları ile sağa kayan sendikal hareketi temsil etmiştir. Bu durumun da Türk-İş'in, sağ siyasetle ilişkiselliği içinde farklılaşmasını anlattığı söylenebilir.

Sendikal hareketin yukarıda özetlenen ve temelde siyasal olan bölünme hali çalışmanın asıl konusunu oluşturan DİSK'in kuruluşunu doğal olarak hazırlamıştır. Ancak bu noktada bölünmeyi DİSK'in kurulmasında bir nedenden çok bir sonuç olarak da okumak mümkündür. Aslında bu konuda da birbirini besleyen diyalektik bir süreçten bahsedilebilir.

TİP'i kuran sendikacılar, TİP içinde sol siyasetle ilişkiye geçmeleri dolayısıyla sendikal hareketin yapısını değiştirdikleri ölçüde, sendikacılarla ilişkiye geçen aydınlar dolayısıyla TİP de güçlenmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, TİP'li aydınların sendikacılarla ilişkiye geçmesi de TİP'te büyük bir dinamizm yaratmış ve bu dinamizm, TİP'in ülkenin siyasal iklimini etkileyerek, siyasal yapıda değişikliği talep eden ve siyasal alanda ses getirdikçe, aynı ölçüde AP'nin temsil ettiği devlet iktidarının tepkisini çekmeye başlayan, sonuçta da sendikal alanda DİSK'in kurulmasına kadar varan etkiler yaratmıştır. Sonuç olarak, sendika-siyaset formu içinden bakıldığında, bir sendikal aktörün, sol siyasal aktörle ilişkiselliği yalnızca bu iki aktörü değil diğer etkenlerle birlikte, sendikal ve siyasal yapıyı da önemli ölçüde dönüştürmüştür. Son olarak belirtilmelidir ki,

bu dönüşümün, 1960 sonrası süreçte ithal-ikameci iktisat politikasını planlayan ve bunun da bir gereği olarak tedrici ölçüde sendikal hakları vermeyi planlayan bürokratik reformizm tarafından öngörüldüğünü düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki yukarıda da değinildiği üzere sendikal hakların genişliği ve sınırlarının belirlenmesinde sendikal hareketin mücadelesinin önemli bir payı olmuştur.

DİSK'İN KURULUŞU / KURULUŞ YILLARI (1967-1971)

Bu bölümde DİSK'in kuruluşu ve kuruluş yılları olarak tanımlanabilecek dönem konu edilecek, öncelikle kuruluşu etkiyen faktörler ele alınacak ardından da kuruluşun gerçekleşmesi sürecindeki toplantılar, kuruluş kongresi ve kuruluşa yönelik tepkiler irdelenecektir. DİSK'in 1967-1971 arasındaki dönemi aynı zamanda kuruluş yılları olarak nitelenmektedir, çünkü dönem aynı zamanda DİSK'e yönelik baskıların yanı sıra kurumlaşma çabasının sürdürüldüğü varolmaya çalışılan yıllara karşılık gelmektedir. Dönem içinde DİSK'e katılan yeni sendikaların bazıları ve çeşitli nedenlerle DİSK'ten ayrılanların bazıları ile DİSK'e katılımı reddedilen sendikalar da bu çerçevede anılacaktır.

Dönemin DİSK açısından bir başka önemli yönü de, TİP'in içine düştüğü kriz ile bu krizin de etkisiyle dönem sosyalist solundaki yeni oluşumların DİSK'e yansımalarıdır. DİSK'in zaten bu yıllar boyunca gerilimli ve hassas olan TİP'le ilişkilerinin giderek gevşemesi, dönemin sonuna doğru TİP'liliğin başta Türkler olmak üzere DİSK kurucuları için ne anlam ifade ettiği ile sonraki dönemde DİSK'in sendikal ve siyasal pozisyonuna etkileri olacak yeni oluşumların dönem içindeki görünümleri bu bölümün son olarak değinilen konuları olacaktır.

KURULUŞ KARARINA İLİŞKİN TARTIŞMALARDA TİP VE TKP: SENDİKACILAR MI? ÖRGÜT İÇİ MÜCADELEYLE MEŞGUL TİP Mİ?

DİSK'in kuruluş kararının alınmasında TİP'in etkisine ilişkin değerlendirmeler mevcuttur. Örneğin Koç, TİP Malatya Kongresi'nde DİSK'in kuruluşuna karar verildiğini öne sürmektedir. Adı geçen yazara göre, her ne kadar Malatya Kongresi'nde alınmış kararlar arasında yeni bir konfederasyonun kurulması kararı yoksa da, "bu doğrultuda bir kararın daha önceden oluştuğu ve kongre sırasında bu konuda çeşitli görüşmelerin yapıldığı bilinmektedir. Nitekim, DİSK'in kuruluş tarihi, TİP'in kuruluş tarihine denk getirilmiştir."[1]

TİP'te Kasım 1966'da Merkez Yürütme Kurulu üyesi, Ekim 1970'teki 4. TİP Kongresi'nden sonra ise Genel Sekreter olarak görev yapan[2] ve aynı zamanda bir sendikacı ve yukarıda belirtildiği üzere TİP milletvekili olan Şaban Erik de DİSK'in kuruluşunun Parti kararı olduğunu söylemektedir. Ancak Erik, Malatya Kongresi'nde ne resmi ne de gayri resmi bir kararın söz konusu olduğunu, ayrıca kurucu sendikacılara kuruluş meselesini dikte etmenin mümkün olamayacağını, daha çok TİP'in ve sendikacılığın gelişmesi için yeni bir örgütlenmenin gerekliliği vurgulanarak imayla isteğin dile getirildiğini iddia etmektedir ve "Arif olan anlardı" demektedir. Erik, kendisine yöneltilen "spesifik olarak hangi tarih ve toplantıda bu tür bir imanın olduğunu söyleyebilir misiniz?" şeklindeki soruya ise böyle bir toplantı veya tarih hatırlamadığını ama Malatya Kongresi'nden önceki günler olması gerektiği cevabını vermiştir.[3] Çelik, Nihat Sargın ile yaptığı görüşmede Sargın'ın Malatya Kongresi'nde ayrı bir konfederasyon kurulmasının gündeme gelmediğini, kongrede bu yönde bir karar alınmadığını, hatta konuşan delegelerden hiçbirinin bu konudan söz açmadığını, Parti'nin gündeminin o sırada parti içi muhalefeti oluşturan ve Milli Demokratik Devrim tezi-

1 Koç ve Koç, 2008, s. 69.

2 Ünsal, 2002, s. 174, 181.

3 Şaban Erik ile 18.01.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

ni ileri süren Mihri Belli çevresi ile ilgili olduğunu söylediğini aktarmaktadır.[4]

1965'te TİP üyesi, Ekim 1970'teki TİP Kongresi'ndeyse Merkez Yürütme Kurulu üyesi olan Yavuz Ünal da, DİSK'in kuruluş kararının Parti'de alındığı iddiasındadır. Ünal'a göre, 1969 seçimlerinde Parti'yi başa güreştireceğini düşünen Genel Başkan Mehmet Ali Aybar, DİSK'in kurulmasını bu düşüncesinin gerçekleşmesinin hamlelerinden biri olarak görmüş olmalıdır ve DİSK'i kuracak TİP'li sendikacıların da Türk-İş'te barınamaz hale gelmesi bu kararı getirmiştir. Ayrıca Ünal, DİSK'in kuruluş kararının TİP'in bir yürütme kurulu toplantısında alındığını, kendisinin o dönemde kurulda olmadığını ama kararı bildiğini, dönem içinde bu kararı TİP içindeki "*herkesin de*" bildiğini belirtmektedir. Ancak Ünal, kendisine yöneltilen soru üzerine, "Tabii şu olmaz. Parti'de sendikacıları çağırıp, sizin niye bir konfederasyonunuz yok denmez" diye cevap vermiş, "TİP, DİSK'in kurulmasını desteklemiştir ama haydi kurun dememiştir diyebilir miyiz" şeklindeki soruya da Ünal'ın cevabı olumlu yönde olmuştur.[5]

DİSK'in kuruluşu dönem içinde de özellikle Türk-İş tarafından TİP'in kararı olarak sunulmuştur. DİSK'in kuruluşunu izleyen ay yayınlanan *Türk-İş* dergisindeki "Maceracıların yeni oyunu DİSK" başlıklı makalede, "(...) DİSK'in kuruluşu aslında Türkiye İşçi Partisi'nin işçi kuruluşlarını ele geçirme politikasının başarısızlığa uğraması üzerine arayıp bulduğu yeni bir çaredir" denmekte, Türk-İş kongreleri yaklaşırken TİP yöneticilerinin, işçinin Türk-İş yöneticilerine artık itibar etmediğini bu nedenle değiştirileceklerini öne sürdükleri ama kongrelerden yöneticilerin oybirliğine yakın bir destekle çıktıkları vurgulanmaktadır. Makalenin devamında Malatya Kongresi'ne ilişkin olarak şu görüşler ileri sürülmektedir:[6]

4 Çelik, 2010a, s. 526-527.

5 Yavuz Ünal ile 28.01.2011 tarinde gerçekleştirilen görüşme.

6 *Türk-İş* dergisi, "Maceracıların yeni oyunu DİSK", Mart 1967, sayı 49, s. 7-10; aynı makalenin sonunda ayrıca, okuyucuların zaman zaman yorumların azlığından şikâyet ettiği ama bir yorum yapıldığında da onun yüzde yüz doğru olduğu, yazıldığında kehanet sayılan haberlerin de gerçek çıktığının zaman-

"(...) aradan geçen altı yıllık mücadelenin işçi bünyesinde en ufak bir sarsıntı yaratmamış olması, TİP idarecilerini yeni yollar aramaya itmiştir. TİP yöneticileri, bu yolu kendilerine bağlı sendika yöneticilerine Malatya Kongresi'nde talimat vererek, kanunen TİP'e organik bağlarla bağlanması mümkün olmamakla beraber, pratikte İşçi Partisi'nin organı olarak çalışacak yeni bir işçi konfederasyonu kurdurmakta bulmuşlardır. DİSK'in kuruluş sebebi budur."

Çelik'in de belirttiği gibi,[7] 12 Eylül sonrasında açılan DİSK davasında savcılığın hazırladığı iddianame de DİSK'i TİP'in kurdurtuğu iddiasını tekrarlamıştır. İddianameye göre, "Türk Solunun ilk siyasal örgütü olan TİP", kuruluşundan itibaren bünyesindeki sendikacılar kanalıyla Türk-İş'e nüfuz etmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Ancak Türk-İş içinde bir muhalefet grubu oluşturmuş, ardından da "(...) kendi doktriner görüşüne paralel bir işçi konfederasyonunun kurulmasını sağlayarak henüz politize olmamış işçi kitlesini kendi saflarına çekme ameliyesini uygulama alanına koymuştur." Bu görüşlerin ardından, Mehmet Alpdündar haricindeki kurucuların aynı zamanda TİP'in de kurucuları olduklarından hareketle DİSK'in, TİP'in "yan örgütü" olduğu iddia edilmektedir.[8] Ancak İddianame'nin aynı zamanda, kuruluşundan beri DİSK'in her türlü eylem ve faaliyetlerini TKP direktiflerine göre sürdürdüğünü öne sürdüğü de bu noktada belirtilmelidir.[9]

---

la anlaşıldığı vurgulanmaktadır ve DİSK hakkında şu öngörüde bulunulmaktadır (s. 10): "(...) Bu sefer de, DİSK'in kısa bir sure içinde, bir avuçluk barutunu tüketip, üç beş kurucunun hem yönetici, hem üye durumunda kaldığı zavallı bir kuruluş haline geleceğini söylemek, bir kehanet olmasa gerek. Bir işçi kuruluşunun can damarı demek olan işçiler, gerçek hizmet peşinde koşan, işçiye yararlı olan kuruluşu tanımakta olağanüstü bir yeteneğe sahiptirler. Önemli olan, işçinin bu yeteneğe sahip olduğunu bilmektir. İşte bu yüzdendir ki, DİSK macerası kısa bir süre sonra sona erecektir. Bunun aksi düşünülemez bile..."

7 Çelik, 2010a, s. 526.

8 İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İddianame-DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) DİSK'e Bağlı Sendikalar DİSK ile Ortak Amaç ve Faaliyetlerde Bulunan Kişi ve Kuruluşlar Soruşturması 1- DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Davası, Haziran 1981, s. 30-31.

9 İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, DİSK İddianamesi, 1981, s. 31: İddianamede ilginç bir vurguda bulunulmaktadır. Buna göre, "DİSK ku-

Yukarıda özetlenen ve son örnekte görüldüğü gibi askeri darbe koşullarındaki hukuk düzeninde de seslendirilen DİSK'i TİP'in kurdurttuğu iddialarına karşılık DİSK'in kuruluşunun öncelikle TİP'li DİSK kurucularınca kararlaştırıldığı görüşleri mevcuttur. Aslında Yavuz Ünal ile yapılan görüşmede olduğu gibi, "DİSK'i TİP'in kurdurttuğunu ben biliyorum" gibi kesin ifadeler kullanılırken bile aslında kimi zaman, DİSK'in kuruluşundan TİP'in de haberinin olduğu ve kararın TİP kurullarında konuşulduğu ve desteklendiğinin kastedilmiş olması mümkündür. Öte yandan TİP içinde önemli görevlerde bulunmuş bazı kişilerin, DİSK'in kurulması kararının öncelikle sendikacıların kendi inisiyatifleriyle aldıkları bir karar olduğuna dair tanıklıkları mevcuttur. Örneğin önceki bölümlerde, TİP üzerine yaptığı çalışmaya atıfta bulunulan ve halen Tarih Vakfı'nda bulunan TİP arşivinin önemli bölümünü bağışlayan Nebil Varuy, "DİSK'in kurulmasında Parti kararı yoktur. Benim kulağıma böyle bir şey gelmedi. Olsa bilirdim" demekte, ayrıca TİP'in, TKP'li bir komiteyle yönlendirildiği iddiasını da tümüyle yanlış bulduğunu söylemektedir. Bu noktada Varuy'un, TİP'e Aybar'ın katılmasından hemen sonra girdiğini, 1964'te İzmir'de toplanan TİP I. Kongresi'nde de önce yedek, sonra da asil üye olarak Genel Yönetim Kurulu'na seçildiğini, ayrıca TİP'in kuruluşundan itibaren haysiyet kurullarında görev aldığını ve 1971'deki kapanışına kadar Parti üyesi olarak kaldığını vurguladığı da belirtilmelidir.[10]

DİSK'in kuruluşunun kurucu TİP'lilerin kendi inisiyatifi olduğunu öne süren bir başka isim de Alp Selek'tir. Selek'e gö-

---

ruluşunu takip eden yıllarda katı ve uzlaşmaz bir tutumla Türk-İş'e nazaran mensuplarına daha fazla maddi imkân sağlayarak gelişme yoluna gitmiş, bu tutum, soldaki bir takım unsurlarca (Mao'cular) işçiyi ekonomizme şartlayarak, devrimci dinamizmi yozlaştırmak biçiminde eleştiriye uğramış(tır)" (s. 30).

10 Nebil Varuy'la 25.04.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme; Nebil Varuy'un 1964'teki TİP Kongresi'nde yedek üye olarak seçildiğine ilişkin bilgi için bkz. Ünsal, 2002, s. 170; Nebil Varuy, önceki bölümlerde atıfta bulunulan ve uzun süre TİP hakkındaki temel kaynak olma özelliği olan ve halen Tarih Vakfı-TİP arşivinde bulunan çalışmasını genişleterek yayınlamıştır. Bkz. Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

re "DİSK'in kuruluşuna Parti'de karar verilemez, verilmemiştir de. DİSK'in kurucuları Kemal Türkler'in öncülüğünde bir hareket yapmışlardır." Selek, aksi yönde hiçbir duyumunun olmadığını, kurucuların artık Türk-İş'te devam edemeyeceklerini anladıklarını, TİP'in DİSK kurucularına olsa olsa sınıf şuuru kazandırmış olduğunu ve kuruluşun temelde bu şuurdaki sendikacıların özgün hareketi oldğunu düşündüğünü sözlerine eklemektedir.[11]

TİP'in Ekim 1970'teki 4. Kongresi'nde Genel Yönetim Kurulu'na seçilen[12] ve DİSK'in kuruluşu sırasında Parti'nin İstanbul İl Saymanı olarak görev yaptığını ifade eden Nejat Ökten de DİSK'in kuruluşunun sendikacıların inisiyatifiyle gerçekleştiğini söylemektedir. Ökten'in ayrıca dönem içinde, DİSK'e daha sonra katılacak olan Kimya-İş'in Genel Sekreteri olduğu da belirtilmelidir.[13]

4. Kongre'de Genel Yönetim Kurulu'na seçilen[14] ve 1968'de Yönetim Kurulu üyesi olarak görev aldığı Kimya-İş Sendikası'nın 1970-1976 yılları arasında başkanlığını yapan Dinçer Doğu da TİP Malatya Kongresi'ne katılmamakla birlikte DİSK'in kurulma kararının bu kongrede şekillendiğine ilişkin hiçbir duyumunun olmadığını, DİSK'in kuruluşunun TİP kararıyla gerçekleştiğine de ihtimal vermediğini söylemektedir.[15]

Yukarıda örnekleri verilen ve TİP'in Malatya'da 1966'da yapılan 2. Kongresi'nde DİSK'in kuruluş kararının biçimlendiğine dair iddiaları destekleyen bir bulguya rastlanmamıştır. Kongre Çalışma Raporu'nda, 21 ve 25. sayfalar arasında "İşçi Hareketleri" başlığı altında işçi sorunları, ücretler, grev ve top-

---

11 Alp Selek'le 12.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme; 1960'lı yıllardan itibaren Maden-İş'in avukatlığını yapmaya başlayan ve DİSK hukuk dairesinin başına geçen Selek, sonraki bölümde görüleceği üzere 15-16 Haziran Direnişi sonrasında DİSK'e açılan davada da DİSK'in avukatı olarak yer alacaktır; Selek TİP'te de 1970'teki 4. Kongre ile Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. Bkz. Ünsal, 2002, s. 172.

12 Ünsal, 2002, s. 172.

13 Nejat Ökten ile 09.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

14 Ünsal, 2002, s. 172.

15 Dinçer Doğu ile 20.06.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

lu sözleşme hakkına ilişkin görüşler vs. açıklandıktan sonra 27. sayfadan itibaren "sendikacılıkta buhran" başlığı altında Türk-İş ağır biçimde eleştirilmektedir. 31. sayfaya kadar devam eden bu bölümde, AİD yardımları, işçi eylemlerindeki tutumu, işçilerin eğitimi için aldığı dış yardımlar vs. gibi hususlara değinilerek Türk-İş'e içinde "*ihanet*" kelimelerinin de yer aldığı ağır eleştirilerde bulunulmaktadır. 29. sayfada ise yeni bir konfederasyon imasını içeren şu sözler göze çarpmaktadır:[16] "(...) Ve görünen odur ki, anlayışı ile, davranışı ile, eylemi ve deyimiyle işçilerin gerçek menfaatlerine ve geri bırakılmış Türkiye'nin gerçeklerine aykırı sendikacılığın mümessili olması yüzünden bu topluluğa karşı, işçilerden, yeni bir örgüt özlemini çekenler herhalde olacaktır. Çünkü tarih hiçbir zaman ihanetlerin sürekli hâakimiyet sağlamasına tanık olmamıştır ve işçi sınıfına zarar verenlerin karşısında gerçek işçi teşekküllerinin derlenip toparlanması tarihi bir zorunluluk olarak görülecektir." Görüldüğü üzere Çalışma Raporu'ndan alıntılanan Türk-İş'e yönelik eleştiriler oldukça ağırdır ve üstelik konfederasyon imasında da bulunulmaktadır. Bununla birlite Çelik, aslında Kemal Sülker tarafından hazırlanan rapor taslağının daha sert ifadeler içerdiğini ve dahası içinde konfederasyon ifadelerinin geçtiğini, taslak metinden ilgili bölümü aktararak vurgulamaktadır. Çelik'e göre, taslağın sendikacılarca ve özellikle de Kemal Türkler tarafından yumuşatılması olasılığı yüksektir.[17]

Ancak ima yolu ile ya da açıkça, TİP. 2. Kongresi Çalışma Raporu'nda konfederasyon düşüncesinin dile getirilmesi ve bu düşüncenin Türkler başta olmak üzere sendikacılarca yumuşatılmış olma olasılığından öte, zaten Kongre'den yaklaşık 10 ay önce yukarıda sözü edilen ve gizli tutulan Maden-İş Yönetim Kurulu kararının alındığı, yaklaşık 2 ay sonra, Türk-İş Kongresi'nde TİP'li sendikacılardan hiçbirinin yönetime giremediği ve aynı dönemde Paşabahçe Grevi'ndeki süreçle, Türk-İş yönetimince alınan onur kuruluna sevk kararının sonucu beklenme-

16 Bkz. TİP, *2. Kongre Çalışma Raporu*, 1966, Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul, s. 27-31.

17 Çelik, 2010a, s. 528-529.

den SADA'nın imzalandığı ortadadır. Öncesiyle birlikte bütün bu sürece bakıldığında, kuruluş kararının öncelikle sendikacılarca alınması yüksek bir olasılık olarak kendisini göstermektedir. Bununla birlikte kararın ne TİP'li yöneticiler, ne TİP'li kurucu sendikacılar ve ne de Türk-İş yöneticileri ve AP Hükümeti ve dahası devlet iktidarınca salt sendikal bir mesele olarak görülmediği de ortadadır. Zira her şeyden önce kararı etkileyen faktörlerin siyasal yönünün de ağır bastığı unutulmamalıdır. Bir bakıma tam da bu yüzden, kararın ne amaçla ve nerede alındığı meselesi dönem içinde Türk-İş örneğinde olduğu gibi sendikal ve siyasal hesaplar için de değerlendirilmiştir. Bu açıdan Çalışma Raporu'ndaki ifadelerin yumuşatılmasının da bu tür hesapları engelleme ihtiyacından kaynaklanması mümkündür. Aynı biçimde, Yavuz Ünal'ın belirttiği gibi, sendikaların Türk-İş içinde barınamaz hale gelmeleri ve 1965'te Meclis'e girerek ülke çapında sesini duyuran partinin artan özgüveniyle Aybar'ın *"başa güreşme"* iddiasının bir yansıması olarak sendikacıların kararının desteklenmesi olasıdır. Aslında SADA da dahil olmak üzere, sendikacıların dönem içindeki hamlelerinin, TİP tarafından alınan kararlar olarak değil, dönemin sendikal siyasal koşulları içinde TİP'in bilgisi dahilinde ve TİP tarafından da desteklenen kararlar olarak değerlendirilmesi, daha doğru görünmektedir.

Bu konuda Aybar'ın anıları oldukça aydınlatıcıdır ve şu satırlar dikkat çekicidir:[18] "(...) Sendikacı arkadaşlar Türk-İş'in tutumundan giderek rahatsız olmaya başlamışlardı. Türk-İş'in hiçbir işe yaramadığı, işçi hakalarını savunamadığı kanısındaydılar. Sonunda partinin ilkeleri doğrultusunda bir konfederasyon kurulmasını kararlaştırdılar. 1967'nin Ocak ayındaydık. Kuas, Türkler, Güzelce eve geldiler. Kuracakları konfederasyonun partiye bağlı olması elbette söz konusu değildi. Yasa buna olanak vermiyordu zaten. Ama ben organik bir bağlılığa ilke olarak karşıydım. Partinin egemen bir merkez partisi olmasını doğru bulmuyordum. İlkelerde birleşmek yeterliydi. Bizim işimizle sendikacıların işi ayrıydı." TİP'in sendikacılara bir an-

18 Aybar, cilt 2, s. 173-174.

lamda dikte ederek DİSK'i kurdurtma kararı alması ne sendikacıların parti karşısındaki özerk pozisyonlarına[19] ne de yukarıda belirtildiği üzere, partinin 2. Kongre döneminde meşgul olduğu sorunlarla uyumludur.[20] Nihat Sargın'ın da bu konudaki ifadeleri oldukça açıktır ve şöyledir:[21]

> "(...) DİSK'in kurulduğu sırada Türk-İş'çiler tarafından bir iddia ortaya atıldı. Daha sonra kimi ciddi sayılabilecek yayınlarda da bunun herkesçe kabul edilen bir gerçekmişcesine tekrarlandığını gördük. İddia'ya göre DİSK, TİP'in ikinci büyük Kongresi kararıyla kurulmuştur veya aynı anlamda, II. B. Kongre'de DİSK'in kurulmasına karar verilmiştir. Hayır, böyle bir şey olmamıştır. Ne Büyük Kongre'mizde, ne de daha önce diğer kurullarda DİSK kurulsun diye bir karar almış değiliz."

Bu bölümde son olarak, DİSK'in kuruluşuna dönem içinde TKP'nin verdiği tepkiye değinilecektir çünkü önceki bölümlerde belirtildiği üzere bu çalışma açısından abartılı bulunmuş olmakla birlikte, TİP'in yönetiminde Aybar'ın da içinde olduğu TKP'li bir komitenin bulunduğu iddiası dolayısıyla TKP'nin tepkisine yer verilmelidir. Öncelikle belirtilmelidir ki TİP'in başında olduğu iddia edilen bir TKP komitesi için TKP'nin 1962'de yaptığı değerlendirmeler destekle birlikte önemli ölçüde eleştiri yüklüdür. Bu eleştiriler, dönem içinde TKP Merkez Komitesi I. Sekreteri olan Zeki Baştımar (Yakup Demir) tarafından dile getirilmektedir ve özellikle teorik meselelerde TİP'i eleştirmektedir. TİP programına değinen Baştımar'a göre TİP'in programı TKP'nin görüşlerinden "bir hayli farklıdır." Baştımar, TİP'in, programıyla Türkiye'nin milli demokratik devrimini yaptığını varsaydığını, oysa ki yapılanın milli bir inkılap oldu-

19 TİP'in DİSK'i kurdurtması bir yana, Ünsal, sendikacıların işçi üyelerinin TİP'lilerle doğrudan etkileşime geçmesine bile soğuk yaklaşuklarının altını çizmektedir; bkz. Ünsal, 2002, s. 159.

20 TİP 2. kongresinde ana gündem Parti içi muhalefeti oluşturan ve Mihri Belli'nin öncüsü olduğu MDD hareketi ile yaşanan mücadeledir. Ayrıca TİP kararlarında yeni bir konfederasyona dair bir ifadenin olmadığı görülmektedir; bkz. Sargın, 2001, s. cilt 1, s. 427-446.

21 Sargın, 2001, cilt 1, s. 460.

ğunu öne sürmekte ve tüm demokratik güçlerin milli bir cephede yer almasının gerektiğini belirterek TİP'i eleştirmektedir. Baştımar, 1962'deki komünizmi tel'in mitingi ile solcu sendikacıların Türk-İş'ten uzaklaştırılmasını amaçlayan bir tuzak kurulduğunu ve Kavel sırasında bir kısım sendikacının bu tuzağa düştüğünü de öne sürmektedir.[22]

Canan ve Yıldırım Koç'a göre, DİSK, TKP'nin sendikal birliği savunduğu ABD ve Türkiye'deki yandaşlarının ise Amerikan karşıtları ve komünistleri ayrı sendikalarda tecrit etmeye çalıştığı yıllarda kurulmuştur.[23] Oysa Çelik'in de belirttiği üzere[24] TKP, DİSK'in kurulmasını eleştirmek bir yana olumlu bulmuştur. Yukarıda özetlendiği gibi TKP 1960'ların başlarında genel ilke gereği mevcut sendikaları bölecek sendikaların kurulmasına karşıdır. Ama 1963'teki değerlendirmesinden farklı olarak TKP, DİSK'in kurulduğu dönem içinde TKP yayını *Yeni Çağ* dergisinde S. Üstüngel adıyla yazan ve sonraki yıllarda örgütün Genel Sekreterliği'ni de üstlenecek olan İsmail Bilen[25] aracılığıyla DİSK'i övmektedir. Bilen, DİSK'in kuruluşundan kısa bir süre sonra Mayıs 1967'de kaleme aldığı makalesinde, Seyfi Demirsoy'u sermayenin ajanlığıyla ve başkanı olduğu Türk-İş'i de Amerikan sömürgecilerinin Türkiye'de kaleyi içeriden almak için izledikleri "beşinci kol kurmak taktiğinin" taşıyıcısı olmakla suçlamaktadır. Bilen, dönem içine TKP stratejisi olarak dile getirilen Milli Demoratik Cephe'de birleşme çağrısı yapmakta ve TİP ve DİSK'in de "yurtsever gençlik ve öğrenci dernekleri" vs. ile aynı cephede yer alması gerektiğini ileri sürmektedir.[26] Bilen, aynı derginin Ekim-Kasım 1968 tarihli sayı-

22 Yakup Demir, "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", Erden Akbulut (der.), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, 2003, TÜSTAV Yay., İstanbul, s. 19-22, 29-30.

23 Koç ve Koç, 2008, s. 69.

24 Çelik, 2010a, s. 531-532.

25 İsmail Bilen' yazar olarak S. Üstüngel adını kullanmaktadır. Bilen'in önce özellikle *Yeni Çağ*'daki yazılarla Parti içinde öne çıkarıldığına dair tanıklıklar mevcuttur. Bkz. Babalık, 2005, s. 20, 108.

26 S. Üstüngel, "Baş düşman, baş tehlike, ve güç birliği", *Yeni Çağ*, Mayıs 1967, sayı 5, s. 391, 396, 402.

sındaki yazısında da "(...) sarı sendikacılara, Türk-İş yöneticilerine karşı, (...) sendikacılık hareketinde yeni ve ilerici federasyonların" meydana gelmesinden söz etmektedir.[27]

Öte yandan TKP'nin DİSK'in kuruluşunu olumlamasının, DİSK'in kurulmasında bir etkisinin bulunduğu anlamına gelmeyeceği de belirtilmelidir. Dönem içinde Türkiye'de TKP'nin örgütsel olarak kayda değer bir gücünün olmaması bir yana, DİSK yöneticilerinden bazılarının TİP içinde sol/sosyalist fikirlerle tanışsalar da komünist eğilimlere sahip olmadıkları, tersine anti-komünist eğilimlerini sürdürdükleri söylenebilir. Nitekim Aydın Engin'in TİP'e Aybar ve aydınların gelmesinden ve TİP'in sosyalist bir parti söylemini sahiplenmesinden sonraki dönemde tanık olduğu bir TİP semineri, parti için olduğu kadar sendikacılar için de bu konuda aydınlatıcıdır. Engin, seminerdeki bir enstantanenin çok net bir fotoğraf olarak belleğine kazındığını belirtmekte ve şunları söylemektedir:[28]

> "TİP İstanbul İl Başkanı Bıyık Talat... Soyadını çıkaramıyorum şimdi, namı Bıyık Talat'tı İstanbul İl Başkanı'ydı. İçinde benim gibi birkaç gencin de bulunduğu ama sendikacıların bulunduğu... Örneğin Rıza Kuas'ı net hatırlıyorum, Kemal Türkler'i net hatırlıyorum. On kişilik yarı seminer yarı sohbet toplantısında tartışılmaz netlikte şunu söyledi: 'Arkadaşlar hepimiz sosyalistiz. Çünkü komünizmin panzehiri sosyalizmdir.' Bu cümleye bütün sendikacılar 'evet, evet' diyerek kafa salladılar. Yani önemli bir şey öğrenmiş veya zaten bildiklerinin bir kere daha il başkanı tarafından dile getirilmiş olmasının memnuniyeti..."

Yukarıda özetlenen hususlar ışığında sonuç olarak, DİSK'in kurulma kararının öncelikle DİSK kurucusu TİP'li sendikacılar tarafından alındığı ancak söz konusu karardan TİP'in bilgisinin bulunduğu ve kararın TİP tarafından kendi politikaları açısından desteklendiği söylenebilir. Diğer taraftan Türk-İş yöneticileri de TİP'li sendikacıları, Türk-İş yönetiminde ba-

27 S. Üstüngel, "TKP'nin tarihsel rolü ve ödevi", *Yeni Çağ*, Ekim-Kasım 1968, sayı 10-11, s. 731.

28 Aydın Engin ile 02.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

rındırmamak için AP iktidarıyla birlikte çaba göstermişlerdir. Bu durumun uluslararası ilişkiler bağlamında ABD'nin kendisine karşıt komünist ya da muhalif sendikacıları, kendi sendikaları içinde tecrit etme politikasıyla uyumlu olduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte, Türk-İş'i ABD kurdurttu savları nasıl, Türkiye'deki sendikal hareketin kendi dinamiklerini, ihtiyaçlarını vs. atlayarak bir toplumsal ve siyasal gelişmeyi yalnızca uluslararası bir aktörün hiyerarşisi içinden değerlendirmek gibi indirgemeci, hatalı bir analize gönderme yapmaktaysa aynı husus DİSK'i ABD'nin kurdurttuğuna kadar gidebilecek değerlendirmeler için de geçerlidir. Nitekim yukarıda özetlendiği üzere, her ne kadar TKP, benzer biçimde DİSK'in kurulmasını olumlamış ise de bu durumun ne TKP'nin ve ne de uluslararası boyutta Sovyetler Birliği'nin DİSK'in kuruluş kararını etkilediği anlamına gelmeyeceği açıktır.[29]

29 DİSK'in kuruluşu, Türkiye ile ilişki halindeki ABD sendikalarında da yankı bulmuştur. AFL-CIO (American Federation of Labor-Congress of Industrial Organisations) Demirsoy'dan bilgi almaya çalışmış ve DİSK'in kuruluşuna dönem içinde Maden-İş ile ilişki içindeki IMF'nin (International Metalworkers Federation) Genel Sekreter Yardımcısı sosyal demokrat eğilimli Charles Levinson eliyle bir etkinin olup olmadığını anlamaya çalışmıştır. AFL-CIO DİSK'e derhal düşman bir tutum takınırken, IMF yardım etmiştir. Bkz. Çelik, 2010a, s. 533-537; IMF'nin Maden-İş ile önceki yıllara dayanan yakın bir ilişkisi olduğu ve Maden-İş'e maddi yardım da yaptığı görülmektedir. Nitekim, Maden-İş'in 1963'teki 14. Kongresi'ne sunulan Çalışma Raporu'nda, sendikanın adı geçen Federasyon'a üç yıldır üye olduğu, Federasyon'dan ve Genel Sekreter yardımcısından büyük yardım gördüğü, bu nedenle Levinson'ın sendikanın milletlerarası fahri başkanı olmasına karar verildiği dile getirilmekte ve IMF yardımları hakkında da şu sözlere yer verilmektedir: "(...). Bütün teşkilatlanma ve eğitim programlarının yapılışı sırasında IMF'nin görüşü alınmış hatta çok zaman bu program müşterek yapılmıştır. IMF, iki yıllık devre içerisinde sendikamıza büyük ölçekte yardım yapmış ve halen yapmaktadır. IMF'nin Roma'da yapılan son kongresinde üç yıl için her yıl sendikamıza 42.000 İsviçre Frankı yardım yapılması bütçeye konmuştur. Fakat, Türkiye'deki şartların seri halde gelişmesi ve Maden-İş'in yardımları dirayetle kullanmakta olması neticesinde bu yardım miktarı arttırılmıştır. IMF, şimdiye kadar sendikamıza üç araba alınması için yekûn olarak 69.000 İsviçre Frankı, teşkilatlanma ve eğitim için 1962'de 120.000 İsviçre Frankı 1963'te de 60.000 İsviçre Frankı ve Kavel olayı için 15.000 İsviçre Frankı yardım yapmış bulunmaktadır. Ayrıca 1963 için 40.000 İsviçre Frankı, IMF'den teşkilatlanma ve eğitim için Maden-İş'in alacağı bulunmaktadır. 1963 için genel icra kurulumuzca 200.000 İsviçre Franklık bir yardım projesi hazırlanmış, fakat milletlerarası bir yardım fonu komitesi kurulduğu ve senenin başında faaliyete ge-

Kuruluş toplantıları: 17 sendikadan 5'e

Önceki bölümde de belirtildiği üzere, Türk-İş yönetiminin ihraç istemleri Onur Kurulu'nda görüşülmeden, sonradan DİSK kurucusu da olmuş olan Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş ve Gıda-İş sendikaları, 15 Temmuz 1966'da SADA'yı imzalamışlar ve Kasım 1966'daki geçici ihraç kararlarının açıklandığı günlerde de DİSK'i kurmak üzere faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

Aşağıda tam metni verilecek olan DİSK'in kuruluş kararının yazıya döküldüğü tarih 14 Ocak 1966'dır. Bununla birlikte DİSK'in kuruluş çalışmalarının organizasyonunun daha önce başladığı görülmektedir. Nitekim, İstanbul Belediye Başkanlığı'na, Kemal Türkler, Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu imzasıyla 30 Aralık 1966'da gönderilen bir yazıyla, kuruluş kongresi için dönem içinde birçok benzer toplantıya ev sahipliği yapan Spor Sergi Sarayı istenmektedir.[30] DİSK'in kuruluş belgelerine bakıldığında ilk göze çarpan hususlardan biri, başlangıçta, yalnızca sonradan DİSK kurucusu olarak kuruluş kongresine katılacak sendikaların değil başka sendikaların da çalışmalarda yer almasıdır. Söz konusu sendikalar sadece kuruluş toplantısına gelmemişler en azından bazıları kurulan komisyonlar ve komitelerde de görev almıştır. Hilmi Güner'e göre, aslında kurucuların diğer sendikaları da çalışmalara katması, kamuoyunda birçok sendikanın bu işin içinde olduğuna yönelik bir

---

çemediği için bu programımız IMF tarafından tatbik edilememiştir. Buna rağmen IMF, 1963 için 100.000 İsviçre Frankı yardım yapmayı kabul etmiştir." Raporda IMF'den başka Amerika Otomobil, Uçak ve Traktör İşçileri Sendikası'nın da Maden-İş'e 60.000 lira değerinde bir araba, Kavel için 1.000 dolar ve iki film makinesi hediye ettiği de belirtilmketedir. Bkz. Maden-İş, *Kongre Raporu* (14. Kongre), 1963 (s. 28-29), TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu, İstanbul.

30 Yazı şöyledir: "Sendikalarımız ile bazı kardeş sendikaların kongrelerini (Müşterek) yapmak üzere 12 Şubat 1967 Pazar günü saat 9.00'dan 19.00'a kadar olmak üzere Sergi Sarayını bedeli mukabilinde sendikalarımıza tahsis edilmesini rica ederiz." Bkz. DİSK'i kuracak müşterek kuruluş kongrelerinin Sergi Sarayı'nda toplanması için, Kemal Türkler, Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu imzasıyla, İstanbul Belediyesi'ne yazılan talep yazısı (tek sayfa), 30.12.1966, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

hava yaratmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Kurucular dar bir kadroyla, istikrarlı olarak yola çıkmak istemişlerdir.[31] Ancak daha sonra ayrıntılı olarak ele alınmak üzere belirtilmelidir ki, Güner'in gözleminin doğru bir yönü bulunmakla birlikte, örneğin sendikaların kuruluş çalışmaları için önemli işler yapan komitelerde de yer bulması en azından bu sendikaların dışarıda kalmasını tek başına açıklamamaktadır. Aşağıda daha sonra konu edilecek bazı görüşmeler, bütün sendikalar için değilse bile en azından bazıları hakkında bilgi kırıntısı düzeyinde de olsa fikir vermekte, ancak başlangıçta olduğundan daha az sendikanın DİSK'i kurmasında, birden fazla nedenin rol aldığını göstermektedir.

31 Aralık 1966 tarihli bir başka metin, yukarıda vurgulandığı gibi kuruluş çalışmalarında yer alan ancak DİSK'e 1975'te katılacak olan Tekstil Sendikası adına Genel Başkanı Rıza Güven'in de imzasını taşımaktadır. Diğer imzacılar ise Lastik-İş Başkanı Rıza Kuas, Maden-İş Başkanvekili Şinasi Kaya ve Basın-İş Genel Sekreteri Ehliman Tuncer'dir. Söz konusu metin DİSK'in kurulması sürecinde, kuruluş beyannamesini hazırlayacak komisyonu da belirleyen bazı kararları içermektedir ve şöyledir:[32]

> "Konfederasyon Kararları:
>
> 1- a- Kemal Türkler
>
> b- İbrahim Güzelce
>
> c- Kemal Sülker'den kurulu bir komisyon en geç 14.1.1967 tarihine kadar konfederasyon kuruluş beyannamesini hazırlayacaklardır.
>
> 2- Kendilerine tüzük taslağı verilen teşekküller tüzüğü tetkik edip en geç 14.1.1967 tarihinde tüzüğe son şekli vermek üzere toplanacaklardır.
>
> 3- 14.1.1967'de Konfederasyon kuruculuğu ve üyeliği için bütün sendikalar SADA Genel Sekreterliğince davet edilerek Maden-İş toplantı salonunda toplantı yapılmasına,

31 Hilmi Güner ile görüşme, 07.03.2010.

32 31.12.1966 tarihli "Konfederasyon Kararları" başlığını taşıyan, Rıza Kuas, Şinasi Kaya, Rıza Güven, Ehliman Tuncer imzalı metin (tek sayfa).

4- Konfederasyonun yeri, kadrosu mefruşatı ve demirbaşı hakkında görüşmelerin 14.1.1967'de yapılmasına,

5- Kongre yerinin, Spor Sergi Sarayı tutulamadığı için seçilen komisyonca en geç 12 Şubat için yapılacak kongrelere diğer müsait bir salonun hazır bulundurulmasına."

Görüldüğü gibi SADA, genel sekreterlikçe yürütülecek çalışmalara atıfta bulunularak, kurucular tarafından DİSK'in kuruluş çalışmalarını yürüten organ olarak takdim edilmekte, katılacaklara da bir bakıma DİSK'in kurucu ögesinin SADA olduğu gösterilmiş olmaktadır.

Yukarıda tam metni verilen kararın alındığı 31 Aralık tarihinde, aynı gün ya da daha önce kurulmuş olduğu anlaşılan bir başka komisyonunsa 5 maddelik bir rapor hazırladığı görülmektedir. Şaban Yıldız, Celal Beyaz, Avni Erakalın ve Macit Karabulut'tan oluşan komisyonca hazırlanan "Kongre Hazırlıkları Organizasyonu Komisyon Raporu" ile komisyon, kongrenin toplanacağı yerin belirlenmesi, hazırlanacak karton ve bez dövizler ve diğer masraflar için kendisine yetki, giderler için de ödenek verilmesini, kurucu sendikaların kaç delegeyle kongreye katılacaklarını kendisine bildirmesini istemektedir. Komisyon ayrıca, "Merkezi İstanbul dışında olup, kurucular meyanında yer alan veya yer alması uygun görülecek" sendika yetkililerinin en kısa zamanda İstanbul'a davet edilerek, alınan kararlar, tüzük taslağı ve hazırlıklar hakkında bilgilendirilmelerini, onay ve görüşlerinin alınmasını da önermektedir.[33] Bu arada bazı sendikaların, sözü geçen komisyonun isteğine uygun olarak delege sayılarını bildirmeye başladıkları da göze çarpmaktadır.[34]

---

33 Şaban Yıldız, Celal Beyaz, Avni Erakalın ve Macit Karabulut imzalı, Kongre Hazırlıkları Komisyon Raporu (tek sayfa), 31.12.1966, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

34 Örneğin Basın-İş'ten SADA Genel Sekreterliğine 9 Ocak'ta gönderilen yazıda, delege sayısının 110 olduğu ancak kongreyi izlemek isteyen üyelerle birlikte katılacakların 150 olarak kabul edilmesi istenmektedir. Bkz. Basın'iş'ten SADA Genel Sekreterliği'ne gönderilen ve delege sayılarını bildiren 1705 sayılı antetli yazı, 9.1.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul; Gıda-İş ise delege sayısını 150 olarak bildirmektedir. Bkz. Gıda-İş'ten Kongre Hazırlıkları

Her ne kadar kuruluş çalışmalarında başka sendikacılar da bulunsa da, DİSK'in kuruluş kararının alınacağı toplantıya kimlerin katılacağını, SADA'yı oluşturan dört sendika liderinin kendi içlerinde belirlemeye çalıştıkları görülmektedir. Nitekim 2 Ocak 1967 tarihli el yazısıyla yazılmış "YETKİ *BELGESİ*" başlıklı bir metinde, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas'ın, Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce'yi, belirlenecek sendikaları davet etmek için yetkili kıldığı şu sözlerle ifade edilmektedir:[35] "Aşağıda imzası bulunan biz SADA mensupları işbu yetki belgesi altında isimleri bulunan sendikaların 14.1.1966 (1967) günü yapılacak olan toplantıya çağrılmaları ve bu toplantı ile ilgili çeşitli konuları organize etmeleri için Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce tam yetkili kılınmışlardır." Ama Yetki Belgesi'nde adları bulunması gereken bölümde sendikaların isimleri yoktur. Belgenin altında "Sendikalar" başlığı açılarak "1." ibaresi konmuş ancak sendika ismi belirtilmeden bırakılmıştır. Bu durumun üyelerin, 14 Ocak toplantısına çağrılacak sendikaları kendi aralarında netleştirememelerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Bu arada, SADA üyelerinin kimleri kuruluş toplantısına çağıracaklarını belirlemeye çalıştıkları günlerde, Turizm-İş adlı sendikanın 11 Ocak 1967'de Yönetim Kurulu'nu toplayarak, "yeni bir konfederasyon kurulmasına, bu kuruluşun hazırlık çalışmalarına kurucu olarak" katılmak üzere genel başkan ve yoksa genel sekreterin sendikanın "muvafakatini" iletmesine karar verdiği görülmektedir. Söz konusu sendikanın başkanı ise, eski Türk-İş başkanı ve daha önemlisi TİP'in kurulduğu günlerde CHP'nin yayın organı durumundaki *Ulus* gazetesinde yeni bir işçi partisinin kurulmasına gerek olmadığı yönünde bir yazı yazan İsmail İnan'dır.[36] Anlaşıldığı kadarıy-

Komisyon Başkanlığına gönderilen ve delege sayılarını bildiren 967-861 sayılı antetli yazı, 3.1.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

35 DİSK'in kuruluş kararının alınacağı toplantıya çağrılacakların belirlenmesinde Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce'yi yetkili kılan, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas imzalı "YETKİ BELGESİ" başlıklı metin (el yazılı, tek sayfa), 2.1.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul. Metin içinde belirtilen yıl yanlışlıkla 1966 olarak yazılmıştır.

36 Turizm-İş Yönetim Kurulu'nun aldığı, 11 Ocak 1967 tarih ve 28 no.lu, yeni bir konfederasyon kurma çalışması yapılmasına ve genel başkana, yoksa, genel sekretere yetki veren karar, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstan-

la sendika DİSK'in kuruluş çalışmalarına katılmak istemiştir ancak aşağıda görüleceği üzere adı geçen sendika kuruluş toplantılarında yer almadığı gibi kuruluş kararında da imzacı olmamıştır.

DİSK'in kuruluş kararının alındığı toplantı planlandığı gibi 14 Ocak 1967 tarihinde gerçekleştilmiştir. Toplantıda DİSK'in kurulmasına ilişkin olarak verilen karar "KARAR" başlığı altında imzaya açılmıştır. Söz konusu karar metni şöyledir:[37]

> "KARAR
> Biz aşağıda imzası bulunan sendika yöneticileri, yeni bir işçi konfederasyonu kurulmasını, bu konfederasyonun isminin TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (kısa ismi ile DİSK) olmasını kararlaştırdık. Karar oy birliği ile alınmıştır. 14 Ocak 1966 (1967)."

Kararın altında adları bulunan sendikalar ve sendikalar adına imzacı isimler sırasıyla şunlardır: Maden-İş-Kemal Türkler, Tekstil-Rıza Güven, YİS-Suat Şükrü Kundakçı, Lastik-İş-Rıza Kuas, Kimya-İş-Necat Akbay, Basın-İş-İbrahim Güzelce, Gıda-İş-Kemal Nebioğlu, Basın-İş-Ayhan Yetkiner, T. Gemi Adamaları Deniz İş-Rüştü Güneri, Türk Maden-İş (Zonguldak)-Mehmet Alpdündar, Toprak-Su-Tuncer Kocamanoğlu, Taşıt-İş-A. Fikri Altay, Yapı-İş (Ankara)-Emrullah Akdoğan, Türkiye-İş-Cemal Akın, Pancar-İş-Cevat Gümrükçü, Petkim-İş-Mehmet Kılınç, Bank-İş-Nusret Önsüer.[38]

DİSK'in kuruluş kararının alındığı 14 Ocak 1967'de "Hukuken Kuruluş Tarihine kadar geçecek süre içinde" çalışacak bir de komite kurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar ve komitenin oluşturulma gerekçesi şöyle ifade edilmektedir:[39]

---

bul; Turizm-İş kuruluş sırasında değilse de sonraki dönemde DİSK'e katılacaktır.

37 DİSK'in kurulma kararının alındığı toplantıda imzaya açılan "KARAR" başlıklı metin (el yazılı-tek sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

38 Kimya-İş Başkanı Nejat Akbay ile Bank-İş Başkanı Nusret Önsüer'in metinde imzalarının bulunmadığı belirtilmelidir.

39 "DİSK'in Hukuken Kuruluş Tarihine kadar geçecek süre içinde" yapılacaklar için komite kurulmasına ilişkin "KARAR" başlıklı metin, (el yazılı, iki sayfa), 14.1.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"KARAR

a) DİSK'in karşısında olanlar tarfından DİSK'e karşı açılacak mücadeleye cevap vermek,

b) Kuruluş beyannamesi ile ana tüzüğü bu kurulun (aşağıda imzaları bulunanların) görüşmeleri ışığında hazırlattırmak,

c) DİSK'in yayın organı hususunda gerekli araştırmayı yaptırmak,

d) Ve DİSK'in kuruluşu ile ilgili her hususta görevli ve yetkili olmak konusunda, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, ve Nejat Akbay'dan kurulu bir komite kurulmasına ve bu kurulumuz adına yukarıdaki gerekli çalışmaları yapacak bu komitenin getirdiği neticeleri görüşüp kesin karara bağlamak üzere aşağıda imzaları bulunan bizlerden müteşekkil kurulumuzun 30 Ocak 1967 Pazartesi günü saat 10:00'da Lastik-İş İstanbul Şubesi salonunda (aynı yerde) tekrar toplanmasına biz aşağıda imzaları bulunanlarca karar verildi."

Komite kararında DİSK kuruluş kararında isimleri bulunanan, imzaları bulunmayanlardan Nejat Akbay'ın imzasını attığı görülmektedir. Ancak bu kez de Nusret Önsüer ile birlikte Taşıt-İş'ten Fikri Altay, Tekstil'den Rıza Güven ve Bank-İş'ten Ayhan Yetkiner'in imzaları metinde yoktur. Komitenin kuruluş beyannamesi için görevlendirilmesi, daha önce 31 Aralık'ta bu iş için de görevlendirilen Kemal Türkler, İbrahim Güzelce ve Kemal Sülker'in bu görevi yerine getiremediklerini göstermektedir. Komite kurulması kararı iki açıdan dikkat çekmektedir. İlk olarak kurucular kendilerini zor bir mücadelenin beklediğinin farkında olarak sistemli ve hazırlıklı olma çabasındadırlar ve zaman kaybederlerse çalışmalarının sekteye uğratılacağının farkındadırlar. İkinci olarak SADA üyeleri dışında Nejat Akbay'ın da oldukça önemli işler ifa edecek komitenin üyesi olması, SADA üyelerinin DİSK'i sadece kendilerinden oluşan bir grupla kurmayı düşünmediklerini en azından Kimya-İş'in de DİSK'in kurucusu olmasını arzuladıklarını göstermektedir. Bu arada, 14 Ocak tarihinde toplanan ve Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Mehmet Kılınç ve Rüştü Güneri'den müte-

şekkil bir başka komisyon, "DİSK ismi altında fiilen bir konfederasyon" kurmuş olan sendikaların, "tarih önünde" ve Konfederasyon'un hukuki yapısı içerisinde mutlaka yer alarak tüzüğe geçeceklerini belirtmekte ve "işin ehemmiyeti" dolayısıyla, 15 Şubat'a kadar kongrelerini yapanların Konfederasyon tüzüğünü yetkili makamlara vermesini istemektedir.[40]

DİSK'in kuruluş kararının alındığı ve tüzel kişilik kazanmasına kadar yapılacaklar için komite ve komisyonların kurulduğu 14 Ocak toplantısından hemen sonraki gün, imzacı sendikalarca imzalanan ortak bildiri basına verilmiştir. Söz konusu bildirinin tam metni şöyledir:[41]

"Ortak Bildiri

Biz aşağıda adları yazılı işçi sendikalarının yetkili yöneticileri Türk ve dünya kamuoyuna bu ortak bildirimizi sunarız:

– Türk-İş Konfederasyonu bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır.

– Türk-İş, Amerikan Hükümetinin para yardımı ile ayakta durmaktadır.

– Türk-İş, işçi haklarını ayaklar altına almıştır.

– Türk-İş, iç ve dış sömürücüler doğrultusunda yürümektedir.

– Türk-İş, partiler üstü politika diyerek, işçi davalarını savsaklamıştır.

– Türk-İş, işçi sınıfının etkin bir rol oynamasını engellemeye çalışmıştır.

– Türk-İş, Türkiye gerçeklerine göre değil, iç ve dış sömürücülerin tavsiyelerine göre hareket etmektedir.

– Türk-İş, işçilerin insanlık onuruna yaraşır bir hayata ka-

40 Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Mehmet Kılınç ve Rüştü Güneri'den oluşan komisyon tarfından kaleme alınan üç maddelik karar metni (el yazılı iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul; DİSK'in kurulmasından sonra, işçiler arasında telaffuz edilmesindeki zorluk nedeniyle DİSK yerine çoğu kez DİKS olarak telaffuz edildiği yaygın olarak bilinmektedir. Yukarıda özet olarak verilen komisyon kararındaki yazılışın bu yanlış telaffuzun kâğıda dökülmüş ilk örneği olması kuvvetle muhtemeldir.

41 17 sendikanın imzasını taşıyan Ortak Bildiri (tek sayfa), 15 Ocak 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

vuşmasına değil, kendi başında bulunan kişilerin çıkarlarına önem vermektedir.

Bütün bunlar ve Türk-İş'in bağımlı hale gelmesi, bu örgütün içinde kalarak düzeltilmesini, doğru yola getirilmesini imkânsızlaştırmıştır. Bu gerçekleri kabul eden bizler, Türkiye koşullarına uygun, işçileri gerçekten temsil eden bir işçi konfederasyonu kurmaya karar verdik. Yeni işçi konfederasyonumuzun adını da şöyle tesbit ettik: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Kısa adı: (DİSK).

Konfederasyonumuz, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması ve yücelmesi için çalışacaktır. Konfederasyonumuz, Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümlerin mutlaka gerçekleştirilmesine hizmet edecektir. Konfederasyonumuz, işçi hareketinin devrimci bir öz kazanmasını sağlayacaktır. Konfederasyonumuz, Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtarılması için bilimi en geçerli önder sayacaktır. Konfederasyonumuz, işçi sınıfının kendi sınıf bilincine daha süratle erişmesi için önüne dikilen tüm engelleri aşarak, emeği en yüce değer sayan bir açıdan eğitime büyük önem verecektir.

Biz aşağıda imzaları bulunan sendikaların sorumlu yöneticileri, sendikalar arasında kardeşçe dayanışma, işçileri kendi iş kollarında en güçlü ve bilinçli sendikanın içinde toplama ve yüceltme yolunda, sosyal adalete yürekten inanarak ve bilimi en etkin mücadele aracı yaparak, zafere ulaşıncaya kadar, bütün gücümüzle çalışmaya and içtik.

Kuruluş bildirimiz, amaçlarımızı, görevlerimizi, çalışma düzenimizi, kamu oyuna apaçık anlatacaktır.

İşçi sınıfının hizmetinde, Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsızlığı, özgürlüğü ve mutluluğu için yola çıktık."

Görüldüğü gibi ortak bildiri metni Türk-İş'e yönelik sert eleştiriler içermektedir. Türk-İş'e, bir işçi örgütü olmaktan çıktığı, işçi sınıfının etkin olmaya çalışmasını engellediği, işçi haklarını ayaklar altına aldığı ve iç ve dış sömürücülerin tavsiyelerine göre hareket ettiği gibi ağır suçlamalar yöneltilmektedir. Türk-İş'in AID yardımları ile ayakta durduğu öne sürül-

mekte ve eleştiri konusu yapılmaktadır. Bununla birlikte ayrılma gerekçeleri olarak yöneltilen bu ağır eleştiriler içinde, Türk-İş kanalıyla sendikacıların ABD'ye yaptığı eğitim gezilerine yer verilmemesi dikkat çekicidir. Oysa aşağıda görüleceği gibi DİSK'in sonraki yıllardaki yayınlarında bu geziler ayrılma gerekçesi olarak sunulacaktır. Bildiride bu gerekçenin bulunmamasının nedeninin imzacıların büyük çoğunluğunun TİP'li sendikacıların önemli bir bölümü gibi bu gezilere katılmış olmasından kaynaklanması olasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere gerek bu geziler ve gerekse AID yardımlarından, Şaban Yıldız gibi istisnalar hariç tutulursa TİP'li sendikacılar da yararlanmışlardır. Dolayısıyla bu iki konunun Paşabahçe Grevi ile birlikte DİSK'in kuruluş gerekçesi olarak dile getirilmesinin yapay olduğu söylenebilir. DİSK kurucuları bir bakıma, geçmişte hem de TİP üyesiyken de yararlandıkâları bu faaliyetleri, TİP içindeki politizasyonlarının bir sonucu olarak artık yanlış bulmuş ve ayrılma gerekçesi olarak kullanmış olmalıdırlar. Aynı politizasyonun, bildiride yer alan, eğitimin "işçi sınıfının kendi sınıf bilincine süratle erişmesi" açısından önemsendiğine ilişkin ifadede de karşılığını bulduğu belirtilebilir.

Ancak ortak bildirinin yayınlanmasından sonraki süreç içinde, bildiriye imza atan sendikalardan, SADA üyeleri ve Alpdündar'ın başkanı olduğu Maden-İş sendikası dışındaki sendikalar DİSK'in dışında kalmışlardır. SADA üyeleri dışında yalnızca Mehmet Alpdündar liderliğindeki Zonguldak merkezli Maden-İş sendikası DİSK kurucu üyesi olarak yer almıştır. Alpdündar'ın kurucu sendikacılar içindeki varlığı daha çok, Kasım 1965'te Kozlu olaylarında işveren ile başından uzaklaştırıldığı ve Kozlu olayları sırasında işverene yakın görünen sendikasına muhalif olmasıyla ve hükümet ile Türk-İş tarafından TİP'le birlikte olayları kışkırtmakla suçlandığı koşullarda Temmuz 1966'da kurduğu Türkiye Maden-İşçileri Sendikası başkanlığıyla[42] ilişkili olmalıdır. Güner, Alpdündar'ın kurucu olduğu sırada aslında aktif sendikal hayatının bitmiş olduğunu, ancak bulunduğu bölgedeki konumu dolayısıyla yarar umulduğunu,

42 "Alpdündar, Mehmet", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 35-36.

belirtmektedir.[43] Nitekim Alpdündar DİSK kurucusu olduktan sonra TİP'e de üye olmuştur. Bu konudaki bilgiyi Yavuz Ünal şu şekilde vermektedir:[44] "Alpdündar sağcı bir adamdı, pragmatikti, yaptıkları açısından değil ama liderliği anlamında iyi bir işçi lideriydi. (...) Ben Zonguldak'ta TİP İl Sekreteri iken, bir DİSK toplantısında vermişler Parti üyelik fişini, doldurmuş, geldi bana, beni Parti'ye kaydet diye. Kendi gelmedi Zonguldak'tayken. Biz hiçbir zaman onu TİP'e yaklaştırmadık." Ayrıca Yıldırım Koç'a göre, Mehmet Alpdündar sendikasını kurduğu yıl, aynı zamanda Türk-Hür-İş Konfederasyonu'nun Genel Başkanlığı'nı da üstlenmiştir.[45] Aslında dönem içinde adından pek söz edilmeyen ve gücü tükenmiş bir örgüt olmakla birlikte, Alpdündar'ın bu unvanından da kurucuların Güner'in söylediği minvalde yararlanmak istemiş olmaları mümkündür.

Yukarıda belirtildiği üzere, SADA üyeleri ve Alpdündar'ın haricindeki sendikaların DİSK kurucusu olamamalarının birden fazla nedeni olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenlerden biri, DİSK kurucusu olmak isteyen sendikalara yönelik Türk-İş baskısıdır. Türk-İş'in DİSK kuruluş toplantılarının haber alınmasından sonraki hareket tarzı, kuruluşun 27 Aralık 1966'da yayınladığı genelgeden anlaşılabilmektedir. Genelgede özetle, son zamanlarda bazı sendikaların yeni konfederasyon kurmak üzere çalışma yürüttükleri belirtilmekte, bunlar arasında, "(...) Türk-İş içindeki durum ve tutumları öteden beri bilinen ve yakından izlenen, bölücü, ideolojik ve Türk-İş bütünlüğünü sarsıcı, (...) davranışları devamlı şikâyet konusu olan İstanbul'da kurulu Basın-İş, Lastik-İş ve Kimya-İş'in" kesin ihraç talebiyle onur kuruluna sevk edildikleri belirtilmektedir. Genelgede Ankara'da kurulu Basın-İş, İstanbul'da kurulu Bank-İş ile Yapı-İş'in ise bu çalışmalara katılmak için yetkili kurullarından izin alıp almadıklarının kendile-

43 Hilmi Güner ile 07.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

44 Yavuz Ünal ile 28.01.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

45 Yıldırım Koç, *Yanlış-Doğru Cetveli İşçi Sınıfı Tarihi Yazımında Tarihi Hatalar*, Epos Yay., Ankara, s. 170. Koç ve Koç'ta da aynı iddia tekrarlanmaktadır. Bkz. Koç ve Koç, 2008, s. 79.

rine sorulacağı ifade edilmektedir.[46] Genelgeden anlaşıldığı kadarıyla Türk-İş, kendisinden kopacaklarından emin olduğu ya da artık bünyesinde istemediği sendikaları ihraç etmeye yönelirken bu kategori dışındaki sendikalar üzerinde baskı kurma yolunu seçmiştir. Nitekim dönem içinde Bank-İş'in Genel Sekreteri olarak görev yapan Erol Toy, DİSK'in kuruluş çalışmalarına devam ettikleri için kendilerinin de onur kuruluna sevk edildiklerini vurgulamakta ve son anda DİSK kurucusu olmamalarının öyküsünü şöyle anlatmaktadır:[47] "İbrahim Güzelce "bu iş olacaksa olmalı, uzatmanın alemi yok, ne yapacaksak bir an önce yapalım" dedi Ocak'taki toplantıda ve Şubat'taki kuruluş için karar çıkmış oldu. Ama DİSK'in kuruluşundan bir gün önce yaptığımız olağanüstü genel kurulda, DİSK'e katılım kararı almakla birlikte, Türk-İş'ten ayrılma kararı almamıştık. Genel kuruldan sonra Türk-İş'ten bize telefon geldi, ihraca dair kararı kaldırdıklarını söylediler. Bunun üzerine yönetimdeki arkadaşlar, ihraç yokken ayrılmanın ahlâki olmayacağını söylediler ve DİSK'e katılmaktan vazgeçildi. Ben yine de kuruluş toplantısına katıldım. Hatta kuruluş yönünde el kaldırdığımı hatırlıyorum. Biz DİSK'in kurucusu olmaktan vazgeçtiğimizde hatırladığım kadarıyla Kemal Nebioğlu bizi vazgeçirmeye çalıştı." Toy'a, Bank-İş içindeki, kuruluş çalışmalarına katılımın, Türk-İş'e ihraç yolunu açtığı, ancak ihraç kararı kalktığı için DİSK kurucu üyeliğinden vazgeçildiği şeklinde özetlenebilecek durumun çelişkili olup olmadığı sorulmuştur. Toy bu soruya, "bankacılar hassas insanlardır, baskılara karşı duyarlıdırlar" diyerek imalı bir yanıt vermiştir. Ancak, Toy'un, Türk-İş'in ihraç kararının kaldırıldığının kendilerine söylendiğine ilişkin beyanına karşılık, sonraki bölümde görüleceği gibi DİSK'in kuruluşundan sonra Bank-İş, Kimya-İş ile birlikte Türk-İş üyeliğinden ihraç edilmiştir. Kısa bir süre sonra Bank-İş DİSK'e üye de olmuştur.

Kuruluş çalışmaları sırasında, anlaşıldığı kadarıyla SADA üyeleri dışında DİSK kurucusu olmaya en yakın sendikalar-

46 Koç ve Koç, 2008, s. 79-80.

47 Erol Toy ile 12.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

dan biri Kimya-İş'tir. Kimya-İş'in adı SADA üyeleriyle birlikte 3 Ocak tarihli *Ant* dergisinde DİSK'i kurmaya karar vermiş sendikalar arasında anılmaktadır.[48] Yukarıda belirtildiği gibi, Kimya-İş de Türk-İş tarafından kuruluş çalışmalarında bulunması nedeniyle kesin ihraç istemiyle onur kuruluna sevk edilmiştir. Ancak dönem içinde Kimya-İş'in Genel Sekreteri olan ve aynı zamanda TİP üyesi olan Nejat Ökten'e göre, Kimya-İş'in DİSK dışında kalmasının nedeni, sendikanın başkanı Nejat Akbay'ın olumsuz tutumudur. Ancak Akbay'ın olumsuz tutumu Türk-İş'ten çok CHP'den kaynaklanmaktadır ve yönetimde DİSK dışında kalmak isteyen bir gruptan da destek görmektedir. Öktem bu konuda şunları söylemektedir:[49]

> "Benim dönemimde TİP'e yakın yönetim kurulu üyeleri vardı ama sendika yönetim kurulu toplantılarında genelde politik tartışmalar yapılmıyordu. Türk-İş yönetimi daha çok Petrol-İş'e daha fazla iltifat ediyordu. Dolayısıyla bize pek fazla baskı gelmedi Türk-İş'ten. Zaten bizi geçici olarak ihraç etmişlerdi. İhraç süresi bitmiş miydi hatırlamıyorum ama bu durumlar üzerimizde etkili oldu. DİSK'in kurulmasıyla ilgili çalışma yapılıyordu. DİSK kurucusu olmak için sendikamız Temsilciler Mecilisi'nden oybirliği ile karar çıktı. Karar toplantısı Ocak 1967'de oldu. Sendikanın o zamanki başkanı taraftar değildi, o yüzden de Türklerler bizi kurucu listesinin dışında bıraktılar. Bizi tüzük çalışmasına çağırmadılar. Aslında bu tür toplantılara genellikle genel başkanlar katılır. Çağırdılarsa da haberimiz olmadı. Biz nasılsa DİSK'e katılacağız diye kendi içimizde bir tartışmaya girmedik. Nitekim 1 ay sonra da DİSK'e katıldık. DİSK'in kuruluşu sırasında TİP il saymanıydım. Ben DİSK'e katılmak istiyordum ama başkan Nejat Akbay istemedi. Genel Başkan DİSK'e katılmaya istekli değildi ama sendikamız üzerinde bir etkinliği yoktu. Yönetimde olan bizim çizgimiz dışındaki arkadaşların DİSK'e girmemek yönündeki düşüncelerini Nejat Akbay'ı öne çıkararak ortaya koymaları gibi bir durum

48 *Ant*, "Devrimci Sendikalar Yeni bir konfederasyon kuruyorlar", sayı 1, s. 6.
49 Nejat Ökten ile 09.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

oldu. Nejat Akbay'ın TİP ile ilgisi yoktu, aristokrat bir yapısı vardı, CHP'ye yakındı. Bütün mesele kurulacak DİSK'in CHP taraftarı veya en azından tarafsız olması meselesiydi."

Politik duruşu açısından SADA üyelerine en yakın görünen sendikalardan biri de, en azından başkanı itibariyle Türkiye-İş'tir. Sendika adına imza atan kişi Genel Başkanı Cemal Akın'dır. Ancak 14 Ocak tarihli toplantıya katılan sendikalar için tutulan bilgi fişinde Akın için "14.1.1967 toplantısına katılamadı" kaydının düşüldüğü göze çarpmaktadır.[50] 1965 yılında kurulan sendikanın kurucuları, içlerinde TİP üyesi olan Cemal Akın'ın da olduğu, bir grup kapıcı-kalorifer işçisi ile aydın, yazar ve şairdir. Nisan 1966'da toplanan kongrede "devrimci ve toplumcu" yeni bir konfederasyon kurulmasına öncülük edilmesinden söz edilmiştir. Söz konusu sendika 8 Şubat 1967'de olağanüsütü kongre toplayarak DİSK'e katılma kararı almış ancak katılım gerçekleşmemiştir. Sonraki yıllarda da Belediye-İş adını alan ve DİSK'e katılmayı yeniden deneyen ancak katılamayan ve sol siyasetler içinde yer aldığı görülen sendika, Cemal Akın'ın başkanlığında 1974'te topladığı genel kuruldan sonra bir daha genel kurul toplayamayarak, dağılmıştır.[51] Türkiye-İş'in DİSK'in kuruluşuna neden katılamadığına yönelik bilgi edinilememiştir. Ancak yukarıda belirtildiği üzere, 8 Şubat 1967'de DİSK'e katılmak için kongre toplayan Genel Başkan Cemal Akın'ın, 30 Ocak'ta yapılacak DİSK toplantısına gelemediği için Kemal Türkler'e telgraf çektiği ve telgrafında Türkiye-İş adına Kemal Sülker'in sendikayı temsil etmek için tam yetkili kılındığını bildirdiği görülmektedir.[52] Akın'ın 14 Ocak toplantısının gerçekleştiği gün sendikanın antetli kâğıdı üzerine kaleme aldığı ve DİSK'in niteliği ve amaçlarını özetlediği dü-

50 Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14.01.1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Türkiye-İş, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

51 "Belediye-İş (Türkiye Belediye İşçileri Sendikası)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 143.

52 Cemal Akın'dan Kemal Türkler'e, 30 Ocak toplantısı için Kemal Sülker'in Türkiye-İş adına yetkili kılındığını bildiren telgraf, Ocak 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

şünceleri, politik duruşunun SADA liderlerine yakın olduğunu göstermektedir ve TİP üyeliği de düşünülürse sendikasının DİSK'e katılamaması ilginç ve araştırılmaya muhtaçtır. Akın'ın "yeni Konfederasyonun ilke ve tutumu (özetle)" başlıklı yazısı şöyledir:[53]

> "1- Türk işçi sınıfının kaderinde ağırlığını ortaya koyucu, sınıf bilincinin sendikal metodla güçlendirilmesi,
>
> 2- Her türlü gelişimi sadece Türk işçisinden alan,
>
> 3- Sosyalizm eğitimine önem verip, sosyalizmin emekçi kitlelere yayılmasını sağlayarak, Türk işçisinin kendi kaderini kendisinin tayin edeceği,
>
> 4- Tabandan gelen sendikacılığı sağlayan niteliği taşımalıdır."

DİSK'in kuruluş belgesinde imzası olan ve komisyon çalışmalarına da katılan en önemli sendikalardan birinin Tekstil olduğu söylenebilir. Dönem içinde bağımsız bir sendika olan Tekstil Sendikası da kuruluş kongresine katılmayarak dışarıda kalmıştır. Adı geçen sendika, 1965'e kadar tekstil iş kolunun dönem içindeki önemli sendikalarından olan Teksif sendikasında ve üyesi olduğu Türk-İş'te yönetim kurulu üyesi olarak görev yapan Rıza Güven'in, bu görevlerinden ayrılarak kurduğu bir sendikadır.[54] Eski sendikasından ve Türk-İş'ten ayrılmasının nedeninin CHP'den kendisine gelen milletvekilliği teklifi olduğunu ve bu tekliften sonra diğer yöneticilerle ilişkisinin bozulduğunu iddia eden Güven, dönem içinde neden DİSK dışında kaldığı sorusunu, "O zaman bizim sendikamız yeni kurulmuştu. Teksif gibi güçlü bir sendikadan koptuk, hemen DİSK'e girsek boğacaklar bizi. Toparlanalım biraz, alıştıralım milleti, tabandan gelsin diye düşündük" biçiminde yanıtlamaktadır.[55] Tekstil sendikasının DİSK dışında kalmasında Kimya-İş örneğindeki gibi CHP etkisinin bulunması olasıdır. Nitekim

---

53 Cemal Akın'ın "yeni Konfederasyonun ilke ve tutumu (özetle)" başlıklı yazısı (tek sayfa, antetli kâğıda-el yazılı), 14.01.1967.

54 Bkz. "Tekstil (Tekstil İşçileri Sendikası)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 192.

55 Rıza Güven ile Ağustos 2009'da gerçekleştirilen görüşme.

Hilmi Güner de söz konusu sendika yönetiminde bulunan Yunus Kara, Sabri Tığlı gibi isimlerin partizan derecede CHP'li olduklarını, Bahir Ersoy'un da Güven üzerinde etkili olduğu izlenimi edindiğini söylemektedir.[56]

14 Ocak tarihli kuruluş kararında imzası olan sendikalardan biri de kısa adı (YİS) olan İstanbul merkezli Yapı İşçileri Sendikası'dır. YİS'in DİSK dışında kalması ise YİS kurucusu olan ve kuruluş kararında imzası bulunan Suat Şükrü Kundakçı'ya göre kendi hatalarından kaynaklanmıştır. DİSK'in kuruluş toplantılarının yapıldığı sırada çimento iş kolunda örgütlenmeye çalıştıklarını ve DİSK'e bu nedenle hemen girmediklerini, DİSK'in de aynı iş kolunda örgütlenmeye çalıştığını bilmelerine rağmen, sendika yönetimindeki bir kişinin önerisiyle bu çalışmalarını gizleyerek bu kişinin "provokasyonuna geldiklerini" söyleyen Kundakçı, DİSK'e katılmanın kararlaştırıldığı Mayıs 1967'deki kongrelerine gelerek konuşma da yapan DİSK yöneticilerinin, bu durumu öğrenmeleri üzerine kendilerini DİSK'e almadıklarını belirtmektedir.[57] Kundakçı'nın söylediklerini DİSK arşivindeki ilgili belgeler de doğrulamaktadır. YİS'in, kongre tutanağına göre, 20 Mayıs 1967'de DİSK'e katılım kongresi yapılmış ve katılıma oy birliği ile karar verilen kongrede, Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce de konuşma yapmıştır.[58] Ancak YİS'e DİSK tarafından gönderilen 26 Haziran 1967 tarihli bir üst yazıyla DİSK'e katılımının uygun görülmediği belirtilmiş ve ekte gönderilen 14 Haziran 1967 tarihli yönetim kurulu kararında, bunun nedeninin, kendilerinden habersiz ve kendilerine karşı yapılan örgütlenme çalışması olduğu bildirilmiştir.[59]

Kuruluş belgesinde imzası bulunan isimlerden biri de Rüştü Güneri'dir. Güneri'nin imzası Türkiye Gemi Adamları Deniz-İş

56 Hilmi Güner ile 07.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

57 Suat Şukrü Kundakçı ile 9 Kasım 2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

58 YİS Yapı İşçileri Sendikası Kongre Tutanağı (2 Sayfa), 20.05.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

59 DİSK'ten YİS'e gönderilen ve DİSK'e katılma isteğinin reddedildiğini bildiren Genel Sekreter İbrahim Güzelce imzalı üst yazı ve ilgili Yönetim Kurulu Kararı (iki sayfa), 27-Haziran 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

adına atılmış görünmektedir. Oysa Gemi Adamları ve Deniz-İş iki ayrı sendikadır. Erol Toy'a göre, Rüştü Güneri dönem içinde hiçbir sendikanın başında değildir. Zaten karara imza atılmasında bir sendikanın başında bulunma şartı aranmamıştır.[60] Toy'un Güneri ile ilgili iddialarını *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'ndeki Güneri'ye ilişkin madde doğrulamaktadır. İlgili maddeye göre Güneri Gemi Adamları Sendikası'nın başkanlığını yaptıktan sonra 1963'te Türkiye Denizcilik Sendikası'nın başkanlığını yapmış, 1964'te yeniden seçilemeyince sendikal yaşamdan çekilmiştir.[61] Dolayısıyla, Güneri'nin kuruluş kararındaki varlığı, Hilmi Güner'in vurguladığı, DİSK'in kuruluşuna geniş bir kesim tarafından destek verildiği havasını yaratmaya dönük çabanın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda sözü edilen Türk-İş genelgesinde, DİSK'in kuruluş çalışmalarına katıldığı için onur kuruluna verilmeyen, ancak bu çalışmalara katılan temsilcilerinin yetki alıp almadıklarının yetkili kurullarından sorulacağı belirtilerek bir anlamda üzerlerinde baskı kurulacağı anlaşılan sendikalardan Ankara Basın-İş'in Genel Başkanı Mustafa Ulucan, 14 Ocak toplantısından bir gün önce, Kemal Türkler'e gönderdiği telgrafta şöyle demektedir:[62] "Hareketinize sonuna kadar katılıyoruz. Bekir Çifçi'nin (genel sekreter), ani rahatsızlığı yüzünden sendikamızı İstanbul Şubesi Başkanı Ayhan Yetkiner temsil edecektir. Alınacak kararlara sendikamızın imzasını koymaya yetkilisiniz, başarılar sevgiler." Basın-İş'in Ayhan Yetkiner aracılığıyla 14 Ocak toplantısına katılmasına rağmen, neden DİSK dışında kaldığına dair bilgi edinilememiştir. Ancak Türk-İş'in genelgesinde onur kuruluna henüz sevk edilmeyip yöneticilerinin yetkili kurullarından yetki alıp almadıklarının sorulacağı sendikalardan biri olarak Türk-İş baskısıyla DİSK'e katılmamış olması muhtemeldir.

60 Erol Toy ile 12.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

61 "Güneri, Rüştü", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 516.

62 Basın-İş (Ankara) Genel Başkanı Mustafa Ulucan'dan Kemal Türkler'e, girişimi desteklediklerini belirttiği ve 14 Ocak toplantısına katılacak temsilciyi bildiren telgraf, 13.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

14 Ocak toplantısına Genel Başkanı Cevat Gümrükçü'nün temsilciliğinde katılan Pancar-İş'in de DİSK dışında kalmasının nedeni hakkında bilgi edinilememiştir. Bununla birlikte, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'nde 1964'te şeker iş kolunda kurulduğu bildirilen Pancar-İş'in, 11-12 Şubat tarihlerinde topladığı 2. Kongresi ile Türk Hür-İş'e katıldığı belirtilmektedir.[63] Önceki bölümlerde dile getirildiği üzere, aynı yayının Türk Hür-İş maddesindeyse, Konfederasyon'un 1967 başında DİSK'in çalışmalarına katıldığı ama sonra fazla bir varlık gösteremeden silindiği kaydedilmektedir. Koç'un, Türk Hür-İş'in Başkanı'nın Alpdündar olduğuna ilişkin verdiği bilgi kabul edilirse, Alpdündar'ın sendikal etkinliğinin çok sınırlı olduğu koşullarda başkanı olabildiği bir kuruluştan DİSK kurucusu olmaya yöneldiği sırada ve anlaşıldığı kadarıyla 1967'ye gelindiğinde pek de gücü kalmayan bir örgüte Pancar-İş'in neden yöneldiği konusu da araştırılmaya muhtaçtır. Bu noktada Pancar-İş'in, Kozlu olaylarının yaşandığı Mart 1965'te Türk-İş'i "çıkarcılarla el ele vermekle" suçlayarak, altı sendikayla birlikte, Başkanlığı'nı 14 Ocak toplantısına da katılan Mehmet Kılınç'ın yaptığı, Türkiye İşçi Sendikaları Konseyi'ni kurduğu belirtilmelidir. Türk Hür İş ile de temas kurarak yeni bir konfederasyon kurmak istedikleri söylenen girişimcileri dönem içinde Demirsoy, "7 çıplak bir hamama yakışır" diyerek küçümseyen bir açıklama yapmıştır.[64]

Kuruluş kararının imzacılarından Yapı-İş (Ankara), ilk bölümde değinildiği üzere, Fukara Tahir olarak bilinen Tahir Öztürk'ün Başkanı olduğu ve 1962'de binlerce işçinin meclise yürüdüğü "açların yürüyüşü" olarak adlandırılan eylemi düzenlemiş olan sendikadır. Sendikanın neden kurucu olmadığına ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte Türk-İş'in yukarıda belirtilen genelgesi sonrasındaki baskılardan etkilenmiş olması muhtemeldir.

DİSK'in kuruluş kararında genel başkanları aracılığıyla imzacı olan diğer iki sendika Petkim-İş ve Toprak-Su İşçileri sen-

63 "Pancar-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 507.

64 *Milliyet*, 26.03.1965.

dikaları bağımsız sendikalardır ve sonraki bölümlerde konu edileceği üzere, karara imza koyan genel başkanlarıyla birlikte 1975'te DİSK'e katılmışlar ve daha sonra da 1977'de Kemal Türkler'in yönetimden uzaklaştırılması ve TKP'nin DİSK yönetimindeki etkinliğinin sona erdirilmesinde rol almışlardır.

Kuruluş kararına imza atan bir diğer sendika olan Taşıt-İş hakkında bilgi edinilememiştir. Bununla birlikte sendika tarafından imzacı olarak doldurulan bilgi fişinde Ankara'da kurulu olduğu ve 802 üyesi bulunduğu ancak üyelerden 487 kişinin aidat ödediği belirtilmektedir.[65] Bilindiği gibi sendikaların özellikle çalışma bakanlığına bildirdiği üye sayılarının gerçekte olandan daha az olması sık karşılaşılan bir durumdur. Taşıt-İş'in bilgi fişinde yer alan sayı itibariyle bile küçük bir sendika olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak DİSK'in kuruluş kararında imzacı olarak bulunmalarına rağmen 17 sendikadan ancak 5'i kurucu olmuştur. Bu durumun oluşmasında Hilmi Güner'in belirttiği üzere, Güneri örneğindeki gibi, başlangıç için girişimin geniş destek gördüğü havasının yaratılmak istenmesinin yanı sıra, Türk-İş'in ve Kimya-İş dışında özellikle Tekstil gibi imzacı bağımsız sendikalar üzerinde de etkisi olan CHP'nin baskılarının rolü olmuş gibi görünmektedir. Ayrıca imzacı sendikalardan birçoğunun, Basın-İş (Ankara) örneğindeki gibi devlet kurumlarında örgütlü olduğu da hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla da Türk-İş, baskılarının sonuç vermesi yolunda, TİP'e yakın bir DİSK'in kurulup güçlenmesinden aynı derecede rahatsız olduğu açık olan AP iktidarı gibi güçlü bir müttefiğe sahiptir.

Öte yandan imzacılar arasında bulunan YİS (İstanbul) gibi Suat Şükrü Kundakçı'nın deyimiyle kendi hatasıyla dışarıda kalan bir sendika olduğu da unutulmamalıdır. Aslında YİS'in kurucusu ve imzacısı olan Kundakçı, hatırlanacağı üzere, Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte gittiği bir Maden-İş ilçe kongresinde Türkler'in, "bu komünistler de nereden çıktı" sözlerine hedef

65 Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Taşıt-İş, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

olmuş biri olarak, SADA kurucularının bir arada olmayı çok da istemeyeceği bir figür olarak düşünülebilir. Kundakçı'ya, yaptıkları hata nedeniyle TİP'li kurucuların eline kendilerini dışarıda bırakmak için bir koz verdiklerini düşünüp düşünmediği sorulduğunda, Kundakçı, Türkler ve Güzelce'nin DİSK'e katılma kararının alındığı kongreye de gelerek konuşma yaptıklarını hatırlatmakta ve kurucuları samimi bulduğunu söylemektedir.[66] Bu durumun, önceki bölümde vurgulandığı gibi kurucuların bazılarındaki anti-komünist eğilimlerinin sona erdiği anlamına gelmeyeceği belirtilmelidir. Bununla birlikte 1960'ların sonuna doğru yaklaşılırken, TİP içinde belli ölçülerde politize olan kurucuların artık eskisi kadar sert ve tepkisel bir tavır göstermemeleri, genel olarak sendikacılara yönelik analizlerde bazen kolaylıkla başvurulan pragmatizmin ötesinde bir değişime işaret ediyor olmalıdır.

DİSK'in kuruluş kararının alındığı gün oluşturulan komitenin getireceği önerileri görüşmek üzere, 30 Ocak'ta yapılacağı belirtilen toplantıyla ilgili olarak DİSK arşivinde kayıt bulunamamıştır. Ancak 28 Ocak 1967 tarihinde SADA üyelerinin imzalarını taşımakla birlikte Kimya-İş'i de içeren bir karar, SADA üyelerinin Kimya-İş haricinde diğer imzacılar olmaksızın yola artık yalnız devam etmekte olduklarını göstermektedir. Söz konusu kararın tam metni şöyledir:[67]

> "KARAR
>
> 1- Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Basın-İş ile Kimya-İş sendikaları prensip itibariyle maddi ve manevi güçlerini DİSK'in içinde ve aşağıdaki şartlarda birleştirmeye karar vermişlerdir.
>
> a) Yukarıda sözü edilen sendikalar mevcut nakitleri ile demirbaşlarını müşterek kullanacaklardır.
>
> b) Aynı sendikaların icra organları ile çeşitli lüzumlu personel kadroları aynı bina içinde toplanacaklardır.

66 Suat Şükrü Kundakçı ile 09.11.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

67 Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Basın-İş'in aldığı, Kimya-İş'i de içeren, güçlerini DİSK içinde birleştirmeye karar verdiklerini kayda geçirdikleri "KARAR" başlıklı metin (el yazılı-iki sayfa), 28.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

c) Adı geçen sendikaların yetkili organları her türlü ödeme, teşkilatlanma, grev, eğitim, uluslararası ilişkiler, basın, hukuk vs. gibi faaliyetlerini aralarında herhangi bir ayrım gözetmeksizin ve birlikte verecekleri kararları uygulayacaklardır.

İşbu karar oy birliği ile alınmış olup, bu karar uyarınca hazırlayacakları bir yönetmelikle bu uygulamanın çeşitli yanlarını tesbit edilecektir.

2- DİSK içindeki teşkilatlanma sisteminde bütün üye sendikalar için ulaşılmak istenen hedef 1. maddedeki amaçtır. 1. maddedeki sendikalara uygulanan bu sistem, bilahare muvafakatı olan diğer sendikalar için de DİSK'in uygulama imkânlarını göz önünde bulundurularak diğer sendikalara da uygulanır. 28 Ocak 1967 (Saat 21.25)."

Görüldüğü gibi, SADA üyelerinin imza altına aldıkları kararın güç birliğine yönelik unsurları, aslında SADA'nın özünü yansıtmaktadır ancak bu kez güç birliği DİSK'in niteliğini belirleyecek bir örgütlenme tarzının temeli olarak düşünülmüştür.

Yukarıda tam metni verilen kararın neden diğer sendikaların katılımı olmaksızın alındığına ilişkin somut bir bilgi elde edilememiştir. Ancak özellikle ortak bildirinin basında yer almasından sonra, yukarıda da belirtildiği üzere, Türk-İş ve AP iktidarı ile CHP ve girişimin başarılı olmasını istemeyen diğer çevreler baskılarını imzacı sendikalar üzerinde yoğunlaştırmış olmalıdırlar. Öte yandan SADA üyelerinin de bazı sendikalarla yalnızca bir süre bir arada bulunabileceklerinin ayırdında veya kararında olmaları muhtemeldir. Yine de Kimya-İş'in de ayrılmasından sonra 17 girişimciden 5'e düşülmesi, kurucuların dar ve istikrarlı bir kadroyla devam etmek istemelerinden çok imzacılar üzerindeki baskıların bir sonucu olarak görülmelidir.

Kuruluş kongresi ve önlemler, tepkiler

DİSK'in kuruluş günü olarak, bilindiği üzere TİP'in kuruluş günü olan 12 Şubat tarihi seçilmiştir. Ortak genel kurulların yapılacağı kuruluş kongresi için dört SADA üyesi adına çağ-

rı yapılmıştır. Çağrı metnine göre, Çemberlitaş Şafak Sinema-sı'nda yapılacak kongrenin gündeminde, yoklama, açılış ve başkanlık divanının oluşturulmasından sonra, Türk-İş'ten ayrılma konusunun görüşülerek karara bağlanması ile yeni konfederasyon kurulmasının görüşülerek oylanması ve ana tüzük değişikliğinin gerçekleştirirlmesi vardır.[68]

Bu arada kongreye protokol üyeleri ve basın kuruluşlarından kimlerin çağrılacağına ilişkin olarak da bir liste hazırlanmıştır. Çağrılacak protokol ve basın mensuplarının isim ve açık adreslerinin bulunduğu bu listedeki bir not dikkat çekicidir. Kim tarafından yazıldığı belirtilmeyen notta şu ifadeler göze çarpmaktadır:[69] "Kongrenin vaktinde sonuçlanabilmesi, herhangi bir sabote etmenin kesin olarak önlenmiş olması için Türk-İş'e bağlı sendikaların davet edilmemeleri gereklidir. Ayrıca herhangi bir ihtilafa yol açmamak için de hiçbir siyasi partinin hiçbir temsilcisinin davet edilmemesi şarttır. Günler, olaylara gebedir. Sendikaların partilerle ilişkisine vesile verecek hareketlere veya o yolda yayına malzeme olacak gösterilere fırsat yaratmamalıdır kanısındayım." Hilmi Güner'e göre bu notu yazan kişi büyük olasılıkla Kemal Türkler'dir. Türkler olmasa dahi sıradan görevlilerin böyle bir not düşmesi mümkün değildir, not sahibi mutlaka yönetici olmalıdır. Kaldı ki bu düşünceye konrede uyulmuştur.[70] Listeye yazılan not, kuru-

68 DİSK'in kuruluş kongresi için çağrı metni, TÜSTAV-DİSK Merekez Arşivi; İstanbul, dönemin gençlik örgütlerinden Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) içinde yer alan ve 1966'dan itibaren de *Maden-İş* gazetesinin çıkarılmasında görev aldığını vurgulayan Osman Saffet Arolat, DİSK'in kuruluşunun kesinleşmesinden sonra Kemal Sülker'in kendisini çağırarak kongre için yapılacak işleri söylediğini, kendisinin de arkadaşıyla birlikte DİSK'in kuruluşunu duyuracak 65 etkinliği içeren bir liste hazırladığını belirtmektedir. Arolat'a göre ancak listeyi kontrol eden Türkler, sadece 4 etkinliğe izin vermiştir. Arolat, bu etkinliklerden en spektaküler olanınınsa, kongrenin yapılacağı sinemanın önünde DİSK'in ambleminde bulunan mavi beyaz renkleri taşıyan güvercinler uçurma fikri olduğunu ama bir gün önce alıp, bir kutuya koydukları güvercinlerin havasız kaldıklarını ve uçurmak için havaya attıklarında hepsinin yere düştüğünü anlatmaktadır.

69 DİSK kuruluş kongresine davet edilecek protokol ve basın mensuplarının listesi (dört sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

70 Hilmi Güner ile 07.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

luş kongresinde DİSK'in TİP ile olan ilişkisi üzerinden yapılacak suçlamalar ile tartışmaların kongreye egemen olmasından duyulan kaygıyı açıkça göstermektedir. Ancak, Türk-İş'e üye sendikaların katılamasa da, Türk-İş'ten ayrılma kararının görüşülecek olması sebebiyle Türk-İş 1. Bölge temsilcisi İsmail Topkar Kongre'ye katılarak konuşmak istemiştir. Ancak Topkar, Kongre'ye katılsa da delegelerin protestoları nedeniyle konuşmasını yapamamıştır.[71] Ayrıca Ziya Hepbir'in de kongreye katıldığı, kendisinin yanı sıra, kongre hazırlıklarında yer alan isimlerden Osman Saffet Arolat tarafından da söylenmiştir.[72]

Yukarıda belirtildiği üzere, DİSK kurucuları TİP'le olan ilişkilerinin kongrede polemik konusu yapılmasından endişe duymuşlardır. Bununla birlikte kuruluş kongresine sunulan bildiri ve raporlara yansıyan görüş ve düşüncelere, TİP'in siyasal ve ideolojik duruşunun büyük ölçüde yansıdığı söylenebilir. Örneğin, Kongre'ye sunulan DİSK Kuruluş Bildirisi'nin girişinde işçi hareketinin 1872'de başlayan ve 1961'e uzanan mücadelesinden gelindiği belirtilmekte ve devamında şunlar söylenmektedir:[73] "Bizler Türk İşçi sınıfının tüm çıkarları, hakları, ve özgürlükleri ve de onuru için bir araya geldik. Emperyalizmin, devletimizin ve milletimizin hayatına yeniden kast etme çabalarının arttığını ve bir avuç aracının, kapkaççının ve sömürücünün bu çabalara katıldığını gören bizler, Büyük Atatürk'ün daha 1921'de ilan ettiği gibi 'bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı' savaşmaya and içimiş insanlarız." Bildirinin girişindeki bu sözlerin TİP görüşlerine yakınlığı bir yana, hatırlanacağı gibi, Atatürk'ten alıntılanan söz, TİP'in kuruluşu sırasında Parti'nin Programı'na Aybar'ın önerisiyle konulmuştur. Bildirinin sonraki bölümlerinde, işçi sınıfı-

71 Bu olay Türk-İş'in 7. Kongresi'nde Seyfi Demirsoy tarafından konu edilmiştir. Demirsoy, Türk-İş'te her şeyin açıkça konuşulabileceğini, oysa DİSK'te bunun mümkün olmadığını, DİSK'in hesap raporlarının da açık olmadığını iddia etmiştir. Bkz. Türk-İş, *Belgelerle Türk-İş Tarihi 2*, s. 188.

72 Ziya Hepbir ile 13.03.2011'de ve Osman Saffet Arolat ile 26.05.2010'da gerçekleştirilen görüşmeler.

73 DİSK, DİSK Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Kuruluş Bildirisi (8 Sayfa), 12 Şubat 1967, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul, s. 1.

nın devrimci gücüne yapılan atıf ile (sayfa 2), beslenmede devrim (sayfa 2), sağlıkta devrim, eğitimde devrim, çalışmada devrim (sayfa 3), milli gelirde devrim, vergide devrim (sayfa 4), işçi ücretlerinde devrim ve borçtan kurtulmak için devrim (sayfa 5), başlıkları altında dile getirilen görüşler aynı zamanda TİP'in bu konudaki yaklaşımlarına paralel ifadeler içermektedir. Bildirinin son bölümünde ise DİSK'in ülke sathındaki 16 işkolunda devrimci bir anlayışla örgütleneceği söylenmektedir ve ardından, bütün bu devrimlerin anayasada var olan köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacağı belirtilerek bildiri, anayasaya yapılan övgü ve vurgularla son bulmaktadır (sayfa 6-7). Ünsal, genellikle Batı'daki sol partilerin ülkerindeki anayasal düzeni zor yoluyla olmasa bile muhalefette söz yoluyla eleştirdiklerini ve hatta anayasaya karşı çıktıklarını belirterek, oysa Türkiye'deki durumun, ülkenin demokratik koşulları ile sosyal ve ekonomik geri kalmışlığı nedeniyle tam tersi olduğunu, TİP'in anayasayı can simidi gibi görerek, anayasanın savunulmasını politikasının değişmez bir öğesi yaptığını belirtmektedir.[74] Ünsal'ın sözünü ettiği TİP'in bu politikası, DİSK'in bildirisine de yansımıştır. Öte yandan, anayasaya yapılan vurgu aynı zamanda, TİP gibi DİSK'in de kendisini meşrulaştırması amacını da taşımaktadır. Zira önceki bölümlerde belirtildiği gibi, DİSK kurucuları, sendikal hak ve eylemlerdeki meşruiyetlerini her zaman anayasa üzerinden sağlamaya çalışmışlar, Kavel grevinde mevcut kanunları çiğnediklerini kabul ettiklerinde bile anayasaya atıfta bulunmuşlardır. Bir anlamda anayasa, söz konusu hakların alınmasında sendikacılar için manivela işlevi görmüştür denilebilir.

Kongre'ye sunulan bir başka çalışma, Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor'dur.[75] Raporda Türk-İş'ten ayrılma gerekçeleri, bazıları benzer 15 başlık altında ve örnekler verilerek sıralanmıştır. Suçlamaların biri, kuruluş toplantıları sıra-

74 Ünsal, 2002, s. 187-188.

75 Bkz. Türkiye Maden-İş Sendikası Olağanüstü 16. Merekez Genel Kurulu'na sunulan, Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor (9 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

sında yayınlanan Ortak Bildiri'de yer alan ve daha önce de belirtildiği üzere, kurucuların geçmişte itiraz konusu yapmak bir yana yararlanmak istedikleri AID yardımları ile ilgilidir (madde 7-8, sayfa 4-5). Verilen rakakamlarla, Türk-İş'in bütçesinin büyük bölümünü bu yardımlarla oluşturulduğu vurgulanmakta ve bu durum eleştirilmektedir. Bir diğer suçlama ise, Ortak Bildiri'de konu edilmeyen, sendikal eğitimlerin içeriğinin Amerikan hükümetinin Türkye'de uygulamak istediği sendikacılık anlayışına göre belirlenmesi ve finansmanının, Amerikan hükümetinin desteğiyle sağlanmasına yöneliktir (madde 9, sayfa 5). Ancak DİSK kurucularının da katıldığı ABD'ye yapılan sendikal eğitim gezilerinden hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir.

Türk-İş'e yapılan suçlamaların bir kısmı da tüzüğüne aykırı uygulamalarda bulunduğu şeklindedir. Bu suçlamalara göre Türk-İş, tüzüğüne aykırı olarak, adil ücret için yapılan haklı eylem ve grevleri desteklemediği gibi engellemeye çalışarak grevci sendikaları cezalandırmış, bütün haklı grevlere karşı çıkmış (madde 1, 12 - sayfa 1-2, 7-8), iş kolları yönetmeliğini uluslarası normları bir kenara bırakarak, işçi örgütlerinin başında bulunanların politik görüşlerine göre düzenlemiş (madde 2, sayfa 2), tüzükte üç ay boyunca aidatlarını ödemeyen sendikaların üyeliklerinin düşeceği açık hükmüne rağmen belirtilen sürede aidat ödemeyen sendikaların üyeliklerinin sürmesine izin vermiştir (madde 3, sayfa 2).

Raporda Türk-İş, hangi iktidar işbaşında ise onun paralelinde bir yol izlemeyi kendisi için baş ilke saymakla (madde 4, sayfa 2-3), partilerüstü politikasını gerçekte iktidara gelen partinin dümen suyuna girmek için bahane olarak kullanmakla da(madde 5, sayfa 3-4) itham edilmektedir. Türk-İş yönetiminin de birbirleriyle sahte dostluklar kuran bir kadro olduğu savunulan (madde 6, sayfa 4) raporda ayrıca, söz konusu yöneticilerin, işçilerin insanca yaşama mücadelesinde topluca işten çıkarılmalarını ve sefaletin kucağına itilmelerini savunabildikleri de (madde 14, sayfa 8) öne sürülmektedir.

Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor'un en sert suçlamalarından biri de Türk-İş'in kanunları, işçi aleyhine yorum-

layarak kanunsuz işler peşine düştüğüdür (madde 13, sayfa 7). Ancak bu iddiaya dayanak olarak verilen örneklerden birinin oldukça ilginç olduğu belirtilmelidir.. Söz konusu örneğe göre, Çorum'daki bir eylem için, Türk-İş Genel Sektreteri işçiler haklarını almazlarsa "kanunsuz olmasına rağmen kanunların çiğnendiği bir memlekette genel greve gidilecektir" demiştir ve "Böylece kanunda yeri olmayan bir grev yolunu uygulamayı bile göze alanlar, keyfi bir yönetimden yana olduklarını da göstermişlerdir" (sayfa 7). Oysa gerek 1963 düzenlemeleri çıktığı sırada TİP'li sendikacılar ile yöneticiler ve gerekse ileride konu edileceği üzere, DİSK'in kurulmasından sonraki yıllarda DİSK yöneticileri, birçok kez genel grevi savunmuşlardır. Üstelik Kavel'de olduğu gibi, kanunsuz olduğunu kabul ettikleri bir eylemi anayasaya uygunluk gerekçesine dayandırmışlardır.

Yukarıda verilen örnekten de anlaşılacağı üzere aslında Rapor'un bazı gerekçeleri veya gerekçelerin dayandığı örnekler, ayrılma kararına mümkün olduğunca meşruiyet kazandırma çabasının bir ürünüdür. Daha önce de belirtildiği üzere, örneğin AID yardımlarının veya Paşabahçe grevinin (sayfa 7) ayrılma nedeni olarak sunulması abartılıdır. Benzer biçimde Rapor'da konu edilen, aidat ödemeyen sendikaların, tüzüğe rağmen Türk-İş'ten çıkarılmaması, çok da anlamlı bir örnek değildir çünkü bilindiği üzere, sendikaların üst konfederasyonlara aidatlarını ödememeleri nadir karşılaşılan bir durum değildir. Raporda konu edilen gerekçeler içinde, politik gerekçeler ile DİSK'in kurucusu sendikalarının ve özellikle de son dönemde Maden-İş'in Türk-İş yönetimi ile çatışmasının ayrılığın asıl nedeni olduğu söylenebilir. Bu konudaki en net ifadeler sonraki yıllarda, DİSK'in 1970'te yapılan 3. Kongre Çalışma Raporu'nda yer almaktadır. Söz konusu Çalışma Raporu'nun, "DİSK Kurulmadan Önce Sendikalarımızın Durumu" başlıklı bölümündeki şu sözler, konunun anlaşılması için oldukça önemlidir:[76] "Türkiye Maden-İş Sendikası, Türk-İş ve iktidar ve işveren üçlüsünün oynadığı birtakım oyunlar sonunda 10, 12 bin üye ile yok

76 DİSK, *DİSK Çalışma Raporu III. Genel Kurulu 1968-1970*, DİSK Yay., 1970, sayı 5, İstanbul, s. 13.

olma durumuna gelmiş iken DİSK'i kurduktan ve kardeş sendikalarla ahenk içinde ve DİSK ilkelerine uygun biçimde çalışmalar yaptıktan sonra 30 bini aşkın işçinin haklarını koruyacak güce ulaştı." Türk-İş'ten Ayrılma Hakkında Rapor'da da son maddede, Maden-İş'e karşı sarı sendikalar kurulmasından ve "Türk-İş içinde kalarak yönetimi işçiden yana olanlara devretmek yollarının artık tamamen tıkanmış(lığından)" söz edilmektedir (madde 15, sayfa 8-9). Kongreye sunulan Türk-İş Üyeliği'niden Ayrılma Hakkında Rapor'dan sonra, DİSK'in aynı yıl "Türk-İş Çıkmazı" adıyla 1. No.'lu yayın olarak çıkardığı kitapta, "Türk-İş Sağa Kaymıştır" başlığıyla verilen şu sözler, Rapor'da ima edilen Türk-İş 6. Kongresi'nin, DİSK'in kurulması yolundaki en önemli gelişmelerden biri olduğunu teyit etmektedir:[77]

> "(...) Türk-İş'in 7-14 Mart Kongresi hükümetin rahatlıkla Türk-İş'i kendi dümen suyuna almasına elverişli bir ortam yaratılarak yürütülmüştür. Konuşmalarda en basit tenkitler susturulmuş ve yapmacık olaylar icad edilerek belli kişiler ve fikirlere karşı hücuma geçilmiştir. Muhalefete tahammülsüzlük son haddine çıkmıştır. Seçimler de bu hava içinde tarafsız, ya da muhalif sendikacıların tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim 5. Genel Kurula seçilenlerden 17 yönetici kongrede seçilememiş, buna karşılık yalnız AP milletvekili seçilen işçilerden üçü yönetim kuruluna alınmış, öteki partilerdeki işçi milletvekilleri seçtirilememiştir. 21 kişilik yönetim kurulunda AP'ye son derece yakın dört sendikacı yeniden seçilmiş, AP listesinden milletvekili olan 3 sendikacının ilavesiyle yeni yöneticiler birkaç istisnası ile hep AP'lilerden seçilmiştir."

DİSK'in Kuruluş Kongresi'ne Ayrılma Hakkında Rapor'dan sonra, "DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Kuruluşu Hakkında Rapor" sunulmuştur. Üç sayfalık bu rapor, delegelere hitaben şu sözlerle başlamaktadır:[78]

---

77 DİSK, *Türk-İş Çıkmazı*, DİSK Yay., no. 1, İstanbul, 1967, s. 32-33.

78 Türkiye Maden-İş Sendikası Olağanüstü 16. Merkez Genel Kurulu'na sunulan, "DİSK *(Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Kuruluşu Hakkında Rapor*" (üç sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Ulusal gelirin hakçasına bölüşülmesi ve işçilerin Anayasa'da yer alan haklarına ulaşması, ancak özgürlük içinde örgütlenmekle olabilir. Bu bakımdan aynı işkolunda çalışan işçilerin kendi sendikalarında birleşmesi yetmez, bütün işçilerin bir örgüt içinde, tek kalbe sahip vucut gibi çalışması ve bu çalışmanın demokratik bir denetleme ile yürütülmesi gerekir. Bu bakımdan yeni bir işçi konfederasyonunun kurulması zorunluluğuyla karşı karşıyayız."

Yukarıda verilen giriş cümlelerinden sonra raporda ilginç bir şekilde, yeni bir işçi konfederasyonu kurulması kararını "halen prensip olarak 20 sendika kabul etmiştir" ifadesi göze çarpmaktadır. Aynı sayfanın sonundaysa, yeni bir konfederasyonun neden kurulması gerektiği izah edilirken bu kez de 17 sendikanın prensip olarak DİSK'i kurmaya karar verdiği belirtilmektedir (sayfa 1). Kuruluş kararını imzalayan diğer sendikalar kuruluş kongresine gelmedikleri halde bu ifadeler, kurucuların bu konudaki iyimser beklentilerinden çok delegeler ve kamuoyuna olumlu mesaj verme kaygısıyla kullanılmış olmalıdır.

DİSK'in Kuruluşu Hakkında Rapor'un en dikkat çekici bölümünün Konfederasyon'un gelirlerinin biçimi üzerine açıklamaların yapıldığı bölüm olduğu söylenebilir. Bu bölümde, Konfederasyon'un yalnız işçi aidatları ve işçi bağışlarıyla çalışacağı, işçi örgütleri dışında yerli ve yabancı hiçbir kuruluştan *"tek bir kuruş"* almayacağı belirtilmekte ve Türk-İş bu tür davranışlarda bulunduğu için yeni bir konfederasyon kurulmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (sayfa 2).

Rapor'da ayrıca, DİSK'in, işçilerin insanlık onuruna yaraşır bir yaşama ulaşmasını değişmez bir amaç bileceği, konfederasyon'un, yöneticilerin çıkar odağı değil, kendilerini işçi sınıfına adamış kişilerin görev yeri olacağı ve işçilerin sınıf bilincine daha hızlı erişmesi önüne dikilen tüm engelleri aşarak başarıdan başarıya koşacağı da ifade edilmektedir (sayfa 3).

Rapor'un sonuna doğru kuruluş bildirisinde olduğu gibi, anayasaya atıfta bulunulmakta ve anayasada öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesiye Türkiye'nin ve emek-

çi Türk halkının yüzünün güleceği inancı ortaya konmaktadır (sayfa 3).

DİSK'in Kuruluşu Hakkında Rapor'un sonunda "Bütün bunların gerçekleşebilmesi, sizin vereceğiniz karara ve göstereceğiniz bilinçli birliğe, beraberliğe bağladır. Kararınız kutlu olsun" (sayfa 3) denmektedir.

DİSK'in kuruluş kongresine, yukarıda sözü edilen raporlardan sonra DİSK Ana Tüzüğü sunulmuştur. Ana Tüzük, Konfederasyon'un adı, merkezi ve amacını içeren Genel Hükümler ile Üyeliğin Kazanılması, Üyelikten Ayrılma ve Üyelikten Çıkarılma kısımlarını içeren 2. bölüm, Konfederasyon'un organları ve görevlerinin açıklandığı 3. Bölüm, Mali Hükümler'den oluşan 4. bölüm ve Çeşitli Hükümler'in yer aldığı 5. bölümden oluşmaktadır.[79]

Genel Hükümler başlığı altında, 1. maddede Konfederasyon'un adı ve kısa adı, 2. maddede genel merkezinin İstanbul olduğu, ancak yönetim kurulu kararıyla Ankara'ya nakledilebileceği belirtilmektedir. Tüzük'te DİSK'in amacı şu şekilde ifade edilmektedir (sayfa 1):

> "DİSK, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kalkınması ve yücelmesi için öncelikle Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsız olmasını ve hızlı bir kalkınma yoluna girmesini zorunlu görür. Bundan ötürü de, Türk işçi hareketinin, Anayasada öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlayacak devrimci bir öze kavuşmasını şart sayar."

DİSK tüzüğünün 67. maddesinde kurucu sendikalar olarak sırasıyla şu sendikalar anılmaktadır (sayfa 20): Türkiye Maden, Madeni Eşya ve Makine Sanayi İşçileri Sendikası (Türkiye Maden-İş Sendikası), Türkiye Lastik, Kauçuk ve Plastik Sanayi İşçileri Sendikası (Lastik-İş), Türkiye Basın Sanayi İşçileri Sendikası (Basın-İş), Türkiye Gıda Sanayii İşçileri Sendikası (Türkiye Gıda-İş) ve Türkiye Maden İşçileri Sendikası (Türk Maden-İş). Bu arada DİSK Tüzüğü'nün geçici maddesi, DİSK

79 Bkz. DİSK Kuruluş Kongreleri, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü (22 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Genel Kurulu'nun, kuruluş tarihinden itibaren başlamak üzere bir yıllık geçici süre içinde, kurucu sendikaların genel yürütme kurulu üylerinden teşekkül edeceğini hükme bağlamıştır (sayfa 21).

Sonuç olarak kuruluş kongrelerinin yapılması ve müşterek kurullara sunulan raporların görüşülmesi, ana tüzük ve kararların kabülüyle DİSK 12 Şubat 1967 tarihi itibariyle tüzel kişilik kazanmıştır. DİSK Kongresi'nde SADA üyelerinin kuruluş kongreleri yapıldığı halde Mehmet Alpdündar'ın sendikasının kongresini yapıp yapmadığına ilişkin sendikasına ait bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte DİSK tarafından 1971'de yayınlanmış olan *DİSK'in Dört Mücadele Yılı* başlıklı kitapçıkta, DİSK'in kuruluşuna atıfta bulunulurken şu bilgi verilmektedir:[80] "(...) Daha önce toplanan ve merkezi Zongul'dakta bulunan Türkiye Maden İşçileri Sendikası (bu sendika yeraltından maden çıkarılması ile ilgili işkolunda çalışanların sendikasıdır) Genel Yönetim Kurulu da Kurucu Heyet olarak DİSK'i kurma ve DİSK'in Kuruluş Bildirisi ve Anatüzüğü'nü aynen kabul etme kararını oybirliği ile almış bulunuyordu." Ancak belirtilmelidir ki, yaklaşık bir yıl sonra, Nisan 1968'de Mehmet Alpdündar'ın seçilmediği kongrede adı geçen sendika DİSK üyeliğinden ayrılmaya oybirliği ile karar vermiştir. Sonraki yıllarda sendika tarafından Türk-İş'e girilemediği için DİSK'e girmek durumunda kalındığı, ancak DİSK'in milli menfaatlere aykırı, işçi bütünlüğünü bozucu, ihtilalci sosyalizme dayanan politikası nedeniyle ayrılınarak, milliyetçi bir görüşün adı altında teşkilatlanmaya başlanıldığı açıklanmıştır.[81]

DİSK'in kuruluşu Türk-İş ve devlet içinde tepki uyandırırken sol eğilimli bazı aydınlardan destek görmüştür. DİSK'in kuruluşuna yönelik ilk verilen tepkilerden biri, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'a aittir. Demirsoy, kuruluş kongresinin gerçekleştiği gün, Toleyis Sendikası'nın kongresinde yaptığı konuşmada DİSK kurucularını, uzun uğraşlardan sonra sendi-

80 DİSK, *DİSK'in Dört Mücadele Yılı*, DİSK Yay., İstanbul, 1971, s. 1.

81 "Türk Maden-İş (Türkiye Maden-İşçileri Sendikası), *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 358.

kalardan uzaklaştırdıkları partizanlığı yeniden geri getirmeye çalışmakla suçlamış, bir kısım "kalemşorlardan" destek gören "DİSK'çilerin" bir akrebin kendi kendini sokması gibi kendilerini sokarak yok olup gideceklerini ileri sürmüştür.[82] Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar da DİSK'lilerin kendilerini AID yardımları almakla, ABD gezileri nedeniyle eleştirdiklerini oysa kendilerinin de daha önce bu yardımlardan yararlandığını, hatta Rıza Kuas'ın ABD gezisinden bir de otomobille döndüğünü ileri sürmüştür.[83]

Türk-İş'in, Demirsoy'un ağzından DİSK'e yönelik eleştirilerinden sonra ilk uygulaması, bağımsız Alpdündar'ın sendikası ve Gıda-İş dışındaki DİSK kurucu sendikaları ile sonradan DİSK'e katılacak olan Kimya-İş ve Banka-İş'i ihraç etmek olmuştur.[84] Kemal Türkler'in Maden-İş Genel Başkanı sıfatıyla Türk-İş'e verdiği cevap alay yüklüdür. 13 Şubat tarihli ihraç tebligatını aldıklarını ve güldüklerini belirten Türkler, kendilerinin Türk-İş Bölge Temsilcisi Topkar'ın tanıklığında 12 Şubat tarihinde zaten ayrılmış oldukları bir örgütten bir gün sonra ihraç edilmelerini gaflet olarak nitelemektedir.[85]

Ancak Türk-İş'in DİSK'e yönelik tepkisinin ihraçlar ve demeçlerden ibaret olmadığı belirtilmelidir. DİSK'in tüzel kişilik kazanmasından kısa bir süre sonra, Türk-İş'e bağlı federasyon ve sendika başkanları 27 Şubat 1967'de bir toplantı yaparak DİSK'le mücadelenin esaslarını belirlemek üzere bir komisyon kurmuştur.[86] Komisyon'un hazırladığı rapor, yapılacakları ayrıntılı biçimde belirlemiştir. Buna göre, tespit edilecek istekler belirlendikten sonra hükümetle görüşülecek ve "hükümet başkanı ve bakanlarla bir toplantı yapılarak son zamanlarda beliren ve yıkıcı bir nitelik kazanan aşırı akımlar karşısındaki işçi liderlerinin görüşleri" iletilerek, "bir süredir askıda" olan ba-

82 *Ulus*, 13 Şubat 1967.

83 *Ulus*, 13 Şubat 1967.

84 Koç ve Koç, 2008, s. 86-87.

85 Koç ve Koç, 2008, s. 87-88.

86 Komisyon'un üyelerinden biri de Ocak 1977'de DİSK Genel Başkanı olacak olan Abdullah Baştürk'tür.

zı yasa ve kararnamelerin çıkması "kesinlikle talep" edilecektir. Öte yandan da DİSK'le mücadeleyi koordine etmek üzere, Türk-İş merkezinde İcra Kuruluyla birlikte çalışacak üç kişilik bir merkez komitesi oluşturulacak, bölgelerde de bu komiteye bağlı ve bölge temsilcisiyle müşterek olarak çalışacak 5 kişilik komite kurulacaktır. Aidatlarını ödemeyen sendikaların aidatlarını 10 Mart'a kadar ödemeleri sağlanacak ve mücadelenin kendi finansmanı için de her sendika, üye başına, şimdilik kaydıyla 50 kuruş verecektir. Raporda ayrıca, mücadelenin basın yayın imkânları kullanılarak da sürdürülmesi istenmektedir[87] ve "mücadelenin felsefesini teşkil eden sosyalizm ve komünizm (in) eleştirilmesi çeşitli araçlarla ve büyük bir açıklık ve kesinlikle devamlı olarak işçiye indirilmelidir" denmektedir.[88]

Koç ve Koç'un çalışmalarında kullandıkları bir belge, DİSK'in kuruluşunun devlet içinde zaten dikkatle takip edildiği ve önlem alınmaya çalışıldığını göstermektedir. Söz konusu belge, dönem içindeki adı Seferberlik ve Tetkik Kurulu olan, sonraki yıllarda Özel Harp Dairesi, günümüzde Özel Kuvvetler Komutanlığı adını alan Kurul'un dönem içindeki başkanı Tuğgeneral Recai Engin imzasıyla, bölge başkanlıklarına gönderilen bir yazıdır. DİSK'in kurulmasından çok kısa bir süre sonrasını, 24 Şubat 1967 tarihini taşıyan yazı, devletin politikalarının oluşumunda ya da yönlendirilmesinde etkili bir odağın DİSK'e bakışının yanı sıra tepkisinin boyutu ve biçimini içermesi açıdan da oldukça önemlidir. Bahsi geçen yazının tam metni şöyledir:[89]

> "1- Solcular Türk işçilerini kendi siyasi emellerine alet etmek amacı ile TİP Malatya Kongresi'nde alınan kararın bir sonucu olarak Türk-İş Konfederasyonu'nun karşısına (Devrimci İşçi Sendikaları-Konfederasyonu) namı ile anılan bir teşkılatla çık-

87 Bu amacın bir parçası olarak Türk-İş örneğin aynı yıl *Türk-İş'e Bağlıyız* başlıklı bir kitapçık çıkarmıştır. Kitapçığın iç sayfasının başlığında ise *Türk-İş'i Bölmek İsteyenlerin İçyüzü* ifadesi yer almaktadır ve 16 sayfalık kitapçık içinde de DİSK ve TİP eleştirilmektedir. Bkz. *Türk-İş, Türk-İş'i Böldürmeyiz*, Türk-İş Yay., 1967.

88 Koç ve Koç, 2008.

89 Koç ve Koç, 2008, s. 97-98.

mış ve bugüne kadar aşağıda belirtilen Federasyon ve sendikaları ele geçirmeye muvaffak olmuştur. a) Maden-İş Genel Başkanlığı b) Kimya-İş Genel Başkanlığı c) İstanbul Basın-İş Genel Başkanlığı d)Lastik-İş Sendikası.

2- Çalışmaları zararlı yönde olduğu tahmin edilen DİSK hakkında aşağıda belirtilen konularda bölgeler bilgi toplayarak Kurul'a göndereceklerdir.

a) Bölgenizde DİSK faaliyeti var mıdır?

b) DİSK mevcut işçi teşekküllerinin Federasyon veya Sendika olarak hangi kademeleri ele geçirmiştir?

c) Yöneticileri kimdir, üye sayısı nedir ve hangi iş kollarında faaliyet halindedirler?

d) Federasyon ve Sendikaları ele geçirmek için sarf ettikleri gayret ve uyguladıkları TEMA nedir?

e) DİSK tarafından ele geçirilmiş Federasyon ve Sendikaların işverenlerle münasebetleri nasıl yürütülmektedir?

f) DİSK'in faaliyetlerine mukavemet eden işçi Federasyon ve Sendikalarının mukavemet şekli nasıldır?

g) DİSK'in üye aidatı dışında mali destek imkânları nedir ve nerelerden tamin edilmektedir?

h) DİSK'e bağlı Federasyon ve veya Sendikaların partilerle ilişkileri?

i) İşçi olmayanların Federasyon veya teşekküllerle ile olan ilişkileri ve bu yöndeki çabaları nelerdir?

j) Bu teşekkül'e üye olmuş teşkılat mensubunuz var mı?"

Görüldüğü üzere devlet içinde neredeyse ilk günden DİSK'e karşı bilgi, toplanmak üzere harekete geçilmiş ve DİSK'e karşı pozisyon alınmıştır. Sonraki bölümlerde daha ayrıntılı ele alınmak üzere belirtilmelidir ki, 12 Mart koşullarında önce Genelkurmay içinde sol ve sendikal hareketlere ilişkin raporlar hazırlanacak daha sonra da bu raporlarda yer alan isteklerin hukuki zemini yaratılması için anayasal ve yasal kanuni düzenlemeler yapılacaktır.

DİSK'in kuruluşu Türk-İş ve devletin yanı sıra basında da

yankı bulmuştur. Basında DİSK'i daha kuruluş toplantılarından itibaren haberleştiren yayın organı, sol eğilimli bir dergi olan *Ant*'tır.[90] *Ant*'ın 3 Ocak 1967'de çıkan ilk sayısında "Devrimci Sendikalar yeni bir konfederasyon kuruyorlar" başlığıyla, Türk-İş'in işçi çıkarlarına karşı tutum takınması üzerine devrimci sendikaların yeni bir konfederasyon kurmak üzere harekete geçtikleri belirtilmekte ve kurulacak sendikanın adının DİSK olacağı vurgulanmaktadır.[91] Adı geçen derginin 3. sayısında ise, DİSK'in kuruluşunun kesinleştiği ve 12 Şubat'ta kongre yapılacağı kaydedilerek, "Ortak Bildiri", tam metniyle verilmektedir.[92] DİSK'in kurulmasından sonraki günlerdeyse, *Ant*'ın 14 Şubat tarihli sayısında DİSK kurucularıyla yapılan röportajlar göze çarpmaktadır. Kurucular yukarıda sözü edilen görüşlerini tekrarlamaktadırlar.[93] Ancak *Ant*'ta bilinen görüşlerini tekrar ederlerken kuruculardan İbrahim Güzelce'nin Nisan 1967'de *Milliyet*'teki bir makalesi, DİSK'in kuruluşunda kurucuların payına vurgu yapmaktadır. Güzelce makalesinin başında Türk-İş'in partilerüstü politikasını "(...) partiler üstü politika, emekçi halk yığınlarının ilerici hareketlerini köstekleмek, sahte umacılar yaratarak emekçi sınıfın uyanışını polis tedbirleri ile durdurmak planının maskelenmiş bir biçimidir" diyerek eleştirdikten sonra DİSK'in kuruluş sürecinde 28 Ocak 1966 tarihli Maden-İş Yönetim Kurulu kararına atıfta bulunmakta

---

90 *Ant*, TİP üyesi de olan Doğan Özgüden yönetiminde çıkan bir dergidir. Yine Özgüden yönetiminde çıkan *Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*'nde, 15-16 Haziran direnişi sonrasında, erken sayılabilecek bir dönemde militarizm eleştirisi yapılmıştır. Sıkıyönetim sonrası yargılamaları yapılırken Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) da konu edilerek "kapitalistleşen subaylar İşçileri yargılayamaz" alt başlığı da kullanılarak işçiler ve DİSK savunulmuştur. İlgili bölümler için bkz. *Ant Teori ve Eylem Dergisi*, "Türkiye Tarihi Bir Dönüm Noktasındadır", Temmuz 1970, sayı 5, s. 12-26.

91 *Ant*, "Devrimci Sendikalar yeni bir konfederasyon kuruyorlar", 3 Ocak 1967, sayı 1, s. 6.

92 *Ant*, "DİSK'in Kuruluşu Kesinleşti", 17 Ocak 1967, sayı 3, s. 6.

93 *Ant*, "DİSK'in Kurucuları Konuşuyor", 14 Şubat 1967, sayı 7, s. 6; derginin DİSK'e ilişkin ilgisinin sonraki sayılarda da devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 15. sayıda bir yandan Türk-İş suçlanmakta öte yandan DİSK'in üye sayısının katılımlarla 84 bini bulduğu ileri sürülmektedir. Bkz. *Ant*, "Türk-İş'in Maskesini İndiriyoruz", 11 Nisan 1967, sayı 15, s. 10-11.

ve ardından şunları yazmaktadır:[94] "(...) O tarihten beri bu konu işlenmiş, kıvamına getirilmiş ve 13 Şubat 1967 günü DİSK, devrimci bir özle işçi sınıfına hizmet nöbetini almıştır."

DİSK'in kuruluşu dönem içinde sol eğilimli bazı yazarlarca da konu edilmiştir. *Ant*'ta, aynı zamanda TİP'in de üyesi olan Fethi Naci, "DİSK'in Kuruluşu'nu Selamlarken" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde Türk-İş'i, ABD'den yardım alarak, gelişen işçi hareketinin gerisine düşen ve yalnızca ücret sendikacılığı yapan geri kalmış bir sendikacılık yapmakla eleştirmiş ve DİSK'i övmüştür.[95] Refik Erduran ise *Milliyet*'teki köşesinde, biri DİSK'in henüz kuruluş çalışmalarının sürdüğü 21 Ocak'ta diğeri de kuruluşun gerçekleştiği 12 Şubat'ta olmak üzere iki yazı yazmıştır. Erduran, 21 Ocak'taki yazısında, ülke siyasetinden ve işçilerin ülke siyasetinde söz sahibi olmak için bu amaçla kurulmuş örgütlerde yer almaları gereğinden söz ettikten sonra, "son haftaların en sevindirici olayı toplum hayatımızın bu büyük ihtiyacını karşılamak üzere Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu adlı yeni bir kuruluşun ortaya çıkmasıdır" demekte ve DİSK'i övmektedir.[96] Erduran'ın 12 Şubat tarihli yazısıysa "Kutlu Olsun" başlığını taşımaktadır ve Erduran, Türk-İş'i AID yardımları, inceleme gezileri, gibi konular üzerinden eleştirdikten sonra DİSK'in kuruluşunu kutlamaktadır.[97]

27 Mayıs sonrasında, 1961'de Çalışma Bakanlığı yapmış olan Cahit Talas da *Milliyet*'teki yazısında özetle, sendikacılığın bölünmesinin iyi sonuçlar doğurmayacağını, fakat yine de bu sonuçları abartmamak gerektiğini belirtmekte ve Türk sendikacılık hareketinin eski pragmatik çizgisinde kalamayacağını yazmaktadır. Talas'a göre 1960'tan önce pragmatizme zorunlu olarak kayılmıştır ancak artık anayasanın getirdiği haklar ve hürriyetlerden yararlanılarak sol doktrinin benimsendiği görülmektedir. Talas'ın yazısının en dikkat çekici yönü, bölünmenin TİP'in kuruluşuyla başladığı ve AP'lilerin Türk-İş yöneti-

94 İbrahim Güzelce, "Demokrasi için: DİSK", *Milliyet*, 04.04.1967.

95 Fethi Naci, "DİSK'in Kuruluşunu Selamlarken", *Ant*, 14 Şubat 1967, sayı 7, s. 7.

96 Refik Erduran, "Girdi", *Milliyet*, 21.01.1967.

97 Refik Erduran, "Kutlu Olsun", *Milliyet*, 12.02.1967.

minde ağırlığının artmasıyla AP-TİP çatışmasının sendikacılığa sıçradığına yönelik değerlendirmeleridir. Talas'a göre geri kalmış ülkelerde sendikal hareketin bölünmesi sonuç olarak sınıf bilincinin gelişmesini istemeyen sağ partilerin hedefidir ve bu açıdan "DİSK'in kurulabilmiş olması (...) TİP'ten çok AP'nin başarısı olarak kabul olunabilir."[98] Gerek Talas'ın ve gerekse Güzelce'nin *Milliyet*'te bu konuya ilişkin değerlendirmelerinin yukarıda özetlenen DİSK'in kuruluş sürecindeki farklı yönleri yansıttığı söylenebilir.

Kurucu sendikaların üye sayıları ve mali durumları

DİSK kurucularının üye sayılarına ilişkin olarak bilgi veren bir kaynak kuruluş toplantıları sırasında girişimcilerin doldurduğu üye bilgi fişleridir. Kemal Türkler'in doldurduğu Maden-İş'e ait üye fişine göre, Maden-İş'in üye sayısı 36.000'dir. Bu üyelerin 26.000'i aidat vermekte 10.000'i vermemektedir.[99] Rıza Kuas imzasıyla Lastik-İş adına doldurulan üye fişindeyse, toplam üye sayısı 9.000 olarak görünmektedir ve üyelerin 1.000'inin aidat ödemediği beyan edilmektedir.[100] İbrahim Güzelce'nin doldurduğu bilgi fişinde ise Basın-İş'in üye sayısı 3.550, aidat ödemeyen üyelerin sayısıysa 1.350 olarak görünmektedir.[101] Kemal Nebioğlu'nun beyanına göreyse, Gıda-İş 2.600 üyeye sahiptir ancak üyelerin 200'ü aidatlarını ödememektedirler.[102] Türk-Maden-İş'in de Mehmet Alpdündar'a göre 15.900 üyesi vardır.

---

98 Cahit Talas, "Türk-İş ve DİSK Kavgası", *Milliyet*, 05.04.1967.

99 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Türkiye Maden-İş Sendikası", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

100 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Lastik-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

101 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Basın-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

102 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Gıda-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Ancak aidat ödemeyen başlığı altına da 15.900 yazıldığı ama sonra bu sayının üstünün karalandığı görülmektedir.[103] Sendika liderlerinin verdikleri bu sayılara göre, DİSK kurulduğunda 67.050 üyeyle yola çıkmıştır ve bilgi fişi bulunamayan Bank-İş ile 5.500 üyesi olduğunu beyan eden Kimya-İş'in[104] kısa süre sonra katılımıyla ortaya çıkan DİSK'in üye sayısının, *Ant*'ın Nisan 1967'deki haberinde belirtilen 84.000'e yaklaştığı söylenebilir. Ancak belirtilmelidir ki, bu sayının gerçeği yansıttığı oldukça şüphelidir. DİSK'in gerçek üye sayısı bu rakamın çok altında olmalıdır. Zira her şeyden önce, yukarıda sözü edilen DİSK 3. Kongre Çalışma Raporu'ndaki Maden-İş'e ilişkin üye sayısının 10, 12 bini ancak bulduğu ifadesi, en azından Maden-İş özelinde bilgi fişinde beyan edilen rakamın üçte birini ancak bulmakta ve bilgi fişindeki rakamı yalanlamaktadır. Hatırlanacak olursa aynı ifadenin devamında, DİSK'in kurulmasıyla yok olmaya yüz tutan Maden-İş'in ancak 1970 itibariyle otuz binlere yaklaştığı da öne sürülmektedir. Maden-İş'in, 1976'ya kadar DİSK'in üye sendikaları arasında üye sayısı ve maddi gücü açısından en büyük sendikası olduğu düşünülürse, DİSK'in toplam üye sayısına ilişkin olarak verilen bilgilere şüpheyle yaklaşılması gerektiği daha iyi anlaşılabilir. Elbette, yeni bir konfederasyon kurmak isteyen sendikacıların yönetim için delege sayılarını da hesaba katarak, sendikalarının gücünü kendi arkadaşlarına karşı abartılı göstermiş olmaları kadar, DİSK Çalışma Raporu'nda verilen rakamların da, DİSK'in kurulmasının yararlarını öne çıkarmak için önceki dönemi fazlasıyla kötülemiş olmak için abartılması mümkündür. Bununla birlikte Hilmi Güner de bilgi fişinde yazılan üye sayısının değil, Çalışma Raporu'ndaki sayının gerçek sayıyı yansıttığını söylemektedir.[105] Dönemin Maden-İş yöneticilerinden Şinasi Kaya da kurulduğu dönemde

103 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi - Türk-Maden-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

104 "Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Kimya-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

105 Hilmi Güner ile 07.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

DİSK'in aidat ödeyen üyelerinin sayısının 17.500 civarında olduğunu vurgulamıştır.[106] Sonuç olarak DİSK, Türk-İş'in dönem içinde 500.000'i bulduğu söylenen[107] karşılaştırıldığında oldukça az sayıda üyeyle yola çıkmıştır denilebilir.

DİSK'in mali durumuna ilişkin en erken kayıt, Konfederasyon'un 1973'teki 4. Genel Kurulu'a aittir. Bu Genel Kurul'a sunulan Denetim Raporu'na göre DİSK'in gelirlerinin toplamı 1.288.034.81 TL'dir. Toplam gelirler içinde aidat gelirleriyse 1.090.019.96 TL'dir. Görüldüğü gibi DİSK'in gelirlerinin yaklaşık olarak beşte dördü en azından 1970-1973 dönemi içinde aidatlardan elde edilmiştir. DİSK'in giderleri ise aynı dönemde 692.563.35 TL'dir.[108]

Ancak DİSK'in mali tablosunda çalışma açısından en dikkat çekici husus, DİSK Hesap Raporu'nda üye sendikaların gelirler içindeki payına ilişkin olarak hazırlanan tabloda göze çarpan Maden-İş'in ezici ağırlıktaki payıdır. Tabloya göre, Maden-İş 1.288.034.81 TL olarak yukarıda verilmiş olan gelirin 797.581.83 TL'sini tek başına karşılmaktadır. Bu gelirin de 763.556.83 TL'si Maden-İş'in aidatlardan sağladığı gelirdir.[109]

DİSK'in mali tablosuna ilişkin olarak yukarıdaki veriler, her ne kadar 1970-1973 dönemini yansıtmaktaysa da kuruluş dönemine ilişkin olarak da fikir vermektedir. İlk olarak DİSK'in bu dönemde de ağırlıklı olarak aidat gelirlerine dayandığı düşünülebilir. İkinci olarak da, Maden-İş'in diğer üyelerle karşılaştırılamayacak kadar DİSK'in gelirleri içinde önemli bir paya sahip olduğu açıktır. Bu durum DİSK'in kuruluşunda Maden-İş'in önemini

106 Barış Öz'ün "Kalkınma Sürecinde Sektörel/Sendikal Dinamikler Örnek Olay: Türkiye Maden-İş Sendikası", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 102, aktaran, Koç ve Koç 2008, s. 89.

107 Ancak, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'nde yer alan bu bilginin de abartılı olması kuvvetle muhtemeldir; bkz. "Türk-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 335;üye sayılarının sendikalarsa şişirilmesine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Koç, 2010a, s. 200-201.

108 DİSK 4. Olağan Genel Kurul Denetim Raporu, 12-13.02.1973 (5 sayfa), s. 2, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

109 DİSK 4. Olağan Genel Kurul Hesap Raporu (2 sayfa), 12-13.02.1973, s. 2, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

bir kez daha ortaya koymaktadır. Bilgi fişlerinde belirtilen abartılı üye sayıları arasında karşılaştırma yapıldığında da kurucu üyeler arasında adı geçen sendikanın, ağırlığı çarpıcıdır. Dolayıyla DİSK'in kuruluşu biraz da, TİP'li Maden-İş'in giderek AP çizgisine yürüyen Türk-İş ile çatışmasının bir sonucudur denilebilir.

FAALİYETE GEÇİŞ

İlk yönetim kurulu toplantısı ve 1. ve 2. genel kurullar (Nisan 1967 - Haziran 1967 - Şubat 1968)

DİSK, kuruluşunu izleyen dönemde ilk yönetim kurulu toplantısına kadarki dönemde basın bültenleri yayınlayarak etkinlik göstermeye çalışmıştır. Örneğin 27 Şubat 1967'de Genel Sekreter İbrahim Güzelce imzasıyla yayınlanan bültende, Güzelce Türk-İş'i eleştirmekte, anayasa dışı davranışlara girerek DİSK'e saldıran Türk-İş'e karşı DİSK'in eylemleriyle cevap vereceğini öne sürmektedir. Güzelce sözlerini, "(...) ve de vermeye başlamıştır. Her gün her saat ve her dakika, eriyen Türk-İş, ve onun yöneticileri bunu bildikleri içindir ki telaş içindedirler ve korku içindedirler. Bunun böylece bilinmesi gerekir" diyerek bitirmektedir.[110] Sonraki ay da bu kez de Türkler'in dönem içinde gündeme gelen "temel Haklar ve özgürler kanun tasarısı"na[111] karşı açıklama yapmıştır. 11.03.1967 tarihli açıklamasında "tatlı kârlar sağlamaya devam etmek isteyenleri korumak için getirilen" tasarıya emekçiler olarak karşı olduklarını vurgulayan Türkler'in, açıklamasındaki şu satırlarsa, DİSK'in yalnızca sendikal sorunlar bağlamında Türk-İş'e değil doğrudan siyasal sorunlarla da sol bir söylem içinden ve TİP ile birlikte hükümete tepki göstermeye başlamasına işaret etmektedir:[112] "(...) Ko-

110 DİSK, İbrahim Güzelce imzasıyla yayınlanan Basın bülteni, 27.2.1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

111 AP Hükümeti'nin gündeme getirdiği tasarı, özellikle sol/sosyalist muhalefetle karşılaşmış, 1967'de gündemden düştükten sonra (*Milliyet*, 17.04.1967), Eylül 1968'de bakanlar kurulu gündemine gelmiştir. Bkz. *Milliyet*, 16.9.1968.

112 DİSK, Kemal Türkler imzalı basın bülteni (3 sayfa), 11.03.1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

münizm tehlikesi icad ederek sosyalist akımları cezalandırmaya giden yolun ilk durağı faşizmdir. Faşizm hâkim sermaye sınıflarının zorla iktidarda kalmaları düzenidir. İşçi sınıfının bilinçlenmesine karşı, haklarına sahip çıkmasına karşı, yokluklar ve yoksunluklar içinde bırakılmasını sağlayan bir terör rejimidir."

DİSK'in bu dönem içinde işçilere yönelik de bildiriler yayınladığı görülmektedir. Bunlardan biri de, üye olunan sendikadan ayrılınarak başka bir sendikaya üye olunmasının, ayrılınan sendika ile kazanılmış toplu sözleşme haklarını ortadan kaldırmayacağına ilişkin bir bildiridir. Söz konusu bildiride Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda onanarak kesinleşmiş örnek dava konu edilerek işçiler DİSK'e çağrılmaktadır.[113]

DİSK'in ilk Yönetim Kurulu toplantısı Kongre'den yaklaşık 2 ay sonra, 19 Nisan 1967'de gerçekleştirilmiştir.[114] Yönetim Kurulu'nun en önemli kararı, kuruluş toplantılarına katılan ancak kurucu olmayarak DİSK dışında kalan sendikalar, Kimya-İş ve Bank-İş ile kuruluş toplantılarında bulunan Celal Beyaz'ın kurduğu EMSİS (Ege Bölgesi Mensucat İşçileri Sendikası) ve Turizm-İş'in DİSK'e üye olma isteklerinin kabulüdür.[115] Hatırlanacağı üzere Turizm-İş, DİSK'in kuruluş toplantılarının yapıldığı dönemde İsmail İnan'ın Genel Başkanlığı'nda bir konfederasyon kurulması ve bu yöndeki çalışmalara katılınmasına ilişkin bir karar almıştır. Kuruluş toplnatılarına katıldığına dair bir kayıt bulunamamış olan Turizm-İş kurucu da olmamıştır.

DİSK'in ilk kongresiyse 15 Haziran 1967'de toplanmıştır. Kongre'nin başında kongrenin olağanüstü kongre niteliği taşıdığı, özellikle Rıza Kuas tarafından savunulsa da Türkler'in aksi yöndeki konuşması sonrasında yapılan oylamayla olağan olduğu kabul edilmiştir.[116] Seçimler sonucu Kemal Türkler Ge-

113 DİSK, Teşkilatlanma Dairesi imzalı bildiri, 6 Nisan 1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

114 DİSK, "DİSK Yönetim Kurulu İlk Toplantısını Yaptı" başlıklı basın bülteni, 19 Nisan 1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

115 DİSK, bazı yeni sendikaların katılma isteklerinin DİSK Yönetim Kurulu'nca kabul edildiğini bildiren Basın Bülteni, 20 Nisan 1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

116 DİSK (1.) Genel Kurul Karar Defteri (el yazılı-14 sayfa), 15 Haziran 1967, s. 3-4, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi.

nel Başkan, İbrahim Güzelce Genel Sekreter olarak yeniden seçilmiştir.[117] Yönetim Kurulu için yapılan seçimler sonrasında, Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce dışında seçilen isimler şöyledir:[118] Şinasi Kaya (Maden-İş), Ehliman Tuncer (Basın-İş), Kemal Ayav (Lastik-İş), Necat Akbay (Kimya-İş), Rıza Kuas (Lastik-İş), Mehmet Alpdündar (Türk Maden-İş), Kemal Nebioğlu (Gıda-İş), Avni Erakalın (EMSİS), Binali Ökçe (TADSİS), Nusret Önsüer (Bank-İş), Nurettin Tezel (Turizm-İş).

Görüldüğü gibi TİP'in ilk Genel Başkanı Avni Erakalın da Celal Beyaz'ın başında olduğu EMSİS'in üyesi olarak Yönetim Kurulu'na girmiştir. Bu arada Yönetim Kurulu'na temsilci sokan TADSİS'in (Türkiye Ayakkabı ve Deri Sanayi İşçileri Sendikası) DİSK'e nasıl üye olduğuna ilişkin kayıt bulunamamıştır. Ancak İbrahim Güzelce tarafından medya yöneticilerine gönderildiği anlaşılan ve DİSK Yönetim Kurulu, 1. Kongresi ve istişari bir niteliği olan Temsilciler Meclisi'nin toplanacağını, bu konulara bültenlerde yer verilmesini ve bir muhabir gönderilmesini isteyen bir mektupta, yönetim kurulunda DİSK'e katılmak isteyen sendikaların durumunun görüşüleceği belirtilmektedir.[119] Koç ve Koç'a göre TADSİS'in DİSK'le bağlantılı olarak kurulduğu anlaşılmaktadır.[120]

DİSK 2. Kongresi, 1. Kongre'den yaklaşık sekiz ay kadar sonra toplanmıştır. 24-25 Şubat 1968'deki Kongre'de bazı tüzük değişiklikleri yapılmış ve 6 karar alınmıştır.[121] Bu kararlardan 1, 2, ve 4 numaralı kararlar dikkat çekicidir.

1 numaralı karar NATO'dan çıkılması için yapılacak "direnme hareketlerine" DİSK'in katılması için oy birliği ile alınan

117 DİSK (1.) genel Kurul Karar Defteri, s. 12.

118 DİSK Genel Sekreteri İbrahim Güzelce tarafından Çalışma Bakanlığı'na gönderilen Yönetim Kurulu listesi, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi.

119 DİSK Genel Sekreteri İbrahim Güzelce'den medya mensuplarına gönderilen ve toplanacak Yönetim Kurulu, 1. Kongre ve Temsilciler Meclisi'ne bültenlerinde yer verilmesini ve muhabir gönderilmesini isteyen mektup, 13.06.1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

120 Koç ve Koç, 2008, s. 103.

121 DİSK II. Genel Kurulu (Karar Defteri), 24-25 Şubat 1968 (7 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

karardır. Kararın başlangıcında şu görüşler ileri sürülmektedir (sayfa 5): "Emperyalist uluslar, ilk sömürgecilik döneminde sömürecekleri ülkelere kırbaçlı-zincirli girerlerdi. Modern çağ, bu isteğe karşı direnme hareketlerinin örnekleriyle, sömürge uluslarının uyanışlarıyla yeni bir dönem getirdi. Bu arada adına yeni sömürgecilik sistemi denilen milli nitelikleri yok eden, ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri alanda ülkeyi bağımlı kılan bir sistem uygulanmaya başlandı. Türkiyemizi de içine alan bu sömürü ağının askeri alandaki oyunu NATO sistemidir." Bu görüşlerden sonra kararda 1968 yılı içerisinde yapılacak demokratik direnme "hareketleri için işçi sınıfının gerçek temsilcisi" olarak DİSK'in yer alması gerektiği ifade edilmektedir. Belirtilmelidir ki NATO'dan çıkılması için yapılacak eylemlere katılma kararı, 6. filo olayları ve TİP'in dönem içinde bu konudaki politikasının DİSK tarafından desteklenmesi amacını taşımaktadır. Nitekim Kongre'den yaklaşık iki ay kadar önce Aybar, partililere hitaben yayınladığı yeni yıl mesajında "NATO'dan çıkmamız ve ikili anlaşmaların feshi için yürüttüğümüz kampanya etkili olmaktadır" demektedir.[122]

2 numaralı karar, ülke yönetimine ağırlık konabilmesi için, partilerin tüzük ve programlarını, meclis faaliyetlerini izleyecek bir komisyon kurulmasını ve komisyonun ulaşacağı sonuçlara göre göre uygun görülecek partinin desteklenmesi için yönetim kuruluna yetki verilmesini öngörmektedir (sayfa 6). Görüldüğü üzere kararda açık biçimde TİP desteğinin söz konusu edilmemesine özen gösterilmiş, bu aşamada partilerle eşit mesafede durulduğu izlenimi verilmek istenmiştir. Ancak sonraki bölümde ele alınmak üzere belirtilmelidir ki DİSK Eylül 1969'da TİP'e desteğini açıklamıştır.

4 numaralı kararsa, "(...) Hükümetlerin partizan tutumları karşısında Türk işçi ve emekçilerinin gerçek temsilcisi olan" DİSK'in demokratik direnme için güçbirliği kurması ve bu güçbirliğine "ilerici gençlik örgütleriyle aydınları katması" kararıdır (sayfa 6). Ancak bu karar aslında Kasım 1967'de ilk sayısı çıkan MDD tezinin öncüsü Mihri Belli'nin yazdığı MDD çevre-

122 Sargın, cilt 2, 2001, s. 1220.

sinin *Türk Solu* dergisince savunulan Güçbirliği'nin[123] bir yansıması gibi görünmektedir. Ancak sonraki bölümde ele alınacak olan TİP içindeki bölünmede DİSK, kesin bir tavır aldığı MDD hareketi dolayısıyla bu gişimden kısa sürede çekilmiştir ve *Türk Solu*'nun ağır eleştirisine uğramıştır.[124] Yalnızca Kemal Nebioğlu DEV-GÜÇ olarak anılan bu girişime destek vermiş ve bu konu *Türk Solu*'nun 28. sayısına da yansımıştır.[125]

DİSK 2. Kongresi'nde yukarıda özetlenen kararların alınmasından sonra seçimlere geçilmiştir. Genel Başkanlık için Kemal Türkler ve Bank-İş Başkanı Nusret Önsüer aday olmuş, Türkler, Önsüer'in 6 oyuna karşılık 36 oyla genel başkan seçilmiştir. 2. Kongre'nin seçimler açısından en önemli sonucu, Genel Sekreterlik'e Kemal Sülker'in seçilişidir (sayfa 7). Ancak, Sülker'in göreve gelişinin asıl nedeni, Basın-İş Başkanı İbrahim Güzelce'nin görevinden ayrılmasıdır. Güzelce görevinden ayrılarak Almanya'ya gitmiştir ve 1975'te yeniden aynı göreve gelişi ve sonrasında DİSK içinde yaşanan TKP örgütlenmesi, TKP'nin DİSK içinde örgütlenmesinde Güzelce'nin rolü konusunda hayli tartışma yaratmıştır.

DİSK'in TİP ile ilişkisinde özerk pozisyonunun iki veçhesi: Toplumsal ve siyasal meselelerle ilgili açıklamalar ve DİSK'in TİP yöneticileri

DİSK'in kuruluşundan sonra toplumsal ve siyasal meselelerle ilgili açıklamalar yaparak bu meselelerle ilgili pozisyonunu kamuoyuyla paylaşmak konusunda aktif davrandığı söylenebi-

123 Mihri Belli'nin içinde olduğu *Türk Solu* ilk sayısında "Güçbirliği Gereği"nden söz etmektedir. Bkz. *Türk Solu*, "Neden Çıkıyoruz? Güçbirliğinin Gereği", 17 Kasım 1967, sayı 1, s. 1.

124 Mayıs 1968'de *Türk Solu*'nda "eski tüfek"lerden Reşat Fuat (Baraner), DİSK'i, ihanete doğru giden güçbirliği bozguncuları arasında saymaktadır ve DİSK'i Türk-İş ile birlikte kodaman sendika teşekkülü olarak nitelemektedir. Bkz. Reşat Fuat, "Güçbirliği Bozguncuları İhanete Gidiyor-Şehir ve Köy Emekçilerinin Güç Birliğine Katılmaları Sağlanmalıdır", *Türk Solu*, 7 Mayıs 1968, sayı 25, s. 1.

125 *Türk Solu*, "DİSK'te Otokratikliğe Doğru: Kemal Türkler Konutu", 28 Mayıs 1968, sayı 28, s. 2.

lir. DİSK'in bu açıklamaları, TİP'in bu meselelerle ilgili siyasal tavrı ve söylemiyle paralellik arz etmektedir. Ancak bu paralelliğin bir bağımlılık ilişkisinden kaynaklandığını ileri sürmek mümkün değildir. Aslında bu paralellik, bir bağımlılık ilişkisinden çok, DİSK'in ideolojik ve siyasal perspektifini yansıtırken öte yandan da TİP'e yakınlığının altını da arzu ettiği düzeyde çizmesine olanak veren özerk pozisyonunun oturduğu iki temel ayaktan biridir. DİSK'in TİP'le ilişkisinde özerk pozisyonunun ikinci ayağı ise, TİP organlarında görev alan DİSK'li sendikacıların parti içindeki varlığıdır. Aşağıda söz edileceği gibi, TİP'in DİSK içindeki varlığı ise TİP'li olsalar da sendikacıların kendi sendikalarını TİP'e açmaktaki isteksizlikleri dolayısıyla sınırlı kalmış, bu durum TİP içinde kimi zaman eleştirilse de genellikle TİP yönetimi tarafından çeşitli sebeplerle anlayışla karşılanmıştır.[126]

DİSK'in, TİP'in siyasal ve toplumsal meselelerdeki tutumuna paralel açıklamalarının bir örneği, yukarıda sözü edilen Temel Haklar ve Hürriyetler yasa tasarısına Türkler'in ağzından 11 Mart 1967'de verdiği tepkidir. TİP yönetimi de tasarıyı gündeme geldiği günlerden beri açık biçimde eleştirmiştir ve bu eleştiriler 3-4 Mart 1967'de Aybar, 12 Mart'ta da Parti'nin dönem içindeki Genel Sekreteri Nihat Sargın[127] tarafından tekrarlanmıştır.[128] Daha önce de belirtildiği üzere DİSK'in 2. Kongresi'nde aldığı NATO'dan çıkmak için direnme hareketlerine destek verme kararı da TİP'in bu konudaki kampanyasına paraleldir. Bir diğer örnek de DİSK'in, Vietnam Savaşı konusunda açıklamalar yaparak ABD'yi kınaması ve bir grup aydın tara-

126 Örneğin Sargın bu konuya değinirken şunları söylemektedir: "(...) sendika yöneticisi arkadaşlarımı çok da haksız bulduğum, kınadığım da sanılmasın. Üyeleri arasında TİP'liler dışında değişik politik görüşlere sahip, değişik politik partilere bağlı birçok insanın yer aldığı, hatta bunların büyük çoğunluğu oluşturduğu bir sendikada bir TİP'li olarak TİP kurucusu ve yöneticisi olarak bulunup aynı zamanda sendikanın yönetimini yitirmeksizin görev yapmak kolay değildi. Belki bazen endişelerinde aşırıya kaçtıkları oluyordu ama bu noktada dahi, işin içinde olmadan, dışarıdan verilecek bir kolay hükmün doğruyu ne kadar yansıtabileceği tartışmaya değer."

127 Ünsal, 2002, s. 181.

128 Sargın, 2001, s. 1196.

fından kurulan Russell Mahkemesi'ne telgraf göndererek desteğini bildirmesidir.[129] TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, bu mahkemenin bir üyesi olarak Londra'daki toplantılara katılmıştır[130] ve DİSK'in telgrafının Aybar'ın şahsında TİP'e destek anlamına da geldiği açıktır. TİP'in öncülük ettiği ve örnekleri verilen bu faaliyetler dışında dönem içinde birçok siyasal ve toplumsal olayda da DİSK'in gösterdiği tepkiler TİP'le paraleldir. 17 Temmuz 1968'de polisin 6. Filo eylemi dolayısıyla öğrenci yurtlarını basarak tutuklamalar yapmasına karşı yayınlanan bildiri,[131] Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi üzerine yayınlanan bildiri,[132] Kayseri'de TİP ve Türkiye Öğretmenler Sendikası'na (TÖS) yönelik saldırıları kınayan açıklama[133] bu konudaki örnekler olarak verilebilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, DİSK 1969 seçimleri öncesi TİP'i desteklediğini açıklamıştır. Açıklama ana hatlarıyla şöyledir:[134] "(...) DİSK Yönetim Kurulu emekçilerin, tüm haklarını alabilmesi için yalnız mesleki mücadele ile yetinmemeleri gerektiğini tespit etmiş, Anayasadaki demokratik hakları kullanarak seçimlerde DİSK ilklerine en uygun partiyi desteklemenin zorunlu olduğunu kararlaştırmıştır. Partiler hakkında Yürütme Kurullarınca yapılan açıklamalar ve teşkil edilen bilim kurulunun sunduğu rapor incelenmiş, sonunda Türkiye İşçi Partisi'nin bu seçimlerde desteklenmesi uygun bulunmuştur." Bu açıklama 2. Genel Kurul'da alınan, hangi partinin desteklenneceğinin belirlenmesi için parti program ve faaliyetlerine bakacak bir komisyon kurulması kararının verilmesinden yaklaşık 19 ay sonra yapılmıştır. TİP'i destekleme kararının seçimler öncesi yapılması normal karşılanabilir. Ancak yine de açıklamanın kongrede alınan karardan uzun bir süre sonra çıkması

129 Sargın, 2001, cilt 2, s. 1214.

130 Aybar, 1988, cilt 2, s. 131.

131 DİSK, polisin öğrenci yurtlarını basarak tutuklamalar yapmasını eleştiren Bildiri, 17 Temmuz 1968, Mehmet Karaca özel arşivi.

132 DİSK, Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi üzerine yayınlanan Basın Bildirisi, 25.07.1968, Mehmet Karaca özel arşivi.

133 DİSK Ajansı, 16.12.1969.

134 DİSK Ajansı, 29.9.1969.

ve bu kez "bilim kurulu" olarak adlandırılan kurulun çalışmalarından sonra karar verildiğinin vurgulanması anlamlıdır. Bir bakıma TİP'e yapılan bu destek açıklamasının da destekle birlikte DİSK'in TİP'ten özerkliğinin altını çizdiği söylenebilir. Nitekim Ünsal'a göre, DİSK içinde bilim kurulunun oluşturulması DİSK'in TİP'ten kopmaya başlamasının dolaylı bir yansımasıdır. Koç ve Koç ise DİSK'in TİP'e verdiği desteğin lafta kaldığını, Konfederasyon'un bu destek için önemli bir kaynak ayırmadığı gibi herhangi bir kampanya düzenlemediğini öne sürmektedir.[135]

DİSK'in TİP'le ilişkisindeki özerk pozisyonunun ikinci ayağı da TİP yönetimindeki DİSK'li sendikacılardır. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere Kemal Türkler Yönetim Kurulu üyesi olmakla yetinirken, özellikle Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu milletvekilliklerinin yanı sıra değişik dönemlerde Parti'nin Genel Sekreteri de olarak[136] önemli görevlerde bulunmuşlardır. DİSK yöneticilerinin TİP yönetimi içindeki varlıkları ilk bakışta organik bir ilişki gibi görünebilir.[137] Ancak ilişkinin yönü tek taraflıdır. Başka bir deyişle TİP içindeki DİSK yöneticisi sendika liderlerinden söz etmek mümkündür ancak DİSK içindeki TİP'lilerden söz etmek güçtür. Bu konudaki bazı değerlendirmeler, sendikacıların TİP'in DİSK içinde varlık göstermesini istemediklerine yöneliktir. Örneğin Sargın bu konudaki gözlemini şöyle aktarmaktadır:[138] "(...) Partili militanlardan çoğundan dinlediğim, yöneticileri partili olmayan sendikaların üye-

135 Koç ve Koç, 2008, s. 125.

136 Nebioğlu, Nisan 1962-Ağustos 1962, Kasım 1968-Aralık 1968 arasında, Kuas ise, Şubat 1964-Kasım 1966, Aralık 1968-Kasım 1969 arasında genel sekreterlik yapmıştır. Ayrıca bir dönem de Güzelce ve Sülker aynı görevi yerine getirmişlerdir. Bkz. Ünsal, 2002, s. 181.

137 Üstelik DİSK'te sendika başkanı düzeyinde olmasalar da görev alan sendikacıların bazıları aynı zamanda TİP'te çeşitli düzeylerde görev almışlardır. Örneğin, daha önce de dile getirildiği üzere, Nejat Ökten, DİSK 2. Kongresi'nde Yönetim Kurulu üyesi olduğu dönemde aynı zamanda TİP'lidir.. İbrahim Çetkin de DİSK Genel Sekreter yardımcılığı yaptığı dönemde TİP'lidir ve Kasım 1969-Ocak 1970 arası TİP Genel Sekreterliği yapmıştır. Bkz. Ünsal, 2002, s. 181.

138 Sargın, 2001, cilt 1, s. 449-450.

leri arasında çok daha rahat çalışabilmekteyiz." Ünsal, da Boran'ın bu konuda dile getirdiği, "Partili sendika yöneticileri de kendi sendikal kitlelerinde partinin doğrudan çalışma yapmasından yana görünmüyordu. Onlar da ortamın elverişsizliğini biliyorlar, çalışmaları kontrolleri altında tutmak istiyorlardı. Bu açıkça söylenmiyorsa da seziliyordu" sözlerini de aktarmakta ve şunları yazmaktadır: "(...) asıl tedirginlik, sendika yöneticilerinin işçiler üzerindeki etkinliklerini yitirme endişesinden kaynaklanıyordu. İster 'sendika ağası', ister 'devrimci sendika başkanı' olsun, sendikacılar, kendi örgütlerini hep kendi özel alanları olarak görme alışkanlığından ve sendikacılığın sağladığı ekonomik ve sosyal olanakları yitirme endişesinden kolay kolay kopamazlardı."

Ancak belirtilmelidir ki, DİSK yönetiminin TİP'e karşı bu genel tutumuna rağmen gerektiğinde sendikaların eylemlerinde TİP kadrolarının desteği söz konusudur. Örneğin Mehmet Ertürk'e göre, sonraki bölümde konu edilecek olan 15-16 Haziran Direnişi'nde 15-16 Haziran'ı yönlendiren kadrolar "ya TİP'lidir veya TİP eğilimlidirler."[139] Çalışma açısından daha da önemlisi, sözü edilen tutuma karşın, dönem içinde sendikalarda alt düzeyde görev yapmakta olan ve TİP'e üye ya da eğilimli olarak siyasallaşan sendika kadroları, 1974 sonrasındaki süreçte, DİSK içinde etkinlik kurarak belli bir döneme kadar siyasal tutumunu önemli ölçüde domine etmişlerdir. Bu kadrolar her ne kadar, aynı süreçte farklı sol siyasetlere yönelseler de, örneğin Türkler'in daha fazla CHP'ye yatkınlık gösteren eğilimine karşın, DİSK içinde sosyalist sol siyasetlerin taşıyıcısı olmuşlardır. Kısacası dönem içinde DİSK'in TİP'e karşı özerk bir pozisyon alarak, TİP'in kendi içinde örgütlenmesine izin vermemesi, konfederasyon içindeki henüz üst düzeyde yönetici olmayan genç kuşak kadroların siyasallaşarak militanlaşmasına engel olamamıştır.

DİSK yöneticilerinin TİP içindeki mesaileri de eleştiri konusudur. Sargın, TİP bürolarında üye işçi bulunamadığını, TİP'te işçi deyince akla sendikacıların geldiğini ama Parti içindeki ça-

139 Mehmet Ertürk ile 21-27.07.2012'de gerçekleştirilen görüşmeler.

lışması boyunca yönetim kurullarında sendikacıları pek görmediğini, sendikacıların zamanlarının çoğunu sendikalarında geçirdiklerini belirtmektedir.[140] Nebil Varuy da kendi görev döneminde sendikacıların parti ile ilişkilerinin çok zayıf olduğunu, Kuas haricinde DİSK liderlerini partide hemen hiç görmediğini, ilişkilerin gevşek olduğunu söylemektedir.[141] Aslında bu görüşleri TİP'in 4. Kongresi'nde konuşan Kemal Türkler de doğrulamaktadır. Ancak Türkler'in konuşmasını, Aybar'ın TİP'in başında olmadığı, DİSK yöneticilerinin TİP'ten kopmaya başladıkları bir dönemde ve Yavuz Ünal gibi TİP üyelerinin "bu sendika ağaları ne yaparlar" diyerek DİSK yönetimine sert eleştiriler yönelttiği[142] bir kongre ortamında yaptığı da hesaba katılmalıdır. Türkler, DİSK ile Parti ilişkileri hakkında şunları söylemektedir:[143]

> "DİSK ile parti arasında, sendikacı ile parti arasında soğukluk vardır. İlişkiler güçlendirilmelidir. Ben bir yandan kelleyi koltuğa alarak, memlekette esas sosyalist mücadeleyi sürdürecek işçi sınıfı üzerinde çalışırken, işçi sınıfının bilinçlendirilmesinde çalışırken, bunun yanında emekçi sınıf ve tabakalarla elimizdeki imkânlarla bağ kurmaya çalışırken, bunlar sosyalist mücadele sayılmaycaksa, (...) belki ileride, sendikacılar parti içinde baş belası olur zihniyetiyle parti il ve ilçe kademelerine kadar aleyhine rivayet çıkarılırsa, bu soğukluk buz haline gelir. (...) DİSK'in başkanı, Maden-İş'in başkanı pazar, cumartesi yok, gecenin 11'ine, 12'sine kadar çalışma mecburiyetindedir, bu yüzden parti görevi almıyorsa, suçlu olmamalı, horlama cihetine gidilmemelidir. O tarafta yaptığımız görev anlayışında en az parti başkanı kadar sorumluluk anlayışı içinde bulunuyoruz."

Bu arada belirtilmelidir ki, Türkler'in konuşmasının yukarıda verilen kısmı kadar 15-16 Haziran'ın DİSK'in eseri olduğu-

140 Sargın, 2001, cilt 1, s. 132-133.

141 Nebil Varuy ile 25.04.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

142 Yavuz Ünal ile 28.01.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

143 *Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*, "Tasfiyeciliğe Karşı Mücadele Edelim", Aralık 1970, sayı 8, s. 36.

nu belirten ve MDD'yle birlikte partiyi de bu konuda eleştiren kısmı da ilgi çekicidir. Bu bölüm parçalanan sosyalist hareket karşılık, yükselen işçi hareketinin başındaki isimlerden birinin, özgüvenini de yansıtmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere tepkisellikle de olsa 4. Kongre'de Aren-Boran yönetimine karşı zemin yoklama girşiminde bu özgüvenin de payı olsa gerektir. Öte yandan bu girişimin başarısızlığından sonra aynı özgüvenin partiden kopuşta da etkili olduğu düşünülebilir. Türkler'in konuşmasının ilgili bölümü şöylerdir:[144]

> "Olaylar işçi sınıfının şahlanışı olarak görülünce, bir yandan TİP bunu kendi çalışmalarıyla olmuş gibi göstermek istemiş, MDD'ciler bunları kendilerinin oluşturduğunu göstermek istemiştir. Ne kadar taraf fikir sahibi kişiler varsa, hepsi ayrı ayrı sahip çıkmak istemiş, fakat DİSK açısından meseleyi teslimiyet noktasına getirmeyi kabul etmemişlerdir."

SOSYALİST SOLDA BÖLÜNMEYE DOĞRU: TİP'TE ÖRGÜT İÇİ MÜCADELENİN ŞİDDETLENMESİ, TİP'İN KAPATILMASI VE DİSK

TİP'te ideolojik kriz ve parçalanma

TİP içinde özellikle 1968'de şiddetlenen örgüt içi krizin nedenlerine ilişkin olarak bu yıllarda Aybar'a karşı Behice Boran'la birlikte muhalefet eden Sadun Aren, "daha başlangıçtan, Aybar'ın seçilmesinden beri" var olan anlaşmazlıkları şu şekilde sıralamaktadır:[145] "(...) –Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik yapısının tanımı, –Türkiye'nin emperyalizmle olan ilişkisinin niteliği, –Türkiye'de bir ulusal burjuvazinin olup olmadığı sorunu, –işçi sınıfının öncülüğü sorunu, –köylünün önemi, –asker-sivil aydın tabakalar sorunu, –ülkede feodal kalıntıların önemi, –parti yönetimi, özellikle demokratik merkeziyetçiliğin uygulanuş biçimi ve savaşımcılık temposu, –seçimler-

144 *Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*, Aralık 1970, sayı 8, s. 35.

145 Aren, 1993, s. 216.

de adayların tesbiti ve parlamento çalışmaları ve bunlara ilişkin, bunlar etrafındaki konularla ilgiliydi." Aren, MDD ile anlaşmazlıklarına değinirken sıraladığı anlaşmazlıkların üzerine gidilmediğini üstünün örtüldüğünü vurgulamaktadır. Aren'e göre böyle davranılmasının kişilere göre değişen nedenleri vardır. İlk olarak bazı üyeler, TİP'i, Türkiye'nin gerçek bir Marksist-sosyalist partisi olarak değil, ülkedeki tüm ilerici çevrelerin bir koalisyonu olarak görmüşlerdir ve dolayısıyla bu konudaki anlaşmazlıkları doğal görmüşlerdir. Bazı üyelerse, TİP'in gerçek bir Marksist parti olduğunu kabul etmişlerdir ancak partide buna ters düşen görüşleri, yasalar karşısında Parti'nin gerçek kimliğini gizlemek ve kapatılmasını önlemek için başvurulmuş bir taktik olarak görerek üzerine gitmişlerdir. Diğer bazı üyelerse, egemen güçlerin TİP'e zaten uzun süre yaşama izni vermeyeceğini düşünerek, ilerici fikirlerin fırsat varken yayılması için parti içinde aykırı buldukları görüşlere karşı açık bir tutum takınmamışlardır.[146]

Aren'in satırlarından da anlaşılacağı gibi sıralanan anlaşmazlıkların belki son maddesi hariç hepsi teorik konular üzerinedir ve daha partinin başına Aybar'ın geçtiği 1962'den beri bu konuda anlaşmazlıklar mevcuttur ancak üstü örtülmüştür.[147]

Ergun Aydınoğlu, 1960'ların ikinci yarısına girildiğinde TİP'in teorik olarak gelişkin neredeyse tek metninin, 1964'teki 1. Kongre'de kabul edilen Parti Programı olduğunu, TİP kadrolarının bu programı önemli bir belge olarak görmelerine rağmen aslında söz konusu metnin teorik kılavuzluk yapacak bir niteliği olmadığını vurgulamaktadır.[148] Aydınoğlu'na

146 Aren, 1993, s. 217-218.

147 Sargın, daha Birinci Kongre'ye gidilirken ve yeni program üzerine çalışılırken, Bilim ve Araştırma Bürosu'ndaki toplantıda bir tartışma çıktığını ve odasından toplantı salonuna gelen Aybar'ın müdahalesi sonrası tartışmanın bitirildiğini tartışmanın temelde Fethi Naci ile Behice Boran arasında olduğunu yazmaktadır. Sargın'a göre tartışma konularından biri Fethi Naci'nin sözünü ettiği nitelikte bir milli burjuvazinin olup olmadığının Boran tarafından sorgulanmasıdır. Tartışmanın temeli ise Sosyal Adalet'e de taşınacak olan işçi sınıfının öncülüğü konusundadır. Bkz. Sargın, 2001, s. 144-150.

148 Ergun Aydınoğlu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 128.

göre, ancak buradan kalkarak TİP yöneticilerini teori sorunlarına yeterince önem vermemekle suçlamak haksızlık olacaktır. Gerçekte solun pek çok militanı gibi onlar da üstlendikleri siyasal görevlerle entelektüel birikimleri arasındaki dengesizliğin sancılarını yaşamaktadırlar. Bununla birlikte, bu dengesizlik ilk yıllarda sorun yaratmamıştır çünkü bu dönemde TİP'in bütün yaptığı, sorunlara ilişkin derinlikli tartışmalardan çok sorunları gündeme getirmektir. Ülkenin TİP öncesindeki gündemi o kadar ilkeldir ki kimi yenilikler getirmek için siyasi kararlılık yeterlidir. Aydınoğlu'na göre 1965 seçimleri sonrası TİP'in aldığı yüzde üçlük oy ve meclise giren TİP'li milletvekiliyle birlikte partinin ülke siyasal yaşamında edindiği yer, ilk yılların temel görevlerinin yerine getirildiği anlamına gelmektedir ve artık teorinin önemi ve teorik sorunların ortaya çıkardığı çelişkilerin çözümü, partinin ve solun gündemine girmek durumundadır. Ancak adı geçen yazara göre, bu yeni görevin farkına varanlar TİP yöneticileri değil bir dizi eski TKP'li ve parti dışındaki tartışmaları dikkatle izleyen kimi üyeler olmuştur.[149]

Ünsal, Aydınoğlu'nun işaret ettiği TİP'e yol gösterecek teorik yeterlilikte program ve tüzük eksikliğinin yarattığı sıkıntının, partideki anlaşmazlıkları kişisel çekişmelerin ötesinde anlamaya çalışanların bazılarınca görüldüğünü, bunların Aybar'ın parti çizgisinden ne derece saptığının anlaşılması için program ve tüzüğe örneğin "sosyalist" sözcüğünün konmasını önerdiklerini ifade etmektedir. Ünsal'a göre Aybar ve yakın arakadaşları ise partinin halka açılmasıyla meşguldürler ve milli bakiye sisteminin de kalkmasından sonra partiyi sivriliklerden uzak tutmak daha sola kaydırmamak niyetindedirler. Bu niyet dolayısıyla, sosyalist, ancak klasik demokrasinin ilkelerine ve özellikle temel özgürlüklere sadık, sınıf mücadelesi yerine daha çok ezilmişliğe, ceberut iktidarlara vurgu yapan bir stratejiyi öne çıkarmışlardır.[150]

Her ne nedenle olursa olsun ortada duran teorik boşluk so-

149 Aydınoğlu, 2007, s. 128-129.

150 Ünsal, 2002, s. 307.

rununa ilişkin tartışmalar, Aydınoğlu'na göre bir şanstır ancak TİP Yönetimi Parti içinde bu şansı tanımak yerine tasfiyelere girişmiştir. Tasfiye girişimleri önce Kasım 1966'da yaşanmış, Aybar aynı günlerde gönderdiği bir mesajla, "(...) partimizi içten çökertme gayretlerinin büyük kongre arifesinde artmış olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Uyanık olalım. İyi niyetli görünen telkinlerin hangi doğultuda geliştiğini ve nereye yöneldiğini iyice görelim" diyerek partilileri uyarmıştır.[151]

Bu dönemde Parti yönetimine karşı en güçlü muhalefet yukarıda sözü edilen *Türk Solu* dergisi içindeki MDD tezinin liderliğini yapan Mihri Belli'den gelmiştir. Aydınoğlu, MDD hareketinin temelde, Mısır, Sudan, Suriye ya da Endonezya komünistlerinin yıllardır yaptıklarına benzer şekilde, uluslararası komünist harekette artık tartışılmaz olan devrim stratejini uygulamaya çalıştığını, dönemin tüm Stalinci komünistleri gibi, MDD'cilerin de yarı bağımlı ve az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye'de gerçekleşmesi beklenen devrimin sosyalist değil demokratik bir devrim olduğunu ileri sürdüklerini vurgulamaktadır.[152] Ünsal'sa TİP'teki mücadelenin aslında temelde, "millici sol" ile dogmatik enternasyonalist sol arasında, geçmişi TİP öncesine dayanan bir hesaplaşmanın yeniden başlaması olarak okunabilceğini öne sürmekte ve Aybar'ın millici, yani sosyalizmin Türkiye'de bağımsız bir akım olmasını savunan tezinin, enternasyonalist tezi 1968'e kadar bir süre "dondurduğunu" belirtmektedir. Ünsal'a göre ancak Aren ve Boran'ın 1968'deki muhalefeti ile hesaplaşma tekrar başlamıştır.[153] Aydınoğlu, MDD'den sonra Aren ve Boran'ın Aybar'a karşı bayrak açmasının, yeni bir ideolojik çizgiye gelmeleri olarak değil, hiçbir zaman terk ettiklerini açıkça söylemedikleri eski çizgilerine, Stalinist komünizme geri dönüşleri olarak okunması gerektiğini işaret etmektedir. Adı geçen yazara göre, Aybar'ın uluslararası komünist (Stalinci) mirası açık bir şekilde reddetmesiyle birlikte Aren ve Boran Aybar'la yollarını ayırmışlardır. Dikkat-

151 Aydınoğlu, 2007, s. 137.

152 Aydınoğlu, 2007, s. 153.

153 Ünsal, 2002, s. 303-304.

le izlendiğinde Aren ve Boran, MDD'ye benzer biçimde konuşmaya başlamışlardır.[154]

Yukarıda kabaca verilmeye çalışılan TİP içindeki ideolojik çatışmanın parti içindeki sonuçları şöyle özetlenebilir: Özellikle 1966'dan itibaren başlayan MDD'nin ideolojik saldırıları, devam etmiştir. Parti içindeki etkinliği ise Aybar, Aren ve Boran yönetimi tarafından 1966 Malatya Kongresi süreci ve sonrasında kısmen yenilgiye uğratılsa da Nisan 1970'te İstanbul İl Kongresi'ni kazanacak kadar güçlenmiştir. Ancak Boran'ın kazandığı 4. Kongre sonrası İstanbul'daki MDD'ci yönetim istifa etmiştir.[155] Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali sürecinde Aybar'ın açıklamalarını sosyalizmden sapma olarak gören Aren ve Boran'ın muhalefeti ile birlikte partideki yönetim çatlağı 1968 sonrası derin ideolojik ayrılıklara dönüşmüş, TİP'te, bir partiden sektlere dönüşüm yılları başlamıştır.[156] Süreç içinde, MDD'nin teorik tezlerine parti yönetiminin cevap verememesine karşılık, bu tezlerin özellikle öğrenci gençlik içindeki etkisi ülkedeki diğer siyasal gelişmelerle birlikte gençleri parti dışında radikal arayışlara itmiştir.[157] DİSK yöneticileriyse Aybar'ın 1969'daki genel seçimlerden sonrasındaki istifasına kadar Aybar'ı desteklemişler, "bilimsel sosyalizm" teziyle Aren ve Boran'ın TİP yönetimine geldiği 1970'teki 4 Kongre'den sonraki süreçte partiye olan ilgilerini neredeyse tamamen yitirmeye başlamışlardır.[158]

Ünsal'a göre, aslında 1969'daki seçim çalışmalarında sendikacılar arasında yalnızca Kuas'ın seçilme şansı yüksek bir bölgeden ikinci sırada aday gösterilmesine karşılık, Aybar'ın kırsal kesimlerden destek arayışına girmesi ve Adıyaman listesinin başına bir toprak ağasının getirilmesini de sendikacılar pek kolay hazmedememişlerdir.[159] Tam da bu dönemde Güner'in

154 Aydınoğlu, 2007, s. 206.
155 Sargın, 2001, cilt 2, s. 1380.
156 Aydınoğlu, 2007, s. 207-208.
157 Ünsal, 2002, s. 304.
158 Ünsal, 2002, s. 267.
159 Ünsal, 2002, s. 266-267.

bir gözlemi dikkat çekicidir. Güner'e göre, 1969'daki Maden-İş Kongresi'ne gelen Aybar'a Türkler ve sendikacılar neredeyse selam dahi vermemişler, kendisi Aybar'ın yanına giderek karşılamıştır.[160] Yine de istifasına kadar Aybar'a "kerhen" destek veren DİSK yöneticilerinin[161] Aybar'ın ayrılışından sonraysa parti içinde nasıl hareket edeceklerini, kimlerle ittifak kuracaklarını belirleyemediklerine ilişkin görüşler mevcuttur. Örneğin 4. Kongre'de işçi listesinden Genel Sekreter seçilen Şaban Erik, DİSK yöneticilerinin ne yapacaklarını bilemediklerini, "ortada sallandıklarını" söylemektedir. Erik, "ama sonra kalkıp etle tırnak gibiyiz" diye konuştular demektedir.[162] Boran ve Aren'i destekleyen Emek grubu[163] içinde yer alan ve 4. Kongre'de Yönetim Kurulu'na seçilen ve aynı zamanda, 1971'deki Maden-İş 20. Kongresi'nde Genel Yönetim Kurulu üyesi olan Yakup Erdem de 4. Kongre'de bocalayan DİSK yöneticilerinin gönülsüzce ve kerhen sonunda Boran'a oy verdiklerini söylemektedir.[164] Sargın da Türkler'in Kongre'den bir gün önce kendisine gelerek delege listesinde işçi kesiminden seçilmiş olanları işaretleyerek vermesini istediğini, kendisinin listeyi hemen hazırlayacağını ama önceden tanıdığı adlar dışında beklediği isimleri göremeyeceğini söyleyince Türkler'in tepki gösterdiğini vurgulamaktadır. Sargın, Türkler ile arasında geçen bu konuşmanın ardından, aynı gün öğleden sonra veya akşam, sendikacıların Türkler'in çağrısıyla bir araya geldiklerini, Türkler'in, yönetime karşı bir çıkışın mümkün olup olmadığı konusunda zemin yokladığını, ancak genç sendikacı kuşağın yönetime destek vermesiyle Türkler'in bir çıkış yapmaktan vazgeçtiğini öğrendiklerini belirtmektedir. Sargın, kendilerine karşı bir çıkış yapamayan Türkler'in, bu durumun ardından Kongre'de Erik'in altını çizdiği sözleri sarfettiğini yazmaktadır.[165]

160 Hilmi Güner ile 29.01.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

161 Ünsal, 2002, s. 307.

162 Şaban Erik ile 18.01.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

163 Emek grubu Aren ve Boran çevresinde çıkan bir dergidir ve derginin sahibi olarak Şaban Erik'in adı geçmektedir. Bkz. *Emek*, Ağustos 1970, sayı 3.

164 Yakup Erdem ile 05.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

165 Sargın, 2001, s. 962.

Bu noktada çalışma açısından, Yakup Erdem'in Türkler'in kendilerine karşı tutumuna ilişkin olarak söyledikleri, TİP kadar TİP sonrası dönemde Maden-İş'te yaşanan ve daha sonra DİSK'e yansıyan gelişmelerin erken dönemdeki işaretlerini vermesi açısından önemlidir. Ünsal, Erdem'den farklı olarak 4. Kongre'de tek grup olarak hareket eden DİSK yöneticilerinin boş oy attıklarını belirtmektedir. Ancak Ünsal, DİSK yöneticilerinin bu tavrı, "Emek kanadından çoğu DİSK'te görevli genç arkadaşlarına rağmen" sergilediklerini vurgulamaktadır.[166] Kendisine Ünsal'ın bu değerlendirmeleri aktarılan Erdem, Ünsal'ın kastettiği TİP içindeki Emek grubundan genç sendikacılardan birinin de kendisi olduğunu, 1971'deki Maden-İş Kongresi'nde içinde bulunduğu gruba Türkler'in karşı olduğunu, kendilerini TİP'ten tanıyan Türkler'in "Maden-İş'te de bunlarla mı uğraşacağım havasında olduğunu" söylemektedir.[167]

DİSK'in pozisyonu veya sendikacılığın pragmatizmi mi?

DİSK 3. Genel Kurulu (Şubat 1970)

DİSK 3. Kongresi 13-15 Şubat 1970'te İstanbul Çınar Otel'de gerçekleştirilmiştir.[168] Kongre'nin davetlileri arasında TİP Başkanı ve sendikacı Şaban Yıldız ile TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt da vardır (sayfa 2). 3. Kongre'de 34 kararın alındığı görülmektedir (sayfa 4-18). 18 numaralı kararla bundan böyle DİSK'e bağlı sendikalara yapılacak yardımların DİSK Yürütme Kurulu'nun onayından geçerek verilmesi hükme bağlanmıştır (sayfa 10). 20 numaralı kararla, DİSK'in bir gazete veya dergi niteliğinde bir yayın çıkarması konusundaki önerilerin görüşülmesinden sonra, sonuçta bir gazete çıkarılmasına karar verilmiştir. Buna göre, çıkarılacak gazeteden sendikalara her 1.000 üye için 50 adet ücretsiz dağıtılması öngörülmüş-

166 Ünsal, 2002, s. 267.

167 Yakup Erdem ile 05.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

168 DİSK 3. Kongre Karar Defteri (25 sayfa), 13, 14, 15 Şubat 1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

tür (sayfa 11). 27 numaralı kararda "anayasamızın işçi sınıfı yararına tastamam ve eksiksiz uygulanması için en doğal hakkımız olan siyasi grev hakkının (...) ve genel destekleme grevi hakkının elde edilmesi için Konfederasyon ve üye sendikaların protesto eylemlerinde bulunması" kaydı bulunmaktadır (sayfa 14). 31 numaralı kararsa DİSK'in ortak pazara girmemesi ve Amerikan Emperyalizmi ve yabancı sermayenin Türkiye'ye girmemesi için" mücadele edilmesi üzerinedir (sayfa 15).

Yukarıda görece önemli bulunanları özetle verilen kararların alınmasından sonra oylamaya geçilmiş, Kemal Türkler, kendisi dışında aday olan Kemal Nebioğlu, Rıza Kuas ve Kemal Sülker'in adaylıktan çekilmesinden sonra, 45 oyla yeniden Genel Başkan seçilmiştir (sayfa 18). Genel Sekreter olarak da Nebioğlu'nun 12 oyuna karşılık 39 oy alan Kemal Sülker yeniden seçilmiştir. Yürütme Kurulu üyeliklerine ise seçimin ardından genel başkan ve genel sekreter dışında, Rıza Kuas, Ehliman Tuncer ve Kemal Nebioğlu getirilmiştir (sayfa 19).

DİSK'in 3. Kongresi'nde alınan kararlar ve seçimlerden öte, çalışma açısından en önemli yönü, 3. Kongre'de görüşülen Çalışma Raporu'nda[169] DİSK'in TİP içindeki ideolojik çatışma konusundaki düşüncesinin ortaya konulmasıdır. Çalışma Raporu'nun ilk bölümlerinde, DİSK'in toplumdaki yeri (sayfa 7-10) ile bağlı sendikaların DİSK'in kurulmasından önceki ve sonraki dönemlerinin karşılaştırılması yer almaktadır (11-16).[170] Ra-

169 DİSK, *DİSK Çalışma Raporu III. Genel Kurulu 1968-1970*, DİSK Yay., İstanbul, no. 5, Mehmet Karaca özel Arşivi.

170 Bağlı sendikaların DİSK'in kurulmasından önce ve sonraki dönemlerinin karşılaştırıldığı bölümün 13 ve 14. sayfalarında Lastik-İş'in, Maden-İş gibi ortadan kaldırılması için Türk-İş, iktidar ve işveren "üçlüsünün oynadığı oyunlardan söz edilmekte" ve Lastik-İş'in üye gücünün yok edilmesi için yüz binlerce liranın harcandığı ifade edilmektedir. Aziz Çelik, *Çalışma ve Toplum*'da yayınlanan bir makalesinde, Lastik-İş'in yok edilmesi için Demirsoy'un AFL-CIO yetkililerinden yardım istediğini, bu arada, daha Lastik-İş'teyken kendisi de AFL-CIO yetkililerine Kauçuk-İş Genel Başkanı sıfatıyla, genel sekreteriyle birlikte 9 Ekim 1967 tarihli bir mektup yazan Celal Küçük'ün, daha sonra Kauçuk-İş'in kuruluşunda yer aldığını, sonra tekrar Lastik-İş'e geçerek, 1972'de Genel Sekreter, 1975'te de DİSK Yürütme Kurulu üyesi olduğunu yazmaktadır. Çelik'e göre Küçük mektubunda şöyle demektedir: "Kauçuk-İş, oldukça güçlü Lastik-İş'e karşı kuruldu ve aşırı solcu ve sermaye düşmanı Lastik-İş'e

por'un 16. bölümüyse (Sayfa 94-101) "Parçalanan, Bölünen Sol İçinde DİSK'in Yeri" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm çalışma açısından önemi dolayısıyla geniş biçimde alıntılanarak özetlenecektir. Bölümde önce, TİP içinde suçlama, karalama ve tüzüğe uygun olsun olmasın yürütülen çabaların kamuoyunda olumsuz ve sevimsiz bir didişme olarak değerlendirildiği belirtilmektedir (sayfa 94). Daha sonra da tartışmalara yer verilmekte ve özetle şunlar dile getirilmektedir:

> "(...) Bir grup TİP'li tüzüğün ve proramın tıpatıp uygulanmasından yanadır. Türkiye koşullarını gözeterek izlenen bir politikayı tanımlarken üstüne basa basa şunu savunmaktadır: Türkiye'de sosyalizm, işçilerin, köylülerin, emekçilerin bizzat iktidara gelerek kuracakları düzenin adıdır. Parti stratejisi; işçileri, köylüleri, tüm emekçileri demokratik yoldan iktidara getirmek, toprak reformu, dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılı-

---

karşı amansız bir mücadele yürütüyor. (...) Bu mücadelenin amacı DİSK'i baltalamaktır. Kauçuk-İş'in acil yardıma ihtiyacı var. DİSK'in yarısının ve Lastik-İş'in tamamının silindiğini görmek istiyorsanız Kauçuk işe yeterli yardım yapılmalı. (...) Yardım gecikirse tarihi fırsatı kaçırırız ve DİSK ile Lastik-İş yenilmez güç olur. (...)" Bkz. Aziz Çelik, "Vesayet Mektupları: 1950 ve 1960'lı Yıllarda Türk ve ABD Sendikacıları Arasındaki Yazışmalar", *Çalışma ve Toplum*, 2010, sayı 2, s. 94; bu konu çalışma için görüşülen Celal Küçük'e sorulmuştur. Celal Küçük, iddiaları reddetmekte ve Kauçuk-İş'i 1964-65'te kurduğunu daha sonra 1965-1966'da Lastik-İş'e geçtiğini iddia etmektedir. Küçük, "AFL-CIO yetkilisine sendikaya destek sağlamak için mektup yazmış olabilirim ama Lastik-İş'e karşı yazmış olamam. Öyle olsa beni Lastik-İş'e almazlardı" demektedir. Celal Küçük ile 15.09.2010'da gerçekleştirilen görüşme; ancak o günlerin şartlarında böyle bir mektubun açığa çıkmasının zor olduğu açıktır. Ayrıca, Celal Küçük'ün iddiasının aksine *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'ndeki Kauçuk-İş maddesine göre adı geçen sendikanın kuruluş tarihi 1967'dir ve Küçük sendikanın başkanlığından 1968'de istifa etmiştir. Bkz. "Kauçuk-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 238-239; Lastik-İş'in 1966'da İstanbul Şube Başkanı, 1968'de de Yürütme Kurulu üyesi ve aynı zamanda başkanı Rıza Kuas'ın da kardeşi olan Niyazi Kuas ise, Kauçuk-İş'in 1966'nın sonlarında kurulduğunu sandığını, ağabeyinin, kendilerine karşı sendika kuran Küçük ve Kauçuk-İş'i kastederek "bunlar rahat vermeyecekler" dediğini, Küçük'ü Ankara'ya çağırarak görüştüğünü, bir süre sonra Küçük'ün Kauçuk-İş'in karar defterleri ve diğer bazı evraklarını alarak sendikaya geldiğini söylemektedir. Niyazi Kuas ile 20.09.2010'da gerçekleştirilen görüşme; bütün bu olayların ilginç bir yanı da, 3. Kongre Çalışma Raporu –ki rapor 1968-1970 arasını kapsamaktadır– Lastik-İş'e karşı oynanan oyunlardan söz ederken, Lastik-İş'li Celal Küçük DİSK'in Onur Kurulu'na seçilmesidir (sayfa 25).

ğın millileştirilmesi, devlet eliyle sanayileşme gibi köklü dönüşümlerin bizzat emekçilerin eliyle yapılması ilkesine dayanır. TİP gerek devlet dış politikası, gerekse parti politikası olarak tam bağımsızlığı savunmaktadır. Sosyalist hareket içinde tam bağımsızlığı bırakmayacaktır (sayfa 94). Bir grup, bu görüşlere karşı çıkmamakla beraber bilimsel sosyalizmin genel kurallarını ileri sürerek 1. fıkradaki görüşü savunanları "sosyalizmden sapma" olarak nitelemektedir. 1. görüşte olanların parti içi uygulamalarını eleştirerek kişisel yönetimle suçladıkları lideri yererken işçi sınıfının öncülüğü konusundaki düşüncelerini de açığa vurmaktadırlar. (...) Bunlara göre işçi sınıfı adına bir kadro yönetimi işçilerin iktidara gelmesinden daha yararlıdır (sayfa 95). (...) Milli Demokratik Devrimciler... Bunlar Türkiye'nin önündeki devrimin sosyalist değil, demokratik devrim olduğunu savunmakta sosyalist Türkiye diyenlere sağcılardan daha çok çatmaktadırlar. (...) Emperyalizmin işbirlikçileriyle, derebeylik kalıntısı toprak ağalarıyla, mücadele etmek için bunlar dışındaki bütün sosyal sınıfların, milli burjuvazinin, bürokratların geniş cephede birleşmesini sağlamak gerekir. Bu ittifakı önleyici ileri şiarlar atmak, sosyalizmi savunmak, sosyalizme ihanet olur. Önümüzdeki aşama demokratik reformlar için yapılacak milli demokratik devrim aşamasıdır (sayfa 95)."

Görüldüğü gibi Çalışma Raporu'nda önce Aybar, sonra Aren ve Boran ve daha sonra da MDD hareketinin görüşleri DİSK yönetiminin gözünden verilmeye çalışılmıştır. Bu görüşlerden sonra DİSK'in görüşüyse özetle şöyle ifade edilmiştir (sayfa 100):

"(...) Bilindiği gibi sosyalizm emekçilerin kurduğu bir düzendir, emekçilerin yönettiği bir düzendir, emekçilerin ideolojisidir; emekçilerin dünya görüşüdür. (...) Bu bakımdan emekçiler adına asker-sivil-aydın kadronun ya da keskin sosyalistlerin bir entelektüel kadrosunun şu veya bu yolla iktidara gelmesi sosyalizmin kurulması demek değildir. Bir azınlığın emekçiler adına tahakkümüdür, yukarıdan aşağıya bir ye-

ni baskı düzenidir. Biz, aşağıdan yukarı emekçi halkla beraber, onun şevkli çabasıyla sosyalizmi kurmak için işçi sınıfının bilime ve tarihsel öncülüğü etrafında tüm emekçilerin, emekten yana olan aydınların iktidarı için mücadele veriyoruz."

Yukarıdaki satırlar, DİSK yönetiminin MDD hareketi kadar, Aren-Boran'ın sosyalist devrim çizgisine de açık biçimde tavır aldığına işaret etmektedir. Ancak bu satırlar kaleme alınırken, DİSK yönetiminin düşüncelerine sahip çıktığı Aybar'ın Kasım 1969'dan beri Parti'nin başkanı,[171] Ocak 1970'ten beri de GYK üyesi olmadığı[172] gerçeği ortadadır. DİSK yönetiminin Aybar'a olan desteği elbette ideolojik analizlerin kendilerini götürdüğü yerin Aybar'ın çizgisi olmasından çok, birlikte yola çıktıkları ve her şeye rağmen destekledikleri Aybar'ın da, kendilerine diğer gruplara göre tanıdığı ayrıcalıktır. Üstelik her iki grubun gerek teorik yaklaşımı ve gerekse pratik olarak kendilerine davranışları konusunda fikir sahibi oldukları da söylenebilir.[173] Ancak 1970 Şubat'ı itibariyle, TİP içindeki ideolojik çatışmada kendi görüş ve tutumlarıyla var olacaklarını ilan etmiş görünseler de sonraki gelişmeler, DİSK yöneticilerinin TİP'ten uzaklaşma sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte DİSK yöneticilerinin 3. Kongre Çalışma Raporu'na yansıyan görüşleri, 4. Kongre'de bir ara yönetime karşı çıkış yapmayı düşünmelerinin, sonra tüm ısrarlara rağmen Boran ve Aren'e destek vermemelerinin ya da kerhen desteklemelerinin işaretlerini neredeyse 8 ay önceden

171 Ünsal, 2002, s. 13.

172 Ünsal, 2002, s. 14.

173 Özellikle, *Türk Solu*'nun yukarıda daha önce söz edilen ağır eleştirileri daha sonra da devam etmiştir. Örneğin, *Türk Solu*'nda yazan Sadık Göksu bir yazısında DİSK'ten, "DİSK adlı olup partilerüstü sendikacılığa karşı olduğunu öne süren şu sosyalist (!) konfederasyon (...)" diyerek söz etmektedir. Bkz. Sadık Göksu, "Türk İşçisi Emperyalizmin İşgalcilerini Tanıyor", *Türk Solu*, 25 Haziran 1968, sayı 32, s. 3; *Türk Solu*'nun 9 Temmuz 1968'deki nüshasında ise Lastik-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu Derby lastik fabrikasındaki eylem konu edilerek, çok daha sert bir yorum yapıldığı göze çarpmaktadır: "(...) Büyük bir başarı olarak nitelendirilmek istenen DİSK'in kuruluşunun bir hayli münakaşa götürebileceği DİSK'e yakın bilinen çevrelerin eleştirileri ile açıkça ortaya çıkmaktadır. Bütün bu zayıf ve oportünist tutumlarına rağmen, yıllardır endişesiz saltanat süren sömürücüler bu yeni çaba karşısında telaşa düştüler." Bkz. *Türk Solu*, "İşgal İşgal İşçi Gençlik el ele", 9 Temmuz 1968, sayı 34, s. 1, 3.

vermektedir. Bir başka deyişle, Aybar'ın, yokluğu dolayısıyla hiçbir etkinliği kalmamış düşüncelerini seslendirmeye devam etmeleri, aslında Parti'den zaten uzaklaşmaya başladıklarını da düşündürmektedir Aşağıda konu edilecek 15-16 Haziran direnişiyse diğer sonuçları bir yana, TİP'ten kopuş sürecinin hızlanmasına neden olmuştur denebilir.

15-16 Haziran'dan TİP'in kapatılmasına DİSK: Zorakileşmiş bir aidiyetten kurtulmak mı?

Önceki bölümlerde, DİSK'in kurulmasına Türk-İş'in ve devletin verdiği tepkilerden söz edilirken, Türk-İş'in kendi içinde hazırlattığı bir raporda, askıda olan bazı yasaların bir an önce çıkarılması için başbakan ve kabine üyeleri nezdinde girişimlerde bulunulmasını gündemine aldığı belirtilmişti. Ocak 1969 tarihli *Türk-İş* dergisinde, Türk-İş üyesi Çimse-İş Başkanı ve Ankara milltetvekili Hasan Türkay ile Metal-İş Federasyonu Başkanı ve İstanbul milletvekili Kaya Özdemir'in TBMM Bütçe Karma Komisyonu'nun görüşmelerine katılarak işçi sorunları üzerine konuştukları ve çıkarılması gerekli kanunların önemine değindikleri belirtilmektedir. Dergide ayrıca 274 ve 275 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Toplu-İş Sözleşmesi Kanunu'nda yapılması istenilen değişikliklerden söz edilmektedir. Ancak dergide yer alan değişiklik önerileri arasında, "iş kolu seviyesinde yetkinin kazanılması için en çok üye ve sigortalı işçilerin en az yüzde otuzunu temsil şartı"nı içeren değişiklik dışında 15-16 Haziran eylemlerine yol açan değişiklik önerilerine yer verilmemiştir. Dahası, *Türk-İş* dergisine göre değişiklik önerileri arasındaki 17. maddeyle, "en çok üyeye sahip işçi konfederasyonuna" da olsa, 4 günü aşmayacak genel grev yapma hakkı da verilmektedir.[174] *Türk-İş* dergisinin Şubat 1969'daki sayısındaysa, sendikalar kanununda yapılması istenen değişikliklerden söz edilmemekte, toplu sözleşme kanunu için düşünülen değişiklikler ise, değişiklik gerekçeleriye birlikte konu edil-

174 *Türk-İş* dergisi, "Sendikalar Kanunu ile Toplu-İş Sözlşemesi grev ve Lokavt Kanunu teklifleri Mecliste", sayı 71, s. 22-23.

mektedir. Değişiklik gerekçesinin genel nedeninin açıklandığı bölümde, anılan yasaların beş yıllık uygulaması sonucu kanunda bazı aksaklıkların olduğunun ortaya çıktığı ve her ne kadar beş yıllık uygulama süresi tüm aksaklıkların tesbiti için yeterli olmasa da var olanların bir an önce değiştirilmesinin uygun olacağının düşünüldüğü belirtilmekte ve ardından şu sözlere yer verilmektedir:[175]

> "(...) Gerçekten anılan değişikliğin tahakkuku için bir yıldan beri gerek Çalışma Bakanlığı ve gerekse işçi-işveren teşekküllerinde yoğun bir çalışma yapılmıştır. Yurdumuzun en güçlü iki örgütü olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu yetkilileri ortak bir çalışmaları sonucunda değiştirilmesi düşünülen noktalarda tam bir anlaşmaya varmış ve varılan anlaşmayı Çalışma Bakanlığına duyurmuşlardır. Çalışma Bakanlığı bu görüşlerden hareketle değişiklik tasarılarını hazırlamış, ancak bazı formaliteler yüzünden Yüce Meclislere sevkine imkân bulamamıştır. Daha fazla beklenilmesinde büyük sakıncalar bulunan bu konuda, yukarıda belirtilen iki Konfederasyonun ve Çalışma Bakanlığının kabul ettiği prensip ve esaslar aynen muhafaza edilerek işbu tasarı hazırlanmıştır."

Türk-İş dergisinin gündemine aldığı tasarıların, yukarıda sözü edilen, DİSK'in kurulmasından sonra Türk-İş içinde hazırlanan raporda belirtilen yol haritasındaki çalışmaların bir sonucu olup olmadığı araştırılmaya muhtaçtır. Bununla birlikte söz konusu rapordan bağımsız olarak, tasarıların hazırlanmasında Türk-İş'in payı olduğu açıktır.

Değişikliklik tasarılarına Türk-İş dergilerinde yer verildiği günlerde, DİSK'in tepkisinin de Ocak 1970'ten itibaren gündeme geldiği görülmektedir. DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker, TRT ve basına demeç vererek Ankara'dan aldıkları bir haberle kadük olan bir tasarıyı Hükümet'in yeniden Meclis Başkanlığı'na verdiğini öğrendiklerini, tasarıyla iktidarla işbirliği halinde olmayan hür sendikaların kanun dışı yapılması-

175 *Türk-İş* dergisi, "Toplu Sözleşme Grev Kanunu tadil gerekçesi", sayı, 72, s. 6.

nın planlandığını, amacın hür sendikacılığın boğulması olduğunu söylemiştir.[176] İzleyen günlerde DİSK, Lastik-İş Başkanı ve TİP İstanbul milletvekili Rıza Kuas aracılığıyla da tepkisini sürdürmüş,[177] sonraki aylarda da bu tepkinin dozu tasarının Meclis Genel Kurulu'na indirildiği günlerde en yüksek seviyesine çıkmak üzere artarak devem etmiştir.[178]

Kanun tasarılarını Meclis'e sevkeden AP iktidarı tarafından yapılan açıklamalar ise AP'nin, tasarıların temel hedeflerinden birinin DİSK olduğu konusunu gizlemeye ihtiyaç duymadıklarını göstermektedir. Örneğin, Meclis komisyonunda konuşan Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, "İdeolojik akımların aleti haline gelmiş sendikalar ile tabela sendikaları bu kanun çıkar çıkmaz kendiliğinden infisah edecektir" demektedir.[179] 11 Mayıs 1970'te Erzurum'da başlayan Türk-İş 8. Genel Kurulu'nun beşinci gününde kürsüye çıkan TBMM Çalışma Komisyonu Başkanı Turgut Toker'inse, 274 ve 275 sayılı yasada değişiklik öngören tasarıların yasalaşmasıyla Türk-İş'ten başka konfederasyonun kalmayacağını söylediği görülmektedir. Delegelerin alkışlarıyla konuşmasına devam eden Toker'e göre yasadaki değişiklikler sonucu, kanunun koyacağı koşulları sağlayamayan DİSK tasfiye olacaktır.[180]

15-16 Haziran direnişine neden olan tasarıların TBMM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerinde de, tasarıları gerek ana muhalefet partisi CHP ve gerekse üçüncü parti durumundaki Güven Partisi'nin[181] desteklediği bilinmektedir.[182] Nitekim, CHP gru-

176 DİSK Ajansı, 15.01.1969.

177 DİSK Ajansı, 02.02.1970.

178 Örneğin bkz. 11 Mart 1970, 18 Mayıs 1970, 30 Mayıs 1970, 3 Haziran 1970 tarihli DİSK Ajansı bültenleri.

179 *Milliyet*, 15.06.1970.

180 *Milliyet*, 16.05.1970.

181 Güven Partisi, CHP içinden 1967'deki CHP kurultayından sonra istifa eden Turhan Feyzioğlu'nun öncülüğünde kurulan milliyetçi ve sağ eğilimli bir partidir. Feyzioğlu ve arkadaşlarının CHP'den ayrılış süreçleri için bkz. Kili, 1976, s. 240.

182 Genel Kurul'daki görüşmelerin tümü için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, cilt 6, 1.6.1970-24.6.1970, birleşim 93-110, TBMM Matbaası, Ankara, s. 260-309, 318, 390.

bu adına konuşan Burhanettin Asutay'ın sözleri tasarıyı desteklediklerini belirtmekten öte tasarıları işçinin tek temsilcisi olarak gördükleri Türk-İş için de desteklediklerini de göstermektedir. Asutay bu konuda şunları söylemektedir (sayfa 261): "(...) Demokratik düzende tüm ayrıntılarıyla kendini kabul ettiren Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Türk-İşçisini daha iyi yarınlara ve düzene kavuşturacak bu kanunun Yüce Mecliste tüm ayrıntılarıyla kabul edileceği kanaati içindeyiz."[183]

Güven Partisi sözcüsü Vefa Tanır da "(...) Büyük çoğunluğunu demokratik rejime bağlı, sınıf kavgasını hedef tutmayan, kanunlara saygı çerçevesi içinde haklarını arayan milliyetçi kuruluşlar etrafında toplanmasını başarmış Türk işçisine faydası dokunacak her türlü kanun tasarısı ve teklifini hangi gruptan gelirse gelsin, Güven Partisi olumlu karşılayacaktır" (sayfa 275) demektedir.

Tasarının sahibi durumundaki Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk'ün, tasarıya karşı söz alan TİP İstanbul milletvekili Rıza Kuas'a cevap verirken dile getirdiği şu sözler, yukarıda belirtildiği gibi, kanunlaşması istenen değişikliklerin hedefinde DİSK'in olduğunu açıkça ortaya koymakta ancak bundan öte, iktidarın Türk-İş'e olan yakınlığını da deklare etmektedir (sayfa 278):

> "(...) Türk-İş (...) dikta heveslisi idarecilerin ve mensuplarının bir karargâhı değil; dikta isteyen, kızıl dikta isteyen, şer kuvvetlerin karşısında demokrasinin güçlü teminatıdır. (...) Bu kanun memleketimize yepyeni bir çalışma nizamı getirecektir. Mevcut nizamı bir merhale daha öteye götürecek, iş hayatında emekle sermaye münasebetlerinin, dostça ve ahenk içinde çalışmasını temin edecektir. Emeği sermayeye düşman yapan, sınıf tahrikçiliği yoluyla sermayeyi emeğe karşı gösteren zihniyetler, bu kanunun meriyetinden itibaren hiçbir tesir ve hüküm ifade edemeyecek bir noktaya geleceklerdir."

Görüşmeler boyunca tasarıya büyük bir gayretle karşı çıkan tek kişi TİP'in Meclis'te Aybar ile birlikte iki temsilcisinden biri

183 Bu noktada CHP'nin de destek verdiği tasarıları hazırlayan komisyonda CHP Yozgat milletvekili olarak Abdullah Baştürk'ün de bulunduğu belirtilmelidir.

olan Rıza Kuas'tır.[184] Rıza Kuas tasarının hemen her maddesine ilişkin görüşlerini açıklamış, sık sık gerek iktidar ve gerekse muhalefet üyeleriyle sert tartışmalara girmiştir. Tasarılara karşı çıkarken, anayasaya, sendikal haklara, çalışma hayatının doğasına ve Türkiye'nin bu konuda bağlı olduğu uluslararası anlaşmalara aykırılık gerekçelerini de öne süren (sayfa 267) Kuas'a özellikle TİP üzerinden sert eleştiriler yöneltilmiş Lastik-İş ve DİSK'in TİP'in yan örgütü olduğu öne sürülmüştür.[185] Rıza Kuas'ın özellikle GP lideri Turhan Feyzioğlu'yla girdiği sert tartışmanın bir noktasında şunları söylemek ihtiyacını hissettiği görülmektedir (sayfa 287):

> "Sayın milletvekilleri, ben Türkiye İşçi Partisi'nin kurucusuyum, bir milletvekiliyim, doğru, ama bir de sendika başkanıyım. Sendikanın genel yönetim kurulu ayrıdır, bütün herkesçe malum, sendikanın hazırladığı raporlar ayrıdır, sendikanın kongresi ayrıdır, sendikanın görüşü ayrıdır. Türk-İş Konfederasyonu herhangi bir siyasi partiden emir almaz, herhangi bir siyasi partinin direktifi altında çalışmaz, DİSK Konfederasyonu, sendikalar böyledir, bağımsızdır, bağımlı şekilde çalışmaz."

Sonuç olarak TBMM Genel Kurulu'nda görüşülen ve özellikle, bir sendikanın Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için bulunduğu işkolundaki işçilerin 1/3'ünü, konfederasyonun da, kurulu sendikalar ile işçilerin 1/3'ünü temsil etmesini zorunlu kılan 9. maddesiyle birlikte 15-16 Haziran işçi eylemlerine neden olan tasarılar, 12 Haziran 1970'te oylamaya sunulmuş (sayfa 318) ve katılan üyelerin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir.[186]

---

184 TİP, değiştirilen seçim sistemi nedeniyle 1965 seçimlerindeki sayıya ulaşamayarak, 1969 seçimlerinde yüzde 2,56 oy oranıyla yalnızca Aybar ve Kuas'ı milletvekili olarak çıkarabilmiştir. Bkz. Sargın, 2001, cilt 2, s. 1336.

185 Güven Partisi lideri Turhan Feyzioğlu Lastik-İş kongre raporlarının DİSK'in nasıl bir düzen kurmak istediğini gösterdiğini söyleyerek, TİP'in Marksist Leninist bir parti olduğunu DİSK'in de onun yan örgütü olduğunu ileri sürmüştür (sayfa 284).

186 Oylamaya katılan 234 milletvekilinden 230'u kabul oyu kullanmış, aralarında Kuas'ın da olduğu 4 üye ise tasarının yasalaşmasını reddetmiştir (387-388).

274 ve 275 sayılı tasarılarının TBMM'de görüşülmesi ve yasalaşacağının anlaşıldığı günlerde, DİSK Yönetim Kurulu'nun bir yandan, başında Kemal Türkler'in olduğu ve cumhurbaşkanı, başbakan ve CHP Genel Sekreteri (Ecevit) ile görüşecek bir "Uyarı Heyeti" oluşturduğu, öte yandan da "tasarıları protesto etmek amacıyla muhtelif yerlerde ve şehirlerde girişilecek eylemleri saptamak ve uygulamak üzere bir Eylem Komitesi" kurduğu görülmektedir.[187] 9 Haziran 1970'te de bir bildiri yayınlanarak, DİSK Yönetim Kurulu'nun "devrimci sendikaların çalışmalarını engellemeyi amaçlayan tasarılara karşı, Anayasa haklarının savunulmasına karar" verildiği açıklanmıştır.[188]

Bilindiği üzere bütün bu gelişmeler sonrasında yaygın olarak Kocaeli ve İstanbul'da gerçekleşen ve DİSK üyesi içilerin yanı sıra, Türk-İş'e bağlı işyerlerinden de işçilerin katıldığı eylemlerde, üçü işçi biri polis olmak üzere beş kişi yaşamını yitirmiş, İstanbul ve Kocaeli'nde 17 Haziran'da sıkıyönetim ilan edilmiş, DİSK Genel Merkezi aranmış ve içlerinde Kemal Türkler'in de olduğu bazı DİSK yöneticileri gözaltına alınarak, kurulan sıkıyönetim mahkemesi tarafından tutuklanmış, haklarında davalar açılmış ve yaklaşık üç ay tutuklu kalmışlardır.[189]

15-16 Haziran'da yaşananların ayrıntılı değerlendirmesi, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Olaylara ilişkin ayrıntılı çalışmaların olduğu da söylenmelidir.[190] Ancak 15-16 Haziran'ın başta Kemal Türkler olmak üzere DİSK yöneticilerinin TİP'e yaklaşımları açısından da önemli sonuçları olmuştur denilebilir. Öncelikle yukarıda örneği verildiği üzere, tasarının TBMM'de görüşülmesi sırasında olduğu gibi, DİSK yöneticileri örgütlerinin TİP'in yan kuruluşu olduğu iddasıyla suç-

187 DİSK Ajansı, 3 Haziran 1970.

188 DİSK Ajansı, 9 Haziran 1970.

189 Turgan Arınır ve Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı - Sendikalar ve 15/16 Haziran*, Sorun Yay., İstanbul, 1976, s. 92, 97, 179, 181.

190 Yukarıda anılan Arınır ve Öztürk'ün çalışması dışında dönemin DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker'in de konuyla ilgili bir kitabı vardır. Bkz. Kemal Sülker, *Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün*, V Yayınları, Ankara. Konuya ilişkin bir başka çalışma da Mutlu Kurtuluş tarafından derlenen *Devlet Güvenlik Mahkemeleri adlı* çalışmadır. Bkz. Mutlu Kurtuluş (der.), *Devlet Güvenlik Mahkemeleri*, Sorun Yay, İstanbul.

lanmışlardır.[191] Aynı suçlamanın yoğun biçimde dava sürecinde de yapıldığı belirtilmelidir. Bu suçlamaya, DİSK yöneticilerinin DİSK'in kuruluşundan önce ve sonrasında alışkın oldukları ileri sürülebilir. Ancak bu kez koşulların farklı olduğu unutulmamalıdır. Her şeyden önce, 1968'den beri ciddi bir ideolojik kriz içinde bulunan ve 1970'e gelindiğinde artık partiden çok, sektlerin mücadele halinde olduğu bir örgüt görünümü veren TİP'in, "başa güreşmek" bir yana, 1969 seçimlerinde ancak iki milletvekili çıkardığı ve bu süreçte gerilimli bir ilişki içinde olunsa da bir arada hareket edilen Aybar'ın başkanlıktan ayrılmış olduğu unutulmamalıdır. Öte yandan her ne kadar DİSK 3. Kongresi'nde TİP içindeki teorik tartışmalar konusunda fikir beyan edilmişse de, işçi hareketinin yükseldiği, buna karşın gerek TİP içinde ve gerekse parti dışındaki sol çevrelerde işçi sınıfının rüştünün sorgulandığı bir dönemde, DİSK'in organizasyonuyla,[192] 15-16 Haziran gibi, muhte-

191 *Türk-İş* dergisinin Haziran 1970'teki sayısında yayınlanan Türk-İş açıklamasında da, DİSK suçlanmakta ve olaylar "kızıl ihtilalin provası" olarak sunulmaktadır. Bkz. *Türk-İş* dergisi, "Türk-İş'in yayınladığı beyanname", Haziran 1970, sayı 88, s. 17; izleyen aydaki *Türk-İş* dergisinin kapak konusu da Türk-İş'in DİSK'i protesto etmek ve tasarıyı savunmak üzere "Uyarma Mitingleri" yaptığına ilişkindir. Bkz. *Türk-İş* dergisi, "Sendikalar Kanunu Parlamentodan çıktı", Temmuz 1970, sayı 89, s. 8-14.

192 1969'da Maden-İş üyesi olan, daha sonra 1971'de Maden-İş 6. Bölge Temsilcisi, 1974'te de Genel Sekreter olan Mehmet Ertürk, 15-16 Haziran için DİSK'in hazırlıkları hakkında şunları söylemektedir: "DİSK üç kere işçileri bilgilendirme toplantısı yaptı, DİSK'in en üst katında. Bu toplantılara her bir bölgeden temsilciler katıldı. O bölgenin en diri unsurları. Hepsi toplantıya geldiler ve toplantıda işçiler sürekli bilgilendirildi. Başta Kemal Türkler ve Rıza Kuas olmak üzere. Rıza Kuas Meclis'te neler olup bittiğini bu yasanın nasıl getirildiğini, bu yasa geldiğinde DİSK'li işçilerin durumunu ne olacağını gayet açık seçik anlattı. Ve biz işçiler açıkça gördük ki bu yasa uygulandığı takdirde bizim sendikal örgütümüz bitecek.(...) Yasa geçtiğinde işçiler bekliyorlardı, hazırdılar direnmeye. (...) 15-16 Haziran spontane bir harekettir diye kimse bana kabul ettiremez. Tamamen örgütlü, tamamen bilinçli bir harekettir 15-16 Haziran. İşçiler içinde fabrika komiteleri ve bölge komiteleri kuruldu. Mesela ben 14. bölge komitesindeydim ama fabrika işçisiydim aynı zamanda. Mesela bizim bölge komitesinde, Profilo'dan bir kişi vardı, Philips'ten bir kişi vardı, Kavel'den bir kişi vardı, Demir-Döküm'den bir kişi vardı, Rabak'tan bir kişi vardı. Bu altıncı bölgenin komitesiydi mesela. Bölgelerin altında da fabrika temsilcileri ve lokal yöneticileri var. Hepsi birden bir ağ kuruyor zaten. Düşün, her 20 kişiyi temsil eden bir kişi var, bu lokal temsilcisi. Bunların başında

melen DİSK yöneticilerinin de öngörüsünü aşan bir eylemin yapılabilmesi Ünsal'ın belirttiği gibi temelde ideolojik bir aydınlar kavgası içindeki TİP'e[193] üyeliği, sendikacılar açısından anlamsızlaştırmış olmalıdır. Üstelik aynı süreçte bir yandan Türkler'in, TİP'in 4. Kongesi'nde kendi yaptıkları eyleme diğer sol kesimler gibi partinin de sahip çıkmasından yakındığı ve öte yandan da parti içinde sendikacıların çalışmadığı eleştirilerine uğradığı da hatırlanırsa, DİSK yöneticilerinin dönem içinde Parti mensubiyetini sorgulamasının şaşırtıcı olmayacağı düşünülebilir.

15-16 Haziran'ın DİSK yöneticileri üzerinde devlet iktidarının şiddetiyle karşılaşmaları dolayısıyla da TİP'e bakışlarını da farklı yönde etkileyen bir yönü olduğu söylenebilir. 15-16 Haziran sonrası DİSK yöneticilerine açılan davalarda DİSK hukuk dairesinin avukatlığını yapan Alp Selek, 15-16 Haziran'daki tutuklamalar ve sonrasında yaşananların sendikacıları ürküttüğünü söylemektedir.[194] 15-16 Haziran sonrası DİSK Genel merkezinin arandığı, Kemal Türkler başta olmak üzere, DİSK ve bağlı sendika yöneticilerinden birçoğunun tutuklandığı bir ortamda, tutuklanmamış olan yöneticilerin mesailerini yoğun olarak, yaralanan,[195] işten çıkarılan,[196] gözaltına alı-

---

temsilciler var, onların başında lokal başkanı ve baş temsilci var. Bir de bunların üzerine biz bölge komitesini kurduk, özellikle 15-16 Haziran'a yönelik. Bunlar kalıcı değildi, özellikle 15-16 Haziran'a yönelik kuruldu." Mehmet Ertürk ile 21.07.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

193 Ünsal, s. 337.

194 Alp Selek ile 12.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

195 DİSK tarafından oluşturulan bir heyet, hastanelerdeki yaralıları ziyaret etmiş ve sonrasında bir de rapor hazırlamıştır. Bkz. "DİSK Adına Heyet Olarak Hastanelere Yapılan Ziyaretin Raporudur" başlıklı rapor, 25.06.1970, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

196 Dönem içinde yalnızca DİSK'ten değil bağlı sendikalardan da sıkıyönetim komutanlığına işverenleri şikâyet eden yazılar yazılmıştır. Örneğin bkz. Kimya-İş'ten Genel Başkan Dinçer Doğu imzasıyla İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen ve Şile Ağva'daki bir işvereni işten çıkarmalar dolayısıyla şikâyet eden yazı, 02.07.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul; Turizm-İş'ten Genel Başkan Turgut Gökdere ve Genel Sekreter Nevzat Genç imzasıyla İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen ve Taksim'deki bir işvereni işten çıkarmalar dolayısıyla şikâyet eden 01.07.1970 tarih ve 970/79 sayılı (antetli) yazı, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul. Bu arada işten

nan ve gözaltında polis şiddetine maruz kalan sendika temsilcileri ile işçilere ayırdıkları görülmektedir. Örneğin Rıza Kuas, Sıkıyönetim Komutanlığı'na yazdığı bir yazıda, "Kadıköy, Kartal, Şişli, Bakırköy ve İstanbul'un bütün karakollarında, emniyet amirlikleri ve Emniyet İkinci Şube Müdürlüğünde" işçilerin ve sendika temsilcilerinin dövüldüklerini işkenceye uğradıklarını belirtmektedir. Kuas'ın kullandığı dil, polisi şikâyet ederken, askere karşı ölçülüdür. Kuas, polisin yaptıklarının insan haklarına ve anayasaya aykırı olduğunu, sıkıyönetimin anayasal bir kuruluş olduğunu belirttikten sonra, "sıkıyönetimin bütün sorumluluğu şerefli Türk Ordusunun omuzlarındadır" demekte ve polisin muamelesinin "Türk Ordusunun şerefine gölge düşürebileceği kesin kanısında" olduğunu ifade etmektedir.[197] Ancak Sıkıyönetim Komutanlığı'nın da DİSK'e pek de yumuşak yaklaşmadığına yönelik bazı işaretler olduğu söylenebilir. Öncelikle belirtilmelidir ki, gözaltına alınmakla birlikte, tutuklanma istemleri çıkarıldıkları sivil mahkemelerce reddedilen DİSK yöneticileri, buna rağmen, sıkıyönetimin ilan edildiği 17 Haziran'dan sonra, sıkıyönetim mahke-

---

çıkarılan veya tutuklananlara ve ailelerine yardım için DİSK Yürütme Kurulu'nca gün başına 15 lira belirlendiği ve üye sendikalara bunun için verecekleri miktarlar için yazı yazıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. DİSK Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Çetkin imzasıyla Lastik-İş'e gönderilen, sendikaların işçi ve ailelerine yapılacak yardım için DİSK'e vermeleri gereken maddi katkılar hakkındaki, 09.07.1970 tarih ve 970/171 sayılı yazısı, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

197 Rıza Kuas'ın Sıkıyönetim Komutanalığı'na yazdığı ve polisin işçi ve sendika temsilcilerine kötü muamelede bulunmasından şikâyet ettiği 22.06.1970 tarih ve 970/151 sayılı yazısı (iki sayfa-antetsiz), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul. DİSK yönetimi bu süreçte sıkıyönetim komutanlığına yalnızca yazılı başvurularda bulunmamış, başında Rıza Kuas'ın bulunduğu bir heyet içinde görüşme talebinde bulunmuştur. Söz konusu heyetin içinde Rıza Kuas'ın yanı sıra, DİSK Genel Sekreter yardımcısı İbrahim Çetkin, Lastik-İş Kocaeli Şubesi Başkanvekili Fikri Tanta ile Maden-İş Hukuk Müşaviri Alp Selek ve Lastik-İş Hukuk Müşaviri Nermin Aksın vardır. Bkz. Rıza Kuas imzasıyla sıkıyönetim komutanlığından randevu talep eden 22.06.1970 tarih ve 970/152 sayılı yazı (iki sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul; Alp Selek'e görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediği ve içeriği sorulmuştur ancak Selek görüşmeyi hatırlamadığını bununla birlikte böyle bir talepte bulunulmuşsa, görüşülmüş olunması gerektiğini söylemiştir. Alp Selek ile 19.02.2011 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

mesi önüne çıkmak için 29 Haziran'a kadar gözaltında tutulmuşlar ve sonra da sıkıyönetim mahkemesi tarafından tutuklanmışlardır.[198] 15-16 Haziran'dan yaklaşık bir ay kadar sonra muhtemelen, açılacak dava için delil bulmak amacıyla Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nca DİSK Yönetim ve Yürütme Kurulu karar defterlerinin DİSK'ten alınarak sıkıyönetim boyunca geri verilmediği gibi, karar defterlerini isteyen DİSK yöneticilerine verilen cevabın dili ve biçiminin de küçümseyici olduğu söylenebilir.[199] 15-16 Haziran'ın hemen sonrasında yaşanan ve yukarıda özetlenen bu olaylarlarla birlikte, 12 Mart süreci de DİSK yöneticilerinin TİP'e bakışlarını etkilemiş olmalıdır. Bu noktada Alp Selek'in 15-16 Haziran dolayısıyla DİSK aleyhine açılmış davalara ilişkin anlattığı bir anısının, hem DİSK yöneticilerinin durumu hem de devletin en azından cumhurbaşkanlığı çevresinden DİSK'e bakışı anlamında önemli olduğu söylenebilir. Selek, 15-16 Haziran'dan sonra Türkler de dahil olmak üzere DİSK yöneticilerine açılan davaların sıkıyönetimin bitmesiyle birlikte (Eylül 1970) sivil mahkemelere devredildiğni, bu mahkemelerden beraat yönünde karar çıkması-

198 Arınır ve Öztürk, 1976, s. 181.

199 15-16 Haziran'dan sonra Türkler başta olmak üzere DİSK yöneticilerinin tutuklu olduğu sırada, muhtemelen davalara delil bulmak amacıyla, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın 17 Temmuz 1970 tarihli bir yazıyla DİSK'ten Yönetim ve Yürütme Kurulu karar defterlerini "tetkikine lüzum görüldüğü" kaydıyla istediği görülmektedir. İstenen karar defterleriyse DİSK Genel Sekreter yardımcısı İbrahim Çetkin tarafından askeri savcı ve zabıt kâtibine zabıt varakası tutularak verilmiştir. Ancak sıkıyönetimin bitmesinden bir hafta kadar sonra, 1. Ordu Komutanlığı'ndan DİSK'e gönderilen bir yazı, DİSK'in karar defterlerini geri istediğini ancak Komutanlık'ın karar defterlerinin kendilerinde olmadığı cevabını verdiğini göstermektedir. Ekteki zabıt varakasına rağmen 1. Ordu Komutanlığı'nın cevabı kadar, savcılığın adının büyük, DİSK ve kurullarının adının küçük harflerle yazılması da ilginçtir: "Sıkıyönetim Savcılığınca alındığı iddia edilen DİSK Yönetim Kurulu ve Yürütme Kurulu karar defterlerinin suç dosyası ile birlikte İstanbul C. Savcılığı'na gönderilmiş olabileceği ihtimaline binaen oradan istenmesini rica ederim." Bkz. DİSK Yönetim ve Yürütme Kurulu karar defterlerinin Sıkyönetim Askeri Savcılığı'na teslim edildiğini belgeleyen Zabıt Varakası, 20.07.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul; 1. Ordu Komutanlığı'ndan DİSK Başkanlığı'na, geri istenen karar defterlerinin İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na gönderilmiş olabileceğine ilişkin cevap yazısı, 25.09.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

nı beklediklerini belirterek 12 Mart'tan hemen sonra yaşananları şöyle anlatmaktadır:[200]

> "12 Mart dolayısıyla yeniden sıkıyönetim oldu, mahkeme duruşma gününü beklemeden dava dosyasını aniden sıkıyönetim mahkemesine gönderdi. Ben telaşlandım. Bir yandan 12 Mart gelmiş, insanlar içeri alınıyor, başlarına darbeler geliyor. O sırada zannediyorum Ecevit de genel sekreterlikten istifa etmişti, eski tanışıklık olmasından dolayı ben onu aradım, randevu verdi. Atladım Ankara'ya gittim, onunla buluşamadık, Meclis'e gittim. CHP'li Ncedet Uğur'u gördüm. Ona durumu anlattım, usulsüz işler yapılıyor diye. O da çıkmış bir konuşma yapmış Meclis kürsüsünde. Bir süre sonra beni buldu. 'Korkacak bir şey yok' dedi. O konuşmayı yapınca ona demişler ki 'Cevdet Sunay bunu bitirin, DİSK olayı başımızdan gitsin' demiş, orada aklı evveller 'Paşam biz bu DİSK'i bitirirsek, bunların çok militan kadroları var, hepsi Türk-İş'e geçer, ondan sonra baş etmek zor olur' deyince 'o vakit kalsın' demiş."

Alp Selek'in anlattıkları üçüncü kişiler üzerinden gelen bilgiler olduğu için de elbette araştırılmaya muhtaçtır. Öte yandan DİSK'in 12 Mart sonrasında kapatılmadığı ya da kapatılamadığı da ortadadır. Devlet iktidarının en azından bir bölümünün DİSK'in kapatılmasını yukarıda verilen gerekçeyle sakıncalı bulması mümkündür. Bu açıdan DİSK'in kurulduğu dönemde, Koç ve Koç'un uygulandığını belirttiği ABD'nin "komünistleri ve Amerikan karşıtlarını tecrit etme" politikasının Sunay'a danışmanlık edenlerce de paylaşıldığı ve Sunay'ın da bu konuda ikna edildiği öne sürülebilir. Ancak öte yandan, gerek Sunay'ın DİSK'in kapatılması düşüncesi ve gerekse onu ikna edenlerin aksi yöndeki telkinleri güçsüz ve tecrit edilmiş bir sendikal harekete değil aksine güçlü görünmeye başlayan bir sendikal harekete yönelik bir tehdit değerlendirmesini içermektedir. Bu konudaki ABD politikasının varlığı dolayısıyla veya sendikaların bölünmemesi yönündeki Marksist ilkenin gereği olarak DİSK'in kurulmaması halinde DİSK'in temsil ettiği sendikal ha-

200 Alp Selek ile 12.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

reketten daha güçlü bir sendikal hareket çıkıp çıkmayacağına ilişkin tartışmalarınsa sendikal hareketin tarihine ilişkin olarak günümüzde de devam eden spekülasyon konularından biri olduğu belirtilmelidir. DİSK'in varlığının bir süre sonra korporatist kapitalist düzen için tercih edilmeyecek bir görünüm kazanmasının aynı ABD politikası içinde hesaplanmış olup olmadığı da benzer bir spekülasyon konusu olarak öne sürülebilir. Ancak çalışma açısından konunun spekülasyon tarafı bir yana bırakılırsa, 15-16 Haziran'ın DİSK yönetimi açısından, parçalanmakta olan TİP'e baktıklarında kendi güçlerinin farkına vardıkları, hem bu olaylar ve hem de ardından gelen 12 Mart'ın ise devlet iktidarının kendi gücünü hissettirdiği bir sürece işaret ettiği düşünülebilir. Aynı süreçte diğer sol kesimlerle birlikte hedefe oturtulan ve sonunda da kapatılan TİP'in üyesi olmanın "yan örgüt" suçlaması altındaki DİSK yöneticileri için taşınması giderek tehlikeli bir unvan olduğu öne sürülebilir. Dolayısıyla bu durumun da yukarıda özetlenen nedenlerle birlikte TİP kimliğini DİSK yöneticileri nezdinde zoraki bir aidiyete dönüştürdüğü düşünülebilir. TİP'in 4. Kongresi'nde Genel Sekreter olarak seçilen ve aynı zamanda da Türk-İş'e bağlı İstanbul Yol-İş Sendikası'nın da yöneticisi olan Şaban Erik, 15-16 Haziran sonrasında tutuklandıktan sonra Türkler'e, 15-16 Haziran'ı destekleyen yorumların bulunduğu sendika gazetelerini gönderdiklerini,[201] ama Türkler'in TİP'liliği vurguladığı gerekçesiyle yapılandan rahatsız olduğunu söylemektedir.[202] Ancak Türkler'in yukarıda verilen 4. Kongre'deki konuşması hatırlanırsa, rahatsızlığında yan örgüt suçlamasına hedef olmanın yanı sıra, DİSK'in organize ettiği bir eyleme TİP'in de sahip çıkmasından hoşnut olmamasının da payı olduğu düşünülebilir.

201 Örneğin *İstanbul Yol-İş* gazetesinin 8. sayısında, olayların, "sendikalar kanunu üzerindeki ters hesaplar" yüzünden çıktığı eleştirisi yapılmakta ve sıkıyönetimin de işçi hareketlerini durdurmak için ilan edildiği belirtilmektedir. Bkz. *İstanbul Yol-İş*, "Sendikalar Kanunu Üzerine Ters Hesaplar Büyük Olaylar Yarattı", 17 Haziran 1970, sayı 8, s. 1, 3. Aynı gazetenin Temmuz sayısında da tasarı eleştirilmekte, kendisi de TİP'li olan Başkan Bekir Yenügün'ün Cumhurbaşkanı Sunay'a açık mektup yazdığı görülmektedir. Bkz. *İstanbul Yol-İş*, "Cumhurbaşkanı Sınay'a açık mektup", 1 Temmuz 1970, sayı 9, s. 1, 4.

202 Şaban Erik ile 18.01.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

TİP'ten kopuşun pragmatik bir seçim olup olmadığı sorusuna verilecek cevabınsa bakış açısına göre hem evet hem de hayır olması mümkündür. Örneğin TİP kimliğine sahip bir partili için muhtemelen süreç içinde görülen, sendikacıların özellikle Parti'nin bunalıma düştüğü 1968'den itibaren ilgilerini yitirdikleri, 1969 seçiminden sonra milletvekilliğinin de artık neredeyse olanaksızlaştığı ve bunalımın derinleştiği koşullar ve 15-16 Haziran'ın verdiği özgüvenle, üyeliğin devamının da tehlikeli olmaya başlamasıyla pragmatik davrandıklarıdır. Üstelik aynı partili, sendikacıların TİP'in kadrolarından gerektiğinde sendikal eylemler için yararlandıklarını ancak TİP'e gerektiğinde yeterli desteği vermediğini de söyleyecektir. DİSK yöneticileri açısındansa muhtemelen, kendi kurdukları ve aydınlara açtıkları partinin bir süre sonra çok da derinlikli olarak kavramadıkları teorik tartışmalar ve sonrasında da bölünmelerin içine düştüğü, partili gençlerin dışarıdakilerle birlikte MDD çevresinin de etkisiyle giderek radikalleştiği ve bir süre sonra şiddet unsurunun da bu radikalliğin bir parçası olduğu koşullar söz konusudur. Aynı koşullar içinde bütün yolu birlikte yürüdükleri ve güven duydukları Aybar'ın ayrılması, 15-16 Haziran'ı gerçekleştirecek kadar ivme kazanmış bir işçi hareketinin temsilcileri olarak sert çatışmaların içindeki TİP'in içinden ve dışından özellikle MDD çevrelerinden sert eleştirilere muhatap olma hali, bir yandan da özellikle MDD'nin Derby grevindeki yaptığı gibi "işçi gençlik el ele" manşetlerinin işaret ettiği aynı çatışmaların kendi sendikaları ve üst örgütleri içinde de yaşanması olasılığı söz konusudur. Dolayısıyla bu koşullar altındaki sendikacılar açısından muhtemelen yaşanan, pragmatist bir seçim değil, sürdürülme koşulları ortadan fiilen kalkan bir evliliğin TİP'in kapatılmasıyla resmen bitişidir.

15-16 Haziran'dan kısa bir süre sonra, İçişleri bakanı Haldun Menteşeoğlu'nun TİP eski Genel Başkanı Aybar'ın verdiği gensoru önergesinin reddedildiği Meclis görüşmelerinde, 15-16 Haziran'dan TİP'i sorumlu tuttuğu görülmektedir. Bu konudaki bir habere göre, Menteşeoğlu açısından, "olaylar Leninist ve Komünist rejimi felsefesinden hareket eden bir esaret rejimi

getirebilmek için sınıf kavgası yaratan ve bu kavgada işçi ile öğrenciyi malzeme olarak kullanan TİP'in gayretiyle" gerçekleşmiştir. DİSK'i de yan örgüt olmakla suçlayan Menteşeoğlu'na, "o zaman neden kapatmıyorsun" diye laf atılması üzerine Menteşeoğlu "TİP'in kapatılması adli mercilerin işidir. Müracaat da yapılmıştır" diyerek cevap vermiştir.[203] Oysa Ünsal'ın da belirttiği gibi 15 Haziran'a TİP başlangıçta seyirci kalmıştır.[204] TİP'in kapatılması için müracaat yapılmışken TİP'inse, 13 Ağustos 1970'te, 274 ve 275 sayılı yasalarda değişiklik yapan kanunların iptali için anayasa mahkemesine başvurduğu görülmektedir.[205] TİP'in açtığı iptal davasının iptal yönünde karara bağlandığı, 9 Şubat 1972'deyse[206] TİP artık yoktur çünkü aynı mahkeme 20 Temmuz 1971'de verdiği kararla TİPi kapatmıştır.[207]

TİP'in kapatıldığı koşulları yaratan 12 Mart muhtırası verildiğinde, bilindiği üzere DİSK tarafından destek açıklaması yapılmış ve "DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyduğunu kamuoyuna açıklar" denmiştir.[208] 12 Mart sürecinin sol muhalefeti ezdiği yıllara, DİSK yönetimi siyasal perspektiften yoksun olarak ve muhtemelen DİSK'in varlığını koruma kaygısıyla girmiştir.

Sonuç olarak 12 Mart'ın aynı zamanda, devlet iktidarının, DİSK'in kurulmasının koşullarını da hazırlayan, sendikal hareket ve sol siyaset ilişkiselliğine müdahalesi olduğu söylenebilir. Müdahale, öncelikle sola karşıdır ancak söz konusu ilişkisellik içinde hem kendisi dönüşen hem de sol siyasetin dönüşümüne etki eden sendikal hareketi de hedef aldığı söylenebilir.

203 *Milliyet*, 23.06.1970.

204 Ünsal, 2002, s. 25.

205 Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi Basın Bürosu tarafından yapılan ve 274-275 sayılı yasalarda değişiklik yapan kanunun iptali için anayasa mahkemesine başvurulduğunu belirten Basın Bülteni, 13 Ağustos 1970, Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

206 Dava açma kararını alan TİP Yönetim Kurulu'nda olan Alp Selek savunmayı da kendisinin hazırladığını belirtmektedir. Alp Selek ile 12.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

207 Ünsal, 2002, s. 21.

208 DİSK Ajansı, 12.03.1971.

Açıktır ki, 1962'de devlet iktidarı ithal-ikameci iktisat politikasını "stratejik bir tercih" olarak belirler ve I. Beş Yıllık Plan'a bu politikanın gereği olarak sendikal hakların tanınması maddesini koyarken işçi hareketinin ve onun sendikal hareketi ile solun erişeceği dinamizmi öngörememiştir. Öngörmesi mümkün de değildir. Nihayetinde ortaya konan iktisat politikası ile amaçlanan, korporatist bir anlayışla "kalkınma" şiarıdır ve sendikal hakların tanınması bu politikanın gereklerinden biridir. Devlet iktidarı için sendikal hakların tanınmasının daha doğrudan siyasal anlamı da, 1950'lere doğru, önceki döneme kıyasla bir baskı unsuru olarak varlığını iyiden iyiye hissettirdiği, partilerin seçim beyannamelerindeki sendikal hak vaatlerinden belli olan işçi sınıfının desteğinin alınmasıdır.[209] İktisat politikası açısından DPT'nin işaret ettiği gereklilikler, siyaset açısından önemle belirtilmelidir ki yasa değil anayasal düzeyde, bir başka deyişle meselenin içeriğinde değil ilkesel düzeyinde sendikal hakları mümkün kılmıştır. Ancak, ilkesel düzeyde sosyal ve sendikal haklar 1961 Anayasası'na konulurken, gerek Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmelerde ve gerekse sonraki yıllarda sarfedilen "kalkınma", "sosyal adalet" söylemi, aynı zamanda sendikal harekete devlet iktidarının gösterdiği sınırı da ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde değinildiği üzere, Temsilciler Meclisi'nde bulunan sendikacı Bahir Ersoy'un, Türkiye'de sendikacılığın asla Leninist bir sınıf sendikacılığı mücadelesi gütmeyeceği şeklindeki sözleri, kendi siyasal ve sendikal çizgisini vurgulamaktan öte, bu sınırın sendikacılarca farkındalığını vurgulayarak anayasal düzenlemelerin çıkmasını sağlama amacını da taşımaktadır. 1970'li yıllarda CHP'de, "su kullananın, toprak işleyenin" sözleriyle simgeleşen sözleriyle sol siyaset rüzgârı estirecek olan ve sendikal haklara ilişkin 274 ve 275 sayılı yasaları çıkarma konusunda CHP ve devlet içindeki diğer kesimlere göre daha kararlı görünen Bülent Ecevit gibi isimler, dönem içinde ithal ikamecilikle sağlanan kalkınmanın getirilerinin korporatist, sosyal adaletçi anayasal haklarla birlikte yeterli olacağı konusunda iyimserdirler. Ecevit bu konuda o kadar iyimserdir ki daha ön-

209 Koçak, 2008, s. 75.

ce de değinildiği üzere, gerek *İşveren* dergisinin ilk sayısına yazdığı yazıda ve gerekse dönem içindeki Parti yayınlarında, günümüzün neo-liberal söylemine benzer biçimde klasik sol ve sağ sınıf siyasetlerin artık bittiğini yazmaktadır. Ecevit'in gerekçesi neo-liberalizmden farklı olarak, hatırlanacağı üzere dönem içinde kalkınmacı sosyal devlete gönderme yapmaktadır. TİP'in kurulmasına tepki gösteren, CHP'ye yakın bir sendikacı olan İsmail İnan'ın yazısını desteklerken ortaya koyduğu görüşler de, işçilerin oyuna talip olabilecek rakip bir partiye karşı çıkma güdüsünden öte dönem içindeki siyasal duruşuyla uyumludur. TİP'i kuran sendikacılar ise aynı dönemde, sonradan ayrışacakları Türk-İş yöneticileriyle karşılaştırıldıklarında sendikal hak taleplerinde biraz daha mücadeleci bir anlayışa sahip oldukları görüntüsünden daha fazlasını vermemektedirler. Üstelik Güzelce istisna tutulursa, Türkler başta olmak üzere neredeyse kurucuların tümü Türk-İş'teki diğer sendikacılar gibi ülkedeki anti-komünist ve hatta anti-sol iklimin etkisi altındadır. Her iki tarafta anayasayı hak taleplerinde meşrulaştırıcı bir manivela olarak görmektedirler. TİP'in aydınlarla buluşmasından sonraki siyasal duruşu da bir yandan dönem solunun kalkınmacı retoriğini öte yandan da anayasal ilkeleri partiyi meşrulaştırıcı yönü ve sağladığı perspektif dolayısıyla savunma noktasındadır.

Kısacası 1971'e gelindiğinde, 1960'ların başında devlet iktidarının hedeflediği iktisadi ve politik yapılanmadan çok daha farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Üstelik beklentilerinden farklı sonuçlarla karşılaşan tek aktör 1960'ların devlet iktidarı da değildir. Devlet iktidarıyla birlikte CHP, AP gibi partilerin yanı sıra, gerek TİP'i kuran sendikacılar, gerek TİP ve gerekse Türk-İş birbirlerini etkilemişler, etkilenmişler ve dolayısıyla içinde bulundukları yapıyı bir ölçüde belirlemiş ve o yapı tarafından da değişik ölçülerde belirlenmişlerdir.

Bu dönemde kurulan DİSK'in TİP ile ilişkisiyse bir özerklik ilişkisidir. Aslında söz konusu özerklik ilişkisinin DİSK kurulmadan önce de TİP'li kurucu sendikacılar tarafından gözetildiği görülmektedir ve Aybar'ın da bu konuda oldukça dikkatli davrandığı bilinmektedir. Ancak TİP'in geliştiği ve 1965'te mecli-

se girdiği yıllarda DİSK'i kuracak sendikacıların TİP'le daha yoğun bir ilişki içinde bulundukları söylenebilir. Yine de kurucu sendikacıların TİP'teki varlıkları, TİP'lilerin DİSK'i kuracak sendikalardaki varlıkları anlamına gelmemiştir. Aynı durum DİSK kurulduktan sonra da geçerlidir. DİSK kurucuları, TİP içinde görevler alsalar da bu görevlerin DİSK içinde organik bir ilişki anlamına gelmediği açıktır ve ayrıca kurucular, sendikalarının TİP'in örgütlendiği mekânlar olmaması konusunda hassasiyet göstermişler ve bu hassasiyetleri de TİP yöneticileri tarafından Aybar ve Boran örneğindeki gibi anlayışla karşılanmıştır. Özellikle AP ve Türk-İş ile sağcı basının "yan örgüt" suçlamalarına karşın bu suçlamaların gerçek durumla hiçbir ilgisinin olmadığı kesindir. DİSK'in TİP'le özerklik ilişkisi, Konfederasyon'un sendikal politkalarını ve eylemlerini tümüyle kendisinin belirlediği bir çerçeveye işaret etmektedir. Bununla birlikte eylemler için gerektiğinde TİP kadrolarından yararlanılmıştır. DİSK'in TİP'liliği ise yukarıda özetlenen destek açıklamaları ve aslında sendikacıların TİP tüzüğünden kaynakalanan ayrıcalıklarını kullanarak elde ettikleri parti görevleri ve milletvekillikleri aracılığıyla ortaya konan ama aslında özerkliği tesis eden bir niteliğe sahiptir. TİP'in içine düştüğü ideolojik bunalım ve parçalanma yıllarının hemen başında kurulmuş olan DİSK'in yöneticileri, bu bunalımın iyice derinleşmesi ve parçalanma halinin oluştuğu yıllardaysa geçmişi aslında DİSK'ten önceki yıllara da dayanan özerklik ilşkisinden, TİP'ten kopuşa doğru yol almışlardır. Zaten bu dönem işçi hareketinin yükseldiği yıllardır ve TİP artık DİSK yöneticileri için çekiciliğini yitirmiştir.

Ancak DİSK-TİP ilişkiselliği, hemen bütün ilişkisellikler gibi aktörlerin başlangıçtaki öngörülerini aşan sonuçlar doğurmuştur. DİSK yöneticileri TİP kadrolarının sendikalarında varlık göstermesini istemeseler ve TİP'ten dönemin sonlarına doğru fiilen kopsalar da daha alt düzey sendikal kadrolar TİP içinde veya TİP ikliminde politize olmuşlardır. Bu kadroların ortak paydası büyük bir çoğunlukla MDD'ye mesafeli olmaları ve 1974 sonrası süreçte ağırlıklı olarak TKP içinde yer almalarıdır.

DİSK'İN SESSİZ SENDİKACILIK YILLARI (1971-1974)

Bu bölümde DİSK'in, TİP'in kapatıldığı ve sol muhalefetin ezildiği baskı dönemindeki sendikacılık yılları ele alınacaktır. Militarizmin gücünü pekiştirdiği 12 Mart ile birlikte iktidardaki etkinliğini iyice arttırtan ordunun siyasete ve sola bakışını ortaya koyması ve daha sonra TBMM'de yapılan anti-demokratik düzenlemeler DİSK'in önceki dönemdeki durumundan farklı bir siyasal pozisyona geçmesini doğrudan etkilemiştir.

Özellikle dönemin sonuna doğru dikkat çekici en önemli olgulardan biri de, 12 Mart'tan çıkışta CHP'de Ecevit rüzgârının esmesi ve Ecevit liderliğindeki CHP'nin sol söylemlerle kitleleri etkilemeye başladığı yıllarda DİSK'in Türkler'in de etkisiyle seçimlerde CHP'ye desteğini açıklamasıdır. Dönemin baskı ortamında ve TİP'in yokluğunda DİSK'in önceki dönemlerle karşılaştırıldığında özellikle açıklamalarına yansıyan farklı sendikal ve siyasal üslubu da bölüm içinde ele alınacaktır.

Dönemin DİSK açısından bir diğer dikkat çekici yanı da, DİSK'in TİP'ten kopması ve Ecevit CHP'sine destek vermeye başlamasının da etkisiyle bazı bağımsız sendikaların DİSK'e yakınlaşması ve ayrıca dönem içinde Türk-İş içinden yönetimi eleştiren ve daha sonraki yıllarda da Türk-İş'ten kopacak olan Genel-İş'in varlığıdır.

Bilindiği üzere 12 Mart Muhtırası ile TSK, Demirel Hükümeti'nin istifasını istemiş bu yapılmadığı takdirde yönetime doğrudan el koyacağını açıklamıştır.[1] Muhtıranın gerekçesinde darbeler tarihinin bilinen gerekçesi tekrar edilmektedir. Parlamento ve hükümetin, ülkeyi anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu, Atatürk'ün hedef gösterdiği uygarlık seviyesine ulaşma umudunu kamuoyunda yitirdiği ileri sürülmektedir. Demirel Hükümeti'nden sonra kurulması istenen "partiler üstü anlayışla" çalışacak hükümetinse "mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı" hükümet olması istenmektedir.[2]

Dönemin başında muhtıranın mağduru olarak, görevden el çektirilen Demirel ve partisi AP görünse de,[3] bilindiği üzere sonraki gelişmeler, asıl hedefin sol muhalefet olduğunu,[4] Demirel ve partisininse, çıkarılacak anti-demokratik yasaların ve sol muhalefet üzerinde, hapis ve idamları içeren ağır sindirme politikasının destekleyicisi ve uygulayıcısı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir bakıma AP'nin önceki yıllarda istediği düzenlemeler muhtıra şartlarında çıkmıştır.[5] Süreç, daha önce de de-

1 12 Mart sürecine ilişkin tanıklıklar için bkz. Davut Dursun, *12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yay., Ankara, 2003.

2 *Milliyet*, 13 Mart 1972.

3 12 Mart'a giden sürecin AP'nin iç ve dış politikası içinden değerlendirmesi için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi ve Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

4 12 Mart'ın özelde MDD ve Aydınlık çevresindeki etkisi için bkz. Gün Zileli, *Yarılma*, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

5 Aslında Ecevit de dönemin daha başında muhtıranın gerçekte AP'ye karşı yapılmadığını vurgulamıştır. Ancak Ecevit'e göre hedef "ortanın solu" politikasıyla iktidara yürüyen CHP'dir. Ecevit bu görüşünün ışığında CHP'nin, Parti'den ayrılarak "partiler üstü" hükümetin başbakanı olarak atanan Nihat Erim'e destek vermemesini savunmuş, sonradan muhtıraya ilişkin görüşünü değiştirerek Erim'e destek veren İnönü ile ters düşerek Genel Sekreterlik görevinden istifa etmiş ve Parti içinde mücadele halinde olduğu diğer hizipleri de yenilgiye uğratarak yaşanan kurultay sürecinin ardından 14 Mayıs 1972'de CHP Genel Başkanı olmuştur. Bkz. Kili, 1976, s. 269-330.

ginildiği üzere, CHP'den ayrılarak teknokratlar hükümeti kurması öngörülen Nihat Erim'in, Hükümeti'nin başında 26 Mart 1971'de göreve gelmesiyle başlamıştır.[6]

12 Mart Muhtırası'ndan yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nda verilen bir brifing, toplum üzerinde uygulanan ağır baskının boyutunu gözler önüne sermektedir. 24 Temmuz 1972'de 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın Selimiye'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verdiği söz konusu brifingde önce komünizm tehdidinin nasıl başladığına ilişkin görüşler öne sürülmüştür.[7] Anlaşıldığı kadarıyla Sıkıyönetim Komutanı tarafından sunulan söz konusu brifing, ülkedeki sol örgütlenmelere ilişkindir ve girişte "komünizm tehdidi" şöyle aktarılmaktadır (sayfa 1):

> "(...) Komşumuz, iri bir devletin, 1920'lerden beri gizli bir din gibi propagandasını yapıp, emperyalist yayılma emellerine vasıta yaptığı komünizm artık bir ekonomik sistem görüntüsünde değildir. 1963 yılında o komşu devletin üst kademe idarecileri arasındaki değişimden sonra, o devletin, hedef aldığı memleketlere karşı yeni bir savaş açtığı söylenebilir. Brejnev doktrini diye adlandırılan, kaleleri içerden düşürme olarak tarif edilen bu sinsi savaşta bir toplumu çökertmeye yıkmaya yarayan her şeyin, her vasıtanın mübah sayıldığı görülmektedir."[8]

Brifinge göre, 1965'lerden beri artarak hissedilen eğitim ve işyerlerindeki işgaller, boykotlar, yürüyüşler ile her çeşit şid-

6 Çoşkun, 1995, s. 60.

7 Bütünü için bkz. 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, Sayın Cumhurbaşkanı'na arz edilen Sıkıyönetim Komutanlığı Brifingi (26 sayfa - Hizmete Özel), 24.07.1972, Koç Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul.

8 Bu arada Brifingi hazırlayan anlayışın komünizmin araçlarına yönelik tahayyülü ağır muhafazakâr ahlâkçı duruşunun da etkisiyle o kadar geniştir ki "hipilik" de şu şekilde anılmaktadır (sayfa 2): "Burjuvalaşmış olarak kabul ettikleri toplumlar arasında, önüne geçilemez bir iptila olarak yayılan esrar ve diğer beyaz zehir kullanma tahrikatı; basın sinema, tiyatro, fuar her çeşit yayın ve telkin aracını kullanarak yeşvik edilen seks düşkünlüğü, tatbikatını hipilik kılığında gördüğümüz, materyalist existansiyalizm (manevi her değeri aşağılayan maddeci varoluş felsefesi) teşvikçiliği bu sinsi savaşın silahları arasında bulunmaktadır."

det hareketleri, komünizm için verilen savaşın uygulamadaki görüntüleridir (sayfa 2). Komünizmle mücadele için, *Fırtına* ve *Bora* adıyla iki harekât planının uygulandığı belirtilen brifingde, *Fırtına* harekâtı çerçevesinde yalnız İstanbul'da 500.000 evin tarandığı (sayfa 6), bilgisi verilmektedir. Brifingin sonraki bölümlerindeyse ülkeye komünizmi getirmek isyeten MDD ve Sosyalist Devrim adında iki ana devrim stratejisi olduğu öne sürülmekte (sayfa 9), bu stratejilere bağlı olduğu söylenen dönem içindeki silahlı ya da silahsız sol örgütler sayılmakta (sayfa 10-16) ve son olarak da aralarında DİSK'in de olduğu açılan dava ve soruşturmalardan söz edilmektedir (17-22). Dava ve soruşturmalara ilişkin bölümde en dikkat çekici değerlendirme, Anayasa Mahkemesi'ne yöneliktir. Yürütülen bir soruşturmada teyp bantlarının delil kabul edilemeyeceğine ve söz konusu soruşturmada tanık olarak gösterilen ve ajan oldukları anlaşılan kişilerin de tarafsız olamayacakları için tanık olamayacaklarına karar verdiği anlaşılan Mahkeme, siyasi yanı ağır basan bir karar vermekle suçlanmaktadır (sayfa 17). Ayrıca, sorgu altındaki tek bir kişinin sorgusunun bazen 15-20 günü bulduğu bu nedenle soruşturmaların uzadığı bilgisinin ardından, Anayasa Mahkemesi'nin davaların görüleceği mahkemelere ilişkin olduğu anlaşılan bir iptal kararına gönderme yapılarak, "Sıkıyönetimin *bitmesi halinde*" bir iddianameye bağlanabilecek soruşturmaların sivil mahkemeye devredilmek zorunda olduğu belirtilmekte ve şu dikkat çekici yorum yapılmaktadır (22): "Ancak sıkıyönetimin bitmesi halinde dosyaların genel yargı organlarına devri halinde, kızıl emperyalizm tasalluduna karşı alınan tedbirlerin yarım kalması hali mevcuttur."

Başbakanlık'ın emri ile bakanlıklar arası bir kurulun hazırladığı belirtilen, *Beyaz Kitap Türkiye Gerçekleri ve Terörizm* adlı kitaptaysa, 12 Mart öncesi hemen bütün sol örgütlenmeler, "12 Mart'tan önce Türkiye'de Kanun Dışı Yollarla ve Silah Zoruyla Demokratik Rejimi Yıkmak İsteyen Örgüt ve Gruplar ile Başlıca Liderleri" başlığını taşıyan bir şema altında sıralanmaktadır. Söz konusu şemada örneğin, THKO gibi silahlı örgütlerin yanında *Ant* gibi dergilerin de adları yer almaktadır. Şemada TİP

de kapatılmadan önceki yöneticileri isim isim sayılarak yer almakta ve "Türk halkını bölme ve kamufle edilmiş yasa dışı faaliyetler" ile suçlanmaktadır.[9]

Beyaz Kitap'ta DİSK de isim verilmeden 15-16 Haziran dolayısıyla şöyle suçlanmaktadır:[10] "12 Mart 1971 öncesi devrenin en önemli olaylarından biri 15 ve 16 Haziran 1970 tarihlerinde İstanbul ve Kocaeli'nde vukua gelen işçi yürüyüşleridir. İşçi sendikalarıyla alakalı bir kanun maddesinin tadiline ait bir kanun tasarısı parlamentoya verilmişti. Bunu, kendi menfaatlerine uygun görmeyen TİP'e bağlı bir sendika konfederasyonu, işçileri tahrik ederek 15 ve 16 Haziran günleri İstanbul Kocaeli'nde yürüyüşe geçirmiştir." Ancak DİSK'e yönelik bu suçlamaya karşın, 15-16 Haziran'a yönelik asıl suçlamanın işçiler arasına katılan militanlarıyla yürüyüşü "adeta proleter ihtilali" haline getirdiği iddia edilen DEV-GENÇ'e yöneltildiği görülmektedir.[11]

DEVLET İKTİDARININ İSTEDİĞİ HUKUKİ DÜZENLEMELER: ANAYASA VE YASA DEĞİŞİKLİKLERİ (DGM VS.)

12 Mart sürecinin baskı koşullarında, bazılarını daha önce Demirel hükümetlerinin de gündeme getirdiği yasal değişiklikler için harekete geçilmiştir. Süreç içinde bir bölümü daha önce yasalaşan kimi değişikliklerden sonra 1973'te de Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) yolunu açan değişiklikler için çalışma başlatılmıştır. Nitekim 1961 Anayasası'nın bazı maddelerinde değişiklik yapılması ve iki de geçici madde eklenmesini öngören tasarı TBMM'ye getirilmiş, söz konusu tasarının yasa gereği ikinci kez görüşmeleri de 15 Şubat 1973'te başlamıştır.[12] Tasarı ile istenen değişikliklerden ilki yakalanan ya da gözaltına alınan kişilerin mahkemeye çıkarılma süresi ile ilgili-

9 Başbakanlık, *Beyaz Kitap Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1973, s. 125.

10 Başbakanlık, *Beyaz Kitap*, 1973, s. 34.

11 Başbakanlık, *Beyaz Kitap*, 1973, s. 34.

12 Görüşmelerin bütünü için *TBMM Tutanak Dergisi*, cilt 33, birleşim 49-58, 1973, s. 617-656.

dir. Değişiklik önergesinde, sıradan suçlarda 48 saati geçmeksizin mahkeme şartı konurken, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin görev alanına giren suçlarda bu süre 15 güne çıkarılmaktadır (sayfa 618). İkinci madde siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'nce nasıl denetleneceğine ilişkindir (sayfa 621). Üçüncü maddeyse daha sonra çıkarılacak DGM kanunu için anayasal dayanak sağlamak üzere yapılacak değişikliği içermektedir. Buna göre, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri"nin kurulması ve 5 kişilik mahkeme heyetinden ikisinin de askeri hâkimlerden oluşması öngörülmektedir (sayfa 634-635). Değişiklik tasarılarının 4. maddesi de, askeri mahkemelerde "üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olmasını", ancak savaş hallerinde bu şartın da aranmamasını karar altına almaktadır (sayfa 640). 5. madde Anayasa Mahkemesi'nin yüce divan sıfatıyla baktığı davalar ile parti kapatma davaları dışındaki davalara dosya üzerinden bakmasını hükme bağlamaktadır (sayfa 642). Değişiklik tasarısının 6. maddesiyse, sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde görülen davaların sonuçlandırılıncaya kadar aynı mahkemelerde görülmeye devam etmesini karar altına almaktadır (sayfa 642-643). Yapılan görüşmelerden sonra Anayasa'nın bazı maddeleri için istenen ve yukarıda sözü edilen değişiklik tasarısı önce maddeler itibariyle, sonra da tümü üzerinden oya sonulmuş 1 çekimser, 63 red oyuna karşılık 308 kabul oyuyla kabul edilmiştir. Anayasa'da yapılan düzenlemeden sonra DGM yasasıysa Mayıs 1973'te TBMM gündemine gelmiştir.[13] DGM yasası da görüşmelerin ardından kabul edilmiştir (sayfa 821).

Görüldüğü üzere yukarıda sözü edilen düzenlemerin önemli bir bölümünde 1. Ordu Komutanlığı'ndaki brifingde dile getirilen düşüncelerin yansımasını görmek mümkündür. Gerek

13 Görüşmelerin tamamı için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 29.05.1973-13.06.1973, cilt 38, birleşim 117-126, TBMM Matbaası, Ankara, 1973, s. 701-821.

Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin görüşler ve gerekse sorgulama süresi ile sıkıyönetimin kalkmasından sonra sıkıyönetim mahkemelerindeki davaların sivil mahkemelere devredilmemesi konusundaki düzenlemeler bu anlamda dikkat çekicidir.

Görüşmelerde DGM'lere parti olarak CHP muhalefet etmiştir. Ancak bu muhalefetin tutarlı olduğu söylenemez. Örneğin kanunun görüşülmesi sırasında CHP adına konuşan Hüdai Oral, red oyu vermelerinin gerekçesini, bu mahkemelerin 1961 Anayasası'nın demokratik kurallarına aykırı olmasına dayandırırken (sayfa 709), Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşmelerde[14] CHP adına konuşan Tokat milletvekili Zihni Betil "(...) grubumuz Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasına karşı değildir" diyebilmektedir. Betil'in belirtiğine göre, CHP'nin Senato grubunun itirazının temelinde, söz konusu mahkemelerde görev yapacak hâkimlerin bazılarının hükümetçe atanması vardır (sayfa 632). Anayasa'ya ilişkin düzenlemelerin her maddesi üzerinde gerek konuşma yaparak ve gerekse önergeler vererek adeta tek kişilik muhalefet yapan tek kişiyse eski TİP milletvekili bağımsız üye Mehmet Ali Aybar'dır.

Özellikle DGM kanununun görüşülmesi sırasında kanunu büyük bir gayretle savunan CHP dışındaki partilerin, ağır bir sol karşıtı hava içinde tavır aldıkları görülmektedir. Bu arada görüşmeler sırasında Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu uzun bir konuşma ile TİP ve DİSK'i komünist örgütler olarak itham etmiştir. Ancak Feyzioğlu'nun asıl hedefinin bu örgütleri korumakla suçladığı CHP olduğu söylenebilir (sayfa 742-753). Görüşmelerin belki de en dikkate değer ayrıntısı Feyzioğlu'nun yaptığı konuşmadan sonra söz alan Orhan Birgit'in konuşması sırasında ortaya çıkmıştır. Birgit, Feyzioğlu'nun komünist olarak nitelediği örgütleri CHP'nin koruduğuna ilişkin suçlamalarına cevap vermeye çalışırken, sataşmalar arasında şu sözleri sarfetmiştir (sayfa 756): "Canım bırakın şu suçlamaları, 5 dakika içinde maddede bulunanları biz de anlatacağız, tahkik edeceksiniz. 6. Fi-

14 Görüşmelerin tamamı için bkz. Cumhuriyet Senatosu, 25.06.1973, cilt 12, birleşim 71-88, TBMM Matbaası, Ankara, s. 632-709.

lo İzmir'e gelir. Dev-Genç, 6. Filo erlerini denize dökmek için burada örgütlenir. Sosyal Demokrasi Dernekleri Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün, Emniyet Genel Müdür yardımcılarının bilgisiyle ve onların isteği ile –bana bir gerçeği açıklattırıyorsunuz– İzmir'e gönderilir ve olay pasifize ettirilir. Sizin Marksist ve Leninistlerle işbirliği dediğiniz şey budur." Orhan Birgit'in CHP sıralarından yükselen "bravo Birgit" sesleri arasında yaptığı bu açıklama, devletin sol örgütlerin eylemlerine kimi zaman CHP gibi partilerin gençlik örgütlenmelerini de kullanarak gizli müdahalelerde bulunduğunun açık ve somut bir kanıtını vermesi bakımından ilginçtir. Ancak belki de daha ilginç olan husus, Birgit'in açıklamasıyla, CHP'nin gençlik örgütlenmesinin emniyet aygıtı tarafından kullanıldığının ortaya çıkmasının CHP sıralarından komünizme karşı mücadelenin doğal bir gereği olarak görülüp alkışlanabilmesidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, görüşmeler boyunca TBMM'deki konuşmalara birkaç istisna haricinde ağır sol karşıtı bir söylemin egemen olduğu görülmektedir. O kadar ki, yine Orhan Birgit'in bir konuşması sırasında sıkıyönetim mahkemelerinde yargılananlara işkence yapıldığına yönelik iddialar olduğunu söylemesi üzerine, asıl mesleği avukatlık olan Nevşehir milletvekili Hüsamettin Başer,[15] Birgit'i komünistleri savunmakla suçlamış, ardından da, "işkence *yapılmıyorsa yazık*" demiştir (sayfa 735). Sonuç olarak, her ne kadar Anayasa Mahkemesi sonradan DGM yasasını iptal etmişse de, 12 Mart sonrasında devlet iktidarının yapılmasını istediği anti-demokratik düzenlemeler, TBMM'nin çatısı altında işkencenin dahi açıkça savunulabildiği bir ortamda yasalaşmıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi, 12 Mart Muhtırası sonucu her ne kadar AP Hükümeti istifa ettirilmişse de, sol muhalefetin ezildiği bu dönemde, bir bakıma iktidarı paylaşan, hem Nihat Erim ve sonrasında iş başına gelen ara rejim hükümetlerine desteği ve hem de yukarıda sözü edilen yasalara ruhunu veren ideolojisi dolayısıyla AP'dir.

15 Hüsamettin Başer, avukattır ve Adalet Partisi milletvekilidir. Bkz. Çoşkun, 1995, s. 142.

DİSK'in görüş ve açıklamalarında değişim

Önceki bölümde de belirtildiği üzere DİSK, yaptığı açıklamayla 12 Mart'ı desteklemiştir. Ancak 26 Nisan 1971'de İstanbul, Ankara ve İzmir de dahil olmak üzere, 11 ilde ilan edilen sıkıyönetime[16] kadar, muhtemelen henüz 12 Mart'ın yaratacağı koşulların niteliğinin tam olarak anlaşılamamasının da etkisiyle DİSK bazı kitle örgütleriyle birlikte Başbakanlık'a bir mektup göndermiştir. 1 Nisan 1971 tarihli söz konusu mektupta DİSK'in yanı sıra, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), Teknik Personel Sendikası (TEKSEN), Türkiye Sağlık Kurumları Personeli Sendikası (Türk Sağ-Kur), Elektrik Mühendisleri Odası, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Mimarlar Odası, Orman Mühendisleri Odası ile Üniversite Asistanları Sendikası'nın imzası bulunmaktadır. Mektupta muhtırada yer alan "anayasada öngörülen reformların yapılması" için kurulacak hükümetin yapması gerekenlere ilişkin öneriler sıralanmıştır. Mektupta yer verilen görüşe göre, "Anarşi emperyalizmin ve onun faşizminin eseridir" ve faşizmle savaş için de kısa vadede, bağımsız bir dış politika izlenmeli, ABD başta olmak üzere bütün emperyalist ülkelerle imzalanan gizli antlaşmalar açıklanıp, fesh edilmeli, ortak pazara girilmemeli, bölge, ırk, mezhep ayrımına dayanan her türlü faşist teröre son verilerek, özellikle Doğu Anadolu'daki baskı ve zulüm durdurulmalı, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri kaldırılmalıdır. Mektubun sonraki bölümündeyse, lokavtın yasaklanması, genel grev hakkı tanınması, 15-16 Haziran'a neden olan yasanın iptali, bütün sağlık hizmetlerinin devletleştirilmesi ile vergi reformunu da içeren bir dizi sosyal ve ekonomik reform isteği dile getirilmekte ve bütün bunların yapılması için yeni hükümete her türlü desteğin verileceği, bunun yanında "kitlelere anti-emperyalist, anti-faşist bilinç götürmek" ko-

16 *Milliyet*, 27 Nisan 1971.

nusunda da kararlı olunduğu vurgulanmaktadır.[17] DİSK'in 17 Nisan 1971'de Genel Sekreter Kemal Sülker'in ağzından, Hükümet'in yaptığı anlaşılan açıklamalar konusunda ortaya koyduğu görüşler de yukarıda özetlenen mektuba benzer biçimde AP Hükümeti'ne eleştirilerle yüklüdür ve yeni Hükümet'ten umutlu gözükürken, "sosyalizmi(n) Türkiye için tek çıkar yol olarak" görülmesinden söz etmektedir.[18]

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu açıklamalar sıkıyönetimin ilanından önceki bir döneme aittir. Oysa 23 Nisan 1971'de Nihat Erim'in "Tedbirler Balyoz Gibi Kafalarına İnecektir" sözleriyle işareti verilen,[19] Hükümet uygulamaları, sıkıyönetimin ilanıyla birlikte hız kazanmış, dernek ve gazetelerin kapatılması, sokağa çıkma yasaklarının uygulanması ve gözaltı ve tutuklamalarla başlayan[20] yeni bir baskı dönemine girilmiştir.

Koç ve Koç'a göre sıkıyönetim'in ilanından sonra başta Kemal Türkler olmak üzere DİSK yöneticileri de kısa bir süre gözaltına alınmışlar ve sonradan yaptığı açıklamada Türkler, 26 gün gözaltında kaldığını söylemiştir.[21] 12 Mart sürecinin gerçek niteliğini göstermesinin ardından DİSK'in açıklamalarında belirgin bir farklılaşma gözlenmektedir. DİSK ajanslarına da yansıyan bu farklılaşmanın temel boyutu, önceki açıklamalara damga vuran sol/sosyalist söylemin büyük ölçüde terk edilmesi, dahası mümkün olduğunca yorumdan kaçınılmasıdır. Örneğin DİSK ajanslarının bu dönemde yorumdan daha çok Konfederasyon içindeki ve ülkedeki gelişmeleri haberleştiren günlük bir gazete formatına büründüğü söylenebilir. DİSK'in sol/sosyalist politik söylemini neredeyse terk ettiği bu dönemde öte yandan içeriğin haber yönünden zenginleştiği görülmektedir. Dönem içinde bulunabilen ilk DİSK Ajansı'nın tarihi 12 Ocak 1972'dir. Bu tarih-

17 DİSK'ten Başbakanlık'a gönderilen, "Devrimci İşçi ve Meslek Kuruluşlarının Türkiye'nin Bugünkü Sorunlarına İlişkin Görüş ve Önerileri" başlıklı mektup (7 sayfa), 01.04.1971, Mehmet Karaca özel arşivi.

18 DİSK Ajansı, 17.4.1971.

19 *Milliyet*, 23.04.1971.

20 *Milliyet*, 29.04.1971.

21 Koç ve Koç, 2008, s. 175; bu arada TİP Genel Başkanı Behice Boran ve Sadun Aren de 29 Mayıs 1971'de tutuklanmışlardır, bkz. *Milliyet*, 30.05.1971.

ten Haziran 1973'e kadar olan ajanslar taranmış ve 15-16 Haziran'a yol açan yasanın iptali veya bazı grevler gibi Konfederasyon'u doğrudan ilgilendiren konularla Türk-İş ile girişilen polemikler dışında önceki dönemle karşılaştırıldığında yorumdan mümkün olduğunca kaçınılan bir üslubun benimsendiği görülmüştür. Örneğin 12 Ocak 1972 tarihli DİSK Ajansı'nın konu başlıkları şu şekildedir:[22] "Çalışma Bakanlığının Yurt Dışı Teşkilatında Değişiklikler Oldu", "Türk İşçilerinin Avans Paraları Avans Olarak Kullanılmış", "Maliye Bakanı'nın İstifası İstendi", "Bütçe Tasarısının Geri Alınması İstendi", "DİSK Yöneticilerinin Duruşmasına 17 Ocak günü bakılacak", "Basın-İş Yönetim Kurulu Toplandı". 3 Şubat 1972 tarihli DİSK Ajansı ise günlük haberler verme kaygısı taşıdığını "Geçtiğimiz Günlerin Olayları" başlığını kullanarak bir anlamda ortaya koymakta ve şu konuları sıralamaktadır:[23] "İnönü "Siyasi Suça İdam Cezası Verilmesin" Dedi", "Sunay "Güçlükleri Birlikte Yenmeliyiz" Dedi", "Erim 12 Mart'ı Hedef Tutan Sözler Tehlike Yaratır" Dedi", "İbrahim Ethem İşyerinde Anlaşma Oldu", "Keramik-İş İle Tuzla Porselen Arasında Sözleşme İmzalandı", "Lastik-İş Sakarya Şubesi Kongresi Yapıldı", "Basın-İş Sendikasının Genel Kurulu 5-6 Şubat 1972 Tarihlerinde Yapılıyor", "Pakistan-Eyüp Han Yargılandı", "Hollanda-İşten Ayrılan Türkler Dışarı Atılıyor", "İngiltere-İzinsiz 21 Türk İşçisi Yakalandı", "Demiryolu İşçileri Grevcileri Destekliyor", "DİSK'in 5. Kuruluş Yıldönümü Kutlanıyor".

DİSK'in kuruluş yıldönümünde yapılan açıklama da önceki dönemden çok farklı bir üsluba sahiptir. Türk-İş'e veya kuruluş döneminde sert biçimde eleştirilen dönemin iktidarına yönelik açık hiçbir suçlamaya yer verilmemiştir. Kuruluş günü için düzenlenen etkinlik ise özetle şu şekilde aktarılmaktadır:[24]

> "DİSK'in kuruluşunun 5. Yıldönümü münasebetiyle 13 Şubat 1972 Pazar günü saat 17-19 arasında Galata Kulesinde Onursal bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda DİSK ve DİSK'e

22 DİSK Ajansı, 12.01.1972.
23 DİSK Ajansı, 03.02.1972.
24 DİSK Ajansı, 19.02.1972.

bağlı örgütlerin yöneticileri, konuk olarak bulunan işverenlere, bilim adamlarına, hukukçulara ve gazetecilere geçen beş yıllık anılarını anlatmışlar, konuklar da DİSK'in çalışmalarının olumlu sonuçlar verdiğini belitmişlerdir. (...) Kurucu sendikalarının 12 Şubat 1967 tarihinde aldıkları Kongre kararları üzerine 13 Şubat 1967 günü hükmi şahsiyet kazanan Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, yaptığı çalışmalar sonunda, kısa zamanda güçlenmiş ve Türkiye'de işçileri gerçekten temsil eden tek örgüt haline gelmiştir."

12 Mart sürecinde gündeme gelen ve yukarıda konu edildiği üzere 1973'te yasalaşan, içinde DGM'nin de bulunduğu kanun tasarısının içeriği belli olduktan sonra, DİSK'in tasarıya olumsuz yaklaştığını açıkladığı söylenebilir. Ancak DİSK'in Sülker'in ağzından dönemin Hükümeti'ni doğrudan eleştirmek yerine yapılmak istenen değişikliklerin gerçekleşmesi halinde eski hükümetin uygulamalarına hak verilmiş olacağını ve bu durumun da 12 Mart Muhtırası'na ters düşeceğini belirtmesi dikkat çekicidir. Bir bakıma çıkarılması düşünülen tasarılara tepki verilirken 12 Mart'ı meşrulaştıran bir üslup kullanılmaktadır. Söz konusu açıklama özetle şöyledir:[25]

"(...) DİSK 12 Mart 1971 öncesi olaylarının baş sorumlusunun o zamanki iktidar olduğu görüşündedir. Sabık iktidar, Anayasanın öngördüğü köklü reformları sosyal adalet ilkelerine göre gerçekleştirmeye çalışsaydı, pek çok olayın çıkmasına neden kalmazdı. Bu arada sabık iktidarın Anayasaya aykırı yasalar çıkararak, kararlar vererek, toplumu tedirgin ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Oysa şimdi yapılmak istenen Anayasa değişiklikleriyle dolaylı olarak iktidara hak verilmektedir. Bu durum 12 Mart Muhtırasına da ters düşer."

Yukarıda örnekleri verilen ve DİSK'in açıklamalarındaki değişimi yansıtan DİSK ajansları dışında Koç ve Koç'un da belirttiği gibi[26] Kemal Türkler'in Türkiye İşveren Sendikaları Kon-

25 DİSK Ajansı, 22.07.1972.

26 Koç ve Koç, 2008, s. 182.

federasyonu'nun (TİSK) 9. Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma da 12 Mart öncesindeki üsluptan bir hayli farklıdır. Türkler'in konuşması, başkanı olduğu Maden-İş'in sonraki yıllarda da en çok karşı karşıya geleceği Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) tarafından yayınlanan *MESS İşveren* dergisinde yer almıştır. Adı geçen dergi Türkler'in konuşmasını özetle şöyle vermiştir:[27]

> "Türkler de yaptığı konuşmada, 45 yaşına kadar başka düşündüğünü, bu yaşa geldiğinde, bir mesken sahibi olunca düşüncelerinde de bir değişiklik olduğunu, mülkiyet sahibi olanların mülkiyet düşmanı olmasının böylelikle önlenebileceğine işaret etmiş, Türk-İş ile etle tırnak gibi olduklarını, günümüzde dünyada teknolojik bir gelişme olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Bugün halka sunulan maliyet, daha ziyade makineleşme şeklinde oluyor. Halka geç intikal edişi mücadele safhasını hazırlıyor. (...) Ülkemiz sanayi ile kalkınacaktır. Sanayinin devlet eliyle işletilmesine evet demiş değiliz. Elbette özel sektör olacaktır. (...) Bir önemli husus da işçinin mesken konusudur. İnsanlar kaybedecekleri bir şeyi olmayınca son noktaya kadar gitmektedir. İşçiler küçük ölçüde mesken sahibi olurlarsa mülkiyet sahibi olurlarsa başka türlü düşünürler. Bu bakımdan işverenler işçinin hiç olmazsa arsa sahibi olmasına yardımcı olsunlar."

Görüldüğü gibi Türkler'in konuşmasında, gerek mülkiyete ve gerekse, DİSK'in ve TİP'in devletleştirme konusunda önceki dönemde yaptığı açıklamalardan oldukça farklı biçimde, özel sektöre yaptığı vurgu dikkat çekicidir.

Ancak, Türkler'in Paşabahçe grevinin sürmekte olduğu koşullarda, 1966'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmanın da bu noktada hatırlanması gerekir. Türkler, DİSK'in kurulması sürecinde AID yardımları dolayısıyla Türk-İş'e ve Türk-İş yanlısı tutumu nedeniyle hükümet çevrelerine çok sert eleştirilerde bulundukları bir dönemde, işverenlerin de olduğu ve AID

27 *MESS İşveren*, "Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun Olağan IX. Genel Kurulu Yapıldı", 1 Mayıs 1972, sayı 169, s. 4.

tarafının da düzenleyicilerden biri olduğu bir platformda hatırlanacağı üzere oldukça ılımlı bir konuşma yapabilmiştir. Yukarıda verilen diğer örneklerle birlikte değerlendirildiğinde Türkler'in konuşması DİSK'in önceki dönemindeki söyleminden belirgin biçimde farklılık göstermektedir. Ancak yine de işverenlerin de olduğu toplantılarda yapılan bu tarz konuşmalarda belli ölçüde pragmatik bir kaygının etkili olması da muhtemeldir.

DİSK 4. Genel Kurulu

DİSK'in 4. Kongresi 12-13 Şubat 1973'te İstanbul Şişli'de toplanmıştır. 4. Kongre'ye sunulan Çalışma Raporu da DİSK'in yukarıda sözü edilen açıklamalarındaki değişimi yansıtmaktadır denebilir. Rapor'a genel olarak bakıldığında önceki dönemlerde metinlerde yer alan sosyalizm vurgusuna yer verilmediği, bunun yerine yine sıklıkla anayasaya ve demokrasiye atıf yapıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim, Yürütme Kurulu'nun delegelere hitaben yaptığı sunuş açıklamasında DİSK'in kuruluşu şöyle anlatılmaktadır:[28]

> "(...) DİSK, işçi sınıfının yanlış sloganlarla, tutarsız sendikacılık anlayışı ile yasalarla tanınan hakları kullanmaya yanaşmayan uyuşuklukla mücadele etmiş, aldatmaya öncelik tanıyanlarla, yalana doğru diyenlerle yaptığı ve de bir avuç çıkarcı sendikacının gidişine karşı gösterdiği çalışmalarla işçilere doğru yolu göstermiştir. DİSK 1961 Anayasamızın altın harflerle tarihe armağan yer alan ve Türkiye'yi çağdaş uygarlığa götürecek ilkeri savunup hayata geçirmek için mücadeleyi zorunlu görmüştür. DİSK, Anayasamızın insan haklarına ve Başlangıç'ta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletinin yine anayasanın öngördüğü yoldan yaşamasında ve gelişmesinde katkısı olacak bir dinamik örgüt olarak toplumumuzda şerefli yerini almıştır. DİSK her türlü çelme takmalara ve planlanan hücumlara, gerici ser-

28 DİSK, *DİSK'in Çalışma Raporu (1970-1973)*, DİSK Yayınları, İstanbul, no. 9, s. 3.

maye çevrelerinin yıldırma hareketlerine karşı başarılı bir sınav vermiş olmanın şerefini taşımaktadır."

Görüldüğü gibi bu sözler, 12 Mart öncesi dönemin DİSK açıklamaları bir yana, adeta TİP'i kuran sendikacıların 1961'deki kuruluş açıklamalarının politik bakışını taşıyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte DİSK'in "demokrasi anlayışı"nın konu edildiği Rapor'un sonraki bölümünde, satır aralarında yine de örneğin "sömürücü bir azınlığın tahakkümünden", "sermayeci ve emekçi sınıflardan" da söz edildiği belirtilmelidir (sayfa 5-6). Ancak bu söz ediş de "sabık Adalet Partisi" eleştirisi çerçevesinde yapılmaktadır ve bölüm, "(...) Herkesin gönlünce hür yaşadığı ve herkesin birbirlerinin eşit haklarına saygılı, uygarlık aleminin içinde şerefli yerini alan bir mutlu Türkiye'nin mimarları" olması dileğiyle noktalanmaktadır (sayfa 7).

Rapor'da DİSK'in 15-16 Haziran'ı organize ederek değişiklik tasarılarına karşı çıkmasına da genişçe yer verilmiştir (sayfa 8-16). Konfederasyon'un bu karşı çıkışına farklı çevrelerden verilen desteğe değinilirken, Bağımsız Sendikalar Direniş Komitesi'nden de söz edilmektedir. Bu Komite, tasarıların DİSK'i hedef alarak yasalaşmasına rağmen, bağımsız sendikaları da etkilemesi dolayısıyla, Haziran 1970'te oluşmuştur ve aralarında Sosyal-İş ve Tekstil gibi sonradan DİSK'e katılacak olan bazı sendikalar da bulunmaktadır.[29] Rapor'un adı geçen oluşuma değinmesi önemli bir ayrıntıdır (sayfa 13) çünkü dönem içinde Türk-İş dışında olmakla birlikte CHP'ye yakın Tekstil gibi bazı sendikalar, DİSK'in CHP'ye desteğinin ardından DİSK'e katılmaya başlamışlardır. Nitekim bağımsız sendikalardan söz eden bölümün hemen altında CHP'nin tasarıları kendisine yakın Türk-İş içindeki bazı sendikacılar nedeniyle önce desteklediği, ancak Türkler'in başında olduğu DİSK heyetinin Ecevit ile görüşmesinin ardından tasarılara karşı çıktığı vurgulanmaktadır (sayfa 13).

4. Kongre Çalışma Raporu'nun dikkat çekici bir diğer yönü de örgütlenmeye yönelik verilen bilgilerdir. Bu konuda Konfederas-

29 Bkz. "Bağımsız Sendikalar", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 100-102.

yon'un yeni sendikaların katılımı kadar işyerlerinde yetkili sendikaların belirlenmesi için yapılan referandumları da önemsediği ve savunduğu görülmektedir. Nitekim, "DİSK'in İlkeleri Yaygınlık Kazanıyor" başlığı altında, işyerlerinde yetkili sendikaların belirlenmesi için 1968'den itibaren yapılmaya başlanılan referandumlar savunulmakta ve yapılmamasının sakıncaları dile getirilmektedir (sayfa 18-20). DİSK'in 1968'den itibaren yapılmaya başlanan ancak 1975'te Yargıtay kararıyla durdurulan bu uygulamada oldukça başarılı olduğu belirtilmelidir. Derby lastik fabrikasında düzenlenen 1968'deki ilk referandumu kazandıktan sonra DİSK, sonraki dönemde yapılan 44 referandumundan 28'ini kazanmıştır.[30] Kurulduğu dönemde üye kazanmada zorluklar yaşayan ve Koç ve Koç'a göre 1968-1973 arasında da ciddi bir büyüme hali gözlenmeyen[31] Konfederasyon için referandumlar gerek üye sağlama ve gerekse yeni üyeler kazanma yolunda sağlayacağı prestij nedeniyle önemsenmiş olmalıdır.

Çalışma Raporu dışında örgütlenme konusundaki bazı bilgiler de Kongre'ye sunulan Hesap Raporu ve Teşkilatlanma Raporu'nda yer almaktadır. Hesap Raporu'na göre, DİSK'e bağlı üye sendikalar, Maden-İş, Basın-İş, Gıda-İş ve Lastik-İş'in yanı sıra Kimya-İş, Hür-Cam İş, Turizm-İş, Keramik-İş, D. Yapı-İş, Emsis (İzmir), Hür-Mensucat-İş ve Tüm-İş'tir.[32] Ancak Teşkilatlanma Raporu'nda, üyelerden Tüm-İş'in üye olduğu 22 Mart 1970 tarihinden sonra "*Güney'in özel durumu nedeniyle*" 1972'de ayrılma kararı aldığı, ancak halen yöneticileriyle yakın ilişki içinde olunduğu, yöneticilerinin olağanüstü dönemler geçinceye kadar sabırlı olmaya davet edildiği ifade edilmektedir. Rapor'da, muhtemelen geçmiş dönem mali bilgileri içermesi nedeniyle Tüm-İş gibi Hesap Raporu'nda görünen Hür Mensucat İşçileri Sendikası'nın da olağanüstü kongre yaparak DİSK'ten ayrılma kararı verdiği ancak DİSK'in yaptığı başvuruyla kongrenin iptal edildiği ve bu konudaki dava-

30 Tüm İktisatçılar Birliği, 1976, s. 272.

31 Koç ve Koç, 2008, s. 175.

32 DİSK 4. Olağan Genel Kurul Hesap Raporu (2 sayfa), 12-13 Şubat 1973, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

nın da sürdüğü belirtilmektedir. Söz konusu Rapor'da ayrıca, Bank-İş ile Mensucat-İş sendikalarının da DİSK Yönetim Kurulu'nun 24-25 Kasım 1970'te aldığı kararla üyelikten çıkarıldıkları bilgisi verilmektedir.[33] Bank-İş'in üyelikten ayrılmasından önce Genel Sekreteri olan Erol Toy, Bank-İş'in aslında üyelikten 12 Mart süreci sırasında yöneticilerinin DİSK içinde kalmaktan tedirgin olmaları nedeniyle ayrıldığını söylemektedir.[34] Diğer sendikaların ayrılmasında da aynı nedenin rol oynaması olasıdır, örneğin Tüm-İş'in üye olarak kalması için olağanüstü dönemlerin geçmesinin beklendiği vurgusu da aynı olasılığı akla getirmektedir.

4. Kongre'deki yukarıda sözü edilen raporların görüşülmesi ve diğer çalışmaların tamamlanmasının ardından seçimlere geçilmiştir. Yeniden genel başkanlık için aday olan Kemal Türkler, kullanılan 66 oyun 54'ünü alarak Genel Başkan seçilmiş, 12 de boş oy kullanılmıştır. Genel Sekreterlik için Türkler'in tüzük gereği aday olarak gösterdiği Kemal Sülker ve Ehliman Tuncer arasından, Sülker, 104 oyla seçilmiştir. Yürütme Kurulu'na ise Genel Başkan ve Genel Sekreter dışında, Dinçer Doğu, Hilmi Güner ve daha önce seçilmesine rağmen istifa eden Burhan Şahin'in yerine seçilen Turgut Gökdere girmiştir. Ayrıca Yönetim Kurulu'nda bu üyeler dışında Rıza Kuas, Cevat İyigün, Cavit Şarman, Remzi Ersoylu, Salih Özbak, Macit Karabulut, Rıza Erdoğan ve Nusret Köksal yer bulmuştur.[35]

DİSK'in CHP'ye desteğini açıklaması ve nedenleri

Daha önce de dile getirildiği üzere 12 Mart Muhtırası sonrasında Erim Hükümeti'ne destek verilmesine karşı çıkarak İnönü ile ters düşen Bülent Ecevit, CHP içinde yaşanan mücadelenin ardından 14 Mayıs 1972'de Parti'nin genel başkanlığına seçilmiş-

33 DİSK 4. Olağan Genel Kurul Teşkilatlanma Raporu (3 Sayfa), 12-13 Şubat 1973, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

34 Erol Toy ile 12.03.2010'da gerçekleştirilen görüşme.

35 DİSK 4. Kongresi seçimleri için düzenlenen TUTANAK (9 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

tir. Sonraki dönemde Ecevit, Mart 1973'ten Nisan 1973'e kadar süren süreçte, Ordu'nun, Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i Cumhurbaşkanı olarak seçtirmek istemesine karşı çıkmış, bu karşı çıkışın da etkisiyle emekli oramiral Fahri Korutürk yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.[36] Ecevit, Parti'ye yakın yayın organlarında bu karşı çıkışın nedenlerine ilişkin makaleler de yazmıştır. Tam da cumhurbaşkanlığı seçim krizinin sürdüğü günlerde, Parti'nin önemli isimlerinden Önder Sav'ın sahibi olarak göründüğü *Özgür İnsan*'a yazdığı[37] "Demokrasinin 'Asgari'si Yoktur" başlıklı makaleyse, cumhurbaşkanı seçiminin demokratik kurallar çerçevesinde yapılmasının önemli olduğu argümanına işaret etmekten öte "çalışan halk toplulukları"nın haklarına şu sözlerle vurgu yapması yönünden dikkat çekicidir:[38]

> "(...) Demokrasiyi "asgari müşterekler" dedikleri yozlaşma noktasına indirgemeye çalışanlar, aslında, yalnız demokrasiyi değil, sosyal devleti de engellemek isteyenlerdir. Çünkü düşünce ve anlatım özgürlüğünün, birleşme ve örgütlenme hakkının ve yargı bağımsızlığının tam işlemediği bir ülkede, çalışan halk topluluklarının sosyal hakları ve güvenlikleri de, özgürlükçü demokrasinin meşru saydığı yollardan korunamaz."

Bilindiği gibi, bir devlet partisi görünümündeki CHP, Ecevit'in liderliğe gelişi ile birlikte yukarıda örnekleri verilen görüş ve eylemleri ile dönem içinde kamuoyunda yankı yaratmaya başlamıştır. Parti'nin "Akgünlere" başlıklı 1973 seçim bildirgesi de temelde eşitlik ve özgürlük söylemini şu ifadelerle öne çıkararak ses getirmiştir:[39]

---

36 Kili, 1976, s. 341-348.

37 Ertuğrul Günay *Özgür İnsan*'ın Ecevit'in ve çevresinin görüşlerini duyurmak için Ecevit'in Genel Başkan seçilmesinden 15 gün kadar önce çıkarılmaya başlandığını ve Ecevit'in de gerçekte adı geçen derginin başyazarı durumunda olduğunu, nitekim üçü haricinde ilk 24 sayısının başyazılarının da Ecevit tarafından kaleme alındığını vurgulamaktadır. Bkz. Ertuğrul Günay, "Özgür İnsan Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, cilt 8, s. 239.

38 Bülent Ecevit, "Demokrasinin 'Asgari'si Yoktur", *Özgür İnsan*, Mart 1973, sayı 10, s. 4.

39 Kili, 1976, s. 351.

"(...) hakça bir düzen olacaktır bu.. Kimse kimseden insanca yaşama hakkını esirgemeyecektir, bu düzende; insan insanı, yabancılar vatanı sömüremeyecektir. Herkes özgür olacaktır bu düzende. Özgürlük, eğitimdeki, gelirdeki dengesizliklerin sınırlamasından kurtulacaktır. Halkın üstünde egemenlik olmayacaktır bu düzende. Devlete de servete de kul olmayacaktır hiç kimse."

Ecevit'in liderliğinde kamuoyunda etkinliğini arttıran CHP'nin, sendikalara yönelik ilgisini de aynı dönemde arttırdığı söylenebilir. Ecevit'in bu dönemde Türk-İş'i eleştirmeye başladığı görülmektedir. Ecevit Türk-İş'in 9. Kongresi'nin yapıldığı günlerde, Konfederasyon'un partilerüstü politikasını şöyle eleştirmektedir:[40] "Türk-İş'in partilerüstü politikası, bazı Türk-İş yöneticilerinin iddialarının tersine Türk demokrasisine de hizmet etmemektedir. Çünkü bu politika yüzünden siyasal dengenin büyük sermaye çevreleri lehine gitgide bozulması, rejimi hızla sağa doğru kaydırarak Türk demokrasisini ciddi ölçüde tehlikeye sokmaktadır." Aslında Türk-İş'e yönelik eleştiriler, Türk-İş içinde daha önceki yıllarda başlayan ve CHP'nin de AP'ye karşı Konfederasyon içinde güç kazanmaya çalıştığı bir mücadeleyle de ilişkilidir. Nitekim Türk-İş'e yönelik ilk eleştiriler önceki yıllarda CHP'ye yakın Türk-İş içindeki sendikacılardan gelmiştir. Ocak 1971'de, aynı zamanda CHP'li milletvekili olan Genel-İş Sendikası Başkanı Abdullah Baştürk'ün de içinde olduğu ve Yol-İş Başkanı Halit Mısırlıoğlu, Petrol-İş Başkanı İsmail Topkar ile Ulaş-İş Başkanı Ferudun Şakir Öğünç'ten oluşan bir grup, Türk-İş Yönetimi'ne sunduğu ve sonradan 4'ler raporu olarak anılan bir rapor ile Türk-İş'in partilerüstü sendikacılık anlayışını ağır biçimde eleştirmiş, örneğin Türk-İş'in 1967-1970 dönemindeki faaliyetini "tereddütsüz davaya ihanet" olarak niteleyerek Türk-İş'in "Babil Kulesi" olduğunu öne sürmüştür.[41] DİSK'in eğitim notları haline getirerek örgüt içine dağıttığı Rapor'da sonraki yıllarda DİSK'e katılacak olan Tekstil sen-

40 *Cumhuriyet*, 30.05.1973.

41 DİSK, DİSK Sunar: Türk-İş'e Verilen 4'lü Rapor (DİSK eğitim notları-tarihsiz), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

dikası gibi bazı sendikaların defalarca Türk-İş'e üye olmaya çalıştıkları halde geri çevrildikleri eleştirisinin yanı sıra, görüşlerine katılınmasa da DİSK'in politikalarının "topluluklar" üzerinde derin etkiler yarattığı gözlemi de dile getirilmektedir (sayfa 38, 152). Söz konusu Rapor ile birlikte, Abdullah Baştürk'ün de içinde bulunduğu sendikacılar, Türk-İş içinde bir muhalefet hareketi başlatmışlar, bunun için de öncelikle Mayıs 1973'te yapılacak 9. Türk-İş Kongresi'nde yönetime karşı mücadele ederek seçimlerde başarılı olmayı hedeflemişlerdir.

Türk-İş Kongresi'nin yaklaştığı günlerde ve Kongre sonrasında *Özgür İnsan*'da da Türk-İş'in başta "Partilerüstü Politikası" olmak üzere, sendikal anlayışını eleştiren yazılar yayınlandığı görülmektedir.[42] Örneğin adı geçen derginin Nisan 1973'teki sayısında, "Partilerüstü Politika" bir yutturmaca olarak nitelendirilmekte ve CHP'nin sendikalar içinde ağırlığını arttırması için de şu sözler sarfedilmektedir:[43]

> "(...) Demokratik sol düşünceye bağlı işçiler her iş kolunda gittikçe yoğunlaşan büyük bir ağırlık kazanmaktadırlar. (...) CHP tek başına diğer bütün partilerin iki katına destekçisi ile işçi topluluğunun şimdiden üçte ikisinin desteğini almış durumdadır. CHP ise kendi çabası ile demokratik sol çizgide ve işçinin yanında yerini almıştır. Halbuki bu işkollarındaki yöneticilerin bazıları ve bir takım sendikalar kaypaklığını sürdürmektedir. (...) Sosyal Demokrat sendikalar gerçek bir özeleştiri yaparak, Türk-İş'in son yıllardaki tutumuna muhalefetini ortaya koymalıdır. Türk-İş içinde yükselen solun gücünü ispatlamalıdır. Taban öyle bir oluşumun içindedir ki demokratik solu savunan sendika liderleri anlaşmacı bir tavır takınsalar bile Türk işçisi bu anlaşmayı gönüllü olarak benimsemeyecektir. Artık Türk-İş içindeki demokratik toplumcu gidişi kimse durduramaz. Sonuç işçilerirn ve işçilerin ideolojisinin yani Sosyal Demokrasinin zaferi olacaktır."

42 Bkz. Alev Çoşkun, "Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika", *Özgür İnsan*, Mayıs 1973, sayı 12, s. 1-9; H. Faruk Erginsoy, "Türkiye'nin Yapısal Gerçekleri Işığında Türk-İş", *Özgür İnsan*, Temmuz 1973, sayı 14, s. 7-12.

43 *Özgür İnsan*, "Türk-İş Kurultayı Toplanıyor", Nisan 1973, sayı 11, s. 27, 29.

Özgür İnsan'da Abdullah Baştürk'ün de bir makalesi yayınlanmıştır. Baştürk, Türk-İş Kongresi'nin devam ettiği günlerde kaleme aldığını belirttiği makalesinde, Türk-İş'in Batı'dakine benzer bir sendikal kuruluş olabilmesi için ilk adımı kongrede atması gerektiğini yazmaktadır. Bunun için de Türk-İş'in yerine getirmesi gerektiğini söylediği ilk şartı Baştürk, oldukça açık biçimde şöyle ifade etmektedir:[44] "(...) Böyle bir aşamanın ilk şartı, sendikacılığın da ilk şartıdır. Yani sosyal demokrat cephedeki yerini açıkça belli etmektir."

Ancak Türk-İş içinde mücadele veren ve başlarını Abdullah Baştürk'ün çektiği CHP yanlısı sendikacılar Türk-İş Kongresi'ni kaybetmişlerdir. Baştürk'ün Kongre sonrası yaptığı açıklama çarpıcıdır:[45] "Türk-İş, sağ siyasal güçlere teslim edildi. Tıpkı Odalar Birliği, işveren sendikaları gibi Türk-İş de sermayenin yönettiği bir kuruluş görüntüsüne itilmiştir."

Yukarıda özetlendiği üzere CHP'nin Türk-İş içinde nüfuz kazanma girişimlerinin başarısızlığa uğradığı ve Ecevit ve Baştürk'ün Türk-İş'i eleştirdiği bir dönemde, DİSK'e yönelik olarak temkinli olmakla birlikte olumlu bir bakışın sergilendiği görülmektedir. Nitekim *Özgür İnsan*'ın Mart sayısında DİSK'in önemine vurgu yapılmakta ve DİSK'in 4. Kongresi dolayısıyla DİSK hakkında değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Önemi dolayısıyla söz konusu değerlendirmelerin geniş bir özeti aşağıda sunulmaktadır:[46]

> "(...) 1967'de kurulan DİSK, Türk işçi hareketine büyük katkılarda bulunmuştur. Ancak zaman zaman, Demokratik Sol çizginin dışına çıkması ve TİP paralelinde bir sendikal kuruluş haline gelmesi sonucu, kısmen TİP'in takındığı tavır ve kısmen de işçilerle bütünleşmeye çalışılırken benimsenen yanlış taktikler ve büyük baskılar nedeniyle DİSK, üye sayısı yüz bini aşmayan ve dolayısıyla Türkiye işçi sınıfının çoğunun sesini duyuran bir örgüt değil, işçi çoğunluğunun büyük çoğun-

44 Abdullah Baştürk, "Türk-İş'te Dönüşüm", *Özgür İnsan*, Haziran 1973, sayı 13, s. 16.

45 *Cumhuriyet*, 08.06.1973.

46 *Özgür İnsan*, "DİSK Genel Kurulu", Mart 1973, sayı 10, s. 1.

luğundan tecrit olmuş bir kuruluş haline gelmişti. Günümüzde herkes tarafından bilinen bir gerçek varsa o da artık işçi hareketinin ağırlık merkezinin demokratik sol olduğudur. Bilinmesi gereken diğer bir gerçek ise, sendika-parti kooperatif örgütler kenetlenmesi olmadan Demokratik solun başarıya ulaşamayacağıdır. (...) Demokratik Sol partiler de güçlü bir sol hareket olabilmek için sendikalara gereken önemi vermek zorundadırlar. Tabanı büyük ölçüde Demokratik Sol fikre açık işçilerden oluşan DİSK'in bundan sonraki örgütlenme çabalarında alacağı sonuçlar, DİSK yöneticilerinin saptayacakları stratejinin tutarlılığı, Türkiye koşullarına uyarlığı (halkçı-devrimci-demokratik) sol ile özdeşleşmesi ile yakından ilgili olacaktır. DİSK son zamanlarda olumlu çizgisini sağlamlaştırarak geliştirme yolundadır. (...) Türkiye işçi hareketinin yakın geleceği S.D. (sosyal demokrat) sendikaların Mayıs içinde alacağı sonuçlara bağlı olduğu gibi DİSK'in tutumuna bağlı kalmaktadır. Demokratik Sol Cephe, DİSK'in bundan sonraki tutarlı davranışlarını dikkatle bekleyecek ve izleyecektir."

CHP'nin DİSK'e oldukça olumlu yaklaştığı, ancak işbirliği için DİSK'ten beklentileri olduğuna ilişkin olarak yukarıda örneği verilen işaretlerin görülmeye başlandığı dönem, DİSK açısından ise hayli olumsuz koşullarda var olunan bir döneme tekabül etmektedir. Zira hatırlanacağı üzere, 12 Mart rejiminin yalnızca TİP'i kapatmakla yetinmeyip neredeyse bütün sol muhalefeti ezdiği şartlar söz konusudur. Üstelik devlet iktidarı ve Türk-İş tarafından 12 Mart öncesi ve sonrasında yan örgüt suçlamalarıyla karşılaşan DİSK, 12 Mart sürecinde, önemli bir gelişme gösteremediği gibi, bazı sendikaların üyelikten ayrılmaları durumuyla da karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar altında Koç ve Koç'un belirttiği gibi[47] Türkler başta olmak üzere DİSK yöneticileri için, Ecevit ile birlikte daha sol bir söylem tuttturan CHP'ye destek vermek çıkar yol olarak görülmüş olmalıdır. Hele Mayıs 1973'te CHP'nin Türk-İş ile ilişkilerinin bozuk bir hal alması ve kendilerini sosyal demokrat olarak nitelendiren

47 Koç ve Koç, 2008, s. 188.

sendikaların da Türk-İş içinde yenilgiye uğramaları, hem Türk-İş içinde ve hem de dışındaki CHP eğilimli sendikaları çekmek yönünde DİSK yöneticilerini umutlandırmıştır denebilir. Üstelik söz konusu sendikalar DİSK'e hemen katılamasalar dahi Türk-İş'i yıpratacak bir sürecin yaratılacağı da muhtemelen hesaba katılmış olmalıdır. Her şey bir yana, "*devleti kuran parti*" olan CHP'ye destek yönünde yapılacak tercihin, DİSK'i devlet iktidarı ve kendisine uzak duran sendikaların gözünde meşrulaştıracağının düşünülmesi de kuvvetle muhtemeldir. Dönemin bazı DİSK yöneticileriyle yapılan görüşmeler, bütün bu hususlara ek olarak CHP'nin Ecevit ile yöneldiği siyasetin DİSK yöneticileri üzerinde de etkili olduğu ve CHP'ye yakınlık hisseden bazı yöneticilerin de TİP'in kapatılmasından sonra CHP'yi desteklemek yönünde daha açık davrandıklarını göstermektedir. Örneğin Hilmi Güner, kendisinin dönem içinde hiçbir partiye üye olmadığını, ancak sempati duymakla birlikte CHP'ye bürokratik yapısı dolayısıyla mesafeli olduğunu, CHP'de Ecevit hareketinin başlamasından sonraysa CHP'den etkilendiğini vurgulamaktadır.[48] Mehmet Karaca da dönem içinde DİSK merkez yönetiminde olmamakla birlikte Ecevit rüzgârının DİSK içinde ve merkezinde etkili olduğunu hissettiğini, TİP'in kapatıldığı süreçte bazı TİP'li arkadaşlarının da CHP'ye üye olduğunu söylemektedir. Karaca, özellikle Türkler'in CHP desteği konusunda çok istekli olduğunu, 1974'te Maden-İş yönetimine girdiğinde de bunu bizzat gördüğünü ifade etmektedir.[49] Bu konudaki oldukça dikkat çekici bir yorum da Eylül 1974'te Maden-İş Genel Sekreteri olan Mehmet Ertürk'ten gelmiştir. Ertürk 1974 ve sonraki dönemi kastederek "Kemal Türkler'in gönlü CHP'deydi" demektedir.[50]

Sonuçta DİSK yukarıda özetlenen nedenlerin etkisiyle, Ekim 1973'te yapılacak genel seçimlerde CHP'yi desteklemeye 8 ve 12 Eylül 1973'te yaptığı Yönetim Kurulu toplantıları sonucunda karar verdiğini açıklamıştır. Söz konusu açıklamada, "*Ne-*

48 Hilmi Güner ile 06.11.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

49 Mehmet Karaca ile 28.10.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

50 Mehmet Ertürk ile 09.11.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

den CHP" sorusu altında, CHP'nin, özellikle 12 Mart'tan sonraki dönemde, parlamento içinde ve dışında tüm özgürlükleri ve işçi haklarını savunmak yönünde mücadele ettiği, Anayasa'ya ve demokratik hayata aykırı düşen yasaların iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğu, insanca ve demokratik bir çalışma hayatını gerçekleştirmek için düzen değişikliği istediği ve grevi yasaklayıp lokavtı serbest bırakan devlet politikasına karşı çıktığı gerekçeleri sıralanmıştır. Açıklamanın sonraki bölümündeyse CHP'nin seçim vaatlerinin sıralanmasının ardından şu ifadelerle CHP'ye destek çağrısı yapılmıştır:[51] "(...) DİSK, 1973 genel seçimlerinde Anayasal özgürlükleri ve demokratik hakları ve uygarlıkçı bir anlayışı savunan tek parti durumunda olduğu için işçileri, köylüleri, esnafı, memurları ve tüm dar gelirli vatandaşı CHP'ye oy vermeye çağırır." DİSK bu karardan bir süre sonra Yürütme Kurulu'nun 24 Kasım 1973'te yayınladığı bir bildiri ile yerel seçimlerde de CHP'ye destek çağrısı yapmıştır[52] ve sonraki dönemde de bu desteğini sürdürmüştür. Ancak belirtilmelidir ki, 1975'ten sonra verilen desteğin nedenleri farklı olacaktır ve sonraki bölümün önemli konularından biri de bu desteğin mahiyetidir.

1971-1974 dönemi sonuç olarak DİSK açısından ağır bir baskı dönemini anlatmaktadır. DİSK, 12 Mart muhtırası verildiğinde muhtırayı desteklediğini açıklamıştır. İzleyen günlerde bazı meslek kuruluşları ve kitle örgütlerinin de imzasıyla Başbakanlık'a gönderdiği mektuptaki isteklerse muhtıranın niteliğinin henüz anlaşılamamasıyla ilgilidir. Ancak hangi nedenle olursa olsun sonraki süreçte tüm demokratlık iddialarına rağmen DİSK de, sonuçta darbeleri öyle veya böyle meşru gören başat siyasal kültüre paralel bir şekilde hareket etmiştir. 12 Mart'ın gerçek niteliğini ilan edilen sıkıyönetimlerle göstermesinden sonra, DİSK'in açıklamaları açık biçimde önceki dönemden sol/sosyalist söylemin terk edilmesi yönünde farklılaşmıştır. 12 Mart süreci, DİSK'in bazı üye sendikaları baskı ko-

51 Koç ve Koç, 2008, s. 192.

52 DİSK'in CHP'ye Aralık 1973 yerel seçimlerinde desteğini açıkladığı Bildiri (iki sayfa), 24.11.1973, Mehmet Karaca özel arşivi.

şullarında kaybettiği ve örgütlenmekte zorlandığı bir döneme işaret etmektedir.

12 Mart, 1962 sonrası sendikal hareketin TİP içinde sosyalist solla buluşarak siyasallaşmasını simgeleyen DİSK için, sosyalist soldan bu dönem içinde kopuşu ifade etmektedir. DİSK yukarıda anılan nedenlerle 12 Mart sürecinden çıkışta CHP'ye destek verdiğini açıklamıştır. 12 Mart'ın bir bütün olarak sol/sosyalist muhalif örgütlenmeleri ağır biçimde baskı altına almasının DİSK açısından en önemli sonucuysa, DİSK içindeki alt düzey genç sendikacıların önemli bir bölümünün legal siyasete olan inançlarını yitirerek TKP'nin DİSK içindeki kadrolarını oluşturmaya yönelmeleridir. Sonuçta devlet iktidarının TİP de dahil olmak üzere sol/sosyalist hareketleri sindirmeye yönelik müdahalesi, müdahalenin amacını aşarak, DİSK içinde sendika-siyaset ilişkisinde farklı bir ilişkiselliğin başlamasını etkilemiştir.

Ancak sonuçta 1971-1974 arasındaki dönem sendika-siyaset ilişkisi üzerinden düşünüldüğünde devlet iktidarının özellikle sosyalist sola yönelik müdahalesi sonucunda DİSK'in sol siyasetle özerklik düzeyinde bile ilişkisinin koptuğu bir sürece işaret etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, DİSK bu dönemde sol/sosyalist sol ile TİP benzeri bir özerklik ilşkisi kurmak şöyle dursun kendi varlığını dahi korumak konusunda endişe duymuştur denilebilir. Bir anlamda sendika-siyaset formu üzerinden düşünülecek olursa form üzerinde sendika yazmaktadır ancak siyaset yoktur, bu ilişki koparılmıştır ve bir ilişkisizlik hali söz konusudur. Dönemin sonuna doğru CHP'ye yapılan destek açıklamalarıysa TİP'le kurulan özerklik ilişkisinin bile uzağında destek açıklamalarıdır.

DİSK'TE TİP SÜRECİNDEN FARKLI BİR SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ DİSK VE TKP

Bu bölümde sendika-siyaset ilişkisi açısından, DİSK'in TİP ile ilişkisinden oldukça farklı bir yapıdaki TKP ile ilişkisi konu edilecektir. Öncelikle, 12 Mart sürecinden çıkışta ülkenin siyasal manzarası ve sosyalist solun durumuna değinilecek ardından da DİSK açısından önemi dolayısıyla TKP'nin Atılım olarak adlandırılan Türkiye içindeki yeni örgütlenme süreci DİSK içindeki yansıması yönünden ele alınacaktır. Berlirtilmelidir ki, TKP'nin DİSK içindeki varlığı ve örgütlenmesinin öyküsü, DİSK'in dönem içindeki politikasının oluşum süreçleri ve dolayısıyla DİSK-TKP ilişkisinin niteliğinin anlaşılması anlamında çalışma açısından oldukça önemlidir, ancak üzerine fazla sayıda yayın yapılmış bir konu değildir. Genellikle TKP bağlamında DİSK'e değinmeler söz konusudur. Gerek bu sorunu aşmak ve gerekse TKP ile diğer siyasal hareketlerin DİSK içindeki karşılaşmalarının Konfederasyon'un iç yapısı ve örgütlenmesi ile politikaları üzerindeki etkisini anlamak için, dönem içinde DİSK ve bağlı sendikalarda görev alan sendikacılar ve uzmanlarla yapılan görüşmeler bölüm içinde önemli bir yer tutacaktır. Bölümde ayrıca, DİSK'in TKP'nin etkinliğinden sonra da CHP'ye destek verme kararını vermesinin arkasındaki nedenler açıklanmaya çalışılacak, CHP'nin bu desteği ve daha önemlisi

DİSK'i nasıl algıladığı, dönem içinde CHP'de önemli konumlarda bulunan bazı isimlerin tanıklıklarından yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu konuyla olan ilişkisi bir yana, devlet iktidarının CHP eliyle DİSK'e müdahalesi anlamını da taşıdığı için bölümde son olarak, çalışmanın kapsadığı dönemi aşmasına karşın, CHP'nin TKP dolayısıyla 1977'de DİSK yönetimine yaptığı ve günümüzde de pek bilinmeyen müdahalesinin önemli ayrıntıları tanıklıklar aracılığıyla aktarılacaktır.

1974 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN GÖRÜNÜMÜ VE TKP

1974 sonrası sol: Bölünme ve kitleselleşme

14 Ekim 1973'te yapılan genel seçimlerden CHP, AP'nin % 29'luk oyuna ve 149 milletvekiline karşılık % 33 oy oranı ve 185 milletvekili ile birinci parti olarak çıkmış, Şubat 1974'te de Necmeddin Erbakan liderliğindeki MSP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Yeni Hükümet'in ilk icraatlarından biri de Mayıs 1974'te af kanunu çıkarmak olmuştur. Her ne kadar MSP'nin de desteği ile 141. ve 142. maddeler kapsamındaki suçların kapsam dışı kalması söz konusu olmuşsa da CHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuru sonucunda bu maddeler kapsamındaki cezalar da affa uğramıştır.[1]

12 Mart sürecinin sona erdiğine işaret eden seçimlerin yapılmasından sonra çıkan genel af ile cezaevlerinde bulunan sol siyasetlere mensup kadrolar da özgürlüklerine kavuşmuşlardır. CHP'nin sol bir söylemle seçimlerden birinci çıkması da, solun yeniden ülke siyasetinde yer bulmasına olanak tanıyan uygun bir iklimin oluşmaya başladığının göstergesidir. Kısacası 12 Mart'ın baskı döneminin kapanışıyla birlikte sol siyasal hareketlerin yeniden canlandıkları yeni bir dönem başlamıştır denilebilir. Ancak Ergun Aydınoğlu'na göre, bu canlanışı bir yeniden doğuş gibi değil 1960'lar solunun devamı olarak görmek gerekir zira öncelikle, 1974 sonrası solun önder kadroları ilk siyasal eğitimlerini TİP ya da Dev-Genç'te yapmış solcular-

1 Kili, 1976, s. 366-379.

dır.[2] Aydınoğlu bu dönem solunun her şeyden önce muazzam bir parçalılığı temsil ettiğini ve gelişme süreci içinde, herhangi bir bütünleşme dinamiği tespit etmenin olanaksız olduğunu vurgulamakta ve bu konuda şunları söylemektedir:[3]

> "(...) 1960'ların sonlarında yaşanan bölünmeler, bu dönemde artık geriye dönüşü olmayan bir sürekliliği ifade eder. 1974 sonrasının sol hareketleri, adeta Big Bang'i izleyen sürecin galaksileri gibi, bir yanda hızla büyürken, diğer yandan da birbirlerinden hızla uzaklaşırlar. Bu öylesine geri dönüşü olmayan bir süreçtir ki, yaklaşık altı yıllık dönem boyunca içinde hatırı sayılır bir birleşme ya da hatta yakınlaşma örneği bulmak mümkün değildir. Bunun kaçınılmaz süreci olarak, bu türden bir dinamiği ifade eden teorik tartışmalar da yoktur. Tersine bölünmeler bölünmeleri izler ve sonunda dönemin başında sekiz-on değişik eğilimle temsil edilen sol, 1980 darbesinin arifesinde yaklaşık elli küsur örgüt, hareket, grup, çevre vb.'den oluşacaktır."

Aydınoğlu'na göre bu koşullarda 1974 solunu, temel bileşenlerine bakarak incelemek ya da ideolojik-teorik evrimi üzerinden ele almak aşırı bölünmüşlüğü dolayısıyla olanaksız olduğu kadar, ideolojik ve teorik evriminin bütünsel bir karakter taşımaması nedeniyle anlamsızdır da. Dönem solu, sonunda elli küsur örgütlenmeye varacak dev bir nebülözdür.[4]

Aydınoğlu, dönem solunun bölünmüşlüğü yanında bir diğer önemli karakteristiğinin de kitleselliği olduğunu belirtmektedir. Yazara göre dönem solu bu karakteristiğini hızla gelişen sosyal harekete borçludur. İçinde DİSK'in de bulunduğu sos-

---

2 Aydınoğlu, 2007, s. 277.

3 Aydınoğlu: 2007, s. 278.

4 Aydınoğlu, 2007, s. 278-279. Aydınoğlu, bu durum nedeniyle çalışmasında solun bütünsel bir tasvirini yaparken ya da özgünlüklerini sergilerken kaçınılmaz biçimde sadece birkaç büyük örgüt ve hareketle sınırlı kalmak zorunluluğunu duyduğunu belirtmekte ve bu nedenle süreci ve olguları irdelerken de ağırlıklı olarak döneme egemen olan ideolojik eğilimleri temsil eden üç büyük siyasal hareket olan Devrim Yol, TKP ve Halkın Kurtuluşu Hareketi'nin deneyleriyle çalışmasını sınırlamaya çalıştığını vurgulamaktadır.

yal harekette öyle bir gelişme söz konusudur ki örneğin önceki dönemden farklı olarak merkezden gelen sosyalistler militanları değil tersine yerel militanlar merkezdekileri aramaktadırlar. Sosyal hareket içinde hızla siyasallaşan insanlar, ilişkiye geçecekleri, sol örgüt, parti, hareket vs. aramaktadırlar.[5] Ancak Aydınoğlu, TİP'in kapatılarak yöneticilerinin tutuklandığı, Aybar'ın aktif olarak yeni bir siyasal çabaya girmediği, silahlı sol örgütlerin de fiilen dağılmış olduğu 1974 başlarında sol örgütlenme açısından manzaranın genel bir hareketsizlik hali olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun istisnasının TKP'nin Atılım olarak adlandırılan yeniden örgütlenme hareketi olduğunu belirten Aydınoğlu'na göre ancak Atılım da henüz çok az sayıda sosyalisti ilgilendirmektedir.[6] Öte yandan 1974 ve sonrasında kurulacak TSİP ve ikinci TİP gibi partiler karşısında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından tanınma sorunu olmayan bir örgütlenme olan ve yönecilerinin de pek tanınmasalar da uluslararası komünist hareketin tartışmasız üyesi olan bir örgütün yöneticileri olduğu TKP, avantajlı bir pozisyona sahiptir.[7]

Bu noktada belirtilmelidir ki Aydınoğlu'nun 1974 sonrası Türkiye solunun bölünmüşlüğü ve kitleselliğine ilişkin tespitleri DİSK'in 1974 sonrasında sol siyasetlerle ilişkisindeki durumu açısından da anlamlıdır. Hatırlanacağı üzere, Alpdündar haricindeki kurucu DİSK yöneticileri TİP'li olmalarına rağmen TİP'in dahi sendikalarında varlık göstermesine karşı bir tavır sergilemişlerdir. 1974 sonrasında karşı karşıya oldukları durumsa sendika ve konfederasyonlarının yalnızca bir tek örgütün de değil, bölünmüş haldeki solun birçok aktörünün varlık göstermek istediği ve siyasi mücadele yürüttüğü mekânlar haline gelme potansiyelidir. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere bu potansiyel, 1975'teki 5. Kongre sürecinde ve özellikle de çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte sonraki yıllarda solun polarize olma halinin şiddetlenmesi ölçüsünde şiddetlene-

5 Aydınoğlu, 2007, s. 282-284.

6 Aydınoğlu, 2007, s. 285.

7 Aydınoğlu, 2007, s. 308.

rek gerçekleşmiştir ve siyasal aidiyetler, ihraçlara ve yeni sendikalar kurmaya kadar varan girişimlere sebep olabilmiştir.

Aydınoğlu'nun 1974'ün başlarında solun durumunun genel bir hareketsizlik manzarası sergilediği, bu durumun istisnalarından birinin Atılım hareketi içindeki TKP olduğuna yönelik gözlemi de DİSK açısından önemlidir, zira, çalışmanın başlıca konu başlıklarından biri olan TKP'nin DİSK içindeki örgütlenmesi için uygun bir zeminin bulunduğuna işaret etmektedir. Sonraki bölümlerde konu edilecek olan, ağırlıkla Maden-İş'te görev yapan TKP üyesi sendikacıların görüşmelerde bu konuda söyledikleri de genel olarak Aydınoğlu'nun bu gözlemiyle paralellik arz etmektedir.

Dış Büro'dan Atılım'a TKP

TKP'nin 1951 tutuklamalarından sonra, ne yurt içinde ne de yurt dışında bir örgütlenme çalışmasının olduğu, Zeki Baştımar'ın (Yakup Demir) 1962'de yurt dışına çıkmasından sonraysa yeni bir oluşum başladığına ilişkin değerlendirmeler mevcuttur. Bu değerlendirmelere göre, Baştımar'ın yurt dışına çıkmasından önceki dönemdeyse, parti yöneticilerinden yurt dışındaki İsmail Bilen, Parti kuruluşu olmayan, genel anlamda anti-emperyalist yayın yapan Bizim Radyo'nun yöneticiliğini yapmaktadır. Yakup Demir yurt dışına çıktıktan sonra, 1963 yılında radyo redaksiyonunda çalışan eski yöneticilerden TKP "Dış Büro" adında bir organ oluşturmuş ve TKP Merkez Komitesi Dış Büro Birinci Sekreteri sıfatını almıştır. TKP'nin adının uluslararası komünist harekette yeniden duyulmasıysa Yakup Demir'in *Barış ve Sosyalizm Sorunları* adlı dergide TKP Dış Bürosu Birinci Sekreteri sıfatıyla 1963 yılında yayınladığı yazıyla başlamıştır.[8] Naciye Babalık'a göre, TKP'nin Atılım öncesi Zeki Baştımar dönemi, TKP'nin en az bilinen dönemidir. Demokratik Almanya'nın Leipzig kentinde bulunan TKP merkezinde Zeki Baştımar, İsmail Bilen ve Aram Pehlivanyan'ın Politbüro ve Merkez Komitesi işlevini yürüttüklerine dair bilgiler vardır.

8 H. Erdal, 1983, s. 4.

Ancak 5-17 Haziran 1969'da Moskova'da 75 Komünist ve İşçi Partisi'nin katıldığı uluslararası bir konferansın TKP için yaşamsal bir değer taşıdığı, bu konferans sonrası TKP'nin, Atılım dönemi için işçi ve öğrenciler arasındaki çalışmalarını hızlandırdığı bilinmektedir. Sonuçta 1970'lerde TİP'in kapatılması ve legal olanakların tıkanmasından sonra kimi yetenekli kadrolar yurt dışına çıkmış ve TKP yönetimi ile ilişkiye geçmiştir. Babalık'a göre bu kadrolar ülke koşullarını daha yakından tanımaktadırlar ve ülke içinde daha güçlü bağlantıları vardır. Ayrıca dış göçler ve yurt dışındaki işçi birikimi yeni örgütlenme olanakları sağlamıştır. 1973'ten, TİP ile birleşilerek TBKP dönüşümüne kadar geçen dönem, pek çok yönüyle TKP'nin yeni diriliş dönemi olmuştur ve 1974'te de bu sürece adını veren Atılım, TKP MK yayın organı olarak yayına başlamıştır.[9]

Babalık'ın belirtiği gibi "Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Organı" ibaresiyle Ocak 1974'te ilk sayısı çıkan *Atılım*'da çıkışına ilişkin olarak şu sözlere yer verilmektedir:[10] "TKP eline yeni, keskin bir silah alıyor, *Atılım*. Bu ad gelişigüzel kullanılmamıştır. Merkez Komitesi organının çıkışı, partinin gelişmesindeki aşamayla özdeştir. Komünist Partisi atılımlar yapmak, yığın partisi olmak zorundadır."

Atılım'ın ilk sayısında ayrıca, 4. sayfada "Türkiye Komünist Partisi ve Yığınsal Örgütler" başlıklı yazıda, sendikalar, silahlı kuvvetler, esnaf dernekleri ile gençlik ve aydın örgütlerinin yığınsal örgütler olduğu belirtilmekte ve komünistlerin bütün yığınsal örgütler içinde çalışmaları istenmektedir. Yazının büyük kısmı Türkiye'deki sendikalarla ilgilidir ve Türk-İş yönetimin ihanetle suçlandığı görülmektedir. Aynı yazının sonundaysa Türk-İş, DİSK ve bağımsız sendikalara değinilmekte ve şöyle denilmektedir:[11]

> "(...) Bugün Türkiye'de iki hatta üç sendikal akım vardır. Biri Demirsoy-Tunç grubunun başını tuttuğu Türk-İş, ötekisi

9 Babalık, 2005, s. 95-97.

10 *Atılım*, "Atılım", Ocak 1974, s. 1.

11 *Atılım*, "Türkiye Komünist Partisi ve Yığınsal Örgütler", Ocak 1974, s. 4.

DİSK, üçüncüsü de Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu. Komünistler her üç sendikal akımda da hiçbir ayrım yapmadan çalışmalıdırlar. İşçi hareketinin gerçek bir sendikacılıkla birleşmesi için savaşırlar ve savaşmalıdırlar."

Ancak daha önce de belirtildiği gibi yukarıda verilen türden bilgiler, TKP'nin DİSK içinde nasıl örgütlendiğini somut olarak açıklamamaktadır. Örneğin Babalık çalışmasında "Türkiye'de Örgütlenme Çalışmalarının İlk Yılları" başlığı altında DİSK'te örgütlenmeye ilişkin olarak tanıklıkları verirken"DİSK'te de atılım yapılması gerekmektedir. A. Meriç DİSK'e Genel Sekreter yardımcısı olmuş, İbrahim Güzelce Almanya'dan dönmüş, DİSK ve bağlı sendikaları canlandırma gündeme gelmiştir" sözlerini aktarmaktadır.[12] Ancak çalışma açısından bu ifadeler TKP'nin DİSK içindeki Atılımı'nın nasıl gerçekleştiği konusunda yeterince aydınlatıcı değildir. Aşağıdaki bölümlerde TKP'nin DİSK içindeki atılımının nasıl gerçekleştiği, görüşmeler aracılığıyla anlaşılmaya çalışılacaktır.

TKP'NİN DİSK İÇİNDEKİ ATILIMI

Ulus'ta bir toplantı

TKP'nin Atılım kararı alıp harekete geçtiği bir dönemde, DİSK CHP'ye verdiği desteği sürdürmektedir. CHP'nin Hükümet'in büyük ortağı olarak, özellikle 1974 sonrasında gündeme getirdiği Halk Sektörü[13] gibi projelerine de destek vermektedir. Bu desteğe ilişkin açıklamaların oldukça güçlü ifadeler içerdiği görülmektedir. Öyle ki, 20 Nisan 1974 tarihli DİSK Ajansı'nda, Kemal Türkler'in, "İktidarın programının uygulanmasını sağ-

12 Babalık, 2005, s. 126.

13 Bir çeşit kooperatif örgütlenmesinin bu örgütlenmeleri desteklemek üzere kurulacak bankalar tarafından da desteklenmesini içeren Halk Sektörü projesi CHP ve CHP'ye yakın yayınlarda özellikle 1974 sonrasında işlenmeye başlamıştır. *Özgür İnsan* da Haziran 1974'teki sayısında bu projeyi kapak konusu olarak seçerek bu konuda Erdoğan Soysal, Onur Kumbaracıbaşı, Sevil Korum gibi isimlerin kaleme aldığı makaleler yayınlamıştır. Bkz. *Özgür İnsan*, "Bütün Yönleriye Halk Sektörü", sayı 18.

lamak başlıca görevimizdir" dediği ve bu sözlerinin başlığa çıkarıldığı görülmektedir. Ajansın içeriğindeyse, Türkler'in aynı günün sabahında DİSK'e bağlı sendikaların ihtisas daireleri başkanları ve teknik kadroda çalışan görevlilerle bir toplantı yaptığı ve DİSK ve DİSK'e bağlı sendikaların bütün mali olanaklarını yasaların olanak verdiği ölçüde Halk Sektörü'nde değerlendirilmesini istediği ve bu konuda ilke kararı alındığı belirtilmektedir. Ajansa göre Türkler, Ecevit'in Halk Sektörü projesi için sendikalara da iş düştüğünü söylediğini hatırlatarak, "Sermaye sınıfından yana Türk-İş sendikaları mı bu görevi yapacak, hayır! O halde DİSK sendikalarına görev düşüyor" demektedir.[14] Görüldüğü üzere DİSK Başkanı, CHP'nin iktidar ve Türk-İş ile ilişkilerinin gerilimli olduğu ve CHP'ye yakın Türk-İş üyesi sendikacıların yaklaşık bir yıl kadar önce Mayıs 1973'te yapılan Türk-İş kongresini yitirmiş oldukları bir dönemde Türk-İş'i hedef almakta ve CHP'ye de adeta mesaj vermektedir.

Mehmet Karaca, Türkler'in CHP'ye Halk Sektörü'ne yardımı da içeren destek açıklamalarını yaptığı dönemde Maden-İş'in Pendik bölgesi temsilcisidir. Karaca kendisinin ve kendisi gibi düşünen ve henüz Maden-İş üst yönetiminde etkin olmayan sendikacı arkadaşlarının, Türkler'in CHP'ye fazla angaje olduğuna inandıklarını ve bundan rahatsız olduklarını belirtmekte ve bu durumun kendileri üzerindeki etkisi hakkında şunları söylemektedir:[15] "Türkler o dönemde CHP'ye fazla angaje olmuştu. Mesela Kemal Bey bu Halk Sektörü'nü sendikada eğitim konusu yaptı. Sendikanın üç günlük eğitimleri İstanbul'da bölge temsilciliklerinde yapılıyordu, haftalık seminerlerse Gönen'deki eğitim tesislerinde yapılıyordu. Beşir Hamitoğulları'nı buraya hoca diye atadılar, Hamitoğulları Halk Sektörü'nü burada işlemeye başladı. Türkler CHP'ye fazla angaje olunca bizim aşağıda muhalefetimiz arttı." Karaca'nın sözünü ettiği muhalefet hatırlanacağı gibi aslında henüz küçük çaplı olduğu 1971'deki Maden-İş Kongresi'nde de varlık göstermiş, bu kongrede TİP üyesi de olan Yakup Erdem, Maden-İş Yönetim

14 DİSK Ajansı, 20.04.1974.

15 Mehmet Karaca ile 18.10. 2008'de gerçekleştirilen görüşme.

Kurulu'na girerken[16] Mehmet Ertürk de daha sonra Maden-İş 6. Bölge Temsilcisi olmuştur.[17] Karaca, Türkler'e CHP yanlısı tutumu nedeniyle muhalefetlerini arttırdıkları 1974'teki süreçte siyasi arayışlarına ilişkin olaraksa şunları söylemektedir:[18]

> "TİP kapatıldıktan sonra insanlar boşlukta kaldı. Bunların bir kısmı CHP'ye oy verdi. Sonuçta yeni bir sosyalist parti kurulmasını isteyenler vardı, CHP'ye oy vermekle birlikte. Bekleyen, nasıl neyin yapılacağını araştıran insanlar vardı. 1974'te aftan sonra, TKP'nin atılım yapacağı söylentileri konuşulmaya başlandı. 141-142 varken legal bir parti kurulamaz diyenler vardı."

Mehmet Karaca'nın yukarıdaki yorumu Aydınoğlu'nun sözünü ettiği, sosyal hareketin geliştiği ve sosyal hareket içinde militanlaşan kadroların üye olacak örgüt aradığı, ancak 12 Mart'tan çıkışta solda bu anlamda bir durgunluğun yaşandığı argümanını desteklemektedir. Aynı yönde yorumda bulunan bir başka isim de Mehmet Ertürk'tür. Daha önce de belirtildiği üzere Mehmet Ertürk, 1969'da Maden-İş'e girmiş 1971'de de Maden-İş 6. Bölge temsilcisi olmuştur. Ertürk, Şişli, Levent, Gültepe ve Beşiktaş'ı içine alan bu bölgenin Maden-İş'te işçi ve sendika kadrolarının en aktif olduğu bölgelerden biri olduğunu vurgulamaktadır. DİSK'in kitle örgütü karakteri gereği, içinde komünizmi, sosyalizmi, sosyal demokrasiyi hatta daha sağı da savunan üyeleri barındıran bir örgüt olduğunu ama DİSK içinde militanlaşan kadroların bu dönemde bir arayış içinde bulunduğunu, ancak ortada üye olunacak "doğru dürüst" siyasal bir örgüt olmadığını vurgulayan Ertürk, sorunu nasıl aşacaklarını DİSK içinde ve dışında birçoğu da eski TİP'li arkadaşlarla tartıştıklarını, toplantılar yaptıklarını söylemektedir. Ertürk'e göre bu arkadaşlardan biri de Aydın Meriç'tir. Ertürk sözlerinin devamında, TKP'nin DİSK içindeki Atılımı'nın ilk adımının anlaşılmasında oldukça önem taşıyan bilgiler ver-

16 Yakup Erdem ile 05.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

17 Mehmet Ertürk ile 21.07.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

18 Mehmet Karaca ile 28.10.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

mektedir ve çalışma açısından önemi dolayısıyla, verdiği bu bilgiler aşağıda geniş biçimde alıntılanmıştır:[19]

> "İki toplantı yapıldı, çok çok olsa 20 gün arayla. Gizliydi toplantılar. Bu toplantılara bir sürü insan katıldı. İlki daha genişti. İlk toplantının havası alındıktan sonra ikinciyi biz şeye yakın olanlarla yaptık. 1972-1973 civarında olması lazım. TİP kapatıldıktan sonra yapıldı. Ulus'ta bir apartmanın altında yapıldı. TİP'li insanlar katıldı. Bu toplantılarda bazı insanlar THKP, bazıları Kurtuluş Ordusu'na katılmayı önerdi. Bu toplantıyı düzenleyen aslında TİP'in Şişli ilçe örgütü ile Beşiktaş ilçe örgütüydü. Şişli'de Aydın Meriç vardı. Biz Beşiktaş'tan katılmıştık. Bu insanlar düzenlediler toplantıyı ve gidildi. Çeşitli öneriler oldu. Dağa çıkma olayı bize çok yabancı geldi. Zaten biz onlara karşı biraz da aşılıyız. Toplantılarda Maden-İş'ten ben vardım. Diğer sendikalardan birileri vardır belki ama varsa da sayılarının fazla olduğunu zannetmiyorum. Bu toplantılarda direkt söylenmedi TKP'ye gidelim diye. Biz kendi aramızdaki sohbetlerde örgütlenme illegal olmalıdır diyorduk. Ben fazla konuşmadım toplantıda, bir kişinin dağa çıkalım önerisi vardı, ben de "kimin önderliğinde çıkacağız onu da söylesin arkadaş, bir önder olmayacak mı, parti olmayacak mı" dedim. Biz aslında kendi kafamızda kararı vermiş durumdaydık bu toplnatılara giderken. Nereye gideceğimizi, ne yapacağımızı biliyorduk. Diğerlerinin aslında ne düşündüğünü biraz öğrenmek istiyorduk. Biz zaten Aydın Meriçlerle aynı şeyi düşünüyorduk. Daha önce aramızda bunlar konuşuluyordu bu toplantıya gitmeden önce. Bizim Aydın Meriç'le TİP'ten bağlantımız vardı. Ben Aydın Meriç'le 1969'da daha fabrika işçisiyken tanışmıştım. TİP çalışmalarında. Benim faaliyet alanım Şişli ile Beşiktaş ilçesiydi. Beşiktaş ilçesine kayıtlıydım fakat Şişli ile birlikte çalışıyorduk biz. İşte grevler, grev ziyaretleri, fabrika işgalleri. Hepsi bu

19 Mehmet Ertürk ile 21.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme; Mehmet Ertürk sözünü ettiği toplanuların tam tarihini hatırlamakta güçlük çekmiş, önce 1971 ya da 1972'yi, tam tarihe ilişkin ısrarlı sorular sonunda 1972 veya 1973 yılı olabileceğini söylemiştir. Ayrıca toplantıya katılan kişi sayısının 25-30 kişi olduğunu belirtmiştir.

iki ilçe sınırları içinde oluyordu. Toplantılar yapıldı, bu fikir belirlendi, niyet doğdu aslında bir sürü insanın kafasında, bu arada Aydın Meriç yurt dışına çıkıyor. O niyetler belirlendikten sonra Aydın Meriç kendisine misyon alarak çıkıyor, yurt dışında insan arıyor, görev alıp dönüyor."

Mehmet Ertürk yukarıda alıntılanan sözlerine ek olarak, söz konusu dönem içinde TKP'nin ortada olmamasına, dış büro dışında yönetim organları bulunmamasına rağmen, Türkiye komünist hareketinin dünyada tanınan enternasyonalist temsilcisi olmasının TKP'yi, artık legal örgütlenmeye inanmayan kendileri için çekici kıldığını da belirtmektedir.

Yukarıdaki satırlardan anlaşıldığı gibi, kısa sayılabilecek bir süre sonra 1974'te Maden-İş'in genel sekreteri olacak ve tahmin edileceği üzere Maden-İş'te kendisinin de içinde olduğu militan kadrolar üzerindeki etkinliği daha da artacak olan bir isim TKP arayışındaki kadroların içindedir ve dahası Aydın Meriç ile de 1969'dan beri ilişki halindedir. Yalnız bu noktada Mehmet Ertürk'ün bu toplantılarda bulunmasının TKP'ye üye olduğu anlamını taşımadığı vurgulanmalıdır. Ertürk de söz konusu olanın Parti'yi aramak olduğunu, Aydın Meriç'in daha sonra yurt dışına çıktığı ve henüz TKP'nin ortada olmadığı bir dönemin yaşandığını unutmamak gerektiğini söylemektedir. Ancak öte yandan Mehmet Ertürk gibi, 1974'te genel sekreter olacak önemli bir sendikacı için, hangi siyasal örgüte gidileceğine ilişkin bir soru işareti artık yoktur. Artık TKP'lilik en azından Ertürk için Parti'nin etkinleşmesiyle ilgili bir meseledir ve bunu sağlayacak olanlar da zaten tanıdığı, birlikte çalışmış olduğu Aydın Meriç gibi figürlerdir. 1974 sonrasındaki süreçte her ne kadar TSİP gibi bazı partiler kurulsa da aşağıda görüleceği gibi legal siyasete olan inançsızlık, tarihi eskilere dayanan TKP'nin uluslararası planda Türkiye komünist hareketinin örgütü olarak görülmesi gibi nedenlerle bu yeni oluşumlar, özellikle Maden-İş içindeki genç kuşak sendikacılardan pek rağbet görmeyeceklerdir. Üstelik bu konudaki soruya Mehmet Karaca'nın verdiği cevap TKP üyeliğinin legal bir partiye girilse bile bu partinin üzerinde bir

anlam ifade ettiğini göstermektedir. Karaca "etik olarak sorunlu olabilir ama o dönemde bu partilerden birine üye olsaydım bile aynı anda TKP'li olmaktan çekinmezdim" demektedir.[20] Kısacası Ertürk'ün sözünü ettiği toplantıda bulunmasalar da Maden-İş içindeki pek çok genç militan sendikacı için de TKP diğer siyasal oluşumlar karşısında daha çekici görünecektir. Ancak belirtilmelidir ki TKP'nin 1973-74'te henüz Atılım'ın ilk adımlarını atmakta olduğu bir süreçte, Eylül 1974'te, sonradan TKP'li olan ya da olmayan militan sendikacıların Maden-İş içindeki etkinliği söz konusudur ve bu etkinlik Maden-İş'in mevcut yönetimine muhalefette kendisini gösterecektir.

21. Maden-İş Kongresi'yle başlayan süreç

21. Maden-İş Kongresi'nde Türkler'e muhalefetten, TKP'ye yönelişe: Genç kuşak sendikacılar

21. Maden-İş Kongresi 10-13 Eylül 1974'te İstanbul Belediye Sarayı'nda toplanmıştır.[21] Seçimlerin ardından Kemal Türkler yeniden Genel Başkan seçilirken Yürütme Kurulu'nun diğer üyeleri Genel Sekreter olarak seçilen Mehmet Ertürk'ün yanı sıra Şinasi Kaya, Bahtiyar Erkul, Mehmet Karaca, Hüseyin Ekinci ve Hakkı Öztürk'ten oluşmuştur.[22]

Koç ve Koç, TKP'nin "DİSK'i ele geçirme operasyonunun", Maden-İş'te ve 21. Kongre'yle başladığını öne sürmektedir. Bu iddiaya göre, Kongre'ye Genel Sekreter olarak gelmiş olan Ruhi Yümlü seçilmemiş, Türkler, 20 tur boyunca aday gösterdiği Genel Başkanvekilleri Cavit Şarman ve Hilmi Güner'i de seçtirememiştir. Böylece, TKP'li olan Mehmet Ertürk, Bahtiyar Erkul ve Mehmet Karaca'nın Yürütme Kurulu'na girmesiyle Maden-İş'te TKP etkili olmaya başlamış ve bu tarihten itibaren Kemal Türkler de TKP'nin kontrolünde ve kullandığı bir sendi-

20 Mehmet Kararaca ile 28.10.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

21 Maden-İş, *Türkiye Maden-İş Sendikası XXI. Dönem Çalışma Raporu 1971-1974*, Maden-İş Yay., İstanbul, 1974, no. 5.

22 *Maden-İş* dergisi, "Büyük Kongremiz Sona Erdi", 25 Eylül 1974, sayı 47, s. 5.

kacı haline gelmiştir. Koç ve Koç'a göre bu süreçte belirleyici olan kişiyse "Maden-İş toplu sözleşme uzmanı, çok nitelikli bir örgütçü, deneyimli ve iyi yetişmiş bir beyin olan Toygun Eraslan'dır" ve Eraslan da Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin legale çıkma sürecinde siyasi kimliğini açıklamıştır.[23]

Koç ve Koç'un yukarıda yer verilen iddiaları, bu konunun sorulduğu tanıklarca doğrulanmamaktadır. Kongre'de Genel Sekreter olan Mehmet Ertürk, kendisinin bu dönemde TKP'li olmadığını ve ayrıca o tarihte TKP'nin Maden-İş Kongresi'ne etki edecek bir gücünün de kesinlikle bulunmadığını söylemektedir. Ertürk, kendisine katıldığı toplantılar hatırlatıldığında, sonuçta meselenin TKP yanlılığı ya da karşıtlığı olmadığını, kendisinin Parti'ye de daha sonra katıldığını ama TKP'nin Kongre döneminde etkin bir gücü bulunmadığını belirtmektedir. Türkler'in istediği isimleri seçtirememesini ise Ertürk, şöyle açıklamaktadır:[24]

> "Artık Maden-İş yönetimi tabandaki harketliliği kucaklayamayacak bir yapıya gelmişti. Bir bıkkınlık vardı uzun yılların getirdiği. Bir rahatlık da vardı gibime geliyor. Yani Maden-İş'in 27.000 üyesi vardı, aidat da ödüyordu. Herkesin rahatı yerindeydi. (Yöneticiler) yerinden kıpırdamıyordu. Bürodan çıkmıyorlardı ve, bölgelerde biz mücadele ediyorduk. Fakat bizim mücadelemize desteği yeterince alamıyorduk merkezden. Bu bizde merkezin artık değişmesi gerektiği sonucunu getirdi ve biz merkezi değiştirme kararı aldık. Bizim çok büyük bir ilişki ağımız vardı tabanda. Fabrika işgallerinde, grevlerde, eğitimlerde birlikte olduğumuz insanlar vardı. Bunlar da bölgenin en diri insanları. Bunlarla bir karar alıyorsan bu kararı uygulamak çok kolay olabiliyor. Ben bir hafta uyumadım o dönemde. Birinci bölge haricinde bütün bölgeler bizimle hareket etti."

21. Kongre'de Yürütme Kurulu'na giren ve bu dönemde Maden-İş 4. Bölge Temsilcisi olan Mehmet Karaca da Ertürk ile paralel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Karaca, Ertürk'ün sözünü ettiği nedenlerle yönetimin değiştirilmesi gerektiğine

23 Koç ve Koç, 2008, s. 211.

24 Mehmet Ertürk ile 21.07.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

kanaat getirdiklerini ve Türkler ile Şinasi Kaya dışındaki isimlerin yönetimden ayrılmasını öngördüklerini belirtmektedir. Karaca, iyi bir sendika lideri olan Türkler'i değiştirmeyi ise hiç düşünmediklerini, zaten isteseler de buna güçlerinin yetmeyeceğini bildiklerini vurgularken, Türkler tarafından aday gösterilip gösterilmediğini hatırlamadığı Ruhi Yümlü'nün yaşlanmış olduğu için zaten ayrılmayı deklare ettiğini ifade etmektedir. Karaca'ya göre Türkler'in kendisine değil ama çevresine bir muhalefet söz konusudur ve militan kadroların oluşturduğu bu muhalefet bir yandan da DİSK'in CHP'ye aşırı yakınlaştığı, "peşine takıldığı" düşüncesiyle rahatsızdır. Karaca söz konusu muhalefetin örgütlenmesi çalışmalarının içinde Ertürk ve kendisi dışında Cengiz Turan ve Selim Mahmutoğlu'nun da bulunduğunu ve o sırada hiçbir siyasal örgüte üyeliğin ya da bağlılıklarının olmadığını ama kapatılan TİP'in üyeleri olduklarını söylemektedir. Karaca aslında kendisinin yürütme kurulu üyeliğine aday olmadığını, Kemal Türkler ile yaşanan çekişme sırasında varılan uzlaşmayla Türkler'in yönetime girmesini istemediği Özer Er'in yerine yönetime girdiğini anlatmaktadır.[25]

Mehmet Karaca'nın Maden-İş Kongresi'nde birlikte muhalif hareketi organize ettiklerini söylediği isimlerden Selim Mahmutoğlu 1965'te Maden-İş'e girmiştir ve TİP üyesidir. Mahmutoğlu TKP üyesi olmamış, sonraki yıllarda, 1975'te Behice Boran'ın yeniden kuracağı TİP'in üyesi olmuştur. 1973'te göreve geldiği, Maden-İş'in Bursa Bölgesi Temsilcisi'yken iddasına göre TİP'li kimliği dolayısıyla içlerinde 21. Kongre'de birlikte olduğu arkadaşlarının da bulunduğu TKP'nin baskısıyla tasfiye edilmiştir. Mahmutoğlu, 21. Konge'de "işin *başını çekenler*(in)" Mehmet Ertürk, Mehmet Karaca, Cengiz Turan ve kendisinin olduğunu söyleyerek "*burada TKP yoktur*" demektedir. Mahmutoğlu'na göre Kongre'de TKP filan değil, hâlâ TİP havası vardır ve bir araya gelen muhaliflerin ortak rahatsızlıklarından biri de Türkler'in Halk Sektörü ve dolayısıyla CHP'dir.[26]

1966'dan itibaren Maden-İş içinde bulunan, 1976'da Ertürk

25 Mehmet Karaca ile 18.10.2008'de gerçekleştirilen görüşme.

26 Selim Mahmutoğlu ile 24.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

tarafından Genel Sekreter yardımcılığına getirilen ve 1974'te TKP üyesi olduğunu söyleyen Kemal Daysal ise TİP sonrasında bir arayış olduğunu ancak bunun ilk emarelerinin 1970 yılında TİP içinde de başladığını vurgulamaktadır. Daysal kendisinin 1974'te TKP üyesi olduğunu ama birçok ismin 1977 sonrasında üye olduğunu söylemektedir. Ancak Daysal da 21. Kongre'de TKP etkisi olduğunu reddetmektedir. Daysal'a göre de 21. Kongre'de TKP olmadığı gibi hâlâ TİP havası vardır.[27]

Yukarıda belirtildiği üzere, Koç ve Koç'un, 21. Kongre'yle başlayan süreçte belirleyici kişi olarak gösterdiği isim, Toygun Eraslan'dır. Çalışma kapsamında Toygun Eraslan ile de görüşülmüştür. Maden-İş'te çalışmak için bireysel çabasıyla önce Şinasi Kaya, sonra da Hilmi Güner ile görüştüğünü, her iki ismin de Maden-İş'te çalışmasına sıcak baktığını, giriş işlemlerinin Güner tarafından hızlandırıldığını belirten Eraslan, Maden-İş'e Haziran 1973'te girdiğini ifade etmektedir. Eraslan, kendisinin, aslında Veysi Sarısözen ile birlikte TKP Dış Büro ile ilk teması kurmak üzere yurt dışına çıkması kararlaştırılan iki isimden biri olduğunu ancak zorunlu olmadıkça illegaliteye çekilmeyi doğru bulmayan biri olarak, yurt dışına çıkmak yerine Maden-İş'te çalışmayı tercih ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte Eraslan, Maden-İş'te çalışmaya başladığında üyeliği çok sonra gerçekleşse de TKP ile bağının zaten bulunduğunu vurgulamaktadır. Ancak Eraslan da 21. Kongre'deki muhalefetin TKP'nin etkinliği olmadığına işaret etmektedir. Kemal Türkler'in de elindeki mevcut kadroyla devam edemeyeceğini gördüğünü belirten Eraslan 21. Kongre'ye ilişkin olarak şu bilgiyi vermektedir:[28]

> "Mevcut durumun gidişatını Kemal Türkler de seziyor, çok iyi bir sendikacıdır. Yani bu kadroyla bu işlerin artık gitmeyeceğini, sendikanın bu çizgisiyle bunun altından kalkılamayacağının bilincinde. Fakat hepten de yakayı ele vermemek için kendi sübap taşlarının olmasını istiyor. Ertürkler, sendi-

27 Kemal Daysal ile 17.01.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

28 Toygun Eraslan ile 13.01.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

kal harekette sivrilen ve –ifade çok doğru değil ama– devrimci bir sendikacılık isteyen bir grup. Yani bunlar Parti'yle bağlarının olup olmamasının ötesinde sendikacılıkta sivrilen insanlar, böyle geldiler."

1972'de Maden-İş'in örgütlü olduğu Grundig fabrikasında baştemsilci, 1977'de Maden-İş Genel Yönetim Kurulu üyesi ve aynı zamanda TKP üyesi de olan Suat Esinsel, 12 Mart'tan sonra CHP'nin güçlendiği bir ortamda, diğer sol hareketlerin de güçlendiğini, ancak 12 Mart'ta TİP'in yediği darbeden sonra, sisteme güvenmeyen, yeraltında faaliyet göstermek isteyen eğilimin güçlendiğini söylemektedir. Esinsel'e göre, sonraki dönemde TKP'nin etkinlik kazanmasında bu koşulların önemli ölçüde payı olmuştur. Esinsel kendisinin de içinde olduğu genç kadroların, fetiş düzeyde illegaliteye, yeraltına çekilmeye sıcak baktıklarını, bu süreçte kendisinin TKP'ye yöneldiğini söylemektedir. Bununla birlikte Esinsel de 21. Kongre'de TKP'nin o günkü durumu itibariyle bakıldığında delegeler üzerinde belirleyici gücünün olmadığını belirtmektedir. Esinsel, birbirinin içine geçen süreçler olsa da asıl 1946'lardan beri sendikacılık yapan kuşakla alttan gelen militan işçi ve sendikacılar arasındaki bir mücadelenin söz konusu olduğu üzerinde durmaktadır.[29]

Önceki bölümlerde kendisinden söz edilen ve hatırlanacağı üzere 1969'da Maden-İş'e üye olduktan sonra 1971'de Genel Yönetim Kurulu'na giren, 1976'da da TKP üyesi olan Yakup Erdem de, TİP'in kapatılmasıyla yalnızca sonradan TKP'ye katılanların değil, herkesin bir arayışa girdiğini ifade etmektedir. Ancak Yakup Erdem de 21. Kongre'deki muhalefetin oluşması ve seçimde başarılı olmasında TKP'nin bir payı olmadığını söylemektedir. Bu muhalefetin örgütlenmesinin mimarı Erdem'e göre Mehmet Ertürk'tür ve Ertürk'ün öncülüğündeki muhalefet kongre çalışmasını çok iyi planlamıştır. Öyle ki, Türkler ve Şinasi Kaya dışındaki yönetimin değişmesini istemekle birlikte muhalefet her olasılığa da hazırlıklıdır. Örneğin seçim mücadelesi sırasında Türkler'in yeniden aday olmak istememesi ha-

29 Suat Esinsel ile 17.04.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

linde genel başkanlık için de isim belirlenmiş, gerekli çalışmalar yapılmış ve Türkler'in istifası halinde Bahtiyar Erkul'un genel başkanlığa getirilmesi kararlaştırılmıştır.[30] Mehmet Ertürk, Türkler'in istediği isimleri seçtiremeyince istifa resti çektiğini, kendilerinin de bu resti görerek hemen delegasyona Bahtiyar Erkul ismini verdiklerini, Türkler'in durumun ciddiyetini görünce vazgeçtiğini ve kendisini genel sekreter olarak önerdiğini ve uzlaşmanın böylelikle sağlandığını belirtmektedir.[31]

1970'lerin başında Maden-İş'in örgütlü olduğu Singer fabrikasında çalışırken Maden-İş üyesi, 1975'te Maden-İş 4. Bölge Temsilcisi ve aynı yıl TKP üyesi olan ve Eylül 1977'den itibaren de Maden-İş Yürütme Kurulu'na girerek 1980'de Genel Sekreterlik'e gelen Halit Erdem de, yukarıdaki tanıklıklara benzer yorumlarda bulunmaktadır. Erdem, kendisinin 12 Mart öncesi Maocu bir grubun üyesi olduğunu, 12 Mart sırasında askerlik yaptığını, 1972'de askerden dönerek Singer'de çalışmaya başladığı sırada örgütlenmek için bir arayışa girdiğini belirtmektedir. Ancak Erdem, kesin bir dille 21. Maden-İş Kongresi'nde "TKP'nin duhulü yoktur" demekte ve 21. Kongre'de yaşanan değişimin işçi ve sendika tabanındaki birikimin yarattığı dinamikle ilgili olduğunu sözlerine eklemektedir.[32]

1974'te Magirus fabrikasında baştemsilci, 1975'te Maden-İş 1. Bölge Temsilcisi ve 1977'de Maden-İş Yürütme Kurulu üyesi olan ve aynı yıl TKP üyeliği gerçekleşen Murat Tokmak, 1974 Kongresi sürecinde kongre delegesi olduğunu söylemektedir. Tokmak, 1. bölgede kendilerinin o dönemde Mehmet Ertürkler'e muhalif olduklarını ve Bölge'yi 25 delegeyle temsil ettikleri Kongre'yi Bölge Başkanı Ergun Erdem de dahil olmak üzere, bir delege haricinde terk ettiklerini vurgulamaktadır. Murat Tokmak, Ertürk ve ekibiyle sonradan yakınlaştıklarını ifade etmekte ve Kongre sırasında da TKP'liliğinin söz konusu olmadığını anlatmaktadır.[33]

30 Yakup Erdem ile 05.02.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

31 Mehmet Ertürk ile 27.07.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

32 Halit Erdem ile 26.05.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

33 Murat Tokmak ile 08.04.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

Bu noktada, hem dönem içinde ve hem de 1980 sonrasında TKP'nin önemli isimlerinden biri olan Nabi Yağcı'nın da, 1974'te Türkler'e Maden-İş içinden bir muhalefet olduğunu, bölge ve fabrikalarda belli ölçülerde çalışılsa da, TKP'nin daha çok İbrahim Güzelce'nin 1975'te DİSK'e gelmesiyle etkili olmaya başladığını söylediği belitilmelidir.[34] Ayrıca, 1975-1980 arasındaki dönemde DİSK'e bağlı Teknik-İş ve Bank-Sen sendikalarında bölge temsilciliği görevinde bulunan, 12 Mart günlerinde Parti'yi arayan ve 1974'te üye olan, TKP sürecindeki tanıklığını ve anılarını topladığı *Fırtınada Yürüyüş*[35] kitabının yazarı Şeref Yıldız da 1974 sonbaharına kadar TKP'nin etkinliğinin olmadığını, ilk ilişkilerin bu tarihten sonra kurulmaya başladığını, 21. Kongre'de TKP etkinliğinin olmayacağını vurgulamaktadır.[36]

Sonuç olarak yapılan bütün görüşmeler 1974 Maden-İş Kongresi'ndeki muhalefetin oluşması ve başarısında TKP'nin bir etkisi bulunmadığını, birçok ismin dönem içinde henüz TKP'li dahi olmadığını göstermektedir. Bu noktada TKP'liliğin legal bir partideki gibi üyelik fişi doldurularak kazanılan bir unvan olmadığının altı çizilmelidir. Üyelikleri çok sonra gerçekleşen birçok ismin, TKP içinde çalıştıkları, TKP'li olarak görüldükleri ve kendilerinin partililiği konusunda bir kuşku bulunmadığı açıktır. Görüşmeler yapılırken üyelikle ilgili de bilgi alınmakla birlikte, bu anlamda üyeliğin gerçekleşmesinden öte TKP'liliğin gerçekleşmesine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Dolayısıyla 21. Kongre'de TKP'nin etkinliğinin TKP'lilik boyutu üzerinden anlaşılmaya çalışılmasında önemle üzerinde durulan nokta, örgütlü bir çalışma içinde olunup olunmadığı konusudur ve görüşmelerden çıkan sonuç olumsuzdur. Elbette Toygun Eraslan veya Kemal Daysal gibi görece daha erken dönemde TKP'lilikleri gerçekleşmiş isimler mevcuttur ve örneğin Eraslan kongrede bulunmuş, yaşanan çekişme sırasında Şinasi Kaya ile de görüşmüştür. Ancak Eraslan'ın görüşmesi TKP adına veya TKP için yapılan bir görüşme değildir, kişiseldir. Zaten

34 Nabi Yağcı ile 21.05.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

35 Bkz. Şeref Yıldız, *Fırtınada Yürüyüş*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2008.

36 Şeref Yıldız ile 19.02.2011 tarihinde yapılan görüşme.

gerek Eraslan ve gerekse Daysal da Kongre'de yaşananın tabandan gelen işçi ve genç sendikacı kuşağının mevcut yönetimi değiştirmesi olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışma açısından bu durumun önemi, 12 Mart sürecinde TİP'in kapatılması ve solun önemli ölçüde sindirilmesine rağmen Maden-İş tabanındaki militan, sol kadroların varlığını sürdürmesidir. Bu kadrolar, 1974 Eylül'ünde TKP veya başka bir siyasal örgüt tarafından örgütlenmeleri nedeniyle değil, kendi dinamikleriyle Maden-İş yönetimini değiştirecek kadar etkinleşebilmişlerdir ve söz konusu kadroların büyük kısmı TİP deneyimini ya da iklimini yaşamıştır. Bir başka deyişle TİP ve DİSK kurucusu sendikacıların, sendikalarını TİP'e açmaktaki isteksizliklerine rağmen en azından DİSK'in en büyük sendikası Maden-İş örneğinde, TİP yıllarında sağlanan politik bilincin de etkisiyle Türkler'e rağmen yönetim değişikliği yapabilecek kadar güçlenen genç militan işçi ve sendikacı kuşağı vücuda gelmiştir.

Ancak öte yandan, bu kuşağın 21. Kongre'deki temsilcilerinin Selim Mahmutoğlu gibi sonradan 2. TİP'e katılan istisnalar haricinde büyük çoğunluğu, kısa süre içinde TKP'ye yönelmeye başlamıştır. Öyle ki, örneğin Selim Mahmutoğlu, 21. Kongre sırasında TKP'li olmadığını bildiği Mehmet Ertürk'ün Aydın Meriç ile birlikte 6 ay kadar sonra kendisine geldiğini ve üstü kapalı biçimde kendisine TKP üyeliği teklif edildiğini ancak kendisinin "TİP mesuliyetini önemsiyorum ve bunun korunması gerektiğini düşünüyorum" diyerek bu teklifi reddettiğini söylemektedir.[37] Mehmet Ertürk de bu görüşmeyi doğrulamaktadır.[38] Görüşmeler, TKP'ye yönelişin sebeplerine ilişkin de aydınlatıcı sonuçlar vermiştir. Öncelikle belirtilen hususlardan biri, 21. Kongre'de TKP'nin etkinliğinin olmamasının ona karşı olunduğu anlamına gelmediğidir. Tersine tarihi geçmişi, uluslararası komünist hareketin üyesi oluşu ve legal siyasete inancın kalmadığı buna karşılık illegalitenin çekici göründüğü koşullardaki çekiciliği ile TKP, Mehmet Karaca örneğindeki gibi, diğer örgütlenmeler yanında genç sendikacıların gözün-

37 Selim Mahmutoğlu ile 24.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

38 Mehmet Ertürk ile 28.02.2011'de gerçekleştirilen görüşme.

de ayrıcalıklı bir konum kazanmaktadır. Üstelik Ertürk örneğindeki gibi Parti aranmaktadır ve yine Ertürk örneğindeki gibi Parti'nin Türkiye'deki en üst düzey yöneticileri olacak isimlerle dönemin hızla değişen koşullarına göre uzunca sayılabilcek bir süreden beri bir tanışıklık ve hatta iç içelik söz konusudur. 21. Kongre'nin yapıldığı haberini veren *DİSK Dergisi*'nde artık görevi almış olan Aydın Meriç'in "Makine Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi" sıfatıyla, "II. Sanayi Kongresi Yaklaşırken" başlığıyla bir yazısının yayınlanması da bu açıdan anlamlıdır.[39] Ayrıca Parti, kendisi henüz etkinlik kurmuş olmasa da 4. sayısı çıkan aylık yayın organı durumundaki *Ürün*'de 21. Kongre'deki muhalefeti destekleyen ve alınan sonucu öven bir yazı da yayınlamıştır.[40] Aslında TKP'nin o günkü çok az sayıdaki yöneticisinin[41] bu açıdan akıllıca bir taktik izledikleri de söylenebilir. Etkinliklerinin olamayacağı bir kongrede güç gösterisine girmek için bir neden yoktur. Kaldı ki muhaliflerin içinde kendilerine katılmayacak olan Selim Mahmutoğlu gibi isimler de vardır. Bu sırada muhtemelen öncelikli olan mevcut yönetime karşı muhalefetin başarılı olmasıdır. Muhalif olan sendikacı arkadaşlarıyla yan yana olmak ve onlara destek belirtmek bu aşamada yapılması gereken yeterli bir hareket olarak düşünülmüş olmalıdır.

Sonuç olarak Eylül 1974 itibariyle TKP, Maden-İş'in yönetimine giren genç kuşak sendikacılar başta olmak üzere DİSK'te mevzi kazanmak noktasında oldukça uygun koşullara sahiptir. TKP'nin başarısı, –her ne kadar çalışılmaya başlansa da– tabanda da işçileri ya da Maden-İş'teki üst düzey sendikacıları –ki bunları zaten etkilemesi mümkün değildir– örgütlemesinde değil yeni dinamiği temsil eden ve sendikaları içinde yükselmekte olan militan genç kuşak sendikacıları kazanmasındadır. Atılım'ın DİSK ayağı için artık süreç başlamıştır.

39 Aydın Meriç, "II. Sanayi Kongresi Yaklaşırken", *DİSK Dergisi*, Ağustos-Eylül 1974, sayı 12-13, s. 22-24.

40 *Ürün*, "Maden-İş 21. Genel Kurulu", Ekim 1974, sayı 4, s. 4-10.

41 Hatırlanacağı üzere Aydın Meriç, 1976 gibi bir tarihte bile TKP'nin üye sayısının ellinin altında olduğunu belirtmektedir. Bkz. H Erdal (Aydın Meriç), 1983, s. 7.

Türkler ile TKP'nin CHP tercihinde buluşması: Farklı nedenlerle aynı tercihler

Maden-İş 21. Kongresi sonrasında yayınlanan, muhalefete verdiği desteği gösteren ve bir süre sonra TKP'nin yayın organı haline gelen *Ürün*'ün 4. sayısındaki makalede, Maden-İş ve dolayısıyla DİSK yönetimi, DİSK'i CHP'lileştirmekle suçlanmaktadır. Suçlamanın gerekçelerinden biri, CHP'ye yakınlığıyla bilinen bağımsız Petkim-İş Sendikası'nın DİSK'e katılmasının ve sonra da Kimya-İş ile birleştirilmesinin gündeme gelmesi ve bu nedenle Kongre'de Petkim-İş Başkanı Mehmet Kılınç ile Kimya-İş Başkanı Dinçer Doğu'nun Türkler tarafından yan yana oturtulmasıdır. Mehmet Kılınç'ın Kimya-İş'in kendi sendikasına katılmasını istediği, buna karşılık ilkeli davranan Kimya-İş yöneticilerinin yeni bir sendikada birleşilmesini ve Kılınç'ın genel başkan olmasına karşılık 5 kişilik yürütme kurulunun üç üyesinin Kimya-İş'ten olmasını önerdiklerinin belirtildiği makalede DİSK yönetimi bu konudaki tavrı nedeniyle, DİSK'i CHP'lileştirmekle şöyle suçlanmaktadır:[42]

> "(...) İşçilerin ekonomik kavgaları yanında siyasal mücadele de vermesi gerektiğini ve bu ikisinin ayrılmaz bir bütün olduğunu her zaman savunmuş Dinçer Doğu, DİSK üyesi bir sendikanın da genel başkanı olduğunda şüphesiz genel kurula şeref konuğu olacaktı. Ama Petkim-İş Genel Başkanı'nın orda işi neydi? Kemal Türkler ve mesai arkadaşları ne yapmak istiyorlardı. (...) Kimya-İş'in teklifleri Mehmet Kılınç tarafından kabul edilmemiş ve birleşme olmamıştı. Bütün bu olanlardan Kemal Türkler ile diğer yöneticilerin haberi vardı. Kemal Türkler genel kurulda Mehmet Kılıç'a söz verirken onu delegelere "çok yakında DİSK'e katılacak olan Petkim-İş başkanı olarak" takdim ediyordu. Bunun anlamı açıktı. CHP ve Halk Sektörü karşısında Konfederasyonun tutarsız fikirlerini benimsemeyen Dinçer Doğu harcanacaktı."

42 *Ürün*, Ekim 1974, sayı 4, s. 5-6.

Söz konusu makalede ayrıca, Dinçer Doğu gibi DİSK yönetimi ile açık çelişkisi olduğu için Konfederasyon'dan atılmak istenen bir başka kişinin de "siyasal partisi ne olursa olsun", devrimci bir sendika olan Basın-İş'in Başkanı Burhan Şahin olduğu belirtilmektedir. Ancak makaleye göre Kongre, bütün bu "DİSK'i CHP'lileştirme ve giderek sarılaştırmaya yönelen tutumlara karşı muhalefetini" ortaya koymuş ve DİSK'i CHP'lileştirmek isteyen yönetici kliği tasfiye etmiştir.[43]

Görüldüğü gibi Ekim 1974 itibariyle *Ürün*, DİSK'in tasfiye edilen yöneticilerini DİSK'i CHP'lileştirmekle suçlarken, Dinçer Doğu'yu ve Haziran 1974'te kurulmuş olan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin (TSİP)[44] üyesi Burhan Şahin'i[45] "partisi ne olursa olsun" savunmaktadır. Ancak TKP'nin bu konudaki tutumu çok farklıdır. Yukarıda belirtildiği üzere, DİSK içindeki sendika kadrolarının kendisine yöneldiği ve hızlı bir örgütlenme sağladığı bir süreçte TKP, Mayıs 1975'te toplanacak DİSK 5. Kongresi'ne doğru gidilirken kendi dışındaki sosyalist örgütlenmelere karşı sert bir tutum takınmıştır. Nitekim *Atılım*'ın Ocak 1975 tarihli sayısında, "DİSK ve gerçek sendikacılık" başlıklı bir yazıda bu kez, TSİP ve Dinçer Doğu'nun, kurulduğunda üye olacağı 2. TİP'e yönelik hazırlıklar hedef alınmakta ve sendikacılar uyarılmaktadır. Yazıda, DİSK ve bağlı sendikaların 10 Ocak'ta DİSK'in genel politikalarını belirlemek ve 5. Kongre hazırlıklarını yapmak üzere toplandıkları ve toplantıdan sızan haberlerden anlaşıldığına göre, DİSK içinde CHP politikası izlemek isteyen ya da yeni bir işçi partisi kurulmasını savunan farklı eğilimlerin olduğunun duyulduğu belirtilmektedir. Söz konusu yazının devamında, sınıf savaşının iki dayanağı olduğu, bunlardan birinin öncü politik örgüt, diğerinin de sendikal planda sınıf savaşını yürüten sendika olduğu vurgulanmakta ve ardından şu uyarılarda bulunulmaktadır:[46]

---

43 *Ürün*, Ekim 1974, sayı 4, s. 7, 10.

44 Aydınoğlu, 2007, s. 285.

45 Koç ve Koç, 2008, s. 392.

46 *Atılım*, "DİSK ve gerçek sendikacılık", Ocak 1975, yıl 2, sayı 1(13), s. 6.

"Türkiye'de işçi sınıfının öncü politik örgütü Türkiye Komünist Partisi'dir.(...) İşçi sınıfının politik ve sendikal öz örgütlerinin birbirleriyle dayanışarak, yardımlaşarak burjuvaziye karşı sınıf savaşını uyumlu biçimde yürütmeleri, işçi sınıfının burjuvaziye karşı sınıf savaşında üstün gelmesinin başlıca koşuludur. (...) Bazı DİSK yöneticileri TİP yönetiminde görev almış olmalarına rağmen, bugün bir burjuva partisi olan CHP'ne yamanmak, TSİP gibi ayrılıkçılara yanaşmak, yahut yeni bir işçi partisi kurarak sendikal niteliklerini yitirmek ve bir yandan da işçi hareketini bir daha parçalamak eğilimini gösteriyorlar."

Görüldüğü gibi uyarılar tehditkâr bir tondadır ve örneğin *Ürün*'de Ekim 1974'te "devrimci bir sendikanın" yöneticisi olarak savunulan Burhan Şahin ayrılıkçılık suçlamasıyla, Dinçer Doğu ise sendikal niteliklerini yitireceği tehdidi ve işçi hareketini parçalama suçlamasıyla karşı karşıyadır.

Her ne kadar TKP'nin CHP'ye yönelik yukarıdaki söylemi eleştiri yüklüyse de, aşağıda değinileceği üzere TKP ve TKP'li sendikacıların, 5. Kongre sürecinde ve sonrasında, DİSK'ten tasfiye edilen kendi dışındaki sosyalist kesimlere karşı CHP'li ya da CHP'ye yakın sendikacılarla birlikte hareket ettikleri açıktır. Bu olgunun bir nedeni, TKP'nin kendi devrim stratejisiyle ilgilidir. TKP Ulusal Demokratik Cephe olarak adlandırdığı devrim stratejisi içinde CHP'yi de UDC'nin içinde görmektedir. Aslında CHP'ye ilişkin bu konumlandırma yeni de değildir. Örneğin 1973 Atılım'ı sırasında TKP 1. sekreteri olan İsmail Bilen, Mart 1965'te *Yeni Çağ*'daki "Demokratik Milli Cephe" başlıklı bir makalesinde, Demirel Hükümeti'ni hedef alarak, demokratik milli cephenin, kökü dışarıda hükümete karşı olan partiler, öğrenci birlikleri gibi bütün demokratik güçlerin dayanışmasıyla yürütülebileceğini öne sürmekte ve CHP konusunda da şu görüşlere yer vermektedir:[47]

"(...) CHP (...) büyük bir güçtür. (...) CHP tek başına aşırı gerici güçlerin, partilerin ve bunları destekleyen Amerikan bas-

47 S. Üstüngel (İsmail Bilen), "Demokratik Milli Cephe", *Yeni Çağ*, Mart 1965, sayı 3, s. 273-274.

kısını önleyecek güçte değildir. Onun sağ kanadında tutucu, demokratik güçlere yan bakan, şu veya bu ölçüde gericilerle bağlı olan, onlarla iyi geçinmek isteyen güçler vardır. Bu gibilerin tutumlarını millete göstermek, ilerici, anti-emperyalalist, demokratik güçlerin dayanışmasını sağlamlaştırır. (...) CHP Atatürk ilkelerinden vazgeçmediğini belirttiğine, bugünkü eli kanlı hükümetin karşısında olduğuna göre, halkımızın bağımsızlık, demokrasi, barış savaşına, anti-emperyalist savaşına katılmak orada yerini almak zorundadır."

Bilen'in yukarıda verilen düşüncelerine paralel düşünceler Şubat 1975 tarihli *Atılım*'da da yer almaktadır. 1974'te dağılan CHP-MSP koalisyonundan sonra hükümet bunalımının başgösterdiği, Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından atanan Sadi Irmak Hükümeti'nin güvenoyu alamayarak düştüğü[48] ve AP, MHP, MSP ve CGP'nin Milliyeçi Cephe hükümeti kurmak istediklerini açıkladıkları bir dönemde,[49] *Atılım*'da yayınlanan TKP bildirisinde, şu satırlar göze çarpmaktadır:[50]

> "Emperyalizmin dayanağı işbirlikçi burjuvazi halkımıza karşı faşist saldırıya geçti. Harp açtı. Bu kanlı saldırı, yalnız işçilere, sendikalara, komünistlere, yutsever gençlere, subaylara değil, burjuvazinin, liberal koluna, CHP'nin demokratik sola açılan kanadına da yöneliktir. Ortak düşman açıktan açığa, kendini ortaya koyuyor. Bütün ulusa meydan okuyor. Açık faşizme gidiyor. (...) Öte yandan anti-emperyalist, anti-faşist hareket yeni güçler katılıyor, hareket genişliyor ve daha yüksek bir aşamaya ulaşıyor. Bugün bu aşamada ulusal demokratik cephe birliği için somut koşullar meydandadır."

Atılım'ın Mart 1975'teki sayısında da "ihanet cephelerinin saldırıları"nın CHP ve CHP üyelerine de yöneleceğinden söz edilerek CHP'liler daha aktif ve tutarlı eylemlere çağrılmaktadırlar.[51]

---

48 *Milliyet*, 30.11.1975.

49 *Milliyet*, 08.01.1975; sonunda 12 Nisan 1975'te MC partileri hükümeti kurmuştur. Bkz. *Milliyet*, 13.04.1975.

50 *Atılım*, "Bildiri", Şubat 1975, yıl 2, sayı 2(14), s. 1.

51 *Atılım*, "Demokratik Hükümet Sorunu", Mart 1975, yıl 2, sayı 3(15), s. 5.

TKP'nin CHP'yi UDC içinde görürken bir yandan da dönem içinde legale çıkabilmek için Ceza Yasası'nın 141 ve 142. maddelerinin kaldırılmasını istediği ve bu konuda CHP'ye yönelik bir beklentisi olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim bu beklenti örneğin, Nisan 1974 tarihli *Atılım*'da Ecevit'in başbakan olduğu bir dönemde dile de getirilmiştir.[52]

CHP'yi UDC stratejisi içinde cephenin bir unsuru olarak gören TKP, söylem düzeyinde her ne kadar "bütün anti-faşist anti-emperyalist güçlerin" birliğinden söz etse de, yukarıda alıntılanan açıklamasında ortaya koyduğu üzere, kendisini "işçi sınıfının öncü politik örgütü" olarak görmesi nedeniyle, aynı iddiaya sahip ya da namzet diğer sosyalist parti ya da örgütlere karşı açık tavır almıştır. TKP dışındaki örgütlenmelere mensup DİSK içindeki sendikacılar açısından bu tavrın anlamı, yukarıda yer verilen TKP uyarısında belirtildiği gibi, ayrılıkçılıkla, sendikal nitelikleri yitirmekle vs. suçlanmak ve tasfiye edilmektir. Aşağıda değinileceği üzere, Dinçer Doğu örneğindeki gibi söz konusu tasfiyelerde de, TKP'li ve CHP'li sendikacılar birçok durumda birlikte hareket etmişlerdir.

TKP'nin CHP'ye yönelik tercihine karşılık, Kemal Türkler'in CHP tercihininse daha az karmaşık olduğu söylenebilir. Türkler'in kendi ideolojik duruşu bir yana,[53] TİP deneyiminden sonra sosyalist siyasetlerin bölündüğü ve kutuplaştığı bir süreçte, DİSK'in de bu siyasetlerin çatışma ve mücadele alanı olmasını istemediği düşünülebilir. Öte yandan aynı dönemde Ecevit ile birlikte CHP'nin daha sol bir siyaset izlemeye başlaması ve adı geçen partiye yakın olan CHP'li Abdullah Baştürk'ün başkanlığındaki Genel-İş gibi sendikaların Türk-İş içindeki mücadeleyi kaybederek DİSK'e doğru yönelmeleri de Türkler tarafından dikkate alınmış olmalıdır. Bu noktada bu yönelişin yalnızca söz konusu sendikaların Türk-İş içindeki mücadeleyi kaybetmeleriyle sınırlı olmadığı vurgulanmalıdır. Sonuçta CHP'nin sol si-

52 *Atılım*, "Yasak Kalkmalıdır", Mart 1974, sayı 4, s. 4.

53 Mehmet Ertürk, bu konuda Kemal Türkler'in "gönlü CHP'deydi" iddiasındadır. Mehmet Ertürk ile 09.11.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme; hatırlanacağı üzere Mehmet Karaca da benzer düşüncededir. Mehmet Karaca ile 18.10.2008'de gerçekleştirilen görüşme.

yaset izlemesinin bir nedeni de kendi solundaki siyasetlerin canlanmasıdır. Hem bu olgu hem de DİSK'in merkezi durumda olduğu sosyal hareketin yükselişi, söz konusu sendikaların tabanlarının DİSK'e yönelmelerine ve dolayısıyla yöneticilerin de DİSK tercihinde etkili olmuştur denebilir. Nitekim Dinçer Doğu bu olgu üzerinde önemle durmaktadır:[54] Ancak Türkler'in, bu yönelişin merkezi durmundaki DİSK'in kendi içinde politik olarak parçalı olmasını istemediği söylenebilir. Nitekim bütün bu gelişmelerin yaşanmaya başladığı dönemde, Haziran 1974'te TSİP'in kurulmasına Türkler'in tepkisi, TRT'ye demeç vererek "DİSK'in kurulan ve kurulacak olan partilerle hiçbir ilişkisinin" bulunmadığı şeklindedir.[55]

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, Türkler'in dönemin başında, TKP'nin DİSK içinde varlık kazanmakta olduğunu bildiğine yönelik hiçbir bulguya rastlanmadığı belirtilmelidir. Bu açıdan en azından başlangıçta, Maden-İş Kongresi'nde Maden-İş yönetimine gelen muhalefetin sonradan hızla TKP'ye yönelen bölümünün diğer sosyalist siyasetlere mesafeli yaklaşımını, Türkler kendi tercihine yakın bulmuş olmalıdır. Bu yönelişi sezdiğinde veya öğrendiğindeyse, tasfiye etme gücüne sahip olmadığı bir hareketle çatışmak yerine diğer sosyalist siyasetleri tasfiyede aynı harekete dayanmış olması muhtemeldir.[56] Üstelik 1975 öncesi pek bilinmeyen bu birlikteliğin Türkler'in CHP'ye desteği ve CHP'li sendikacıların DİSK'e yönelmesinde bir sorun yaratmadığı tersine tasfiyelerde DİSK'e katılan CHP'li sendikacılarla birlikte hareket edildiği belirtilmelidir.

---

54 Dinçer Doğu ile 20.06.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

55 DİSK Ajansı, 25.06.1974.

56 Bu arada Türkler'in avukatlığını yapmış olan Rasim Öz, 1970'lerin sonlarında TKP'nin Türkler'e üye olmasını kendi kanalıyla önerdiğini, ancak kendisinin bu öneriyi Türkler'e iletirken kişisel olarak doğru bulmadığını söylediğini ve Türkler'in de aynı düşünceyi paylaştığını ve üyeliği kabul etmediğini öne sürmektedir. Rasim Öz ile 08.10.2008 tarihinde gerçekleştirilen görüşme. Ancak Öz'ün bu iddiası yapılan diğer görüşmelerde doğrulanamamıştır.

TKP'nin DİSK yönetimine yerleşmesinde tartışmalı bir öykü: İbrahim Güzelce'nin DİSK'e dönüşü

DİSK 5. Kongresi'ne doğru gidilen bir süreçte İbrahim Güzelce DİSK Genel Sekreterliği'nden ayrılarak yurt dışına gitmesinden yaklaşık 7 yıl sonra Türkiye'ye dönerek aşağıda değinileceği üzere 5. Kongre'de yeniden Genel Sekreter olmuştur. Nabi Yağcı örneğinde olduğu gibi, birçok kişiye göre TKP'nin DİSK içindeki örgütlenmesi asıl olarak İbrahim Güzelce'nin DİSK'e yeniden gelişiyle başlamıştır. Ancak Güzelce'nin DİSK Genel Sekreterliği'ne neden ve nasıl geldiği bugün de tartışma konusudur.

Mehmet Karaca kendisiyle yapılan görüşmede Güzelce'nin gelişi hakkında şunları söylemektedir:[57]

> "Biz bir arayış içindeydik. DİSK'in Kongresi'ni bekler durumdaydık. DİSK genişlemeye başlamıştı. Sosyal demokrat sendikacılar DİSK'e gelmeye başlamışlardı. DİSK'in yönetim kadrosunu da buna göre oluşturmak gerekiyordu. Maden-İş Yürütmesi olarak bizde şöyle bir anlayış vardı. Maden-İş'i değişikliğe uğrattık, DİSK'i de değiştirmek lazım, aktif hale getirmek lazım şimdi de. Ama DİSK'teki yapı biraz daha farklıydı, sosyal demokratlar daha etkinlikte olacaktı yeni gelen sendikalarla birlikte. Dolayısıyla DİSK'te Maden-İş'teki gibi istediğimiz bir yönetim oluşturma şansımız yoktu ama diğer sendikalarla bir uzlaşma sağlanabilirdi. Böyle bir anlayıştayken, Kemal Sülker yerine daha aktif, dinamik bir genel sekreter lazım diye düşünüyorduk. Bunu Türkler'e ifade ettik Maden-İş Yürütme Kurulu'nda. Türkler de bunu başka yerlerden duymuş olacak ki 'peki kim olsun genel sekreter' dedi. Bizim Bahtiyar Erkul atıldı dedi ki 'başkan İbrahim Güzelce olmaz mı, hem DİSK'in kurucusu' dedi. Biz Güzelce'yi tanımıyoruz. Almanya'da DGB'de (Alman Sendikalar Birliği) çalıştığını biliyoruz. Kemal Bey şöyle bir düşündü 'ya gelmez O' dedi. Bahtiyar, 'başkan biz bir teklif edelim belki gelir' dedi. Bahtiyar da Gü-

57 Mehmet Karaca ile 18 Ekim 2008'de gerçekleştirilen görüşme.

zelce'yi İzmir'de SADA döneminden tanıyor. Bizim yanımızda Kemal Bey Güzelce'ye açtı telefonu söyledi. Kemal Bey 'kongreye gidiyoruz, arkadaşlar senin görev almanı istiyorlar'. İkisi telefonda tartışırken 'sen buraya gel de konuşalım' dedi Türkler. Güzelce kalktı geldi."

Koç ve Koç, Karaca'nın Güzelce'nin gelişiyle ilgili olarak yukarıda alıntılanan ve daha önce de dile getirmiş olduğu açıklamasının gerçeği yansıtmadığı, yaşananın 1973'te programlanan ve 1974 Maden-İş Kongresi'nde ilk adımı atılan bir TKP operasyonu olduğu düşüncesindedir.[58] Daha önce de belirtildiği üzere, çalışma kapsamında yapılan görüşmeler, 1974 Maden-İş Kongresi'ndeki muhalefetin oluşmasında ve yönlendirilmesinde TKP'nin belirleyici bir rolü olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Güzelce'nin gelişinde de TKP'nin bir etkisi olmadığını hele Güzelce teklifinin neredeyse spontan biçimde Bahtiyar Erkul tarafından önerildiğini düşünmek de mümkün görünmemektedir. Zira aşağıda değinileceği üzere Güzelce'nin Mayıs 1975'teki 5. Kongre ile genel sekreter olmasından kısa süre sonra Temmuz 1975'te TKP'nin Türkiye'deki sorumlusu Aydın Meriç genel sekreter yardımcılığına getirilmiş, ayrıca DİSK ve Maden-İş merkezinde de partili uzmanlar çalışmaya başlamıştır. TKP'nin özellikle DİSK yönetimindeki varlığını yapılandıran bu gelişmeler, Güzelce'nin söz konusu göreve gelmesinden sonra gerçekleşmiştir ve dolayısıyla Karaca'nın bu konudaki açıklaması gerçeği yansıtmaktan uzak gibi görünmektedir. Nitekim, her ne kadar Güzelce adında nasıl karar kılındığını tam olarak hatırlamasa ve Güzelce'nin gelişinin TKP'nin organizasyonu olmadığını sandığını söylese de Ertürk, DİSK 5. Kongresi'ne doğru yol alınırken artık fiilen parti çalışması yaptıklarını, DİSK'e yönelik politikaları belirlerlerken de Maden-İş Yürütme Kurulu'ndaki isimler olarak kendi aralarında konuştukları gibi Aydın Meriç ile de görüştüklerini söylemektedir. Güzelce'yi Türkler'e teklif etme kararına nasıl vardıklarını hatırlamamakla birlikte, Maden-İş Yürütme Kuru-

58 Koç ve Koç, 2008, s. 222.

lu'nda Bahtiyar Erkul'un öneriyi Türkler'e yaptığını teyit eden Ertürk, öneriyi aslında Aydın Meriç'in yaptırmış olabileceğini de vurgulamaktadır.[59]

İbrahim Güzelce'nin TKP'li olup olmadığı da tartışma konusudur. Görüşmelerde yalnızca Kemal Daysal ve Murat Tokmak, Güzelce'nin TKP'li olduğunu söylemişlerdir. Kemal Daysal kesin bir ifadeyle bunu bildiğini söylemekte, ayrıca parti içinde de bunun bilindiğini iddia etmektedir.[60] Murat Tokmak'a göre de Güzelce TKP'lidir ve parti içinde bu durum bilinmektedir.[61] Sendikacılar dışındaysa Nabi Yağcı kesin bir dille Güzelce'nin partili olmadığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Yağcı, yurt dışında aktif, komünist ve sosyalist partiler ve Sovyetler Birliği ile ilgili bilgisi ve sempatisi bulunan ve DİSK kurucusu olarak da bilinen ve sevilen biri olması dolayısıyla Güzelce'nin "Kemal Türkler'in arayıp da bulamayacağı" bir kişi olduğu iddiasındadır.[62] Ancak Güzelce'nin TKP üyesi olup olmamasının üzerinde çok da önemle durulacak bir konu olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak üye olsun olmasın TKP'li uzman kadrolarının özellikle DİSK merkezi ve Maden-İş bünyesinde çalışmaya başlaması ve Aydın Meriç'in DİSK Genel Sekreter Yardımcısı olmasıyla DİSK içinde TKP etkinliğinin oluşmasında ve TKP'nin yönlendirdiği DİSK eylem ve etkinliklerinde Güzelce'nin büyük pay sahibi olduğu açıktır.

DİSK 5. Kongresi: TKP'nin DİSK yönetimine yerleşmesi ve diğer sosyalist sol siyasetlerin tasfiyesi

DİSK 5. Kongresi'ne ilişkin basında çıkan haberler, DİSK'in Şubat 1975'te kongresini toplayacağı ve bu kongrede bazı yöne-

59 Mehmet Ertürk ile 21.07.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

60 Kemal Daysal ile 17.01.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

61 Tokmak'a göre Güzelce o kadar partilidir ki, Gönen'deki sendika tesislerinin satılmasının tartışıldığı bir toplantıda Güzelce, kendisinin de içinde olduğu bir gruba, bu tesislerin satışının düşünülmesinin bile yanlış olduğunu, devrimde buranın karargâh olarak kullanılabilecek kadar önemli olduğunu söylemiştir. Murat Tokmak ile 08.04.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

62 Nabi Yağcı ile 26.03.2009 tarihinde yapılan e-mail yazışması.

ticilerin tasfiye edileceği yönündedir.[63] Ancak sonraki günlerde Sülker'in, Kongre'nin Mayıs ayına ertelendiğine ilişkin açıklaması göze çarmaktadır. Sülker'e göre DİSK'e katılmak isteyen bazı sendikalar, katılım kararını alacakları kongreler için zamana ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca söz konusu kongrede DİSK'in seçimlerde hangi partiyi desteklediğinin belirlenmesi de gerekli olduğundan kongre ertelenmiştir.[64]

Kongre'nin ertelenmesine TSİP'in yayın organı durumundaki *İlke* dergisinde tepki gösterildiği görülmektedir. "DİSK tarihi bir dönemeçtedir" başlıklı bir makalede, DİSK'in bir süredir CHP'nin peşine takıldığı, DİSK'e katılacak sendikaların çoğunun CHP yanlısı sendikalar olduğu ve bu durumun kongredeki seçimlerde sosyalist eğilimli kadroların tasfiyesiyle sonuçlanmasından ve DİSK'in CHP'yi destekleyen Türkler'in başındaki anti-sosyalist eğilim tarafından iyice CHP'lileştirilmesinden endişe duyulduğu ifade edilmektedir.[65]

TSİP üyesi yazarların tasfiye endişesini belirttikleri DİSK 5. Kongresi, 21-24 Mayıs 1975'te İstanbul Tepebaşı'nda toplanmıştır.[66] Kongre'ye sunulan çalışma raporunda son kongrenin ardından üç yıllık bir çalışma sürecine girildiği ancak yürütme kurulu ve yönetim kurulunun uyum içinde sürdürdüğü çalışmalar nedeniyle bir yıl önceden kongrenin toplanabildiği öne sürülmektedir.[67] Rapor'un örgütlenmeye ilişkin bölümünde DİSK'e yeni katılan sendikalar sayılırken, Tekstil ve Petkim-İş gibi CHP'ye yakın sendikalardan da söz edilmekte ve DİSK'in

63 *Yeni Ortam*, 10.01.1975.

64 *Yeni Ortam*, 23.01.1975.

65 Engin Dikmenoğlu, "DİSK bir dönemeçtedir", *İlke*, Mart 1975, cilt 3, sayı 15, s. 36-39; kongreden önce *İlke*'de Oya Baydar'ın da bir makale yazdığı ve makalesinde, DİSK'içindeki "CHP kuyrukçusu, sosyal demokrat, uzlaşmacı anlayışın temizlenmesinin" hangi eğilimden olursa olsun bütün sosyalistlerin görevi olduğunu vurguladığı görülmektedir. Bkz. Oya Baydar, "1 Mayıs 1975'te Türkiye İşçi Sınıfı", *İlke*, Mayıs 1975, cilt 3, sayı 17, s. 77; Oya Baydar'ın sonraki yıllarda TKP'ye katıldığı bilinmektedir. Baydar önceleri alay ettikleri TKP'ye 1974'ten 1976'ya doğru kaymaya başladıklarını, özellikle 1976'daki 1 Mayıs'ta TKP'nin işçi ile iç içe görüntüsünün kendi yöneliminde çok etkisi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Babalık, 2005, s. 114-115.

66 DİSK, *DİSK 5. Dönem Çalışma Raporu*, DİSK Yay., İstanbul, 1975.

67 DİSK, *5. Dönem Çalışma Raporu*, 1975, s. 129.

yeni katılımlarla üye sayısının 270.000'i bulduğu belirtilmektedir.[68] Bu noktada bir sonraki yıl Haziran 1976'da Genel-İş'in de, Türkler'in de hazır bulunduğu ve konuşma yaptığı olağanüstü kongresini yaparak DİSK'e katıldığı ve DİSK'in en büyük sendikası olduğu berlitilmelidir. Böylece DİSK içindeki CHP'ye yakın sendikaların ağırlığı daha da artmıştır.[69]

Çalışma Raporu'nun politik gelişmeler bölümüne bakıldığında önceki dönemin sol siyasetin terim ve ifadelerine yer vermeyen söyleminin artık değiştiği görülmektedir. Solun ülke genelinde yükseldiği ve gerek TKP'nin artan etkinliği ve gerekse kongredeki 2. TİP, TSİP gibi diğer sosyalist kesimlerin varlığı çalışma raporunun diline de yansımış görünmektedir. Örneğin ABD eleştirilmekte, emperyalizm ve faşizmin geriletilmesinde tam bağımsızlığın öneminden söz edilmektedir.[70] Ancak asıl farklılaşma Kongre'de oybirliği ile kabul edilen 33 no.lu kararladır. Sonraki yıllarda da en çok tartışılan ve 1977'deki UDC krizinde sıklıkla atıf yapılan "Faşizme Karşı İlerici ve Demokratik Güçlerle Yapılacak İşbirliği" başlıklı 33 no.lu kararda özellikle şu sözler dikkat çekmektedir:[71]

> "(...) Sosyalist bir örgüt olduğu bilinen ve işçi sınıfımızın devrimci pratiği içinde sınıfsal görevini sürdüren DİSK'in strateji ve taktik hatalarla zedelenmemesi yara almaması gereklidir. Kaldı ki DİSK'in devrimci niteliği olan ve etkin ekonomik bir mücadele sürdüren sendikal bir örgüt olarak da varlığını titizlikle koruması, Türkiye Sosyalist hareketinin geleceği bakımından önemlidir. (...) Dünyamız ve Türkiyemiz için de büyük bir tehlike olduğu, yurdumuz da dahil birçok ülkede bugün de faşizmi tezgâhlamak için emperyalizmin yerli işbirlikçilerinin fırsat kolladıkları unutulmayarak, DİSK'in faşizme karşı yoğun bir mücadele sürdürmesi gereklidir. Bütün bu ko-

68 DİSK, *5. Dönem Çalışma Raporu*, 1975, s. 134-135.

69 Genel-İş'in DİSK'e katılma kararı aldığı, 5 Haziran 1976 Olağanüstü Genel Kurul Tutanağı (6 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

70 DİSK, *5. Dönem Çalışma Raporu*, 1975, s. 15-17.

71 DİSK 5. Kongresi Karar Defteri, s. 17-20. (33 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

nularda günümüzün koşulları içinde ve kitlelerle yukarıda belirttiğimiz hedefler doğrultusunda bütünleşen ilerici ve önemli bir demokratik güç olduğu inkâr edilemeyen CHP ile de güç birliği yapma doğrultusunda eylem içinde olmanın büyük yararı olacaktır."

Görüldüğü gibi karar bir yandan DİSK'in sendikal örgüt olarak varlığının titizlikle korunmasına, öte yandan da faşizme karşı ilerici demokratik güçlerin güçbirliğinin sağlanmasına ve bu güçbirliğinde CHP'nin yer almasına ilişkindir. Karaca, 33 no.lu kararın çıkarılması sırasında özellikle CHP konusunda tartışmalar yaşandığını ve Türkler'in divan başkanı Nebioğlu ile yaşadığı bir tartışma üzerine Kongre'yi o gün için terk ettiğini sonra ikna edildiğini söylemektedir.[72] Koç ve Koç da aslında kararın üç ayrı önergenin bütünleştirilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre, önergelerden ilki DİSK'in sosyalist bir örgüt olduğunun vurgulanmasını isteyen sosyalist eğilimli delegelerce, ikincisi, CHP'ye seçimlere verilen desteğin onaylanmasını isteyen delegelerce ve üçüncü önergeyse CHP'ye desteğin genel kurul kararı olmadıkça değiştirilmemesini isteyen CHP yanlılarınca verilmiştir.[73]

Aslında 33 no.lu kararla istediklerini alan kesimin TKP ve CHP tarafı olduğu söylenebilir. Bir yandan sosyalizm vurgusu, diğer yandan da UDC'yi çağrıştıran bir söylem metne girmiş, üstelik de CHP ile güçbirliğine katılımı için eylemli olunması kabul edilmiştir. CHP'liler açısından ise CHP'ye verilen önem vurgulanmış ve bir anlamda CHP'ye destek olarak yorumlanabilecek ifadeler metinde yer almıştır. Bu durum TSİP, 2. TİP gibi partiler için çok da kabul edilebilir bulunmamış olsa gerektir. Bu arada TKP dışındaki sosyalist adayların kongre divanına verdikleri önergelerin de reddedildiği görülmektedir. Örneğin Aybar'ın DİSK kongresinden hemen sonra kuracağı Sosyalist Parti'nin kurucularından olan[74] ASİS Başkanı

72 Mehmet Karaca ile 18.10.2008'de gerçekleştirilen görüşme.

73 Koç ve Koç, 2008, s. 221.

74 Koç ve Koç, 2008, s. 216.

Cenan Bıçakçı kendi sendikasının tüzüğündeki ilgili maddeye benzeyen[75] bir önerge vererek, konfederasyon ve bağlı sendika kurullarında üç dönem üst üste görev alınamamasını teklif etmiş ancak önergesi reddedilmiştir.[76] TSİP üyesi Burhan Şahin'in önergesi de oldukça dikkat çekicidir. Burhan Şahin ve iki arkadaşının verdiği önergede, "gündem gereği komisyonların seçimi gerekirken, belirli bir politik çizginin temsilcilerine söz verildiği ve bunun usul yönünden hatalı" olduğu belirtilmektedir.[77] Şahin'in CHP veya TKP'li konuşmacıları kastetmesi kuvvetle muhtemeldir.

DİSK 5. Kongesi'nde raporların okunması, görüşmeler ve alınan kararlardan sonra seçimlere geçilmiştir. Kemal Türkler, kullanılan 134 oyun 92'sini alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.[78] Genel Sekreterlik için Türkler, önce içlerinde Sülker'in de bulunduğu üç ismi aday göstermiş, en yüksek oyu alan ancak üçte iki çoğunluğu sağlayamayan Sülker'in adaylıktan çekilmesi üzerine İbrahim Güzelce'yi, Sülker'in yerine aday göstermiştir. Sonuçta Güzelce, kullanılan 129 oyun 84'ünü alarak genel sekreterliğe getirilmiştir. Yürütme kurulu için seçime geçildiği sırada Dinçer Doğu'ya göre TKP ve CHP dışındaki sosyalist parti ve hareketlere mensup delegeler kongreyi terk etmişlerdir. Dinçer Doğu bunun nedeninin, mevcut tüzükte yer alan ve genel başkanın yürütme kurulu adaylarını belirlemesini hükme bağlayan maddenin kaldırılmasını isteyen önergelerinin kabul edilmesinden sonra, divan başkanlığını yürüten Kemal Nebioğlu'nun bu görevinden çekilmesi ve yeri-

75 Cenan Bıçakçı sendikasının Elka'daki grevinde yukarıdaki demokratik önerisine benzer uygulamaları nedeniyle dönemin DİSK yönetiminin tepkisini çekmiştir. Bkz. Cenan Bıçakçı, "Sendika içi Demokrasi ve ASİS Deneyimi", *11. Tez*, Haziran 1987, sayı 6, s. 204-206.

76 Cenan Bıçakçı'nın, 5. Kongre divanına verdiği, konfederasyon ve bağlı sendikalarda üç dönem üst üste görev alınmaması teklifini içeren önerge (tek sayfa-el yazılı), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

77 Burhan Şahin'in, 5. Kongre divanına verdiği, komisyonların seçimi gerekirken, belirli bir politik çizginin temsilcilerine söz verilmesinin usulen hatalı olduğunu ileri süren önergesi (tek sayfa-el yazılı), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

78 DİSK 5. Kongre Karar Defteri, 1975, s. 29.

ne gelen Mehmet Kılınç'ın da kongre delegelerinin kabul ettiği önergeyi aksi yönde yorumlaması olduğunu belirtmektedir.[79] Bu arada kongreyi terk edenler arasında, yönetimde oluşmakta olan CHP ağırlığından rahatsızlığı dolayısıyla Maden-İş Genel Sekreteri TKP'li Mehmet Ertürk de vardır.[80] Yukarıda sözü edilen siyasetlerin yokluğunda yapılan seçimler sonucundaysa, Türkler ve Güzelce'nin yanında, Mehmet Kılınç, Celal Küçük, Rıza Güven, Mehmet Karaca ve Kemal Nebioğlu yürütme kuruluna seçilmiştir.[81]

Yürütme Kurulu'na seçilen isimlerden Kemal Nebioğlu haricindekiler ya CHP'li ya da TKP'li veya TKP'ye yakın isimlerdir. Önceki dönemde yönetime giren 2. TİP üyesi Dinçer Doğu ve Turgut Göktere yönetime girememişlerdir. Böylece TKP ve CHP dışında DİSK yönetiminde diğer sosyalist parti veya hareketlere mensup kimse kalmamış, ilk tasfiye hareketi DİSK yönetiminde TKP-CHP ittifakıyla gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Ocak 1975'te *Atılım*'daki yazıyla yapılan uyarıların *Ürün*'de Ekim 1974'te savunulan sendikacılardan Dinçer Doğu için tasfiyeye dönüştüğü belirtilmelidir. Dinçer Doğu, *Atılım*'ın sözünü ettiği Ocak 1975'teki Gönen toplantısına giderken, Kemal Türkler'in 2. TİP'in kuruluş hazırlıklarını kastederek, kendisine bu konuda fikrini sorduğunu, kendisinin 2. TİP'in kurucusu olacağı cevabını verdiğini, bunun üzerine Türkler'in bundan vazgeçmesini, kendisini yine yürütme kurulu üyeliği için düşündüğünü söylediğini anlatmaktadır. Doğu'ya göre Türkler kendisine "karar ver, ya parti ya DİSK" demiş ve Doğu da, TİP kurucusu olmaktan vazgeçmeyeceğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Dinçer Doğu kendisi gibi TİP kurucusu olan Özcan Keskeç'le birlikte tasfiye edilmiştir.[82] Mehmet Karaca da, 5. Kongre'nin hazırlıklarının konuşulduğu bir toplantı sırasında, Behice Boran'ın TİP'in kuruluş çalışmalarına katılmaları için gönderdiği davet mektubunun geldiğini,

79 Dinçer Doğu ile 20.06.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

80 Mehmet Karaca ile 23.10.2008'de gerçekleştirilen görüşme.

81 DİSK 5. Kongre Karar Defteri, 1975, s. 31.

82 Dinçer Doğu ile 20.06.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Türkler'in bu davete çok sinirlendiğini ve Boran'ı 5. Kongre'yi sabote etmeye çalışmakla suçladığını söylemektedir.[83]

Ancak yukarıda özetlenen 5. Kongere'yle gerçekleşen tasfiyelerin DİSK yönetimiyle sınırlı kalmadığı, DİSK içindeki sendikalara da yöneldiği bilinmektedir. Üstelik tasfiyeler yalnızca sendika yönetimlerini değiştirmek biçiminde de değil, kimi zaman sendika birleştirmeleri sırasında yapılmıştır. Bu açıdan tasfiyelere odaklanılırsa DİSK'in sonraki dönemini bir tasfiyeler dönemi olarak okumak da mümkündür.[84] Nitekim, örneğin Dinçer Doğu, sendikası Kimya-İş'ten tam da Ekim 1975'te *Ürün*'de belirtildiğine çok benzer biçimde tasfiye edilirken,[85] 21. Maden-İş Kongresi'nde sonradan TKP'li olacak arkadaşlarıyla muhalefet eden Selim Mahmutoğlu, Maden-İş'in Bursa Bölge Temsilcisi'yken 2. TİP üyesi olduktan sonra, görevi bırakmak zorunda bırakıldığını anlatmaktadır.[86] Aslında yaşanan ilk bakışta sendikal yönüyle göze çarpan ancak bir yanıyla da solun 1974 sonrası bölünme ve çatışma sürecinin, DİSK gi-

---

83 Mehmet Karaca ile 23.10.2008 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

84 DİSK'teki tasfiye öyküleri için bkz. Koç ve Koç, s. 382, 395.

85 Dinçer Doğu'nun, Haziran 1975'te, daha önce başka sendikaları da bünyesine katarak Petro-Kimya-İş adını alan sendikası, 1976'da DİSK yönetimi içinde oluşturulan birleştirme komisyonunun kararıyla Petkim-İş'e katılmış ve yeni sendikanın adı Türkiye Petrol ve Kimya İşçileri Sendikası olmuştur. Mehmet Kılınç'ın genel başkan olduğu bu birleşmede, Dinçer Doğu ise Genel Yönetim Kurulu üyesi olmakla birlikte, eski işyerine dönerek yeniden işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Dinçer Doğu ile 20.06.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme; ayrıca bkz. Akalın, 1995, s. 124. Ancak birleşmeden bir süre sonra, Kılınç ve ekibinin Sendika'nın Yürütme Kurulu'nda bulunan Kimya-İş kökenli isimleri çeşitli gerekçelerle çoğu Petkim-İş mensubu Onur Kurulu kararıyla ihraç ettirdiği görülmektedir. Bkz. Yeni sendikanın, Dinçer Doğu ve Necat Ökten'in aralarında olduğu Kimya-İş kökenli Yürütme ve Yönetim Kurulu üyelerinin imzasını taşıyan "Petol Kimya İşçileri Görev Başına" başlıklı bildiri, 11.03.1977, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

86 Selim Mahmutoğlu, 1973'te gittiği Bursa'da hızlı bir örgütlenme çalışması yaptıklarını, sıfırdan 7.000 üyeye ulaştıklarını, ancak TİP üyesi olduktan sonra genel merkezin kendisiyle ilişkileri dondurduğunu ve görevi bırakmaya zorladığını söylemektedir. Mahmutoğlu, bu sırada TİP Genel Başkanı Behice Boran'ın kendisini çağırdığını ve muhtemelen sendika içindeki sürtüşmenin varacağı boyutları hesap ederek, hemen görevi bırakmasını istediğini sözlerine eklemektedir. Selim Mahmutoğlu ile 24.02.2011, tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

bi kuruluşundan itibaren sol siyasal örgütlenmelerle farklı ölçülerle de olsa ilişki halindeki bir Konfederasyon'un içine yansımasıdır. Aşağıda değinileceği üzere, bilindiği gibi 1975 sonrasında giderek yükselen bölünme ve çatışma süreci, 1977 sonrasında TKP'li sendikaları da yine CHP ittifakı ile DİSK yönetiminden tasfiyeye varmıştır.

DİSK 5. Kongresi sonrasında, tasfiye edilen sosyalist sola ait yayınlarda önceki döneme göre oldukça yoğun eleştiriler göze çarpmaktadır. Bu eleştirilereden biri, 5. Kongre öncesinde tasfiye olasılığını seslendiren TSİP'e yakın *İlke* dergisince yapılmıştır. Adı geçen derginin Haziran 1975 tarihli sayısında, "DİSK, Türk-İş ve CHP" başlıklı yazıda DİSK'in 14 Ekim seçimlerinde CHP'ye destek verdiği hatırlatılmakta ve TSİP kastedilerek "işçi sınıfının bağımsız siyasi örgütünün" olmadığı bir dönemde bu kararın doğru olduğu ifade edilmektedir. Ancak Türk-İş'i biraz sola, DİSK'i de sağa çekmek isteyen CHP'nin saldırıya geçtiği ve Maden-İş'ten başlayarak CHP'lileşen DİSK yönetiminin CHP'nin arkasına takıldığı öne sürülen yazıda, tabanları DİSK'e kayan CHP'li sendikaların sonunda DİSK kongresine küçük bir farkla da hâkim oldukları belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:[87] "(...) Buna bir de DİSK'teki CHP'li unsurların pek hünerli oldukları "kongre taktik ve hatta hileleri eklenince DİSK yönetimi bütünüyle sosyal demokrasinin güdümüne geçmiştir."

Ancak *İlke*'den farklı olarak, yine TSİP çevresince yayınlanan, haftalık gazete *Kitle*'de çıkan eleştirilerin ise oldukça sert bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir. Örneğin bu eleştirileri içeren makalelerden biri, "DİSK sosyalistlerindir, sosyal demokratlara ve sendika ağalarına terk edilemez" başlığını taşımaktadır. Söz konusu makalede, önce 33 no.lu karara gönderme yapılarak, DİSK'in sosyalist bir örgüt olduğunun kayıt altına alındığı söylenmektedir. Ancak öte yandan DİSK'in bütün yönetim kademelerinin, açıkça sosyal demokrasiyi, reformizmi, küçük burjuva ve hatta burjuva sosyalizmini savunan, işçi sınıfı siyasetini

87 Sinan Gölcüklü, "DİSK, Türk-İş ve CHP", *İlke*, Haziran 1975, cilt 3, sayı 18, s. 52-56.

uzlaşmacı ve kuyrukçu bir siyasete kaydırmaya kararlı sağ unsurların eline geçtiğini savunan makalede bu eleştirilerin ardından şu sözlerle başlığa vurgu yapılmaktadır:[88] "(...) Ancak bu gerçeği saptamak, DİSK'i terk etmek ile aynı anlama gelmez. Bunun altını özellikle çizmek gerekir. (...) Unutulmamalıdır ki, bir örgütün yönetiminin sağ unsurların, reformistlerin, sosyal demokrasi kuyrukçularının ağırlığına geçmesi başka şeydir, o örgütte ifadesini bulan sosyalist ağırlık başka şey."

Kongre'yi eleştiren bir diğer yazı, tasfiye edilen Dinçer Doğu'nun mensubu olduğu TİP'e yakın olan *Yürüyüş* dergisinde yer almıştır. Yazının ilk bölümünde Kongre'de alınan 33 no.lu karar desteklenmekte ve bu kararın alınmasının "(...) bilinçli işçilerden oluşan DİSK'in Türkiye'nin içinde bulunduğu aşamayı, sosyalist mücadelenin gereklerini ve Halk Partisi'nden beklenen demokratik görevleri tam anlamıyla değerlendirdiklerini" ortaya koyduğu vurgulanmaktadır. Aynı yazının devamındaysa "sosyalistler DİSK Genel Kurulu'na hâkim olmak stratejisiyle gelmemişlerdi" denmekte ve CHP'nin ise iki milletvekili ve gençlik kolları başkanıyla salonda olduğu belirtilmektedir. Divan Başkanı Mehmet Kılınç'ın kongre ortamını gererek provokasyon yaptığını, sosyalistlerinse bu provokasyona gelmemek için kongreyi terk ettiklerini ileri süren yazıda, seçim de eleştirilmektedir. Ancak bütün bu eleştirilere rağmen, *Yürüyüş*'ün, DİSK Kongresi'nde ortaya çıkan duruma ve dolayısıyla DİSK'e oldukça ılımlı yaklaştığı söylenebilir. Zira aynı yazıda, uzun yıllardır yurt dışında olan ve bir sendikaya dayanmayan yeni genel sekreter Güzelce'nin bu eksiklerine rağmen, işçi sınıfı içinde temiz bir isme sahip olduğu, DİSK'in hiçbir kuruluşun izinde olmadığını ve sosyalist bir güce dayandığını açıkla-

88 "DİSK sosyalistlerindir, sosyal demokratlara ve sendika ağalarına terk edilemez", *Kitle*, 3 Haziran 1975, sayı 62, s. 3; *Kitle*'nin 14 Temmuz tarihli nüshasında da, DİSK yine eleştirilmekte, Türk-İş ile DİSK'in CHP tarafından bir yarışa sokulduğu Türk-İş'in devrimciliğe yöneldiğini kanıtlama, DİSK'in ise CHP ile birlikte faşizme karşı mücadele edeceğini ispatlama yarışına girdiği savunulmaktadır. Gazeteye göre CHP'nin hasabıysa DİSK'i sağa, Türk-İş'i sola çekip sosyal demokratlaşmış sendika kadroları ile büyük bir konfederasyon planlamasıdır. Bkz. *Kitle*, "disk yönetici kliği ve sosyalistlerin tavrı", 14 Temmuz 1975, sayı 66, s. 9.

dığı, bu açıklamanın da kongre kararı doğrultusunda görev yapacağını gösterdiği ifade edilmektedir.[89]

DİSK Kongresi'ne ilişkin bir başka eleştiri de, Mayıs 1975'te Sosyalist Parti adıyla parti kuran Aybar'a[90] yakın *Sosyalist Yol* dergisinde yayınlanmıştır. Ancak derginin eleştirisi yalnızca Türkler ve ekibine değil aynı zamanda kongreyi terk etmeleri nedeniyle sosyalist delegelere de yönelmiş ve şöyle denilmiştir: "(...) Devrimcilerin çoğunluğu genel kurulu terk edince CHP'lilerin teksir edilmiş aday listeleri ortaya çıktı. Kongreyi terk etmeyen devrimcilerin sürekli boş oy kullanmalarına rağmen seçimleri büyük çoğunlukla CHP'liler kazandı. Gelecek DİSK Genel Kurulu'nda doğal delege olarak en az 30 CHP'li gelecek, bu durumu devrimci kanat nasıl açıklayabilecek merak edilen konu budur."[91] Bu noktada DİSK Yürütme Kurulu'na giren Kemal Nebioğlu'nun Sosyalist Parti'ye mensup olduğu belirtilmelidir.

5. Kongre sonucunda DİSK yönetiminden tasfiye edilen sosyalalist solun tersine tahmin edileceği üzere, TKP'nin yayın organı *Atılım* kongreyi olumlayan bir yazı yayınlamıştır. Yazının başlangıcında TKP'nin etkisini zayıflatmak, onu yığınlardan koparmak, vurmak için girişilen provokasyonların birbirini izlediği öne sürülmekte ve şöyle denilmektedir: "İşte böylesi bir dönemde DİSK'in 5. kurultayı tıoplandı. İşçi sınıfı: Ben uluslararası işçi hareketinin kopmaz bir parçasıyım diye ortaya çıktı. Gücünü etkinliğini gösterdi. DİSK'in 5. Kurultayı, Türkiye işçi sınıfının uluslararası işçi hareketiyle bağlarını gittikçe güçlendir-

89 *Yürüyüş*, "DİSK Genel Kurulu: Çarpıtılan Gerçek", Haziran 1975, sayı 8, s. 6; aynı derginin Eylül 1975 tarihli sayısında da 12 Mart'ın ağır baskısına rağmen, gerek DİSK ve gerekse DİSK'e yönelen devrimci ve bağımsız sendikaların ayakta kaldığı, işçilerin DİSK'e yürümesinin sağı telaşlandırdığı belirtilmektedir. Tekstil gibi CHP'ye yakın sendikaların DİSK'e katılmasının amacının DİSK'i CHP'nin kuyruğuna takmak olduğu öne sürülmekte ancak DİSK genel kurulu ile bu politkanın iflas ettiği savunulmaktadır. Görüldüğü gibi TİP'in yorumu tasfiye edilen üyelerine rağmen oldukça ılımlı ve hatta 5. Kongre ile DİSK'i CHP'nin kuyruğuna takma politikasının iflas ettiği yorumu düşünüldüğünde fazlasıyla iyimserdir. Bkz. *Yürüyüş*, "DİSK Gerçeği İspatlanıyor", Eylül 1975, sayı 22, s. 6.

90 Aydınoğlu, 2007, s. 300.

91 *Sosyalist Yol*, "DİSK Kongresi", Temmuz 1975, sayı 2, s. 31.

diğini, proletarya enternasyonalizmi ilkelerine bağlılığını dünyaya gösteren bir forumdu." Yazının sonundaysa, adeta tasfiye edilen sosyalist solun yukarıda özetlenen eleştirilerine özellikle DİSK'i CHP'lileştirme bağlamında cevap verilmekte ve şöyle denilmektedir:[92] "TKP, işçi sınıfını, sendikaları, burjuva partilerinin kuyruğuna takmak eğilimine karşıdır. TKP, ortak düşmana karşı, Ulusal Demokratik Cephe'nin kurulması savaşında işçi sınıfının, sendikaların bölünmezliğini ve bağımsızlığını savunuyor. Sekter görüşlerle böylesi bir gelişmeyi engellemek isteyen ve baş düşmanı göremeyenlere karşı çetin bir savaş yürütüyor. İşçi sınıfının devrimci ilkesi bölücülük değil, ortak düşmana karşı beraberliktir. Günümüzün savaş parolası budur." Görüldüğü gibi TKP eleştirilere karşı UDC savunmasını yapmakla kalmamakta, *Ürün*'ün Ekim 1974'teki tutumundan yaklaşık sekiz ay sonra kendisini eleştiren sosyalist örgütleri sekterlik ve bölücülükle suçlamakta ve savaştan söz etmektedir.

5. Kongre'de alınan ve UDC terimini barındırmamakla birlikte, TKP'nin stratejisini de yansıtan 33 no.lu kararda belirtilen CHP ile güçbirliği, CHP tarafından da olumlu bulunmuştur. Bu dönemde, gerek DİSK ve gerekse Türk-İş ile daha iyi ilişkiler kurmuş olan CHP yönetimi, işveren çevresiyle gerilimli bir ilişki içindedir. Nitekim Ecevit, DİSK ve Türk-İş'in barışçı tutumuna rağmen bazı iş çevrelerinin sınıf savaşını körüklediklerini vurgulamaktadır.[93] Ecevit DİSK Kongresi dolayısıyla Kemal Türkler'e gönderdiği tebrik talgrafında, genel kurulda alınan kararların, Türk demokrasisi ve işçi hareketinin geleneği için olumlu etkiler yapacağını belirtmekte ve şöyle demektedir:[94] "Özgürlükçü demokrasiyi bütün kurallarıyla ve barışçı yöntemleriyle benimseyen kuruluşlar, bir doğrultuda birleşebildikleri ölçüde demokrasimizin ve halkımızın gücü artar."

5. Kongre'den iki ay kadar sonra DİSK Ajansı'nda duyurulan bir gelişme TKP'nin DİSK içindeki örgütlenmesi açısından yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. 29.7.1975 tarihli

92 *Atılım*, "DİSK'in 5. Kurultayı", Haziran 1975, sayı 18, s. 2.

93 *Milliyet*, 26.05.1975.

94 *Milliyet*, 28.05.1975.

DİSK Ajansı'nda, TKP'nin Türkiye'deki sorumlusu Aydın Meriç'in DİSK Genel Sekreter yardımcısı olarak atandığı şu gerekçeyle duyurulmaktadır:[95]

> "DİSK Demokrasi, Bağımsızlık, Barış ve Toplumsal İlerleme mücadelesindeki görevlerini daha bir üst düzeyde yerine getirebilmek için kendi içinde yeniden bazı düzenlemelere gitmektedir. Bu amaçla yürütme kurulu kararı uyarınca Aydın Meriç DİSK Genel Sekreter yardımcılığına getirilmiştir."

Aydın Meriç'in DİSK Genel Sekreterliği'ne nasıl getirildiği tartışma konusudur. Mehmet Karaca, 5. Kongre süreci ve sonrasında, DİSK'in hem yeni sendikaların katılımı hem de fabrikalardaki örgütlenme ile büyüdüğünü, DİSK merkezinde bu büyümeye cevap verecek kadro ihtiyacının doğduğunu ve bu kapsamda da yeni bir genel sekreter atanmasının gündeme geldiğini söylemektedir. Karaca'ya göre atanacak ismi yürütme kuruluna önermek için Güzelce'ye yetki verilmiş, Güzelce'yse DİSK'in avukatlarından Müşir Kaya Canpolat ile görüşerek, yurt dışından yeni döndüğü için kimseyi tanımadığını, bu nedenle kendisine bir isim önermesini istemiştir. Bu istek üzerine de Canpolat, Ankara'da Sadun Aren'in önerdiği Kenan Somer ile görüşmüş, Somer'in görevi istememesi üzerine İstanbul'a dönmüştür. Karaca "Aren mi önermiş tam hatırlamıyorum ama Aydın Meriç ismini Müşir Kaya Canpolat Güzelce'ye önermiş, o da Türkler'le konuştuktan sonra ön görüşme yapılmış Meriç ile ve sonra da atandı" demektedir.[96] DİSK merkezinde uzun yıllar görev yapmış olan Sina Pamukçu da o dönemde kendisinde, Meriç'in atanmasında Canpolat'ın etkisi olduğuna dair bir kanı olduğunu belirtmektedir.[97] Müşir Kaya Canpolat, kendisiyle yapılan görüşmede, bu konudaki soruya şöyle yanıt vermektedir:[98]

---

95 DİSK Ajansı, 29.07.1975.

96 Mehmet Karaca ile 18.10.2008'de gerçekleştirilen görüşme.

97 Çelik, 2010b, s. 140.

98 Müşir Kaya Canpolat ile Mart 2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

"Güzelce bana bir genel sekereter yardımcısı lazım, ara bakalım dedi. Ben de etrafı aradım, yokladım falan, Ankara Üniversitesi'nde emek grubundan bir felsefeci vardı bazıları onu önerdiler (Kenan Somer). Bir kısım arkadaşlar Maden-İş'ten Toygun Eraslan ve o dairede başka arkadaşlar Aydın Meriç'i önerdiler. Toygunlar grup olarak, 'ya bu arkadaş, daha iyi yapar' dediler. Ben de onu tanımıyorum, Hilmi Bey tanıyormuş, ona gidip geliyormuş. Sonra dedim ki tanıyayım. O sırada Beyoğlu'nda bir bürosu varmış, o büroya gittik. O bana demişti ki 'ben Sadun Aren'e bağlıyım' gibi bir laf etmişti. Ben gidip bir Sadun Aren'e sorayım diye düşündüm. Dışarıdan birini önermek çok zor. Bu kişinin kimliği, ilişkileri önemli. Ankara'ya gittim, Aren'e, 'İbrahim Güzelce'ye bir genel sekreter yardımcısı önerdiler ama ben yakından tanımıyorum, sizin yakından tanıdığınızı söylediler, o size bağlı olduğunu söyledi bana' dedim. Sadun Hoca da 'olabilir Müşir, bizim Emek grubuna da bağlıdır' dedi. Ben onun ilişkilerini bilmiyordum."

Müşir Kaya Canpolat'ın Meriç'in atanmasına ilişkin söyledikleri aktarılan Toygun Eraslan ise kendisinin bu öneriyi yaptığını hatırlamadığını ancak içinde olduğu grubun yapmış olabileceğini söylemektedir.[99]

Sonuçta Aydın Meriç'in DİSK Genel Sekreter yardımcılığına gelmesinin TKP tarafından planlandığı kesin gibi görünmektedir. Kaldı ki dönem içinde Canpolat'a önerilen isimlerden Kenan Somer ve Emek grubunun da TKP ile ilişkileri vardır. Türkler'in güvendiği bir kişi olması nedeniyle, Meriç'in adının Canpolat'a söyletilmesi olasıdır.

Aydın Meriç'in Genel Sekreter yardımcısı olmasından bir süre sonra Hüsnü Dilli, Erhan Gömüç, Nejat Firuz, Zülfü Dicleli, Sıtkı Coşkun ve Zülal Kılıç gibi isimlerden oluşan bir uzmanlar kadrosu DİSK'te çalışmaya[100] ve basın yayın faaliyetlerinden, Türkler'in konuşmalarının yazılmasına kadar birçok çalışmayı yürütmeye başlamıştır. Nitelikli ve eğitimli bu kadroların entelektüel

99 Toygun Eraslan ile 13.01.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

100 Koç ve Koç, 2008, s. 251.

birikiminin de DİSK merkezinde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin yukarıda ismi belirtilen uzmanlardan Erhan Gömüç kendisiyle yapılan görüşmede, Aydın Meriç'in DİSK merkezinde ihtisas daireleri kurulmasını istediğini, bu konudaki önerisinin kabul edilmesinden sonra kendisinin Basın Yayın ve Eğitim Dairesi Müdürü olduğunu söylemektedir. Gömüç, örgütlenme, hukuk, toplu sözleşme dairelerinin de görüşlerini alarak birlikte belirledikleri gündemi, genel sekreterlik aracılığıyla yönetimin onayından geçirdikten sonra *DİSK Dergisi*'ni çıkarmaya başladıklarını anlatmaktadır. Gömüç'e göre *DİSK Dergisi* 1975'teki ilk baskıda 7.500 adet basılırken, 1977'de 50 bin adede çıkmıştır.[101]

Bu noktada DİSK merkezinde çalışan söz konusu uzmanların tümünün, geldiklerinde TKP üyesi olmadıkları belirtilmelidir. Örneğin Fransa'dan 5. Kongre sürecinde gelen Nejat Firuz ile Hüsnü Dilli, Fransa yıllarında Hikmet Kıvılcımlı'ya yakın olduklarını ve gelirken de TKP'li olmadıklarını söylemektedirler. Hatta Hüsnü Dilli kendisine üyeliğin hiç teklif edilmediğini de vurgulamaktadır. Nejat Firuz ise Fransa'dayken TKP'lilerle zaman zaman sürtüştüklerini ifade etmektedir.[102] Daha önce de belirtildiği üzere görüşmeler sırasında TKP'li olmuş isimlerin vurguladığı husus, TKP üyeliğinden çok, TKP'li olarak çalışmak ve öyle bilinmenin önemli olduğudur.

Sonuç olarak Aydın Meriç ve uzmanların DİSK merkezine gelmesinin yanı sıra DİSK yönetimi ile Maden-İş yönetimi başta olmak üzere, DİSK içinde yönetici ve uzman düzeyindeki TKP örgütlenmesiyle DİSK'in sendikal ve siyasal gündeminin büyük ölçüde TKP tarafından belirlendiği bir dönem başlamıştır. Yapılan bazı görüşmeler yıllar sonra ilk defa kitlesel olarak kutlanan 1 Mayıs 1976, MESS Grevleri, DGM eylemleri gibi önemli bazı eylemlere ilişkin kararların alınmasında doğrudan TKP'nin etkisi olduğunu göstermektedir.[103]

101 Erhan Gömüç ile 30.04.2012 tarihinde yapılan görüşme.

102 Hüsnü Dilli ile 01.03.2011, Nejat Firuz ile 27.02.2011 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeler.

103 Bu eylem kararları kimi zaman küçük müdahalelerle alınabilmiştir. Örneğin Ertürk, 1976'daki 1 Mayıs kutlaması fikrini, DİSK'in Şubat 1976'daki coşkulu kuruluş kutlaması sırasında Aydın Meriç ile aralarında konuştuklarını, da-

Yukarıda özetlenen gelişmelerle ortaya çıkan ilişki biçimi önceki dönemdeki DİSK-TİP ilişkisinden oldukça farklıdır. Her şeyden önce DİSK içinde örgütlenen illegal bir örgüt hem yönetici ve hem de uzmanlar eliyle Konfederasyon üzerinde kontrol kurmuştur. DİSK yöneticileri TİP'le kurdukları ilişkide gerek konfederasyonun kuruluşuna ve gerekse sendikal faaliyetlerine kendileri karar vermişler ve temelde kendi kadrolarıyla uygulamışlardır. Her ne kadar Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu gibi isimler TİP Genel Sekreterliği ve milletvekilliği gibi önemli görevlerde bulunmuşlarsa da bu görevler TİP'in kurucusu da olan sendikacıların TİP içindeki varlığı olarak düşünülmelidir. TİP tüzüğündeki 53. madde ile sağlanan avantajı sendikacılar sonuna kadar kullanmışlardır denebilir. TİP'in DİSK içinde bu anlamda organik denebilecek bir bağlantısı yoktur. TİP, DİSK'e bir siyasal perspektif sağlamıştır ancak DİSK'in TİP'e kimi açıklamalar dışında somut bir fayda sağladığına yönelik bir bulgu yoktur.

Oysa DİSK-TKP ilişkisi bu anlamda çok farklıdır. Aslında TKP'de özellikle başlangıçta DİSK'e siyasal bir perspektif sağlayarak büyük bir canlılık ve dinamizm kazandırmıştır. Ancak DİSK-TKP kadrolarının iç içeliğinin de etkisiyle sendikal bir örgüt olan DİSK'in parti politikalarının da taşıyıcısı olması, DİSK'i hem genel olarak aşırı siyasallaştırarak devlet iktidarının hedefi haline getirmiş hem de dönem solunun bölünme, çatışma ve tasfiye süreçlerinin bir parçası olarak sendikal yapısının zarar görmesi sonucunu doğurmuştur. TKP'li isimler DİSK içinde illegalitenin gereği olarak kimlikleri bilinmeksizin etkinlik sağlamışlardır. Her ne kadar sonraki yıllarda TKP'nin legale çıkma politikasının da etkisiyle, örgütün Konfederasyon içindeki varlığı sezilmeye ya da anlaşılmaya başlamışsa da sonuçta bu gizlilik sürmüştür. DİSK'in kitlesel gücü ve olanakları TKP'nin, diğer sosyalist örgütlenmelerden daha hızlı örgütlenmesini ve örneğin 1 Mayıslardaki görüntülere eşlik eden çeki-

ha sonra Türkler'e kendisinin öneride bulunduğunu ve Türkler'in de coşkulu bir atmosferde bunun için çalışma yapılmasını istediğini söylemektedir. Mehmet Ertürk ile 27.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

ci gizliliği kitlelerin kendisine akmasını sağlamıştır.[104] Öte yandan kontrol ilişkisi yalnızca DİSK politikalarının belirlenmesinde değil sendikalara alınacak yönetici ve profesyonel kadroların seçiminde de kendisini göstermiştir. Görüşmeler sırasında bu konuda en çarpıcı tespit, sendikacıyken TKP'li olan Murat Tokmak tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir.[105]

> "TKP etkin bir siyasi örgüttü. Belirleyici, sürükleyici, hareketlendirici etkisi vardı. Ancak sendikal kadrolarda inisiyatif kullanma sıkıntıları doğmaktaydı. (...) Örnekleyecek olursam; seçimle gelmiş hata yapan bir bölge temsilcisinin görevden alınması ya da cezalandırılması, sendikanın merkez yürütme kurulunda ele alınıp sonuçlandırılması gerekirken, konu önce partinin sendika komitesinde ele alınıyor, hatta karar bile verilerek, sonradan sendika yönetimine götürülüp oradan karar çıkması sağlanıyordu. Bu sadece bir örnek. Sendikada şube seçimini kaybetmiş partilinin genel kurulda sendika yürütme kuruluna gösterilip seçtirilmesinde bir hata, bir yanlışlık yok mudur?"

Bu arada Maden-İş Genel Sekreteri olan ve Maden-İş'in örgütlenmesinde ve TKP'nin Maden-İş içinde başlayan ve DİSK yönetimine yayılan varlığında önemli katkıları bulunan Mehmet Ertürk de, kendi ifadesine göre, yurt dışında yapılacak bir konferansa kimin gideceği konusunda Aydın Meriç ile tartıştığı için,[106] 1977 sonrasında önce iş yapamayacak hale getirilmiş sonra da Maden-İş'ten uzaklaştırılmıştır.

DİSK ile yukarıda özetlenen ilişki biçiminin zamanla TKP'ye de zarar verdiğine ilişkin tespitlerin olduğu belirtilmelidir. Örneğin, DİSK Turizm içinde de bir süre bulunan Nabi Yağcı'nın bu konuda söyledikleri oldukça aydınlatıcı olduğundan geniş bir özet olarak verilecektir:[107]

104 Bu noktada Oya Baydar ve arkadaşlarının TSİP'ten ağır biçimde eleştirdikleri TKP'ye geçişleri örnek olarak hatırlanmalıdır.

105 Murat Tokmak ile 08.04.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

106 Mehmet Ertürk ile 27.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

107 Nabi Yağcı'nın TÜSTAV mail grubuna gönderdiği "Tanıklığım" başlıklı iletilerini içeren 15.07.2009 tarihli mail.

"(...) Çoğumuz, sendikalar, ağırlıkla DİSK'e bağlı sendikalar ve en başta Maden-İş'e bağlı fabrikalar ve işyeri temsilcilikleri yoluyla işçi hareketi içinde olmuştuk. Burada sorun nerede, yanlış nerede. Sendikal alana ağırlık vermiş olmak bizatihi yanlış değildi. (...) Benim işaret etmek istediğim nokta başka. İlk dönemde dikkatlerimizin genel olarak sendikal alanda, özellikle DİSK çevresinde yoğunlaşmasının getirdiği ve aslında farkında olmadığımız sorunlara vurgu yapmak isityorum. (...) Kalkış döneminin partinin ideolojik hattında sendikalist çarpılmalar da getirdiğini düşünüyorum. Sendikalist çarpılma ve hatta buna bir adım daha ileri gidip sendikalist sapma diyeceğim. (...) Parti ve sendikaların iç içe geçmesi, sonuçta iki tarafa da yani sendikalara da partiye de zarar verdi. TKP'nin ilk örgütlenmesini yapacak kadrolar, en başta TKP Türkiye sorumlusu olmak üzere sendikal alanda fiilen çalışıyorduk. Aydın Meriç ile parti çalışmalarında, daha doğrusu görüşmemizde ağırlık siyasi konular değil, hatta ağırlık sözü bile fazla, hiç değil, esas olarak üzerinde durduğumuz, sendikal alandaki çalışmalardı. Sendikalar içinde yönetim sorunları arttıkça az olan yetişkin kadrolarımızı bu alanlara yönlendirmek zorunda kal(dık). (...) Kimi sendikalara öyle durumlar oldu ki yönetimlerde çift başlılıklar da belirdi. Yönetim kurullarında çoğunluğun TKP üyesi olduğu örgütler vardı. Aynı kişiler önce o örgütün parti komitesi olarak toplanıp, örgütle ilgili kararlar alıyorlar, sonra yine aynı kişiler yönetim kurulu yapıp o kararları bir kez daha alıyorlardı. Yani iki sandalyede birden oturuluyordu. Bürokratik bir çalışma biçimi belirmişti."

Sonuç olarak TKP'nin DİSK üzerinde kurduğu kontrol ilişkisi başlangıçta iki örgütün etkinliği için yarar sağladıysa da ilerleyen dönemde iki örgüt de farklı biçim ve ölçülerde de olsa zarar görmüştür.

Bu noktada son olarak, çalışma kapsamını aşmakla birlikte, CHP eliyle devletin DİSK'e müdahalesine ve TKP kontrolünün sonuna işaret etmesi nedeniyle çalışmayı da ilgilendiren, DİSK-

TKP kontrol ilişkisinin son bulmasına neden olan gelişmelerin bugüne kadar bilinmeyen ve bazı görüşmelerle ortaya çıkan önemli ayrıntılarına değinmek, sürecin bütünlüğünü kavramak açısından yararlı olacaktır.

TKP'nin DİSK içindeki etkinliğinin sona erişine yol açan gelişmeler, bilindiği üzere, 28 Temmuz 1977'de Kemal Türkler'in DİSK Yürütme Kurulu adına yaptığı, TKP stratejisi olan UDC çağrısı ile başlamıştır.[108] Ancak bu çağrıdan yaklaşık iki ay sonra, 30 Eylül'de toplanan Yürütme Kurulu'nun CHP'li üyeleri, Kemal Nebioğlu'nun da desteğini alarak Yürütme Kurulu'nda böyle bir karar almadıklarını ileri sürmüşler ve 3'e karşı dört oyla DİSK merkezindeki uzmanların işine son veren bir karar çıkarmışlardır. Bu karar üzerine yönetimde, bir yanda Türkler, TKP'li Mehmet Karaca ve Maden-İş'li Fehmi Işıklar, diğer yanda da CHP'li üyeler Rıza Güven, Celal Küçük ve Mehmet Kılınç ile kendileriyle birlikte hareket eden Kemal Nebioğlu'nun olduğu bir ayrışma meydana gelmiş ve sonraki süreçte krizi aşmak üzere yapılan Aralık 1977'teki DİSK Kongresi ile Kemal Türkler başkanlığı kaybederek yerini CHP'li Abdullah Baştürk'e bırakırken, DİSK yönetimindeki TKP etkinliği de sona ermiştir.[109]

Öncelikle, Mehmet Karaca'nın Türkler'in açıklamasına yansıyan UDC terimini metne sonradan kendisinin koyduğunu söylediği belirtilmelidir. Karaca, DİSK Yürütmesi'nde kararlar alındıktan sonra, dönem içindeki genel sekreter olarak kararların yazıya geçirilmesini sağladığını, o günkü Yürütme Kurulu'nda faşizme karşı bir cephe kurulması kararının alındığını ama kararda UDC teriminin aslında yer almadığını vurgulamaktadır.[110] Aynı yönde bir değerlendirme de Fehmi Işıklar tarafından yapılmıştır. Işıklar, faşizme karşı cephe kurulması için bir açıklama yapılması konusunda Yürütme Kurulu'nda konuşma yaptığını, ancak UDC'ye yönelik bir istekte bulunmadığını belirtmektedir. Işıklar'a göre, kararda yer almamasına karşın

108 Koç ve Koç, 2008, s. 403.

109 DİSK'teki yönetim krizi için bkz. Koç ve Koç, 2008, s. 402-416.

110 Mehmet Karaca ile 28.10.2009'da gerçekleştirilen görüşme.

gelen karar metninde UDC terimi vardır ve Işıklar da bu noktadaki sorunu Karaca'yla paylaşmıştır.[111] Öte yandan aslında UDC açıklaması daha önce de örneğin DİSK 3. Bölge Temsilcisi TKP'li Cemal Kıral tarfından yapılmıştır.[112]

Koç ve Koç da benzer bir noktaya dikkat çekerek, Yürütme Kurulu'nun Türkler ve TKP'ye karşı çıkan üyelerinin zamanlamasını manidar bulmakta ve sürecin "bir yerlerden düğmeye basılmış gibi" göründüğünü vurgulamaktadır.[113] Bu konuda yapılan görüşmeler, Koç ve Koç'u doğrulamaktadır, görüşmeler ışığında gerçekten de düğmeye basıldığı söylenebilir.

Celal Küçük kendisiyle yapılan görüşmede Türkler'in UDC açıklamasından yaklaşık 6 ay kadar önce Rıza Güven, Mehmet Kılınç ve kendisinin CHP'li sendikacılar olarak buluştuklarını, DİSK yönetiminin değişmesi gereği üzerinde durduklarını, Genel-İş Başkanı Abdullah Baştürk ile de açıkça olmamakla birlikte fikir alışverişinde bulunduklarını söylemektedir. Celal Küçük'e göre UDC açıklaması kendilerine, yönetimi değiştirmek üzere bir fırsat tanımıştır.[114]

Ancak bu noktada Celal Küçük ve arkadaşlarını asıl harekete geçiren aktörün CHP olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin DİSK Yönetim Kurulu üyelerinden CHP'li Mehmet Mıhlacı, CHP'nin 5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerde en çok oyu aldığı ve Ocak 1977'de iktidara geçeceği süreç içinde gelen UDC açıklaması üzerine, Ecevit'in kendisiyle birlkte Türkler ile Ankara'daki bir otelde görüştüğünü aktarmakta ve şunları söylemektedir:[115]

> "Biz ona bir süre vermiştik. O süre içinde tasfiyeleri yapmayınca, biz CHP genel merkezinde bunu dile getirdik. Bu sefer Bülent Ecevit bana dedi ki Kemal Türkler ile bir randevu koy, görüşelim. Biz önce otelde buluştuk. Bülent Bey bütün TKP'nin çalışmalarını gösteren dosyayı Türkler'in önüne koydu. Kemal

111 Fehmi Işıklar ile Mart 2009'da gerçekleştirilen görüşme.

112 DİSK Ajansı, 19.03.1977.

113 Koç ve Koç, 2008, s. 402.

114 Celal Küçük ile 07.06.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

115 Mehmet Mıhlacı ile 22.04.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Bey dedi ki 'bunların hepsinde haklısınız, ben bunların TKP programı olduğunu daha sonra öğrendim. Ben bu işi halledeceğim' deyip yine süre istedi. Ecevit dedi ki 'tamam ben bunu bir süre içinde halledeceğim diyorsan, ben sana güveniyorum, bu arkadaşlarım da DİSK'te sana karşı çıkmayacaklar, seninle uğraşmayacaklar. O verdiği süre üç aylık bir süreydi, o sürede de bir şey yapmadı ya da yapamadı. Tabii çok detaylı anlatamıyorum ama Ecevit kaygılarını da dile getirdi. Siz TKP'nin dolduruşuna gelirseniz sizi MİT izliyor, kapatırlar sizi' dedi. Ama Türkler o süre içinde de yapmayınca biz de Kemal Bey'le artık bağımızı kopardık."

Mehmet Karaca, Mıhlacı'nın söz ettiği görüşmeden haberdar olduklarını ancak Türkler'in kendilerine destek vermeye devam ettiği koşullarda bu konuda bir konuşma yapmadıklarını vurgulamaktadır.[116]

Mıhlacı'nın sözlerine bakılırsa, DİSK'teki yönetim krizi planlanmıştır. Dahası dönem içinde CHP merkez yönetiminde olan Ali Topuz ile yapılan görüşme, CHP'nin DİSK'in kongre sürecinde de aktif olarak yer aldığını göstermektedir. Topuz'un bu konu hakkındaki sözleri şöyledir:[117]

"Abdullah Baştürk'ün DİSK Genel Kurulu'nda seçilmesi için çok büyük katkı verdim. Ecevit bana dedi ki 'bir bak bakalım, etkili olabilir misin?' Bir inceleme yaptırdım, TKP'ye karşı etkili olabileceğimizi gördüm. Abdullah Baştürk'ün kazanmasını istiyoruz biz. Abdullah Baştürk önce adaylığı kabul ediyor, fakat bir müddet sonra adaylıktan çekiliyor. Kongre ya açılmıştı, ya da açılacaktı. Vazgeçince perişan vaziyette kaldılar bizimkiler. Onun üzerine ben devreye girdim. Abdullah Baştürk'ü ikna etmek lazım. O zaman Çengelköy'de bir evi vardı. Bir gece evine birkaç kişiyle gittim, onu sabaha kadar evirdim çevirdim ve ikna ettim adaylık için. Kan ter içinde kaldım, ikna etmek için."

116 Mehmet Karaca ile 24.04.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

117 Ali Topuz ile 23.03.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Topuz, Baştürk'ü adaylığa ikna ettikten sonra, seçimler sırasında CHP İstanbul örgütünün Baştürk için yoğun olarak mesai harcadığını da ifade etmektedir ve dönem içinde İstanbul İl yönetimi içinde yer alan Erol Ünal ve Türer Ercan ile yapılan görüşmeler,[118] Topuz'u doğrulamaktadır.

Bu noktada son olarak vurgulanması gereken husus, CHP'nin DİSK'teki TKP varlığından UDC'den çok daha önce haberdar olduğu gerçeğidir. Zira TKP'nin özellikle 1976'dan itibaren legale çıkma isteğinin de etkisiyle genişçe bir kesim açısından DİSK içindeki varlığı sır değildir. Hele CHP gibi devlet içinde de olanakları olan bir partinin böyle bir olgudan habersiz olması düşünülemez. CHP Gençlik Kollarının Nisan ya da Mayıs 1976'da hazırladığı[119] bir raporsa bu gerçeği kanıtlar niteliktedir. Genel olarak CHP'nin örgütlenmesine ve ideolojik sorunlarına yönelik hazırlandığı ve oldukça sol eğilimli bir söylem içerdiği görülen Rapor'un 23. sayfasında "Dışımızdaki Sol'un Genel Değerlendirmesi" başlığı altında Türkiye'deki legal ve illegal sol örgütler sayılmakta, 26. sayfada ise TKP ile igili bölümde şu satırlar göze çarpmaktadır:[120] "(...) Yurt içinde özellikle DİSK içinde etkin olmaya çalışmaktadır. TKP, TSİP, Maocu akımlar ve Toçkistler ve anarşistlere karşı bir tavır izlemekte olup yayınlarında CHP'ye en ufak bir saldırı veya eleştiri yoktur."

Görüldüğü üzere, üstelik de CHP Gençlik Kolları gibi, Parti'nin üst düzeyde yönetimi olarak düşünülemeyecek bir organı, DİSK'teki TKP örgütlenmesi ve CHP'ye bakışından haberdardır. Dolayısıyla, DİSK'teki TKP varlığından haberdar olan CHP'nin DİSK'e müdahalesinin bir yıldan fazla bir süre sonra

118 Erol Ünal ile 06.04.2010, Türer Ercan ile 20.04.2010'da gerçekleştirilen görüşmeler.

119 Raporu hazırlayan dönemin CHP Gençlik Kolları Başkanı Zeki Alçın, Rapor'u kendi örgütü ile hazırladığını, dönem içinde, söz konusu Rapor'u Ecevit'in açıklattığına dair iddiaların gerçeği yansıtmadığını söylemektedir. Zeki Alçın ile 25.04.2010 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

120 CHP Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu, CHP Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu'nun Türkiye, CHP ve CHP Gençlik Kolları'nın Yapısı CHP Örgütlenmesi ve Stratejisi konulu Raporu (38 sayfa-tarihsiz), Zeki Alçın özel Arşivi, Ankara.

gelmesi anlamlıdır. Üstelik bu süre içinde CHP'li ve TKP'li üyelerin birlikte örneğin Petro-Kimya-İş sendikasına yönelik tasfiyelerde bulundukları ortadadır. CHP'nin 28 Temmuz 1977'den itibaren aktif biçimde harekete geçmesiyse, 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonraki süreçte Aralık 1977 sonunda iktidar olmasıyla ilişkili olmalıdır. Devleti yönetmeye yönelen CHP'nin, kendi iktidarında, muhalefetteyken hoşgörü gösterdiği hatta DİSK içindeki CHP yanlısı sendikalar eliyle ittifak ilişkisi içinde hareket ettiği TKP, devleti yönetecek CHP için artık kabul edilemez bulunmuş olmalıdır.

DİSK'in 1974-1975 arasında sendika-siyaset ilişkisi açısından ele alınması, dönemin toplumsal ve siyasal yapısı içinden DİSK'in dönem soluyla kurduğu ilişkisel süreç üzerinden analiz edilmesini gerektirmektedir. Dönem içinde sendikal bir örgüt olarak DİSK'in sol siyasetle kurduğu ilişkisellik, solun bölünme ve çatışma süreçlerini kendi bünyesi içinde de yaşaması sonucunu getirmiştir. 1974'ten itibaren, önceki dönemlerde TİP'le kurduğu özerklik ilişkisi, başta Türkler olmak üzere DİSK yöneticilerinin öngörülerinin ötesinde daha alt düzeyde olmakla birlikte militan sol siyasetlere angaje sendikal kadrolar yaratmış, bu kadroların 1974 sonrasındaki süreçte TKP'ye yönelmesiyle DİSK üzerinde TKP bir kontrol ilişkisi kurabilmiştir. Dönemin diğer sosyalist siyasetlerini CHP ittifakıyla tasfiye eden TKP'yse, bir yandan DİSK'in kitlesel desteği ile diğer sosyalist hareketler karşısında güçlenirken öte yandan da bu ilişkisellik içinde DİSK'e başlangıçta siyasal bir perspektif sağlamıştır. Ancak sendika-parti kadrolarının iç içe girdiği bu süreçte DİSK bir yandan parti görevlerine soyunduğu için aşırı siyasallaşırken, TKP'de yetişmiş insan gücünü parti olarak üreteceği siyasetten çok sendika içi yönetimde ve çatışmalarda kullandı.

TKP'nin bu süreçte CHP'yle kurduğu ittifak sonuçta devleti yönetmeye talip bir muhalefet partisiyle kurduğu ittifaktır ve bu ilişkinin tasfiyeye uğradığı moment CHP'nin hükümet kurmaya yürüdüğü günlere işaret etmektedir. Bu noktada ilginç bir olgu da, 12 Mart'ın sola müdahalesinin de etkisiyle illega-

liteye kayan ve Türkler'in CHP desteğini frenleyen genç militan kadroların, TKP'ye verdikleri desteğin kendilerini DİSK'in CHP'ye verdiği desteği savunma durumuna getirmesidir.

Sonuç olarak, DİSK ilk bakışta siyasal ve toplumsal yapı üzerinde oldukça etkili bir aktör olarak görülmektedir. Ancak söz konusu yapının aktörlerinden biri olarak DİSK'e içinde bulunduğu yapıyla ve o yapı içindeki diğer aktörlerle ilişkiselliği düzeyinde bakmak bize bu etkililiği sorgulama ve yeniden değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de sendika-siyaset ilişkisinin DİSK çerçevesinde ve adı geçen örgütün 1967-1975 yılları arasındaki dönemi konu edilerek incelenmesi her şeyden önce, DİSK'in içinde bulunduğu iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla ve o yapı içindeki diğer aktörlerle ilişkisi bağlamında incelenmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'de sendika-siyaset ilişkisine yönelik olarak, emek tarihi, siyaset bilimi, çalışma ilişkileri, politik iktisat gibi çeşitli disiplinler altında yapılan çalışmalarda, sendika-siyaset analizinde yaygın olarak kimi zaman yukarıda sözü edilen yapının, kimi zaman da aktörlerin teleolojik biçimde belirleyici olarak öne çıkarılabildiği görülmektedir. DİSK özelinde sendika-siyaset ilişkisinin analizinde, temelde kuramsal sorunlardan kaynaklandığı düşünülen bu tarz yaklaşımlardan kaçınılmış ve çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında Bob Jessop'ın Marksist devlet kuramlarına yaptığı kuramsal katkıdan faydalanılmıştır. Bu bağlamda DİSK, Jessop'ın Marksist devlet kuramları içinde, sermaye-kuramsal yaklaşımların daha çok yapıya, sınıf-kuramsal yaklaşımların ise daha çok aktörlere/faillere odaklanan kuramsal anlayışları aşmak üzere önerdiği "Stratejik İlişkisel" kuramından hareketle düşünülen sendika-siyaset formu aracılığıyla incelenmiştir. Jessop'ın, devle-

ti, yapı ile stratejiler arasındaki karmaşık diyalektik ilişkisellikler içinden analiz etmeye yönelik kuramsal önerisinden hareketle oluşturulan sendika-siyaset formu aracılığıyla DİSK, içinde bulunduğu yapı ve o yapı içindeki diğer aktörlerle kurduğu ilişkisellik üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle DİSK'in, bir yandan Thompson'ın Althusser yapısalcılığını eleştirirken, yapı içinde aktörlerin şeyleştirilmesi, nesneleştirilmesi tehlikesine vurgu yapan uyarısına cevap veren, diğer yandan da aktörlerin içinde bulundukları yapıyla ilişkiselliklerini ihmal ederek hatalı biçimde fazlasıyla iradeci analizlere neden olan kuramsal yaklaşımlardan kaçınan bir çerçeve içinde ele alındığı söylenebilir. Sendika-Siyaset formu içinde DİSK, temel olarak varlığını borçlu olduğu sol siyasetle ve Türk-İş ve devlet gibi diğer aktörler ve bu aktörler ile birlikte içinde bulunduğu iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla ilişkiselliği içinde incelemeye çalışılmıştır. Söz konusu ilişkisellik yalnızca DİSK'i değil, diğer aktörleri ve yapıyı da değişik ölçülerde de olsa etkileyen, dönüştüren diyalektik bir dinamiğe işaret etmektedir.

DİSK'in 1967-1975 arasındaki dönemi sendika-siyaset ilişkisi çerçevesinde incelendiğinde bu dönemin, Türkiye sendikal hareketinin bir kolunun sol siyaset ile ilişki kurarak siyasallaşmasının kurumlaşmasını ifade ettiği daha ilk anda göze çarpmaktadır. Her şeyden önce DİSK'i kuran sendikacılardan biri hariç hepsi aynı zamanda Türkiye sol tarihinin en önemli oluşumlarından biri olan Türkiye İşçi Partisi'nin de kurucularıdırlar ve DİSK'i kurmadan altı yıl önce TİP'i kurmuşlardır. DİSK bir bakıma partinin başına Aybar'ın geçmesinden sonra sosyalist ya da sol eğilimli aydınlarla birlikte sosyalist bir parti kimliği kazanan TİP'in içinde politize olan kurucular eliyle kurulmuştur. Ancak yalnızca bu değerlendirmeyle yetinmek, gerek DİSK'in kuruluş serüvenini ve gerekse o serüvene çıkan sendikacıların temsil ettiği sendikal hareketin dinamiğini anlayamama tehlikesini barındırmaktadır çünkü süreç yalnız TİP içindeki poltizasyon olgusundan ibaret değildir. Sendika-siyaset ilişkisi çerçevesinde DİSK'in kuruluşunu ve çalışma kapsamındaki dönemlerini doğru anlayabilmek için, öncelikle DİSK'in bir

aktör olarak içinde bulunduğu iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla ve o yapı içinde başta ilişki kurduğu siyasal aktörler olmak üzere diğer aktörlerle kurduğu ilişkiselliğe odaklanmak gerektir. Bu da kaçınılmaz biçimde DİSK öncesi döneme, TİP'i de kuran sendikal hareketin dinamiklerine de eğilmeyi gerektirmiştir.

DİSK'in kuruluşuna giden süreci içeren 1961-1966 yıllarının başı bu çalışmanın temel eksenini oluşturan sendika-siyaset ilişkiselliği için önem taşıyan olguları barındırmaktadır. Öncelikle TİP kurucusu sendikacıların içinde olduğu sendikal hareket için önem taşıyan sendika kurma ve toplu sözleşme ve grev hakkı 1961 Anayasası'nda yer bulmuştur. Öte yandan da DİSK'i kuran dört sendikacının da içinde olduğu ve ağırlıklı olarak İstanbul İşçi Sendikaları Birliği içinde yer alan sendikacılar grubu TİP'i kurmuştur.

27 Mayıs 1960 sonrasındaki süreçte sendika, toplu sözleşme ve grev hakkının anayasal tanımaya kavuşması, gerek emek yazınında ve gerekse politik iktisat, siyaset gibi sosyal bilimler disiplinleri içinde dönemin özgürlükçü iklimiyle ve/veya bürokratik reformizmin ithal-ikameci iktisat poltikasının gereği olarak işçilere yukarıdan söz konusu hakları vermesiyle açıklanabilmektedir. Buna karşılık dönemin işçi eylemlerinin bir çeşit resm-i geçidini sıralayıp işçi hareketinin sendikal haklarını bütünüyle kendisinin aldığını iddia eden çalışmalar da az değildir. Her iki eğilim de sorunludur ve dönemin gerçekliğini yansıtmaktan uzaktır. Genel olarak belirtmek gerekirse söz konusu hakların yukarıdan verildiği argümanının temel sorunu, dönem içinde sendikal hareketin 1960 öncesinin birikimini ve 1960 sonrasındaki, bu birikime de dayanan aktivitesini görememesi, dönemin iktisadi, siyasal ve toplumsal yapısı içinde sendikal hareketi dikkate değer bir aktör olarak düşünmemesidir. İkinci eğilim ise sözü edilen yapıyı ve o yapı içindeki diğer aktörleri ihmal ederek yalnızca sendikal hareketin aktörlüğünü öne çıkarmaktadır. Her iki eğilimin ihmal ettiği husus sendikal hareket ile yapı ve o yapı içindeki diğer aktörler arasındaki diyalektik ilişkisel süreçtir. Bu kuramsal anlayışla, yalnızca sen-

dikal hakların anayasaya girdiği –ki bu gelişmede de 1950'lerin sendikal dinamiğinin payı vardır– 1961 ile yasayla düzenlendiği 1963 yılları arasındaki döneme bakıldığında dahi söz konusu süreci görmek mümkündür. Kısaca belirtmek gerekirse, devlet iktidarını temsil eden bürokratik reformizm gerçekten de ithal-ikameciliğin gereği olarak sendikal hakların tanınması tercihini yapmıştır. Ancak bu tercih ilkeseldir ve somut düzeyde yasayla hakların nasıl kullanılacağının belirlenmesi, belki de tanınmasından bile önemlidir. Nitekim 1961'in yaz aylarında MBK Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olan Cahit Talas'ın hazırlattığı tasarının özellikle sendikal hakların en önemlisi olarak nitelendirilebilecek grev hakkı konusunda getirdiği sınırlama ve yasaklar, bir yandan grevi yasal olarak düzenlemekte, öte yandan da fiilen uygulanmasını olanaksızlaştırmaktadır. Üstelik gerek anayasa görüşmelerine bakıldığında ve gerekse, Talas'ın tasarısına yönelik önerilerde bulunarak tasarının nihai haline fiilen olanaksızlaştırma yönünde önemli ölçüde etki eden işveren taslağı incelendiğinde, konu grev gibi kritik bir sendikal hak söz konusu olduğunda 27 Mayıs sonrasının "özgürlükçü" havasının etkisini yitirdiği görülmektedir. İşte tam da bu noktada, anayasal tanıma ve yasal düzenleme arasındaki iki yıllık döneme dahi yukarıda sözü edilen ilişkisellik gözlüğüyle bakıldığında görülen, söz konusu tasarıdan memnuniyetsizliğini açıkça ortaya koyan bir sendikal hareketin aktif varlığıdır. Ancak dahası, Ekim 1961'deki seçimlerde çok az sayıda sendikacının meclise girmesinin hoşnutsuzluğunun ve tasarılara duyulan tepkinin gösterilmesi için düzenlenen Aralık 1961'deki Saraçhane mitingi örneği yalnızca sendikal hareketin varlığını değil ama aynı zamanda sendikal hareket içinde başlayan ayrışmayı da göz önüne sermektedir. Adı geçen miting, başkanı da TİP Genel Başkanı olan İİSB tarafından düzenlenmiştir ve büyük ölçüde TİP'li sendikacıların organizasyonu ile gerçekleşmiştir. Mitingin, söz konusu hakları büyük eylemlerden çok hükümetle görüşmelere ağırlık vererek almayı düşünen Türk-İş yöneticileri tarafından çok da iyi karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta çok da önemli gibi görün-

meyen bu farklılaşma, sonraki yıllarda TİP'e aydınların gelmesiyle TİP'li sendikacıların sol siyasal politizasyona girdiği, buna karşılık içinde ABD'nin de, AID yardımlarıyla birlikte, etkisini barındıran bir süreçte Türk-İş yöneticilerinin devlet iktidarına yaklaşarak sağa kaydıkları bir dönemin de başlangıcına işaret etmektedir. 1963 düzenlemeleri yapıldığında, Türk-İş'in TİP'lilere karşı devletin de desteğiyle Aralık 1962'de komünizmi tel'in mitingini düzenlediği, buna karşılık Kavel grevinde olduğu gibi, TİP'li sendikacıların daha mücadeleci bir sendikacılık anlayışını ortaya koyarak sendikal hak talebindeki ısrarlarını gerektiğinde yasal sınırları zorlamayı göze alacak kadar ileri götürerek Türk-İş'in temsil ettiği sendikal anlayıştan uzaklaştıkları olaylar yaşanmıştır. Kısacası 1961-1963 arasındaki iki yıllık kısa döneme yalnızca sendikal düzenlemelerin yapılış sürecini sorunsallaştırarak bakılsa bile yukarıda belirtilen ilişkisel sürece, yani aslında siyasete eğilmek gerekecektir.

Yukarıdaki kısa dönemi de kapsayan ve DİSK'in kuruluşunu hazırlayan 1961-1966 yılları arasındaki dönem, TİP'li sendikacıların TİP içinde sol siyasetle birlikte politize oldukları, buna karşılık Türk-İş'in, Çalışanlar Partisi girişiminin başarısızlığı sonrası 1964'te Partilerüstü Politika kararıyla aslında temelde siyasal iktidarların politikalarıyla uyumlu bir sendikacılık anlayışını devam ettirdiği bir dönemdir. Aslında bu anlayış, sendikal hareketin 1946 sonrasından beri süregelen vesayetçi geleneğinin bir yansımasıdır. 1965'te AP Hükümeti'nin işbaşına gelmesi ve TİP'in de meclise girerek ülke çapında sol muhalefetini duyurmaya başlamasından sonraysa, Türk-İş üzerindeki AP etkisi artmış ve TİP'li sendikacılar ile Türk-İş arasındaki ayrışma iyiden iyiye sağ ve sol siyaset içinde siyasallaşarak derinleşmiştir. Dönemin sonunu, Kozlu direnişi, Karabük olayı ve Mannesmann grevinde yaşananlar sonucu TİP'li sendikacıların, Türk-İş yönetimine olan güvensizliklerinin artması ve 1966'daki Türk-İş Kongresi'nde TİP'li hiçbir sendikacının yönetime girememesine karşılık, AP'li sendikacıların Türk-İş'te ağırlık kazanması getirmiştir. Aynı yılın Ocak ve Nisan ayları arasındaki Paşabahçe greviyse DİSK'i kuracak sendikacılar açı-

sından Türk-İş'le ilişkilerini koparmak için vesile olmuş, Türk-İş yöneticilerinin de bu yöndeki tutumlarının sonucunda, 12 Şubat 1967'de DİSK kurulmuştur.

1961-1966 döneminde, TİP'i kuran sendikacılara odaklanıldığında görülen, TİP içinde sol siyasetle ilişkiye geçmeleri dolayısıyla sendikal hareketin yapısında yukarıda ifade edilen değişimi yaratmalarıdır. Yalnız bu noktada TİP'li sendikacıların sendikalarını parti çalışmaları ve kadrolarına açmak konusunda isteksiz davrandıkları ve sendikalarını, partiden ayrı kendi özel alanları olarak gördükleri, sendikal konularda karar alırken partinin desteğini almakla birlikte bağımlılık ilişkisi kurmadıkları belirtilmelidir. Her ne kadar anılan sendikacılar, TİP içinde görev alsalar da bu durum sendikalarla parti arasında organik bir ilişki olduğu anlamını da taşımamaktadır. Çünkü bu ilişki tek taraflıdır. Bir başka deyişle parti içinde, partili sendikacılardan söz edilebilir ancak sendikalarda, partililerden söz edilemez. Kısacası sendikacılar TİP'le bir özerklik ilişkisi kurmuşlardır ve bu özerklik ilişkisi DİSK'in TİP'le kurduğu ilişkinin de temel niteliği olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi TİP içinde sol siyasetle ilişkiye geçen sendikacılar, sendikal hareketin sol siyasetle siyasallaşan varyantını oluşturarak sendikal hareket üzerinde önemli bir değişimi başlatmışlardır. Buna karşılık TİP açısından aydınların sendikacılarla ilişkisi, partinin büyük bir dinamizm kazanması ve bu dinamizmin, seçim sisteminin uygunluğu vs. gibi etkenlerin de katkısıyla TİP'i ülkenin siyasal yapısını etkileyen bir güce ulaştırmasıdır. Ancak TİP, ülke siyasetinde ses getirdiği ölçüde devlet iktidarının tepkisini çekmiş, bu durum aynı zamanda DİSK'in kurulmasını da etkileyen sonuçlar yaratmıştır. Kısacası TİP'li sendikacılar sol siyaset ilişkiselliği hem sendikal hareketi, hem TİP'i hem de ülke siyasetini etkilerken, bu etkilerin sonuçlarından da etkilenmişlerdir. Söz konusu olan diyalektik bir ilişkisellik halidir.

DİSK'in kuruluş yılları olarak dönemselleştirilen 1967-1971 dönemi, gerçekten de DİSK'in kurulduktan sonra, devletin ve Türk-İş'in aksi yöndeki çabalarına karşı ayakta kalma yıllarıdır.

Aslında daha kuruluş çalışmaları sırasında kuruluş toplantılarına katılan 17 sendikanın 5'e düşmesinde, Türk-İş'in baskısının etkili olduğuna yönelik tanıklıklar mevcuttur. Ancak sadece Türk-İş'in değil DİSK'in TİP'le ilişkisi dolayısıyla örneğin CHP'nin de benzer bir çabasının olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Kimya-İş gibi sendikaların kurucu olmamasında sendikanın başkanının CHP'liliğinden söz eden tanıklıklar da bu olasılığa işaret etmektedir. Bu dönemin 1971 yılıyla son bulması elbette 12 Mart ile ilgilidir, çünkü bu dönemde hem TİP kapatılmış hem de yalnızca sol siyasal faaliyetler değil sendikal faaliyetler de önemli ölçüde kesintiye uğramıştır.

DİSK'in TİP ile bu dönemde kurduğu ilişki aslında DİSK'in kurulmasından önce kurucu sendikalarla ilişkisindeki gibi nitelik olarak bir özerklik ilişkisidir. Daha önce de vurgulandığı gibi, TİP ve DİSK kurucusu sendikacılar sendikalarını parti kadrolarına ve parti çalışmalarına açmak konusunda çok isteksiz davranmışlar ve bu tutumları Aybar ve Boran başta olmak üzere TİP liderleri tarafından anlayışla karşılanmıştır. Ayrıca DİSK'in kurulması kararı da dahil olmak üzere sendikalarını ilgilendiren kararlar parti desteğini almaya özen göstermekle birlikte temelde kendi kararlarıdır. Aslında DİSK-TİP ilişkisi iki temel eksen üzerine oturmuştur. Bunlardan ilki, DİSK'in kurulmasından önceki dönemdeki gibi DİSK kurucularının TİP yönetiminde ve TİP'in meclis grubunda aldıkları görevlerdir. Ancak görevler, DİSK ile TİP arasında organik bir ilişki olduğu anlamını taşımamaktadır. Aslında söz konusu olan, sendikacıların TİP tüzüğünün, parti organlarının yarısının işçi üyelerden oluşmasını hükme bağlayan 53. maddesinin sağladığı ayrıcalığı kullanmalarıyla ilgili bir durumdur. Sonuçta TİP içinde DİSK kurucusu sendikacıların varlığına karşın, DİSK'te parti kadrolarından söz etmek mümkün değildir. DİSK-TİP ilişkisinin ikinci ekseni DİSK'in TİP'e paralel olarak yaptığı basın açıklamaları vs. ile verdiği destektir.

DİSK'in TİP ile kurduğu özerklik ilişkisinin, TİP'in 1966'dan itibaren yaşamaya başladığı, 1968'den sonraysa bir kriz halini alarak partiyi parçalanmaya doğru sürükleyen ve temelde

idolojik ve siyasal yanı ağır basan bunalımla birlikte değişmeye başladığı söylenebilir. Başta Türkler olmak üzere DİSK yöneticileri TİP'teki bunalım derinleştikçe partiye olan ilgilerini kaybetmeye başlamışlar, dönemin sonuna doğru DİSK-TİP ilişkisi fiilen bir kopukluk ilişkisine doğru evrilmeye başlamıştır. Özellikle TİP'in seçim sisteminin de değişmesiyle 1969 seçimlerinde uğradığı başarısızlık ve Aybar'ın bu başarısızlık üzerine istifası sonrasında parti içindeki bunalımın şiddetlenerek bölünme ve çatışma sürecine dönüşmesi, DİSK yöneticilerinin partiye ilgilerini iyice azaltmıştır.

TİP'in içine sürüklendiği ve yalnızca TİP'le sınırlı kalmayarak bir bütün olarak sosyalist solda kendisini gösteren çatışma ve bölünme haline karşılık, sosyal hareketin dönemin sonuna doğru yükselişe geçtiği görülmektedir. Söz konusu yükseliş özellikle DİSK açısından büyüme ve güçlenme anlamına gelmektedir. Böyle bir süreçte kuruluşundan beri DİSK'in TİP'in yan örgütü olduğuna yönelik Türk-İş, sağ siyaset ve basından gelen suçlamalar, TİP'liliği DİSK yöneticileri için artık taşınması zorlaşan bir kimlik haline getirmiş olmalıdır. Hele Türk-İş'in de çabalarıyla, AP'nin temsil ettiği devlet iktidarının DİSK'i tasfiye etmek amacıyla çıkarmak istediği yasalara karşı, DİSK organizasyonu ile yaşanan 15-16 Haziran işçi eylemleri aynı kimliğin taşınmasını daha da zorlaştırmış olmalıdır. Bu zorluğa 15-16 Haziran'a kadar solun bazı kesimlerinde Türkiye'de işçi sınıfının olup olmadığı tartışılırken ortaya konulan eylemin arkasında TİP de dahil olmak üzere sol örgütler bulunduğu suçlamaları da eklenebilir.

DİSK'in TİP'le ilişkisinin özerklikten kopukluğa dönüştüğü bir dönemde gelen 12 Mart muhtırasıyla başlayan süreçte, sol muhalefet ezilirken TİP de kapatılmış ve DİSK yöneticilerinin fiilen artık taşımadığı TİP kimliği resmen sona ermiştir. Ancak sendika-siyaset ilişkiselliğinin yalnızca bu ilişkiselliğin tarafı durumundaki aktörlerin tercihlerini aşan dinamiği, DİSK'in 1974 sonrası dönemindeki siyasal ve sendikal yönelimini önemli ölçüde belirleyecek henüz alt düzeydeki genç sendika kadroları üzerindeki etkisiyle kendisini göstermiştir denilebilir.

Ancak bu kadroların belirleyiciliği için 12 Mart koşullarının sona ermesi gerekmiştir. Zira 12 Mart yukarıda da ifade edildiği gibi yalnızca TİP'i kapatmakla yetinmemiş, bütün bir sol muhalefeti sindirmeye yönelmiştir. Bu dönem özellikle sosyalist sol örgütlerin dağıtıldığı, kadrolarının da kovuşturmaya uğradığı koşullara işaret etmektedir ve 15-16 Haziran dolayısıyla yargılanmakta olan DİSK yöneticileri için solla ilişki kurmak bir yana DİSK'in varlığını korumak noktasında dahi endişe söz konusudur. Kaldı ki bu dönemde DİSK'in ilişki kuracağı bir sol siyaset de yoktur. Bir başka deyişle sendika-siyaset formunun, faaliyetleri neredeyse durmuş olmasına karşın sendika tarafı mevcuttur ancak siyaset tarafı boştur. Kısacası DİSK'in bu dönemde sol siyasetle bir ilişkisizlik hali, sol siyasetten kopukluk söz konusudur.

Devlet ikitdarının 12 Mart muhtırasıyla ülkenin siyasal ve toplumsal yapısına, o yapı içindeki bir aktör olarak yaptığı müdahalenin temel amacı yukarıda da belirtildiği gibi sol/sosyalist muhalefeti ezmektir. Ancak bu müdahalenin gerek çalışma açısından DİSK'e ve gerekse ülke siyasetine etkisi devlet iktidarının müdahale amaçlarının ötesine geçmiştir denilebilir. Müdahale ülke siyasetinin önemli bir aktörü olan CHP içinde Ecevit'in genel başkanlığıyla sonuçlanacak bir iç hesaplaşma başlatmış, adı geçen parti, içindeki sağ kanadı tasfiye ederek Ecevit'in liderliğinde "*demokratik sol*" olarak adlandırdığı bir siyasal yönelişe geçmiştir. Bu yöneliş, başta Kemal Türkler olmak üzere DİSK yönetiminin ilgisini çekmiş ve sosyalist solun henüz ortada olmadığı koşullarda CHP'ye destek verilerek Ekim 1973'te yapılacak seçimler için CHP desteği açıklanmıştır. CHP'nin kamuoyu desteğinin hızla yükseldiği bir dönemde yapılan destek açıklaması aynı zamanda, Türk-İş içindeki CHP'li sendikacıların da yönetimi devirmek için yürüttükleri ancak Mayıs 1973'te kaybettikleri mücadele sonrasında DİSK'e doğru yöneldikleri bir döneme rastlamaktadır. Aynı dönemde CHP yayını durumundaki *Özgür İnsan*'da da Türk-İş sert biçimde eleştirilirken, DİSK ihtiyatlı bir dille de olsa övülmektedir. Kısacası DİSK, CHP'ye CHP de DİSK'e göz kırpmaktadır.

Bu süreçte CHP'nin seçimleri kazanarak, Şubat 1974'te hükümeti kurması ve ardından Mayıs 1974'te çıkan af yasasıyla 12 Mart sürecinden çıkıldığı söylenebilir.

12 Mart koşullarının sona erdiği ve sosyalist solun da henüz siyaset sahnesine çıktığı bir dönemde, DİSK'in en büyük sendikası durumundaki, Türkler'in başkanı olduğu Maden-İş sendikası içinde bir muhalefet hareketinin belirdiği görülmektedir. Bu muhalefeti oluşturan ve fabrika baştemsilcileri veya bölge temsilcisilerinden müteşekkil genç sendika kadrolarının ortak özelliği, militanlıkları ve TİP ya da TİP ikliminde politize olarak sosyalist sol siyasete eğilim göstermeleridir. Aynı kadroların önemli bir bölümü ayrıca, DİSK'in, CHP'ye giderek daha fazla angaje bir tutum almasından rahatsızlık duymakta, 12 Mart'ın TİP başta olmak üzere legal sol örgütlenmeleri kapatması dolasıyla artık legal siyasete değil illegaliteye ilgi göstermekte ve bazıları da TKP'yi aramaktadır. Devlet ikitdarının yukarıda sözü geçen yapıya müdahale amacını DİSK özelinde aşan sonucu tam da bu olgudur. Üstelik Eylül 1974 itibariyle, TKP'nin 73 Atılım'ı adı verilen yeniden örgütlenmesinin Maden-İş ayağı için rekabet edeceği fazla bir örgüt de –TSİP hariç tutulursa– yoktur. Sonuçta, Eylül 1974'te yapılan 21. Kongre'de oldukça güçlü olduğunu ortaya koyan ve Kemal Türkler'e rağmen genel sekreterliği de alarak kendi adaylarının önemli bir bölümünü yürütme kuruluna sokan muhalefetin önde gelen isimleri kısa zamanda TKP'ye yönelmişlerdir. Bunlar arasında TKP'nin Türkiye sorumlusu Aydın Meriç'i yıllardır tanıyan ve Meriç'in de düzenleyicisi olduğu partiyi arayış toplantılarına katılan yeni Maden-İş Genel Sekreteri de vardır.

21. Maden-İş Kongresi sonrası başlayan ve Mayıs 1975'teki DİSK 5. Kongresi'nde İbrahim Güzelce'nin Genel Sekreterliğe, sonraki günlerde Aydın Meriç'in genel sekreter yardımcılığına getirilmesi ve ayrıca kısa süre içinde DİSK ve bağlı sendikalarda TKP'li uzmanların çalışmaya başlamasıyla, DİSK üzerinde TKP kontrolü dönemi başlamıştır. DİSK'in TKP'yle ilişkisi bir kontrol ilişkisidir. TKP bu ilişki içinde DİSK'in sendikal ve siyasal politikalarını önemli ölçüde belirlediği gibi DİSK'in

sendikal kadroları üzerinde de tasarrufta bulunma gücüne erişmiştir. TKP'nin DİSK kadroları içinde örgütlenmesi nedeniyle, Parti kadroları ile sendika kadroları iç içe geçmeye başlarken, 5. Kongre'yle ilk adımları atılan TKP dışındaki sosyalist solun tasfiyesi süreci kongre sonrasındaki yıllar boyunca, DİSK'e katılan CHP'li sendikalarla yapılan ittifakla yürütülmüştür. TKP, UDC stratejisi ve yasala çıkma beklentisi gibi nedenlerle DİSK'in CHP desteğini sürdürmesini sağlarken, TKP'nin varlığını en azından 1976 Nisan'ından itibaren bildiği kesin olan CHP'yse ikidar sürecinin başladığı 5 Haziran 1977 seçimleri sonrasına kadar TKP'nin DİSK içindeki varlığının CHP'li sendikacıların da desteğiyle sürmesini engellememiş, bir anlamda onaylamıştır. TKP'nin bu süreçte CHP'li sendikalar eliyle CHP ile kurduğu ittifak sonuçta devleti yönetmeye talip bir muhalefet partisiyle kurduğu ittifaktır ve bu ilişkinin tasfiyeye uğradığı moment CHP'nin hükümet kurmaya yürüdüğü günlere işaret etmektedir. Bütün bu gelişmeler sırasında Kemal Türkler'in ise başlangıçta bilmediği, muhtemelen sonraki yıllarda sezdiği ya da anladığında da tasfiye edemeyeceği örgütle, hem diğer sosyalist sol hareketlerin tasfiyesinde hem de CHP desteğinde aynı tutumu paylaştığı söylenebilir.

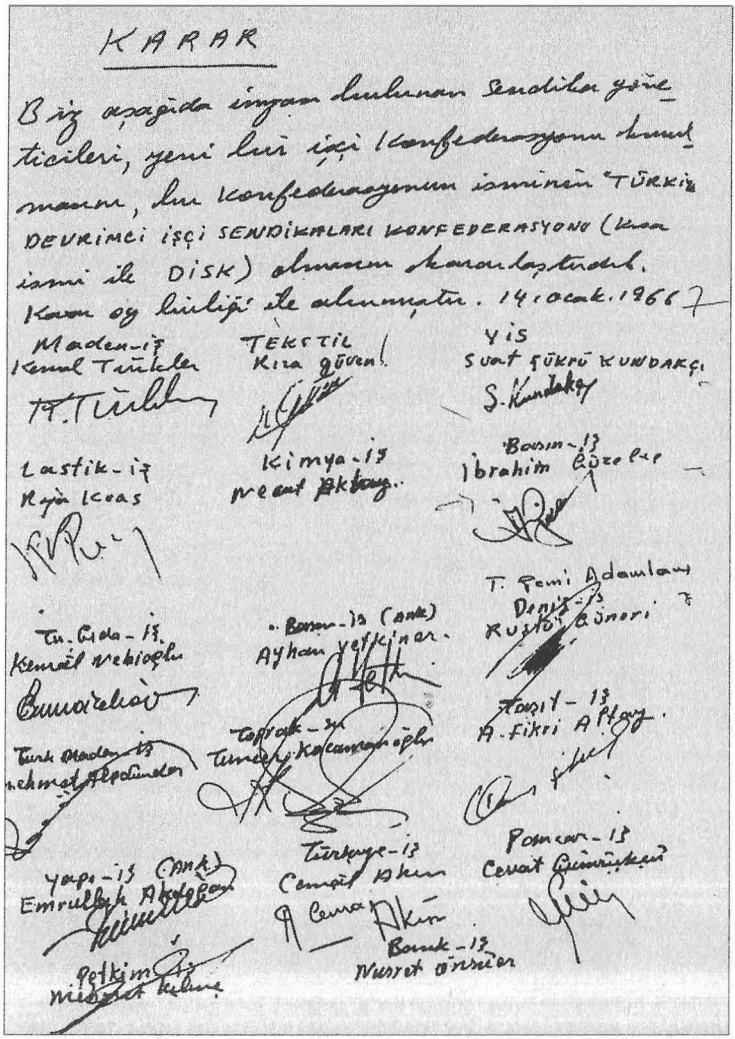
DİSK-TKP kontrol ilişkisi, DİSK'e yeniden siyasal bir perspektif kazandırırken, TKP'ye de DİSK'in kitlesel gücünden yararlanarak güçlenme olanağını tanımıştır. Ancak süreç içinde sendikal kadrolarla TKP'nin siyasal kadrolarının giderek artan iç içeliği ve siyasal bir örgüte özgü politikaların kontrol ilişkisi aracılığı ile DİSK'e yüklenmesi, bir yandan DİSK'i aşırı siyasallaştırarak devlet iktidarının hedefi yaparken, diğer yandan da TKP'nin nitelikli kadrolarını artan ölçüde sendikal alana yönlendirmesi nedeniyle Parti'ye zarar vermeye başlamıştır. Üstelik sosyalist solun giderek bölündüğü ve çatıştığı bir sürecin TKP eliyle tasfiyeler dolayısıyla DİSK'e yansıtılması DİSK'i iyiden iyiye sosyalist siyasetlerin çatışma ve güç kazanma alanlarından biri haline getirmiştir.

Sonuç olarak, özellikle 1974-1975 süreciyle başlayan TKP'yle kontrol ilişkiselliği ile ilk bakışta DİSK siyasal ve toplumsal ya-

pı üzerinde oldukça etkili bir aktör olarak görülmektedir. Ancak söz konusu yapının aktörlerinden biri olarak DİSK'e içinde bulunduğu yapı ve o yapı içindeki diğer aktörlerle ilişkiselliği düzeyinde bakmak bu etkililiği sorgulama ve yeniden değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

Aynı hususun DİSK'in önceki dönemleri için de geçerli olduğu söylenebilir. DİSK'in konu edilen dönemler içindeki yeri, ancak içinde bulunduğu iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla ve o yapı içindeki aktörlerle kurduğu diyalektik ilişkisel süreçlerin analiziyle anlaşılabilir. Dolayısıyla Jessop'ın, sermaye-kuramsal yaklaşımların yapıya, sınıf-kuramsal yaklaşımların aktöre vurgu yapmalarını sorunlu bularak önerdiği stratejik ilişkisel kuramdan yararlanılarak elde edilen sendika-siyaset formu DİSK'in bu bağlam içinde analizi için anlamlı bir kuramsal çerçeve sağlamıştır. Bu kuramsal çerçevenin aynı zamanda, Althusser yapısalcılığını özneleri şeylere indirgediği gerekçesiyle eleştiren ve sınıfın nesneleştirilmesi tehlikesine dikkat eden Thompson'ın uyarılarını DİSK özelinde karşıladığı söylenebilir.

Ekler

KARAR

Biz aşağıda imzası bulunan Sendikalar yönetici leri, yeni kurulacak işçi konfederasyonunun kuruluş masını, bu konfederasyonun isminin "TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (kısa ismi ile DİSK) olmasını kararlaştırdık. Karar oy birliği ile alınmıştır. 14.ocak.1967

Maden-İş
Kemal Türkler

TEKSTİL
Kıra Güven

YİS
Suat Şükrü Kundakçı
S. Kundakçı

Lastik-İş
Kyo İcoas

Kimya-İş
Nevzat Akbaş

Basım-İş
İbrahim Gözeler

T. Yeni Adamlar
Deniz-İş
Kuşto Güneri

Tu. Gıda-İş
Kemal Nebioğlu

Basım-İş (ank)
Ayhan Yeşiltaş

Tarım-İş
H. Fikri Alpay

Türk Maden-İş
Mehmet Alpdündar

Toprak-İş
Tuncay Kalemoğlu

Pancar-İş
Cevait Gümüşkaya

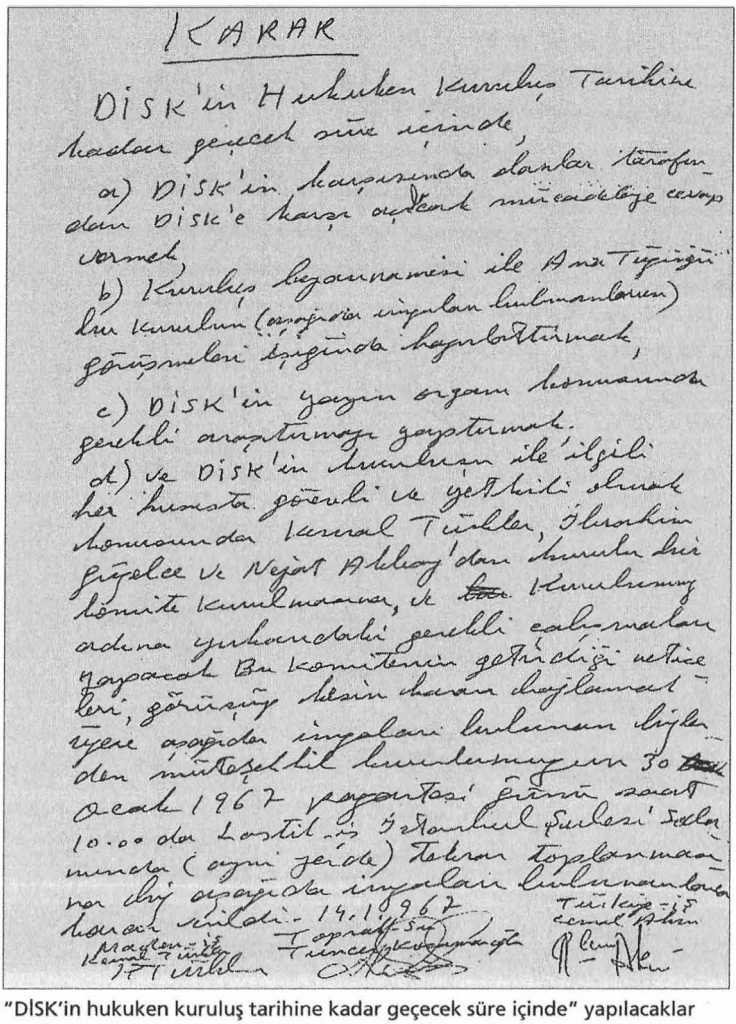
Yapı-İş (Ank)
Emrullah Akbaba

Türkiye-İş
Cemal Akın
Cemal Akın

Petkim-İş
Nihat Kılınç

Banka-İş
Nusret Dinçer

DİSK'in kurulma kararının alındığı toplantıda imzaya açılan "KARAR" başlıklı metin, 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

KARAR

DİSK'in Hukuken kuruluş Tarihine kadar geçecek süre içinde,

a) DİSK'in karşısında olanlar tarafından DİSK'e karşı açıktan mücadeleye girişmek,

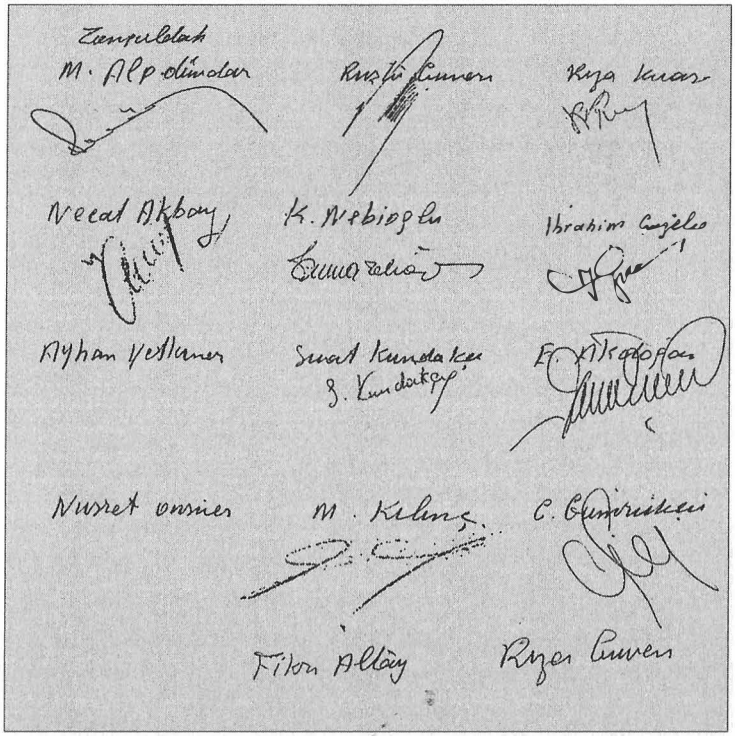
b) Kuruluş beyannamesi ile Ana Tüzüğün kurucuların (aşağıda imzaları bulunanların) görüşmeleri çerçevesinde hazırlattırmak,

c) DİSK'in yayın organı konumunda gerekli araştırmaya geçirmek.

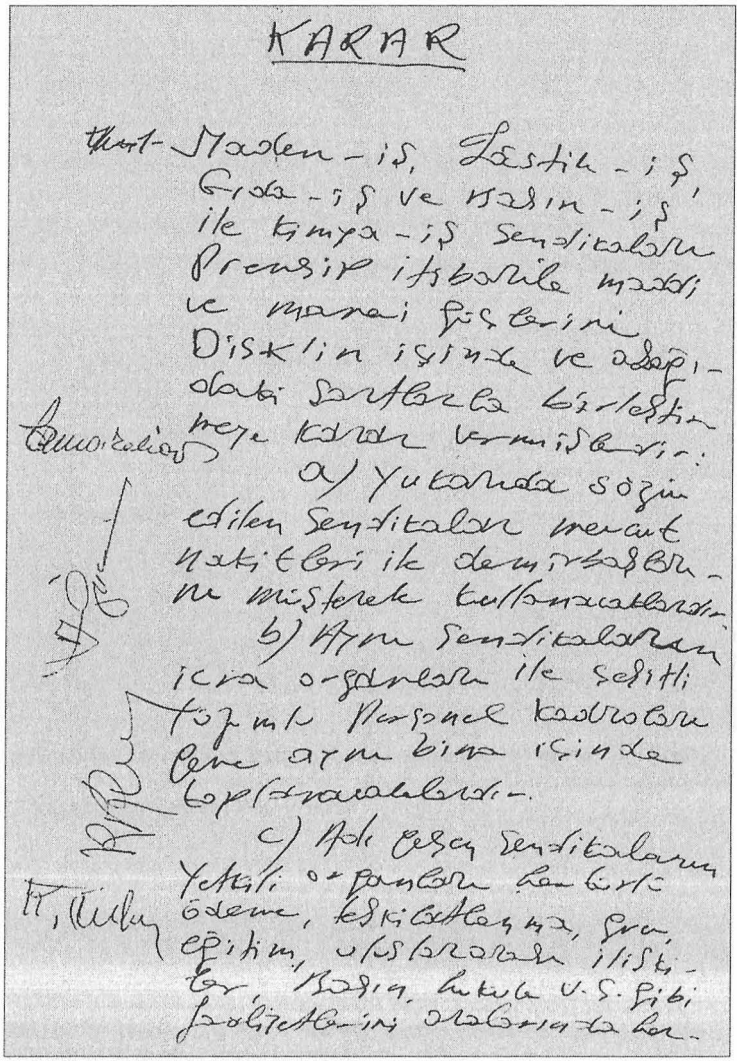
d) ve DİSK'in kuruluşu ile ilgili her konuda görevli ve yetkili olmak konusunda Kemal Türkler, İlhan Şişçalca ve Nejat Akbay'dan kurucu bir komite kurulmasına, ve ~~bu~~ Kurulmuş adına yukarıdaki gerekli çalışmaları yapacak bu komitenin getirdiği neticeleri, görüşüp karar bağlamak üzere aşağıda imzaları bulunanların büyükçoğunluğunun 30 Ocak 1967 pazartesi günü saat 10.00 da Lastik-İş Sendikası Salonunda (aynı yerde) tekrar toplanmasına oybirliği ile aşağıda imzaları bulunanlarca karar verildi. 14.1.1967

Kemal Türkler — Toprak-İş — Türkiye-İş Cemal Yılmaz

"DİSK'in hukuken kuruluş tarihine kadar geçecek süre içinde" yapılacaklar için komite kurulmasına ilişkin "KARAR" başlıklı metin (iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"DİSK'in hukuken kuruluş tarihine kadar geçecek süre içinde" yapılacaklar için komite kurulmasına ilişkin "KARAR" başlıklı metin (iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

KARAR

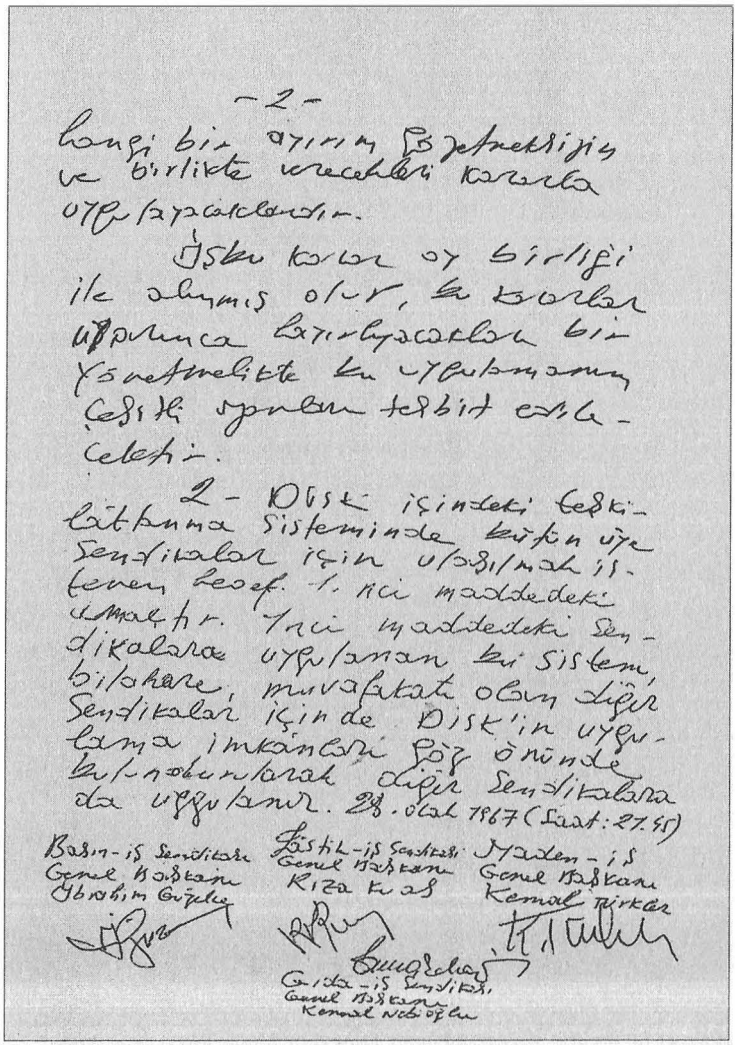
1- Maden-iş, Lastik-iş, Gıda-iş ve Basın-iş ile Kimya-iş Sendikaları Prensip itibarile mevcut ve manaî güçlerini Disk'in içinde ve adaptasyonlu şartlarla birleştirmeye karar vermişlerdir:

a) Yukarıda sözü edilen Sendikalar mevcut müktesebi ile demirbaşlarını müştereken kullanacaklardır.

b) Aynı Sendikaların icra organları ile şeflikleri toplantı programlarını aynı binada yapabilecekleri.

c) Aynı işçi Sendikalarının yetkili organları her türlü ödeme, teşkilatlanma, grev, eğitim, uluslararası ilişkiler, basın, hukuk v.s. gibi faaliyetlerini müştereken

Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Basın-İş'in aldığı, Kimya-İş'i de içeren, güçlerini DİSK içinde birleştirmeye karar verdiklerini kayda geçirdikleri "KARAR" başlıklı metin (iki sayfa), 28.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

-2-

hangi bir yönetmeliğin ve birlikte alacakları kararla uygulanacaktır.

Üçlü kurul oy birliği ile alınmış olup, bu kurul uygulanmaya başlanıncaya kadar yürütülecek bir yönetmelikte bu uygulamanın çeşitli yönleri tespit edilecektir.

2- DİSK içindeki teşkilâtlanma sisteminde başka üye sendikalar için uygulanmak istenen hesap 1. nci maddedeki esastır. 1nci maddedeki sendikalara uygulanan bu sistem, bilakare, muvafakat olan diğer sendikalar için de DİSK'in uygulama imkânları göz önünde bulundurularak diğer sendikalara da uygulanır. 28. Ocak 1967 (Saat: 27.45)

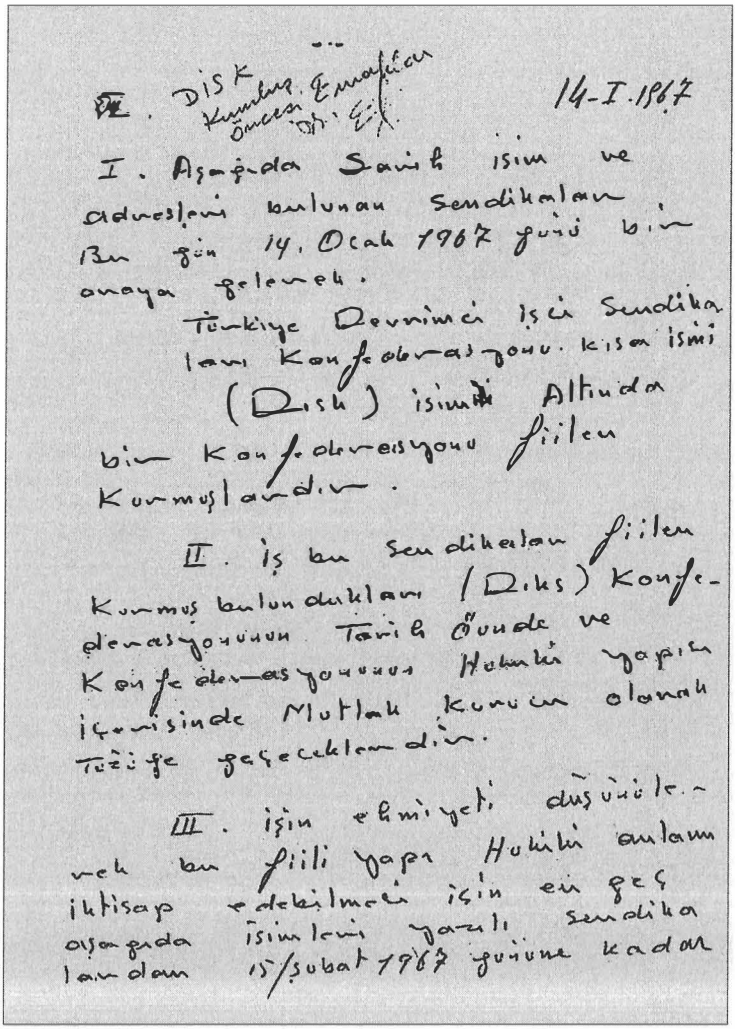
Basın-İş Sendikası Genel Başkanı İbrahim Güçlü

Lastik-İş Sendikası Genel Başkanı Kıza Kuaş

Maden-İş Genel Başkanı Kemal Nirkar

Gıda-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Nebioğlu

Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Basın-İş'in aldığı, Kimya-İş'i de içeren, güçlerini DİSK içinde birleştirmeye karar verdiklerini kayda geçirdikleri "KARAR" başlıklı metin (iki sayfa), 28.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK Kuruluş Emaneten önceki Tarihli

14-I-1967

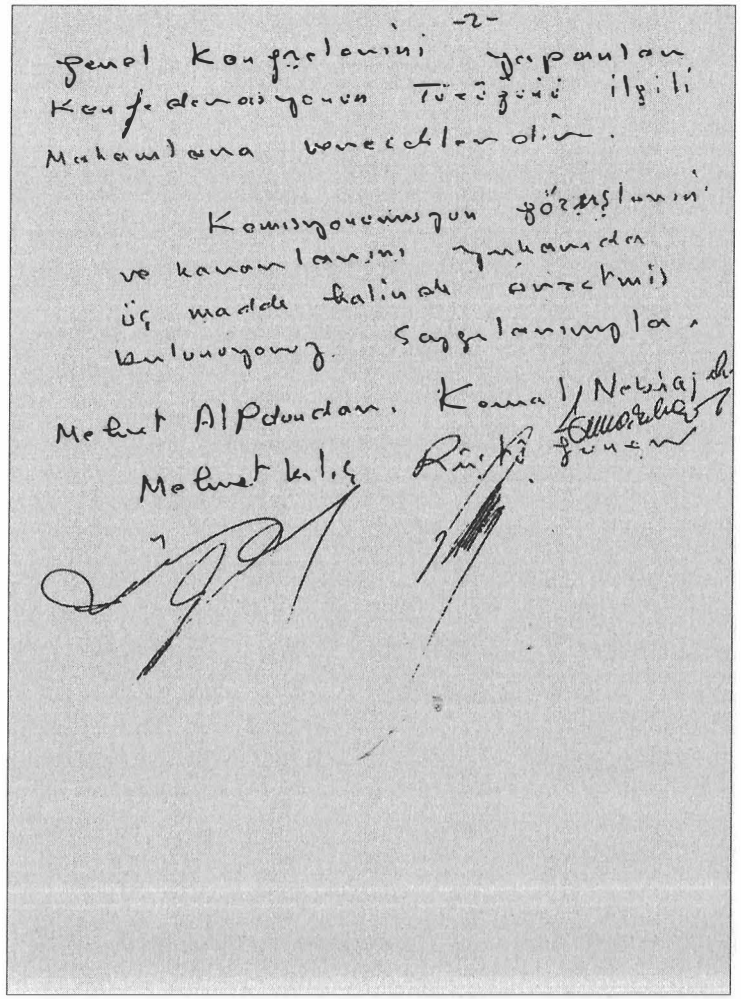
I. Aşağıda Sanih isim ve adresleri bulunan Sendikaların Bu gün 14. Ocak 1967 günü bir araya gelerek.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. kısa ismi (Disk) isimli Altında bir Konfederasyonu fiilen Kurmuşlardır.

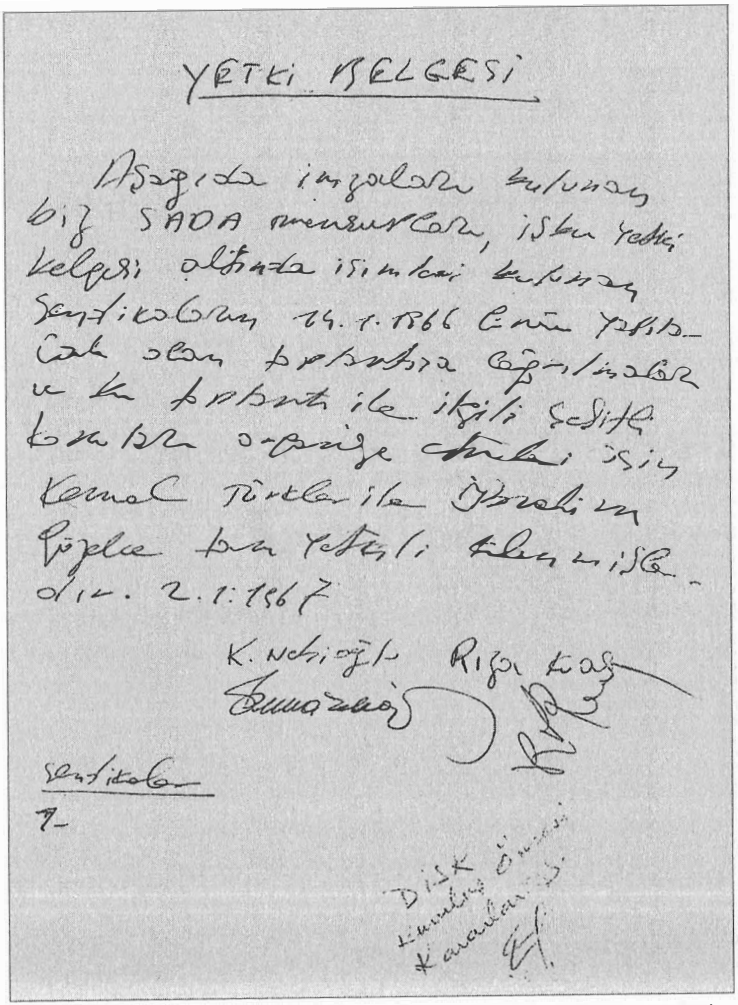
II. İş bu Sendikaları fiilen Kurmuş bulundukları (Disk) Konfederasyonunun Tarih Önünde ve Konfederasyonunun Hukuki yapısı içerisinde Mutlak kurucu olarak Tezi ile geçeceklerdir.

III. İşin ehemiyeti düşünüle-rek bu fiili yapı Hukuki anlam iktisap edebilmesi için en geç aşağıda isimleri yazılı Sendikaların 15/Şubat 1967 gününe kadar

Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Mehmet Kılınç ve Rüştü Güneri'den oluşan komisyon tarafından kaleme alınan üç maddelik karar metni (iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Mehmet Kılınç ve Rüştü Güneri'den oluşan komisyon tarafından kaleme alınan üç maddelik karar metni (iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

YETKİ BELGESİ

Aşağıda imzaları bulunan biz SADA mensupları, işbu yetki belgesi altında işimiz ile ilgili Sendikaların 14.1.1966 tarihli yetkili olan toplantıya çağrılmaları ve bu toplantı ile ilgili gerekli bütün diğer işleri Kemal Türkler ile İbrahim Güzelce'ye yetkili kılmış bulunuyoruz. 2.1.1967

K. Nebioğlu Rıza Kuas

Sendikalar

DİSK kuruluş kararları

DİSK'in kuruluş kararının alınacağı toplantıya çağrılacakların belirlenmesinde Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce'yi yetkili kılan Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas imzalı "YETKİ BELGESİ", başlıklı metin (el yazılı, tek sayfa), 2.1.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

Kongre Hazırlıkları Organizasyonu

Komisyon Raporu

Konfederasyon kurucusu Sendikaların yetkililerince seçilen Komisyonumuz üyelerinden Şaban Yıldız, Celal Beyaz, Avni Erakalın ve Macit Karabulut 31.12.1966 Cumartesi günü saat 11.00 de GIDA-İş sendikası merkezinde Şaban Yıldızın başkanlığında toplandı.

Kurucu sendikaların yetkili temsilcileri tarafından, konfederasyonun kurulması ile ilgili olarak aldıkları kararların ışığında, komisyonumuz aşağıdaki hususların dikkate alınmasını uygun görmüştür.

1 - Merkezi İstanbul dışında olup, kurucular meyanında yer alan veya yer alması uygun görülecek Sendikaların yetkili temsilcilerini münasip görülecek yakın bir tarihte İstanbul'a davet edilerek konfederasyonun kuruluşu ile ilgili olarak alınan kararlar, yapılan hazırlıklar ve hazırlanan tüzük taslağı hakkında görüşlerinin ve onaylarının alınması gerektiğine,

2 - Kongre yeri olarak tespit edilen Sergi sarayının kapalı olması sebebiyle şan ve benzeri büyüklükte bir yerin kiralanması için komisyonumuza yetki verilmesinin lüzumuna,

3 - Kiralanacak yerin özelliğine ve amaca uygun olarak bez karton ve benzeri dövizlerin hazırlanmasını temin bulunmadan komisyonumuzun yetkili kılınmasını,

4 - Kurucu sendikaların tüzüklerine göre kongreye katılacak delege adetleri ile kongreyi izleyebilecek azami üye adetlerini en geç 5.1.1967 günü akşamına kadar komisyonumuza bildirilmesi

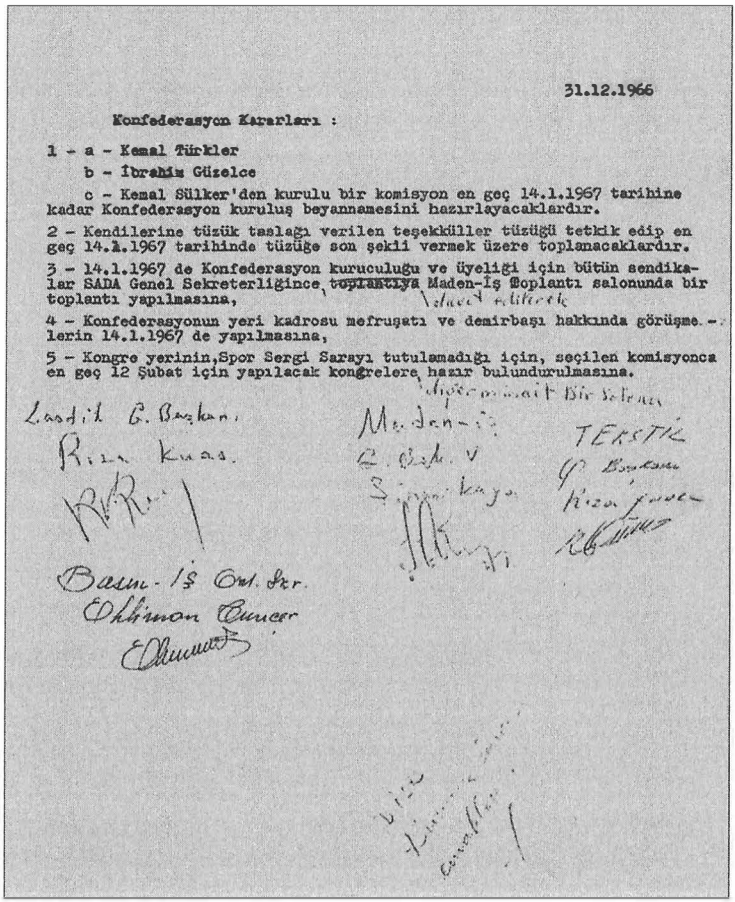
5 - Yukarıda belirtilen hususların gerçekleşmesi için lüzumlu olan paranın kurucu sendikalar yetkililerince temin edilerek komisyon başkanlığına verilmesi, uygun görülmüştür.

Saygılarımızla arz ederiz.

Kongre Kayıt hazırlıkları organizasyonu komisyonu

Başkan	Üye	Üye	Üye
ŞABAN YILDIZ	CELAL BEYAZ	AVNİ ERAKALIN	MACİT KARABULUT

Şaban Yıldız, Celal Beyaz, Avni Erakalın ve Macit Karabulut imzalı, Kongre Hazırlıkları Komisyon Raporu (tek sayfa), 31.12.1966, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

31.12.1966

Konfederasyon Kararları :

1 - a - Kemal Türkler

b - İbrahim Güzelce

c - Kemal Sülker'den kurulu bir komisyon en geç 14.1.1967 tarihine kadar Konfederasyon kuruluş beyannamesini hazırlayacaklardır.

2 - Kendilerine tüzük taslağı verilen teşekküller tüzüğü tetkik edip en geç 14.1.1967 tarihinde tüzüğe son şekli vermek üzere toplanacaklardır.

3 - 14.1.1967 de Konfederasyon kuruculuğu ve üyeliği için bütün sendikalar SADA Genel Sekreterliğince toplantıya Maden-İş toplantı salonunda bir toplantı yapılmasına,

4 - Konfederasyonun yeri kadrosu mefruşatı ve demirbaşı hakkında görüşmelerin 14.1.1967 de yapılmasına,

5 - Kongre yerinin,Spor Sergi Sarayı tutulamadığı için, seçilen komisyonca en geç 12 Şubat için yapılacak kongrelere hazır bulundurulmasına.

Lastik G. Başkanı
Rıza Kuas

Maden-İş
G. Sek. V
Şinasi Kaya

TERSTİL
G. Başkanı
Rıza Güven

Basın-İş Gnl. Sek.
Ehliman Tuncer

"Konfederasyon Kararları" başlığını taşıyan, Rıza Kuas, Şinasi Kaya, Rıza Güven, Ehliman Tuncer imzalı karar metni (tek sayfa), 31.12.1966, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

ORTAK BİLDİRİ

Biz aşağıda adları yazılı işçi sendikalarının yetkili yöneticileri Türk ve dünya kamu oyuna bu ortak bildirimi sunarız:
-Türk-İş Konfederasyonu, bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır.
-Türk-İş Amerikan Hükümetinin para yardımı ile ayakta durmaktadır.
-Türk-İş, işçi haklarını ayaklar altına almıştır.
-Türk-İş, iç ve dış sömürücüler doğrultusunda yürümektedir.
-Türk-İş, partiler üstü politika diyerek, işçi davalarını savsaklamıştır.
-Türk-İş, işçi sınıfının etkin bir rol oynamasını önlemeye çalışmıştır.
-Türk-İş, Türkiye gerçeklerine göre değil, iç ve dış sömürücülerin tavsiyelerine göre hareket etmektedir.
-Türk-İş, işçilerin insanlık onuruna yaraşır bir hayata kavuşmasına değil, kendi başında bulunan kişilerin çıkarlarına önem vermektedir.

Bütün bunlar ve Türk-İş'in bağımlı duruma gelmesi, bu örgütün içinde kalarak düzeltilmesini, doğru yola getirilmesini imkânsızlaştırmıştır.
Bu gerçekleri kabul eden bizler, Türkiye koşullarına uygun, işçileri gerçekten temsil eden bir işçi konfederasyonu kurmaya karar verdik.
Yeni işçi konfederasyonunun adını da şöyle tesbit ettik:

DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU
Kısa adı (D İ S K)

Konfederasyonumuz, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması ve yücelmesi için çalışacaktır.
Konfederasyonumuz, Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümlerin mutlaka gerçekleştirilmesine hizmet edecektir.
Konfederasyonumuz, işçi hareketinin devrimci bir öz kazanmasını sağlayacaktır.
Konfederasyonumuz, Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtarılması için bilimi en geçerli ilke sayacaktır.
Konfederasyonumuz, işçi sınıfının kendi sınıf bilincine daha sür'atle erişmesi için önüne dikilen tüm engelleri aşarak, emeği en yüce değer sayan bir açıdan eğitime büyük önem verecektir.

Biz aşağıda imzaları bulunan sendikaların sorumlu yöneticileri, sendikalar arasında kardeşçe dayanışma, işçileri kendi işkollarında en güçlü ve en bilinçli sendikanın içinde toylama ve yüceltme yolunda, sosyal adalete yürekten inanarak ve bilimi en etkin mücadele aracı yaparak, zafere ulaşıncaya kadar, bütün gücümüzle çalışmaya and içtik.

Kuruluş bildirimiz, amaçlarımızı, görevlerimizi, çalışma düzenimizi kamu oyuna apaçık anlatacaktır.

İşçi sınıfının hizmetinde, Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsızlığı, özgürlüğü ve mutluluğu için yola çıktık.

Zaferimiz Türk Emekçi Halkının zaferi olacaktır.

1-Banka-İş
2-BASIN-İŞ (Ist.)
3-BASIN-İŞ (Ank.)
4-GIDA-İŞ (Ist.)
5-DENİZ-İŞ (Ist.)
6-TÜRKİYE MADEN-İŞ SENDİKASI(Ist.)
7-TÜRK MADEN-İŞ(Zonguldak)
8-LASTİK-İŞ (Ist.)
9-KİMYA-İŞ (Ist.)
10 PETKİM-İŞ (Ank.)
11-PANCAR-İŞ (Ank.)
12-TEKSTİLİŞ (Ist.)
13-T.GENEL-İŞ (Ank)
14-Toprak Su (Ank.)
15-t.TAŞIT-İŞ (Ank.)
16-YAPI-İŞ (Ist.)
17-YAPI-İŞ (Ank.)

17 sendikanın imzasını taşıyan ortak bildiri (tek sayfa), 15 Ocak 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

TÜRKİYE İŞ

Türkiye Genel İşçiler Sendikası

Denizciler Caddesi Toktu Apt. No. 58/3 — Ankara Telefon:

Sayı: ..... Ankara, .../...../196..

Yeni Konfederasyonun ilke ve Tutumu (özetle)

1- Türk işçi sınıfının kaderinde ağırlığını ortaya koyucu sınıf bilincinin sendikal metodla güçlendirilmesi.

2- Her türlü gelişimi Sadece Türk işçisinden alan

3- Sosyalizm eğitimine önem verip; sosyalizmin emekçi kitlelere yayılmasını sağlıyarak, Türk işçisinin kendi kaderini kendisinin tayin edeceği;

4- Tabandan gelen Sendikacılığı sağlıyan 14.1.1967 niteliğini taşımaktadır.

Genel Başkan
Cemal Akın
A. Cemal Akın

Cemal Akın'ın "Yeni Konfederasyonun İlke ve Tutumu (özetle)", başlıklı yazısı (tek sayfa, antetli kâğıda-el yazılı), 14.01.1967.

Sendikalarımızın olağanüstü müşterek Merkez Genel Kurul Toplantıları,

12 Şubat 1967 Pazar günü
Saat 9.00 dan itibaren
İstanbul Çemberlitaş
ŞAPAK SİNEMASI'NDA

yapılacaktır.

Gündem aşağıdadır.

Teşriflerinizi saygı ile rica ederiz.

Maden-İş	Lastik-İş	Basın-İş	Gıda-İş
Genel Başkanı	Genel Başkanı	Genel Başkanı	Genel Başkanı
Kemal TÜRKLER	Rıza KUAS	İbrahim GÜZELCE	Kemal NEBİOĞLU

GÜNDEM

1 - Yoklama ve Açılış,

2 - Başkanlık Divanı Seçimi,

3 - Türk-İş'ten Ayrılma Konusunun Görüşülmesi ve Karar Alınması,

4 - Yeni Kurulacak Konfederasyon Kurucu Üyeliği Konusunun Görüşülmesi ve Karar Alınması,

5 - Ana Tüzük Değişikliği,

6 - Kapanış.

DİSK Kuruluş Kongresi

Dİsk'in kuruluş kongresi çağrı metni, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

	Görüşülen kişi	Görüşme tarihi	Görüşme şekli	Görevi/konumu	Görüşmenin ana nedeni
1	Ali Topuz	23.03.2010	Kayıt cihazı	Politikacı	CHP'nin sendikalarla ilişkileri, TKP'nin DİSK'ten tasfiyesi sürecinde CHP'nin oynadığı rol konusundaki bilgisi
2	Alp Selek	12.03.2010	Kayıt cihazı	Kemal Türkler'in avukatı	TİP ve TİP'li sendikacıların partiye yaklaşımları, DİSK'le ilgili hukuki ve sendikal konulardaki bilgisi
3	Avni Erakalın	4.12.2008 10.12.2008	Kayıt cihazı	Sendikacı, İİSB Başkanı, TİP kurucusu ve ilk genel başkanı, sonraki süreçte DİSK'te de görev aldı.	TİP ve DİSK'in kuruluş süreci ve DİSK'i kuran sendikacılarla ilgili bilgisi
4	Aydın Engin	07.03.2010	Kayıt cihazı	Gazeteci, yazar, *Politika* gazetesi genel yayın yönetmeni, TKP üyesi	*Politika* gazetesi ve TKP'nin etkinliği hakkındaki bilgisi

	Görüşülen kişi	Görüşme tarihi	Görüşme şekli	Görevi/konumu	Görüşmenin ana nedeni
5	Celal Küçük	04.08.2010	Kayıt cihazı	Sendikacı, 1960'lı yıllarda Türk-İş'e bağlı Kauçuk-İş Sendikası Genel Başkanı, Lastik-İş Genel Başkanı, DİSK Yürütme Kurulu üyesi	DİSK'in kuruluş sürecinde Kauçuk-İş Genel Başkanı sıfatıyla AFL-CIO'ya yazdığı, DİSK'i çökertmek için destek isteyen mektubu, TKP tasfiyesinin tarafı olarak bilgisi (CHP'nin müdahalesi vs.)
6	Dinçer Doğu	20.06.2010	Telefondan kayıt	Sendikacı, DİSK Kimya-İş Genel Başkanı, 1. ve 2. TİP yöneticisi	DİSK 5. Kongresi, sendika birleştirmeleri, DİSK içindeki tasfiyelerin tarafı konusundaki bilgisi
7	Erhan Gömüç	30.04.2012	Kayıt cihazı	DİSK Basın Yayın Dairesi'nde uzman, TKP üyesi	TKP'nin uzmanlar eliyle etkinliğinin mahiyeti, basın-yayın faaliyetleri vs.
8	Erol Toy	12.03.2010	Telefon görüşmesi	Bank-İş Genel Sekreter Yardımcısı	DİSK'in kuruluş süreci ve Bank-İş'in dışarıda kalması konusundaki bilgisi
9	Halit Erdem	26.05.2011	Telefondan kayıt	Maden-İş Yürütme Kurulu üyesi	Maden-İş - DİSK yönetimi arasındaki gerilim vs.
10	Hilmi Güner	06.11.2009 07.03.2010	Kayıt cihazı, telefon görüşmesi	DİSK Maden-İş Genel Başkan Vekili, TİP üyesi	DİSK'in kuruluş süreci, 22. Maden-İş Kongresi konusundaki bilgisi
11	Hüsnü Dilli	01.03.2011	Kayıt cihazı	DİSK Basın Yayın Dairesi Müdürü	DİSK Genel Merkezi'ndeki TKP örgütlenmesi vs.
12	İlhan Akalın	20.06.2011	Telefondan kayıt	Yazar, TİP üyesi, Sosyal-İş yöneticisi	DİSK üzerine yazdığı kitaptan hareketle DİSK'in sol siyasetle ilişkileri vs.
13	İsmail Topkar	19.09.2010	Kayıt cihazı	Sendikacı, Türk-İş 1. Bölge Başkanı, Petrol-İş Genel Başkanı	TİP'e ve TİP'li sendikacılara Türk-İş'in yaklaşımı, 1962 tarihli komünizmi tel'in mitingi, DİSK'in kuruluş süreci vs. konusundaki bilgisi
14	Kemal Daysal	17.01.2009	Telefon	Maden-İş Genel Sekreter Yrd., TKP üyesi	Maden-İş yönetimindeki konumu ve TKP üyeliği
15	Mehmet Ertürk	21.07.2009 27.07.2009 09.11.2009	Kayıt cihazı, telefon	DİSK Maden-İş Genel Sekreteri, TKP üyesi	TKP'nin DİSK içindeki örgütlenmesi, DİSK'in ve TKP'nin politikaları konusundaki bilgisi

	Görüşülen kişi	Görüşme tarihi	Görüşme şekli	Görevi/konumu	Görüşmenin ana nedeni
16	Mehmet Mıhlacı	22.04.2010	Telefondan kayıt	Sendikacı, DİSK Yönetim Kurulu üyesi, CHP İl İşçi Komitesi üyesi	TKP'nin tasfiyesinin tarafı olarak CHP'nin DİSK'e müdahalesi, Ecevit-Türkler görüşmesi konusundaki bilgisi, Kemal Nebioğlu'nun başkanı olduğu DİSK kurucu sendikası Gıda-İş'e karşı yapılan örgütlenmeler konusundaki bilgisi
17	Murat Tokmak	08.04.2009	Telefon	Sırasıyla Maden-İş 1. Bölge Başkanı, Genel Başkan Vekili ve MYK üyesi. Aynı zamanda TKP üyesi	Hem Maden-İş yönetimindeki konumu hem de TKP üyeliği
18	Müşir Kaya Canpolat	01.03.2009	Kayıt cihazı	Kemal Türkler'in avukatı	Aydın Meriç'in DİSK Genel Sekreterliği'ne geliş süreci konusundaki bilgisi, görev yaptığı dönemde ilgilendiği kimi sorunlar hakkındaki bilgisi
19	Nabi Yağcı	21.05.2009	Telefon-yazışma	TKP yöneticisi, (1980 sonrası genel sekreter), bir süre DİSK Turizm-İş'te görevli	TKP'nin politikaları, DİSK içinde örgütlenme süreci vs.
20	Nebil Varuy	25.04.2010	Bir kısmı kayıt, bir kısmı yüz yüze not alarak	Avukat, TİP yöneticisi	DİSK'in kuruluş süreci, DİSK'i kuran sendikacıların TİP'e bakışları
21	Nejat Fîruz	27.02.2011	Telefondan kayıt	DİSK Eğitim Dairesi Müdürü, 1977 sonrası Maden-İş uzmanı	DİSK merkezinde çalışan TKP'li uzmanlar konusu
22	Nejat Öktem	09.03.2010	Telefon görüşmesi	Kimya-İş Genel Sekreteri	DİSK'in kuruluş sürecinde Kimya-İş'in dışarıda kalması konusundaki bilgisi
23	Niyazi Kuas	03.08.2009	Kayıt cihazı	Sendikacı, Lastik-İş yöneticisi, DİSK Yönetim Kurulu üyesi	DİSK'in kuruluş süreci, Lastik-İş'in sendikal politikaları, örgütlenme süreci ve konusundaki bilgisi
24	Osman Saffet Arolat	26.05.2010	Kayıt cihazı	Gazeteci, TİP üyesi	DİSK'in kuruluş kongresi hakkındaki bilgisi

	Görüşülen kişi	Görüşme tarihi	Görüşme şekli	Görevi/konumu	Görüşmenin ana nedeni
25	Rıza Güven	01.08.2009	Kayıt cihazı	Tekstil-İş Genel Başkanı	Tekstil-İş'in DİSK'e katılım sûreci, TKP tasfiyesinin tarafı olarak bilgisi (CHP müdahalesi vs.)
26	Selim Mahmut-oğlu	24.02.2011	Telefondan kayıt	Maden-İş Bursa Bölge Temsilcisi, I. ve II. TİP üyesi	1974 Maden-İş Kongresi'nde muhalefetin öncülerinden olması, 1976'da Bursa'da TİP'li sendikacıların tasfiyesi
27	Suat Esinsel	17.04.2011	Kayıt cihazı	Maden-İş Yönetim Kurulu üyesi, TKP üyesi	TKP'nin DİSK içindeki örgütlenmesi, örgüt içi meseleler
28	Suat Şükrü Kundakçı	09.11.2010	Kayıt cihazı	Vatan Partisi yöneticisi, sendikacı (Yapı-İş Sendikası)	Yapı-İş'in DİSK kuruluş sûrecinde dışarıda kalması, DİSK kurucuları ve sol siyaset konularındaki bilgisi
29	Şaban Erik	18.01.2011	Yüz yüze not alarak	TİP Genel Sekreteri	Emek grubunun DİSK yöneticileriyle 4. kongre'dekl ilişkisi
30	Şeref Yıldız	19.02.2011	Telefondan kayıt	TKP üyesi, DİSK'e katılan Teknik-İş'in Şube Başkanı	DİSK-TKP ilişkisine ilişkin bilgileri
31	Toygun Eraslan	13.01.2009	Kayıt cihazı	DİSK Maden-İş Toplu Sözleşme uzmanı, TKP üyesi	DİSK içindeki TKP örgütlenmesl, TKP polltikaları, toplu sözleşmeler
32	Yakup Erdem	05.02.2011	Kayıt cihazı	Maden-İş Yönetim Kurulu, TİP MYK üyesl	Emek grubunun DİSK yönetlcileriyle 4. Kongre'deki ilişkisi, 1974 Maden-İş Kongresi ve TKP örgütlenmesi
33	Yavuz Önal	28.01.2011	Kayıt cihazı	TİP MYK üyesi, Zonguldak Maden-İş Genel Sekreteri	Emek grubunun DİSK yöneticileriyle 4. Kongre'deki ilişkisi
34	Zeki Alçın	22.04.2010	Telefondan kayıt	CHP Gençlik Kolları Başkanı	DİSK içindeki TKP örgütlenmesinden söz eden, CHP içindeki sağ kanadı eleştiren ve CHP Gençlik Kolları raporunun hazırlayıcısı olarak bilgisi
35	Ziya Hepbir	13.03.2010	Kayıt cihazı	Sendikacı, Türk-İş'e bağlı Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı	TİP'in kuruluşu, Saraçhane mitingi, yerel birliklerin feshi, DİSK'in kuruluş sûreci ve sendikal konulardaki bllgisl

KURUMSAL ARŞİVLER

Tarih Vakfı TİP Arşivi

TİP, 1961, Basın *Bülteni 1* (Ferudun Şakir Öğünç'ün TİP'e Katılması üzerine yayınlanan basın bülteni), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1962, Türkiye İşçi Partisi Bildirisi (Kurucuların Aybar'ı Parti'ye davet ettikleri 8 Şubat tarihli bildiri), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1962, Bildiri (Şişli İlçe Merkezi'nin açılışı sırasında saldırıya uğraması üzerine Genel Merkez'in 10 Aralık 1962'de yayınladığı bildiri), Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

TİP, 1962, Genel Başkanımız M. Ali Aybar Kimdir? Türkiye İşçi Partisi'ne Niçin Saldırıyorlar? Kimler Saldırıyor? (Beyaz Saray olayları üzerine yayınlanan bildiri), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1962, TİP Tüzüğü (Son sayfada 12 kurucu sıralanmış), Tarih Vakfı-TİP Arşivi.

TİP, 1963 TİP'in Sendikacılık Hakkındaki Görüşleri-12 Mayıs 1963 Günü Gaziantep'te Toplanan Genel Yönetim Kuruluna Okunmuş ve Aynen Onaylanmıştır, Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1965, Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri Rıza Kuas'ın Çalışma Bakanı'nın Senatodaki demeci ve Türk-İş'in tutumuyla ilgili olarak basına verdiği demeçtir (21 Mart tarihli teksir metin-üç sayfa) Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1965, Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreteri Rıza Kuas 21 Nisan 1965 günü Parti Genel Merkezi'nde metni aşağıda olan basın toplantısını yapmıştır (teksir metin - 4 sayfa), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1966, 2. Kongre Çalışma Raporu (43 sayfa), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, (tarihsiz), Türkiye İşçi Partisi'nin aÇağrısı (Çalışanlar Partisi'ni kurmak isteyenlere TİP'te birleşme çağrısı), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, (tarihsiz), Türkiye İşçi Partisi Sendikacılar Bürosu Üyelerinin işçileri TİP'e katılmaya çağırdıkları bildiri (tarihsiz), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TİP, 1970, Genel Merkez Basın Bürosu tarafından yapılan ve 274-275 sayılı yasalarda değişiklik yapan kanunun iptali için anayasa mahkemesine başvurulduğunu belirten Basın Bülteni, 13.08.1970, Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

Varuy, Nebil, 1975, Türkiye İşçi Partisi Tarihi: 1961-1971 Olaylar-Belgeler-Yorumlar: (yayınlanmamış çalışma-teksir), Tarih Vakfı-TİP Arşivi, İstanbul.

TÜSTAV (DİSK Merkez Arşivi ve Kemal Sülker Koleksiyonu)

DİSK Merkez Arşivi

DİSK'i kuracak müşterek kuruluş kongrelerinin Sergi Sarayı'nda toplanması için Kemal Türkler, Rıza Kuas ve Kemal Nebioğlu imzasıyla İstanbul Belediyesi'ne yazılan talep yazısı (tek sayfa), 30.12.1966, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Konfederasyon Kararları" başlığını taşıyan, Rıza Kuas, Şinasi Kaya, Rıza Güven, Ehliman Tuncer imzalı karar metni (tek sayfa), 31.12.1966, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Şaban Yıldız, Celal Beyaz, Avni Erakalın ve Macit Karabulut imzalı, Kongre Hazırlıkları Komisyon Raporu (tek sayfa), 31.12.1966, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Basın-İş'ten SADA Genel Sekreterliğine gönderilen delege sayılarını bildiren 1705 sayılı antetli yazı, 9.1.1967, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Gıda-İş'ten Kongre Hazırlıkları Komisyon Başkanlığına gönderilen delege sayılarını bildiren 967-861 sayılı antetli yazı, 3.1.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

DİSK'in kuruluş kararının alınacağı toplantıya çağrılacakların belirlenmesinde Kemal Türkler ve İbrahim Güzelce'yi yetkili kılan Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas imzalı "YETKİ BELGESİ", başlıklı metin (el yazılı, tek sayfa), 2.1.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

DİSK'in kurulma kararının alındığı toplantıda imzaya açılan "KARAR" başlıklı metin (el yazılı-tek sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

YİS Yapı İşçileri Sendikası Kongre Tutanağı (2 sayfa), 25.05.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK'ten YİS'e gönderilen ve DİSK'e katılma isteğinin reddedildiğini bildiren, Genel Sekreter İbrahim Güzelce imzalı üst yazı ve ilgili Yönetim Kurulu Kararı (2 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Basın-İş (Ankara) Genel Başkanı Mustafa Ulucan'dan Kemal Türkler'e, girişimi desteklediklerini belirttiği ve 14 Ocak toplantısına katılacak temsilciyi bildiren telgraf, 13.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Türkiye-İş, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Taşıt-İş Sendikası", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Türkiye Maden-İş Sendikası", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Lastik-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Basın-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Gıda-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Türk Maden-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"Yeni Bir Konfederasyon Kurulması Hakkında 14 Ocak 1967 Cumartesi Günü Yapılan Toplantıya Katılan Sendikalar İçin Bilgi Fişi-Kimya-İş", TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Mehmet Alpdündar, Kemal Nebioğlu, Mehmet Kılınç ve Rüştü Güneri'den oluşan komisyon tarafından kaleme alınan üç maddelik karar metni (el yazılı-iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Arşivi, İstanbul.

Cemal Akın'dan Kemal Türkler'e, 30 Ocak toplantısı için Kemal Sülker'in Türkiye-İş adına yetkili kılındığını bildiren telgraf, Ocak 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Çemal Akın'ın "Yeni Konfederasyonun İlke ve Tutumu (özetle)", başlıklı yazısı (tek sayfa, antetli kâğıda-el yazılı), 14.01.1967.

"DİSK'in Hukuken Kuruluş Tarihine kadar geçecek süre içinde" yapılacaklar için komite kurulmasına ilişkin "KARAR" başlıklı metin (el yazılı-iki sayfa), 14.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Turizm-İş Yönetim Kurulu'nun aldığı, 11 Ocak 1967 Tarih ve 28 No.lu, yeni bir konfederasyon kurma çalışması yapılmasına ve genel başkana, yoksa, genel sekretere yetki veren karar, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

17 Sendikanın imzasını taşıyan ortak bildiri (tek sayfa), 15 Ocak 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Basın-İş'in aldığı, Kimya-İş'i de içeren, güçlerini DİSK içinde birleştirmeye karar verdiklerini kayda geçirdikleri "KARAR" başlıklı metin (el yazılı-iki sayfa), 28.01.1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK'in kuruluş kongresi çağrı metni, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK'in kuruluş kongresine davet edilecek protokol ve basın mensuplarının listesi (dört sayfa), TÜSTAV-DİSK arşivi, İstanbul.

DİSK, 1967, DİSK Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kuruluş Bildirisi (8 sayfa), 12 Şubat 1967, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK, (tarihsiz), DİSK Sunar: Türk-İş'e Verilen 4'lü Rapor (DİSK eğitim notları), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Türkiye Maden-İş Sendikası Olağanüstü 16. Merkez Genel Kuruluna Sunulan, Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor (9 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Türkiye Maden-İş Sendikası Olağanüstü 16. Merkez Genel Kurulu'na sunulan, "DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Kuruluşu Hakkında Rapor (üç sayfa), TÜSTAV-DİSK Mekez Arşivi, İstanbul.

DİSK Kuruluş Kongreleri, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü (22 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK (1.) Genel Kongre Karar Defteri (el yazılı-14 sayfa), 15 Haziran 1967, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi.

DİSK 4 Olağan Genel Kurul Denetim Raporu (5 sayfa), 12-13.02.1973, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK 4 Olağan Genel Kurul Hesap Raporu (2 sayfa), 12-13.02.1973, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK 4 Olağan Genel Kurul Teşkilatlanma Raporu (3 sayfa), 12-13.02.1973, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK 4. Kongresi seçimleri için düzenlenen TUTANAK (9 sayfa), DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK Genel Sekreteri İbrahim Güzelce tarafından Çalışma Bakanlığı'na gönderilen Yönetim Kurulu listesi, TÜSTAV-DİSK Arşivi.

DİSK Genel Sekreteri İbrahim Güzelce'den Medya mensuplarına gönderilen ve toplanacak Yönetim Kurulu, 1. Kongre ve Temsilciler Meclisi'nde bültenlerinde yer verilmesini ve muhabir gönderilmesini isteyen mektup, 13 Haziran 1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK II. Genel Kurulu (Karar Defteri 7 sayfa), 24-25 Şubat 1968, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

"DİSK Adına Heyet Olarak Hastanelere Yapılan Ziyaretin Raporudur" başlıklı rapor, 25.06.1970, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Kimya-İş'ten Genel Başkan Dinçer Doğu imzasıyla İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen ve Şile-Ağva'daki bir işvereni işten çıkarmalar dolayısıyla şikâyet eden yazı, 02.07.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Turizm-İş'ten Genel Başkan Turgut Gökdere ve Genel Sekreter Nevzat Genç imzasıyla İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen ve Taksim'deki bir işvereni işten çıkarmalar dolayısıyla şikâyet eden 01.07.1970 tarih ve 970/79 sayılı (antetli) yazı, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Çetkin imzasıyla Lastik-İş'e gönderilen, sendikaların işçi ve ailelerine yapılacak yardım için DİSK'e vermeleri gereken maddi katkılar hakkındaki, 09.07.1970 tarih ve 970/171 sayılı yazısı, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Rıza Kuas'ın Sıkıyönetim Komutanlığı'na yazdığı ve polisin işçi ve sendika temsilcilerine kötü muamelede bulunmasından şikâyet ettiği 22.06.1970 tarih ve 970/151 sayılı yazısı (iki sayfa-antetsiz), TÜSAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Rıza Kuas imzasıyla sıkıyönetim komutanlığından randevu talep eden 22.06.1970 tarih ve 970/152 sayılı yazı (iki sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK Yönetim ve Yürütme Kurulu Karar defterlerinin Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'na teslim edildiğini belgeleyen Zabıt Varakası, 20.07.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

1. Ordu Komutanlığı'ndan DİSK Başkanlığı'na geri istenen karar defterlerinin İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na gönderilmiş olabileceğine ilişkin cevap yazısı, 25.09.1970, TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

DİSK 5. Kongresi Karar Defteri (33 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Genel-İş'in DİSK'e katılma kararı aldığı 5 Haziran 1976 Olağanüstü Genel Kurul Tutanağı (6 sayfa), TÜSTAV-DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Cenan Bıçakçı'nın 5. Kongre divanına verdiği, konfederasyon ve bağlı sendikalarda üç dönem üst üste görev alınmaması teklifini içeren önerge.

Burhan Şahin'in, 5. Kongre divanına verdiği, komisyonların seçimi gerekirken belirli bir politik çizginin temsilcilerine söz verilmesinin usulen hatalı olduğunu ileri süren önergesi, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Dinçer Doğu ve Necat Ökten'in de imzasını taşıyan "Petrol Kimya İşçileri Görev Başına" başlıklı bildiri, (4 sayfa), 11.03.1977, DİSK Merkez Arşivi, İstanbul.

Kemal Sülker Koleksiyonu

DİSK 3. Kongre Karar Defteri (25 sayfa), 13, 14, 15 Şubat 1970, TÜSTAV, İstanbul.

Maden-İş, 1963, Kongre Raporu (14. Kongre), TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu, İstanbul.

Maden-İş, 1967, XVIII. Merkez Genel Kurulu Çalışma Raporu 1966-1967, Birinci Kitap, 22-23-24 ve 25 Ekim 1967, Maden-İş Yay., İstanbul, no. 9, s. 21-22, TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu.

Maden-İş dergisi, 25 Eylül 1974, "Büyük Kongremiz Sona Erdi", sayı 47, s. 5.

Türkler, Kemal, 1966, "İşçi Gözü ile İşçi ve İşveren Münasebetleri ve Prodüktivite" (21 sayfa), DPT ve AİD'in birlikte yürüttükleri İnsan Gücü Projesi Müdürlüğü konferansı, 7 Şubat - 11 Şubat 1966, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, TÜSTAV-Kemal Sülker Koleksiyonu.

TBMM Arşivi

Çalışma Bakanlığı, 1961, *Beyaz Kitap*, Emek Basımevi (TBMM Kütüphanesi Arşivi), Ankara.

Mehmet Karaca Özel Arşivi

DİSK, 1970, DİSK Çalışma Raporu III. Genel Kurulu 1968-1970, DİSK Yay., İstanbul, no. 5.

DİSK Ajansları (1967-1977), DİSK, 1967.

İbrahim Güzelce imzasıyla yayınlanan basın bülteni, 27.2.1967.

DİSK, 1967, Kemal Türkler imzalı basın *bülteni* (3 sayfa), 11.03.1967.

DİSK, 1967, Teşkilatlanma Dairesi imzalı bildiri, 6 Nisan 1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK, "DİSK Yönetim Kurulu İlk Toplantısını Yaptı" başlıklı basın bülteni, 19.04.1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK, 1967, bazı yeni sendikaların kaulma isteklerinin Yönetim Kurulu'nca kabul edildiğini açıklayan Basın Bülteni, 20.04.1967, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK, 1968, polisin öğrenci yurtlarını basarak tutuklamalar yapmasını eleştiren Bildiri, 17 Temmuz 1968, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK, 1968, Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi üzerine yayınlanan Basın Bildirisi, 25.07.1968.

DİSK'ten Başbakanlık'a gönderilen, "Devrimci İşçi ve Meslek Kuruluşlarının Türkiye'nin Bügünkü Sorunlarına İlişkin Görüş ve Önerileri" başlıklı mektup (7 sayfa), 01.04.1971, Mehmet Karaca özel arşivi.

DİSK'in CHP'ye Aralık 1973 yerel seçimlerinde desteğini açıkladığı Bildiri (iki sayfa), 24.11.1973.

DİSK, 1975, DİSK V. Dönem Çalışma Raporu (1973-1975), DİSK Yay., İstanbul.

Maden-İş, 1974, Türkiye Maden-İş Sendikası, XXI. Dönem Çalışma Raporu 1971-1974, Maden-İş Yay., İstanbul, no. 15.

Zeki Alçın Özel Arşivi

CHP Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu, CHP Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu'nun Türkiye, CHP ve CHP Gençlik Kolları'nın Yapısı CHP Örgütlenmesi ve Stratejisi Konulu Raporu (38 sayfa-tarihsiz), Zeki Alçın özel arşivi, Ankara.

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yay. Ankara, 1976.

Ağralı, Sedat, *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul, 1967.

Akalın, İlhan, *DİSK Kısa Tarihi*, Öteki Yay., Ankara, 1995.

—, *Güdümlü İşçi Hareketi-Sendikaların Mahzun Öyküsü*, Gelenek Yay., İstanbul, 2000.

Akkaya, Yüksel, *Cumhuriyetin Hamalları İşçiler*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Andersen, Gosta Esping, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge, 1990.

Aren, Sadun, *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

—, *TİP Olayı (1961-1971)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Arınır, Turgan ve Öztürk, Sırrı, *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15/16 Haziran*, Sorun Yay., İstanbul, 1976.

Atılgan, Semra, *Türk Basın Sendikacılığında Gazetecilerin Yasal Hakları*, Bas-Haş Yay., İstanbul, 2001.

Aybar, Mehmet Ali, *TİP Tarihi I, II, III*, BDS Yay., İstanbul, 1988.

Aydınoğlu, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

Babalık, Naciye, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Yay., İstanbul, 2005.

Baldwin, Peter, *The Politics of Social Solidarity-Class Bases of European Welfare State (1875-1975)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Başbakanlık, *Beyaz Kitap Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1973.

Belli, Mihri, *İnsanlar Tanıdım II.*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1990.

1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, Sayın *Cumhurbaşkanı'na arz edilen Sıkıyönetim Komutanlığı Brifingi* (26 sayfa - *Hizmete Özel*), 24.07.1972, Koç Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul, Temmuz 1972.

Boran, Behice, *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*, Tekin Yay., İstanbul, 1970.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yay., İstanbul, 1995.

Bottomore, Tom (yayın yönetmeni), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Mete Tunçay (Türkçe çeviriyi dr.), İletişim Yay., İstanbul, 2001.

Bursa, Zeynep, *Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi*, Versus Yay., İstanbul, 2011.

Cliff, Tony ve Gluckstein, Donny, *Marksizm ve Sendikal Mücadele*, İde Yayınları. İstanbul, 2001.

Coşkun, Süleyman, *Türkiye'de Politika (1920-1995)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

Çeçen, Anıl, *Türkiye'de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yay., Ankara, 1973.

Çelik, Aziz, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık*, İletişim Yay., İstanbul, 2010a.

—, *Sina Pamukçu ile Sendikalı Yıllar*, TÜSYAV Yay., İstanbul, 2010b.

Çelik, Aziz ve Aydın, Zafer, *Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2006.

DPT, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*, Ankara, 1963.

DİSK, 1967, *Türk-İş Çıkmazı*, İstanbul: DİSK Yay., no. 1, 1967, s. 32-33.

—, *DİSK'in Dört Mücadele Yılı*, DİSK Yay., İstanbul, 1971, no: 5.

—, *DİSK'in Çalışma Raporu (1970-1973)*, DİSK Yay., İstanbul, (tarihsiz), no. 9.

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Kim Yay., İstanbul, 1966.

Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri*, Belge Yay., İstanbul, 2007.

Gülmez, Mesut, *Meclislerde İşçi Sorunu*, Öteki Yay., Ankara, 1995.

Güzel, M. Şehmus, *Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984)*, Kaynak Yay., İstanbul, 1996.

Hobsbawm, Eric, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914-1991)*, Abacus, Londra, 2003.

Hyman, Richard, *Understanding European Trade Unionism: Between Market Class and Society*, Sage Publications, Londra, 2001.

Işıklı, Alpaslan, *Sendikacılık ve Siyaset*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1972.

—, *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

İleri, Rasih Nuri, *Mihri Belli Olayı*, Anadolu Yay., İstanbul, 1976.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İddianame-DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) DİSK'e Bağlı Sendikalar DİSK ile Ortak Amaç ve Faaliyetlerde Bulunan Kişi ve Kuruluşlar Soruşturması I-DİSK Davası, 1981.

Jacops, Eric, *European Trade Unionism*, Holmes and Meier Publishers, New York, 1973.

Kanbolat, Yahya, *Olduğu Gibi-Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar*, Bayır Yay., Hatay, 1979.

Kemal Türkler Eğitim Vakfı (KETEV), *Kemal Türkler Kürsüde*, KETEV Yay., İstanbul, 2002.

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2004.

Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1976.

Koç, Yıldırım, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1998.

—, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yay., İstanbul, 2003.

—, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a*, Epos Yay., Ankara, 2010a.

—, *Yanlış-Doğru Cetveli, İşçi Sınıfı Tarihinin Yazımında İnatçı Yanlışlar*, 2010b.

Koç, Canan ve Koç, Yıldırım, *DİSK Tarihi efsane mi gerçek mi (1967-1980)*, Epos Yay., Ankara, 2008.

Kutal, Gülten, *Türkiyede İşçi Sendikacılığı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1977.

Lenin, V. I., *Sendikalar Üzerine II*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1998.

Losovsky, A.S., *Sendikalar Üzerine I: Muharebe Olarak Grev*, İnter Yayınları, İstanbul, 2005.

—, *Sendikalar Üzerine III*, İnter Yayınları, İstanbul, 1996.

Mahiroğulları, Adnan, *Cumhuriyetten Günümüze İşçi Sendikacılığı*, Kitapevi Yay., İstanbul, 2005.

Makal, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1946-1963)*, İmge Yay., Ankara, 2002.

Mandel, Ernest, *Avrupa Meydan Okuyor*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

Marx, K., Engels, F., Lenin, V. I., *Anarşizm ve Anarko Sendikalizm*, Sol Yayınları, İstanbul, 1979.

Mumcu, Uğur, *Aybar ile Söyleşi*, Tekin Yay., İstanbul, 1990.

Oktay, Ahmet, *Gizli Çekmece*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

Öztürk, Kenan, *Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye İlk İlişkiler-AFLCIO'nun Avrupa Temsilcisi Irving Brown ile Söyleşi*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004.

Piore, Michael J. ve Charles. F. Sabel, *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, Basic Book, New York, 1984.

Polanyi, Karl, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*, Beacon Yayınları, Boston, 1957.

Sargın, Nihat, *TİP'li Yıllar I-II (1961-1971)*, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.

Sayılgan, Aclan, *Solun 94 Yılı Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Sosyalist Hareketler*, Mars Matbaası, Ankara, 1968.

Sturmthal, A. Fox ve Scoville, James. G., *The International Labor Movement in Transition*, Universitiy of Illinois Press, Chicago, 1973.

Sülker, Kemal, *Türkiye'de Sendikacılık*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1955.

—, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yay., İstanbul, 1973.

—, *Sendikacılar ve Politika*, May Yay., İstanbul, 1975.

—, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, Gözlem Yay., İstanbul, 1976.

—, *Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün*, V Yay., Ankara, 1976.

—, *Türkiye Sendikacılık Tarihi 1*, Bilim Kitabevi Yay., İstanbul, 1987.

Thompson, E. P., *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.

Tosun, Ersin (yay. haz.), *Suat Şükrü Kundakçı, Bir Ömür Bir Sohbet*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2005.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yay., İstanbul, 1995 (1952 tıpkı basımı).

Tuncer, Kadir, *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Göçebe Yay., İstanbul, 1998.

Tüm İktisatçılar Birliği, *Türkiye İşçi Sınıfı Mücadeleleri ve Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., Ankara, 1976.

Türk-İş, *Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri*, Şark Matbaası (broşür-16 sayfa), Ankara, 1965.

—, *Türk-İş 6. Genel Kurul Çalışmaları*, Ankara: Türk-İş Yay., no. 50, 1966.

—, *Belgelerle Türk-İş Tarihi 2 (1963-1980)*, (yay. haz. Yıldırım Koç), Türk-İş Yay., Ankara, 2002.

Ünlü, Barış, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.

Ünsal, Artun, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı-Yurt Yay., İstanbul, 2002.

Woodcock, George, *Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, Kaos Yayınları, İstanbul, 2001.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

Akkaya Yüksel, "Neo-Korporatizm ve Türkiye'de Sendikacılık", yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Çakmak, Hilal, "Türkiye'de 1960-1980 Arasında Sendika Siyaset İlişkisi ve TİP-DİSK İlişkisi", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

Ersoy, Zeynep, "Sendika Siyasi Parti İlişkileri TKP-DİSK", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Olgaç, Yasemin, "İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Türk Çalışma Hayatındaki Yeri", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Tartanoğlu, Şafak, "1980 Sonrası Türk Sendikacılığı ve Devrimci İşçi Sendikacılığı ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Ulukan, Umut, "Türk Sendika Tarihinden Bir Örnek", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

MAKALE VE YAZILAR

Althusser, Louis, "Kapital'in Nesnesi", Louis Althusser, Etienne Balibar vd. (der.) *Kapital'i Okumak*, İthaki Yay., İstanbul, 2007, s. 301-493.

—, "Kapital'den Marx'ın Felsefesine", Louis Althusser, Etienne Balibar vd. (der.), *Kapital'i Okumak*, İthaki Yay., İstanbul, 2007, s. 21-108.

Ant, "Devrimci Sendikalar Yeni bir konfederasyon kuruyorlar", 3 Ocak 1967, sayı 1, s. 6.

—, "DİSK'in Kuruluşu Kesinleşti", 17 Ocak 1967, sayı 3, s. 6.

—, "DİSK'in Kurucuları Konuşuyor", 14 Şubat 1967, sayı 7, s. 6.

—, "Türk-İş'in Maskesini Düşürüyoruz", 11 Nisan 1967, sayı 15, s. 10-11.

Ant Teori ve Eylem Dergisi, "Türkiye Tarihi Bir Dönün Noktasındadır", sayı 5, 1970, s. 2-25.

—, "Tasfiyeciliğe Karşı Mücadele Edelim", sayı 8, 1970, s. 19-48

Atılgan, Gökhan, "Türk Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 116, 2009, s. 157-186.

Atılım, "Atılım", Ocak 1974, s. 1,4.

—, "Türkiye Komünist Partisi ve Yığınsal Örgütler", Ocak 1974, s. 4.

—, "Yasak Kalkmalıdır", sayı 4, 1974, s. 4.

—, "DİSK ve gerçek sendikacılık", yıl 2, sayı 1 (13), Ocak 1975, s. 6.

—, "Bildiri", yıl 2, sayı 2 (14), Şubat 1975, s. 1.

—, "Demokratik Hükümet Sorunu", yıl2, sayı 3 (15), Mart 1975, s. 5.

—, "DİSK'in 5. Kurultayı", sayı 18, Haziran 1975, s. 2.

Baştımar, Zeki (Yakup Demir), "Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve Bazı Meseleler", Erden Akbulut (der.), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 1963, s. 13-38.

Baştürk, Abdullah, "Türk-İş'te Dönüşüm", *Özgür İnsan*, sayı 13, Haziran 1973, s. 12-16.

Baydar, Oya, "1 Mayıs 1975'te Türkiye İşçi Sınıfı", *İlke*, cilt 3, sayı 17, 1975, s. 54-78.

Beriş, Hamit Emrah, "Kemalist-Liberal Sentez Çabası", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm*, cilt 7, 2005, s. 530-540.

Bıçakçı, Cenan, "Sendika İçi Demokrasi ve ASİS Deneyimi", sayı 6, 1987, s. 201-206.

Buğra, Ayşe, "Bir Toplumsal Dönüşümü Anlama Çabalarına Katkı: Bugün Türkiye'de E.P. Thompson'ı Okumak", E.P. Thompson (yaz.), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Birikim Yay., İstanbul, 2004, s. 11-37.

Çoşkun, Alev, "Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika", *Özgür İnsan*, sayı 12, Mayıs 1973, s. 1-9.

Çelik, Aziz, "Vesayet Mektupları: 1950 ve 1960'lı Yıllarda Türk ve ABD Sendikacıları Arasındaki Yazışmalar", *Çalışma ve Toplum*, sayı 2, 2010, s. 65-107.

Demir, Yakup (Zeki Baştımar), "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", Erden Akbulut (yay. haz.), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2003, s. 13-38.

Demirsoy, Seyfi, "Anayasa Karşısında", *Yön*, yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1961, s. 18.

Dikmenoğlu, Engin, "DİSK bir dönemeçtedir", *İlke*, cilt 3, sayı 15, Mart 1975, s. 36-39.

Ecevit, Bülent, (Bedii Faik'e cevap yazısı), *Dünya*, 15 Şubat 1963.

—, "Zonguldak", *Milliyet*, 14.03.1965.

—, "İşçiler ve Partiler", *Ulus*, 19 Şubat 1961.

—, "Demokratik Çalışma Düzeni ve Ekonomik Gelişme", İşveren, yıl 1, sayı 1, 1962, s. 4-9.

—, "Demokrasinin "Asgari"si Yoktur", *Özgür İnsan*, sayı 10, Mart 1973, s. 1-4.

Engels, Friedrich, "Engels'in Joseph Boloc'a Yazdığı Mektup", çev. Alaattin Bilgi, *Marx-Engels Seçme Mektuplar*, Evrensel Basın Yay., İstanbul, 1996, s. 101.

—, "1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu", *Sendikalar Üzerine I: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yayınları, İstanbul, 1992a, s. 11-46.

—, "*Labour Standard*'tan Makaleler", *Sendikalar Üzerine I: Mark-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yayınları, İstanbul, 1992b, s. 109-121.

Erduran, Refik, "Girdi", *Milliyet*, 21.01.1967.

—, "Kutlu Olsun", *Milliyet* 12.02.1967.

Erginsoy, H. Faruk, "Türkiye'nin Yapısal Gerçekleri Işığında Türk-İş", *Özgür İnsan*, sayı 14, Temmuz 1973, s. 7-12.

Faik, Bedii, "Bu Çalışma Bakanı ile mi?", *Dünya*, 12 Şubat 1963.

Forum, "Türkiye Çalışanlar Partisi", 1 Şubat 1962, s. 6-7.

—, "Başyazı", 1 Ocak 1963.

Göksu, Sadık, "Türk İşçisi Emperyalizmin İşgalcilerini Tanıyor", *Türk Solu*, sayı 34, 1968, s. 1, 3.

Gölcüklü, Sinan, "DİSK, Türk-İş ve CHP", *İlke*, cilt 3, sayı 18, Haziran 1975, s. 52-56.

Günay, Ertuğrul, "Özgür İnsan Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 234-251.

Güzelce, İbrahim, "Demokrasi için: DİSK", *Milliyet*, 04.04.1967.

H. Erdal, *TKP'mizi Yükseltelim*, İşçinin Sesi Yay., 1983, no. 34.

Halkacı, Y., "Türkiye İşçi Partisi ve Anayasaya Aykırı Kanunlar", *Sosyal Adalet*, yıl 1, sayı 2, 1963, s. 8-9.

İlke, "Radikal Reformculuk-YÖN-DEVRİM çizgisinin eleştirisi", cilt 2, sayı 9, 1974, s. 73-107.

—, "Türkiye İşçi Partisi'nin Eleştirisi", sayı 10, 1974, s. 81-121.

İnan, İsmail, "İşçi Partisine Lüzum Var mı?", *Ulus*; 13 Şubat 1961.

İstanbul Yol-İş, "Sendikalar Kanunu Üzerine Ters Hesaplar Büyük Olaylar Yarattı", 17 Haziran 1970, sayı 8, s. 1,3.

—, "Cumhurbaşkanı Sunay'a açık mektup", 1 Temmuz 1970, sayı 9, s. 1,4.

İşveren, "Kavel Fabrikasındaki Olay", cilt 1, sayı 5, 1963 s. 22-26.

Jessop, Bob, "Siyasi Strateji Olarak Devlet", Betül Yarar ve Alev Özkazanç (der.), *Hegemonya, Post Fordizm ve Küresellşeşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 151.

—, "Corporatizm and Syndicalism", Robert E. Goodin ve Philip Pettit (der.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Blackwell, Oxford, 1993.

Kabaklı, Ahmet, "Grev Kanun Tasarısı", *Tercüman*, 30 Temmuz 1961.

Keyder, Çağlar, "Kriz ve İşçi Sınıfı", *Birikim*, sayı 2, 1989, s.13-18.

Kim, "Grev-Vakitsiz Ötüş", yıl 5, sayı 242, 1963, s. 16-22.

Kip, H., "Kavel Protokolünün Tahlili", *İşveren*, cilt 1, sayı 6, Mart 1963, s. 6-8.

Kitle, "DİSK sosyalistlerindir, sosyal demokratlara ve sendika ağalarına terk edilemez", sayı 62, Haziran 1975, s. 3.

—, "disk yönetici kliği ve sosyalistlerin tavrı", 14 Temmuz 1975, sayı 66, s. 9.

Koçak, Cemil, "Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Milliyetçilik*, cilt 4, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 37-43.

Koçak, Hakan, "50'leri Sınıf Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", *Çalışma ve Toplum*, 2008/3, sayı 18, s. 69-85.

Kömürcü, Derya, "Sosyal Demokrasi, Devlet ve Türkiye Merkez Solu", Burak Ülman ve İsmet Akça (yay. haz.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar-Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan*, Bağlam Yay., İstanbul, 2006, s. 293-312.

Mahiroğulları, Adnan, "Teorik Çerçevesi ve Dünya'daki Uygulamalarıyla Sendika, Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı 1, 2004, s. 349-371.

Marx, Karl, "Ücret, Fiyat ve Kâr", *Sendikalar Üzerine I: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yayınları, İstanbul, 1992a, s. 67-79.

—, "Felsefenin Sefaleti", *Sendikalar Üzerine I: Marx-Engels-Lenin* (seçme yazılar), Yorum Yayınları, İstanbul, 1992b, s. 47-55.

Meriç, Aydın, "II. Sanayi Kongresi Yaklaşırken", DİSK *Dergisi*, Ağustos-Eylül 1974, sayı 12-13, s. 22-24.

MESS İşveren, "Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun Olağan IX: Genel Kurulu Yapıldı", sayı 169, Mayıs 1972, s. 4-6.

Mıhçıoğlu, Cemal, "Yine Devlet Planlama Örgütü'nün Kuruluşu Üzerine", *AÜ SBF Dergisi*, Ocak-Haziran 1988, cilt 43, sayı 1-2, s. 113-146.

Naci, Fethi, "DİSK'i Selamlarken", *Ant*, sayı 7, 1967, s. 7.

Özgür İnsan, "DİSK Genel Kurulu", sayı 10, Mart 1973, s. 11-12.

—, "Türk-İş Kurultayı Toplanıyor", sayı 11, Nisan 1973, s. 25-29.

—, "Bütün Yönleriyle Halk Sektörü", sayı 18, Haziran 1974.

Pamuk, Şevket, "Karşılaştırmalı Açıdan Türkiye'de İktisadi Büyüme (1980-2000)", A. H. Köse ve E. Yeldan (der.), *Küresel Düzen Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 383-398.

Rathbone, Mark, "Trade Union in USA" *History Review* 53, Aralık 2005, s. 1-6.

"Sendikalar", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 505-506.

Stirling, John, "There is a New World Somewhere: The Rediscovery of Trade Unionism", *Capital and Class*, sayı 29, Sonbahar 2005, s. 43-63.

Sosyal Adalet, "Tevkifler, Türk-İş güney sendikaları", 19 Mart 1963, yıl 1, sayı 1, s. 1.

— "Sendikacılar Ankara'da", *Sosyal Adalet*, 9 Nisan 1963, yıl 1, sayı 4, s. 5.

—, "Sendikacılarımız Gerçeklere Dönmeli", 16 Nisan 1963, yıl 1, sayı 5, s. 3.

—, "Grevcinin Bileğinde Kelepçe... Ve Pazarlıkçı Sendikacılar", 19 Nisan 1963, yıl 1, sayı 5, s. 3-4.

—, "Grev Öldü Yaşasın Lokavt", 25 Haziran 1963, yıl 1, sayı 15, s. 4.

Sosyalist Yol, "DİSK Kongresi", sayı 1, Temmuz 1975, s. 24-31.

Sülker, Kemal, "Türkiye'de "Pazarlık" metodu uygulanamaz", *Sosyal Adalet*, 23 Nisan 1963, yıl 1, sayı 6, s. 6.

—, "İşçilerle Politika İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Partisi", *Eylem*, Ekim 1965, sayı 20, s. 6-21.

—, "TİP'in Kuruluşu ve Başarılı Mücadelesi", *Eylem*, Şubat 1966, sayı 28, s. 10-21.

Talas, Cahit, "Türk-İş ve DİSK Kavgası", *Milliyet*, 05.04.1967.

Tanör, Bülent, "Sendika Hakkı ve Özgürlüğü", K. Tankuter (der.), *İnsan Hakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000, *Cogito* 98, s. 230-235.

TBMM Tutanak Dergisi, Nisan-Mayıs 1963, 5 Nisan 1963-13 Mayıs 1963, cilt 16, birleşim 67-80, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

—, Temmuz 1963, 1 Temmuz-1963-16 Temmuz 1963, cilt 19, birleşim 105-116, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

—, Haziran 1970, 1.6.1970-24.6.1970, cilt 6, birleşim 93-110, TBMM Matbaası, Ankara, s. 260-309, 318, 390.

—, Şubat 1973, cilt 33, birleşim 49-58, 1973, s. 617-656.

—, Mayıs-Haziran 1973, 29.05.1973-13.06.1973, cilt 38, birleşim 117-126, TBMM Matbaası, Ankara, s. 701-821.

TBMM Tutanak Dergisi - Cumhuriyet Senatosu, 1973, cilt 12, birleşim 71-81, s. 632-709.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961, cilt 1, (basım tarihi ve yeri yok).

—, 1961, birleşim 34-40, cilt 2, (basım tarihi ve yeri yok)

—, 1961, cilt 3 (basım yılı ve yeri yok).

—, 1961, cilt 4 (basım yeri ve yılı yok).

Tiralı, Naim, "İşçilerin Sorunu", *Vatan*, 6 Ocak 1961.

Tuncay, Aziz Can, "Toplu İş Sözleşmesi Hakkı", K. Tankuter (yay.), İnsan *Hakları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000a, *Cogito* 98, s. 259-284.

—, "Grev Hakkı", K. Kunter (yay.); "İnsan Hakları", Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000b, *Cogito* 98, s. 285-308.

Tunç, Halil, "Zonguldak Olayının Nedenleri", *Milliyet*, 17.03.1965.

Türk-İş, *Türk-İş'i Böldürmeyiz*, Türk-İş Yay., 1967.

Türk-İş Dergisi, "Maceracıların yeni oyunu DİSK", sayı 49, Mart 1967, s. 7-10.

—, "Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Teklifleri "Mecliste", sayı 71, Ocak 1967, s. 22-23.

—, "Toplu Sözleşme Grev Kanunu tadil gerekçesi", sayı 72, Şubat 1969, s. 6-9.

—, "Türk-İş'in yayınladığı beyanname", sayı 8, Haziran 1970, s. 16-17.

—, "Sendikalar Kanunu Parlamentodan çıktı", sayı 89, Temmuz 1970, s. 5-14.

Türkler, Kemal, "Kavel Olayının İçyüzü", *Sosyal Adalet*, 19 Mart 1963, yıl 1, sayı 1, s. 10-11.

Türk Solu, "Neden Çıkıyoruz? Güçbirliğinin Gereği", 17 Kasım 1967, sayı 1, s. 1.

—, "Güçbirliği Bozguncuları İhanete Gidiyor-Şehir ve Köy Emekçilerinin Güçbirliği Sağlanmalıdır", 7 Mayıs 1968, sayı 25, s. 1.

—, "DİSK'te Otokratikliğe Doğru: Kemal Nebioğlu Konutu", 28 Mayıs 1968, sayı 28, s. 2.

—, "İşgal İşgal İşçi Gençlik el ele", 9 Temmuz 1968, sayı 34, s. 1, 3.

Ürün, "Maden-İş 21. Genel Kurulu", Ekim 1974, sayı 4, s. 4-10.

Üstüngel, S., "Baş düşman, baş tehlike ve güç birliği", *Yeni Çağ*, sayı 5, Mayıs 1967, s. 385-403.

—, "TKP'nin tarihsel rolü ve ödevi", *Yeni Çağ*, sayı 10-11, Ekim-Kasım 1968, s. 727-738.

—, "Demokratik Milli Cephe", *Yeni Çağ*, sayı 3, Mart 1965, s. 260-274.

Yıldırım, Engin, "Sendikaların Kimlik Krizi ve Emeğin Mehteran Yürüyüşü", *1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Yıldız, Şaban, "Sendikacılar Gerçeği Görünüz", *Sosyal Adalet*, yıl 1, sayı 14, s. 9.

Yön, "Çalışanların Partisi", 27 Aralık 1961, yıl 1, sayı 2, s. 18.

—, "Miting", 3 Ocak 1962, yıl 1, sayı, s. 4-5.

Yürüyüş, "DİSK Genel Kurulu Çarpıtılan Gerçek", no. 8, Haziran 1975, s. 6.

—, "DİSK Gerçeği İspatlanıyor", sayı 22, Eylül 1975, s. 6.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

"Alpdündar, Mehmet", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 35-36.

"Bağımsız Sendikalar", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 100-102.

"Basın-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 121-123.

"Belediye-İş (Türkiye Belediye İşçileri Sendikası)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 143.

"Beşer, Nuri", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 161.

"Çelik-İş Sendikası", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 229.

"Check-off", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 209.

"Denizcier, İbrahim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 283.

"Demirsoy, Seyfi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 264-265.

"Erakalın, Avni", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 392.

"Güneri, Rüştü", *Türkiye Sendikacılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 516.

"Güven, Rıza", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 519.

"Güzelce, İbrahim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 519-520.

"Hepbir, Ziya", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 550.

"İnan, İsmail", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*", cilt 2, s. 34.

"İstanbul İşçi Sendikaları Birliği", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 58-61.

"İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 122.

"Kara, Yunus", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 229.

"Kauçuk-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 238-239.

"Kavel Direnişi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 239-240.

"Kuas, Rıza", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 303.

"Muşlu, Ahmet", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 431.

"Nebioğlu, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 436-437.

"Onlar Grubu", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 466-467.

"Özer, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 500.

"Pancar-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 507.

"Saraçhane Mitingi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 566-568.

"Sendikal Eğitim", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 36-41.

"Talas, Cahit", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 136.

"Tekstil (Tekstil-İşçileri Sendikası)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 192.

"Topkar, İsmail", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 228.

"TTMGYF (Türkiye Tütün ve Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 281-282.

"Tunç, Halil", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 286.

"Türk Hür-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 324.

"Türk-İş", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 325-351.

"Türk Maden-İş (Türkiye Maden-İşçileri Sendikası)", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 358.

"Türkiye Maden-İş Sendikası", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 395-403.

"Türkler, Kemal", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 417-418.

"Yıldız, Şaban", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 3, s. 506-507.

GAZETELER - DERGİLER

Akşam, Ant, Cumhuriyet, Dünya, Eylem, Forum, İlke, İşveren, Kim, Milliyet, Son Havadis, Sosyal Adalet, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni Sabah, Yön.

5. Kongre 19, 25, 49, 54, 178, 183, 312, 330, 331, 335-338, 341-344, 346-348, 350, 371, 390
15-16 Haziran 22, 24, 53, 200, 252, 253, 265, 267, 269-272, 274, 276, 277, 287, 291, 239, 297, 368, 398
21. Maden-İş Kongresi 320-329, 343, 370
1963 Düzenlemeleri 59, 61, 66-68, 122, 124, 126, 130, 143, 155, 159, 161, 163, 164, 166-169, 231, 365

ABD (Amerika Birleşik Devletleri) 28, 29, 33, 36, 72, 76, 98, 110, 114, 116-119, 123, 124-126, 169, 176, 177, 180, 193, 204, 206, 207, 215, 230, 240, 249, 262, 275, 276, 291, 339, 365
AFL (Amerikan İşçi Federasyonu) 98, 116, 117, 206, 261, 390
AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) 123, 124, 126, 191, 193, 214, 215, 230, 231, 236, 240, 295, 365
Alpdündar, Mehmet 52, 173, 198, 211-213, 215, 216, 223, 235, 236, 241, 246, 312, 380, 381
Ant 218, 239, 286
AP (Adalet Partisi) 24, 66-68, 126, 127, 146, 177, 178, 180, 182-184, 186, 188, 193, 206, 224, 226, 232, 241, 244, 267, 280, 281, 284, 290, 292, 297, 301, 310, 332, 365
Aren, Sadun 58, 83, 102, 181, 254, 292, 348, 349
Atılım 21, 54, 95, 96, 309, 312-314, 330, 332, 333, 342, 346
Aybar, Mehmet Ali 24, 53, 78, 81-84, 86-96, 101, 112, 113, 125-129, 145, 149, 155, 166, 180, 192, 197, 202, 203, 205, 228, 247, 249, 250, 253-259, 263-265, 268, 269, 271, 277, 280, 281, 289, 340, 346, 362, 367, 368

Basın-İş 190, 207-209, 211, 246, 222, 224, 225, 234, 238, 241, 248, 293, 298, 330, 378, 379
Baştımar, Zeki (Yakup Demir) 95, 130, 203, 204, 313
Baştürk, Abdullah 236, 268, 301-303, 333, 355, 356
Bıçakçı, Cenan 341
Bilen, İsmail 204, 313, 331, 332

Boran, Behice 53, 88, 96, 254, 255, 322, 342, 343

CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) 22, 24, 25, 51, 52, 54, 60, 61, 63, 74, 96, 97, 100, 103, 109, 111, 116, 118, 119, 122, 127, 142, 145, 162, 177, 178, 180, 210, 218-221, 224, 226, 252, 267, 268, 270, 275, 279, 280, 283-285, 289, 290, 297, 299-307, 309, 310, 315-317, 322, 324, 329-334, 338-342, 344-347, 353-359, 367, 369-371, 389-392
CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) 66

Çalışanlar Partisi 87, 88, 101-108, 110-114, 127, 130, 154, 365

Daysal, Kemal 323, 326, 327, 337, 390
Demirsoy, Seyfi 77, 78, 87, 96, 97, 101-114, 117, 124, 129, 149, 151-154, 169, 174, 178, 182, 186, 187, 191, 204, 206, 223, 228, 235, 235, 261, 314
Denizcier, İbrahim 79, 93, 94, 151, 188
DGM (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) 20, 287-290, 294, 350
Dilli, Hüsnü 349, 350, 390
DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 15, 17, 19-25, 35, 40, 41, 49, 51-55, 57, 62, 68, 71,-73, 77, 79, 87, 94, 96, 125, 145, 156, 166, 169, 171-173, 175, 178, 181, 182, 184-187, 190, 191, 193, 195-200, 203-254, 258-278, 280, 281, 283, 286, 287, 289, 291-299, 301-307, 309-317, 320, 322, 326-331, 333-359, 361-363, 365-372, 375-385, 387, 389, 390, 391, 392
Doğu, Dinçer 200, 272, 299, 329-331, 333, 334, 341-343, 345, 390
DP (Demokrat Parti) 60, 74, 75, 119-123, 142, 151, 177
DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) 57, 58, 60, 79, 191, 279

Ecevit, Bülent 24, 51, 54, 63, 66, 99, 100, 111, 146, 151, 154, 156, 159, 162-164, 166, 174, 270, 275, 279, 280, 283, 284, 297, 299, 300, 301, 303-305, 316, 333, 347, 355-357, 391
Erakalın, Avni 74, 75, 79, 80, 84, 106, 110, 146, 147, 150, 153, 165, 209, 246, 383, 389
Eraslan, Toygun 321, 323, 326, 349, 392
Erdem, Halit 325, 390
Erdem, Yakup 259, 260, 316, 317, 324, 325, 392
Erkul, Bahtiyar 320, 325, 335-337
Ertürk, Mehmet 252, 271, 305, 317-325, 327, 328, 333, 337, 342, 350-352, 390
Esinsel, Suat 324, 392

Firuz, Nejat 349, 350, 391

Genel-İş 25, 283, 301, 333, 339
Gıda-İş 77, 190, 209, 225, 234, 236, 241, 246, 298, 378, 379, 391
Gömüç, Erhan 349, 350, 390
Güner, Hilmi 183, 184, 187, 188, 190, 207, 208, 216, 221, 222, 224, 227, 242, 259, 299, 305, 320, 323, 390
Güven, Rıza 73-75, 208, 211, 212, 220, 342, 354, 355, 384
Güzelce, İbrahim 72, 73, 75, 77, 79, 81-83, 88, 93, 94, 107, 112, 113, 126, 187, 192, 202, 208, 210-212, 221, 225, 239-241, 244, 246, 248, 251, 315, 326, 335-337, 341, 342, 345, 348, 349, 370, 382

Hepbir, Ziya 87, 101, 110, 152, 153, 189, 228, 392

ICFTU (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 123
IMF (Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu) 206, 207
Işıklar, Fehmi 354, 355

İİSB (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği) 75, 102, 104, 109, 110, 116, 117, 142, 143, 146, 148-150, 152, 155, 156, 165, 363, 364, 389
İnan, İsmail 97-100, 119, 121, 210, 245

Karabük Sorunu 120, 182-184, 365
Karaca, Mehmet 22, 244-246, 250, 261, 292, 305, 306, 316, 317, 319-322, 327, 333, 335, 336, 340, 342, 343, 348, 354-356
Kavel Grevi 130, 158, 171
Kılınç, Mehmet 211-213, 329, 342, 343, 345, 354, 355, 380, 381
Kozlu Olayları 172-180, 186, 215, 223
Kristal-İş 189, 190
Kuas, Rıza 71, 77, 79, 80, 126, 175-178, 181, 190, 202, 205, 207, 208, 210, 211, 236, 245, 246, 251, 253, 258, 261, 262, 269, 271, 273, 299, 351, 382, 384, 391
Küçük, Celal 261, 262, 342, 354, 355, 390

Lastik-İş 22, 71, 80, 190, 207, 208, 211, 212, 216, 225, 234, 238, 241, 246, 261, 262, 264, 267, 269, 273, 293, 298, 378, 379, 390, 391

Maden-İş 22, 25, 54, 72, 74, 79, 80, 82, 84, 88, 144, 155, 156, 159-162, 172, 179, 182-187, 190, 191, 200, 201, 206-208, 211, 215, 224, 225, 227, 229, 231, 232, 234-236, 238, 239, 241-244, 246, 253, 259-261, 271, 273, 295, 298, 305, 313, 316-329, 334-337, 342-344, 349, 350, 352-354, 370, 378, 379, 390-392
Mahmutoğlu, Selim 322, 327, 328, 343
Mannesman Grevi 184
MBK (Milli Birlik Komitesi) 42, 46
MDD (Milli Demokratik Devrim) 196, 203, 247, 248, 254, 255, 257, 258, 263, 264, 277, 281, 284, 286
Meriç, Aydın (H Erdal) 95, 313, 328
MHP (Milliyetçi Halk Partisi) 84, 184, 332
MSP (Milli Selamet Partisi) 310, 332
MESS (Madeni Eşya Sanayicileri Konfederasyonu) 155, 156, 234, 295, 350

NATO (Kuzey Atlantik Asamblesi Örgütü) 58, 110, 115, 124, 246, 247, 249
Nebioğlu, Kemal 75, 77, 79, 81, 83, 84, 93, 128, 129, 175, 181, 190, 207, 210-213, 217, 241, 246, 248, 251, 261, 340-342, 346, 354, 380, 382, 391

Onlar grubu 74, 75

Özgür İnsan 300, 302, 315

Paşabahçe Grevi 41, 188-191, 201, 215, 231, 295, 365
Petkim-İş 211, 223, 329, 338, 343
Petro-Kimya-İş 343, 358

SADA (Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması) 188, 190, 202, 207-210, 212, 215-220, 225, 226, 235, 236
Saraçhane Mitingi 43, 101, 104, 108, 109, 146, 148, 149, 152, 154, 155, 165, 364, 392
Sargın, Nihat 80, 81, 84, 86, 90, 92-95, 97, 171, 196, 203, 249, 251, 252, 255, 259
Sosyal Adalet 92, 124-126, 147, 156, 166, 168
Sosyalist Parti 93, 340, 346
SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) 29, 33, 180, 206, 258, 337
Sülker, Kemal 21, 22, 41, 61, 74-77, 79, 83, 87, 88, 106, 115-118, 121, 122, 141, 169, 170, 174, 183, 185, 191, 201, 207, 208, 212, 219, 227, 248, 251, 261, 270, 292, 299, 335, 338, 341

Şahin, Burhan 299, 330, 331, 341

Talas, Cahit 42, 43, 87, 88, 131, 139, 141, 145, 150, 240, 364
TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) 22, 24, 49, 58, 66, 67, 126, 154, 155, 159-164, 166, 168, 169, 180, 181, 265, 267, 269, 270, 283, 287, 288, 290
Tekstil Sendikası 73, 208, 220
Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 96, 114, 135
TİP (Türkiye İşçi Partisi) 22-25, 51-54, 72, 75-79, 81-97, 99-107, 109-114, 119, 125-130, 143-146, 152, 162, 164-172, 174-182, 184, 186-188, 190, 192, 193, 195-205, 210, 215, 216, 218-220, 224-226, 228, 229, 231, 237, 239-241, 244, 246-258, 260-265, 267-272, 274, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 286, 287, 289, 292, 296, 297, 303-305, 307, 309, 310, 312, 314, 316-318, 322-324, 330, 331, 333, 339, 340, 342, 343, 346, 346, 351, 358, 362-370, 389-392
TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) 156, 160, 295
TKP (Türkiye Komünist Partisi) 21, 22, 25, 51, 52, 54, 80, 95, 96, 130, 196, 198, 199, 203-206, 224, 248, 256, 281, 307, 309-315, 317-344, 346-359, 370, 371, 389-392
Tokmak, Murat 325, 337, 352, 391
Topkar, İsmail 92, 128, 129, 153, 157, 166, 189, 228, 236, 301, 309
Topuz, Ali 356, 357, 389
TSİP 25, 312, 319, 330, 331, 334, 338-341, 344, 352, 357, 370
Tunç, Halil 96, 97, 174, 176, 177, 183, 184, 187, 189, 191
Türk-İş 22, 24, 41, 62, 63, 73-75, 77, 78, 80, 86, 87, 94, 96-98, 101-132, 135-137, 140, 143-147, 149, 151-155, 157, 158, 162, 164-169, 171, 172, 174-179, 182-193, 197, 207, 210, 213-218, 220, 222-224, 226-233, 235-240, 243, 244, 248, 261, 265-271, 275, 276, 280, 281, 283, 293, 295, 297, 301-305, 314, 316, 333, 344, 345, 347, 362, 364-369, 390
Türk Solu 248, 257, 264
Türkiye Maden İşçileri Sendikası 215, 234, 235
Türkler, Kemal 25, 53, 54, 72, 77-82, 84, 93, 106, 122, 126, 128, 129, 144, 150, 151, 155, 156, 159, 160, 162, 163, 175, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 195, 200-202, 205, 207, 208, 210-212, 218, 219, 221, 222, 224, 225, 227, 236, 241, 244-246, 248, 249, 251-2 4, 259-261, 270-272, 274, 276, 280, 283, 292-295, 299, 304, 305, 315-317, 320-327, 329, 329-333, 343, 346-349, 351, 354-356, 358, 359, 368-371, 382, 389, 391

UDC (Ulusal Demokratik Cephe) 331, 333, 339, 340, 347, 354, 355, 357, 371

Ürün 328-331, 342, 343, 347

Yağcı, Nabi 326, 335, 337, 352, 391
Yıldız, Şaban 77, 79, 80, 84, 88, 93, 95, 97, 118, 126, 168, 182, 209, 260, 383
Yıldız, Şeref 326, 392
Yön 82, 102-105, 108, 109, 113, 114

Türkiye Devrimci İşçi Konfederasyonu (DİSK) 1967'de kuruldu. O zamana kadar tek işçi konfederasyonu olan Türk-İş'e karşı kısa zamanda, sendikal alanda geniş bir işçi mücadelesi örgütledi. Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde politik ve ideolojik bir kırılmaya, dönüşüme yol açan 15-16 Haziran işçi eylemlerini örgütleyen de DİSK'ti. Bu dönemdeki DİSK, işçiler, sendikacılar ve siyasiler kadar, aydın ve yazarları, sosyalist öğrencileri, akademisyenleri de etkileyebilmiş, sosyal bir ilginin de odağı olmayı başarmıştı. DİSK, en geniş anlamıyla sol muhalefet blokunun önemli aktörlerinden biri olmuş, Batılı örneklerin izdüşümünü arayan bakışların, karşılarında bulabilecekleri en parlak örnek olarak tarihe geçmiştir.

Süreyya Algül, *DİSK (1967-1975)*'te kuruluş ve gelişme yılları içinde Türkiye'nin en önemli sendikal deneyimini ele alıyor. Türk-İş'e karşı örgütlenme zorluklarını aşıp kitlelere ulaşan bir konfederasyonun tarihini anlatırken bir yandan DİSK'le siyasal partiler, kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyerek,. karşılıklı etkilenme süreçlerini analiz ediyor. Süreyya Algül, incelediği dönemde TİP, CHP ve TKP'nin politika ve manevralarında takip ettiği değişimler kadar DİSK'in bu siyasal kurumlardan ne kadar etkilendiğini de ortaya koyuyor; kurumlar kadar bireylerin rolüne, bireyler kadar politik süreçlerin belirleyiciliğine aynı şekilde önem veren bir bakış açısıyla kapsamlı bir tartışma sunuyor. ■

THG
14673
CVH
THG 051

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1698-6
9 789750 516986